I. S. A.
VENEZIA
BIBLIOTECA
2·B·113

3 P·112

BOGOSLOVNA BIBLIOTEKA
IZDAJE FRANJEVAČKA VISOKA BOGOSLOVIJA - MAKARSKA

NAŠA GOSPA OD ZDRAVLJA I NJEZINA SLAVA

Kritički prikaz štovanja čudotvorne Gospe od Zdravlja, Njezina svetišta i samostana u Splitu na Dobromu

Napisao

O. ANTE CRNICA

doktor bogoslovlja i obaju prava
rektor Franjevačke Visoke Bogoslovije u Makarskoj

ŠIBENIK 1939
Tiskara »Kačić«

BOGOSLOVNA BIBLIOTEKA
IZDAJE FRANJEVAČKA VISOKA BOGOSLOVIJA - MAKARSKA

Knjiga 1.

CRNICA Dr. O. ANTE, Kanonsko pravo katoličke Crkve sv. 1. Uvod i Opća načela

Knjiga 2.

CRNICA Dr. O. ANTE, Naša Gospa od Zdravlja i Njezina slava.

NAŠA GOSPA OD ZDRAVLJA

I NJEZINA SLAVA

Kritički prikaz štovanja čudotvorne Gospe od Zdravlja, Njezina svetišta i samostana u Splitu na Dobromu

Sa 139 slika

Napisao

O. ANTE CRNICA

doktor bogoslovlja i obaju prava
rektor Franjevačke Visoke Bogoslovije u Makarskoj

ŠIBENIK 1939
Tiskara »Kačić«

IZJAVA

U smislu odredaba Sv. Stolice pisac svima događajima i izrazima u ovoj knjizi, koji pretpostavljaju svrhunaravnu pomoć Božju, daje samo fidem humanam.

MOŽE SE TISKATI

Split, 4. XI. 1938. **Fra Ante Cikojević**
cenzor

PROVINCIJALAT FRANJEV. PROVINCIJE PRESV. OTKUPITELJA

Br. 1748 Split, 4. XI. 1938

IMPRIMATUR

M. P. **Dr. O. Petar Grabić**
provincijal

Br. 4971/38.

IMPRIMATUR
Od Biskupskog Ordinarijata.
Šibenik, 9. XI. 1938.

† **Fr. Jeronim**
biskup

M. P.

Blagoj uspomeni

Monsignora

Don Frane Dra. Bulića

Pisac

PREDGOVOR

Svagdje na svijetu katolici štuju i u pomoć zazivlju Majku Božju kao »Zdravlje bolesnih«. Na to ih potiče sama sveta Crkva, koja Joj u Lauretanskim litanijama, među ostalim lijepim nazivima, daje i taj, a nama preporuča, da ga često ponavljamo. Radi toga su kod svih katoličkih naroda podignute na čast Majke Božje kao »Zdravlja bolesnih« mnogobrojne crkve i kapele, pače i sjajne bazilike.

Majci je Božjoj ovaj naziv mio, jer vidimo, da Ona u tim svetištima dijeli bezbrojne milosti baš gledom na tjelesno zdravlje. Pače i u drugim svetištima, koja su Joj posvećena pod drugim nazivima, vjernicima dijeli tolike milosti gledom na jdravlje, te se mora reći, da je Ona zaista »Zdravlje bolesnih«.

I u našoj domovini časti se i zazivlje Majka Božja pod tim slatkim nazivom. Mi Joj, u duhu našeg jezika, uz taj naziv dajemo i drugi, naime Majka Božja od Zdravlja ili radije Gospa od Zdravlja. Taj lijepi naziv naš je narod dao mnogim Njezinim slikama, preko kojih je osjetio Njezinu pomoć, a isto tako i crkvama i kapelama, u kojima se štuju ove Njezine slike.

Među svima ovim crkvama i kapelama najpoznatije je Njezino svetište u Splitu na Dobromu, gdje se Njezina čudotvorna slika štuje s osobitom pobožnošću već preko 200 godina i gdje je Ona kao Gospa od Zdravlja bezbrojne milosti udijelila koliko varošu Dobromu toliko pojedinim vjernicima.

U ovoj knjizi ja sam nastojao da pokažem, barem djelomično, s jedne strane beskrajnu dobrotu naše nebeske Majke, s druge strane duboku zahvalnost Njezine usrećene djece. Da ovo prikazivanje bude čitatelju što korisnije, nastojao sam događaje, koji su u njoj navedeni, popratiti s razjašnjenjima iz opće crkvene i svjetske kao i naše kulturne i narodne povijesti. Na taj način u kratko je obnovljeno ne samo kulturno i nacionalno djelovanje franjevačke provincije Presv. Otkupitelja među hrvatskim narodom u Dalmaciji — kojoj pripada ovo svetište — nego je obnov-

ljena i prošlost mnogih naših slavnih muževa, koji su u svoje doba igrali važnu ulogu u našem narodnom životu, a koja je na žalost donekle pošla u zaborav.

Na ovoj knjizi radio sam punih 10 godina. Povijest naše drage Gospe od Zdravlja počeo sam proučavati početkom god. 1929, kad sam postao upraviteljem Njezina svetišta i starešinom Njezina samostana u Splitu. Kao takav djelovao sam 6 godina. Ne mogu tajiti, da me je knjiga stala mnogo truda, jer sam gradu morao tražiti u glavnom po arhivima. Da mi je pošlo za rukom naći potrebiti materijal, mnogo dugujem starešinama franjevačke provincije Presv. Otkupitelja i njezinih samostana kao i čuvarima samostanskih arhiva, koji su mi arhive stavili na raspolaganje. Zahvalnost dugujem i Dru. Ljubomiru Karamanu, Dru. Lovri Katiću, Dru. O. Dominiku Mandiću i drugim ličnostima, ponajviše pak blagopok. Msgru Don Frani Dru. Buliću za savjete naročito gledom na prošlost Splita te Dru. O. Vladimiru Radoniću, koji mi je posudio svoje bilješke o školstvu u našoj provinciji kroz prošla 2 vijeka. Svima im i ovim putem izričem svoju zahvalnost, a blagopok. Don Frani, koji je za života privolio da mu posvetim ovu knjigu najradije je posvećujem.

Pisac

Izvori i pomagala

Pri izradbi knjige služio sam se u prvom redu sa slijedećim izvorima i pomagalima.

IZVORI

Liber Archivialis Conventus B. M. V. de Dobri — Spalati (navađan pod skraćenicama LACD).

Protocollo del Convento di Spalato Pozzobuon.

Libro di fabrica della chiesa 1760.

Metodo o sia Direttorio in cui stan registrate le Funzioni tutte che fra l' anno si praticano nella chiesa della B. Vergine della Salute in Spalato, con l' aggiunta in fine delle Feste di Devozione.

Pravilnik Crkve Bl. Gospe od Zdravlja u Splitu na Dobrom, učinjen po starom god. 1886.

Pravilnik crkvenih obreda u svetištu čud. Gospe od Zdravlja (najnoviji).

Razni službeni spisi samostanskog arhiva u Splitu.

Kronika Franjev. Samostana čud. Gospe od Zdravlja u Splitu od god. 1933—1938.

Liber Archivialis Provinciae Bosnae Arg., nunc SS. Redemptoris (u provincijalnom arhivu u Šibeniku), 2 sveska (navađan LAPŠ).

Liber Archivialis Provinciae Bosnae Arg., nunc SS. Redemptoris (u samostanskom arhivu u Makarskoj, navađan LAPM).

Razni službeni spisi provincijalnog arhiva u Šibeniku, Splitu i Makarskoj.

POMAGALA

Zlatović O. Stjepan, Franovci Redodržave Presv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji, Zagreb 1888.

Zlatović O. S., Monografije 12 manastira Provincije Presv. Odkupitelja (rukopis u provincijalnom arhivu u Šibeniku).

Najstariji nekrolog Provincije Presv. Otkupitelja (u provincijalnom arhivu u Šibeniku).

Starinski mrtvar Prov. Presv. Otkupitelja (u samostanskom arhivu u Zaostrogu).

Bačić O. Petar Krstitelj, Nekrolog, Spomenknjiga svih pokojnih Redovnika-Franovaca Provincije Presvetoga Odkupitelja u Dalmaciji od davnijih godina do god. 1924 (rukopis u samostanskom arhivu u Visovcu).

Nekrolozi i drugi rukopisi po samostanskim arhivima Franjev. Provincije Presv. Otkupitelja.

Ostala djela navedena su tekom knjige.

Sadržaj

Poglavlje 1

DOLAZAK ČUVARA GOSPE OD ZDRAVLJA U SPLIT

Str.

1. Prvi dolazak OO. Franjevaca u Split 1
2. Drugi dolazak u Split 8
3. Prvi boravak na Dobromu 15
4. Kod Gospe od Pojišana 17
5. Poteškoće 25
6. Zauzimanje vlasti za OO. Franjevce 30
7. Nadbiskup Cupilli i OO. Franjevci 33
8. Ispad parnice 37
9. Povratak na Dobri 40

Poglavlje 2

HOSPICIJ MARIJINA NAVIJEŠTENJA

1. Mali hospicij 42
2. O. Lovro Šitović 44
3. Ostavština g. Ivana Filipovića 50
4. Cijela provincija pomaže braći na Dobromu . . . 53
5. Dozvola za gradnju crkve 54

Poglavlje 3

PRVA POMOĆ GOSPE OD ZDRAVLJA

1. Kuga u Splitu g. 1731—1732 57
2. Majka Božja čuva Dobri 61
3. Kako je slika Gospe od Zdravlja došla na Dobri? . 66
4. Kad je sveta slika došla na Dobri? 67
5. Ko je izradio sliku Gospe od Zdravlja? 69
6. Požrtvovnost OO. Franjevaca za vrijeme kuge . . 70
7. Gradnja kapele 74
8. Poteškoće radi hospicija i kapele 76

Poglavlje 4

UGODNI I NEUGODNI DOGAĐAJI OD G. 1733—1764

1. Velike protivnosti 79
2. Dioba provincije 81

3. Hospicij na Dobromu proglašen samostanom . . 86
4. Oporba protiv samostana 89
5. Nacrt nove crkve 92
6. Dozvola za sabiranje milodara 101
7. Novi Pokrovitelj samostana i kapele 102
8. Štovanje Gospe od Zdravlja 104
9. Samostan i kapela »Gospe od Zdravlja« 107
10. Štovanje Neoskvrnjenog Začeća Bl. Dj. Marije . 110
11. Druge pobožnosti na Dobrome 114
12. Blagoslov temeljnog kamena nove crkve 117
13. Protivnosti novoj crkvi 121

Poglavlje 5

DALJNE POMOĆI GOSPE OD ZDRAVLJA

1. Kuga god. 1763—1764 126
2. Gospa od Zdravlja oslobađa Dobri 128
3. Krunisanje čudotvorne Prilike 130
4. Zauzimanje OO. Franjevaca za vrijeme pošasti . 133
5. Kuga godine 1784 135
6. Kolera god. 1836. 1855 i 1885 137
7. Ostale milosti Gospe od Zdravlja 139

Poglavlje 6

SVETIŠTE GOSPE OD ZDRAVLJA

1. Gradnja crkve 148
2. Blagoslov crkve 152
3. Klevete i obrana O. J. Bareze 156
4. Rasvećenje stare kapele 160
5. Uređivanje nutrine svetišta 161
6. Posveta svetišta 171
7. Svetogrdna krađa 172
8. Novi oltar Gospe od Zdravlja 174

Poglavlje 7

ŠTOVANJE GOSPE OD ZDRAVLJA

1. Oproštenja udijeljena svetištu 179
2. Splićani i Gospa od Zdravlja 185

3. Dobrani i Gospa od Zdravlja 191
4. Njezino ime 193
5. Pučka Gospa 198
6. Znamenitosti čudotvorne Slike 199
7. Sličice i drugi nabožni predmeti Gospe od Zdravlja 200

Poglavlje 8

APOSTOLI GOSPE OD ZDRAVLJA

1. O. Filip Grabovac 204
2. Splitski nadbiskup Antun Kačić 212
3. O. Bernardin Pavlović 215
4. O. Petar Knežević 221
5. O. Jeronim Bareza 235
6. O. Ivan Buljan 240
7. O. Honorat Miloš 247

Poglavlje 9

DRUGE POBOŽNOSTI U SVETIŠTU

1. Gospine pobožnosti 251
2. Procesija na sv. Paškala i interdikt nad crkvom . 257
3. Pobožnost sv. Anti 264
4. Štovanje sv. Relikvija 268
5. Pobožnost dušama u čistilištu 273
6. Pobožnost sv. Josipu 277
7. Pobožnost sv. O. Franji 279
8. Pobožnost sv. Tereziji M. I. 281
9. Božićne svečanosti 282
10. Pobožnost muci Isusovoj 284
11. Pobožnost Presv. Srcu Isusovu 285
12. Euharistijske pobožnosti 287
13. Pobožnost Kristu Kralju 290
14. Ostale svetkovine 294

Poglavlje 10

SAMOSTAN GOSPE OD ZDRAVLJA

1. Izgradnja samostana 296
2. Samostan dodijeljen donjoj kustodiji 303
3. Odnošaj prema drugim redovnicima 304

4. Život u samostanu 306
5. Redovnici svetog života 312
6. Starešine samostana 328
7. Starešine provincije 336
8. Crkveni dostojanstvenici 354
9. Istaknuti propovjednici 358
10. Samostanske škole 374
11. Magistri iuvenum 379
12. Lektori filozofije 402
13. Lektori moralnog bogoslovlja 409
14. Profesori u nadbiskupskom sjemeništu 413
15. Povjerenici Svete Zemlje 418
16. Apostolski sindici 428
17. Samostanske župe 431
18. Tkaonica redovničke robe 432
19. Nacionalni rad 434
20. Pohod vrhovnog starešine Reda 436
21. Redovnici preminuli u samostanu 438

Poglavlje 11

200-GODIŠNJICA PRVE POMOĆI

1. Obnova štovanja Gospe od Zdravlja 447
2. Misao o gradnji nove crkve 448
3. List Gospe od Zdravlja 450
4. Nove pobožnosti Gospe od Zdravlja 451
5. Druga sredstva za širenje pobožnosti Gospe od Zdravlja 453
6. Nacrti novog svetišta 445
7. Stare i nove poteškoće 458
8. Zavjetno narodno svetište Gospe od Zdravlja . 468
9. Srebreni okvir čudotvorne Prilike 469
10. Zavjetni darovi 477
11. Misa i pjesme na čast Gospe od Zdravlja . . . 482
12. Doprinosi za novo svetište 483
13. Pomagači uprave 487
14. Proslava 200-godišnjice 489
15. Blagoslov temeljnog kamena 497
16. Svršetak proslave 504
17. Novi oprosti udijeljeni svetištu 507

18. Zlatna kruna 511
19. Dom Gospe od Zdravlja 517
20. Štovanje Gospe od Zdravlja van Splita 520
21. Hodočašća Gospi od Zdravlja 528
22. Mlade Mise i vjenčanja u svetištu 538
23. Druga provalna krađa 543

Poglavlje 12

ZAVJETNO SVETIŠTE GOSPE OD ZDRAVLJA

1. Najnoviji nacrt i dozvola gradnje 567
2. Pripravni radovi 570
3. Rušenje starog svetišta i prenos Gospine slike . . 572
4. Podizanje zavjetnog svetišta 575
5. Priprava za posvetu svetišta 585
6. Posveta zavjetnog svetišta 590
7. Procesija s čudotvornom Gospinom slikom . . . 597
8. Glasovi štampe o svečanostima 603
9. Prvi važni čini u novom svetištu 608
10. Izgrađivanje i uređivanje svetišta 614
11. Treća svetogrdna krađa 623
12. Prva proslava Gospina blagdana u novom svetištu 627
13. Drugi pohod vrhovnog starešine Reda 629
14. Gospa od Zdravlja u našoj književnosti 634
15. Obnova oprosta od god. 1931 636
16. Prva procesija prigodom Gospina blagdana . . 638
17. Posljednja riječ 652
ISPRAVCI 655
KAZALO SLIKA 656
KAZALO IMENA 661
KAZALO STVARI 689

Predgovor 7
O Ilji Orphovac 13
Vpletni nadbiskup Anton Knežić 172
O. Benvenut Zajović 215
O. Petar Knežović 221
O. Jerolim Berxa 235
O. Ivan Bojan 240
O. Hinover Vitas 247
Popis ilustracija 251
Kazalo imena 257
Kazalo mjesta i stvari 263
Sadržaj 277

Poglavlje 1

Dolazak čuvara Gospe od Zdravlja u Split

1. Prvi dolazak OO. Franjevaca u Split

Duša čovjeka zaboli, srce mu se steže i muka ga hvata, kad čita o strašnim jadima, mukama i nevoljama, koje je naš bjedni živalj podnosio pod turskim jarmom u Bosni i Hercegovini, osobito u 16. i 17. vijeku. Ni najživlje slike pučkih pjesama ni najtužnija pisma narodnih vođa ne mogu nam dovoljno kazati, što je sve jadna raja pretrpjela u

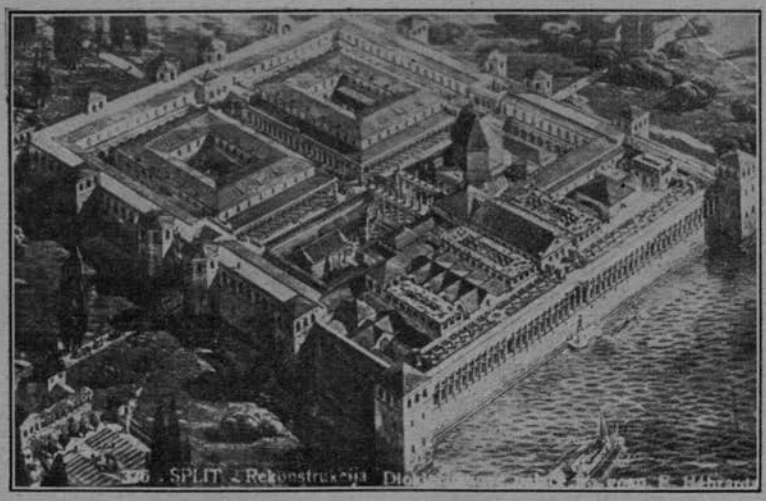

Dioklecijanova palača, od koje i oko koje je nastao Split

onim danima, godinama i vjekovima straha i užasa. Sama pomisao da bezbrojnim samostanima, crkvama i svetištima na glasu nema više ni traga; da nekoć cvatnim kršćanskim

mjestima i gradovima nema skoro ni spomena, govore nam o velikom milosrđu Božjemu, da je kršćanskoga i katoličkoga igdje išta ostalo.

U tim danima nemilog ropstva nije čudo, da je jadna raja ostala sama bez svojih svjetovnih i duhovnih vođa. Je-

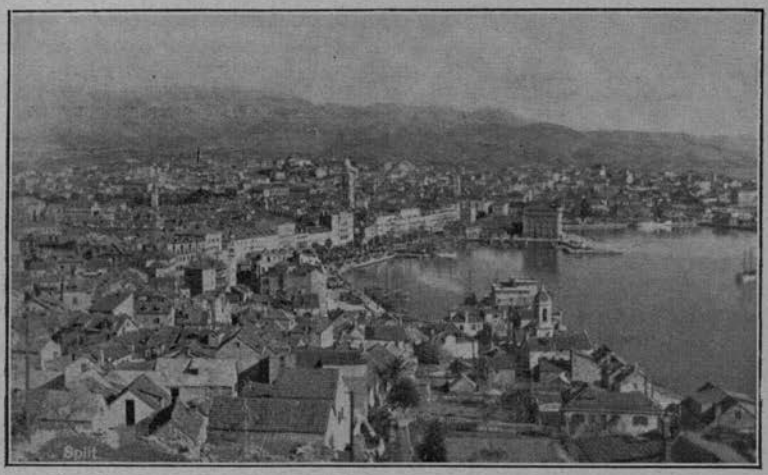

Sadašnji Split

dni, da spase glavu, pobjegoše; drugi vjerom prevrnuše, a koji toga ne učiniše, biše na razne načine mučeni i ubijani. Jedini, koji ostadoše s narodom, bijahu OO. Franjevci. Nikli iz naroda, ostadoše s njime da ga tješe, da ga bodre na ustrajnost i podržavaju u njemu nadu u bolja vremena, za sretnijim danima. Ostadoše s narodom, da s njim dijele žalost i radost, muke i boli, ropstvo i progonstvo. Preobučeni kao seljaci, krijući se po pećinama, kolibama i stajama, uz cijenu vlasite krvi i uz druge nadčovječne žrtve, spasiše našemu patničkom rodu njegovu katoličku vjeru i kršćansku civilizaciju.

Glasovita su u tom pogledu i neprolaznom slavom okrunjena imena bl. Anđela Zvizdovića († 1498), visočkih mučenika († 1450), O. Petra Soljanina († 1548), O. Tome Skorojevića († 1552), ramskih mučenika: O. Lovre iz Broćna, O. Lava iz Vrlike, O. Luke iz Duvna, O. Marka iz Tihaljine i O. Petra iz Rame, koji biše ubijeni god. 1557; O. Petra Soljaka († 1624), O. Petra Bošnjaka († 1692) i bezbrojnih drugih franjevačkih biskupa, provincijala, gvardijana, župnika

i ostalih redovnika, da i ne govorimo o običnim vjernicima [1].

Odmah nakon pada Bosne (1463), narod je počeo da iz nje bježi. Ostavljao je rodnu grudu, s kojom su ga vezale najmilije uspomene; odlazio je bez nade da će je ikada više vidjeti, potpuno neopskrbljen za budućnost. Ali je bježao ispod turskog jarma. Da narod ne bi u ovim krajevima stradao u duhovnom i vremenitom pogledu, kad je bježao u većim grupama, na bijegu su ga pratili njegovi vođe i du-

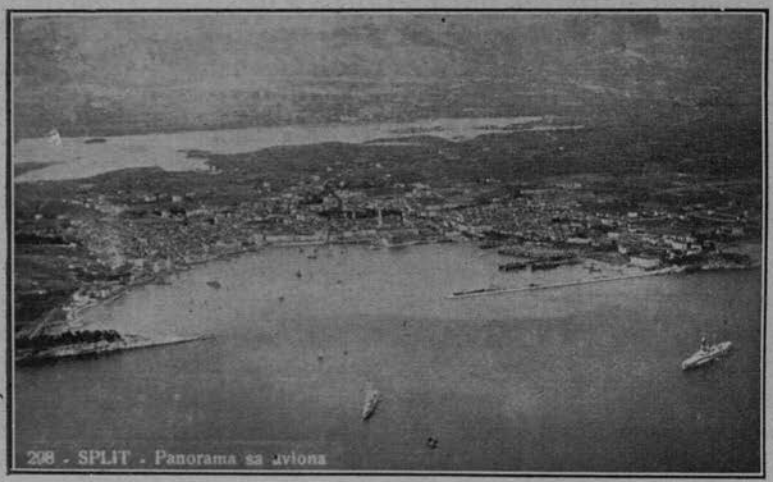

hovni pastiri OO. Franjevci. Pače, kad bi predviđali da će se Turci za izgubljenu bitku ili tvrđavu izvan Bosne, po obi-

[1] O tom izvješćuju kronike, koje se čuvaju u arhivima raznih franjevačkih samostana u Bosni-Hercegovini, Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji; napose pak »Memoriae de conventibus in Turcia dissipatis ab anno 1683—1726«, Theca B II. MSS u arhivu franjevačke provincije Presv. Otkupitelja, samostan sv. Lovre Šibenik; **Bakula P. P.**, I Martini in Erzegovina, Roma 1862; **Fabianić**, Storia dei Frati Minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina fino ai giorni nostri, v. 2, Zara 1864, str. 228 sl.; **Batinić O. M.**, Djelovanja Franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vjekova njihova boravka, sv. 2. Provincija 1517—1699. Zagreb 1883, str. 1 sl.; **Vladić O. J.**, Uspomene o Rami i Ramskom Franjevačkom samostanu, Zagreb 1882; **Zlatović O. S.**, Franovci Presv. Otkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji, Zagreb 1888, str. 38 sl.; **Bralić**, Monografia storica sulle crudeltà Musulmane in Bosnia-Erzegovina, Roma 1898; **Jelinić Dr. O. J.**, Kultura i bosanski Franjevci, sv. 1, Sarajevo, 1912, str. 115 sl.; **Čuturić O. L.**, Franjevci među hrvatskim pukom kroz sedam stoljeća, Sarajevo 1926, str. 27 sl.

čaju, osvećivati na jadnoj raji u Bosni, pokupili bi narod i s njim zajedno bježali u susjedne krajeve slobodne Dalmacije i Slavonije, nastavljajući da ga tamo vode kao njegovi dušobrižnici, vođe i učitelji.

Tako, kad su Mlečani 25. rujna 1683 oteli Turcima Sinj u Dalmaciji, Franjevci iz Rame, ljuto zlostavljani od Turaka za vrijeme rata između Austrije i Turske, poslaše, kako pripovijeda O. Vinjalić u svojoj povijesti[2], dvojicu redovnika u Split k mletačkom generalnom providuru Jeronimu Cornaro s porukom, da će pribjeći s narodom u Dalmaciju, ako im pošalje oružanu pratnju. Cornaro im odgovori, neka budu pripravni za slijedeće ljeto, kad Turci budu zauzeti s druge strane. Malo kasnije Cornaro pođe s vojskom na Hercegnovi, koji je bio u turskim rukama. Da lakše uspije, posla u Sinj zapovjednika konjaništva, bivšeg providura u Kotoru Antuna Zeno s kotarskim serdarom Stojanom Jankovićem Mitrovićem, da ometa Turke i pazi, hoće li turska vojska krenuti u pomoć Hercegnovomu; ako krene, da odmah navali na Duvno i tako ih zaustavi. Zeno je lijepo izvršio svoju zadaću, te je Hercegnovi mogao biti zauzet već 30. rujna godine 1687.

Nekoliko dana iza toga Zeno dođe u Split. Odatle 27. listopada 1687 javi senatu u Mletke, kako su ramski Franjevci, ne mogući više podnositi barbarske postupke i neprekidne zulume kojima ih Turci muče, prošle nedjelje poslali jednoga svoga svećenika, preobučena na seljačku, da će oni i mnoge druge kršćanske obitelji odmah napustiti zemlju, ako im pošalje jaku pratnju; on je odmah poslao što pješaka što konjanika do 4000; ovi su, razdijeljeni po okolišnim selima, palili kuće i skladišta sijena i žita za vojsku, tako te su Franjevci njih 15 na broju, s pobjeglim obiteljima mogli neopaženo prijeći granicu i doći u sinjsku krajinu; on je došao u Split, da se s nadbiskupom Cosmi dogovori glede smještaja ovih redovnika, a s generalnim providurom Cornaro glede naseljenja naroda po opustošenim krajevima Dalmacije. Providur Cornaro, koji se tada nalazio u Kotoru, kako Zeno javlja 8. prosinca iz Zadra senatu u Mletke, privolio je

[2] Compendio storico cronologico della Dalmazia, Croazia e Bosna, str. 556. To je rukopis iz g. 1774. Čuva se u arhivu franjevačkog samostana na Visovcu.

da se OO. Franjevci privremeno smjeste u zapuštenu benediktinsku opatiju sv. Stjepana van grada Splita, a narod da se naseli po okolici Sinja i Dicma [3].

Slijedeće godine uskočiše u Dalmaciju i drugi Franjevci s narodom iz župa podređenih ramskom samostanu, kao Livna, Duvna, Doljana, Skoplja, Kupresa, Rakitna i Glamoča, tako da je bilo redovnika koji su pribjegli usve 32. O. Petar Filipović u svojoj kronici bilježi imena 19 svećenika, jednog klerika i jednog lajika, a za druge kaže da im se imena ne sjeća. [4] OO. Franjevci u jednoj molbi na dužda mletačkoga od 13. travnja 1706 svjedoče, da su u posljednje vrijeme iz Bosne i Hercegovine doselili u Dalmaciju preko 5000 obitelji. To isto svjedoče i mletački generalni providuri u Dalmaciji Aleksandar Molino u pismu od 22 listopada 1691, Danijel Dolfino u pismu od 1. studenoga 1691, i Antun Semitecolo u pismu od 10 prosinca 1696. To potvrđuje i splitski nadbiskup Stjepan Cupilli II u ispravi izdanoj 12. VI. 1718 u prilog OO. Franjevaca, gdje kaže: »Franjev-

[3] Ova i druga Zenova pisma nalaze se u državnom arhivu u Mlecima: »Senato-Dispacci P. G. della Cavalleria in Dalmazia Filza 717«. Navodi ih i g. B. Desnica u članku »Seoba Ramskih Franjevaca u Dalmaciju«. Članak je izašao u »Glasu Privredno-kulturne Matice« g. 1929, br. 27, i nešto preinačen u »Magazinu Sjeverne Dolmacije« g. 1934, s. 36—42. Dosada se je općenito držalo, da su ramski Franjevci uskočili u Dalmaciju nagovorom i pod zaštitom Stojana Jankovića. Prvi je na tu netačnost upozorio g. Boško Desnica u spomenutom članku, u kom iz pisma Antuna Zeno od 27. listopada 1687 donosi, da je Stojan Janković tada bio mrtav, poginuvši u borbi s Turcima pred Duvnom 23. kolovoza iste godine.

[4] O. Stjepan Zlatović u spomenutom djelu Franovci Presv. Otkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji, str. 153 sl., u Monografijama 12 samostana Franovaca Presv. Otkupitelja (djelo se čuva u rukopisu u franjevačkom samostanskom arhivu u Šibeniku), str. 263 sl., napose pak u Monografiji sinjskog samostana (čuva se u arhivu samostana) na dugo raspravlja, koje je godine i u kom mjesecu uslijedila seoba ili bijeg ramskih Franjevaca s narodom iz Rame. Ima naime svjedočanstva koja govore da je to bilo g. 1687, dok druga svjedoče da je bilo g. 1688. O istoj stvari opširno raspravlja i Dr. Ivan Marković u svom djelu »Sinj i njegovo slavlje«, tiskanom u Zagrebu g. 1898, str. 25 sl. Ovo pitanje sada ne pravi nikakve poteškoće, jer znamo da bijeg nije bio u jedan put, nego u više navrta, pa se povjesna svjedočanstva odnose na dotične grupe, koje su kojom prigodom bježale. Nesumljivo je pak, da je bijeg prvih ramskih Franjevaca s čudotvornom slikom Majke Božje bio u mjesecu listopadu 1687, o kom govori providur Zeno u svojim pismima mletačkom senatu.

ci više nego očinskom brigom zakloniše veći dio raštrkanih i prestrašenih obitelji okolo morske obale. Bez njihova brižnog nastojanja bile bi nesretne pale pod mač i sužanjstvo Turaka«.[5] Osim drugih krajeva po dalmatinskoj obali i otocima, naročito u makarskom primorju, u šibenskoj, kninskoj i drniškoj krajini„ po Kotarima, oko Imotske, Vrgorca i po Neretvi, koje napučiše u drugim prigodama, Franjevci s narodom koga privedoše između g. 1687 i 1723, naseliše župe: Zasiok, Bitelić, Bajagić, Potravlje, Hrvatce, Galu, Rudu, Otok, Grab, Sinj, Trilj, Turjake, Čačvinu, Tijarice, Vojnić, Voštane, Dicmo, Dugopolje, Svib, Aržano, Prugovo, Konjsko, Brštanovo, Lećevicu, Prgomet, Bliznu, Bristivicu, Ljubitovicu, Suhi dolac, Visoku, Čvrljevo, Muć i Ogorje.[6]

Bježeći iz Rame, poniješe sobom OO. Franjevci najveće blago koje su imali — čudotvornu sliku Gospe od Milosti, prozvanu kasnije Gospom Sinjskom. Nijesu odmah niti svi došli u Split. Jedni ostadoše s narodom po sinjskoj krajini i dalmatinkoj zagori, da ga urede u župe i dalje se staraju za njegovo duhovno i vremenito dobro. Drugi za koji dan ostadoše u Cetini pod vedrim nebom bez crkve i samostana, usred siromašna puka, u zemlji opustošenoj i poharanoj. U takovom stanju nijesu mogli čekati zime, koja je već bila na vratima. Stoga se povukoše u Dugopolje s nakanom da se ondje nastane. Ali u Dugopolju mogoše ostati jedva 15 dana, jer se Turci s Čačvine dadoše za njima u potjeru. Stoga pobjegoše u predgrađe utvrđenog Klisa. Na Klisu im je bilo pretijesno, a uz to nemoguće im je bilo provoditi život redovnički. Radi toga, nakon dva

---

[5] Pismo se nalazi štampano u posebnom svesku koji nosi naslov: »Stampa ad laudo dei P. P. Bosnesi« s. 52 sl., u kom su sadržane sve isprave koje se odnose na dolazak bosanskih ili sinjskih Franjevaca na Pojišan. — U sličnim svescima tiskane su službene isprave koje se tiču početka drugih samostana provincije Presv. Otkupitelja i čuvaju se po samostanskim arhivima. Ovaj svezak čuva se u samostanskom arhivu u Šibeniku u zbirci DD., pismo pak nadbiskupa Cupilli štampano je u tom svesku na str. 52 sl. Ono se nalazi u rukopisu u istom arhivu, kao i u arhivu sinjskoga i drugih samostana. Jedan dio pisma navodi i Zlatović u Monografijama, str. 274 sl.

[6] **Matas O. K.**, Prvo izviešće o c. k. Državnom nižem gimnaziju u Sinju koncem školske godine 1872—73, Spliet 1873, str. 15 sl.; **Zlatović**, Franovci, s. 153 sl.; Monografije 12 samostana, 263 sl.; **Marković**, Sinj i njegovo slavlje, 25 sl.

mjeseca, pođoše da traže zakloništa u Splitu, gdje, nastojanjem providura konjaništva Antuna Zeno, 9. siječnja 1688. dobiše za privremeno boravište trošnu i zapuštenu benediktinsku opatiju na Sustjepanu »in Pinnis« — pod borovima. [7]

Sustjepan (u pozadini)

To je prvi dolazak bosanskih Franjevaca ili Franjevaca provincije Presv. Otkupitelja u Split. [8] Boravak u ovoj

[7] Na Sustjepanu, gdje je prije bila benediktinska opatija, koju je u 10. vijeku podigao nadbiskup splitski Pavao, sin gradskog upravitelja Prestancija — jest gradsko groblje od g. 1823. Opatija je u predašnjim vjekovima više puta ostajala prazna, radi nestašice redovnikâ. Još u 17. i 18. vijeku postojala je i crkva i samostan, iako u žalosnom stanju. Beneficij samostana, koji je bio dosta bogat i davao godišnji prihod od nekih 200 mletačkih dukata na godinu, od sredine 15. vijeka davan je raznim ličnostima u komendu. God. 1700. upotrijebljen je za osnutak nadbiskupskog sjemeništa u Splitu. Kad je na mjesto opatije došlo groblje, samostan je porušen. Na mjestu crkve podignuta je kapela, u koju su sa strane pročelja uzidani neki djelovi stare crkve. Kapelu je obnovio g. 1814. upravitelj nadbiskupskog sjemeništa kanonik Nikola Didoš. Na kapeli se nalazi natpis: »Dirutam ristituit et meliori reddidit fortunae rector archiepiscopalis seminarii canonicus Nicolaus Didos a. MDCCCXIIII.« Prema **Fabianiću**, n. mj. 2, s. 127, i obavijestima Dra. Lj. Karamana, konservatora u Splitu, i Dra Lj. Katića, upravitelja biskupske gimnazije u Splitu; **Farlati**, Illyricum Sacrum, t 3. Venetiis 1765, s. 524—528.

[8] U Splitu se je već nalazio jedan franjevački samostan, i to na Poljudu, od polovice 15. vijeka. Ovaj samostan pripada provinciji sv. Je-

trošnoj i zapuštenoj opatiji bio je jadan i žalostan. Same vlasti, kad su ih tu smjestile, izjavile su da će im se naći pristojniji stan ili da će se taj popraviti. Ali, uza sve nasto-

Kapela na Sustjepanskom groblju

janje redovnika, nije se ništa učinilo. Stoga, nakon 9 godina jadnog boravka, pokupiše svoje siromaštvo i pođoše u Sinj, u nadi da će odanle biti korisniji puku i sebi lakše sagraditi pristojno prebivalište. [9]

2. Drugi dolazak u Split

Na Vodokršće (Sv. Tri Kralja) g. 1715 nalazio se je generalni providur za Dalmaciju i mletački dio Albanije Anđeo Emo na konaku kod OO. Franjevaca u novom manastiriću u Sinju. Tu mu stigne glasnik, koji mu javi, da je

ronima, a do pred kratko vrijeme, prije nego se je Split raširio bio je dosta udaljen od grada. **V. Fabianić**, n. mj. 2, 127 sl.; **Zlatović**, Monografije, 383; **Frisković C.**, Franjevački manastir na Poljudu, u »Novo Doba« uskrsni broj 1936, str. 33—34. Osim toga, u Splitu je, vjerojatno iz vremena sv. O. Franje, još jedan franjevački smaostan, koji drže OO. Franjevci Konventualci. **Zlatović**, Monografije, 383.

[9] Sve su ove potankosti zabilježene u Izvješću O. Andrije Barišića i O. Filipa Šurkovića, eksprovincijala, koje je 29. rujna 1725 poslao definitorij provincije, ovlašten od Prepošt. O. Generala, u Sinj, da ispitaju stanje sinjskog samostana. Obojica su bila određena za pohod samostana pod mletačkom vlašću. Izvješće se nalazi u provincijalnom arhivu franjevačkog samostana u Šibeniku, Theca II, B 47. V. također **Matas**, n. mj. 16 sl.; **Zlatović**, Monografije, s. 265; Franovci, 154 sl.; **Marković**, Sinj i njegovo slavlje, 30.

veliki vezir Damad Ali-paša u Carigradu, 8. minulog prosinca, navijestio mletačkoj republici rat i bacio u tamnicu njezina poslanika Mema, zato što što je dala zaklon crnogorskom vladiki, kad je pobjegao pred turskom vojskom. Jasno je bilo, da je to bila samo izlika, jer Turci nijesu nikako mogli pregorjeti gubitak Sinja, pa se je kao stalno računalo, da će turska vojska udariti na Sinj.

Emo je vidio, kolika pogibelj prijeti Dalmaciji, ako padne Sinj. Stoga se je odmah dao da što bolje utvrdi sinjsku tvrđavu. Obnovi šance oko tvrđave, popravi zgrade, kule i platna. Ali Cetinjani, da uzmognu uspješnije braniti Sinj, pod vodstvom sinjskog providura Jurja Balbi, odmah navališe na utvrđena mjesta, koja su Turci još držali s ovu stranu Prologa, i osvojiše Gardun, Čačvinu i Prološku Kulu. [10]

Turci su se u Bosni još od prošle godine pripravljali za rat i velika se je vojska skupljala u Livnu. Saznavši za sigurno da će vojska udariti na Sinj, cetinski puk pokupi sve što imadijaše žita, vune, prediva i drugih stvari i sve ih odnese u crkvu, nadajući se da će biti spašeno pod obranom gradskih topova. [11]

Na 23 srpnja 1715 puče tri puta prangija na Prologu. Time je kršćanska straža dola znak Sinju, da se je turska vojska uputila iz Livna. Serašćer paša Mehmed Ćelić zaputio se je prema Sinju s vojskom od kojih 60.000 momaka. Silna strava zahvati narod. Kogod je mogao bježao je u planine i nepristupne gudure s volovima i blagom. Turska vojska, kud je prolazila, svud je pustošila i harala. Na putu jedini joj se opriješe hrabri seljaci malenog mjesta Otoka na rijeci Cetini, pod vodstvom svoga hrabroga župnika Fra Stjepana Vučemilovića. Ogradivši svoje mjestance meterizama, t. j. pleterom, kamenjem i zemljom, neustrašivo čekahu neprijatelja Križa Kristova, čvrsto odlučivši prije svi izginuti nego se predati. Turci, bijesni što im se ova šačica usudi oprijeti, svom silom navališe. Ali biše junački odbijeni. Navalu za navalom ponavljahu, ali na otočić se ne mogoše iskrcati, jer se branilo malo i veliko. Tek kad se

[10] **Marković**, n. mj. 33.

[11] **Zlatović**, Franovci, s. 35; Monografije, 268; **Marković**, n. mj. 33.

kanal između kopna i otoka napunio lješinama konja i poginulih Turaka, mogoše turski konjanici preko njih prodrijeti i, porušivši meterize, provaliti u selo. Tridesetorici Otočana uspje preplivati Cetinu i spasiti glavu. Ostali svi, muško i žensko, biše poklani zajedno sa župnikom, osim nekoliko djevojaka i djece, koji biše poslani u Livno u roblje. [12]

Prije nego su se Turci približili Sinju, uđe u nju kršćanska vojska do 700 momaka, što redovitih vojnika što naših krajišnika, pod upravom gradskog providura Jurja Balbi. S njima je bio kao vojni zapovjednik Plonchet. Među braniteljima Sinja nalazili su se viđeniji cetinski poglavice: Šurić Frane, Vučković Bože, Grčić vitez Don Ivan, Grabovac Ante, Tomašević Jakov, Lovrić Mate, Žanković Nikola, Ćulić Filip, Bresanić Petar, Gulić Ivan i drugi. S njima se u tvrđavu zatvori i poznati O. Pavao Vučković sa šestoricom drugih redovnika, noseći sa sobom čudotvornu sliku Gospe Sinjske, da im Majka Božja bude u pomoći za vrijeme opsade. Ostali OO. Franjevci, koji ne mogahu u tvrđavu, pribjegoše u Split, da ondje traže zaklonište. To je drugi dolazak OO. Franjevaca u Split.

Pregazivši Cetinu, Turci nijesu odmah udarili na Sinj. Došavši do Glavica, serašćer Ćelić razdijeli vojsku na tri dijela: jedan posla niz Vrbu prema Drnišu, drugi na Vrliku; s trećim, najjačim imao je on udariti na Sinj. Ali pod Drnišem Turci biše loše sreće. S malom četom dočeka ih serdar Grgo Nakić i junački odbi. Odatle krenuše preko Kosova na Vrliku. Možda bi bili mirno prošli, jer nijesu imali bojnih sprava, da ih nijesu jogunasti Vrličani počeli izazivati. Treći dan, nakon što se odmoriše, natovariše ne-

---

[12] Izvorno svjedočanstvo general. providura Anđela Ema od 29. siječnja 1716, u kom pripovijeda o tome, nalazi se u arhivu u Šibeniku. Vidi također »Giornale del blocco e d' assedio« ili Dnevnik opsade sinjske tvrđave, koji se nalazi u arhivu sinjskog samostana. Ovaj dnevnik prvi je objelodanio u hrvatskom prijevodu Dr. O. Ivan Marković u spomenutom djelu »Sinj i njegovo slavlje«, str. 35—41. U sporednim stvarima nešto preinačen objelodanjen je god. 1885 u splitskom »Bollettino Archeologico«, str. 75—80. Dnevnik je napisao, po svoj prilici, neki časnik. Svakako nalazio se je u tvrđavi, dok su je Turci opsjedali, od početka do kraja. Isto svjedoči i Liber Archivalis Provinciae u Šibeniku i u Makarskoj; **Matas**, n. mj. 21; **Zlatović**, Franovci, 197; Monografije, 269, 293.

koliko kola gorivom, primakoše k drvenoj ogradi mjesta i zapališe je. Prestrašeni Vrličani pobjegoše u tvrđavu. Ali u tvrđavi nije bilo vode ni dosta hrane. Turci ih počeše pozivati na predaju, obećajući im s jedne strane sve i svaka, a s druge strane prijeteći da će sve poklati, ako se ne predadu. Zapovjednik na žalost predade grad, uz uvjet da se nikomu neće ništa zla dogoditi: što Turci obećaše. Ali, kad se grad predao, samo nekolicinu pustiše da slobodno otidu; druge, koji su bili viđeniji, poklaše, a sve ostalo odvedoše u roblje, vrativši se s plijenom u Sinj k zapovjedniku Ćeliću.

Ćelić je bio poslao 2000 vojnika na Klis, gdje je general Emo skupljao pomoćne čete iz Splita i Poljica. Nešto Tatara poslao je i na Neorić do Konjskoga. Ali ih suzbiše Emove čete, otevši im zarobljeno blago i sijeno, radi česa biše prisiljeni vratiti se u Sinj.

Vojska koja je bila pošla na Drniš i Vrliku, slavodobitno se vrati u Sinj 2. kolovoza. Istom 4. i 5. kolovoza cijela vojska pregazi Cetinu, jer su dotada čekali topništvo koje još nije bilo čitavo stiglo. Utaborila se je blizu Sinja na 2—3 milje udaljenosti. Još Turci nijesu počeli navaljivati, nego 7. kolovoza poslaše pod jakom pratnjom glasnika s 4 pisma, upravljena pretstavniku i poglavicama sinjske krajine, a glavno vrhovnom zapovjedniku Dalmacije. Glasniku pođe u susret vitez Grčić Don Ivan. Ovaj primi pisma i jedno, budući otvoreno, pročita. U njemu serašćer pozivaše zapovjednika tvrđave, da, prije nego zagrme turski topovi, preda tvrđavu, koja po pravu pripada sultanu; ne učini li toga bezodvlačno, neće s njima imati više milosrđa, nego će svi biti na koce nabijeni. Vitez Don Ivan, pročitavši pismo, neustrašivo ga vrati glasniku zajedno s drugim trima pismima, odgovorivši da mu je naređeno, da ne prima pisama i da odbije svaki dogovor, a da će tvrđavu braniti do zadnje kapi krvi svekolike posade.

To je bilo u 2 sata popodne. Serašćer odmah postavi konjanike da straže po okolici, da ne bi s koje strane došla kršćanska vojska u pomoć gradu. Obnoć razmjesti oko grada četiri baterije topova. Prva je pucala iz topa sa 20 cm. širine; druge dvije bile su nešto užega ušća. Četvrta je sastojala od dvije lumbarde, od kojih je jedna izmećala taneta od 300, a druga od 100 librica težine. Sve četiri bate-

rije bile su tako pokrivene, da im je kršćanska vojska teško mogla naškoditi. Baterije počeše sipati vatru na 8 kolovoza i sipale su je sa svom žestinom sve do 13. kolovoza. Neprijateljsko topništvo bilo je daleko moćnije. Sami onaj top od 20 cm. nanio je silnu štetu tvrđavi. Raskopao je zid

Sinjska tvrđava s istočne strane
(Iz djela Coronelli, Isolario, Venezia 1696)

za čitavih 20 koraka, tako da je bila pogibelj da kroz pukotinu ulete Turci u tvrđavu. Posadi je ipak uspjelo ovaj top onemogućiti. Ivan Gulić opazi, kako ovaj top riga silnu vatru i nanosi tvrđavi nemilu štetu, pa pristupi k topdžiji i zamoli ga, da mu dozvoli opaliti samo jedan hitac. Topdžija mu ispuni želju, a on omjeri tako vješto da je top pogodio uprav u žvale. I tako ovaj top prestade nanositi tvrđavi štetu.

Već prvog dana pod turskom vatrom izgorješe obe crkve, i Gospina i sv. O. Franje, radi česa svi vjernici od žalosti proplakaše. Ipak redovnici, koji bijahu u tvrđavi, potjecahu ih na hrabrost i pouzdanje u Boga i Njegovu Presv. Majku, a sami vapijahu u pomoć Majku Božju pred Njezinom čudotvornom Prilikom, da im se smiluje i oslobodi ih od neprijatelja Križa Kristova.

Nakon vatre koja je bila gotovo razrušila zidove tvrđave, turska vojska prijeđe na juriš. Hrabri branitelji junač-

ki odbijahu navalu za navalom. Bez prestanka nove čete nadirahu, ali ih svaki put dočikaše vatra iz tvrđave, tako da se od mrtvih turskih tjelesa oko tvrđave podigoše novi bedemi. To zgrozi i same napadače i oni se počeše buniti. Premda ih je serašćer golom sabljom silio na ponovne juriše, oni uskratiše poslušnost.

Kad se je u Dalmaciji čulo da su Turci pod Sinjem, sve je protrnulo od straha. Padne li Sinj, gotov je Klis i svi ostali krajevi. Splitski nadbiskup Stjepan Cupilli digne križ, skupi odabranu četu dobrovoljaca i na njihovu čelu uputi se na obranu Sinja. Ali prije neg se bješe uputio, po-

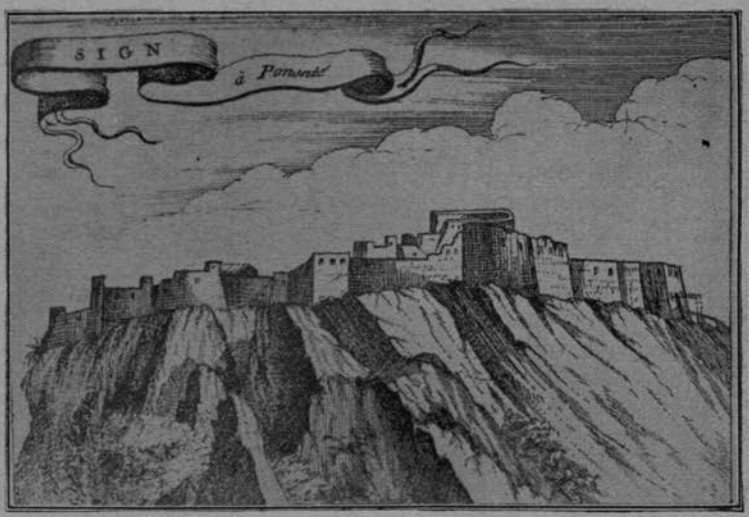

Sinjska tvrđava sa zapadne strane
(Iz djela Coronelli)

sla 9. kolovoza Papi Klementu XI pismo, u kom mu javlja da su Turci udarili na Sinj, te ga zaklinje da se moli Bogu za Sinj i pošalje pomoć njemu i svoj Dalmaciji. Kad je s četom došao do Dicma, tu je našao generala Ema, koji se s malom vojskom bijaše tu utaborio, ne smijući s time udariti na onako silnu tursku vojsku. Emo ga odvrati da ne ide u Sinj, jer je već prekasno, budući da su Turci već opkolili Sinj. Sam Emo, ne mogući se ogledati s mnogo većom turskom vojskom, posluži se s jednom ratnom varkom. Po brdima od strane Dicma dade paliti vatre i bacati u zrak

praskavice (rakete), da Turcima zadade strah, a braniteljima ulije hrabrost, kao da velika vojska dolazi u pomoć. U to se u tursoj vojsci pojavi srdobolja, koja je mnogo vojske pomorila ili je učinila nesposobnom za daljne juriše. Sve to zajedno, t. j. pobuna u vojsci, srdobolja i strah od kršćanske vojske, kao i strah od jedne silne Žene, koja se — kako su kasnije kazivali Turci — pojavila nad gradom, obasjana neobičnim svijetlom, a iz ruku Joj sijevaju munje, činilo je da je serašćer, u noći između 14 i 15 kolovoza ili na osvit Uznesenja Bl. Dj. Marije, pokupio vojsku i vratio se preko Prologa u Livno, ostavivši pod Sinjem preko 10.000 mrtvih vojnika i svu silu ratne prtljage.

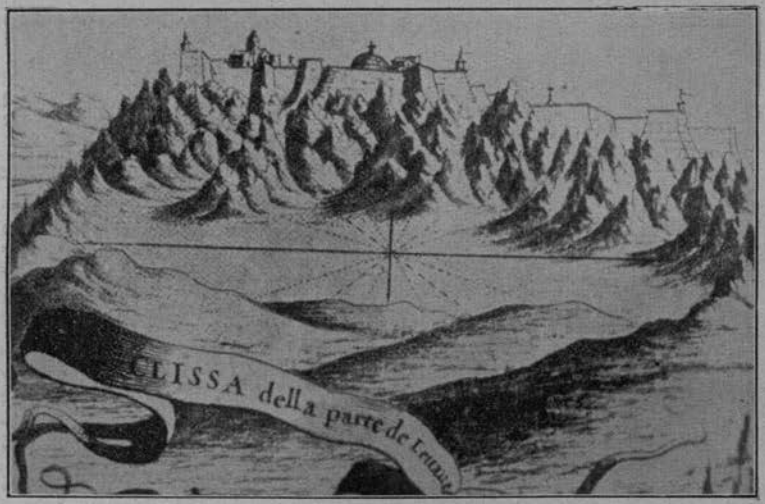

Klis
(Iz djela Coronelli)

Neizrecivo je veselje zavladalo sa svim narodom u Dalmaciji, kad se je čulo za ovu sjajnu pobjedu nad neprijateljem Križa Isusova. Svak ju je pripisivao moćnoj zaštiti Majke Božje. Nadbiskup Cupilli, koji se bio vratio u Split, odmah sutradan nakon pobjede, u stolnoj crkvi sv. Duje pjeva svečanu Misu zahvalnicu, u prisutstvu brojnog naroda i kneza kapetana Julija Donada, te izreče divan govor u pohvalu Bl. Dj. Marije, koja je na tako izvanredan način oslobodila Sinj od Turaka. Poslije Mise bi otpjevan »Tebe Boga hvalimo« u zahvalu za ovu veliku milost. Zatim kre-

nu prema Sinju. U Klisu pred generalom Emom ispjeva također svečanu Misu i »Tebe Boga hvalimo«, uz gruvanje topova s kliške tvrđave. U nedjelju 18. kolovoza ispjeva svečanu Misu u Sinju u crkvici sv. Mihovila na gradu (u tvrđavi) i ponovno izreče krasan govor u pohvalu Majke Božje, moguće Osloboditeljice Sinja. Sinjski providur Juraj Balbi i ostali časnici skupiše među sobom oko 80 zlatnih cekina i dadoše u Mlecima skovati zlatnu krunu, s kojom nadbiskup Cupilli, 22. rujna 1716, uz neizrecivu radost svega naroda i vlasti, svečano okruni čudotvornu Sliku premilostive Zaštitnice i Pomoćnice Sinja, Gospe Sinjske. Slijedeće godine 1717 zahvalan narod u znak veselja, ustanovi narodnu igru, zvanu alka, koja se i sada, na uspomenu toga velikog događaja, igra u nedjelju po Velikoj Gospi. [13]

3. Prvi boravak na Dobromu

Grupu OO. Franjevaca, koji su, bježeći pred Turcima, našli zaklonište u Splitu, s velikim veseljem primiše naseljeni Bošnjaci, koje su oni bili doveli između g. 1687 i 1691 iz Rame i okolice i smjestili u Split. Ovi su bjegunci razvili, kroz to vrijeme, s Bosnom takovu trgovinu, da su u Splitu postali moćnim čimbenikom, te se je i jedna ulica po njima prozvala »Bosanskom ulicom« (Contrada dei Bossinesi), kako se je zvala još g. 1873. [14] Osim toga bili su ljudi pobožni te su se učlanjivali u bratovštinu Gospe od Pojišana, koja je u ono doba mnogo značila; pače ista bratovština pretežnim brojem od njih je sastojala. [15]

Njihovu dolasku veselila se je i splitska općina, jer je željela imati u svojoj sredini takove Fratre. [16] Možda je time htjela popraviti pogrješku, što su isti redovnici g. 1696

[13] **Farlati,** Illyricumu Sacrum, 3, 538 sl.; **Filipović O. Petar** u arhivalnoj knjizi sinjskog samostana; **Matas,** n. mj. 20—25; **Zlatović,** Franovci, 197 sl.; Monografije, 268 sl.; **Marković,** n. mj. 35—42; **Marković-Petrov,** Gospa Sinjska, Split 1921, s. 38—44; **Petrov dr. Fra S.,** Gospa Sinjska, Zagreb 1928, s. 26 sl.

[14] **Matas,** n. mj. 16. Kasnije se je ta ulica prozvala »Calle Cambio«, ali sad joj je opet povraćen stari naziv.

[15] **Matas, n.** mj. 16; **Zlatović,** Franovci, 202; Monografije, 270.

[16] **Matas,** n. mj. 26.

bili prisiljeni njezinom krivnjom, da napuste Split. Još više veselio im se splitski nadbiskup pobožni Stjepan Cupilli, koji je kao trogirski biskup bio svjedok njihove požrtvovnosti i pregaranja za narod, pa je u nijh stavljao velike nade za dobro svoje nadbiskupije i za odgoj svoje sjemenišne mladeži. [17]

Sinjske bjegunce srdačno je primio njihov skrbnik i veliki dobročinitelj, hrvatski književnik Petar Mačukat. [18] Njegova je obitelj još od vremena sv. Ivana Kapistrana, slavnog osloboditelja Beograda (1496), uživala povlasticu, dobivenu poveljom od samoga Sveca, da budu Apostolski sindici i skrbnici bosanskih Franjevaca. On je bio sindik za cijelu provinciju i starao se za samostane pod mletačkom vlašću sve do razdiobe provincije (1735), nakon razdiobe pak za provinciju dalmatinsku sv. Kaja, odnosno Presv. Otkupitelja. [19]

Gdje su OO. Franjevci ovoga puta bili smješteni, nije sigurno. O. Matas kaže da su se smjestili u nekakvu staru nezgodnu palaču iza filipinskog samostana. [20] Vjerojatnije je što bilježi provincijalni arhiv u Šibeniku, da su se zaklonili u jednu kuću kraj kapele sv. Martina uz Porta Aurea. [21] Kapela sv. Martina nalazi se u samim zidinama koje su okruživale Dioklecijanovu palaču, povrh Porta Aurea. Tako je tijesna, da se u nju nikako ne može smjestiti jedna redovnička obitelj, a još bi manje mogla u njoj vršiti svete obrede. Stoga, nakon kratkog boravka u tom tije-

---

[17] Stjepan Cupilli rodom je Mlečanin. Pripadao je Redu sv. Jeronima Emilijana ili Somaska. O njemu će govor biti kasnije.

[18] Književnik Petar Mačukat rodom je iz Splita. Preveo je na hrvatski »Život sv. Jozafata« i tiskao ga u Mlecima 1707—8. Od str. 88—96 umetnuo je svoju pjesmu: »Ponutkovanje, kako se svak ima žena varovat«. **Ljubić Š.**, Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske, knj. II, Rieka 1869, s. 408, 453.

[19] Protocollo del Convento di Spalato Pozzobon (rukopis u samostanskom arhivu na Dobromu u Splitu), str. 22; **Zlatović**, Monografije, 271; **Crnica Dr. O. A.**, Glavni događaji iz povijesti Preslavne Gospe od Zdravlja — Split-Dobri, Šibenik 1934, s. 5.

[20] N. mj. 22.

[21] Theca X, s. 243; **Božitković Dr. O. J.**, Kritički ispit popisa bosanskih vikara i provincijala (1339—1735). Posebni otisak »Franjevačkog Vjesnika« za god. 1934 i 1935, Beograd 1935, s. 132.

snom i nezgodnom mjestu,[22] pođoše na Dobri, gdje unajmiše jednu običnu kućicu i u nju se smjestiše.[23] Budući da su Turci u Sinju zapalili i crkvu i samostan, malo kasnije

Porta aurea Dioklecijanove palače

braći na Dobromu pridružiše se i ona braća što su bila u sinjskoj tvrđavi, osim trojice koji ostadoše u sinjskoj krajini, da se staraju za narod.[24] To je prvi dolazak OO. Franjevaca na Dobri.

4. Kod Gospe od Pojišana

Redovnička obitelj, pribjegavši iz Sinja u Split, budući da joj je u Sinju sve bilo uništeno, nije mogla za dugo pomišljati da bi se povratila u Sinj.[25] Njezina je pače misao

[22] Kapelicu sada čuva nekoliko sestara Dominikanka, koje uza nju imadu svoju redovničku kuću.

[23] **O. Zlatović**, Franovci, 203 ne spominje ni jednoga ni drugoga mjesta, nego kaže da ih je skrbnik Mačukat smjestio u jednu kuću na Dobromu. Budući da su kraj kapelice sv. Martina stali posve kratko vrijeme, nespominjanje ove kapelice moglo bi proći; ali, ako bi se htjelo reći da tu uopće nijesu bili, onda to ne bi bilo tačno.

[24] **Matas**, n. mj. 26; **Zlatović**, Franovci, 202.

[25] Ovu uredovničku obitelj Liber Archivalis Provinciae g. 1716 do lipnja 1718 smatra kao sinjsku obitelj; u lipnju 1718 zove je »sinjskom,

bila da se u Splitu nastani trajno i odatle provida dušobrižni rad po sinjskoj krajini.[26] Ali kućica na Dobromu, u kojoj se nastanila, nije tome nikako odgovarala. To je bilo samo sklonište u prvoj potrebi. Redovnicima je trebala jedna prostrana zgrada, koja bi se mogla pretvoriti u samostan za brojnu obitelj kao što je bila sinjska. Uz samostan je trebalo prilično zemljište, da se na njemu podigne barem kapela za svete obrede i duhovne potrebe koliko redovnika toliko vjernika koji su k njima dolazili.

O. Pavao Vučković, koji je u Splitu proslijedio da bude starešina redovničke obitelji,[27] zajedno s g. Petrom Mačukatom tražio je podesno mjesto; ali ga nije bilo lako naći. U pomoć su im došli bosanski bjegunci, nastanjeni u Splitu, koje smo već spomenuli. Ovi su bili začlanjeni u bratovštini Gospe od Karmela, koja se nalazila u crkvi Gospe od Pojišana. Bratovština je upravljala crkvom i starala se za njezino uzdržanje. Budući da su se u upravi bratovštine nalazili i ovi Bošnjaci, ona se pokaza pripravnom da, uz stalne uvjete, našoj braći ustupi porabu i upravu crkve.

Nad crkvom Gospe od Pojišana vršio je pravo patronata splitski nadbiskup. U crkvi je bilo jedno prosto nadarje (beneficium simplex) koje je on, prema uviđavnosti, davao svećeniku koga je smatrao podesnijim. Ali za stvarno preduzimanje nadarja sa svima građanskim pravima trebalo je učestvovanje civilne vlasti: mletačkoga senata, odnosno generalnog providura za Dalmaciju. U ovo vrijeme nadzor nad crkvom i uživanje nadarja bilo je povjereno župniku sv. Petra na Lučcu Don Petru Božiću, komu je nadbiskup Stjepan Cupilli bio dao 1. prosinca 1713 ovo nadarje kao i nadarje sv. Martina u Vranjicu. Usto je i kaptol stolne crkve obavljao u ovoj crkvi neke sv. obrede: pjevao Misu, držao sprovode, vodio procesije na Veliku Gospu i u

---

sad splitskom«; u srpnju 1721 »splitskom«. Ovaj posljednji naziv ostao joj je dok je u Splitu stala. V. LAPM, s. 109, 114, 119, 123, 135, 139, 141.

[26] LACD, s. 81; Protocollo, s. 1.

[27] O. Vučković bio je gvardijanom ove obitelji do lipnja 1717. Tad je gvardijanom izabran njegov vikar O. Juraj Ivanović. Ovaj je ostao gvardijanom do lipnja 1720, kad je O. Pavao Vučković ponovno došao na taj položaj. Tu je službu O. Vučković obnašao sve dok je sinjska redovnička obitelj boravila u Splitu. LAPM, s. 109, 114, 119, 123, 135, 139, 141, 152.

dane Prošnja (Rogationes) ili za vrijeme suše.[28] Stoga se ne može kazati sa sigurnošću, kakvo je pravo na crkvu imala bratovština, kakvo li nadbiskup i kaptol. Granice njihovih prava ne mogu se označiti, tim više što se ne zna ni ko je ni kada crkvu sagradio.[29]

---

[28] Stampa al laudo dei PP. Bosnesi, s. 2, 5 sl., 12, 18.

[29] O svetištu Gospe od Pojišana objelodanio je g. 1887 Dr. Jakov vitez Čudina na talijanskom jeziku brošuricu »Santuario della Beatissima Vergine Maria di Poisan presso la città di Spalato in Dalmazia«. On se je uglavnom poslužio starim ispravama, dobivenim od c. k. Namjesništva iz Zadra g. 1873, koje je sabrao Don Blaž Čulin, kapelan istog svetišta. Međutim najstarija isprava, koju on navodi, jest ona iz god. 1470, koja sadrži Pravila bratovštine. Ova Pravila doduše pretpostovljaju da je crkva tada već postojala, ali o samoj crkvi napose nema ni riječi. Drugo što Dr. Čudina spominje, odnosi se na sadašnju crkvu, koja se je počela graditi g. 1759, a dovršena je g. 1772. Sve ostalo se odnosi na novija vremena. — U samostanskom arhivu OO. Kapucina na Pojišanu čuva se nepotpun rukopis O. F. Friščića, sastavljen dok je O. Friščić boravio u Splitu na Pojišanu, oko god. 1910. Glavne ulomke ovog rukopisa objelodanio je O. Friščić god. 1914 u »Almanahu Gospe Lurdske.« Prema ovom rukopisu, prvi spomenici mjesta »Panisano«, »Pansano«, na kom je podignuto današnje svetište, spominjali bi se već u 11. vijeku. Vidi o tom također **Farlati,** Illyricum Sacrum, 3, 117; **Rački,** Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia, Zagrabiae 1877, Doc. 30, s. 39; **Kukuljević,** Codex diplomaticus, 1, 102; **Jireček,** Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters, 1, 62. Crkva na Pojišanu spominje se g. 1260 i 1397. **Ljubić,** Starine XXVII, s. 34; **Farlati,** 3, 343; **Jireček,** n. mj. 61 sl; »Vjesnik hrv. arheološkoga Društva«, Zagreb 1896/97, s. 38. God. 1571 spominje se crkvica sa zvonikom. V. »Bollettino di archeologia e storia dalmata« 1903, Tab. XVII. Ali ko bi crkvicu sagradio, ko njom posebno upravljao itd., toga se nigdje ne spominje. — U »Stampa al laudo de PP. Bosnesi« nalazi se objelodanjeno više isprava, koje se odnose na ovo svetište. Između ostaloga na str. 50 sl. spominje se, kako je generalni providur za Dalmaciju i Albaniju Alviz Mocenigo III pozvao ing. Ivana Krstitelja Camozino, da prepiše sve natpise na mramornim pločama i iznad vrata iste crkve koliko izvana toliko iznutra. On je to učinio 3. svibnja 1718. Na prvim dvjema vanjskim pločama nije bilo ništa upisano. Na trećoj ploči uklesano je bilo: Marinus Bondumerio Comes et Capitaneus Spalatensis Templum hoc ad honorem et gloriam Beatae Mariae Virginis a fudamentis ampliandum curavit. To znači, da je Marin Bondumier, knez-kapetan splitski, dao ovu crkvu na čast Bl. Dj. Marije iz temelja povećati. Ista ova ploča sada se nalazi u zidu crkve, samo iznutra. Koje je godine Marin Bondumier dao povećati ovu crkvicu, toga se na ploči ne kaže. Ispod ove ploče stala je druga s natpisom: MDCVII Ad honorem Beatissimae Virginis Assumptae Sfortia Ponzonus Archiep: Spalaten: Dedicavit Anno Dni MDCXIIX Dominica secunda Iunii. To znači, da je

Kroz ovo vrijeme generalnim providurom za Dalmaciju i Albaniju postao je Alvise Mocenigo III, naslijedivši An-

druge nedjelje mjeseca lipnja g. 1618 splitski nadbiskup Sforcija Ponzoni ovu crkvicu posvetio na čast Uznesenja Bl. Dj. Marije. Godina pak 1607, koja se nalazi pred natpisom, dala bi naslućivati, da je te godine crkvica bila iz temelja obnovljena. Na jednoj ploči unutar crkvice bilo je uklesano: Helenae Marini Bondumerio Praetoris Spalatensis Filiae Peste interemtae ossa hic iacent. To je bio nadgrobni natpis Bondumerijeve kćeri Helene, koja je umrla od kuge i tu pokopana. Pokraj toga natpisa bio je još jedan, koji se odnosi na istu Helenu i na njezine roditelje, da je ovi prestanu plakati: jer, ako joj je tijelo tu ukopano, duša joj je na nebu, a kuga, ako je naškodila tijelu, nije mogla naštoditi duši. Natpis u stihovima glasi:

Heu dare iam natae lachrimas cessate Parentes
Astra tenent animum, caetera marmor habet
Laedere nam tenerae potuit membra puellae
Pestis verum animum laedere non potuit.

Kuga, koja se ovdje spominje, jest ona strašna kuga što je harala za vrijeme splitskog nadbiskupa Marka Antuna de Dominis i uništila četiri petine Splita. O njoj izvješćuje sam Dominis u svojoj »Relatio status ecclesiae spalatensis« iz god. 1612: »Grad ima oko 1200 kuća, stanovnika zajedno s varošima oko 5000, ali kuga pred 4 godine digla ih je gotovo 4000.« Ova kuga pokosila je i mladu kćer Marina Bondumiera Helenu. Helena je bila ukopana u crkvici Gospe od Pojišana. Njezin je otac dao, na čast Majke Božje, iz temelja povećati tu crkvicu. To ne znači, da je sve troškove on snosio sa svoje strane. On je doprinio jedan dio i nastojao da se poveća crkvica. U istoj »Stampa« str. 61 sl. spominje se popis radnjâ, koje je u crkvi izveo zidar i čuvar svetišta Stjepan Stipašinović s milostinjom koju je dobio od vjernika. Navodi se, kako je, za vrijeme upravljanja Marina Bondumiera, njegovom blagonaklonošću i s pomoću gosp. Dujma Dumaneo i drugih vjernika, iz temelja počeo obnavljati crkvu i doveo je do tadašnjega stanja. Spominje se, čijim su milodarima podignuti oltari, nabavljeno ruho, uresi i pokućstvo za crkvu, itd. Ali iz toga opet ne može se znati, čija je bla crkva, ko je imao na nju pravo vlasništva, uprave itd.

O. Friščić spominje u svom rukopisu (str. 13 sl.), da je crkva od pamtivijeka bila pod upravom kaptola, jedan kanonik da je bio upravitelj crkve i nadarbine; Papa Grgur XIII da je 18. V. 1580 crkvu i nadarbinu pripojio upravi kaptola, a splitski nadbiskup Leonard Bondumier da je 4. XII. 1641 odredio da ova nadarbina pripada ceremonijeru stolne crkve; bratovština pak, da nije bila poput drugih bratovština (Srca Isusova, sv. Krunice, Gospe od Karmela), da ona nije imala nad crkvom nikakva prava, ali da ih je po malo prisvojila, tako da je kaptol bio samo imenom, a bratovština pravim gospodarom crkve. Sve ove tvrdnje ne mogu se usvojiti bez primjedbe, jer je bilo upravitelja crkve koji nijesu bili kanonici, kao što je bio i spomenuti Don Petar Božić, koji je bio župnik crkve sv. Petra na Lučcu. Osim toga bratovština, iako nije u početku imala po-

đela Emo. Mocenigo je bio osobni prijatelj O. Pavla Vučkovića. Starješinstvo Provincije bilo je dozvolilo na kapitulu u Velikoj 6. VI. 1717, da se gradi samostan kod Gospe Pojišana ili na kom drugom podesnom mjestu blizu grada.[30] Kad se je bratovština pokazala sklonom da našoj braći ustupi porabu i upravu crkve Gospe od Pojišana, naša se braća obratiše mletačkom senatu za dozvolu preuzimanja crkve i gradnju samostana uz nju. Molbu je usmeno preporučio i providur Emo, koji se bio vratio u Mletke. Senat svojom odlukom od 17. VII. 1717, budući da crkvu nije držao nikakav drugi Red, radi njihovih zasluga za vjeru i domovinu, dozvoli našoj braći jedno i drugo, uz uvjet da ostanu netaknuta prava bratovštine i da braća nastave brinuti se oko duhovne pastve u sinjskoj tvrđavi i okolici. Odluku je imao provesti generalni providur.[31]

Primivši ovu odluku generalni providur Alvise Mocenigo izda 2. kolovoza naredbu da se izvrši, odredivši da ostanu netaknuta prava bratovštine.[32] Zatim prizva k sebi Martina Bojčića, župana bratovštine, Ivana Boglutića, sudca, i Silvestra Brakića, prokuratora, i saopći im naredbu senata, naloživši im ujedno da se sporazume s OO. Franjevcima. Župan Bojčić sazva u svojoj kući sjednicu bratovštine 10. VIII. 1717, da se o stvari dogovore tako, da bi bila zaštićena i bratovština i redovničko pravilo. Sjednici su prisustvovala 32 člana, od kojih 29 proti 3 zaključiše predaju crkve uz slijedeće uvjete:

---

sebne oznake, kasnije t. j. 11. VII. 1605 pretvorila se je u bratovštinu Gospe od Karmela, a takova je bila i u vrijeme o kom govorimo. Ne može se reći, da je bratovština samo prisvojila upravu nad crkvom i njezinim zemljama, jer je bilo više parnica između bratovštine i dotičnoga upravitelja crkve, koje je bratovština dobila. Upliv bratovštine nešto se je umanjio tek uslijed odluke splitskog nadbiskupa Pacifika Bizza od 9. XI. 1747, kad su joj bila oduzeta sva dotadanja prava da se stara za uzdržavanje i providanje crkve. Međutim bratovština je u svetištu igrala važnu, pače odlučujuću ulogu i nakon te odluke sve do propasti mletačke republike, 1804, kad je nestalo bratovštine za austrijskog poglavara u Splitu grofa Goessa. V. o tom Stampa, s. 18 sl., 26—28; **Friščić** n. mj. s. 18 sl., 26, 38.

[30] LAPŠ, 99; LAPM, 116.

[31] Stampa, 29; Protocollo, 1; LACD, 81.

[32] Stampa, 36—38; LACD, 93; Protocollo, 1 sl.; **Zlatović**, Monografije, 271 sl.

1. Da se PP. Oci ne smiju pačati u sliku Bl. Djevice ni u Njezin oltar, nego se uvijek imaju sporazumijevati s bratovštinom, niti oni mogu u toj crkvi izlagati na štovanje drugu sliku Bl. Djevice.

2. Da svi zlatni i srebreni darovi i dragocjenosti koje su na slici, i svi zavjetni darovi koji se nalaze u kapeli, imaju biti izručeni PP. Ocima, da ih dostojno čuvaju, a česa nestane, da dadu račun bratovštini.

3. Da svi zavjetni darovi, koje će vjernici u buduće donositi Bl. Djevici, moraju biti uručeni poglavarima bratovštine, da se izlože na svoje mjesto i da ih čuvaju spomenuti Oci kao i druge.

4. Da svim crkvenim ruhom, koje će bratovština izručiti spomenutim Ocima, imaju oni upravljati i čuvati ga, a kad se vremenom istroši i što od njega postane nekorisnim, imaju ga ponovno izručiti ppoglavarima bratovštine.

5. Da škrabica za lemozinu (kutija za milostinju), koja je pričvršćena za stup iznad posude za svetu vodu, mora tu uvijek biti, razumije se u korist bratovštine; poglavari bratovštine imat će ključe od nje, niti će Oci moći staviti drugu škrabicu u toj crkvi.

6. Da u vrijeme, dok se govore Mise za bratime, ne može se u crkvi kupiti milostinja s drugim škrabicama, nego samo škrabicom bratovštine, a ta će milostinja biti na korist bratovštine.

7. Da PP. Oci budu dužni proviđati bratovštini kapelane, koji su potrebni za pjevanje Misâ bratimâ u toj crkvi svake druge nedjelje u mjesecu, na sve Gospine svetkovine i na sve glavne svečanosti preko godine, kako je običaj bratovštine, a ona će za te Mise davati milostinju kao što se običaje u drugim gradskim kapelama.

8. Da su PP. Oci dužni držati u crkvi vosak za oltare i ulje za svijeće, a bratimi su dužni davati svoj vosak samo kad se govore njihove Mise, dok su Oci dužni proviđati potrebito za službu Božju, upravljati i stavljati u red sve, osobito što se tiče obnove i kićenja crkve.

9. Da su PP. Oci dužni držati u samostanu koji bi podigli, svećenika, prema naredbi spomenute odluke, za službu crkve.

10. Da, ako hoće PP. Oci da povećaju kapelu ili crkvu, razumije se da je uvijek sačuvano pravo bratovštine, a u slučaju da bi odatle pošli bilo kada, crkva ostaje uvijek samo pravom bratovštine sa svima poboljšicama i uresima koji su u njoj, kao i sve poboljšice i gradnje koje bi Oci podigli uz svoje sklonište.

11. Da se učini tačan javan inventar svega što će bratimi uručiti spomenutim Ocima.

12. Da su PP. Oci dužni uvijek davati u svom samostanu bratimima mjesto podesno za držanje njihovih sastanaka.

13. Da sve ove tačke potpišu sadašnji starešine spomenutih Otaca, koji se ovdje nalaze, i M. P. O. Provincijal i Kustodi, e da ih vrše i izvršuju nepovrijedljivo i njihovi nasljednici, kao što se moli i Preuzv. Generalnog Providura, da im dade snagu svojim časnim dekretom. [33]

Uvjeti, sadržani u ovim tačkama,, zaista su teški, naročito u desetoj, prema kojoj redovnici nijesu nikada mogli doći do vlasništva crkve, pa ni ono što bi mogli učiniti u crkvi ili oko crkve nije bilo njihovo vlasništvo.

Slične uvjete bio je stavio nadbiskup Stjepan Cosmi [34] god. 1704, OO. Kapucinima, kad ih je htjela splitska opći-

---

[33] Stampa, 30—32.

[34] Nadbiskup Cosmi rodio se je u Mlecima 24. IX. 1629 od velikaških roditelja Ivana i Katarine Cosmi. Škole je svršio u patrijaršijskom sjemeništu kod regularnih klerika sv. Jeronima Emilijana ili Somaska kraj svetišta Gospe od Zdravlja, nakon česa je stupio u njihov Red. Bio je profesor književnosti i filozofije u svom Redu, provincijal i general Reda. Odlikovao se je učenošću i pobožnošću. Nakon smrti splitskog nadbiskupa Bonifacija Albani iz Bergama († 1678), koji je pripadao istom Redu, Inocent XI imenova ga 5. IX. 1678 splitskim nadbiskupom. U Split je došao 25. XI. 1682. Mnogo je dobra učinio koliko u vjerskom toliko u znanstvenom pogledu. Gotovo svake godine držao je dijecezansku sinodu. Vrlo važne odluke prve sinode, koju je držao g. 1683, objelodanio je, a Nikola Bijanković, koga je g. 1684 imenovao svojim generalnim vikarom (god. 1699 postao je makarskim biskupom), preveo ih je na hrvatski i štampao g. 1696. Od prihoda benediktinskih opatija na Sustjepanu i sv. Ivana u Trogiru kao i drugih dobara, s dozvolom Sv. Stolice i Senata, god. 1700 osnova nadbiskupsko sjemenište u Splitu. Preminuo je 10. V. 1707 oko podne. Na smrti su ga dvorili biskupi trogirski Stjepan Cupilli i makarski Nikola Bijanković. U oporuci je bio naredio, da mu se, nakon smrti, izvadi iz tijela srce i pokopa u svetištu Gospe od Zdravlja u Mlecima, gdje je ppložio redovničke zavjete. Tako je i učinjeno i postav-

na, uz privolu, pače na poticaj istoga nadbiskupa, smjestiti kod Gospe od Pojišana, sagradivši im ovdje hospicij. Ti su uvjeti, uz netaknuto pravo nadbiskupa i kaptola, bili: 1. da crkva i nadarje ostanu uvijek svjetovni, kao što jesu i kao što su bili od prvog svog utemeljenja, niti se ikad mogu pretvoriti u redovničke, tako da OO. Kapucini ili drugi redovnici, koji bi ih slijedili, nikad ne mogu steći bilo koje pravo na crkvu i nadarje, nego imadu samo prostu porabu crkve; 2. da ostaje potpuno nepovrijeđeno pravo sadašnjega upravitelja i njegovih nasljednika, koliko nad crkvom toliko nad posjedima i prihodima nadarja; 3. da se čuvaju dosadašnji običaji u crkvi, t. j. procesije, prenos slike Bl. Dj., kad god se pruži prigoda, kao i svi drugi; 4. da se mliostinja u istoj crkvi kupi kao i dosada, i sve kutije koje su nabožna društva, tu ustanovljena, postavile, vazda ostaju za uzdržanje iste crkve; 5. da hospicij ili redovnička kuća, koja će se tu podignuti s odobrenjem nadbiskupovim, bude i smatra se združena s crkvom Gospe od Pojišana, tako da oni koji doprinose troškove za ovu gradnju bilo kad i bilo kako, nikakvo pravo ni patronat ne stječu na crkvu ni nadarje, i netaknuta ostaju sva prava koja pripadaju upravitelju kad gradi na tlu svoje crkve. Kad otidu pak ili napuste to mjesto PP. OO. Kapucini, prvotno i glavno pravo na raspolaganje mjestom pripada nadbiskupu, komu je u tom slučaju podložno punim pravom, ne manje nego crkva i nadarje.[35]

U izvorima se ne spominje, da li su ovi uvjeti bili postavljeni Ocima Franjevcima zajedno s uvjetima bratovštine ili su se podrazumijevali. Vjerojatno je, da o njima nije bilo govora, jer je bratovština stavljala uvjete samo sa svoje strane; no svakako neki su uvjeti bratovštine istovjetni s ovima. Ocima Kapucinima nadbiskupovi uvjeti činili su se preteškima, radi česa su odustali da dođu na Po-

---

ljeno u grob u donjoj kapeli svetišta s natpisom: »Stephanus Cosmi Archiepiscopus Spalatensis ad hanc Deiparae Virginis Imaginem, ubi olim solemnia Religionis vota emisit, Cor suum condi voluit ad perenne erga Matrem beneficentissimam obsequii monumentum« (Stjepan Cosmi, nadbiskup splitski, htio je da uz ovu sliku Bogorodice Djevice, gdje je položio svečane redovoničke zavjete, bude pokopano njegovo srce na vječnu uspomenu poštovanja prema predborostivoj Majci). **Farlati**, 3, 514—532; **Ljubić**, 2, 453.

[35] Stampa, 13 sl.; **Friščić**, n. mj. 30 sl.

jišan. No OO. Franjevci, koji nijesu imali pristojnog skloništa ni crkve ni kapele, bili su prisiljeni da pristanu na sve uvjete, te ih prihvatiše i potpisaše,[36] a generalni providur odobri.[37]

Nakon potpisa sporazuma naša braća počeše u crkvi obavljati funkcije i pripravljati materijal za gradnju samostana. Njihov rad imao je vidnog uspjeha, što je malo kasnije posvjedočila i gradska uprava, jer je doprinosio poboljšanju života i upitomljenju ćudi okolišnih vjernika.[38]

5. Poteškoće

Priprava za gradnju samostana nije išla tako glatko. Tri starija samostana: OO. Franjevaca na Poljudu, OO. Konventualaca i OO. Dominikanaca, bojala su se da će novi samostan biti njima na štetu; pa, budući da se njih nije pitalo, kao što se je moralo po crkvenim propisima pri gradnji novog samostana, izniješe svoje razloge protiv grad-

[36] Za redovničku obitelj i Provinciju potpisaše: Fra Ljudevit Dvojković iz Vilacha, magister klerika; Fra Franjo Jurčević iz Sinja, vikar samostana; Fra Lovro Šitović iz Ljubuškoga, lektor u nadbiskupskom sjemeništu; Fra Juraj Ivanović iz Rame, gvardijan; Fra Filip Šurković, provincijal. Stampa, 32. Prije potpisa Fra Jurja Ivanovića nalazi se potpis Fra Pavla Druškovića, diskreta Provincije i gvardijana. Budući da u Liber Archivalis Provinciae nema imena Druškovića niti se Fra Pavao Dušković nalazi u broju gvardijana, koji su izabrani na kapitulu u Velikoj 6. lipnja 1717, vjerojatno je ono tiskarska pogrješka, pa je pisano Dušković mjesto Vučković (Budući da još nije bilo ustanovljeno č, to se je za nj upotrebljavalo starinsko slovo s slično slovu f, na pr. Duscovich, Vuscovich). Vjerojatno je, da je tiskarska pogrješka, jer je O. Vučković sve do 6. VI. 1717, t. j. do izbora Fra Jurja Ivanovića, bio gvardijanom sinjske redovničke obitelji i glavna osoba koja je radila oko sporazuma, pa se je mogao potpisati kao gvardijan. Mogao se je potpisati kao diskret Provincije, jer je bio dobio počasni naslov eksprovincijala (Zlatović, Monografije, 280), a na ovom istom kapitulu zamjenjivao je definitora Fra Jurja Bogića (LAPM, 115).

[37] Kao pomoćnik u tajništvu generalnog providura potpisan je Nikola Juraj Papadopoli. Stampa, 32.

[38] Servizi prestati (rukopis u Prov. arhivu, Šibenik), str. 31; Zlatović, Monografije, 273.

nje. Kaptol se je bojao, da će dolazak OO. Franjevaca u crkvu Gospe od Pojišana ugroziti njihova prava na crkvu.[39]

Prokurator kaptola kanonik Don Juraj Božić (Natali) već je 23. kolovoza i. g., t. j. 13 dana nakon potpisa sporazuma, predao generalnom providuru pretstavku, u kojoj ističe, da je crkva Gospe od Pojišana od svog utemeljenja bila podložna stolnoj crkvi, a budući da je kaptol u njoj uvijek vršio sve one funkcije koje se mogu vršiti u vlastitoj crkvi, to prokuratori kaptola mole njegovu Preuzvišenost, da uloži svoju vlast, e da novo uvađanje OO. Franjevaca Provincije Bosne Srebrene u tu crkvu ne bude na štetu stolne crkve, nego da ostanu čitava i netaknuta njezina prava.[40]

Kad su naša braća počela kupiti milostinju po gradu, da bi došli do potrebitih sredstava za gradnju samostana, isti stariji samostani, bojeći se da će radi toga oslabiti sredstva njihova uzdržanja, pritužiše se senatu u Mlecima, tražeći da im se zabrani prositi i sve drugo što bi bilo na štetu drugih samostana, jer da su prekoračili granice ovlasti. Senat uvaži pritužbu i 10. rujna zabrani našoj braći prositi po gradu i varošima i u svoj okolici Splita; suviše da ne smiju u crkvi obavljati svečane funkcije ili propovijedati, što bi bilo na štetu ili bi značilo natjecanje sa spomenutim Redovima ili bi bilo u sukobu s crkvenim zakonima.[41]

To je bio smrtni udarac našoj braći. Turci su im u Sinju sve uništili, u Splitu nijesu imali ni pristojnog zakloništa. Jedina njihova nada bio je, kako lijepo kaže naš otac sv. Franjo, stol Gospodnji, t. j. prošnja milostinje od kuće do kuće. A sad im je evo i to zabranjeno! Za sreću imali su moćnog zaštitnika u pukovniku Markoviću, koji je svojim očima vidio njihove zasluge za vjeru i narod. Kad su se naša braća pritužila senatu radi ove zabrane, Marko-

[39] Archiviolum Provinciae ab a. 1693—1722 (rukopis u Prov. arhivu u Šibeniku), str. 244; Zlatović, Bilješke za povijest Franovaca (Prov. arhiv u Šibeniku), str. 6, 27.

[40] Stampa, 39. Drugi prokurator kaptola bio je kanonik Don Mate Bogetić, doktor obaju prava. Stampa, 41.

[41] Stampa, 40.

vić je za njih posredovao, i senat odlukom od 31 listopada opozva spomenutu zabranu. [42]

Poteškoće nijesu time prestale. Kaptol se je ponovno sastao 26. studenoga, obavijestivši prije nadbiskupa. Na sastanku je kanonik Don Franjo Kritonić (Crittonius) iznio, kako su OO. Franjevci provincije Bosne Srebrene, vlašću prevedrog dužda uvedeni u crkvu Gospe od Pojišana, više puta izjavili Don Mati Bogetiću, kanoniku i prokuratoru kaptola, i sada izjavljuju, da nijesu nikada imali nakane da povrijede prava kaptola, da će se dobrovoljno i bez ikakva raspravljanja obvezati da se učvrsti njihova nepovrijedljivost, da će kaptolu ostaviti, neka i nadalje za uvijek vrši sva svoja prava koja ima na tu crkvu, koja je vlasništvo crkve matice, i slobodu da u njoj obavlja sve funkcije koje je dosada obavljao i koje bi unaprijed trebalo obavljati. Da bi ove njihove izjave imale onaj učinak koji se misli, predlaže, neka ih izraze i potvrde javnom ispravom, koja će se najprije pročitati i odobriti u kaptolu, zatim će je prokuratori kaptola njima uručiti, te će je morati potpisati P. O. gvardijan i svi drugi članovi redovničke obitelji u gradu, a kroz mjesec dana imat će biti odobrena i prihvaćena na njihovu definitoriju s potpisom O. Provincijala i sviju onih koji po njihovim Ustanovama učestvuju u definitoriju. Ako se kroz osam dana, nakon što im se ovo saopći, ne prikažu na sastav isprave, a kroz mjesec dana je ne potvrdi njihov definitorij, stvar se ima dojaviti kaptolu i poduzeti će se ono što se smatra najpodesnijim. — Prijedlog je stavljen na glasovanje i prihvaćen s 11 protiv 4. [43]

Uvjet o odobrenju i prihvaćanju isprave sa strane definitorija provincije, koji je kaptol stavio, nije se mogao ostvariti. Definitorij se je sastajao samo jedan put na godinu, a radi veličine provincije — koja se je protezala od Jadranskog mora do Budima u Mađarskoj — nije ni mogao češće. Posljednji kapitul provincije bio je te godine u lipnju u Velikoj u Hrvatskoj. [44] Stoga je za definitorijalni sastanak trebalo čekati do slijedeće godine, pa se

[42] Stampa, 40; **Zlatović**, Monografije, 271.
[43] Stampa, 41 sl.
[44] LAPM, 113 sl.

je i održao 26. svibnja 1718 u Visovcu kod Skradina.[45] Isključena je, dakle, bila mogućnost da bi se definitorij sastao već u prosincu iste godine, t. j. šest mjeseci nakon kapitula, tim više što je rok od mjesec dana za saziv definitorija u onako velikoj provinciji, uz onakav nedostatak saobraćajnih sredstava i pogibli puta, bio prekratak.

Videći neostvarivost postavljenog uvjeta, nijesu naša braća ni činila pismene isprave, nego su stali na usmenoj obvezi koju su više puta dali i ponovili. Kaptol se nije time zadovoljio, pa se je već 14. prosinca ponovno sastao. Na predlog kanonika Don Ivana Dražića, s 12 glasova protiv 5 zaključio je, budući da dolazak OO. Franjevaca Bosne Srebrene u crkvu Gospe od Pojišana donosi štetu kaptolu, kako, kad i gdje da se kaptol sastane s trima Prosjačkim Redovima u gradu, da se moli prevedroga dužda za njihovo isključenje. Prokuratorima kaptola u ovom poslu izabrani su kanonik Don Andrija Karlović s 13 glasova protiv 3, i kanonik Don Ante Radovanović (Gaudentius) s 12 protiv 4.[46]

Nekoliko dana poslije ovog sastanka dužd mletački, na tužbu kaptola i upravitelja crkve Don Petra Božića, odlukom od 12. siječnja 1718 pozva pretstavnika naše braće u Splitu, da se tridesetog dana nakon primitka poziva prikaže na saslušanje, a kroz to da ništa ne poduzimlju u krjepost odluke od 17. srpnja prošle godine, dok se stvar ne riješi prema ovoj tužbi.[47] Naša pak braća uputiše molbu splitskom nadbiskupu Stjepanu Cupilli, da bi i on dozvolio pismeno ono što je dozvolio senat, a što je već bio dozvolio usmeno, da bi se naime, uz crkvu Gospe od Pojišana sagradio samostan. Molbu su potpisali Fra Ljudevit iz Vilacha, magister, Fra Lovro iz Ljubuškoga, lektor u nadbiskupskom sjemeništu, i Fra Juraj Ivanović, gvardijan, a predao ju je 8. siječnja 1718 provincijal Fra Filip Šurković. Nadbiskup istoga dana udijeli dozvolu s pravom odluke servatis servandis.[48]

---

[45] LAPM, 118 sl.
[46] Stampa, 43 sl.
[47] Stampa, 45.
[48] Stampa, 46.

Dobivši ovu dozvolu, a imajući u ruci dozvolu mletačkoga senata, naša braća pospješiše prikupljanjem potrebitih sredstava za gradnju samostana. I već u drugoj polovici ožujka pristupiše blagoslovu temeljnog kaemna. Blagoslov je, uz ogromno učešće pobožnog naroda, obavio sam nadbiskup Cupilli, a temeljni kamen položio je svojom rukom generalni providur Alvise Mocenigo III. [49]

Crkva Gospe od Pojišana i samostan OO. Kapucina

Samostan se podizao sa sjeverozapadne strane crkve, na mjestu sadašnjeg samostana OO. Kapucina. Rad oko gradnje lijepo je napredovao i pročelni je zid bio sagrađen blizu do prvih prozora. Međutim radnja je malo kasnije morala biti obustavljena, uslijed odluke od 8 travnja odnosno od 31 svibnja, jer je državni odvjetnik Vincencij Bembo, na prijavu kaptola, podigao protiv OO. Franjevaca parnicu, budući da se nijesu odazvali pozivu od 12. siječnja. [50] Parnica je potrajala više godina. Kroz to vrijeme rad se nije mogao nastaviti, a građevni materijal, koji je bio pribavljen, po malo je propadao.

---

[49] LACD, 84; **Zlatović**, Franovci, 204 sl.; Monografije, 272; **Matas**, n. mj. 26, gdje je rečeno, da je blagoslov obavljen mjeseca koolvoza. Tako i **Crnica**, Glavni događaji, 6.

[50] Stampa, 47; **Zlatović**, Monografije, 272.

6. Zauzimanje vlasti za OO. Franjevce

Zabrana gradnje samostana bila je neugodna ne samo našoj braći, nego i crkovnim i svjetovnim vlastima kao i vjernicima u Splitu i Dalmaciji. Stoga su se svi za njih zauzeli, bilo izravno bilo preko svojih pretstavnika, da im se opet što prije dozvoli nastaviti gradnjom, da mogu uspješno raditi oko širenja slave Božje i promicanja duhovnog dobra vjernika.

1. Već 1. svibnja uputilo se je generalnom providuru Mocenigu posebno odaslanstvo splitskih građana i varošana, predvođeno od Ivana Gelmini, Anđela Federizzi i drugih, i predalo mu molbu za dozvolu gradnje samostana. Molba glasi:

»S kolikom su utjehom splitski građani i puk primili vrhovnu odluku preuzv. Senata, da se PP. OO. Franjevci provincije Bosne Srebrene iz Sinja određuju da čuvaju crkvu zvanu Gospe od Pojišana i blagostivo se ovlašćuju da kraj te crkve podignu samostan za svoje sklonište, tolika je bila i sada je bol koju osjećaju, gledajući neprilike koje su im napravili drugi Redovi, kaptol i kler ove metropolitanske crkve. Kao što je nerazložita protivnost, koja je potekla iz ne najpohvalnijih ciljeva, i koja se ne dolikuje religioznoj ustanovi, tako i gradski staleži i puk u većini uzdaju se, da će državna ljubav i razboritost dokinuti nepravilne odredbe. Kad bi se gledalo, kako u malo mjeseci, što PP. Oci iz Sinja vrše službu u ovoj crkvi, vjernici crkvu bolje pohađaju, kako se u njoj postojano vrše djela pobožnosti, kako je bez usporedbe poboljšano bogoslužje prema prošlim godinama, ne bi im se činile tolike poteškoće, a veća bi bila briga da se sačuva korist i zamjerno dobro vjernika. Građani i puk, prostrti s najponiznijim poklonom, mole Vašu Preuzvišenost, da se opre stvari, koja umanjuje u isto vrijeme sjaj crkve, podržavanje pobožnosti i slavu Božju, i ako smatra potrebnim da ovu molbu u prilog PP. Otaca državna neusporedljiva pobožnost i mudrost zrelo prosudi, klečeći molimo od Vaše Preuzvišenosti ovu čast, koja je i bit će na utjehu puka i za dobro duša.« [51]

[51] Stampa, 48 sl.; Zlatović, Monografije, 274.

2. Istoga dana predaše sinjskom providuru Juliju Balbi slijedeću skupnu molbu na dužda mletačkoga svi cetinski i zagorski serdari, harambaše i poglavice krajina:

»Mi svi poglaviti serdari, časnici i harambaše Sinja ili Cetine i Zagorja, također u me svega hrvatskoga puka u Sinju, Cetini i Zagorju, klečeći upućujemo Vašoj Prejasnosti jednodušnu molbu.

Po predaji naših djedova, otaca i pređa, s najvećom ljubavlju i poštovanjem pratili smo franjevačku redovničku obitelj Bosne Srebrene nekoć u Rami u Bosni pod turskom državom, zatim u Sinju u Cetini, sad napokon, po dobrostivoj dozvoli Vaše Prejasnosti, u crkvi Gospe od Pojišana kraj Splita. To činimo, da se odužimo strogoj pravdi i dužnoj zahvalnosti prema ovoj zajednici dostojnoj svakog poštovanja. Jer pod duhovnom upravom ovih slugu Božjih, i naši stari i mi, kako u Bosni tako i u sretnoj državi Prevedre Republike, ostali smo vazda čvrsti u katoličkoj vjeri i vjerni podanici Vaše Prejasnosti, budući da su nam oni uvijek davali sjeme sv. evanđelja i hranu riječi Božje, uslijed koje ni dok smo bili pod turskom vlašću ni ovdje nijesmo odustali od sv. vjere. Pače dok su nas dvorili, neki od njih, osim velikih nepogoda i pogiblih vlastitog života, bili su od Turaka ubijeni i pogubljeni, kao što je bilo i pri posljednjoj opsadi Sinja, gdje su ostali zatvoreni u tvrđavi kao junaci, hrabreći nas i potičući na obranu, kad su jadnici plačući gledali, kako im turska vatra pretvara u pepeo i crkvu i samostan. Vaša Preuzvišenost blago sažaljujući njihovu bijedu, obavijestivši se prije kod svog generala Ema, i želeći ih raspršane skupiti i kao redovnike negdje smjestiti, također radi njihovih zasluga, prošlog mjeseca srpnja svojom časnom poveljom blagostivo im je dala crkvu Gospe od Pojišana kod Splita s ovlašću da tu sagrade mali samostan. Tu su već postavili temelje na veliku radost građana i veselje svega puka, navlastito bosanskoga, koji boravi u Splitu i od njih je u vjeri uzgojen. Do naših je ušiju doprla, na našu najveću žalost i na negodovanje i sablazan svega puka, vijest, da se ovim Ocima pribjeglicama prave neprilike i da ih se priječi da ne sagrade samostan, a to čine neke posvećene crkvene osobe, od kojih neki ne uzdajući se u Božju providnost boje se da

će im nestati milostinje, a drugi prisvajajući sebi krivo onu crkvu, ne prestaju ove bjednike uznemirivati, sad ih priječeći u prošnji milostinje, sad u propovijedanju riječi Božje u onoj crkvi, sad ih povlačeći po sudovima, a ne pomišljaju da ovi redovnici čuvaju granice Vaše Prejasnosti i da je tako brojan narod iz turske države došao njihovim nagovorom u krilo Prevedre Mletačke Republike. Stoga mi svi niže potpisani, u ime svega našega naroda, iz dužne ljubavi prema ovim redovnicima, najponiznjije molimo Vašu Prejasnost, da ne odbije naše goruće molbe, nego da je dobrostivo usliši i svakome sa svoga vrhovnoga Sudišta zapovjedi, da nas ne sablažnjuju progoneći ove Oce, e da se mogu slobodno služiti dozvolom i blagonaklonošću Vaše Prejasnosti. Ako bi bilo potrebno, pripravni smo ovu svetu obitelj, koja nas je dovela k Vašoj Prejasnosti i sada dvori nas i naš puk u svoj Cetini i Zagori, braniti i štititi, snoseći i troškove od našeg siromaštva za parnicu. Uzdamo se da ćemo od Vaše Prejasnosti dobiti ovu milost, koja je nama i našem puku u ovim krajevima veoma potrebita, i koja će nas još više utvrditi u vjeri i odanosti i poslušnosti prema državi«. Potpisani serdari i harambaše Stjepan Vučković, Pavao Bogdanović, Lovre Tomašević, Mate Žanko, Martin Jadrević i vojvoda Frano Surić. [52]

Slijedeće godine na 4 studenoga uputiše molbu na generalnog providura, odnosno na dužda mletačkoga svi narodni poglavari serdari i harambaše kotara zadarskoga, kninskoga, skradinskoga, šibenskoga, sinjskoga, imotskoga, vrgorskoga i neretvanskoga. U molbi istuču stradanje naših Otaca za vjeru i domovinu i mole, da ih se pusti u miru te sagrade samostan, e da njihova djeca iz Cetine mogu biti u njemu poučavana, kao što biva u drugim franjevačkim samostanima. [53]

3. Na 25 studenoga 1919 splitska općina javnom spomenicom svjedoči, kako je s velikim veseljem primljena vijest da OO. Franjevci Bosne Srebrene dolaze u Split i kako se

[52] Stampa, 59 sl.

[53] Izvornik u arhivu samostanu samostana Visovac, prepis u Provincijalnom arhivu u Šibeniku na više mjesta; Stampa, 64; Zlatović, Monografije, 275 sl.; Franovci, 206 sl.

opažaju veliki plodovi njihova blagotvornoga rada u narodu. Tu se među ostalim veli: »Svjedočimo mi niže potpisani, s kolikim je zadovoljstvom primio ovaj grad vijest, da će se oni nastaniti na tom mjestu, što će doprinijeti sjajnijem bogoslužju i većim duhovnim dobrima ovih redovnika radi njihova dobra primjera i pobožnosti, koju su pokazali za prošlog rata, kad su, prije nego bi se nastanili u Sinju, potražili zaklonište u ovom varošu«. Potpisani: sudci Albert Papali, Alviz Geremia, Franjo Fišivić Papali i Ivan Benedetti; sindici Nikola Capogrosso i Jeronim Radovanović (Gaudentio).[54]

7. Nadbiskup Cupilli i OO. Franjevci

Plemeniti splitski nadbiskup Stjepan Cupilli rodio se u Mlecima 18. prosinca 1659. U mladosti je teško obolio i za vrijeme bolesti osjetio poziv u redovnički stališ. Kad je ozdravio, nije znao, za koji bi se Red odlučio. Tad je napisao na papir imena raznih crkava u Mlecima, kojima su upravljali redovnici raznih Redova. Njegov otac izvukao je papirić s crkvom Gospe od Zdravlja. Gaspar Cupilli, kako mu je bilo ime, odatle je zaključio, da ga Bog zove među redovnike sv. Jeronima Emilijana ili Somaske, koji su upravljali crkvom Gospe od Zdravlja. Vrhovnim starešinom Reda bio je tada Stjepan Cosmi, kasniji splitski nadbiskup. Ovaj ga je primio u Red i obukao u redovničko odijelo, a Cupilli je njemu u počast uzeo ime Stjepan. Škole je svršio u Ferari. Tu je postao profesorom i za 12 godina predavao književnost (litterae humaniores), kao što je Cosmi u Mlecima. God. 1698 poslan je, na želju nadbiskupa Cosmi, koji ga je jako cijenio, u Split, da mu pomaže pri upravi nadbiskupije. Za kratko mu je vrijeme pomagao, jer je još iste godine imenovan biskupom u Rabu, a slijedeće godine u Trogiru. Splitskim nadbiskupom postao je, nakon smrti nadbiskupa Cosmi, 12. III. 1708, a upravu nadbiskupije preuzeo je 13. VII. iste godine. Preminuo je vrlo

[54] Stampa, 63; Servizi prestati, 31; **Zlatović**, Monografije, 273.

pobožno kako je i živio 11. prosinca 1719, u 59. godini života. [55]

Još kao trogirski biskup Cupilli je dolazio u doticaj s OO. Franjevcima, koji su vršili duhovnu pastvu po dalmatinskoj zagori u njegovoj biskupiji. Tom prigodom vidio je njihov neporočan život, njihovu požrtvovnost i zauzimanje za narod u duhovnom i vremenitom pogledu, pa ih je u velike cijenio i volio. Budući da su OO. Franjevci imali u svojoj sredini vrlo učenih redovnika, kad je postao splitskim nadbiskupom, želio ih je imati u svom gradu u nakani da njima povjeri uzgoj svoje sjemenišne mladeži. Kad su im Turci u Sinju uništili samostan i crkvu i kad su bili prisiljeni da u Splitu traže zaklonište, nadbiskup Cupilli, misleći da će se sada ispuniti njegove osnove i nade, primio ih je s velikim veseljem. Koliko je do njega bilo, dozvolio je da im se preda crkva Gospe od Pojišana i da mogu uza nju graditi samostan. Pače, kad su naši Oci uputili u istu svrhu molbu na dužda mletačkoga, on im je molbu preporučio svojim popratnim pismom. [56] God. 1717. tražio je O. Lovru Šitovića, da bi predavao filozofiju i teologiju u njegovom sjemeništu. Starešinstvo provincije dalo mu ga je i s njim još O. Bernarda Nagnanovića, koga je god. 1718 zamijenio O. Marijan Lekušić. [57]

Nadbiskup je želio da OO. Franjevci podignu u Splitu svoje škole bilo gimnazijalne bilo bogoslovne, e da i njegovi đaci mogu u njima učiti te ne moraju ići u strani svijet. U tu svrhu piše na definitorijalni zbor 17. travnja 1717: »... Gospodin Bog u mudrosti poklona dostojnoj obično izvodi iz nesreće našu braću. Dopustio je da god. 1715 budu razrušeni crkva i samostan u Sinju, da bi serafinski Red imao zgodu podignuti u ovom gradu jednu dičniju ustanovu. To će biti učilište, gdje će se s redovničkom mladeži i crkvena moći okoristiti, a nauci će se umnožiti čestim raspravama, jer ovdje ima dosta časnih i mudrih

[55] **Farlati**, n. mj. 3, 532—541; 4, 439.

[56] »Upogled Pojišana stvar mi je na srcu, i ja sam učinio koliko sam mogao izvješćem, koje sam predao onomu koji to može svojom vlašću ostvariti.« U pismu od 17. IV. 1717. Izvornik u Prov. arh. u Šibenik, prepis na više mjesta; **Zlatović**, Monografije, 274.

[57] LAPŠ, 97, 99, 115; LAPM, 117; **Zlatović**, Monografije, 251.

osoba. Da zadovoljim velikoj ljubavi, koju gojim prema Redu Vaših Očinstva, i brizi koju sam dužan prema svom svećenstvu, a osobito za napredak mog sjemeništa, posvećena danas izgledom, a izučena riječju O. Lovre iz Ljubuškoga (Šitovića), molim najodlučnije i najpouzdanije taj časni zbor, neka odluči da u ovom gradu, koji je glavni u Dalmaciji, bude sjedište nauka onako kako je vama zgodnije. Kad bi vi drukčije mislili, molim, da mi u dobrostivosti svojoj dopustite, da gore spomenuti O. Lovro proslijedi predavanje filozofije i bogoslovlja. Ovime sam udovoljio dužnoj brizi za napredak mojih đaka, i harnosti koju gojim prema odjeći sv. Franje.« [58]

Malo kasnije, t. j. 7. srpnja iste godine, uputio je pismo provincijalu O. Filipu Šurkoviću. Tu ponavlja isti predlog i želju: »Dvije stvari želim svim nastojanjem, koje mogu biti na čast serafinskoga Reda i dušobrižništvo ovoga grada, a navlastito moga sjemeništa, t. j. da je P. O. Fra Lovro proslijedi učiteljstvo filozofije i bogoslovije i da časni zbor ustanovi jedno redovito učilište u ovom gradu«. [59]

Ljubav, koju je nadbiskup Cupilli gojio prema našim Ocima, zaista je bila velika. To se je pokazalo u ovo isto vrijeme. Uslijed nerodice samostan u Šibeniku došao je u nemogućnost da uzdržaje bogosloviju. Plemeniti je nadbiskup tada velikodušno pozvao u svoje sjemenište i profesore i đake, obećavajući im besplatno uzdržavanje. Razumljivo je, da mu starješinstvo provincije nije moglo odbiti nikakve molbe. Stoga, premda je bilo odredilo da O. Lovro Šitović pođe u Šibenik predavati bogoslovlje, budući nadbiskup zaželio da O. Lovro ostane u Splitu, starešinstvo mu usliša želju, O. Lovru ostavi u Splitu, a mjesto njega posla u Šibenik O. Antuna Bandića. [60]

Kad su se, nakon zabrane gradnje samostana, protiv naših Otaca počele širiti kojekakve glasine, nadbiskup Cupilli, da ih suzbije, izdao je 12. svibnja 1718 slijedeće svjedočanstvo:

---

[58] Izvornik u Prov. arh. Šibenik, prepisi na više mjesta; **Zlatović**, Monografije, 273.

[59] **Zlatović**, Monografije, 274.

[60] LAPŠ, 101, 115 sl.; LAPM, 119.

»Mi Stjepan Cupilli, po milosti Božjoj i Svete Apostolske Stolice, Nadbiskup splitski, Primas Dalmacije i svekolike Hrvatske.

Potaknuti zahvalnošću, praćeni istinom i sa sigurnim znanjem, jer u ovoj pokrajini boravimo već 20 godina, svjedočimo svakomu itd. Da su PP. OO. Franjevci provincije Bosne Srebrene redovnici najboljega ponašanja bilo u samostanu bilo izvan samostana, t. j. po župama, koje drže u svemu Zagorju, osobito u ovoj i u trogirskoj biskupiji, koje smo mi više puta pohodili, i nije nam došla protiv njih nikakva tužba, žalba ili sablazan gledom na neporočnost ovih redovnika. Naprotiv, veoma je dobro na nas djelovala njihova ljubav i revnost, s kojima danju i noću dvore onaj siromašni narod u krajevima pogibeljnim, koji dobrim dijelom graniče s Turcima. Njihovim nastojanjem podignute su i obnovljene u svakom mjestu crkve, a narod je na njihovu riječ i primjer veoma odan Bogu i Prevedroj Republici.

Njihov zanos za slavom Božjom i duždevom ima ogromnu zaslugu god. 1715. Kad je sva Zagora bila poplavljena turskim oružjem i četama Tatara, kad je bila opkoljena i bijesno opsjedana tvrđava u Sinju, nekoliko od ovih redovnika s mnogim zagorcima zatvorilo se u taj opsjednuti klanac, a drugi s brigom više nego očinskom privedoše na sigurno mjesto prema moru bježeće i prestrašene obitelji, koje bi, bez takove brižne zaštite, bile pale pod mač i u sužanjstvo barbara. Kad je s blagoslovom Božjim nestalo tako štetnoga oblaka, povratiše se odmah ovi Oci u prijašnje župe, praćeni kao pastiri od svog stada, i tu, preuzevši podjeljivanje Sakramenata, čuvaju brojni narod predan Gospodinr Bogu i odan vrhovnoj državnoj valsti. Oci, koji su bili od obitelji u Sinju, sad su u ovom gradu, poslani sigurno od Providnosti kao pomagači u našoj pastirskoj službi; jer, budući da su se u ovaj grad sklonile mnoge obitelji iz biskupije, a i druge su došle da se tu nastane, suviše se je tu našao preuzv. g. generalni providur s galijama, brodovima i velikim brojem vojnika, bilo bi nemoguće u uskrsno doba sve njih ispovjediti, da se nijesu spomenuti Oci Franjevci s pohvalnom postojanošću žrtvovali da slušaju njihove ispovijedi.

A i naše sjemenište uživa s osobitom milošću nebeskom plod njihove ljubavi i nauke, jer O. Lovro iz Ljubuškoga, osim što je tri puta propovijedao u ovoj metropolitanskoj crkvi, sada predaje bogoslovlje, poslije nego je završio tečaj filozofije, koji je početkom tekuće godine preuzeo O. Fra Marijan iz Mostara, od kojih će nauka primiti ova crkva, pače i cijela Dalmacija, korist od znamenitih posljedica, jer crkvena i svjetovna mladež neće trebati da traži znanosti u stranim zemljama.

Ovo svjedočimo pred Bogom i pred ljudima, jer stvari gore izložene nijesu kakva pretjerana pohvala, nego istinita povijest, u vjeru česa stavljamo svoj pečat sa svojim potpisom.« [61]

Poteškoće koje su se pravile gradnji samostana, bile su nadbiskupu veoma neugodne. On je živo nastojao da bi se mirnim putem odalečile, pa je i sve prigovore, koji su na nj bili upućeni protiv samostana, odbio kao neosnovane, te je i pismeno dozvolio gradnju samostana i osobno blagslovio temeljni kamen. Kad je pak stvar bila predana civilnom sudu, nije mogao pomoći, tim više što je slijedeće godine preminuo. Radi njegove ljubavi prema provinciji, starešinstvo provincije učinilo ga je subratom provincije (Confrater Provinciae) sa svima duhovnim povlasticama.

8. Ispad parnice

Parnicu pred civilnim sudom nije vodio sam kaptol. Zajedno su nastupali kao jedna stranka kaptol, upravitelj nadarbine Don Petar Božić i tri starija samostana u Splitu. Pače 9. srpnja 1718 prikazao se je na sud O. Ljudevit Marija Buffonelli kao zastupnik triju samostana, na temelju punomoći koja mu je izdana 28. veljače iste godine, s ovalšću da zastupa kaptol, Don Petra Božića i ova tri samostana. [62]

Na prvoj i drugoj instanciji sudci Loredan i Bembo odbiše tužbu kao nepravednu i zlonamjernu. [63] Ali se tužitelji ute-

[61] Stampa, 52 sl.; **Zlatović**, Monografije, 274 sl.; Franovci, 205 sl.
[62] Stampa, 54.
[63] Stampa, 65.

koše trećoj . Sudcu Lauru Quirino učini se stvar nejasna i on 9. IX. 1719 odredi, da jedna i druga stranka svoje razloge izloži Vijeću Mudraca, pa će onda Senat odlučiti kako bude smatrao da je pravedno i razborito.[64] S njegovom odlukom složila si i vrhovna uprava, pa 14. istoga mjeseca i godine naredi da Zbor Mudraca sasluša stranke i da se o tom obavijesti generalnog providura za Dalmaciju i Albaniju.[65]

Ova odluka donosila je nove poteškoće, i parnica se je imala još više oduljiti, budući da su stranke morale izlagati svoje razloge ne jednomu, nego većem broju sudaca. Budući da se je stvar otezala, provincijal O. Andrija iz Kutjeva posla svršetkom god. 1720 Fra Pavla Vučkovića u Mletke, da je osobno pospješuje.[66] Ali kako ni to nije mnogo koristilo, naši Oci početkom mjeseca rujna 1721 upraviše molbu na Vijeće, da se stvar prepusti generalnom providuru za Dalmaciju. da je on presudi, kao što je običaj u takovim slučajevima.[67] S ovim predlogom složio se je 9. rujna, u ime kaptola i saučesnika, njihov zastupnik kanonik Don Ivan Prelje.[68] Molba je bila uvažena i u Pregradi 13. istog mjeseca i godine izdana generalnom providuru za Dalmaciju i Albaniju odluka, kojom se njemu i njegovim nasljednicima prepušta rješenje ovoga spora.[69]

Generalni providur bio je tada Marko Antun Diedo. On je pozvao stranke da se prikažu u Zadar na 18 lipnja 1722. Za kaptol i saučesnike prikazao se je odvjetnik Dr Fanfogna, a za naše Oce odvjetnik Dr Antun Girardini Kalčina. Dr Fanfogna predlagao je, prije nego se prijeđe na samu stvar, da se pozove naše Oce, neka pobijaju parnicu i kao tužitelji da iznesu svoje zahtjeve. Dr Girardini, naprotiv, tražio je da kaptol i saučesnici iznesu svoje poteškoće protiv odluke senata od 17 srpnja 1717, pa da generalni providur presudi prema toj odluci senata. U trećoj raspravi bio je saslušan Dr Marin Vraćem, odvjetnik kaptola i

[64] Stampa, 56 sl.
[65] Stampa, 58.
[66] Zlatović, Monografije, 273.
[67] Stampa, 65 sl.
[68] Stampa, 67.
[69] Stampa, 68.

saučesnika, a u četvrtoj Dr Ivan Pellegrini, odvjetnik naše braće. Sve saslušavši i zrelo promotrivši, generalni providur, na predlog naših Otaca, odredi da kaptol i saučesnici imadu pobijati parnicu stvarno (in merito), i ureče raspravu nakon 8 dana. Ovu je presudu Marin Marinoni dostavio do znanja Don Andriji Karloviću, kanoniku i prokuratoru kaptola, za nj i za sučesnike. [70]

Na 27 lipnja 1722, kad je bila urečena rasprava, od kaptola i saučesnika niko se nije na sud prikazao. Stoga je generalni providur Marko Antun Diedo izrekao presudu, kojom se zahtjev tužitelja odbija, jer na nj nemadu prava i jer je zlonamjeran; naređuje tačno i bezodvlačno izvršenje povelje Senata od 17 srpnja 1717 i provedbene odluke generalnog providura Moceniga, i osuđuje tužitelje na isplatu troškova. [71]

Tužitelji se nijesu zadovoljili presudom, nego se 7. srpnja prizvaše na sud četrdesetorice (Quarantena) u Mlecima. Ovdje im je uspjelo prikazati naše Oce kao tužitelje, i vrhovni je sud, 10. lipnja 1723, odbio naše Oce kao »male petiti«, t. j. presudio je u prilog kaptola i saučesnika. Naši su Oci izgubili pravo da grade samostan, morali su napustiti Pojišan i podmiriti parničke troškove, koji su iznosili 1780 librica ili 80 zlatnih cekina i 20 lira. Za podmiru troškova bilo je prodano sve što su prikupili za gradnju samostana. Budući da to nije bilo dovoljno, sudski ovršitelji pošli su u Sinj i sve što su našli kod župnika žita, blaga, konja i ostaloga doveli su u Split i prodali na javnoj dražbi. [72]

---

[70] Stampa, 69 sl.

[71] Stampa, 71 sl.

[72] Protocollo del convento di Pozzobon, s. 3; Archiviolum Provinciae (rukopis u Šibeniku), str. 244; LACD, 85; **Matas**, n. mj. 26; **Zlatović**, Monografije, 277; Franovci, 207 sl.; Gradivo za povijest Franjevaca, 1. 27 sl.; LAPŠ, 126 sl. Tu se kaže da su troškovi iznosili 130 zlatnih cekina. — Tako je nastala i tako se je razvijala parnica. Stoga nije ispravno što provincijalni arhivar na ovom mjestu, kao i neki drugi u svojim rukopisima, uzrok parnice vide u tobožnjoj tvrdoglavosti Fra Pavla Vučkovića, koji da nije htio pristati na tri uvjeta koja mu je stavio kaptol, nego da je htio crkvu potpuno slobodnu, a svi drugi članovi obitelji da su na njih pristali. Njima uopće nije poznato onih 13 uvjeta, koje je našoj braći bila postavila bratovština, a koje su oni prihvatili. Oni ne spominju, da su

9. Povratak na Dobri

O. Zlatović kaže, da je kaptol našim Ocima, nakon što su izgubili parnicu, ponudio crkvu uz 5 uvjeta; ovi uvjeti zajedno s 13 uvjeta bratovštine da su ih tako skučivali, da im nije ostajalo drugo nego — kako je prije rekao O. Matas [73] — da metu crkvu i zatvaraju vrata; stoga da su oni ponudu odbili i odlučili se vratiti u Sinj; ta odluka da je ražalostila nadbiskupa Cupilli, jer da je ona rušila sve njegove nade gledom na sjemenište; da je ipak ustavio u sjemeništu O. Lovru iz Ljubuškoga i O. Marijana iz Mostara, naša braća da su im dodijelila još dvojicu, a ostali da su pošli u Sinj. [74]

Ovdje ima dosta netačnosti. O kakvoj ponudi crkve sa strane kaptola isprave ništa ne govore, a nije ni vjerojatna, jer parnicu nije vodio kaptol sam, nego i upravitelj crkve Don Petar Božić i 3 starija samostana s njime, pa su razlozi njihove protivnosti i dalje postojali. Nije ispravno što se govori o nadbiskupu Cupilli, jer on nije ni dočekao svršetka parnice, budući preminuo 4 godine prije (11. XII. 1719). Istinito je, da su u Splitu ostali O. Lovro i O. Marijan Lekušić, jer su oni u sjemeništu predavali i za Cupillijeva nasljednika Ivana Krstitelja Laghi (1720—1730).

Narodu u Splitu zaista je bilo neugodno, što su naši Oci izgubili parnicu i što su morali napustiti Pojišan. Stoga je želio da bi se nastanili na kojem drugom dijelu grada. Ali našim Ocima nije bilo više do kakvih pokusa. Odlučiše poći u Sinj i ondje sagraditi samostan, jer će odatle biti bli-

---

naša braća kaptolu usmeno priznavali sva njihova prava, zadržana u tim trima uvjetima, izjavljujući da će ih i unaprijed moći nesmetano vršiti. Kod njih uopće nema govora o protivnosti Don Petra Božića, župnika na Lučcu i upravitelja crkve na Pojišanu. Ne uzimlju dovoljno u obzir ni protivnost starijih samostana, koji su se s drugih razloga protivili gradnji samostana, nego kaptol i upravitelj Don Petar Božić. Radi toga nije vjerojatno, da je ovu parnicu izazvala tvrdoglavost Fra Pavla Vučkovića, a ta je tvrdnja, po svoj prilici, jedan od grijeha koje su mu pripisivali njegovi lični protivnici, između kojih je bio i sam arhivar, koji ga je nazvao »senex pestifer«, kakav Fra Pavao zaista nije bio.

[73] N. mj. 26.

[74] Monografije, 277; Franovci, 208; Gradivo za povijest sinjskog samostana, 97.

ži i korisniji puku u Cetini. Da udovolje narodu u Splitu, koji je i njima bio potrebit, ostaviše četvoricu u Splitu, a ostali pođoše u Sinj. Oni koji ostadoše u Splitu, pođoše na Dobri i tu se nastaniše u jednoj unajmljenoj kučici. [75]

Koliko god bio za našu braću gorak rastanak s Gospom od Pojišana, ipak se ne može reći da u njemu nije bio prst Božji. Bog je, naime, pripustio da izgube ovo svetište, koje je imalo i dalje postojati, jer je preko naših Otaca htio podignuti svojoj Presv. Majci druga dva svetišta: Gospe Sinjske u Sinju i Gospe od Zdravlja na Dobromu.

---

[75] LACD, 85; Protocollo, 3; **Matas**, n. mj. 26; **Zlatović**, Monografije, 277; Franovci, 208; Gradivo, 97.

Poglavlje 2

Hospicij Marijina Navještenja

1. Mali hospicij

Budući da je Split u 17. i 18. vijeku bio središte crkvene, a donekle i državne vlasti u Dalmaciji, glavni izlaz na more i glavna izvozna tačka trgovine između Turske i Mletačke, a ujedno i najsigurnije zaklonište bjegunaca ispod turskog jarma, to je provincijalno starešinstvo OO. Franjevaca ozbiljno mislilo, da bi se u Splitu podigao jedan samostan, gdje bi se svraćali redovnici, koji su za razne potrebe dolazili u Split. Dva puta im se pružila prigoda, da ovu misao provedu u djelo, kad su bježeć pred Turcima došli u Split; ali oba puta pokazala se je neostvarivom radi neprilika, koje su joj stale na putu.

Starešinstvo je duboko žalilo, što su ovoj namisli stale na putu tolike poteškoće. Kad je ipak četvorici redovnika, koji su ostali u Splitu, uspjelo naći jednu kuću na Dobromu i u njoj se nastaniti, ono je 10. studenoga 1723, na svom sastanku u slavonskoj Požegi ovu kuću proglasilo redovničkim hospicijem, a spomenutog O. Jeronima Kovačevića, učitelja novaka, imenovalo je starešinom ovog hospicija; starešinstvu sinjskog samostana naredi, da se brine za pristojno uzdržanje braće u Splitu i da ih proviđa sa svime što bi trebali; skrbnika g. Mačukata zamoli, da nastoji naći jednu pristojniju kuću, u kojoj bi redovnici boravili. [1]

Ovime je stavljen početak samostalnoj franjevačkoj obitelji u Splitu na Dobromu, jer se je dosada i službeno i privatno smatrala kao obitelj sinjskog samostana, koja privremeno boravi u Splitu.

---

[1] LACD, 85, 97; Protocollo, 3; LAPS, 128; LAPM, 153; **Zlatović**, Monografije, 383 sl.; Gradivo za povijest samostana Gospe od Zdravlja, l. 99; Franovci, 219.

Običaj je kod redovničkih zadruga, da svaka redovnička kuća bude posvećena komu Svecu, odnosno da se svakoj postavi jednoga nebeskoga Zaštitnika ili Pokrovitelja. OO. Franjevci, kao vjerna djeca svoga sv. Oca, najrađe su svoje samostane i redovničke kuće stavljali pod zaštitu Majke Božje. Tako i ovaj hospicij na Dobromu posvetiše Majci Božjoj, pod naslovom Njezina Navještenja ili Gospe Blagovijesti. Kad je to učinjeno, ne zna se tačno, ali je vrlo vjerojatno, da se je zbilo odmah, čim je hospicij na Dobromu proglašen samostalnom redovničkom obitelju.[2] Naziv Marijina Naviještenja ili Sv. Marije ostao je hospiciju službeno sve do god. 1745, i ako ga je narod od god. 1713—1732 nazivao hospicijem i kapelom ili crkvicom Gospe od Zdravlja.

O. Stjepan Zlatović veli, da je ovaj hospicij postao svratištem dolazeće braće, razgovorom i utjehom hrvatskoga puka splitskih varoša, srdačan i ljubezan konak putnika i znanaca iz dalekih mjesta.[3]

Sindik Mačukat živo je nastojao, da bi odgovorio željama provincijalnog starešinstva i našao jednu prikladniju kuću. Zauzimao se kod crkvenih lica i gradskih vlasti. Ali zgodna prilika nije se pružala. Provincijalno starešinstvo na svom sastanku u Iloku 12. kolovoza 1727 ponovi svoju preporuku, moleć ga, da svojom poznatom ljubavlju i naklonošću nastoji naći kakvu kuću u gradu ili u varošima (predgrađima), gdje bi se moglo učiniti prebivalište barem za 4 redovnika s crkvicom, po dopuštenju nadbiskupa, ili da kupi kuću, gdje sada stanuju, s kojim komadićem zemljišta, što se uzdaju da će mu, s Božjom pomoću, nadoknaditi.[4]

Nakon smrti O. Jeronima Kovačevića (12. VIII. 1727 u Splitu), starešinstvo na istom sastanku imenova pretsjednikom Marijina hospicija na Dobromu glasovitoga O. Lovru Šitovića, premda proti njegovoj volji, ne bi li on svojim velikim ugledom doprinio, da se što prije nađe jedna pristojnija kuća.[5]

[2] LACD, 133 g. 1732 pretpostavlja ovaj naziv kao da postoji već odavna.

[3] LAPM, 202, 204; Gradivo, l. 100.

[4] LACD, 99 sl.; **Zlatović**, Monografije, 384; Franovci, 219.

[5] LAPŠ, 164, 172; LACD 99 sl.; **Zlatović**, Franovci, 219; Monografije, 384, Gradivo, 100.

2. O. Lovro Šitović [6]

Ovaj redovnik, jedan od najslavnijih sinova sv. O. Franje u 18. vijeku u našim krajevima, rodio se g. 1682 u Ljubuškom u Hercegovini od muslimanskih roditelja. Ime mu je bilo Hasan. Za vrijeme bečkog rata, po osvojenju Vrgorca (1690), vrgorski harambaša Šimun Talajić, nadimkom Delija, zarobi Hasanova oca. Ovaj ponudi harambaši otkupninu; a, dok je skupi, ostavi mu za taoca malog sina Hasana. Delija pusti na slobodu starog Šitovića, a kod sebe pridrža mladog Hasana.

Mali Hasan zajedno s drugom Delijinom djecom nauči čitati i pisati; zavoli kršćanske molitve, osobito pjesmice na čast Majke Božje. Njegov otac skupi otkupninu, pošteno je podmiri i sa sinom se vrati natrag u Ljubuški.

Hasanu to ne bi ugodno. Vidio je razliku između čistog življenja u kršćanskoj porodici i drukčijega u turskom haremu; shvatio je, koliko su različne pobožne kršćanske molitve i pjesmice od nijemog turskoga klanjanja, pa ga je jako žalostilo, što ne može više biti u kršćanskoj kući, da i on postane kršćaninom. Oh, da mu je bilo povratiti se u kuću prijašnjeg gospodara i s njegovom djecom pjevati nabožne pjesmice! Ali kako? Tà, otac bi ga rađe zaklao nego pripustio, da mu sin postane kršćaninom! Kako bi bilo da on to izvede bez očeva znanja? Ova mu se misao dugo vrzla

---

[6] O životu ovoga velikoga čvojeka vidi moju raspravu »Bivši Turčin — glasovit Franjevac — O. Lovro Šitović«, »Novo Doba«, božićni broj 1936, str. 23—24. Pojedine zgode zabilježene su u LAPŠ i LAPM na raznim mjestima; LACD, 99 sl.; Attestati Pubblici delle Benemerenze de Padri de Zaostrogh, s. 108 (u samostanskom arhivu Zaostrog); Attestati di benemerenze (u Prov. arhivu Šibenik) D 6; **Vladmirović O. L.**, Chronicon Archiviale Conv. S. M. Zaostrogiensis, Mleci 1717 (pod pseudonimom Narentinus), s. 16, 28 sl.; Pripisivanje početka kraljevstva bosanskoga, Mleci 1775 (pod pseudonimom Norinio), s. 69; **O. Nikola Gojak, O. Petar Filipović** i **O. Josip Glumčević** u svojim kronikama, što se čuvaju u samostanskim arhivima u Sinju i Makarskoj; **Zlatović O. S.**, Životopisne crte učitelja Otca Lovre Šitovića, Franovca iz Ljubuškoga, »List Biskupije Spljetske i Makarske g. 1883, br. 8; Monografije, 251 sl., 384; Franovci, 219 sl.; Bilješke za povijest Franovaca, s. 15; **Marković-Petrov**, Gospa Sinjska, Split 1921, s. 46 sl.; **Petrov Dr. F. S.** u listu »Gospa Sinjska« 1929, s. 38 sl.; »Gospa od Zdravlja« 1931, s. 11; **Balić Dr. O. K.**, Kroz Marijin Perivoj (Knjižnica Nove Revije, knj. 14), Šibenik 1931, s. 41 sl.

po glavi i on se napokon odluči, da je u djelo provede. Jednog dana uze mješinu, u kojoj je običavao donositi vodu s rijeke Trebižat, i kad je došao do rijeke, svuče se, stavi robu u mješinu, prepliva rijeku, i eto ti ga ravno u Vrgorac k starom gospodaru Šimunu Talajiću. Harambaši očitova, kako želi postati kršćaninom. On i njegova obitelj veselo ga prime, a budući da župa Vrgorac pripada našem samostanu u Zaostrogu, odvede ga u Zaostrog i preda gvardijanu O. Tomi Radatoviću. Učiteljem redovničkih novaka u Zaostrogu bio je tada O. Ilija Mamić. Ovaj Hasana pouči u kršćanskoj vjeri i, kad je bio dovoljno poučen, na blagdan Očišćenja Marijina, 2. II. 1699, krsti ga u 17. godini života i stavi mu ime Stjepan.

Stjepan je bio mladić dobar i darovit. Živeći među redovnicima, osjeti poziv za redovničkim životom. Budući izrazio želju da bi i on postao redovnikom, starešine ga dodijeliše drugoj učećoj mladeži u samostanu. Kad je bio dosta poučen, poslaše ga u Našice, valjda stoga da mu otac ne smeta. Tu 10. travnja 1701 stupi u novicijat i dobi ime Fra Lovro. Gdje je nakon novicijata proslijedio filozofske i bogoslovne nauke, nije poznato; ali je sigurno da ih je dovršio u Italiji.

Nakon dovršenih nauka, kapitul u Našicama 19. X. 1708 imenova ga profesorom filozofije u Makarskoj. Tu je ne samo predavao filozofiju, nego je poučavao i u klasičnim predmetima one koji još nijesu dovršili gimnazijalne nauke. Kao takav izdao je g. 1713 u Mlecima latinsko-hrvatsku gramatiku, koja je bila vrlo uvažena i doživjela 3 izdanja.[7] God. 1715 prestalo je u Makarskoj poučavanje filozofije, pa je O. Lovro na sastanku u Velikoj 24. VI. 1715 imenovan zajedno s O. Antom Bandićem profesorom bogoslovlja u Šibeniku. Na sastanku u Našicama 4. VI. 1716 O. Ante

[7] Drugo izdanje izašlo je g. 1742, treće g. 1781. Gramatika nosi naslov: »Grammatica Latino-illyrica ex Emmanuelis aliorumque approbatorum grammaticorum libris, juventuti illyricae studiose accomodata a Patre F. Laurentio de Ljubuski O. M. S. F.« Emanuel, o kom Fra Lovro u skromnosti kaže da je po njemu izradio svoju gramatiku, jest glasoviti latinist Emanuel Alvarez. Drugi pisci, kojima se poslužio, jesu: Franciscus Priscianensis, Stephanus Sicianensis, Capharus, Capelinus Ambrosius, Laurentius Guarnier, Navicella.

Bandić premješten je za profesora u Budim, naš je O. Lovro potvrđen u istom svojstvu za Šibenik, a mjesto O. Bandića, postavljen je za profesora O. Bernardin Nagnanović. Međutim, na molbu splitskog nadbiskupa Stjepana Cupilli, malo kasnije dođe O. Lovro za profesora filozofije u nadbiskupsko sjemenište u Splitu. God. 1718 preuzeo je predavanje bogoslovlja, a za filozofiju je došao O. Marijan Lekušić iz Mostara. Na kapitulu u Visovcu 16. VI. 1720 zajedno s O. Antunom Bandićem proglašen je »Lector sexennalis«. Na sastanku u Požegi 7. XI. 1723 imenovan je s istim O. Bandićem ispitateljem onih koji su se imali natjecati za profesore filozofije. Kad je g. 1724 ponovno uspostavljeno filozofsko učilište u Makarskoj, O. Lovro opet dolazi za profesora. God. 1726 imenovan je ispitateljem bogoslova koji su imali biti pripušteni na svećeničko ređenje, ispovijedanje ili biti poslani na daljnje nauke. Slijedeće god. 1727 postaje starešinom franjevačkog hospicija u Splitu na Dobromu, na kom mjestu ostaje do smrti, koja ga je snašla dok je propovijedao korizmu u Šibeniku 28. II. 1729.

O. Lovro bio je prisutan u ratu koji je kršćanska vojska vodila g. 1717 za oslobođenje Imotskoga. S križem u ruci hrabrio je naše vojnike i poticao na juriš, ispovijedao ranjenike i pokapao poginule. To je isto činio malo kasnije pri napadaju na Dulcinj.

Nakon oslobođenja Imotskoga O. Lovro se je nadao da će kršćanska vojska krenuti na Hercegovinu i osloboditi njegov rodni kraj. Ali, mjesto na Hercegovinu, mletačka vojska krenu na Dulcinj. Dok su opsjedali Dulcinj, bi sklopljen 21. srpnja 1718 u Požarevcu mir između Turske i Mletačke, pa se vojska vrati kući. Time je propala nada O. Lovre da će vidjeti svoju Hercegovinu jednoć oslobođenu. Stoga se odvaži na junačko i pogibeljno djelo. Potajno pođe u Ljubuški, ne bi li sklonuo svoje, da s njim pođu u Dalmaciju i onamo prigrle vjeru Isusovu. Otac mu bijaše umro, brat poginuo. Ostala je još u životu stara majka i nevjesta s kćerkom. Sve njegovo nastojanje oko majke bilo je uzaludno: nije se dala skloniti. Ali se je sklonula nevjesta i zajedno s kćerkom pošla s njim. Sa zamjernom opreznošću proveo ih je kroz mnoge pogibelji i doveo u Split. Tu ih je poučio u kršćanskoj vjeri i nakon dva mjeseca krstio.

Malo kasnije krstio je pod sinjskom tvrđavom Ahmeta Alendarovića iz Ljubuškoga i stavio mu ime Mate. Radi zasluga Fra Lovrinih Alvise Mocenigo dao je nevjesti mu 20 kanapa zemlje u selu Bradarić kod Sinja, da ona i kćer imadu od česa živjeti. To veli sam Mocenigo u svjedočanstvu od 5. VII. 1720.[8] O. Zlatović kaže, da se je nevjesta kasnije udala u jednu pristojnu kuću u Velom Varošu u Splitu[9] a kćer joj je g. 1736 postala redovnicom u samostanu Sv. Marije de Taurello u Splitu, pod imenom Marija Viktorija. Radi nje kao i radi Katarine Pavišić iz Splita, nadbiskup Kačić došao je u oštar sukob sa splitskom općinom, jer ove dvije nijesu bile plemićkoga roda, a splitska općina nije dopuštala

[8] Prov. arhiv Šibenik, Attestati di benemerenze D 6 sadrži slijedeći autentični prepis pisma generalnog providura Alviza Moceniga III, koji je od velike važnosti za povijest O. Lovre Šitovića. Ovaj prepis glasi:

Copia tratta dall' Originale es stente appresso la Reverenda Madre Suor Maria Vittoria Šitović nel convento di Santa Maria di taurello in Spalato.

Noi Alvise Mocenigo per la Serenissima Reppublica di Venezia Provveditor Generale delle Armi in Dalmazia et Albania.

Tra l' altre religiose e degne operazioni che fecero li Padri Minori Osservanti della Provincia di Bossina Argentina nel corso di questo Nostro Generalato, furono distinte quelle dal R. Padre fra Lorenzo da Gliubuski Lettore di Sacra Teologia nel Seminario di Spalato, nato Moamettano, e venuto alla Religione cattolica in età d' anni 17, ricovrandosi al grembo della Serenissima Reppublica nelli Conventi di Macarsca. Questo degno sacerdote nell' attacco della fortezza d' Imoschi con la Croce in mano continuamente benediva l' armata nostra, predicando, ed animado li soldati Nazionali et Italiani all' acquisto di quella Piazza in vatanggio della Cristianità, confessando li soldati feriti e seppelendo gli uccisi con una indefessa applicazione. Il ché prestò anche sotto Dulcigno a sola gloria di Gesù Christo, e del Principe Serenissimo. Nelli primordi della pace corrente s' introdusse nelli confini di Gliubuschi sua Patria, e con prudenza da tutti amirata condusse alla città di Spalato la pia cognata vedova colla figliuolina, ed in termine di due mesi li converti e battizò un altro Turco sotto la fortezza di Sinj. Noi tanto contenti della benemerita servitù del Padre suddetto, e mossi dalla cristiana pietà verso le sue neofite li abbiamo assegnato per sostentamento venti campi di Terra nella villa Bradarić distretto di Sinj, raccomandando le narrate anime agli Eccellientissimi nostri succesori in avvenire, e per animar alla continuazione della servitù tal zelante Padre li rillasciamo le presenti nostre veridiche attestazioni.

Borgo Sinj 5 Luglio 1720. **Alvise Mocenigo 3**, Proveditor Generale.
LSSM **Gio. Bartolini**, Segretario.

da u taj samostan ulaze druge djevojke, osim onih koje su plemićke obitelji.

O. Lovro Šitović bio je jedan od najvećih propovjednika koji su se pojavili u hrvatskom narodu. O. Nikola Gojak u svojoj kronici za dan njegove smrti bilježi, da je nad njegovom smrću proplakala sva Dalmacija, jer da nije bilo grada gdje nije propovijedao i dobro činio. Vrijedno je spomenuti jednu zgodu iz njegovih propovijedi, koju su zabilježili ondašnji kroničari. Kad je jednoga dana propovijedao u stolnoj crkvi u Splitu, tako je zanosno govorio i osvojio slušateljstvo, da mu je jedna žena doviknula: »Blago majci koja te rodila!« Kad je on to čuo, nije mogao dalje da nastavi, nego je počeo glasno plakati. Kad mu je prošlo prvo ganuće, nastavio je: »Da, dobri slušaoci moji! Vi ste običajni reći propovijedaocu koji ugodi duši vašoj: Blažena majka, koja te rodila. Pak čujem da tako i mene pozdravljate. Ali koliko god svakoga taki pozdrav raduje i veseli u Gospodinu, toliko kao mač preoštri ranjava dušu moju! Nemojte, poljubljeni moji, nemojte mi taku ranu zadavati; nego recite: Blagoslovljen bio Gospodin Isukrst, koji se je udostojao izvesti te iz tmine turkovanja na svjetlost svete katoličanske Crkve! Jer nevoljna mater, koja me je na svijet griješna porodila, ovih je dana umrla kao Turkinja. Nije se htjela obratiti na vjeru Isusovu, sasvim da sam je za puno godina svjetovao, molio i zaklinjao. Pa kako joj može biti blago?!« I u suzama blagoslovi narod, koji njega blagoslivljaše po sto puta.

Budući da su Turci g. 1715 navalili na Sinj, zapalili obe crkvice u Sinju, OO. Franjevci su čudotvornu sliku Gospe od Milosti, koja se kasnije prozvala Gospom Sinjskom, bili unijeli u tvrđavu i postavili u kapelu sv. Mihovila, što se nalazi u tvrđavi. Kad su pak g. 1721 s pomoću puka, obnovili izgorjelu crkvu i htjeli prenijeti svetu Sliku u nju, tomu se usprotiviše časnici i vojska. Nije bilo druge nego tražiti posredovanje mletačke vlade. Vlada je naredila generalnom providuru za Dalmaciju Marku Antunu Diedo, nek zapovjedi sinjskom providuru Antunu Mariji Semitecolo, da se Slika prenese u crkvu. Ali se časnici i vojska usprotiviše i ovoj naredbi. Pače pobuniše i okolišni svijet da bi se zajednički oprli prenašanju svete Slike. Sad je trebalo posre-

dovanja. To je zapalo našega Fra Lovru. On je zaista vješto nastupio, a providur je držao čvrsto, te im je uspjelo slomiti otpor časnika. Tad je sveta Slika u svečanom ophodu bila prenesena u crkvu. Nakon toga je O. Lovro održao govor u pohvalu Majke Božje, sinjske Odvjetnice, kojim je potpuno umirio uzbuđene duhove.

Spomenuo sam, da je O. Lovro izdao g. 1713 latinsko-hrvatsku gramatiku. U našoj književnosti mnogo se spominje i njegova »Pisma od pakla« u 5 poglavlja ili pjevanja. To je prva pjesma u desetercu na hrvatskom jeziku. Posvećena je zadarskom nadbiskupu Vicku Zmajeviću. Svijetlo je ugledala u Mlecima g. 1727. Fra Lovro je čuo kako se pjevaju pjesme »od Kraljevića Marka, Muse Arbanasa, Relje Bošnjanina... također lipote divojke, od rujnoga vina...« Boljelo ga je, što kršćani malo mare za duhovne stvari, pače izgovaraju svakojaka bogohulstva, sramotne riječi i kletve, počinjaju poroke nedostojne kršćana. Da ih probudi iz mrtvila i potakne na uzvišenije misli, on ispjeva ovu pjesmu. Tu je pjesmu za vrijeme svoga boravka u Makarskoj (valjda drugoga) pjevao s djecom u Makarskoj. Na želju makarskog biskupa Nikole Biankovića, dade je u štampu, živo preporučujući svakome da je pjeva i duhovno se okoristi. Stoga nije na mjestu, što mu Vodnik radi ove pjesme, predbacuje »nelijepu tendencu da istisne narodne junačke pjesme...« Nešto slično je prije njega rekao i Prohaska,[10] nadovezujući da je toga mišljenja bila i službena Crkva![11]

Pjesma o paklu jest pravi epos sastavljen na temelju Sv. Pisma, Sv. Otaca i crkvenih naučitelja. Ništa u njoj nema što bi bilo izmišljeno ili se ne bi slagalo s naukom Crkve. Zamjerno je, kako vješto ističe bogoslovnu nauku o paklu i kako je rasvijetljuje s raznim primjerima iz života. Da što vjernije prikaže nauku, kadšto žrtvuje i savršenost

[9] Povijest hrvatske književnosti, sv. 1, Zagreb 1915, s. 340.

[10] Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Hercegovina, Zagreb 1911, s. 137.

[11] O uzgojnoj svrsi narodne pjesme lijepo piše g. P. Grgec u »Kalendaru sv. Ante« g. 1932 pod naslovom »Ćudoredna vrijednost narodne pjesme«; v. također Balić, n. mj. 42, bilj. 140.

stiha. Ali zato čitanje ove pjesme proizvađa na čitatelja potresan utisak, radi strahote predmeta o kom radi. U kasnijim izdanjima Babićeva »Cvita razlika mirisa duhovnoga« nalazi se također jedna pjesma o paklu. Ko usporedi jednu s drugom, vidjet će da je to prerađena pjesma Šitovićeva, te su kadšto i čitavi stihovi uzeti iz Šitovića, samo nešto drukčije poredani.

Vladimirović spominje, da je O. Lovro napisao i knjigu »Nauk kršćanski«; no ta nije do nas doprla. Zlatović kaže, da je preveo na hrvatski dva nabožna djela sv. Bonaventure: »Alphabetum« i »Adorate Dominum«; ali nam se ni ona nijesu sačuvala. Kaže također, da je ostavio u rukopisu svoje filozofske i bogoslovne spise kao i veći broj propovijedi na hrvatskom jeziku, i da se čuvaju u arhivu franjevačkog samostana sv. Lovre u Šibeniku. Tu je doduše velik broj raznih filozofskih i bogoslovnih djela i propovijedi, osobito onih koji su tu vršili profesorsku službu. Ali pojedini pisci nijesu iz poniznosti na spisima stavljali svoga imena; pa se ne može sa sigurnošću reći, što je ovaj izvanredan čovjek umro razmjerno mlad, pa tako nije mogao štampati svojih djela niti nam dati drugih proizvoda svoga velikoga uma.

O. Lovro Šitović bio je redovnik sveta života. O. L. Vladimirović veli, da mu se više moramo diviti, nego ga možemo nasljedovati. [12] U svom životu posebno se je isticao pobožnošću prama Majci Božjoj. Ovaj dakle čovjek došao je god. 1727 u mali hospicij, da nađe prikladno mjesto za boravak svoje braće u Splitu.

3. Ostavština g. Ivana Filipovića

O. Lovro Šitović i g. Petar Mačukat živo su nastojali da bi se našla jedna kuća prikladna za stan redovnika. Izgledalo je, da nema nade, kad se pruži prigoda, koja njihovo nastojanje okruni željenim uspjehom.

Malo prije bio je umro na Dobromu bez nasljednika zidar Ivan Filipović, zvan Meštrović. [13] On je imao osim dru-

[12] Pripisivanje, 69: »Magis admirabilis quam imitabilis«.
[13] LACD, 85; Protocollo, 3.

gog vlastništva kraj općinskog bunara ili zdenca na Dobromu[14] dvije kućice na mjestu zvanom Klačina, s vrtlom, u komu su se nalazila dva bunara. To je bilo vlasništvo plemićke obitelji Capogrosso, koja ima još svojih potomaka u Splitu. Ova obitelj ustupila je 5. VIII. 1709 te nekretnine zidaru Filipoviću na vječni livel, s obvezom da istoj obitelji i njezinim nasljedniciam plaća godišnje 24 lire i dozvoljava porabu vode iz bunara.[15] Zidar Filipović u oporuci je odredio, da se po smrti njegove supruge Lucije, rođene Klarić, a zvane Tribeska, ove nekretnine prodadu na javnoj dražbi, a za uhvaćeni novac da se dadu izreći sv. Mise za njegovu dušu i za duše njegove rodbine.

Budući da je gospođa Lucija malo poslije nenadno umrla, obavila se javna dražba nad ovim nekretninama u prisutnosti Antuna Bojčića, izvršitelja oporuke, i rodbine pok. Lucije, Vida Balića pok. Ilije i Jurja Klarića pok. Andrije. Dražba se je držala za 6 blagdana u mjesecu lipnju, srpnju i kolovozu 1728. Na dražbu se prikazao između ostalih i g. Petar Mačukat. On je ponudio najveću svotu: 4560 lira. Tako je ostavština g. Ivana Filipovića pripala njemu. Na 10 kolovoza utvrđena je ova kupoprodaja u kancelariji javnog bilježnika g. Petra Mistruzzi, u prisutnosti općinskog savjetnika Jeronima Cindro i svjedoka Franje Bolis i Jakova Sibischini, s obvezom plaćanja vječnog livela lira 24 obitelji Capogosso i njezinim nasljednicima.[16]

Naravno, da g. Mačukat ove nekretnine nije kupovao za se, nego za našu braću. Privatno on im ih je odmah predao; ali službena predaja nije mogla uslijediti prije nego se

---

[14] Naziv Dobri dolazi od samog bunara ili zdenca vode. U Splitu, prije nego je ustanovljen vodovod, nije bilo pitke, slatke vode, s kojom se je moglo služiti općinstvo, nego samo na dva mjesta: jedan u gradu, a drugi izvan grada. U svim drugim bunarima bila je slana voda, miješana s morem. Po dobroj ili slatkoj vodi ona su dva mjesta primila naziv, tako da se je ono mjesto u gradu nazvalo »Dobrić«, a izvan grada cijelo predgrađe ili varoš nazvao se »Dobri«, t. j. dobri bunar ili dobri zdenac (dobra voda). Kasnije je otpala riječ bunar, pa je ostalo samo Dobri. U talijanskom jeziku ostale su obe riječi združene »Pozzobuon.« Budući da se je Split mnogo raširio, to Dobri nije više predgrađe, nego sastavni dio samoga grada: 3. gradsko okružje.

[15] LACD, 7 sl.

[16] LACD, 3, 11.

navrši godina dana. Ona je zaista uslijedila na 11 kolovoza 1729 u kancelariji javnog bilježnika pred zamjenikom bilježnika g. Zakarijom Guidotti, u prisutnosti općinskog izvidnika Ivana Dumaneo i svjedoka Ivana Benedetti i Lovre Bernardo. G. Mačukat, u ime svoje i svoga brata Dujma, dariva »inter vivos« za uvijek OO. Franjevcima provincije Bosne Srebrene, boravećim u hospiciju na Dobromu, i njihovim nasljednicima, zastupanima po O. Antunu Bandiću, eksdefinitoru provincije, i O. Ljudevitu Ivačiću, pretsjedniku istog hospicija, dvije kuće i vrtao u istom varošu, gdje su također dva bunara, s obvezom da obitelji Capogrosso i njihovim nasljednicima plaćaju 24 lire vječnog livela i dozvoljavaju porabu vode iz bunara. Pred istim bilježnikom O. Antun Bandić i O. Ljudevit Ivačić primiše darovštinu, obvezavši se za se i za svoje nasljednike, da će vjerno ispunjavati postavljene uvjete. [17]

O. Ivačić ove dvije kućice nešto preudesi, da budu što prikladnije za stan redovnika, pa se naša braća u njih odmah preseliše. [18] To je bilo, po svoj prilici, u rujnu, svakako drugom polovicom god. 1729. To je početak sadašnjeg samostana Gospe od Zdravlja na Dobromu, koji je nastao iz

---

[17] LACD, 5 sl. 11, 31; Protocollo, 6 sl. Netačno govori O. S. Zlatović, Monografije, 385, da je g. Mačukat istog dana, t. j. 10 kolovoza 1728, drugim pismom prenio vlasništvo nad kupljenim nekretninama na OO. Franjevce na Dobromu. Da je ta tvrdnja netačna, vidi se iz spisa predaje, koga se autentični prepis nalazi u LACD, 5 sl., Protocollo, 7 sl. Ovaj spis najprije kaže, da je ovaj akt učinjen na 11 kolovoza 1729, 7. indikcije, dok je onaj bio učinjen 10 kolovoza 1728, 6. indikcije. Ovaj se je dogodio u četvrtak, a onaj u utorak, što potpuno odgovara. Prema ovomu spisu, prisutan je bio predaji nekretnina, u ime OO. Franjevaca, uz O. Antuna Bandića, O. Ljudevit Ivačić, kao pretsjednik hospicija; a da se je predaja obavila na 10 kolovoza 1728, ne bi bio prisutan O. Ivačić kao pretsjednik, jer je tada pretsjednikom bio O. Lovre Šitović, koji je umro tek 28. veljače 1729, a poslije njega izabran je za pretsjednika O. Ivačić na kapitulu u Čuntiću u Hrvatskoj 29. travnja 1729. Kao takav mogao je u ime hospicija prisustvovati predaji, odnosno primitku nekretnina pok. Ivana Filipovića. U ovom smislu treba ispraviti i popuniti što O. Zlatović piše o istoj stvari: Franovci i hrvatski puk, 220 sl.

[18] Ovako je nastao samostan na Dobromu. Provincijalni arhivar u LAPŠ, 247 neispravno upliće u postanak samostana nesretnu smrt neke starice i trgovca Bojčića, jer — kako zgodno opaža O. Zlatović, Monografije, 385 — ni o jednomu ni o drugomu nema traga u službenim spisima, koji se čuvaju u arhivu splitskog samostana.

ovih dviju kućica i vrtla, kao i drugih susjednih komadića zemljišta gg. de Marchi, Dumaneo, Capogrosso, Cindro, Bucarca i Geremia, koje kasnije dobiše na livel ili kupiše. [19]

4. Cijela Provincija pomaže braći na Dobromu

Veliko je bilo veselje u cijeloj Provinciji, što je dobiveno zemljište, na kojemu se je moglo podignuti jedno čedno prebivalište za nekoliko redovnika u Splitu. Razumljivo je, da je do toga došlo najviše zaslugom skrbnika g. Petra Mačukat; jer, da on nije providio potrebitu svotu novca, zemljište se ne bi bilo nikad kupilo. A kako je učinio u ovoj prigodi, tako je činio u svim drugim prigodama.

Starešinstvo Provincije bilo mu je za to veoma zahvalno. Ono je primilo na se sve obveze. Već je 26. lipnja 1728 na sastanku u Velikoj naredilo pojedinim samostanima, da govore sv. Mise za residenciju ili hospicij na Dobromu. Samostani Visovac, Sinj, Makarska, Zaostrog i Živogošće imali su reći svaki po 100 Misa, Šibenik 90, Knin i Omiš po 80, a hospiciju u Splitu ostalo ih je 60. Naredbu je proveo provincijalni vikar O. Šimun Tomašević. [20]

Na 24 travnja 1729 izdaje naredbu pojedinim samostanima, da govore sv. Mise na odluku g. Petra Mačukata za 3620 lira, koje je on posudio provinciji, pa mu u Visovcu na 29 svibnja 1931 izdaje svjedočanstvo, da je svim tim Misama zadovoljeno. Svjedočanstvo se nije moglo izdati prije, jer nijesu bile stigle potvrde od pojedinih samostanskih starešina. Potvrdu je s drugim zamjenicima OO. definitora potpisao povincijalni vikar O. Ivan iz Štrazemana. [21]

Opaziti nam je, da su braći u Splitu mogli doći u susret samo samostani u Dalmaciji, koji su se nalazili pod mletačkom vlašću. No ipak glavna briga za izgovaranje sv. Misa

[19] LACD, 41 sl.; Dosad se je, na temelju pisanja O. Zlatovića, općenito držalo, da je taj samostan počeo opstojati, i ako čedno, g. 1728, pa se je g. 1928, prigodom proslave Krista Kralja, skromno proslavila njegova 200-godišnjica. Sad je očito, da je 200-godišnjica padala, ne 1728, nego 1729 godine. Vidi također LACD, 5 sl., 86; Protocollo, 3.

[20] Izvornik u Prov. arhivu, Šibenik.

[21] LACD, 103 sl.

padala je na redovnike u Spiltu. Budući još u početku, bez sredstava za uzdržanje, teško su osjećali ovaj teret. Stoga ponovno zamoliše provincijala O. Antuna Markovića, da bi pozvao braću po provinciji, neka preuzmu koji broj sv. Misa i njih rasterete. O. Provincijal zaista u Visovcu 20. travnja 1734 naređuje svima samostanima i župnicima u Dalmaciji, da preuzme svaki stanoviti broj Misa: samostan Visovac 100, Sinj 100, Makarska 100, Živogošće 100, Zaostrog 100, Knin 80, Šibenik 80, Karin 20, residencija Split 60, Sumartin 15, Sućurje na Hvaru 15. Sve ostale župe imale su primiti po 10 sv. Misa, a gdje su dvojica, t. j. župnik i pomoćnik po 20. O. provincijal spominje sve župe i pripominje gvardijanima, u slučaju da je koga zaboravio, da je dužan na 10, odnosno na 20 sv. Misa. [22]

Ovom susretljivošću braće u provinciji mnogo je olakoćeno braći na Dobromu, tako da su mogli slobodnije misliti na uređenje pristojnog hospicija i crkve, kao i na promicanje duhovnog dobra vjernika, među kojima su djelovali.

5. Dozvola za gradnju crkve

Novi hospicij, koji je nastao iz pribavljenih dviju kućica pok. Ivana Filipovića, bio je priprostit i siromašan. Stoga je glavna briga O. Ljudevita Ivačića bila, da ga što bolje preudesi i opskrbi potrebitim pokućstvom.

O. Ivačić, prije nego je postao starešinom na Dobromu, bio je gvardijan u Fojnici, župnik u Jajcu, učitelj bogoslovlja, gvardijan i župnik u Sinju. Dok je bio gvardijanom u Fojnici, uhvatio ga je paša Mustajpašić sa još dva redovnika i držao u tamnici za 10 dana, zaiskavši otkupninu od 850 groša. Paša Ćenja udario ga je sukom po glavi i leđima više od 70 puta, tako da je sav pomodrio i kupao se u vlastitoj krvi. Redovnici napokon skupiše 850 groša i ova tri jadnika oslobodiše. [23] Providur Alviz Mocenigo III u svjedočanstvu od 29 rujna 1721 spominje, da se je O. Ivačić u posljed-

[22] LACD, 105 sl.

[23] Ovo svjedoče vlastoručnim potpisima i pečatima kršćanski poglavice u Fojnici na 13 listopada 1713. Svjedočanstvo je pisano bosančicom, a čuva se u LACD, 127 sl.; vidi također **Zlatović**, Monografije, 386.

njem ratu istakao zajedno sa svojom redovničkom braćom i da je stekao velike zasluge u širenju svete vjere i podjeljivanju Svetotajstva; da je u Jajcu kao župnik spasio jednu djevojku, koju su Turci htjeli poturčiti; da je radi toga osuđen na 300 cekina i da je za više dana morao podnositi mučeničku tamnicu u gvožđima.[24] Dok je bio župnikom u Sinju, splitski nadbiskup preuzv. g. Ivan Krstitelj Laghi učinio ga je svojim namjesnikom ili dekanom u Sinju,[25] a Sv. Stolica podijelila mu je počasni naslov eskprovincijala.[26]

Za svoga starešinstva na Dobromu, O. Ivačić nastojao je da bi se zemljište oko hospicija povećalo i da bi se dobio prostor za gradnju crkve. Njegovo je nastojanje imalo uspjeha za njegova nasljednika O. Bernardina Pavlovića, čovjeka poduzetna i vrlo radišna, kakav se je tražio u ovim prilikama. Na 27 kolovoza 1730 O. Luka Terzić i g. Ivan Martinis, opunomoćeni od g. Ivana Petra Marchi, ustupiše O. Bernardinu Pavloviću, starešini hospicija na Dobromu, jednu česticu zemljišta za porabu hospicija i da se može sagraditi crkva, uz uvjet da se njegova braća mole za duše njegove rodbine. To g. Marchi poklanja radi velikih zasluga OO. Franjevaca za vjeru i narod pod turskim jarmom i da mogu sveta djela svoje apostolske ustanove vršiti među vjernicima u Splitu. Starešinstvo provincije na sastanku u Kninu 22. kolovoza 1730 ovlastilo je O. Bernardina, da primi ovaj dar i obveže se, u ime redovničke zadruge, da će se sv. Mise, po želji g. Marchi, svake godine izgovarati.[27]

S O. Bernardinom Pavlovićem najuže je spojena, s njim zapravo počinje povijest Gospe od Zdravlja.[28] Ovaj vrijedni Otac poznat je kao Dubrovčanin, jer je pripadao bivšoj dubrovačkoj republici. Ali on je rodom iz Stona. Rodio se g. 1699 iz ugledne obiteloji Pavlovića, iz koje je za dugo godina po koji član pripadao Franjevačkom Redu.[29]

---

[24] LACD, 131; **Zlatović**, Monografije, 385.

[25] LACD, 129.

[26] **Zlatović**, Monografije, 386.

[27] LACD, 13, 14, 15, 69.

[28] O njemu vidi moju raspravu »Apostoli Gospe od Zdravlja« u »Gospa od Zdravlja« 1935, s. 83—86, 119—122.

[29] Gotovo u isto vrijeme Franjevačkom je Redu pripadao i njegov stric s istim imenom O. Bernardin, koji je preminuo g. 1707 u Petrovaradinu. LAPM, 63. Pismo Blaža Pavlović brata našeg Fra Bernardina, pi-

Više godina bio je vojnim kapelanom na ratnom brodovlju na istoku, pri čemu je stekao velikih zasluga, kao i u obraćanju krivovjeraca na katoličku vjeru. Kasnije je bio župnikom na Čitluku u Neretvi, gdje je priveo 50 obitelji iz Hercegovine.[30] Za starešinu hospicija na Dobromu izabran je na 20 svibnja 1730.[31]

O. Zlatović veli,[32] da je O. Pavlović zatražio od državne vlasti u Mlecima dozvolu za gradnju crkve i samostana mjesto one na Pojišanu, koja im je postala neostvarivom radi zametnute parnice. Dozvola je doduše odmah udijeljena, jer nije bilo nikakvih poteškoća. Ona je u stvari već bila dana god. 1717, samo se nije mogla izvesti uslijed izgubljene parnice. Sada nije trebalo drugo nego odrediti drugo mjesto, na kom će se izvesti prijašnja dozvola. U tom smislu izdaje se ova nova dozvola 6. svibnja 1730.[33]

Ovdje nam se ne čini potpuno tačna tvrdnja O. Zlatovića. O. Bernardin Pavlović postao je starešinom hospicija tek 20. svibnja 1730,[34] pa je dozvolu za gradnju crkve i samostana kao starešina mogao tražiti O. Ivačić, a ostvariti ju je mogao O. Pavlović, koji ga je naslijedio u starešinstvu. Kako ćemo kasnije vidjeti, O. Pavlović nalazio se je u to vrijeme u Mlecima. Tom prigodom bez sumnje je preporučio molbu za dozvolu. Ali molbu nije mogao uputiti u svoje ime, nego u ime O. Ivačića.

S velikim veseljem braća na Dobromu primiše vijest o dobivenoj dozvoli. O. Bernardin zamoli O. Provincijala, neka dobije dozvolu i od crkvene vlasti,[35] te poče pripravljati materijal, u prvom redu za gradnju crkve, ali i za podignuće jedne pristojne redovničke kuće ili samostana. Važni događaji, koji se do malo odigraše, dijelom spriječiše, a dijelom ubrzaše provedenje ove plemenite namisli.

---

sano iz Mletaka 25. III. 1738 istom O. Bernardinu, koje o tom govori, nalazi se u Prov. arhivu Šibenik.

[30] **Zlatović**, Monografije, 386.

[31] LAPŠ, 179.

[32] Monografije, 386.

[33] LACD, 89, 95 sl. 189 i na više drugih isprava, koje se nalaze u Prov. arhivu u Šibeniku i samostanskom arhivu u Splitu.

[34] LAPŠ, 179.

[35] **Zlatović**, Franovci, 221; Monografije, 386.

Poglavlje 3

Prva pomoć Gospe od Zdravlja

1. Kuga u Splitu g. 1731—1732

Prošlih vjekova razne kužne bolesti često su pohađale naše krajeve. Ponajviše to je bila kuga, koja je dolazila s istoka preko Bosne s trgovačkom robom.

Među ovim pošastima posebno mjesto zauzimlje kuga, koja je po Dalmaciji, Bosni i Hercegovini harala god. 1731 i 1732.[1] U Mostaru je, kako bilježi O. Nikola Gojak od 1. listopada 1731 do 1. veljače 1732 umorila 13 hiljada, u Ljubuškom 350 duša.[2] Slično bi bilo i u Dalmaciji, da nije bilo energičnih mjera, koje su vlasti poduzele za suzbijanje pošasti.

O. Gašpar Vinjalić navodi u svojoj povijesti, kako je kuga došla u Dalmaciju.[3] God. 1730 pojavila se je u Bosni. Onamo je došla s trgovačkom robom iz Carigrada. Na Grahovu, gdje su, još u vrijeme O. Vinjalića, bile razvaline jedne crkve, običavali su se na pravoslavni Petrovdan sakupljati pravoslavni svećenici. Prigodu su izrabljivali turski trgovci i donosili robu na prodaju. Iz Dalmacije su do-

---

[1] Vidi o tom moju raspravu »Kuga u Splitu i Dalmaciji g. 1731«, »Novo Doba«, uskrsni broj 1936, s. 24. O toj kugi nalazi se više isprava u LACD i u arhivima drugih naših samostana. O njoj su pisali: **Farlati**, 3, 554; **Bajamonti**, Storia della peste in Dalmazia, Venezia 1786, s. 138; **Frari**, Della peste e della amministrazione sanitaria, Venezia 1840, s. 612; **Vinjalić**, Compendio istorico-cronologico, s. 627—629; LAPŠ, 247; **Zlatović**, Franovci, 221; Monografije, 386 sl.

[2] Ovo je zabilježeno uz dan 6. XII. 1732. Tu također kaže: »Ove godine ne more se drugo reći negoli zla sa svi strana, pošto kuga udari moriti svuda u Dalmaciji: u Splitu, u Ztarmici, u Zkradinu, u Kotaru, u Varlici, u Poljici i u Ztobreču, na Gardunu, u Košuti, u Vojniću, i u Sinju, u Paštroeviću, po svoj Bosni i Ercegovini.« Rukopis je pisan bosančicom.

[3] Compendio istorico-cronologico, 627 sl.

lazili bilo trgovci bilo privatnici i kupovali robu. God. 1731 roba, što su je prodavali, bila je zaražena kugom. Trgovci iz Strmice povrh Knina kupiše robu i poniješe sobom kugu, koja se u Strmici pojavi 28 srpnja 1731. Tako se zarazi kninski kraj.

Malo kasnije bi okužena sinjska krajina. Jedan Turčin od trgovačke karavane prodao je, uz nisku cijenu, nekoliko okuženih marama nekom vojniku. Ovaj je imao brata, koji je držao krčmu na klancu kraj Trilja, i poslao mu na dar jednu maramu za neku svoju rodicu. Tako se okuži Trilj. Drugu maramu poslao je vojnik nekoj djevojci u Sinju. Uslijed toga okužio se i Sinj, a odatle je kuga došla u Vrliku.

Isti taj Turčin, dok je karavana s robom čekala da bude uvedena u lazaret u Splitu za raskuženje, prodao je nekoliko okuženih marama nekoj ženi na Lučcu. Na taj način kuga je došla u Split.

Nekoliko lupeža provalilo je bilo pred Malu Gospu 1731 u Bosnu i opljačkalo jednu tursku zaraženu kuću. Sobom odniješe više vreća robe i htjedoše je prodati na Malu Gospu u Promini, gdje je taj dan veliki sajam. Ali za sreću, čim je svršila Misa, udari silna kiša, tako da se narod razbježao, ne kupivši ni komada okužene robe. Lupeži su bili jedni iz Velušića, drugi iz Smrdelja. Oni poniješe robu sobom i njome okužiše svoja mjesta i krajeve.

Kuga je, dakle, došla u Split u mjesecu kolovozu ili u mjesecu rujnu 1731. Budući da su se po Dalmaciji javljale i druge zarazne bolesti, kad se je kuga pojavila u Splitu, nije odmah bilo izvjesno, da li se radi o pravoj kugi ili o kojoj drugoj pošasti. Farlati pripovijeda[4] o trogirskom biskupu Antunu Kačiću, kad je postao splitskim nadbiskupom i 6. svibnja 1731 preuzeo upravu, da mu je bila prva misao da obađe svoju biskupiju, ali da ga je u ostvarenju namisli priječila sumnja, da mu se je u biskupiji pojavila kuga. Vlasti su tada pozvale iz Šibenika liječnika Antuna Pavlović (Paullini), rodom Korčulanina, specijalistu za kužne bolesti, da ispita, o kojoj se bolesti radi. Pavlović je došao i utvrdio, da se radi o pravoj kugi. Tad je iz Zadra doletio u Split izvanredni generalni zdravstveni providur Šimun Contarini,

[4] N. mj. 3, 554.

jer je Splitu, kao trgovačkom i zbijenom gradu, prijetila velika opasnost. U Sinj je poslao providura Gabrijela Boldú-a, da se stara za sinjsku i vrličku krajinu, a u Skradin i Knin providura Danijela Reniera, koji je stanovao u samostanu Visovcu i odatle pohađao jednu i drugu krajinu.

Kuga se u Splitu brzo raširila i zahvatila gradske varoši. Jedino je varoš Dobri od nje ostao pošteđen. Kad je Contarini opazio da je Dobri pošteđen, naredio je da se ogradi drvenom ogradom i da se postavi straža, da ne bi ko dolazio s Dobroga ni odlazio na Dobri. Slično je naredio i za druga mjesta. Za nadglednika straže na Dobromu postavio je O. Bernardina Pavlovića, starešinu franjevačkog hospicija na Dobromu, koga je spiltski nadbiskup Antun Kačić imenovao zamjenikom župnika za varoš Dobri, dok bude trajala kužna pošast.

Ali sve mjere bile bi uzalud, kad bi se u narodu podržavao uzrok pošasti. Stoga Contarini 8. listopada 1731, prije nego se uputi iz Zadra u Split, posla strogu naredbu koja se imala razglasiti po svim mjestima Dalmacije. U naredbi zapovijeda svima, koji god oni bili, ako imadu kod sebe okužene robe, nek je smjesta donesu vlastima na raskuženje. Kad se raskuži, svakome će se vratiti svoje. Ali, ako bi se ko usudio sakriti robu i ne donijeti je na raskuženje, neka znade da ga bez milosrđa čeka kazna smrti. Isto tako kazna smrti čeka i one koji bi znali gdje se krije okužena roba, a ne bi to prijavili vlastima.

Došavši u Split, doznao je Contarini da su se, ljubeći svoje mrtvace, okužile i iskorjenile čitave obitelji. Stoga na 20 istoga mjeseca zabranjuje svima, da se ne bi ko u sadašnjim okolnostima usudio poljubiti mrtvaca. Ako bi ko prekršio tu zabranu, neka znade, da će se, prema položaju, kazniti tamnicom, konopcem i drugim kaznama. Suviše morat će platiti globu od 50 dukata, od kojih polovica ide onomu koji prijavi prekršaj. I ova zabrana morala se je oglasiti u svim mjestima. [5]

Ove stroge mjere bile su zaista spasonosne. Vlasti nisu samo prijetile, nego i kaznu primjenjivale. Više krivaca

[5] Primjerci ovih dviju naredaba nalaze se u arhivima naših samostana, posebno u samostanu u Zaostrogu.

koji su krili okuženu robu, kako svjedoči O. Vinjalić, bilo je naprosto mušketirano. To je činilo, da su drugi donosili okuženu robu i prijavljivali, gdje je sakrivena, pa se je mogla raskužiti i pošast suzbiti.

Kad je pošast popustila i činilo se da je prestala, nadbiskup je pošao u pohod biskupije. Ali je nekoliko puta pohod morao prekinuti, jer se je kuga bila više potajala nego

Split s mora 1688. godine.
(Na desnoj strani lazaret)

prestala. Pače, pod sumnjom da je i sam zaražen, nije se mogao svaki put vratiti u grad, nego je morao po više dana stanovati po privatnim kućama ili u gradskom lazaretu. [6]

---

[6] O značenju i postanku riječi Lazaret (da li potječe od riječi Nazaret ili od Lazara, brata Marte i Marije) lijepo raspravlja **Frari** u navedenom djelu, Note str. XLVI sl. Lazaret označuje mjesto, gdje su se stavljali oni, koji su bili pod sumnjom da su zaraženi kakvom kužnom bolešću. U Splitu pak to je bio skup zgrada, gdje se je raskuživala roba, što je dolazila iz okuženih krajeva. Splitski lazaret sagrađen je g. 1578. Kasnije je postao državnom svojinom. Sad je to carnarnica, banovina, tamnica do biskupske palače. **Adam R.**, Ruins of the Palace of the Emperor Diocletian at Spalato in Dalmatia 1764. Plate II. On nas sjeća vremena, kad je trgovina u Splitu cvala, kad je n. pr. g. 1638. sama carinarnica iznosila 5 milijona aspera. **Madirazza**, Storia e costituzione dei communi dalmati, str. 176. Trgovina je dolazila iz Turske, Persije i Indije i prolazila preko Sofije, Skoplja, Sarajeva na Split, pa u Mletke. Kako je bujno cvala u 17. stoljeću, pokazuje nam svjedočanstvo splitskog kneza kapetana Marina Mudazzo, koji 30. lipnja 1619 obavješćuje vladu: »Ja sam potpuno zatrpan množinom robe, koja je svršila kontumaciju, i onom koja danomice dolazi, i kako nisu dovoljni magazini i prvašnje sobe, pa ni dvije velike

Zahvaleći energičnom nastojanju vlasti, pomor ovoga puta nije bio odviše velik. Bajamonti [7] i Fari [8] kažu, da je kuga u Dalmaciji i mletačkom dijelu Albanije umorila oko 1000 osoba, a u splitskom okrugu više od 300. [9] O. Nikola Gojak u svojoj kronici pod 8. prosinca 1732 bilježi, da kuga hara svuda po turskoj zemlji a da je prestala u Dalmaciji; u Splitu da je g. 1731 do svršetka kolovoza 1732 umorila: na Lučcu 147, u Velikom Varošu 65, u lazaretu 7, u bolnici 6. Tada, kad je to bilježio, ostalo je bolesnih u Vel. Varošu 34, dok ih je preboljelo u Vel. Varošu 19, na Lučcu 38.

2. Majka Božja čuva Dobri

Premda je kuga po splitskim varošima dugo harala i mnogo žrtava pokosila, ipak na Dobromu nijedno čeljade nije bilo okuženo, nijedna kuća zaražena. Zašto? — Jer ga je čuvala Majka Božja, čija se sve ta Slika nalazila u malom hospiciju na Dobromu.

Ne može se nipošto reći, da se je dogodilo slučajno, što je Dobri ostao pošteđen od kuge. Jer, ako je kuga s Lučca prešla u Veliki Varoš, odnosno ako su njome bili zaraženi okolišni varoši Veliki Varoš, Manuš i Lučac i ona je po njima za više mjeseci harala, onda je nužno morao biti okužen i Dobri, koji je u njihovoj sredini. Ovu okolnost ističe i spo-

---

zgrade sagrađene lanjske godine, prisiljen sam da uzmem za to neke prostorije u tvrđavi, da tu metnem robu koja je svršila kontumaciju; a onda morao sam baciti u more 1.300 sanduka voska, zbog toga da oslobodim lazaret od tolike robe i da bude pripravno kad dođu galije. U splitskoj skeli nalazi se sada oko 7.000 koli (denjaka), kroz ova četiri dana čekam još dvije hiljade, a kroz dvije sedmice veliku množinu denjaka, što su se prije iz Soffije vozili u Dubrovnik.« **Novak G.**, Naše More, 2. izd. Zagreb 1932, str. 217.

[7] N. mj. 138.

[8] N. mj. 612.

[9] LACD, 90: »Pieni erano i Lazaretti; v' era gran mortalità«; LAPŠ, 247: »Pestio enim gliscere coepit anno 1731 die 28 Iumii preprimis in Stermizza supra thinam etin Comitatum Jadrensem ae Sibenicensem se oxtendit, in Smerdeglie, Piramatovezi, Jechievo et Varivode; in quibus locis ducente in circa persone morbo infeste occubuere. **Spalati autem multo plures.**«

menuti savremenik Šimun Contarini, izvanredni zdravstveni providur u Dalmaciji i Albaniji — dakle osoba u stvari najmjerodavnija — i kaže, da je dobri sačuvan od kuge »po milosrđu Božjemu«. On veli: »Budući zaraženi od kužne pošasti glavni varoši ovoga grada, *samo varoš Dobri, i ako u sredini, ostade po milosrdu Božjem pošteđen od prijeteće zaraze.*« [10]

Milosrđe Božje, koje je sačuvalo Dobri od kužne pošasti, pokazalo se je posredovanjem Njegove Presv. Majke, Bl. Djevice Marije, koje se sveta Slika čuvala u našem hospiciju na Dobromu. To nam svjedoči više savremenih i poznijih pisaca.

Splitski vlastelin g. Ivan Petar Marchi u pismu od 28 lipnja 1732, kojim iz Mletaka, gdje je tada boravio, odgovara O. Bernardinu Pavloviću, starešini hospicija, na njegovo pismo od 16 svibnja iste godine, izrazuje svoju radost, što je na Dobromu pokrivena kapela Navještenja Marijina; [11] kapela, koja će biti — kako se uzda — čvrst početak hrama Presv. Majke Božje, naše Pokroviteljice i Odvjetnice, jer, *»budući sačuvala isti varoš od kužne pošasti*, uzdati se je, da će Ona biti u svima najpogibeljnijim prigodama najjača obrana toga glavnoga grada.« [12]

---

[10] »Attacatti dal morbo Contagioso i Borghi principali di questa Città, **solo quello di Pozzobuono, quantunque posto nel mezzo, restò, per divina misericordia preservato dalla minacciata infezione...**« Na ovo svjedočanstvo još ćemo se koji put osvrnuti. Ono je izdano u Splitu na 30 rujna 1732. LACD, 135.

[11] G. Marchi veli, da kapela nosi naziv Marijina Navještenja, Crkve i kapele redovničkih zadruga primaju naziv samostana ili redovničkih kuća i obratno, a hospicij na Dobromu, kako smo vidjeli, bio je posvećen Marijinu Navještenju — »Ssma. Nunziata.« Ne može se iz toga zaključiti, da g. Marchi ovu milost pripisuje nazivu Majke Božje »Od Navještenja«, jer sveta prilika, kojoj se pripisuje ova milost, ne prikazuje Navještenje Bl. Dj. Marije, nego Majku Božju s Djetetom Isusom u naručaju, kojoj je narod, nakon ove milosti, dao naziv »Gospe od Zdravlja«. Stoga O. Zlatović, navađajući ovo pismo g. Marchi-ja, uopće i ne spominje naziva Marijina Navještenja, nego kaže »Gospa od Zdravlja«, da je Ona Dobri sačuvala od kuge. Monografije, 387 sl.; Franovci, 221.

[12] LACD, str. 133 sl. Čitavo pismo glasi: »Mi riesce molto grato l' aviso pervenutomi con questa sua favoritma. delli 16 scorso, che sia stata coperta la Capella della Santissima Nunziata in cotesto Borgo di Pozzobon; **et avendo preservato il med.mo dalla contagiosa infermità, si deve confidare che in tutte le più pericolose urgenze sarà il più forte pro-**

»Protocollo del Convento« koji bilježi glavne zgode od g. 1717 do 1764, [13] što se odnose na samostan i crkvu Gospe od Zdravlja, bilježi i to kako je sveta prilika Majke Božje OO. Franjevcima bila poklonjena, kako je svečano blagoslovljena i izložena javnom štovanju vjernika, pa zaključuje: *»Tako je Njezinom milošću ovaj varoš Dobri bio pošteden od kužne pošasti«.* [14]

Treće savremeno svjedočanstvo potječe od O. Petra Kneževića, vrijednog bogoslova, pobožnog sina sv. O. Franje i velikog štovatelja Majke Božje. Ovaj vrijedni redovnik rodio se g. 1702, a redovničke je zavjete položio g. 1721, [15] pa je doživio ovu kugu i bio svjedokom štete, koju je ona prouzrokovala narodu u Splitu i velikog dobročinstva, koje je Majka Božja iskazala Dobromu. Kad se je ovo dobročinstvo ponovilo g. 1764, opjevao je obe zgode kao i druge milosti Gospe od Zdravlja u ganutljivoj pjesmi »Dobra Majko na Dobromu«, poznatoj pod imenom Himne Gospe od Zdravlja. Opisujući pomoć Majke Božje od g. 1731—1732, kaže:

Kad je kuga zor činila,
Naokolo svud moreći,
Dobrom nije pristupila,
Na Dobromu Ti stojeći.

Onda bo si donešena,
Za Tvoj Dobri obraniti,
Zato kuga sva smetena
Ne smide se pojaviti.

---

pugnacolo di cotesta Metropoli: io voglio credere, che averanno costrutto detta Capella con decente architettura, per dare un **sodo principio al tempio della Sant.ma Madre di Dio nostra Protettrice, et Avocata.**

Si come io godo che si siano impegnati alcuni trani della mia casa per detta fabrica, cosi volontieri gliene faccio libero, e perpetuo dono; pregando loro Padri, di suffragare con le loro sante orazioni, le anime delli defunti della medma. mia casa; et anco me peccatore, per poter travagliare al conseguimento della beata eternità: augurando dunque à tutti li Religiosi dell' Ordine Serafico una copiosa raccolta di anime con le loro Apostoliche opere, raccomando sempre me, e la mia casa alle loro sante orazioni, e sono

di V.a. Pat. à Molto Revda.

Venezia li 28 Giug.o 1732. Devot.mo, et Osseqios.mo Ser.e
Gio. Pietro Marchi.«

[13] Kasnije su dodani i drugi događaji.

[14] »Onde per grazia di Essa fù libero questo Borgo Pozzobuon dal Pestilenziale morbo.« Str. 23.

[15] LAPŠ, 121. Zavjete je položio na 6. lipnja u Visovcu u ruke samostanskog starešine O. Pavla Silova. O O. Kneževiću vidi **Božitković Dr. O. J.**, Život i rad Fra Petra Kneževića, u »Građa za povijest književnosti

Sedam stotin vrh hiljade
S triest jednim lita biše,
Kad mogućstva Ti Tvog dade
Zlamen koga svi vidiše. [16]

Četvrto savremeno svjedočanstvo nalazi se kod O. Gašpara Vinjalića. On se pače izrazuje tako, da je pošast prestala uprav na dan Gospe od Zdravlja, 21. studenoga 1731; da je providur Contarini činio da se na kapeli otvore javna vrata i da ju je proglasio javnom crkvom na čast Gospe od Zdravlja. [17]

Jasno je, dakle, da je Majka Božja, preko svoje svete Prilike koja se čuvala u malom hospiciju na Dobromu, iskazala g. 1731—1732 veliko dobročinstvo varošu Dobromu, sačuvavši ga od kuge. To nam potvrđuje i neprekidna predaja, sačuvana u narodu i zabilježena kod raznih pisaca. O. Stjepan Zlatović naglasuje na dva mjesta ovu kugu i pomoć Majke Božje kao i požrtvovnost OO. Franjevaca za vrijeme kuge. [18] Jednako je spominje O. Karlo Eterović u raspravi »Fra Filip Grabovac«, [19] a O. Karlo Balić o njoj posebno raspravlja u spomenutoj lijepoj knjizi »Kroz Marijin Perivoj,« [20] Ova je milost više puta spominjana u listu »Gospa od Zdravlja« i drugim listovima, a god. 1931., prigodom proslave njezine 200-godišnjice, istaknuli su je mnogi naši religiozni i profani listovi. To je sve još u živoj uspomeni.

Ovim događajem otkri se, da sveta slika Majke Božje, koja se čůvala na Dobromu, u sebi skriva neobično i neslu-

---

hrvatske« X (1927), str. 149—162; **Marković**, Sinj i njegovo slavlje, str. 58; **Petrov**, Gospin pjesnik Fra Petar Knežević u »Gospa Sinjska« 1928, 35 sl.

[16] Pisme duhovne razlike, str. 131.

[17] »Cessò il male addì 21 Novembre, giorno dedicato alla presentazione di Maria Vergine al Tempio, detta a Venezia Madonna della Salute; perciò il Contarini a Spalatro fece che i Frati Minori dell' Osservante Provinzia di Bosna Argentina apprissero una porta all' Oratorio privato che avevano nell' Ospizio, e lo dichiaro Chiesa publica in onore della Madonna della Salute.« Compendio istorico-cronologico, 628 sl.

[18] Monografije, str. 386 sl.; Franovci, str. 221 sl.

[19] Fra Filip Grabovac, buditelj i mučenik narodne misli u prvoj polovici 18. v. Njegov život, rad i stradanje, Split 1927, str. 25.

[20] Knjiga je izašla kao posebni otisak rasprave tiskane u »Novoj Reviji« prigodom proslave 1500-godišnjice Efeskog Sabora, odnosno proglašenja člankom vjere Materinstva Božjega Bl. Dj. Marije. O Gospi od Zdravlja raspravlja str. 14 sl. (155 sl.).

ćeno blago. Sav je narod njoj pripisivao ovu osobitu milost iskazanu Dobromu. Nadbiskup Kačić, kad je to saznao, činio je da se sveta slika donese »na raštela« (alle stangate), jer je Dobri — budući zdrav — bio odijeljen od drugih krajeva ogradom i stražom. O. Pavlović donese je, a nadbiskup je svečano blagoslovi i naredi, da se izloži javnom štovanju vjernika.[21]

Slika Majke Božje dotada nije imala nikakva posebnog naziva. Premda je došla iz Mletaka, kako ćemo kasnije vidjeti, ipak se nije mogla zvati Gospom od Zdravlja, jer nije ni najmanje slična onoj koja se pod tim imenom štuje u bazilici Gospe od Zdravlja u Mlecima.[22]

Dvije druge slike u Imotskoj i Vrlici, koje su joj veoma slične te su, po svoj prilici, u isto vrijeme došle u Dalmaciju,[23] ni danas nemaju naziva Gospe od Zdravlja. Naziv Majke Božje ili Gospe od Zdravlja dao je svetoj Slici sam narod, kad mu je Majka Božja preko nje iskazala pomoć za vrijeme bolesti.[24] O. Zlatović nigdje ne spominje drugog naziva nego Gospa od Zdravlja.[25] U tom je pogledu po-

[21] Protocollo del convento, s. 23: »... la sacra Imagine di Maria, qual fù portata in tempo della peste dell' 1732, e benedetta fù alle Stangate dall' Illmo. e Revmo. Arci.vo Antonio Kadcich, e posta alla Pub.ca Venerazione...« LACD, 135, 137; **Zlatović**, Monografije, 387; Franovci, 221; Gradivo, 103b; »Nadbiskup Kačić — začetnik javnog štovanja Gospe od Zdravlja«, u »Gospa od Zdravlja« 1933, 96.

[22] U srpnju g. 1630 pohodila je Mletke i mletačku republiku strahovita kuga, koja je potrajala do studenoga 1631. Na području republike pokosila je oko 600.000, a u samom gradu Mlecima oko 80 hiljada osoba. Nikakvo sredstvo nije moglo da je zaustavi. Tad se senat obrati Majci Božjoj i na 21 studenoga 1631 učini zavjet, da će Joj podignuti veličanstven hram, ako ih oslobodi od kuge. Majci Božjoj svidio se ovaj zavjet, i kuga je prestala istoga dana. Veličanstven hram zaista je sagrađen i posvećen Gospi od Zdravlja na 9 studenoga 1687. Glavna slika Majke Božje, koja se tu štuje pod imenom Gospe od Zdravlja, nije se nalazila u Mlecima, kad je Majka Božja oslobodila od kuge grad i državu. Ona je došla u Mletke nekih 40 godina kasnije, tako da se njoj ne može pripisati niti joj se pripisuje čudesna pomoć iskazana Mlecima. Ona nas potsjeća na istočnjačke slike. A s istoka je i došla, jer ju je donio g. 1672 iz Kandije dužd mletački Franjo Morosini. Ova je slika svečano okrunjena tek 23. travnja 1922.

[23] **Eterović**, Fra Filip Grabovac, str. 25.

[24] **Knežević**, Pisme duhovne str. 130; **Balić**, n. mj. 16.

[25] Monografije, 387; Franovci, 221.

stanak štovanja Gospe od Zdravlja na Dobromu sličan postanku istog štovanja u drugim svetištima po svijetu, kao na pr. u Mlecima, Genovi, Milanu, Torinu itd., gdje je štovanje Majke Božje pod nazivom Gospe od Zdravlja nastalo za vrijeme kužnih bolesti.

Sve ovo što je dosad rečeno svodi se na četvero: 1. da je Dobri god. 1731—1732 bio pošteđen od kuge; 2. da ga je od nje sačuvala Presv. Majka Božja preko svete Slike, što se je nalazila u malom hospiciju OO. Franjevaca na Dobromu; 3. da je splitski nadbiskup Antun Kačić ovu svetu Sliku svečano blagoslovio i predao javnom štovanju vjernika, odnosno 4. da javno štovanje i slava Gospe od Zdravlja na Dobromu potječe od mjerodavne crkvene vlasti.

3. Kako je slika Gospe od Zdravlja došla na Dobri?

Radosna činjenica, da je Majka Božja, preko svoje svete Prilike, sačuvala Dobri od kuge, za našu braću bila je utješna. S ovom Slikom dobili su blago, koje je dragocjenije od ijednog zemaljskog blaga; dobili su dostojnu naknadu za ono što su na Pojišanu izgubili. Stoga je razumljivo, da su ovu svetu Priliku, kao posebni dar Božji, s najvećim poštovanjem čuvali i častili. [26]

Čitatelju se nameće pitanje, kako su naša braća došla u posjed ovoga neobičnog blaga. Na to pitanje nije teško odgovoriti. Poslao im ga je iz Mletaka poznati budilac narodne svijesti u Dalmaciji Franjevac-pjesnik O. Filip Grabovac. [27] Fra Filip je za više godina, prvom polovicom 18. vijeka, boravio u Mlecima, Veroni i drugim talijanskim gradovima kao kapelan hrvatskih dalmatinskih vojnika, koji su služili u mletačkoj vojsci. Kroz to vrijeme stekao je neprolazne zasluge za svoj narod. Ali je, zbog svog rada na probuđivanju narodne svijesti u Dalmaciji i među dalmatinskim vojnicima, osobito radi pisanja lijepe knjige »Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti arvackoga«, izdane

[26] Protocollo, 19, 20, 21, 23; **Zlatović**, Monografije, 399; **Knežević**, n. mj. 130.

[27] Protocollo, 23; **Zlatović**, Monografije, 387; Franovci, 221; **Eterović**, n. mj. 25; **Balić**, n. mj. 15.

u Mlecima 1747, bio bačen u istražni zatvor »sotto i piombi« (pod olovom ili u okovima) u zloglasnoj tamnici kraj »Ponte dei sospiri« (most uzdisaja) i osuđen na doživotnu tamnicu na otoku Sv. Duha blizu Mletaka, gdje je dokončao svoj mukotrpni život na 13 veljače 1749.[28]

O. Grabovac bio je veoma pobožan redovnik. Isticao se osobito pobožnošću prema Majci Božjoj i nastojao da što više proširi Njezinu slavu u našim krajevima. U tu svrhu slao je siromašnijim samostanskim i župskim crkvama u Dalmaciji razne slike Majke Božje i drugih Svetaca, crkvenog ruha i posuđa za službu Božju. Starešinstvo provincije na sastanku 26. srpnja 1747 u Visovcu ubrojilo ga je, radi njegovih zasluga za provinciju, među »Oce Provincije« (Patres Provinciae).[29]

Ovaj slavni i pobožni Otac poslao je našoj braći na Dobromu ovu znamenitu sliku Majke Božje od Zdravlja.[30] Poslao im je, kako ćemo kasnije vidjeti, još i drugih stvari; ali od svih je najdragocjenija ova sveta Slika, jer joj se, u duhovnom pogledu, ne može iskazati vrijednost.

4. Kad je sveta Slika došla na Dobri?

O. Karlo Eterović misli,[31] da je Fra Filip Grabovac poslao na Dobri sliku Gospe od Zdravlja »god. 1732., kad je kuga harala u Splitu.« On je do ovog mišljenja došao na temelju jedne stavke u Protocollo del convento str. 23, koja glasi: »Tron (nad svetohraništem) je bio poklonjen od P. Oca Fra Filipa Grabovca, kao i *Sveta slika Marijina, koja je bila nošena za vrijeme kuge 1732*, i blagoslovljena na raštelima od Presvij. i Prepošt. Nadbiskupa Antuna Kačića, i izložena javnom štovanju . . .«

[28] Život O. Filipa opisao je Dr. O. K. Eterović u navedenoj knjizi: Fra Filip Grabovac, njegov život, rad i stradanje.

[29] LAPŠ, 31; LAPM, 381; ASZ, svezak »Lettere Circolari« pri kraju; **Eterović**, n. mj. 25.

[30] Protocollo, 23; v. gore bilj. 21; **Zlatović**, Monografije, 387; Franovci, 221; **Eterović**, n. mj. 25; **Balić**, n. mj. 15.

[31] N. mj. 25; **Balić**, n. mj. 16.

Ako bolje pogledamo ovaj tekst, opazit ćemo, da Protocollo ne kaže, da je sveta Slika u isto vrijeme poklonjena i nošena. Naprotiv, on to vrijeme dobro razlikuje: prije je bila poklonjena, a kasnije nošena. Riječ pak »nošena« ne znači, da je tada sveta Slika iz Mletaka »donešena«, nego da je svečano nošena t. j. »odnešena« nadbiskupu Kačiću, da je svečano blagoslovi na raštelima i preda javnom štovanju vjernika.

Razlika je, dakle, između toga, kad je sveta slika u Split došla i kad je bila blagoslovljena. Iz onoga što smo već rekli, dalo bi se zaključiti, da je blagoslovljena na blagdan Gospe od Zdravlja 1731. Ali je došla u Split prije toga vremena. Kad?

Svakako prije nego je počela kuga. Milost, po kojoj je Dobri bio pošteđen od kuge, pripisivala se je svetoj slici Gospe od Zdravlja. To znači, da je sveta Slika u Splitu već bila, kad je kuga počela. Ne može se ni zamisliti, da su OO. Franjevci s Dobroga, kad su opazili, da se je kuga pojavila u Splitu, pisali O. Grabovcu u Mletke, da im pošalje ovu Gospinu sliku, za koju nijesu mogli znati da je čudotvorna i da će ih zaista Majka Božja — preko nje — sačuvati od kuge; a da je ko i znao, da je sveta slika čudotvorna, tad je O. Grabovac sigurno ne bi bio kupio i poslao u Split, budući da se čudotvorne slike čuvaju kao oko u glavi, a osim toga ne mogu se bez dozvole Svete Stolice ni prodavati ni prenašati iz jedne crkve u drugu. Pretpostavimo li pak — što se ne može pretpostaviti — da su se naša braća obratila O. Grabovcu za vrijeme kuge, da im pošalje ovu Sliku, tad se milost iskazana Dobromu, ne bi nikako mogla pripisati posredovanju ove svete Slike. Sigurno je, dakle, da je sveta Slika na Dobri došla prije nego je počela kuga po Splitu harati.

Kad je to bilo, nije teško nagoditi. To je moralo biti malo poslije nego su se OO. Franjevci preselili g. 1729. u vlastiti stan, koji im je na javnoj dražbi pribavio njihov skrbnik g. Petar Mačukat. Tad su počeli ovaj stan ili hospicij uređivati kao redovničku kuću i pribavljati potrebito pokućstvo, sveto posuđe i ruho za hospicij i kapelu, koju su imali sagraditi uz hospicij, za što su već bili dobili dozvolu 6. svibnja 1730. Tad su se obratili za pomoć na razne stra-

ne, osobito dobrotom Fra Filipu Grabovcu, koji je bio i na položaju da pošalje i slao je, kako smo spomenuli, raznim crkvama i samostanima potrebito ruho i posuđe. O. Filip došao im je ususret i poslao svetu Sliku, tron nad svetohraništem, veliku sliku za oltar sv. Ante i jednu zelenu planetu zlatom optočenu.[32] Računajući na ondašnji saobraćaj, ovi predmeti mogli su im stići najprije svršetkom g. 1730 ili, što je još vjerojatnije, prvom polovicom g. 1731.

Ovo mišljenje potvrđuju navedene riječi savremenika O. Petra Kneževića, koji o svetoj slici govori, da je na Dobri došla g. 1731. On veli:

Kad je kuga zor činila,
Naokolo svud moreći,
K Dobrom nije pristupila,
Na Dobromu Ti stojeći.
Onda bo si donešena
Za Tvoj Dobri obraniti.
Zato kuga sva smetena
Ne smide se pojaviti.
Sedam stotin vrh hiljade
S triest jednim lita biše,
Kad mogućstva Ti Tvog dade
Zlamen, koga svi vidiše.[33]

5. Ko je izradio sliku Gospe od Zdravlja?

Slika Gospe od Zdravlja, izrađena na platnu, ima na sebi glavna obilježja mletačke škole 17. v.: crvenu boju, velike oči, visoke obrve. Premda je lijepa i u sebi sadržaje neke odlike, koje se ne nalaze kod drugih slika i o kojima ćemo kasnije govoriti, ipak, s umjetničkog stanovišta, ova slika ne pretstavlja kakvu umjetninu izvanredne vrijednosti.

Ime umjetnika, koji je ovu sliku izradio, nije nam poznato, jer ga ne nalazimo nigdje zabilježena. Sudeći po onoj slici, koju je O. Grabovac poslao u Imotski, kao i onoj u Vrlici, rodnom mjestu O. Grabovca,[34] dalo bi se zaključiti,

[32] Protocollo, 23; **Eterović**, n. mj. 52; **Balić**, n. mj. 15. Iz navedenog mjesta Protocolla ne slijedi, da su svi ovi predmeti poslani u isto vrijeme. Naš zaključak i svjedočanstvo O. Kneževića vrijedi za svetu sliku Gospe od Zdravlja. Da li je s njom poslan još koji drugi predmet ili pak svi spomenuti, nije stalno.

[33] Pisme duhovne, 131.

[34] **Eterović**, n. mj. 25; **Balić**, n. mj. 12, 33.

da sve tri ove slike, međusobno slične, potiču iz iste škole ili možda, kako O. Eterović misli, od istog umjetnika. O. Eterović pače misli, da bi bilo zanimljivo proučiti pitanje, od koga umjetnika potiču sve tri ove slike.[35] Po našem mišljenju, tu bi bilo suvišno tražiti umjetnika. Okolnost o sličnosti triju spomenutih slika ovlašćuje nas da zaključimo, da se tu radi o istoj školi, koja je izradila više takovih slika i u narodu ih raširila. Takovih je škola bilo dosta u Italiji, posebno u Mlecima u 17. i 18. vijeku. U ovakim slučajevima slike se šire, a da niko i ne pita, ko je jednu ili drugu od njih naslikao. Božja je pak volja, koju će pak sliku učiniti čudotvornom, t. j. preko koje će udijeliti milosti više nego preko druge.

6. Požrtvovnost OO. Franjevaca za vrijeme kuge

U samostanskom arhivu na Dobromu nalazi se više laskavih svjedočanstva, koja su ondašnje vlasti izdale našoj braći u pohvalu i na priznanje njihova rada u korist puka, za vrijeme kužne pošasti.

Što su učinili?

Kad je kuga planula, a Dobri od nje, zaštitom Majke Božje, ostao pošteđen, nužno je od ostalih varoša bio odijeljen. Vjernici s Dobroga ostali su, uslijed toga, bez svoje župske crkve, bez svete Mise, bez Svetotajstva i drugih utjeha svete vjere. Tad je nadbiskup Kačić imenovao O. Pavlovića, starešinu hospicija na Dobromu, zamjenikom župnika, zamolivši ga, da vrši župničke dužnosti i poslove na Dobromu, dok bude trajala kužna pošast. Budući da hospicij nije imao ni crkve ni kapele, dozvoli mu, da pod jednom drvenom tezom podigne oltar i tu obavlja crkvene funkcije.[36] O. Pavlović dade se svom dušom, da vrši povjerenu mu zadaću i pritječe narodu u pomoć duhovnim i vremenitim potrebama. Zdravstveni providur Šimun Contarini imenova ga nadglednikom straže, koja je čuvala zdravstvenu ogradu i branila miješanje zdravih s okuženi-

[35] N. mj.

[36] LACD, 135; **Zlatović**, Gradivo, 1. 103 b.; Franovci, 221.

ma, i obratno. Suviše povjeri mu prehranu i proviđanje pučanstva životnim namirnicama.[37] On je sve to, kako ćemo kasnije vidjeti, vršio potpuno savjesno i na opće zadovoljstvo.

Budući se kuga jako proširila, trebalo je da jedan svećenik pohađa bolesnike po kućama i, uz svedernu pogibelj okuženja, pripravlja ih na smrt i proviđa posljednjim utjehama naše svete vjere. Drug O. Bernardina Fra Mijo Batinić[38] ponudi se i, kako lijepo zapaža O. Zlatović, viteškom samozatajom ostavi svoje mirno prebivalište, i uniđe u kužnu vatru, da tješi i krijepi, gdje trebovaše njegove pomoći.[39]

Kad je pak kuga buknula u gradskom lazaretu, gdje je bilo mnoštvo svijeta pod sumnjom da su zaraženi, trebala je od jednog svećenika još veća žrtva. Morao se je, naime, s okuženicima zatvoriti i ostati sve dok svrši pošast, ako možda i sam ne pogine. Ko je taj junak, koji će prinijeti ovu veliku žrtvu? Ja ću, diže glas O. Dujam Vuletić, drugi redovnik s Dobroga. I kao janje na zaklanje pođe u lazaret i zatvori se s okuženima.[40]

Ovi neobični primjeri samoprijegora i kršćanske ljubavi divan su utisak učinili i na vlasti i na narod. Gospodin Bog ih je nagradio posebnom milošću, sačuvavši obojicu žive i zdrave na diku Reda i radost naroda.

Spomenuti zdravstveni providur Šimun Contarini izda im 30. rujna 1732 svjedočanstvo, u kojemu opisuje ove njihove velike zasluge. On veli:

»Budući zaraženi od kužne pošasti glavni varoši ovoga grada, samo varoš Dobri, iako u sredini ostade po milosrđu Božjem pošteđen od prijeteće zaraze. Budući ovaj nužno odijeljen od drugih zaraženih, moradoše oni bijedni stanovnici ostati bez svoje župske crkve. Ali, kako je pred koju godinu obitelj PP. Otaca Bosne Srebrene sagradila u istom varošu hospicij, a njegov starešina O. Bernardin Pavlović već je mnogo pošao naprijed i s gradnjom same crkve, ostala je ona u toj prigodi otvorena na opće dobro varošana

[37] LACD, 141, 143.
[38] LACD, 90.
[39] Monografije, 388; Franovci, 222; Gradivo, 103 a.
[40] Zlatović, Monografije, 388; Gradivo, 103 a; Franovci, 222.

i vojske, koja je tu bila u službi; Fra Bernardin je, uz pripomoć svojih redovnika, svagdje priskakao kao dobar i revan župnik, ne samo što se tiče podjeljivanja Sakramenata, nego i u onome što se odnosi na sva druga pobožna djela, počamši od poučavanja nejake djece u kršćanskom nauku.

A kad je strašni požar prodro i u javne lazarete i trebalo sklonuti jednoga svećenika, da se tu zatvori, da ne bi poslužnicima i drugom bijednom svijetu, što se tu nalazio, pomanjkala sv. Misa i u slučaju potrebe ostale utjehe kršćanske vjere, jedan od braće onog hospicija O. Dujam Vuletić dobrovoljno se raspoloži i ne bojeć se pogibli, ponudi se za kapelana, služeći u okuženom mjestu divnim primjerom kroz cijelo vrijeme dok je tu bio zatvoren. Budući potpuno zadovoljni s O. Vuletićem i drugim redovnicima njegove obitelji, nalazimo pravednim da im ispustimo ovo svjedočanstvo, da se uvijek vide njihove požrtvovne i najljepše usluge, koje su iskazali u času pogibli.« [41]

Slično svjedoči pukovnik Antun Alberti na 20 listopada 1732:

»Ja niže potpisani svjedočim, da, budući nije bilo crkve u prošlosti u varošu zvanom Dobri, između Velikog Varoša i Manuša, da je u početku prošle pošasti jednu sagradila obitelj PP. Otaca Bosne Srebrene od sobe u hospiciju utemeljenom pred koju godinu u spomenutom varošu Dobri. Pretsjednik iste obitelji jest P. O. Fra Bernardin Pavlović, Vice-Komisar Sv. Zemlje za Dalmaciju i Albaniju, komu pada u potpunu zaslugu rečena crkva, a može se reći i sam hospicij, koji u početku nije imao nego prve tragove, sve prizemlje i sazidan po seljačku. Rečena crkva služila je za župsku u onom varošu u početku i za vrijeme pošasti, budući da nije bilo druge ni za stanovnike ni za vojsku. Revni radenici za vrijeme spomenute teške pošasti bili su predostojni PP. Oci, koji sačinjavaju ovu obitelj, kojoj je na čelu P. Otac Pretsjednik Pavlović, koji sa svojim primjerom neumornog rada i bdenja pri poučavanju djece u kršćanskom nauku i školi, posvećujući se drugim dobrim djelima po danu i po noći, ne obaziruć se na oštrinu zraka ni na ružno vrijeme u zimsko doba, poticaše još više druge, da se

[41] LACD, 135; **Zlatović**, Monografije, 388; Franovci, 222.

i oni sa zanosom posvećuju duhovnim i vremenitim djelima u vinogradu Gospodnjemu. I ako je ovo vrlo dobro poznato, ipak da to utvrdim, ispuštam im ovo svjedočanstvo, da se njime posluže, da dokažu korisne usluge varošanima i vojnicima, osobito podjeljujući jednima i drugima kao i vjernicima obojega spola svetotajstva ispovijedi i pričesti, govoreći im sv. Misu i obavljajući druge crkvene obrede na veću slavu Božju i učvršćenje pobožnosti vjernika.« [41]a

Splitsko gradsko zastupstvo na 28 ožujka 1737 izjavljuje: »Mala Braća Bosne Srebrene još god. 1715 utemeljiše svoj hospicij u predgrađima ovoga grada i uvijek davahu uzorne dokaze svoje revnosti za spasenje duša, a ponašanjem koje odgovara njihovom svetom zvanju, stekli su ljubav stanovnika. Ispovijedajući i poučavajući djecu u kršćanskom nauku i školi, a neki propovijedajući pokazali su se kao pravi radenici. U žalosnoj prigodi posljednje pošasti, na poticaj čiste ljubavi jedan od njih ponudio se je, da će pomagati u okuženom lazaretu, dok su drugi iz hospicija razdijelili rad na utjehu bolesnika podjeljivanjem Svetotajstva i određeni od preuzv. g. providura Šimuna Contarini, da zajedno s drugima paze i čuvaju mjesta koja su dijelila njihov kraj od drugih dvaju okuženih, sa svojom ljubavlju i nastojanjem u odnosnim službama stekli su potpuno priznanje.« [42]

Isto zastupstvo izdaje na 26 studenoga 1737 slijedeće svjedočanstvo: »Svjedočimo potpuno i nesumnjivo mi potpisani, da je Fra Bernardin Pavlović, Franjevac Provincije Sv. Kaja, Vice-komisar Sv. Zemlje u Dalmaciji i Albaniji, poslije nego je tekom dviju godina utvrdio boravak s nekoliko redovnika u varošu ovoga grada Dobromu, obavljajući djela ljubavi i pobožnosti sa zanosom u istinu primjernim, napokon g. 1732, videći da radi bolesti koja je zarazila ove varoše, oni stanovnici žive odijeljeni i daleko od Mise i drugih duhovnih dobara bez crkve, utemelji u spomenutom varošu ne samo crkvu posvećenu Bl. Djevici od

[41]a LACD, 137; **Zlatović**, Monografije, 388 sl.; Franovci, 222.

[42] LACD, 141 sl.; Potpisani sudci: Jeronim Gianco, G. Cambi, Dujam Benedetti, Ivan Krstitelj Ivellio; sindici: Lovro Cattonari i Petar Capogrosso.

Naviještenja, nego i samostan Male Braće sv. Franje, djelo njega dostojno, započeto i nastavljeno s ne malim trudom . . . « [43]

Iz ovih svjedočanstva jasno se razabire, koliko su naša braća bila zaslužna i kako su kod naroda i kod vlasti bila dobro viđena.

Slična pohvalna priznanja dobiše i drugi naši Oci u skradinskoj, kninskoj, sinjskoj, neretvanskoj krajini i drugim krajevima za svoju požrtvovnost za vrijeme ove kužne pošasti. [44]

7. Gradnja kapele

Mala soba, odnosno drvena teza, u kojoj je javnom štovanju bila izložena sveta slika Gospe od Zdravlja i u kojoj su se odsada vršile župske i druge vjerske funkcije, nije nikako bila dovoljna, da primi vjernike, koji su u nju dolazili, kao i vojnike što su na Dobromu boravili i tu vršili svoje vjerske dužnosti. Razumljivo je, da se u ovakim okolnostima osjećala još veća potreba jedne prostrane crkve.

Ali kako graditi crkvu, kad nema sredstava? Kako graditi crkvu, kad se naokolo čuje samo plač i jauk, vide se samo tragovi pošasti, pa treba radije misliti na smrt? Ipak je trebalo za sliku Gospe od Zdravlja stvoriti nešto pristojnije bogomolje; za vjernike, koji su ostali bez župske crkve, moralo se je podignuti pristojniju kapelu.

O. Bernardin sa svim žarom svoje plemenite duše dao se je na širenje slave Božje i promicanje duhovnog dobra vjernika. Nadbiskup Kačić pohvalio je njegov rad, preporučujući mu ustrajnost do konca. [45] On je uviđao, da se pri ovakovim okolnostima ne može misliti na podizanje jedne lijepe, prostrane crkve. Ali je shvatio, da je došao zgodan, pače skrajni čas, da se podigne barem nešto kapele. On osvjedoči narod, da uzalud očekuje pomoć od drugoga.

---

[43] LACD, 139. Potpisani sudci Papali i Ivellio.
[44] Crnica, Kuga u Splitu i Dalmaciji g. 1731, n. mj.
[45] **Zlatović**, Gradivo, 103 b.

Jedina njihova nada jest Gospodin Bog i Njegova Presv. Majka, koja nad njima bdije i od zla ih čuva. Neka se sami pomognu i učine što mogu sa svojim silama; podizanje velike crkve ostavit će za bolja vremena; sada nek sagrade barem jednu pristojnu kapelu. [46]

Za ovu ideju narod je već bio predobiven. Stoga nije mnogo trebalo da ga se oduševi i na rad potakne. Na riječ O. Bernardina, iz zahvalnosti prema svojoj nebeskoj Zaštitnici svi: muško i žensko, staro i mlado počeše vući drvlje i kamenje, vodu, pržinu, vapno, grede i sve što je trebalo za gradnju. Gdje je god ko što našao, sve je to ovamo dovukao. U susret im dođe i zdravstveni providur Šimun Contarini, koji O. Bernardinu dade nekoliko vojnika, da mu pomognu raditi. O. Bernardin stavi gradnju kapele pod zaštitu providura, naredivši, da se grb njegove obitelji postavi u zid kapele poviše glavnih vrata. [47] I tako, kroz kratko vrijeme, bi pokrivena ova prva kapela Majke Božje na Dobromu. [48]

U zanosu, da se kapela što prije sagradi, nije svak ni pazio, čije je što, pa se je dogodilo, da je koješta donešeno bez dozvole dotičnog vlasnika. Tako je iz susjednog dvorišta g. Petra Antuna Marchi dovučeno i u gradnju upotrebljeno više greda. Dozvola se zapravo nije mogla ni pitati, budući da je g. Marchi tada boravio u Mlecima. Ipak O. Bernardin, doznavši za ovu nepravilnost, pisa 16. svibnja 1732 gosp. Marchi-ju pismo, kojim ga obavješćuje, što se dogodilo i moli, da oprosti, jer da je učinjeno bez njegova znanja. Gosp. Marchi, koji je već na 27 kolovoza 1730 bio poklonio jednu svoju česticu kraj hospicija, da se na njemu sagradi crkva, na ovu vijest ne samo da se nije rasrdio, nego se naprotiv razveselio. U pismu od 28 lipnja iste godine izrazuje svoju radost, što je Majka Božja sačuvala Dobri od kužne pošasti. Od srca poklanja sve što se je uzelo iz njegove kuće; pače se veseli, što je mogao i on

---

[46] LACD, 90, 133.

[47] Origo et progressus Provinciae SSmi. Redemptoris, Notizie de singoli Conventi, u Prov. arhivu Šibenik; LACD, 191.

[48] LACD, 90; LAPŠ, 248; **Zlatović**, Monografije 387; Franovci, 221; Gradivo, l. 103 a.

nešto doprinijeti za gradnju kapele, koja će biti, uzda se, dostojan početak hrama Presv. Majke Božje, naše Zaštitnice i Odvjetnice. [49]

Čim je kapela bila pokrivena, i ako još nije bila uređena, prenese O. Bernardin u nju sliku Majke Božje. Ovdje je sada vršio službu Božju sve dok nije pošast potpuno prestala. [50]

8. Poteškoće radi hospicija i kapele

Požrtvovni rad O. Bernardina Pavlovića nailazio je na opće odobravanje. Zahvalni narod izdašno ga je pomagao, i to ne samo u gradnji kapele, nego i u uređivanju hospicija.

Hospicij u prvim početcima više je naličio običnoj seljačkoj [51] kući nego redovničkom prebivalištu. O. Pavlović trudio se, da mu dade pristojniji oblik. Nove čestice zemljišta, koje su splitski građani malo po malo ustupali hospiciju sa željom i obvezom, da se za njih govore sv. Mise, on je okružio zidom, da sve izgleda i bude kao redovnička kuća. [52]

Tri starija samostana, budući da nijesu bila pitana za mišljenje, pod vodstvom O. Ivana Kamila Lupi, gvardijana samostana sv. Frane, uložiše 19. veljače 1732 na splitskog nadbiskupa Antuna Kačića utok, da ovaj rad zabrani kao nezakonit, jer da se protivi Papinim bulama i dozvoli pre-

---

[49] LACD, 133 sl.; cijelo pismo vidi gore bilj. 14; **Zlatović**, Franovci, 221; Monografije, 387 sl.

[50] LACD, 137.

[51] LACD, 137; **Zlatović**, Monografije, 385.

[52] **Zlatović**, Monografije, 390. O. Pavloviću dolazio je u susret novčanom potporom i njegov brat Blaž, bogati trgovac. U Prov. Arh. Šibenik nalazi se prepis nekih pisama O. Bernardina bratu Blažu. U prvom od 4. VII. 1730 zahvaljuje bratu, što mu je 30. svibnja i. g. javio, da je poslana povelja za gradnju hospicija; povratit će mu preko O. Gabrijela, gvardijana u S. Francesco della Vigna u Mlecima 6 cekina, koje je platio za povelju. U drugom pismuu od 31. XI. 1731. moli za pomoć od 100 cekina, koju mu je obećao u Mlecima, ako počne samostan graditi; sad je započeo; vratit će čim bude mogao prije. U trećem od 16. I. 1732. potvrđuje, da je primio 100 cekina preko O. Dominika Prebudin.

vedroga dužda. Utok glasi: »Nezakonita gradnja, koju proti Papinim bulama i dozvoli našega previšnjega principa OO. Franjevci iz Sinja Ungarske provincije u sadašnjim žalosnim prilikama podižu na svu paru i sa svom brigom na Dobromu izvan zidina ovoga grada, sili nas na ovaj preponizni utok kod Vašeg Presvij. i Prepošt. Gospodstva, da spriječi spomenute Oce, da ne podižu samostan i crkvu na rečenom mjestu, jer je na veliku štetu ne samo Prosjačkim Redovnicima, nego i svakomu drugomu. Uzdamo se, da će ovaj preponizni utok, kao osnovan na neosporivim temeljima, biti prigrljen i uvažen od nepomućene pravičnosti Vašega Presvij. i Prepošt. Gospodstva, kojemu se, uz poljubac svetog odijela, duboko izjavljujem preodani, prepokorni sluga.« [53]

Nadbiskup pozva k sebi O. Pavlovića, saopći mu sadržaj utoka i zatraži dokumente, na temelju kojih su gradili hospicij i kapelu. [54] O. Zlatović, iznenađen, zamoli nadbiskupa, da mu dade prepis utoka, da ga može uputiti svomu provincijalu. [55]

Domalo se je imao održati kapitularni zbor u slavonskom Brodu. Na ovom zboru izabran je za provincijalnog starešinu O. Antun Marković. Cijeli zbor uzeo je u pretres ovo važno pitanje i zaključio, da se zamoli splitskog nadbiskupa, neka hospicij u Splitu, koji je takovim priznao Red i vrhovna vlast u Mlecima, i on prizna »in forma decreti« hospicijem, kako ga je već priznao usmeno. Time bi svršile sve poteškoće. Provincijal O. Marković uputi iz Šibenika na 23 rujna 1732 nadbiskupu ovu molbu kapitula, kojoj pridruži svoju posebnu molbu u istu svrhu. [56]

---

[53] Utok je za sva tri samostana potpisao O. Lupi. LACD, 181 sl.; Protocollo, 9; **Zlatović**, Monografije, 389.

[54] Protocollo, 9; LACD, 182; **Zlatović**, Monografije, 389.

[55] **Zlatović**, Monografije 389; Gradivo, 103 b; Franovci, 222 sl. O. Zlatović netačno kaže, da je tada bio provincijal O. Antun Marković. Provincijalom je tada bio O. Ivan iz Štrazemana, izabran kao pretsjednik na kapitulu u Čuntiću na 28. IV. 1729. služba mu je trajala do 24. VIII. 1732, kad je na kapitulu u Brodu n/S izabran O. Antun Marković; Dalmacijom je upravljao kao delegat O. Andrija Barišić. Protocollo, 8.

[56] Protocollo, 9 sl.; LACD, 182 sl.

Nadbiskupu Kačiću bilo je poznato, što radi O. Pavlović. On je pače njegov rad odobrio i pohvalio. Stoga se nije ni osvrnuo na utok. Želji pak provincijalnog starešinstva rado je došao u susret i odmah izdao dekret, kojim se kuća OO. Franjevaca na Dobromu proglasuje hospicijem, na veliku radost Braće na Dobromu i cijele provincije. [57]

Sva tri samostana ponoviše utok na 15 prosinca iste godine. Ističu, da se prije nijesu mogli uteći radi toga, što su bili odijeljeni od grada zbog pošasti kao i zbog drugih razloga. Sada mole nadbiskupa, da spriječi gradnju hospicija OO. Bošnjaka, koji su kradimice počeli graditi. Utok su potpisali, osim O. Ivana Kamila Lupi, još i O. Petar Kaštelanin, gvardijan Poljuda i O. Vice Kurir, prior sv. Dominika, a nadbiskupu ga je predao O. Franjo Bolis. Nadbiskup nije uvažio ni ovog utoka, a nije ga ni mogao uvažiti, jer je došao već kasno. [59]

---

[57] **Zlatović**, Monografije, 390; Franovci, 223; Gradivo, 104 a; Protocollo, 10.

[58] LACD, 186, 187, 203; Protocollo, 10.

[59] **Zlatović**, Monografije, 390; Franovci, 223; Gradivo, 104 a.

Poglavlje 4

Ugodni i neugodni događaji od g. 1733—1764

1. Velike protivnosti

Budući da splitski nadbiskup Antun Kačić nije uvažio ni drugog utoka, koji su tri starija samostana uložila protiv gradnje hospicija i kapele na Dobromu, oni uložiše treći, koji je od sviju najžešći. Ovaj je utok išao ne samo za zabranom rada, nego i za odalečenjem naše braće s Dobroga. Upućen je 15. siječnja 1733. a glasi:

»Uvukavši se prošle godine, ne na vrata, nego kroz prozor, Oci Bošnjaci u ovaj Varoš, bez onih uvjeta koje propisuju zakoni i pristojnost, poput Kaldejaca krišom rasiplju uzdržanje triju samostana ovoga grada, tako da milostinja vjernika, koja je, prije nego su se oni kridimice uvukli, dijelila trima samostanima koji od nje živu, sada gotovo sva ide na Dobri. Stoga starešine svih triju manastira, prostrti pred Vašim Presvijetlim i Prepoštovanim Gospodstvom, najponiznije mole Vašu očinsku ljubav i dobrotu da ih podupre, da oni budu odstranjeni s onoga mjesta; mole blagonaklonost Vašega Presvij. i Prepošt. Gospodstva, neka piše (ako Vam to kaže Vaša razboritost), u Mletke Preuzvišenom Senatu pismo, te mu protumači, kako su Oci Bošnjaci prevarili Prevedroga Dužda, komu su prikazali da žele graditi hospicij u gradu Splitu na mjestu zvanom Dobrić, a oni su poduzeli da grade izvan grada na Dobromu, mjestu vrlo prikladnom za primanje vlahâ i turskih podanika, e da lakše otruju — od česa nas Bog sačuvao — ovu domovinu; a i ono što Vam bude kazivala Vaša mudrost i očinska revnost.

Kad napišete to pismo, ako se Vašem Presvij. i Prepošt. Gospodstvu svidi poslati ga meni, ja ću ga uputiti

Njegovoj Preuzvišenosti Generalnom Providuru, koga ću djelotvornim sredstvom obavezati, da ga poprati svojim pismom na Preuzv. Senat, jer u istinu priznajemo, da su nam spomenuti Oci Bošnjaci nanijeli preveliku štetu; a, ako se oni tu ustale, kako već misle, bit će nam sve gore.

Za ovu milost mole svi redovnici blagonaklonost Vašega Presvij. i Prepošt. Gospodstva, stalni da će je dobiti od Vaše ljubavi i da Vam budu na vijeke s najvećim poštovanjem zahvalni. Stoga se nadamo žurnom odgovoru, jer je pogibelj neminovna (periculum in mora), budući da je O. Bernardin s Dobroga već pošao u Mletke, da onamo radi. Treba ga pretećі, jer blago prvima (beati primi). Neka Vaše Presvij. i Prepošt. Gospodstvo dobrostivo sažali ovu našu nuždu i neka nas smatra preposlušnim sinovima, a takovim se izjavljujemo ljubeć sveto odijelo Vašeg Presvij. i Prepošt. Gospodstva.« [1]

O. Bernardin Pavlović, poučen iskustvom s Pojišana, gdje je bio vikarom od 16. lipnja 1720 do svršetka svibnja 1722, [2] znao je, da svake pretstavke, iako neistinite, jako škode. Stoga, dobivši na 13. XI. 1732 nasljednika u osobi O. Andrije Bebića, prvom polovicom siječnja 1733 odleti u Mletke, da obavijesti vlasti o pravom stanju stvari. [3] Njegov put imao je dobar uspjeh, jer mu je bilo obećano da

---

[1] Protocollo, 11; LACD, 203 sl.; **Zlatović**, Monografije, 390.

[2] LAPŠ, 113, 116.

[3] **Zlatović**, Monografije, 390. Protocollo del convento str. 17 počinja ovdje jednu netačnost. On uopće ne spominje O. Pavlovića kao starešinu na Dobromu, nego tek 15. VIII. 1745 (str. 18), t. j. kad je bio izabran drugi put. Protocollo kaže, da je upravljao hospicijem O. Ljudevit Ivačić otkad su OO. Franjevci dobili hospicij, t. j. od god. 1731 do 13 rujna 1732. A poznato je, da su OO. Franjevci dobili hospicij na 11 kolovoza 1729. Sve pak navedene isprave govore o O. Pavloviću, i to isključivo njemu, kao starešini hospicija za kužne pošasti i neposredno iza nje. Osim toga LAPŠ izričito kaže, da je O. Pavlović bio izabran za starešinu na Dobromu na prvom definitorijalnom sastanku u Sinju 20. V. 1730, na drugom definitorijalnom sastanku u Visovcu 27. V. 1731, i na kipitulu u slavonskom Brodu 24. VIII. 1732. Vidi str. 179, 187 i 192. I LAPŠ ima jednu netačnost, jer O. Andriju Bebića ne spominje kao starešinu hospicija na Dobromu g. 1733. A on je to zaista bio, kako nam svjedoči Archiviolum za g. 1732—1735, l. 62 b. — Drugi članovi obitelji bili su: O. Ante Dedić, lector moralis, O. Marko Peratović, O. Dujo Vuletić, O. Mijo Batinić i O. Frano Ljubić. Archiviolum, n. mj.

nikakav protivni pokušaj ne će naškoditi njihovu hospiciju.[4]

Nadbiskup nije odgovorio ni na ovaj utok. Na nj je odgovorio, u ime naše braće, njihov sindik g. Petar Mačukat, osvrnuvši se ujedno i na drugi utok. Odgovor je poslan 19. veljače 1733. U njemu g. Mačukat ističe, da utoci, koliko su zakasnili toliko su i nezakoniti. Zabrana saobraćaja za vrijeme pošasti nikomu nije zatvorila usta ni oduzela pero iz ruku da pismeno iznese svoje poteškoće. Protivnici prije nego će se čuti, imali su promisliti, da je gradnju dozvoljela državna vlast bez i najmanje protivnosti sa strane nadbiskupa, koji je u tom saglasan s državnom vlašću na veću slavu Božju i na korist duša toga brojnog pučanstva (vasta popolazione).[5]

Na klevete sadržane u posljednjem utoku g. Mačukat nije se uopće osvrnuo. Vlastima je bilo itekako jasno, da se radi o prostim klevetama. Ipak i ovaj utok neupravno sadrži svjedočanstvo u prilog naše braće. Vlasi i turski podanici, o kojima govori, jesu splitski varošani, čija su se djeca školovala na Dobromu, hrvatski narod iz zagorskih mjesta i bjegunci ispod turskog jarma, koji su svi dolazili k svojim Fratrima i od njih u onim teškim danima tražili savjeta, utjehe i pomoći.[6]

2. Dioba provincije

Franjevačka provincija Bosne Srebrene obuhvatala je ne samo Bosnu i Hercegovinu, nego i Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju i veći dio Ugarske. Jasno je, da s tako prostranom provincijom nije mogao uspješno upravljati jedan provincijal, koji je morao često oblaziti samostane i residencije, a saobraćajna su sredstva još uvijek bila primitivna. Uz to česti ratovi i kužne bolesti činile su, da su putnici morali dugo čekati na granici dok dobiju dozvolu ulaza. Najteže je bilo to, što je provincija pripadala trima raznim dr-

[4] Zlatović, Monografije, 391.
[5] Protocollo, 11; LACD, 206 sl.
[6] Zlatović, Monografije, 384.

žavama, koje nijesu dozvoljavale da podanici drugih država vrše bilo koju vlast na njihovu području. Te su bile Mletačka, Turska i Austrija. Stoga se je moralo misliti na diobu provincije, premda je dioba braći bila veoma neugodna.[7]

Pod uplivom bečkog dvora, Nuncij Sv. Stolice javi 7. kolovoza 1733 iz Beča u Rim, da, po njegovu mišljenju, za uređenje prilika u provinciji i da se izbjegnu poteškoće kojima su izloženi pojedini redovnici, samostani i cijelo starešinstvo, nema zgodnijeg načina nego da se ova prevelika provincija razdijeli na 2 strane: s jedne strane Save da ostanu samostani i redovnici pod carskom krunom, a s druge bosanski i dalmatinski samostani; ili ako bi car s političkih razloga drukčije želio, da se barem dalmatinski samostani odijele u posebnu provinciju.[8] Ovaj predlog bi u Rimu dobro primljen. Sv. Stolica i vrhovni starešina Reda poslaše u provinciju svoga izaslanika u osobi O. Gaetana ab Interaquis, da obađe samostane i sasluša mišljenje pojedinih Otaca i da o svemu tačno izvjesti. Odaslanik je imao najprije poći u Beč, da se o stvari izvjesti kod Nuncija i carskog dvora.

O. Gaetan u Beču saznade, da je želja Nuncija i carskog dvora, da se dalmatinski samostani odijele, jer su bili pod mletačkom republikom, a svi ostali samostani da ostanu u zajednici, budući da je car smatrao Bosnu kao dio svoje krunovine.[9] Zatim se uputi po Ugarskoj i Slavoniji. Tu je vidio, da svi Oci žele, da se odijele radi velikih teškoća, s kojima su se morali boriti. Ovu želju izrazili su oni još god. 1694. zajedničkim pismom na provincijala O. Pavla Kačića.[10] O. Gaetan sazva sve Oce na zajednički sastanak u Našicama 14. siječnja 1734. Tu ponovno zaključiše, da se zbog istih poteškoća odijele u posebnu provinciju.

S ovog sastanka pisa O. Gaetan Ocima u Dalmaciji, neka se i oni sastanu i dogovore o diobi provincije, za koju se izjaviše Oci preko Save i koju žele starešine u Rimu.

---

[7] **Zlatović**, Franovci, 239—242.

[8] **Theiner**, Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium, 2, Zagrabie 1875, str. 120; **Zlatović**, Franovci, 242.

[9] **Zlatović**, Franovci, 242.

[10] LAPŠ, 204 sl.

Na 4 ožujka skupiše se dalmatinski Oci u Splitu na Dobromu i pročitaše odaslanikovu poruku, na koju svi jednoglasno kliknuše: »Nećemo! Nikada! Nikako!« S iste sjednice odgovoriše, da dalmatinski Oci i samostani nijesu nikada željeli ni tražili, da se rastave od svoje braće; toga ne žele ni sada, pače odlučno prosvjeduju proti svakom pokušaju raskidanja ove stare, velike i zaslužne provincije. Ako pak to učini vlast, kojoj se kao poslušni sinovi moraju pokloniti, te ako je potrebito da se sazna njihova želja, kojoj bi se strani radije priključili, najsvečanije izjavljuju, da dragovoljno pristaju uz bosanske Oce, koje grle kao braću i njima se pridružuju. [11]

Istoga dana uputiše molbu u Mletke, kojom mole i zaklinju vlasti, da s obzirom na njihove zasluge za vjeru i domovinu kroz toliko vjekova, promijene prijašnje naredbe, kojima se zabranjivalo podanicima stranih država stanovanje u samostanima, a starješinama vršenje vlasti na području mletačke republike, koje bi naredbe mogle biti uzrokom razdijeljenja tako stare i zaslužne provincije. [12]

Mletačka vlada nije na ovu molbu ni odgovorila. Razumljivo je, jer je ona diobu izazvala.

O. Gaetanu bio je neugodan odgovor dalmatinskih Otaca; ali ga on nije kazivao bosanskim Ocima, nego im je rekao, da će se provincija sigurno dijeliti, jer da je to odluka Sv. O. Pape i Preč. Generala Reda, pa i samoga cara; a da su se za nju izjavili i Oci preko Save i Dalmatinci, njima ne preostaje drugo nego da se izjave, hoće li sačinjavati posebnu provinciju ili se pridružiti Dalmatincima ili Prekosavcima. Ocima u Bosni dioba je bila gorka; ali, pošto im, na tako prikazivanje stanja stvari, nije ostajalo drugo nego da se izjave, uz koju će stranu pristati, ne znajući za izjavu OO. Dalmatinaca, izjaviše, da se žele združiti s Ocima iz carevine, jer im je zgodnije i bez zapreke sa strane Turaka. [13]

Na koncu, O. Gaetan pođe i u Dalmaciju. Kad je sve vidio i saslušao, kaže Ocima Dalmatincima, da je dioba

---

[11] Izvornik u Provinc. arh. Šibenik; **Zlatović**, Franovci, 244.

[12] Prepis u Provinc. arh. Šibenik; LAPŠ, 206 sl.; **Zlatović**, Franovci, 244.

[13] Izvorna izjava bosanskih Otaca nalazi se u Prov. arh. Šibenik E 81.

provincije odlučena i da su svi za nju; stoga i oni moraju biti za diobu, jer drugi Oci ne žele ostati s njima u zajednici. Dalmatinski Oci opet izjaviše, da oni toga niti traže niti žele; ako drugi traže, onda to žale; oni žele ostati s provincijom maticom i uživati milosti i povlastice koje je ona dobila; a kao poslušni sinovi poklonit će se starešinskim naredbama. [14]

Sad je O. Gaetan imao sve pred očima. O stvari posla opširno izvješće u Rim sa svima izjavama i sa svojim mišljenjem, koje se je razlikovalo od izjava i ostalih mišljenja. On je vidio, da bi uređenju provincije malo doprinijelo, ako bi se samo dalmatinski samostani otcijepili od provincije matice, jer bi provincija ostala jednako velika sa svima dosadašnjim nepogodama. Stoga predloži, da se od jedne provincije učine tri: dalmatinski samostani pod mletačkom republikom — jedna provincija; bosanski i slavonski samostani — druga Provincija; ugarski samostani — treća provincija. Ovaj se predlog svidio i bečkom dvoru. [15]

Vrhovni starešina Reda, Povjerenik Sv. Stolice O. Josip de Ebora dobro prouči ovo izvješće kao i mišljenje O. Gaetana. Iznese ga pred definitorij Reda koji ga usvoji i zaključi diobu bosanske provincije na tri različite provincije. Preč. O. General, vlašću primljenom od Sv. Stolice, izda na 22 siječnja 1735. dekret »Inter gravissimas«, koji glasi:

»... S razloga, što svaka provincija treba da bude zgodna, da bi starešina mogao u svakoj prigodi obići i pohoditi samostane, posjetiti redovnike i upoznati njihovo djelovanje i sklonosti; a bosanska provincija, budući prepriječena i prepletena tolikim mučnoćama, nađosmo, da jedan provincijal ne može s njom zakonito upravljati, a stoga ni ona uživati ploda. Budući poznato da se bosanska provincija proteže kroz Dalmaciju, Bosnu, Slavoniju i Ugarsku 500 milja unakrst, preveć je mučno putovanje, prepuno truda i nezgoda po mjestima isprekidanim potocima i planinama,

---

[14] Da su bosanski Oci znali za izjave dalmatinskih Otaca, oni bi se bili izjavili za zajednicu s njima; a ni O. Laštrić, da su mu bile poznate ove izjave, kako zgodno pripominje **O. Zlatović**, Franovci, 245, ne bi se bio jadikovao na dalmatinske Oce.

[15] **Zlatović**, Franovci, 246.

napučenima svijetom divljim i okrutnim, neprijateljima Križa Kristova, tako da provincijal nikako ne može vršiti dužnosti, koje mu nalažu Opće ustanove Reda, da oblazi, tješi i krijepi svoju braću. Zato, želeći da se pomogne spasenju braće i uzdržanju provincije, služeć se apostolskim ovlaštenjem, u ime Božje razdjeljujemo bosansku provinciju na tri dijela i to:

Prva, Bosna i Slavonija sa svojih 11 samostana i 1 residencijom.

Druga, Ugarska sv. Ivana Kapistrana sa svojih 11 samostana i 5 residencija.

Treća, Dalmatinska sv. Kaja sa 9 samostana i 3 residencije. [16]

O. Gaetan sačeka ovaj dekret u Požegi. Odatle ga razasla na razne strane s pismima Preč. O. Generala, kojima imenuje starešinstvo za svaku provinciju napose s preporukom i naredbom, da se starešinstvo što prije sastane, proglasi uspostavljenje svoje provincije i odabere nove starešine za samostane. [17]

Time je izvršena razdioba velike bosanske provincije i uspostavljena za Dalmaciju posebna provincija s Pokroviteljem Sv. Kajom, Papom i Mučenikom, Dalmatincem. Dalmatinska provincija protezala se u granicama mletačke vlasti od Neretve do Zrmanje i obuhvatala samostane: 1. Zaostrog Uznešenja Bl. Dj. Marije, 2. Živogošće Sv. Križa, 3. Makarska Uznešenja Bl. Dj. Marije, 4. Omiš sv. O. Franje, 5. Sinj Gospe od Milosti. 6. Knin sv. Ante, 7. Šibenik sv. Lovre, 8. Visovac Gospe od Milosti, i 9. Karin Neoskvrnjenog Začeća Bl. Dj. Marije; 3 hospicija: Sućurje na Hvaru sv. Ante, Sumartin na Braču sv. Martina i Dobri u Splitu Marijina Naviještenja.

Vrhovno starešinstvo Reda, kao što je običaj pri osnivanju nove provincije, svojom odlukom istog dana i godine, imenova prvo starešinstvo provincije. Ti su bili: provincijal O. Jeronim Filipović, kustod O. Petar Karapandža; definitori: O. Ivan Vucić, O. Marijan Lekušić, O. Mijo Jekušić i O. Stjepan Brakus. [18] S ovim starešinstvom mlada

[16] Izvornik i više prepisa u Prov. arh. Šibenik; LAPŠ, 227 sl.

[17] **Zlatović**, Franovci, 244 s.; Monografije, 341 s.; **Eterović**, Franjevačka Provincija Presv. Otkupitelja, 27 sl.

provincija mogla se je samo ponositi. To su bili ljudi, koji su se odlikovali i naukom i dobrotom. Svi su bili učitelji bogoslovlja i filozofije: O. Jekušić i O. Brakus u provinciji, O. Lekušić u nadbiskupskom sjemeništu u Splitu, O. Vucić u Slavoniji, O. Karapandža u Budimu, a O. Filipović u Firenci, Peruđi i Budimu. »Oni bijahu poznati, veli O. Zlatović, kao zvijezde prethodnice nauka i dobrote, a provincijal kao pravo sunce na obzorju provincije. Od njih su se braća nadala svakom dobru, a oni su djelom pokazali, da se nijesu prevarili.« [19]

3. Hospicij na Dobromu proglašen samostanom

Spomenuti O. Gaetan za vrijeme boravka u Dalmaciji, osobito u Splitu, vidio je, kako je važna tačka hospicij Majke Božje u Splitu i kako je neophodno potrebit mladoj provinciji za opstanak i razvitak. Stoga preporuči vrhovnom starešini Reda, neka zamoli Sv. Stolicu, da ovaj hospicij pretvori u pravi samostan.

Sv. Stolica uvaži ovaj predlog i već 28. ožujka 1735 Papa Klement XII izda breve, kojim ovlasti splitskog nadbiskupa preuzv. g. Antuna Kačića, da u njegovo ime hospicij na Dobromu proglasi samostanom. Breve Sv. Stolice odobri na 26 studenoga 1735 državni zbor u Mlecima i proslijedi ga na izvršenje generalnom providuru u Zadru Danijelu Dolfinu IV. Ovaj ga sa svoje strane potvrdi 14. ožujka 1736, naredivši splitskom knezu-kapetanu, da ga u djelo provede. Knez-kapetan primi ga na 24 travnja iste godine. Dan prije t. j. 23. IV. provincijal O. Jeronim Filipović, koji je posredovao između pojedinih vlasti i breve prenosio, predade ga nadbiskupu preuzv. g. Antunu Kačiću na izvršenje. [20]

Po crkvenim zakonima, da se podigne u jednom mjestu novi samostan, traži se, da redovnici novog samostana mogu pristojno uzdržavati i da se osnivanju novog samostana razložito ne protive redovnici već postojećih samostana. Da jedna redovnička kuća postane formalnim ili pravim sa-

[18] LAPŠ, 228 sl.
[19] Franovci, 254.
[20] Protocollo, 12, 16; LACD, 92, 209 sl.

mostanom, sada se traži da u njemu stanuje 6 zavjetovanih redovnika; ali prije se je tražilo 12 redovnika. Svima ovima trebalo je zajamčiti pristojno uzdržanje.

I u našem slučaju trebalo je provjeriti ova dva uvjeta. Nadbiskup je već iz prijašnjih obaviještenja znao, da su oba uvjeta ispunjena, kako ističe u dekretu proglašenja samostana. No ipak, radi formalnosti, zatražio je opet obavijesti za oba uvjeta. Što se tiće prve tačke, O. provincijal mu je naglasio dosadašnje iskustvo, po kojem je i dosada u hospiciju boravilo 12 i više redovnika i pristojno su se uzdržavali.[21] Što se pak tiče pristanka drugih samostana, to je Sv. Otac, osvjedočen, da je samostan novoj provinciji neophodno potrebit, ostavio uviđavnosti nadbiskupa, da radi kako misli da je uputnije; za svaki pak slučaj on dispensira od ovog drugog uvjeta. Nadbiskup 25. IV. preko svoga kursora ili glasnika klerika Mateja Dimića, obavijesti starešine triju postojećih samostana: OO. Dominikanaca, OO. Konventualaca i OO. Franjevaca na Poljudu, da je Sv. O. Papa Klement XII. posebnim breveom od 28 ožujka 1735 dozvolio podignuće novog samostana na Dobromu i da je njega imenovao izvršiteljem ovog svoga breve-a.[22]

Dva dana kasnije, t. j. na 27 travnja 1736 izdaje nadbiskup dekret »Universis et singulis«, kojim proglašuje breve Pape Klementa XII »Ecclesiae catholicae regimen« i ovlašćuje provincijala O. Jeronima Filipovića i njegove nasljednike, da hospicij na Dobromu mogu podignuti i učiniti pravim samostanom. Dekret glasi:

ANTUN KAČIĆ

po milosti Božjoj i Sv. Apostolske Stolice Nadbiskup Splitski, nekoć Solinski, Dalmacije i cijele Hrvatske Primas i u ovoj stvari Apostolski Izvršitelj, itd.

Svima i pojedinima donosimo do znanja, da nam je M. P. O. Jeronim iz Rame, provincijal franjevačke provincije Sv. Kaja, Pape i Mučenika, prikazao breve Njegove Svetosti Pape Klementa XII. sa sadržajem i nadnevkom kao dolje, viđen u preuzv. Zboru i proslijeđen na izvršenje, kojega izvršenje povjerava se Nama kao mjesnom Ordinariju.

---

[21] LACD, 92.
[22] LACD, 212 sl.

Slijedi Breve:

KLEMENT PAPA XII

Za buduću uspomenu. Pretsjedajući upravi katoličke Crkve, po neizrecivoj obilnosti božanske Dobrote, pomnjivo nastojimo i pastirsku brigu ulažemo, kako, sve zrelo promislivši, u Gospodu smatramo korisnim, da se svagdje na svijetu mogu ustanovljivati samostani i druga redovnička mjesta, na umnoženje bogoštovlja i vjere i spasenje duša. Nedavno nam je izložio ljubljeni sin Josip Marija iz Ebore, Generalni Povjerenik Reda Male Braće Sv. Franje zvanih od Opsluženja, da, pošto je u Dalmaciji našom vlašću ustanovljena nova provincija istog Reda pod naslovom Sv. Kaja, Pape i Mučenika, isti Josip Marija, Generalni Povjerenik, smatra, da je za ovu provinciju neophodno potrebito, da se splitski hospicij ovoga Reda pretvori u pravi samostan, budući da posjeduje sve uvjete koji se u tu svrhu traže. Stoga Nas je ponizno molio, da se udostojimo u tomu zgodno providjeti i, kako dolje, Apostolskom blagonaklonošću dozvoliti. A Mi, želeći istoga Josipa Mariju, Generalnog Povjerenika, obdariti osobitim milostima i darovima... skloni ovoj molbi, povjeravamo i naređujemo ovim pismom mjesnom Ordinariju, da, ako je istinito što se navodi, našom Apostolskom vlašću, prema svojoj uviđavnosti i savjesti, udijeli vlast, da se spomenuti splitski hospicij podigne i pretvori u formalni samostan, te da pristanak drugih redovnika, u koliko je potrebito, nadoknadi; ali tako da se u ostalom vjerno čuva sve što su naredili sveti kanoni, koncil Tridentinski, Apostolske Ustanove i Ustanove ovoga Reda o podizanju novih samostana. Ništa ne smetaju protivne ustanove i naredbe Apostolske i drugo bilo što.

Dano u Rimu kod S. Maria Maggiore, pod Ribarovim prstenom (sub annulo Piscatoris), na 28 ožujka 1735, Našeg Pontifikata godine pete.

Kard. F. Oliverius.

1735, 26. studenoga viđeno u Zboru i otpremljeno na izvršenje.

Ivan Franjo Vincenti, tajnik

Zaključak nadbiskupova dekreta:

»A Mi, primajući ovaj Apostolski breve s doličnim poštovanjem, izvjestivši se, da sve odgovara istini koliko ono

što navađa molitelj, toliko ono što traže Apostolske ustanove pri osnivanju samostana za uzdržavanje dvanaestorice redovnika bez štete već postojećih redovnika, za uzveličanje bogoštovlja i umnoženje pobožnosti vjernika, po radenicima u vinogradu Gospodnjem, istomu Mnogo Poštovanom O. Provincijalu i njegovim nasljednicima u službi, vlašću udijeljenom nam gore spomenutim breve-om, dozvoljavamo, da hospicij blizu ovoga grada u varošu Dobri mogu podignuti i učiniti samostanom; ali bez štete za Našu metropolitansku crkvu i župske crkve u varošima, sačuvavši također osobito primljene običaje ove crkve i provincije. Ne smeta itd. U vjeru česa itd.

Dano u Splitu, u našoj Nadbiskupskoj kancelariji 27. travnja 1736.

Antun Nadbiskup *Kan. Franjo Ante Bergeljić,* nadb. kancelar. [23]

Primivši ovaj dekret, istoga dana O. provincijal sazove svu braću i odličnije građane, koji su došli da im se raduju s brojnim pukom. Pođe s njima u kapelu, pročita dekret i Papin breve i proglasi hospicij pravim samostanom. Suznih očiju ispjevaše »Tebe Boga hvalimo«, zahvaljujući Bogu i Njegovoj Presv. Majci na ovoj prevelikoj milosti, da se napokon lišavaju gorkosti, koje im kroz posljednjih 5 godina nijesu davale mira. Zatim se svi izgrliše među sobom i rukovaše s prijateljima i pobožnim pukom, koji je došao da bude dionikom njihove radosti i veselja. [24]

4. Oporba protiv samostana

Breve Pape Klementa XII značio je pobjedu pravedne stvari naše braće i bio uzrokom velikog veselja bilo za njih bilo za sve nijhove prijatelje, za crkvene kao i za svjetov-

[23] Izvornik u samostanskom arhivu na Dobromu; autentični prepis cijelog postupka izvadio Petar Aleksandar Bogetić, prokancelar metropolitanske crkve za vrijeme ispražnjenja stolice 6. VII. 1756. LACD, 209—219; Protocollo, 12—17; **Farlati**, 3, 555 sl.; **Zlatović**, Franovci, 256; Monografije, 392 sl.

[24] **Zlatović**, Franovci, 256; Monografije, 383; **Crnica**, Glavni događaji, 13 sl.

ne vlasti, koje su ih davno željele imati u Splitu. Ali time nije prestala oporba triju starijih samostana.

Doznavši za breve, uložiše na 28 travnja 1736 utok proti njegovu izvršenju; ali ne više na nadbiskupa, nego na svjetovnu vlast, naime na splitskog kneza-kapetana Ivana Krstitelja Badoer-a. Taj utok glasi:

Presvij. Gosp. Kneže-Kapetane!

Ima oko 18 godina, da su PP. OO. Mala Braća od Opsluženja iz Bosne s najvećom željom čeznuli da se ugnijezde u Splitu, očijukajući na mjesto veoma podesno za njihove osnove — zaklonište kraj crkve Gospe od Pojišana, mjesto velikog sticanja i pobožnosti, i to bez privole redovničkih samostana i časnoga kaptola, komu pripada ta crkva, već su bili postavili temelje, da podignu prostrani samostan dozvolom vrhovne vlasti Preuzv. Senata, koju su — primučavši istinu — dobili na veliku štetu drugih samostana.

Njihovoj se namisli usprotiviše Prosjački redovnici u Splitu i časni kaptol, i na sudu pred Savjetom četrdesetorice gotovo jednoglasno biše pravedno isključeni od razornog atentata. Ali Oci Bošnjaci,[25] uza sve to željni da prošire svoju veliku i brojnu obitelj, ako ne na onom, to barem na drugom mjestu blizu ovoga grada, dobiše druge povelje da sagrade kakav hospicij i, poslužívši se na svoju korist dvostrukim značenjem riječi samih povelja, počeše graditi hospicij, prividno neznatan, na mjestu zvanom Dobri kraj vanjskog gradskog zida. Ali zatim malo po malo za vrijeme kuge, koja je nastala u ovim varošima, raširivahu se, pod zaštitom preuzv. g. Contarini, zdravstvenog providura — kojega grb drže na vratima crkve — tako da u kratko vrijeme učiniše sobe, kadre da prime mnoge redovnike, koji ih sada u velikom broju napunjaju.

Nezadovoljni tolikim proširenjem, nego požudni da pretvore hospicij u ogroman samostan, na posljetku prikazaše Sv. Stolici (kako se vidi iz Papine bule, dobivene 28. ožujka 1735), da je Splitu velika potreba od njihova samo-

[25] Bošnjaci t. j. bosanski ili turski podanici. Ovaj naziv nije odgovarao stvarnosti barem otkad je nastala samostalna dalmatinska provincija, t. j. od 22 siječnja 1735. Na to upozorava i O. Zlatović, Monografije, 342.

stana, t. j. drugoga Male Braće od Opsluženja, budući da je jedan već na Poljudu, koji bi, kad bi se sagradio novi bošnjački, ostao mnogo prikraćen u milostinji i veoma bijedan. S ovakim manje nego istinitim prikazivanjem stvari dana je Apostolska bula, ali uz dva izričita uvjeta: veris existentibus narratis, ac aliorum Regularium consensu (ako je istinito što se navodi i uz pristanak drugih redovnika), držeći se Sv. Stolica Sabora, Papinih konstitucija, dekreta Sv. Kongregacijâ i Apostolskih pohoda, da se ne grade novi samostani, nego nakon što su se saslušali razlozi drugih starešina samostana u mjestu, budući da ovi mogu osjetiti veliku štetu podizanjem novog samostana, kao u Splitu, gdje je, kako je rečeno, stari samostan i crkva Male Braće od Opsluženja, samostan OO. Dominikanaca i OO. Male Braće Konventualaca, čijem siromaštvu umanjila bi se potpora vjernika i uzdržanje, kad bi još došao jedan drugi veliki samostan. Da nema Sv. Stolici neumjesno prikazane nužde ovog samostana, pokazuje duhovna pomoć koju su kroz vjekove pružali ovom gradu i varošima tri spomenuta samostana. Dodajmo još OO. Isusovce, OO. Kapucine, brojno svjetovno svećenstvo, kojega se čitav rudnik nalazi u nadbiskupskom sjemeništu, koje nadbiskup, da se množi broj, misli još povećati, tako da malo mjesto Split sa veoma ograničenim djelokrugom, čini se da je postao stjecištem crkovnjaka, te mu ne treba toliko mnoštvo redovnika, koji se međusobno osiromašuju, padajuć u sve veću nevolju. Stoga PP. OO. Fra Petar iz Splita, gvardijan Male Braće na Poljudu, Fra Reginaldo Cippico, prior sv. Dominika, Fra Andrija Andreis, gvardijan Male Braće Konventualaca, potaknuti očinskom revnošću, koju im nalaže njihova služba, prisiljeni teškom nuždom, prikazuju se pred spomenute bule i poklonite povelje koje se odnose na bule, ponizno mole Vaše Presvij. Gospodstvo, da obustavi njihovo izvršenje dotle dok se — prikazavši s ovim pismom svoje pismo Preuzv. Gosp. Generalnom Providuru — čuju njegov odgovor, da se znade, hoće li se dostojati saslušati njihove teškoće, ili im dati vremena da podastru svoj utok preuzv. Senatu, jer saslušavši njihove razloge, koji su im po samoj Papinoj buli uz dva uvjeta pridržani, zapriječi veliku štetu, koju im nanosi

neobuzdano širenje spomenutih OO. Bošnjaka, moleći da o ovomu pismu obavijesti starešinu istih Poštovanih Otaca i gospodina nadbiskupskog fiskala, i salvis itd.« [26]

Utok je predao O. Kamilo Lupi, u ime starešinâ triju starijih samostana. [27] G. Badoer, splitski knez-kapetan, zaista je dostavio do znanja ovaj utok koliko starešini OO. Franjevaca na Dobromu, toliko nadbiskupskom fiskalu g. Dujmu Dinaričiću. [28] Ali izvršenje Papinog brevea i nadbiskupova dekreta nije spriječio niti je mogao spriječiti; jer su i crkvene i državne vlasti znale, i sam knez-kapetan, za teškoće koje se spominju u utoku, pa su ipak dekrete izdale i proslijedile na izvršenje. [29]

Ipak nadbiskup Kačić, da novi samostan na Dobromu ne bi zaista nanosio kakve štete već opstojećim samostanima, na temelju Papina breve-a od 28 ožujka 1735, na 24 siječnja 1739 zabrani da se umnaža određeni broj redovnika, t. j. da ne prelazi 12. [30] Ova zabrana nije se mogla dugo održati radi velikog broja redovnika, koji su se stjecali u Split, kao središte crkvenog, redovničkog i političkog života. Stoga nalazimo, da je sve do svršetka 18. vijeka u samostanu na Dobromu redovito boravilo 15 i više redovnika.

5. Nacrt nove crkve

Kapela, koju je, za vrijeme kužne pošasti, O. Bernardin Pavlović na brzu ruku podigao Majci Božjoj, bila je previše malena, a da bi mogla odgovarati sveđer rastućim potrebama vjernika. Imala je 3 oltara: glavni Majke Bož-

[26] LACD, 191 sl.

[27] LACD, 193 sl.

[28] LACD, 194.

[29] Piscu izvješća »Informazione e soluzione d' objetti intorno alle Fabriche de' PP. Min.ri Oss.ti di Pozzo buon«, LACD, 89 sl., sigurno nije bio poznat ovaj utok, kad je g. 1758. pisao: »Non fecero dopo il Decreto di Monsg.re verun ricorso al suo Prencipe, cosa che non avrebbero ommesso, se avessero potuto provare notabile la diminuzione del convenevole sostentamento de' Religiosi«. Pisac ovog Izvješća možda radi toga nije znao za ovaj utok, jer mu knez kapetan nije davao važnosti, pa je bez dalnjega proveo izvršenje Papina breve-a i nadbiskupova dekreta.

[30] LACD, 220; Protocollo, 14.

je i dva pobočna: sv. Paškala i sv. Ante. O. Bernardin Pavlović kao i njegovi nasljednici nastojali su da je učine što ukusnijom, osobito da što ljepše nakite oltar Majke Božje.

U Prov. arhivu u Šibeniku nalazi se prepis trošaka učinjenih za O. Pavlovića oko podizanja i poljepšanja Gospina oltara. Oltar je nabavljen iz Dubrovnika od g. Franje Marije della Casa, a zapao je 15 cekina. Antipendij oltara zapao je 85 lira.[31] Oltar, zlato, pozlata, svijećnjaci, relikvijari i ostali nakiti na Gospinu oltaru stajali su 1227.6 lira! Svota zaista ogromna, koja također pakazuje veliku zahvalnost pobožnog naroda za primljeno dobročinstvo. Iz jednog ondašnjeg računa, koji se čuva u Prov. arhivu Šibenik, vidi se, da je O. Pavlović skupio lira 1134.2, a da je još ostalo manjka lira 107.4.[32]

Međutim ova kapela, iako je bila ovako lijepo ukrašena, ipak je bila premalena. Pisac »Informazione« iz g. 1758 kaže, da su redovnici prisiljeni, da drže, iako nedolično, ispovjednice jednu blizu druge, i tih nije moglo biti dosta. Svete funkcije se obavljaju, ali se ne mogu obavljati pristojno: kapela, sakristija, kor, oltari, sve je — da tako rečem — kao u jednoj kutiji. Molenje psalama, govorenje Mise, oblačenje svećeničkog ruha ne rijtko se mora sve obaviti u isto vrijeme: što je uzrokom velikih smetnja, a to se protivi Ustanovama navedenim u Papinu breve-u, koje za formalni samostan traže doličnu crkvu.[33]

Ovi su razlozi silili našu braću, da rade oko podizanja jedne dolične, velike crkve. Iz Stručnog obrazloženja nacrta splitskog arhitekta g. Mihajla Luposignoli, koje se čuva u arhivu splitskog samostana, a koje je predano na 2 veljače 1738, jasno je, da su naša braća odmah pozvala više arhitekta, da izrade nacrte za novu crkvu. Njihovi nacrti nijesu nam se sačuvali, vjerojatno radi toga, što nijesu bili

---

[31] »Copia del conto dello speso fatto da me Biasio Pavlović per ordene di Padre F. Bernardino Pavlovich occorso pepr suo ospizio di Spalatro come segue«. Prov. arh. Šibenik.

[32] »Nota della spesa che va facendo il Padre Bernardino Pavlović per Altare della B. V.« Potpisan Petar Mačukat v. r. Prov. arh. Šibenik.

[33] LACD, 126; **Zlatović**, Monografije, 395.

odabrani da se po njima gradi nova crkva. Sačuvao se samo veličanstveni nacrt spomenutog arhitekta Luposignoli.

Arhitekt Luposignoli zamislio je crkvu, ne kao običnu crkvu, nego kao jedan velebni hram ili kao baziliku. Ova bazilika imala je biti izraz duhovne savršenosti ili savršenoga kršćanskog života. Tu genijalnu zamisao izvađao

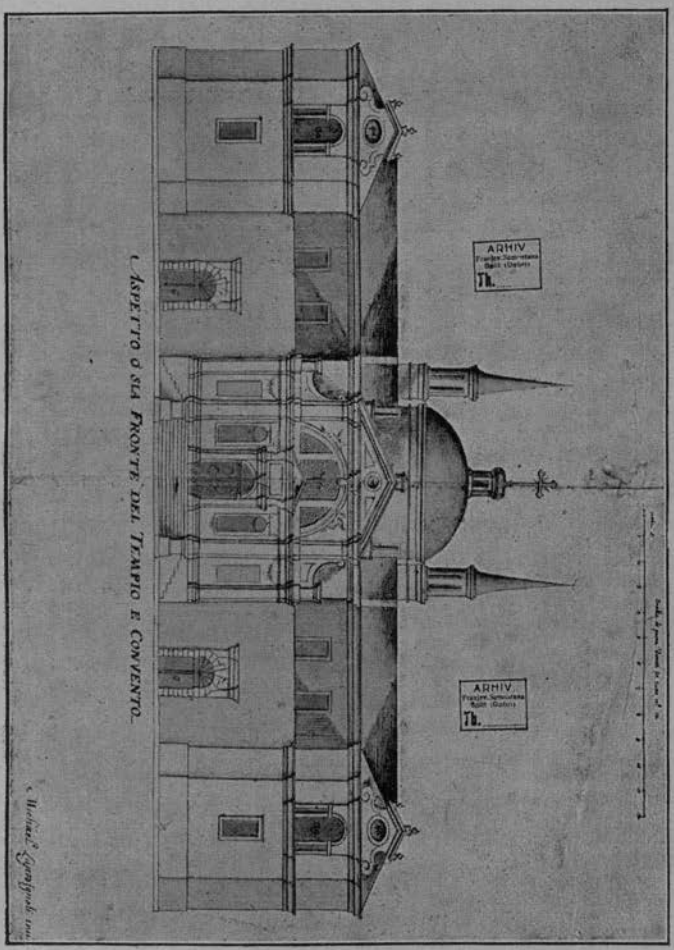

M. Luposignoli: Nacrt crkve i samostana

je arhitekt Luposignoli ovako. Bazilika je imala biti sagrađena u obliku Križa, koji je izvor i znak našega spasenja.[34] Gornji dio hrama sastojao bi iz triju velikih, me-

[34] Stručno obrazloženje, str. 2 sl.

đu sobom jednakih kapela, koje su označivale tri osobe Presv. Trojstva[35] ili tri krjeposti bogoslovne.[36] Donji dio hrama sačinjavale su četiri manje kapele. Ove su predstavljale četiri krjeposti stožerne. Sve su kapele povezane zajedničkim prolazom, da se pokaže, da su sve krjeposti među sobom združene i da ovih 7 krjeposti, t. j. 3 krjeposti bogoslovne i 4 stožerne zajedno sačinjavaju bit kršćanske savršenosti.[37]

Svaka od triju gornjih kapela dvostruko je veća od donjih kapela, a duljina hrama dvostruka je prema širini. Po sredini crkve između dviju kapela diže se lijepa kupola, a sa strane između ovih dviju kapela i treće gornje postavljena su dva vitka tornja. Gornja kapela služi za kor, a izrađena je u obliku kružnice, čime cijela crkva završava kao kružnica. Umjetnik je time htio označiti jedinstvo Božje bez početka i svršetka.[38]

Pročelje crkve odaje nam prekrasan hram. Trostruke stepenice vode u atrij, koji počiva na pilastrima. Udubine na pročelju za kipove Svetaca, veliki prozori za rasvjetu crkve, anđeli oko prozora kao i drugi uresi prave na gledaoca najugodniji dojam.

Da mimoidemo druge potankosti u nacrtu bazilike, pripominjem, da je g. Luposignoli uz crkvu predvidio veliki samostan.[39] Samostan je obuhvatao crkvu sa svih strana, osim s pročelja, tako da je crkva ostajala u sredini. Samostan je zamišljen na jedan kat, da ne bi oduzeo ljepotu baziliki. Nad njim se je uzdizala kupola kao i zvonici, uslijed česa je bazilika pravila još ugodniji utisak. Gosp. Luposignoli predviđao je samostan kao središte filozofskih i bogoslovnih nauka, pa je u nacrtu udesio prostorije za škole i za redovnike đake.[40] Samostan i crkva po nacrtu gosp. Luposignoli sačinjavali su jednu savršenu cjelinu, te se mora samo žaliti, da nacrt nije u djelo proveden.

---

[35] N. mj. 5, 7.
[35] N. mj. 5, 7.
[36] N. mj. 7.
[37] N. mj. 5, 7, 8.
[38] N. mj. 2, 3, 7, 8.
[39] N. mj. 9 sl.
[40] N. mj. 15 sl.

Nacrt gosp. Luposignoli ne samo da je veoma lijep, nego je i strogo znanstven. Svaku misao, koju iznosi ili u nacrtu zastupa, obrazlaže i potkrijepljuje s najjačim auktoritetima iz svoje struke, kao Vitruvijem, Paladijem, Bibienom, Serliom, Rusconijem, Aristotelom i drugima.

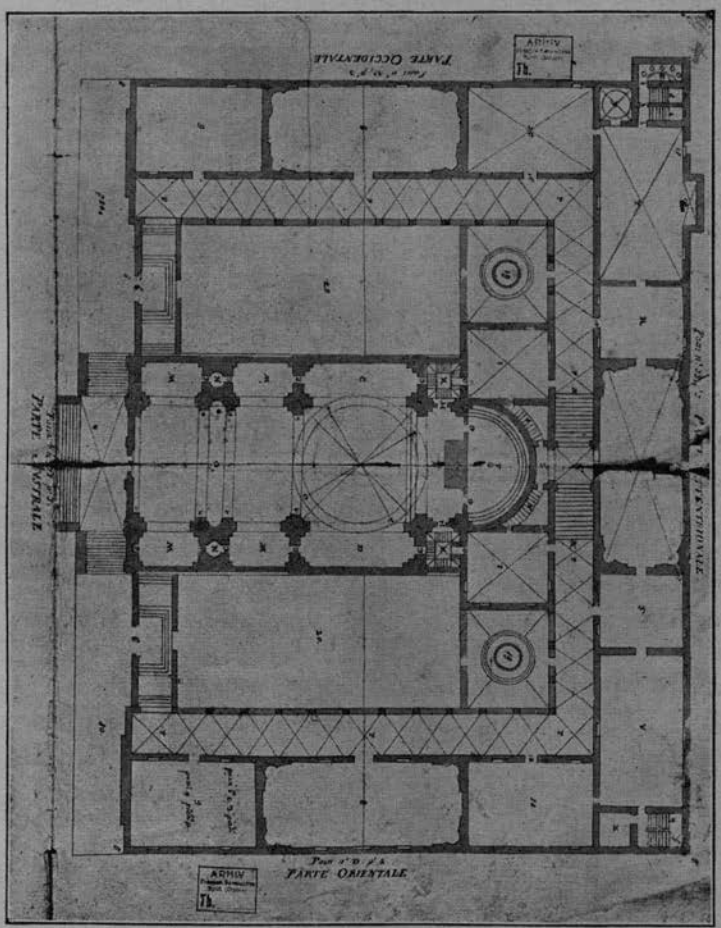

M. Luposignoli: Tlocrt crkve i samostana

Gosp. Luposignoli odlučio se na izradbu ovoga genijalnog nacrta tek na poticaj nekoga svoga prijatelja Franjevca na Dobromu.[41] Njemu je i upravio ovo svoje stručno obrazloženje, moleći ga, da ga ispita i da mu kaže svoje

[41] N. mj. 1.

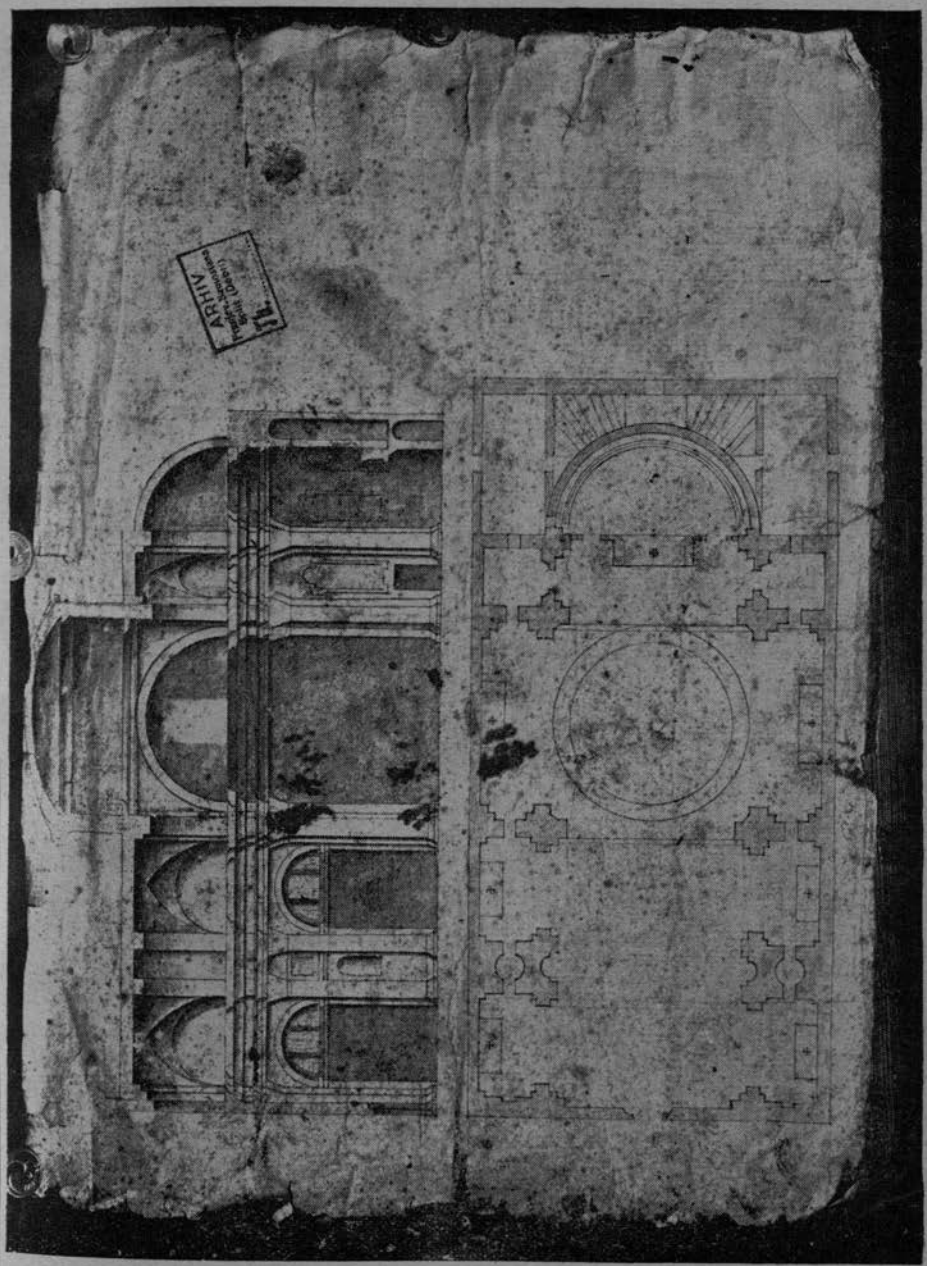

M. Luposignoli: Presjek nove crkve

mišljenje.[42] Mi smo mišljenja, da taj njegov prijatelj nije drugi nego glasoviti kapelan carice Marije Terezije i profesor bogoslovlja O. Petar Karapandža. On je, nakon diobe provincije, postao prvim kustodom provincije i starešinom hospicija na Dobromu[43] od 15 lipnja 1735 do 3 lipnja 1736,

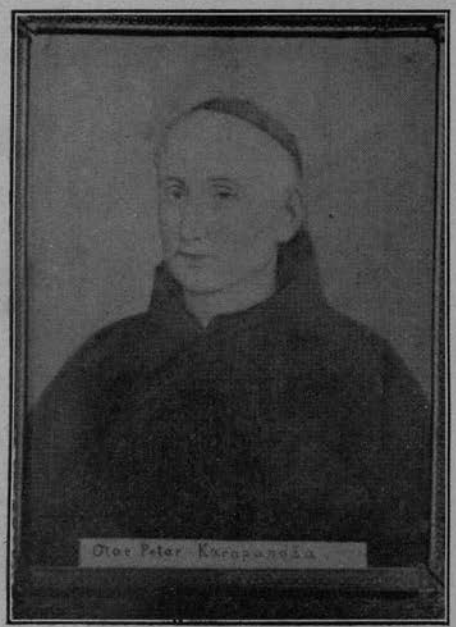

(Uljena slika u samostanu Živogošće)

kad mu je na kapitulu u Zaostrogu izabran za nasljednika O. Ante Šimić.[44] Kao kustod provincije boravio je O. Karapandža na Dobromu i bio čovjek svjetskog glasa sa velikim vezama. Naše je mišljenje, da je on nagovorio gosp. Luposignoli, da izradi ovaj nacrt, jer je on upravio molbu na kapitul, koji se držao u Sinju 21 srpnja 1738 — dakle 5 mjeseci poslije nego je g. Luposignoli izradio nacrt — i molio, da se dozvoli početak gradnje samostana i crkve u Splitu. Kapitul je našao molbu opravdanom, pa ju je na 23 istoga mjeseca uvažio; samo traži, da na to pristane sindik g. Petar Mačukat i da se ne čini novi dug bez nove dozvo-

[42] N. mj. 26 sl.
[43] LAPŠ, 253.
[44] LAPŠ, 255.

le.[45] Na istom kapitulu izabran je za gvardijana na Dobromu O. Nikola Žanko.[46] Na definitorijalnom sastanku 28. VI. 1739 u Karinu bio je podastrt starešinstvu na odobrenje nacrt gosp. Luposignoli-ja, a O. Karapandža molio je, da bi se njega učinilo nadzirateljem (prefetto) gradnje. Starešinstvo je imenovalo O. Karapandžu nadzirateljem i našlo da je nacrt veličanstven, ali ono je željelo, da bi bio nešto jednostavniji, osobito gledom na samostan. K tomu, ovakav nacrt tražio je velikih žrtava, odnosno sredstava, s kojima starešinstvo nije raspolagalo.[47] Stoga je odredilo, da se zamoli g. Luposignoli, neka nacrt samostana učini nešto jednostavnijim, a da crkva ne bude odijeljena od samostana.[48]

Gosp. Luposignoli već je u obrazloženju rekao, da time nije izražena sva njegova misao i da će je kasnije bolje razviti.[49] Da li ju je kasnije bolje razvio, dotično da li je, po želji starešinstva, učinio nacrt nešto jednostavnijim, ne možemo ništa reći, jer u arhivalnim knjigama ne nalazimo zabilježeno. Na slijedećem pak kapitulu 22. VII. 1742 njegov prijatelj i savjetnik O. Karapandža izabran je za provincijala,[50] pa se je morao baviti poslima cijele provincije. Poteškoće pak, na koje su naša braća naišla, spriječile su da podignu i običnu crkvu, a kamo li onako veličanstvenu baziliku! Iz usporedbe dosadašnje crkve i sadašnjeg samostana s nacrtom gosp. Luposignoli-ja, kao također iz onoga što ćemo kasnije reći, vidi se, da je samostan više puta građen i dograđivan, bez jedinstvenog plana, a crkva da je građena po drugom nacrtu. Zubovi pak, koji su bili ostavljeni na kraju zida s jedne i druge strane crkve, kažu nam, da su naša braća zaista mislila uz crkvu graditi samostan. Iz toga se dade zaključiti, da se je temeljna zamisao gosp. Luposignoli-ja htjela, ali da se nije mogla ostvariti.

---

[45] LAPŠ, 272.

[46] LAPŠ, 269; LAPM, 322.

[47] »Anzi sapendo non esservi il modo d' intraprendere una si magnifica impresa,...« LAPŠ, 276.

[48] LAPŠ, 275.

[49] Stručno obrazloženje, 26.

[50] LAPŠ, 287. Na ovom kapitulu izabran je za gvardijana na Dobromu O. Andrija Bebić, a za vikara poznati nam O. Mijo Batinić.

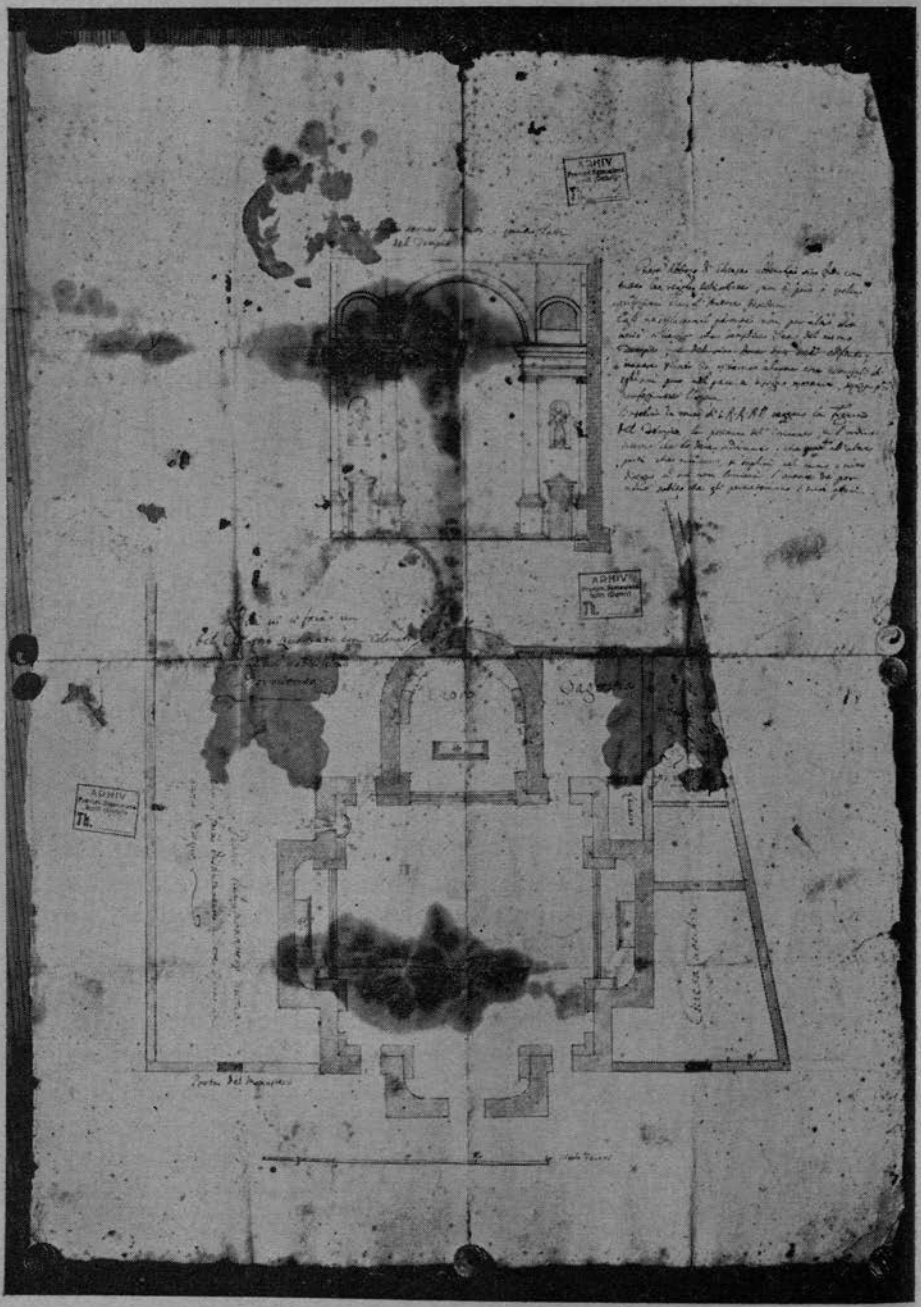

Nacrt nove crkve od nepoznatog auktora

U samostanskom arhivu na Dobromu nalazi se još jedan nacrt nove crkve iz onog doba. Nacrt nema potpisa, a ni među arhivalnim ispravama nijesmo o njemu ništa našli, pa ne možemo reći, od koga potječe. Ako pak usporedimo rukopis napomena na ovom nacrtu s rukopisom Stručnog obrazloženja g. Luposignoli, onda bismo morali zaključiti, da to nije njegov nacrt.

Iz fotografije nacrta, koju ovdje donosimo, kao i napomenâ, koje je arhitekt napisao uz nacrt, vidi se, da je to radije jedan pokušaj, nego savršen nacrt. On predviđa novu crkvu neposredno uz staru, pače nova bi dobrim dijelom ulazila u staru. Crkva je imala sastojati od tri kapele, u kojima bi stala tri oltara. Sa zapadne strane došao bi samostan, koji bi se sagradio kasnije, neovisno od crkve. Pročelje crkve predviđeno je sa stupovima i s atrijem kao i u Luposignoli-jevu nacrtu, iako mnogo jednostavnije, a i sama crkva imala je svršavati s apsidom kao i kod njega.

Ovaj je nacrt daleko jednostavniji od prvoga i nije tražio onako ogromna financijalna sredstva kao prvi. No on je s praktične strane nailazio na veću poteškoću nego prvi. Da se novu crkvu počne graditi, trebalo je prije porušiti staru. Budući da se u oskudici sredstava i pri postojećim neprilikama nije moglo očekivati da će nova crkva biti u kratko vrijeme sagrađena, to se nije smjelo ni pomišljati na to da se stara crkva poruši prije nego se ova sagradi. Stoga ovaj nacrt nije mogao biti usvojen, pa se je tražio novi, koji je izveden na mjestu, što ga je arhitekt Luposignoli predvidio u svom nacrtu.

6. Dozvola za sabiranje milodara

Jedan od razloga, radi kojih starešinstvo provincije nije moglo prihvatiti veličanstveni nacrt g. Luposignoli-ja, bilo je potpuno pomanjkanje sredstava. Ali neophodna potreba nove velike crkve pokazivala se je sve više radi sveđer rastuće pobožnosti vjernika.[51] Našoj braći, dakle, nije ostajalo drugo nego da se pobrinu i dođu do potrebitih sredstava.

[51] **Luposignoli**, Stručno obrazloženje, str. 25.

Franjevački je Red, po svojoj prirodi, prosjački Red, pa je naravna stvar, da naša braća u nuždi upotrebe ono sredstvo, koje im je njihov sveti Utemeljitelj ostavio u baštinu, naime da prose milostinju i milodare kod dobrih duša. Tako su učinili i u ovom slučaju. Ali da se dođe do potrebitih sredstava, prošnja milostinje nije se mogla ograničiti na Split i bližu okolicu, nego se je moralo posegnuti i dalje. U tu svrhu morali su dobiti dozvolu od mjerodavne vlasti. Oni su tu dozvolu zaista i zatražili. Generalni providur za Dalmaciju i Albaniju Marin Antun Cavalli u Splitu na 16 srpnja 1740 dozvoli im, da mogu poći gdje god hoće u provinciji, t. j. u njegovu području i slobodno prositi za svoje potrebe, »e da sveto mjesto nađe načina da ostvari poduzetu gradnju, i uzdržaje svoje redovnike i putnike koji se u njemu nalaze«.[52] Niko im ne smije smetati niti im dosađivati pod kaznu, koja je pridržana njegovoj uviđavnosti.[53]

Dozvola je dana svima svećenicima u samostanu, da mogu kupiti milodare za crkvu i samostan.[54] Na temelju ove dozvole zaredaše neki redovnici Dalmacijom. Ali i drugi redovnici po župama kao i svjetovni svećenici dobročinitelji slahu svoje milodare: ko jedan, ko dva ili tri cekina. Tim doprinosima nadograđivahu se i popravljahu zgrade za redovnike i sabirahu doprinosi za pristojnu crkvu.[55]

Još je, međutim, imalo proći mnogo godina, da se sabere dovoljna svota i da se svladaju poteškoće koje su stale na putu.

7. Novi Pokrovitelj samostana i kapele

Pri razdiobi dalmatinska provincija dobila je za Pokrovitelja sv. Kaja, Papu i Mučenika iz Solina u Dalmaciji.[56] Braća u Dalmaciji nijesu bila zadovoljna s ovim na-

[52] »Perchè il luoco pio aver possi il modo di supplire all' intrapresa Fabbrica, e mantenere li suoi Religiosi, e Passegeri, che si ritrovano in esso«. LACD, 285, 291, 293, 295.

[53] LACD, 285, 291, 293, 295.

[54] »... concederne licenza a medesimi Sacerdoti di poter in ogni parte della Provincia ...« LACD, 285, 291, 293, 295.

[55] **Zlatović**, Monografije, 395.

[56] Sv. Kaj ili Kajo bio je sinovac cara Dioklecijana, sin Dioklecijanova brata Kaja Maksima, senatora i upravitelja Solina. Vjerojatno

zivom, pa su molila s kapitula u Splitu na 14. IV. 1742 vrhovno starešinstvo Reda, neka bi izmijenilo ovaj naziv, a provinciji dalo naziv Presv. Otkupitelja ili Neoskvrnjenog Začeća Bl. Dj. Marije. Vrhovni starešina Reda O. Kajetan a Laurino uvažio je molbu, i u Napulju na 30 ožujka 1743 odobrio promjenu naziva sv. Kaja u Presv. Otkupitelja. Provincijalno starešinstvo na definitorijalnom sastanku u Karinu na 24 lipnja iste godine izvršilo je promjenu naziva i Zaštitnikom provincije proglasilo božanskoga Spasitelja pod naslovom Otkupitelja. [57]

Običaj je u redovničkim zadrugama, da naslov provincije nosi i jedan samostan. Budući da nijedan samostan u provinciji nije nosio naziva Presv. Otkupitelja, a samostan u Splitu budući jedan od najmlađih samostana, uz to i središte provincije, kapitul u Splitu na 16. VIII. 1745, na komu je bio izabran za provincijala O. Ivan Turić, a za gvardijana na Dobromu poznati nam O. Bernardin Pavlović, odredi, da se samostan u Splitu unaprijed nazivlje samostanom Presv. Otkupitelja. Službeni akt, kojim se proglasuje ova promjena naziva i koji se čuva u splitskom LACD, nosi nadnevak: Dano u Splitu u »našem samostanu Presv. Otkupitelja«. Starešinstvo je predviđalo, da će ova promjena naziva naići na poteškoće i da će ih biti, koji naziva ne će prihvatiti. Stoga je naredilo svima, da samostan u Splitu imadu tako nazivati, takovim držati i priznavati, i to pod kazne određene proti neposlušnima. [58]

---

su mu roditelji bili kršteni, jer je od djetinjstva uzgojen u kršćanskoj vjeri. Došavši u Rim, bi primljen među rimske svećenike. Po smrti Pape sv. Eutihijana, na 15 prosinca 283 bi izabran za Papu. U njegovo je vrijeme Crkva bila teško progonjena. Tješio je i bodrio kršćane na ustrajnost u borbama, dok i sam nije poginuo mučeničkom smrću na 21 travnja 296. Tijelo mu je iz početka bilo ukopano u gorblju sv. Kalista. Za vrijeme Pape Urbana VIII prenešeno je u posebnu crkvu, njemu posvećenu. Mnogo se štuje u Splitu, Solinu i okolišnim mjestima.

[57] LAPŠ, 296 sl.; **Balić**, n. mj. 37. Tražili su promjenu s više razloga, između kojih je bio i taj, da su neki ime Kaj pretvarali u **Kain** i nazivali ih **Kainovcima. Eterović**, Franjev. Provincija Presv. Otkupit., str. 29 sl.

[58] LACD, 343; LAPŠ, 311; **Crnica**, Glavni događaji, 15 sl. U samostanu na Dobromu i sada se čuva slika Presv. Otkupitelja, koju je tom prigodom nabavio O. B. Pavlović.

Isto je tako na 22 srpnja 1742 samostanu u Omišu nametnut naziv sv. Kaja. God. 1716, bježeći naša braća pred Turcima iz Imotske krajine, dotično iz Prološca, gdje su imali samostan, došli su u Omiš i doveli sobom preko 200 obitelji, s kojima napučiše omišku krajinu. Narod ih je u Omišu veselo dočekao i poklonio im crkvu Gospe od Karmela ili Gospe od Skalice. Uza nju sagradiše hospicij, koji se domalo pretvori u samostan. Kao nastavak samostana u prološcu ovaj se samostan zvao samostanom sv. Franje. Ali, kad se je kasnije sagradio u Imotskom samostan kao nastavak onoga što ga Turci porušiše u Prološcu, bila su u provinciji dva samostana sv. O. Franje. Radi toga je kapitul u Šibeniku na 22 srpnja 1742 odredio, da samostan u Omišu napusti naziv sv. O. Franje, a da se po nazivu provinciji nazove samostanom sv. Kaja.[59] Budući da se je u Omišu od davnine štovala Gospa od Karmela, to je narod po njoj i nadalje nazivao i crkvu i samostan. Radi toga nije se mogao održati ni jedan ni drugi naziv, nego je ostao naziv Gospe od Skalice ili Gospe od Karmela.

Slično je bilo i s promjenom naziva samostanu na Dobromu.

8. Štovanje Gospe od Zdravlja

Preobilne milosti, koje su vjernici dobivali, po zagovoru Dobre Majke, Gospe od Zdravlja, više nego jasno dokazuju, da je Njezina kapela na Dobromu u početku postala Njezinim svetištem i prošteništem, t. j. mjestom osobitog štovanja Gospe od Zdravlja i pobožnosti vjernika.

Ove milosti jesu izvor i uzrok osobitog štovanja koje se iskazivalo Gospi od Zdravlja, ili bolje izvor i uzrok tog štovanja jest sam Gospodin Bog, koji je htio po njima proslaviti svoju Presv. Majku.

Sagradivši g. 1731—32 prvu kapelu, O. Bernardin Pavlović nastojao je, da učini što prikladniji oltar, na koji je bila položena sveta prilika, i da ga što ljepše ukrasi. U knjigama sv. Misa nalazimo, da su vjernici posebno željeli, da se sv. Mise govore pred Gospinom slikom, na Njezinu

[59] LAPŠ, 290.

oltaru. Kod pojedinih pak čitamo, da naglasuju, da se sv. Mise govore pred Gospinom slikom »otkrivenom«, budući da je sveta Slika iz poštovanja redovito bila pokrivena. Neki dobročinitelji poklonili su bili samostanu nekoliko čestica zemljišta u blizini samostana i crkvice uz uvjet, da se svake godine reče nekoliko sv. Misa pred svetom Gospinom slikom. Starešine samostana svake godine dali su ove Mise izgovarati i u posebnoj knjizi svjedočili su, da su izrečene. God. 1750 kod Misa obitelji Capogrosso-Rosolim čitamo, da su rečene na »privilegiranom« oltaru. Kasnije su ove i druge Mise tako redovito označivane. Iz toga zaključujemo, da je oltar Gospe od Zdravlja barem g. 1750 postao privilegiranim oltarom.

Iz navedenih savremenih svjedočanstva raznih vlasti znademo, da je u ono vrijeme u kapeli Gospe od Zdravlja u velike cvala pobožnost i vjerski život. Redovnici su bili veoma revni u ispovijedanju, propovijedaju, pohađanju bolesnika, poučavanju djece u kršćanskom nauku i obdržavanju crkvenih obreda i drugih pobožnosti, tako da je to privlačilo mnoštvo svijeta u njihovu crkvicu. Generalni providur za Dalmaciju i Albaniju Marin Antun Cavalli ističe je kao pobožno mjesto — luogo pio[60] a g. Mihajlo Luposignoli predvidio je u nacrtu nove crkve i samostana pred samostanom pločnik, a kraj vrata crkve sjedalice, da bude udobnije i privlačivije za uglednije građane i prostiji svijet, kad dolaze i čekaju na pobožnosti ovoga svetoga mjesta.[61]

Bujni religiozni život kod Majke Božje na Dobromu još je više cvao za vrijednih redovnika O. Jeronima Filipovića i O. Jeronima Bareze. O. Filipović, svršivši drugo provincijalstvo 1751—1754, nastani se na Dobromu. Tu se sav posveti propovijedanju riječi Božje i spasu duša. Propovijedao je u stolnoj crkvi i kod Gospe od Zdravlja. Ali, kako je radi svojih propovijedi bio obljubljen, to je naokolo bio pozivan u razna mjesta po Braču, Hvaru i Visu i u sva veća mjesta po Dalmaciji. Napisao je više djela, od

[60] LACD, 285, 291, 293, 295.

[61] »Cosi che con tal mezzo veranno esser eccitati maggiorm.te a frequentare la divozione di questo Sacro Luoco«. Stručno obrazloženje, str. 25.

kojih mu je najvažnije »Pripovidanje Nauka Krstjanskoga« u 3 sveska, izdana u Mlecima 1750, 1759 i 1765. Napisao je koju hiljadu propovijedi, od kojih koju stotinu o Majci Božjoj i Svetima.[62] Kako veli O. Glumčević, on je najzaslužniji od svih ostalih Otaca; do smrti se je trudio oko širenja slave Božje, spasenja duša i štovanja Majke Božje.[63] O. Zlatović spominje, da je u crkvi Gospe od Zdravlja uredio molitve i obrede i uveo razna bogoljupstva.[64] Protocollo del convento ističe ga kao osobitog Oca ovog samostana; da je on sa svojom mudrom upravom i neporočnim ponašanjem dao ruku željenom djelu gradnje dosadašnje crkve Gospe od Zdravlja.[65]

Isto tako pohvalno mora se govoriti i o O. Jeronimu Barezi, njegovom savremeniku, o komu kasnije. Moglo bi se donekle reći, da je on za štovanje Gospe od Zdravlja najzaslužniji, jer je zaveo neke pobožnosti, koje nam pokazuju, da se je Gospi od Zdravlja u njegovo vrijeme iskazivalo osobito štovanje. Postavši gvardijanom na Dobromu na 1. 7. 1574 — 11. 8. 1757, naredi najprije, da pred Gospinom slikom uvijek gori kao pred Svetotajstvom uljena svjetiljka ili t. zv. kandela. Da se bude imalo dovoljno ulja

---

[62] Njegov život opisao je u lijepoj okružnici od 13. 10. 1765. njegov savremenik i nasljednik u upravi provincije O. Petar Filipović. Okružnica se nalazi u samostanskom arhivu u Makarskoj, T. 3. Pojedine činjenice donosi i drugi savremenik O. J. Glumčević u svom Dnevniku. V. također **Balić**, Kroz Marijin Perivoj, str. 51 s.; **Petrov**, »Gospa Sinjska« 1928 str. 61 sl.; **Marković**, Sinj i njegovo slavlje, 56 sl. Prema ovim podacima rodio se g. 1688 u Rami. Bježeć pred Turcima, udova majka donijela ga je u Sinj. Ne mogući ga od siromaštva hraniti, kad mu je bilo 7 godina, predade ga OO. Franjevcima u samostanu. Tu je učio s drugom djecom i postao Franjevcem na 24 siječnja 1706. Poslije novicijata, svršio je filozofske nauke u Makarskoj, a bogoslovne u Peruggi. Tu je postao svećenikom, a zatim je kao profesor predavao filozofiju u Firenci, bogoslovlje u Peruggi, Šibeniku i Budimu. Bio je dva puta provincijalom od 1735—1738 i od 1751—1754. Za 30 godina neprestano je propovijedao riječ Božju, rado slušan i poštivan od svakoga. Njegove su propovijedi mladi franjevački bogoslovi morali učiti na pamet i, u vrijeme vizite O. provincijala, javno ih pred svima izgovarati. O. Filipović nosi počasno ime Oca i Dekana provincije. Umro je u Sinju na 10 prosinca 1765 u dobi od 80 godina. **Zlatović**, Franovci, 268 sl.; Monografije, 396.

[63] **Zlatović**, Franovci, 270.

[64] Monografije, 396.

[65] LAPŠ, 339; Protocollo, 19.

i drugoga što je u tu svrhu trebalo, odredi, da se svake subote prosi po Dobromu ulje i ostalo. Zatim odredi, da svake subote na prvu Misu zvone 2 zvona i da se sv. Misa govori pred otkrivenom Gospinom slikom. Svake subote u veče pjevat će se pred otkrivenom slikom Lauretanske Litanije. Kroz to vrijeme gorjet će na oltaru 6 svijeća, a zvona će javljati vjernicima početak ove pobožnosti.[66] Time je zavedena vječna pobožnost subotâ Gospe od Zdravlja, pobožnost, koju je kasnije Sv. Stolica obdarila posebnim oprostima.

9. Samostan i kapela „Gospe od Zdravlja"

Kako se je predvidalo, naziv »Presv. Otkupitelja« za samostan i kapelu na Dobromu nije se mogao održati. Ni stroge naredbe ni prijetnje s kaznama nijesu ništa koristile, Redovnici su doduše slušali; ali narod se nije osvrćao ni na naredbe ni na kazne, koje ga nijesu mogle ni pogoditi. Samostan i kapela nosili su doduše službeno naziv Presv. Otkupitelja; ali privatno i u praksi svak ih je zvao po Gospi od Zdravlja.

Iz početka samostan ili bolje hospicij nosio je ime Majke Božje ili Marijina Naviještenja. Ali, kad je Majka Božja sačuvala Dobri od kužne pošasti, narod ga je prozvao samostanom Gospe od Zdravlja.[67] U službenim spisima spominjalo se ime Sv. Marije, Bl. Dj. Marije ili Marijina Naviještenja. To se ime još nekako mogla složiti s pučkim nazivom Bl. Dj. Marije ili Gospe od Zdravlja; jer se u oba slučaja radilo o Majci Božjoj, premda sveta Slika, koja su

[66] Protocollo, 20.

[67] **Zlatović**, Monografije, 395 veli: »Vidjesmo kako samostan još dokle se zače Prebivalište, bijaše posvećen zajedno s crkvom Gospi od Zdravlja«. Sigurno ovdje O. Zlatović misli, kako je puk nazivao samostan i crkvu; jer u službenim spisima nalazimo naziv »Marijina Naviještenja« »Ssma. Annunziata«, »Annuntiationis B. M. V.« i slično. Ovaj je naziv samostan imao još prije nego je sagrađena crkva. A da O. Zlatović misli na pučki naziv, to se zaključuje također iz toga što spominje crkvu, koju je narod sagradio za svetu priliku Gospe od Zdravlja, koja ga je spasila od kužne pošasti, pa ju je tako i zvao, premda je službeni naziv bio »Marijina Naviještenja«.

tu častila, nije odgovarala službenom nazivu ili otajstvu, koje je ime prestavljalo. Kad je pak došao naziv Presv. Otkupitelja, on nije odgovarao ni Majci Božjoj ni svetoj Slici na velikom oltaru, pa se narod nije mogao s njim sprijateljiti. Stoga ga naprosto nijesu htjeli primiti, pa su i kapelu i samostan unaprijed kao i dosada nazivali kapelom i samostanom Bl. Dj. Marije ili Gospe od Zdravlja.[68] Naziv Presv. Otkupitelja pokazivao se sve neodrživijim radi velikih milosti, koje su vjernici od Gospe od Zdravlja primali, kao i radi osobite pobožnosti i štovanja koje Joj se tu iskazivalo.

Sve je ovo potaklo O. Jeronima Barezu, dosadašnjeg starešinu samostana na Dobromu, da stvar iznese na kapitulu u Zaostrogu na 18 listopada 1757, na kome je on bio izabran za definitora Provincije,[69] i da zamoli, da se ne bi više sililo, da se samostan i kapela na Dobromu nazivlju po Presv. Otkupitelju, kad narod ne će da ga tako nazivlju; već naprotiv da im se dade naziv, koji im daje narod i koji im naravno pripada, a taj je Gospe od Zdravlja. Starješinstvo je uvidjelo opravdanost molbe i udovoljilo joj, odredivši, da unaprijed samostan i crkva na Dobromu imadu za Pokrovitelja i Zaštitnika Majku Božju pod Njezinim lijepim nazivom Gospe od Zdravlja.[70]

---

[68] »Ali i mješćani i svaki ostali, budući ga (samostan) znali pod nazivom Gospe od Zdravlja, nikako ne mogoše mijenjati imena i naziva, ter i ostade pod starim nazivom vazda.« **Zlatović**, Monografije, 395; **Balić**, n. mj. 15; **Crnica**, Glavni događaji, 16 sl.

[69] Što se tiče nadnevka kapitula prepisivaču Protocolla potkrala se jedna pogrješka. Prvi put nije stavio nadnevak, kad se je održao ovaj kapitul u Zaostrogu. Kasnije je opazio tu prazninu, pa ju je htio ispuniti. Poviše crte dodao je dan i godinu; ali tu je počinio sigurno nehotičnu pogrješku: mjesto 5 napisao je 4, tako da mu je izašlo, da se je kapitul održao g. 1747. Suviše on spominje, da se je držao na 11 listopada, dok LAPŠ, 355 veli, da je to bilo na 18 listopada. Na tom kapitulu izabran je za provincijala O. Frano Marjanović, a za gvardijana na Dobromu O. Juraj Radnić, za lektora moralke O. Jeronim Kojić. LAPŠ, 356. Mislimo, da je ispravniji ovaj nadnevak, jer ga donosi i LAPM, 461.

[70] Protocollo, 20; »Gospa od Zdravlja«, 1933, br. 5; »Križ na Jadranu« 1933, br. 20. Prije nego se je pronašao Protocollo del convento, nije se znalo tačno, kad je promijenjen ovaj naziv. Radi toga i neizvjesnost kod pisaca. V. **Balić**, n. mj. 14. Arhivar, koga su kasnije prepisivali LAPŠ i LAPM, još i slijedeće god. 1758 spominje: »In con. tu Ssmi. Red. Spalati«; god. 1759, što je značajno, spominju za sve samostane ime Pokrovite-

Budući da pod nazivom Majke Božje ili Gospe od Zdravlja nema posebne svetkovine u Crkvi, nego se svetkovina Gospe od Zdravlja štuje na dan Prikazanja Majke Božje u hram, koju svetkovinu naš narod nazivlje Gospom od Zdravlja, to je starešinstvo, da bolje označi blagdan, kad se ima slaviti Pokrovitelj ili Naslovnik kapele i samostana, riječima Gospe od Zdravlja, doda još Prikazanja u hramu.[71] Sveta slika Gospe od Zdravlja, kako je već rečeno ne označuje Njezino Prikazanje u hramu, nego Presv. Djevicu s djetetom Isusom u naručaju. Ali za proslavu ovoga Njezina blagdana upotrebljava se, kao i u drugim svetištima, oficij i Misa Njezina Prikazanja u hramu. U službenim pak spisima kao i u privatnom životu za crkvu i samostan upotrebljava se od ovog vremena sve do svršetka 19. vijeka gotovo isključivo naziv B. M. V. Salutis — Gospa od Zdravlja, a predmetom štovanja vjernika uvijek je samo ova sveta Slika.

Promjenom naziva za samostan i kapelu došlo je štovanje Gospe od Zdravlja na Dobromu do svršenog izražaja. Premda je samostan s crkvom iz početka imao drugi naziv, premda je starješinstvo sa strogim kaznama urgiralo drugi naziv, ipak ne ostaje ni jedan ni drugi: i samostan i kapela treba da se nazivlju po svetoj Slici samostanom i crkvom Gospe od Zdravlja! Ko ne vidi tu prsta Božjega?

Mjesec dana kasnije t. j. na 21 studenoga proslavljen je za prvi put blagdan Gospe od Zdravlja, kao novog Pokrovitelja i Naslovnika crkve i samostana. Istog dana, dozvolom splitskog nadbiskupa Pacifika Bizza, za što svečaniju proslavu uvedeno je svečano izloženje ili blagoslov sa Svetotajstvom.[72]

---

lja, za splitski samostan ne spominju ga nego se kaže naprosto: »In con. tu Spalati«. Za provincijalstva O. Jeronima iz Jezera t. j. od 1760—1763 sav je prostor prazan, je prepisivač LAPŠ-a nije imao pri ruci akta ovoga provincijala, pa je ostavio prostor prazan, da ga kasnije ispuni. Valjda ni kasnije nije došao do njih, pa je dotični prostor do danas ostao prazan. Ista je stvar i sa LAPM, koji je prepisan iz LAPŠ. Od god. 1765 unaprijed nalazi se uvijek naziv Gospe od Zdravlja, Majke Božje od Zdravlja, Bl. Dj. Marije od Zdravlja ili Prikazanja Bl. Dj. Marije.

[71] »...fece il P. Bareza mutare il Titolo del Con.to, che prima era del Ssmo. Redentore, in quello della B. V. della Salute, cioè della Presentazione nel Tempio.« Protocollo, 20.

[72] Protocollo, 20.

10. Štovanje Neoskvrnjenog Začeća Bl. Dj. Marije

Prije god. 1854 nauka, da je Bl. Dj. Marija začeta bez ljage istočnoga grijeha, nije bila članak vjere. To je postala tek na 8 prosinca ove godine, kad ju je takovom proglasio, na radost svega katoličkog svijeta, veliki Papa Pijo IX. Najveću zaslugu za proglašenje člankom vjere ove divne odlike Majke Božje ima naš Franjevački Red, koji je preko svojih velikih sinova kroz šest stoljeća riječju, perom i djelom branio ovu osobitu Marijinu povlasticu, dokazujući, osim drugih razloga, da nju traži čast samoga Sina Božjega i da je zadržana u Sv. Pismu.

Sv. Oci Pape s velikim simpatijama pratili su rad sinova sv. O. Franje u obrani ove odlike Majke Božje, i posebnim povlasticama i oproštenjima obdarivali njih i sve koji su ovu odliku Presv. Djevice posebno štovali. U Franjevačkom Redu svetkovina Neoskvrnjenog Začeća odavno se je svetkovala veoma svečano. Naš je Red pače bio posvećen Bl. Djevici pod otajstvom Njezina Neoskvrnjenog Začeća, kao svojoj Pokroviteljici. Starešinstvo bilo čitavog Reda bilo pojedinih provincija češće je poticalo Braću, da budu posebno pobožni prema ovoj velikoj Marijinoj povlastici i da tu pobožnost nastoje što više među narodom raširiti.

Što se tiče naših krajeva, provincijal O. Pavao Nikolić, rodom iz Šibenika, posebnim pismom od 20 rujna 1726 naglasuje, kako je naš Red od početka svoga imao Presv. Djevicu pod nazivom Neoskvrnjenog Začeća, kao svoju osobitu Pokroviteljicu, kako je to otajstvo svim silama branio i s pomoću Njezinom ostao pobjedonosan; stoga treba da svaki član Franjevačkog Reda bude posebno pobožan prema ovomu otajstvu; svima pak svojim podređinicima naređuje, da u Lauretanskim Litanijama iza zaziva svih Svetih, dodaju zaziv: »Kraljice bez grijeha začeta.«[73] Kad su pak braća g. 1742 tražila promjenu naziva i Pokrovitelja za Provinciju, molili su, kako smo vidjeli, da im Pokrovitelj ili Naslovnik bude sam božanski Otkupitelj ili Njegova Presv. Majka sa svojim otajstvom Neoskvrnjenog Začeća. Time

[73] LAPŠ, Okoloredne, naredbe PP. OO. Generala, Provincijala; Balić, n. mj. 38.

su posvjedočili jedan put više, kako je ova lijepa odlika Majke Božje braći u našoj provinciji mila i koliko su do nje držali.

Javno štovanje Neoskvrnjenog Začeća Bl. Dj. Marije zavedeno je u kapeli na Dobromu 8 prosinca 1755. Zaveo ga je O. Jeronim Kojić, bivši učitelj bogoslovlja, na poticaj pobožnog splitskog nadbiskupa Pacifika Bizze. Pobožnost se je držala kroz osminu nakon blagdana pred izloženim Svetotajstvom. Pobožnosti je prisustvovao i sam nadbiskup; pače da što bolje uspije, dao je i obilnu milostinju.[74] Slijedeće godine pobožnost je jednako obavljena; ali ovoga puta bez nadbiskupa Bizze, koji je na 13 svibnja 1756. blago u Gospodu preminuo.[75]

Njegov nasljednik preuzv. g. Nikola Dinaričić, koji je postao nadbiskupom na 1. I. 1757, također je prisustvovao pobožnosti. Nekoliko dana pred Gospu od Začeća, O. Jeronim Kojić pođe, po naredbi gvardijana O. Jurja Radnića, da pozove nadbiskupa, da bi izvolio prisustvovati pobožnosti kao i njegov predšasnik. Nadbiskup, držeći ovu pobožnost novom, izrazi neku sumnju o njezinu ustanovljenju. O. Kojić odgovori, da pobožnost nije nikakva novost, da je zakonito ustanovljena dozvolom, pače na poticaj njegova pretšasnika. Nadbiskup pođe za nekoliko puta kroz osminu na pobožnost, rekavši, da ga se upozori, ako bi trebalo da i on prisustvuje.[76]

God. 1758 opet se je držala pobožnost. LACD ne spominje, da joj je ovoga puta prisustvovao nadbiskup; ali, budući da nema opaske da je bio pozvan, zaključujemo, da je bio bolestan ili, što je još vjerojatnije, da je bio odsutan.

Međutim protivnicima ove lijepe odlike Majke Božje nije bilo pravo, što je ova pobožnost uvedena, pa pokušaše

---

[74] »E questa ebbe principio dall' anno 1755 a eccitamento divoto dell'Ill.mo qm. Monsgre. Bizza Arci.vo di felicissima ricordanza di questa Metropoli, che a seconda del piissimo e religioso suo zelo contribuiva anche generosa limosina per maggior decoro d' una opera cosi santa.« LACD, 427.

[75] **Gams**, Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae, Ratisbonae 1873, s. 421; **Farlati**, n. mj. 3, 565.

[76] LACD, 415: »E vi fu invitato l' attuale Ill.mo Mons.gre Arcivescovo, che disse pure d' avisare quando fosse in caso d' intervenirvi, tanto era lontano dal farvi alcuna oppocizione.« LACD, 427.

nagovoriti nadbiskupa, neka je zabrani.[77] Njihovo nastojanje nije uspjelo; ali zato nadbiskupa teško izložiše.

Nekoliko dana poslije nego se je zadnji put održala pobožnost, kancelar nadbiskupov Don Antun Belglava pozva preda se gvardijana O. Jurja Radnića i oštro ga prekori, što je održavao pobožnost bez nadbiskupove dozvole, jer da je ona bila dozvoljena samo za god. 1757; da je to privatna pobožnost, koju je nadbiskup dopustio na molbu jednoga običnoga Fratra, nekoga O. Kojića. Za potvrdu pokaza mu tobožnji dekret nadbiskupov, koji bi O. Kojiću bio na taj način dozvolio izložbu Svetotajstva.[78]

Postupak kancelarov bio je s više razloga nezakonit. On nije bio starešina gvardijanov, pa nije mogao tako proti njemu nastupiti. Pobožnost prema Neoskvrnjenom Začeću nije privatna pobožnost, jer se je obavljala u cijelom Franjevačkom Redu i u mnogim drugim krajevima katoličkog svijeta, a za privatnu pobožnost jednog redovnika ne dozvoljava se svečano izloženje Svetotajstva, i to više dana. Dekret nadbiskupov bio je izmišljen, jer ga O. Kojić nikada nije primio, kako je sam izjavio;[79] a nije ga mogao ni primiti, jer on u nadbiskupa Dinarčića nije tražio dozvolu, da može održati pobožnost, budući da je ona već bila zakonito uvedena, nego ga je samo pitao, hoće li i on prisustvovati ovoj pobožnosti, kao što joj je prisustvovao njegov predšasnik. Ipak O. gvardijan sve mirno podnese.

Ali time nije sve svršilo. Kancelar učini još, da ga pozove preda se nadbiskup Dinarčić. Nadbiskup napadne O. gvardijana veoma žestoko i kao preuzetnom kršitelju vlastite dužnosti digne mu vlast ispovijedanja, dodavši još i prijetnju, da će ga suspendirati a divinis t. j. da će mu zabraniti i Misu govoriti.[80]

---

[77] Zlatović, Monografije, 398.

[78] »Ebbe (P. Radnić) ad ammirare con sua sorpresa un tal qual atto dal Ministro stesso esibitogli, con sui si fa vedere d' aver l' anno 1757 accordata licenza di far l' ottavario stesso a petizione divota, come si aserisce d' un tal P.re Coich semplice Figlio del Con.to med.mo deducendo da un tal architettato appoggio esser questa una funzione privata, e non già ordinaria, com' ella è«. LACD, 427.

[79] LACD, 355.

[80] »Indi fatto chiamare l' accenato guardiano da Mons.gre Ill.mo prorupe questi nel più acre risentimento contro di lui tuttochè forse previa-

Neshvatljivo je, kako se je moglo do ovoga doći. Ako je ko bio kriv, to je krivnja imala pasti na O. Kojića, koji je držao ovu pobožnost i on je imao biti pozvan na odgovornost, a ne O. gvardijan. Ni jedan pak ni drugi nije smio biti kažnjen bez sporazuma s O. provincijalom, jer su oni kao redovnici izuzeti od biskupske vlasti, [81] pa, ako što u crkvi i samostanu skrive, mora ih se prijaviti njihovu O. provincijalu, da ih on kazni, a ne drugi.

Viđeniji Oci u samostanu upozoravali su nadbiskupa na ove okolnosti, kao i na to, da je pobožnost zakonito uvedena, da ona spada na povlastice i prava Franjevačkog Reda, koja ne može nijedan biskup dignuti, jer su udijeljena od Sv. Stolice, itd. Nadbiskup se nije dao sklonuti na popustljivost; pače zaprijeti, da će zabraniti sve druge pobožnosti i da će se morati svaki put pitati dozvola, kad se bude koja pobožnost održavati. [82]

Pri ovakom stanju stvari našoj braći nije ostalo drugo nego da upotrebe skrajnje sredstvo, s kojim su mogli spasiti svoja prava i štovanje Neoskvrnjenog Začeća Majke Božje. Odrediše O. Jeronima Barezu, prokuratora samostana i definitora provincije, da u ime samostana i provincije, uloži utok i priziv proti nadbiskupovim odlukama na stariju vlast. I zaista O. Bareza na 7 veljače 1759 svečano prosvjedova proti spomenutom dekretu od 7 prosinca 1757 i proti bilo kojem pokušaju, koji bi išao proti zakonito uvedenim funkcijama, prizivljući se nunc pro tunc svaki put na veće sudove, na koje se ima prizvati po pravu. [83]

---

mente informato da più acreditati contro di lui tuttochè forse previamente informato da più acreditati Padri del Con.to della veratà della predetta instituzione, e come presunto mancator del proprio dovere lo privò della confessione, agiungendoli la minacia di sospenderlo a Divinis,« LACD, 428.

[81] »La quale (pena) quanto possa sussistere riguardo a persona Regolare, ogni indiferente giudizio lo può discernere.« LACD, 428.

[82] »Vedendo però i detti Padri inflessibile id sud.to per altro venerato Pastore a tante raggioni addettegli per rimoverlo dall' intrapreso pensiero di voler abbolire tutte le accennate ordinarie funzioni, onde dipendere dal suo assenso, che toties quoties, come se fossero private, abbia a chiedersi...« LACD, 428.

[83] »....sono costretti col mezzo di me Fra Girolamo Bareza loro diff.re, e Procuratore di protestare solennemente al tal qual mentovato

Ipak, iz obzira prema nadbiskupu, nije odmah objelodanio prosvjed i priziv, nego ga je položio kod javnog bilježnika g. Petra Massa. Kod njega je imao stati i nije se smio objelodanjivati dokle god nadbiskup što nova ne poduzme.[84] Ne čitamo, da je priziv bio objelodanjen. Iz toga se zaključuje, da nadbiskup nije ništa nova poduzeo. O. Zlatović kaže, da je nadbiskup opozvao svoju zabranu.[85] Time je povraćena čast Neoskvrnjenom Začeću, pa se pobožnost i nadalje obavljala. Kasnije je uvedena devetnica pred blagdan mjesto osmine iza blagdana.

12. Druge pobožnosti na Dobrome

1. *Sv. Paškal Baylonski.* — Na 17 svibnja 1592 pošao je s ovoga svijeta veliki sluga Božji sv. Paškal Baylonski. To je bio čovjek izvanredne svetosti, a ujedno neobično skroman redovnik. Prije nego je stupio u Franjevački Red bio je običan pastir; a kad je postao Franjevcem, ostao je do smrti prosti brat lajik. Već kao pastir odlikovao se blagom i pomirljivom ćudi, pobožnošću prema Majci Božjoj i Presv. Oltarskom Sakramentu. Kao redovnik te je vrline doveo do savršenosti, što potvrđuju mnoga čudesa, koja je učinio još za života. O presv. Euharistiji Bog mu je dao takovo znanje, kakova nije imao ni najveći učenjak njegova doba. I mrtav je, posebnim čudom, iskazao poštovanje Svetotajstvenom Isusu. Dok je mrtav ležao u crkvi, za vrijeme sv. Mise, preko podizanja Presv. Tijela i Presv. Krvi, otvorio je i zatvorio oči. Nakon smrti, Bog ga je proslavio mnogim čudesima i zamjernim djelima, među kojima se osobito ističe udarcima iz Svečeva groba ili s njegovih slika najavljivanje povoljnih i nepovoljnih događaja.

Prema ovomu Svecu iz puka puk je bio veoma pobožan i utjecao mu se u svojim potrebama, osobito poslije nego ga

---

atto 7 Xbre 1757, ed a qualunque attentato, che contro la già introdotta consuetudine delle sopra dichiarite Funzioni venisse a farsi da chi si sia, il tutto appellando nunc pro tunc et toties quoties a Tribunali Superiori ad quae de jure.« LACD, 428.

[84] LACD, 437.

[85] Monografije, 398.

je g. 1690 Papa Aleksandar VIII proglasio Svecem. OO. Franjevci nastojali su da među pukom šire pobožnost prema svomu velikom Bratu, a Svetac je svojim štovateljima dijelio obilne milosti. U našim krajevima gotovo u svakoj franjevačkoj crkvi nalazio se je oltar sv. Paškala; u mnogim mjestima proslava njegova dana bila je spojena s pučkom svečanošću pa sa narodnim sajmom ili pazarom. Tako je bilo u Šibeniku, Sinju, Karinu, Zaostrogu itd.

I na Dobromu su nastojala naša braća da uvedu i u puku prošire pobožnost prema sv. Paškalu. Odmah u početku bio je u kapeli jedan oltar na čast sv. Paškala, a trgovac Antun Katić darovao je za oltar Svečev kip.[86] God 1737, za gvardijanstva O. Antuna Šimića, dozvolom nadbiskupa Antuna Kačića, uvedena je devetnica na čast sv. Paškala sa izloženim Svetotajstvom.[87] Pri svršetku 18. vijeka zavedena je bila i procesija na Svečev blagdan; ali o tome kasnije. Vjernici su, zagovorom sv. Paškala, primili mnoge milosti: što potvrđuju razni zavjetni darovi, koji se čuvaju u samostanskom pohraništu.

2. *Križni Put.* — Poznato je, da je pobožnost Križnog Puta jedna od najglavnijih i najmilijih pobožnosti Franjevačkog Reda. Sv. O. Franjo tako je često promatrao muku Isusovu i radi toga plakao, da je od velikih suza gotovo vid izgubio. Njegova djeca vjerno su ga slijedila u štovanju i promatranju muke Spasiteljeve. Oni su od vremena sv. O. Franje čuvari Spasiteljeva groba i drugih svetih mjesta, koja je On svojim životom i smrću posvetio i svojom predragocjenom krvlju natopio. Uz neizrecive žrtve krvi i života oni su sačuvali i spasili za katoličku Crkvu ova, svakom kršćaninu najmilija, mjesta. Svagdje po katoličkom svijetu nastojali su da što više raširе pobožnost prema muci Isusovoj, ustanovljivajući po crkvama i kapelama postaje ili stajališta Isusova Križnog Puta. Sv. Stolica je, s obzirom na zasluge Franjevačkog Reda u širenju štovanja prema muci Isusovoj, udijelila Franjevačkom Redu povlasticu, da

---

[86] Protocollo, 24.

[87] »La Novena di S. Pasquale fù instituita dal qm. R. P. Antonio Simich, allora Guard.no e primo Guard.no del Con.to, con il permesso di Monsgr. Archiv.vo qm. Antonio Kadcich, dell' anno 1737.« Protocollo, 20; LACD, 427.

samo starešine Franjevačkog Reda bilo osobno bilo preko drugih svećenika, mogu podizati postaje Križnog Puta.

I braća u Splitu širila su u narodu pobožnost prema muci Isusovoj. Postaje ili stajališta Križnog Puta podignuta su na 6 siječnja t. j. na blagdan Sv. Triju Kralja 1754, za gvardijanstva O. Augustina Šarića. Blagoslovio ih je i svečano položio eksdefinitor i tajnik provincije, kasnije provincijal O. Andrija Staničić.[88] O. Jerko Bareza za svoga gvardijanstva odredio je, da svi redovnici imadu u crkvi javno obavljati pobožnost Križnog Puta svake četvrte nedjelje u mjesecu, prije čega je zvono imalo najaviti pobožnost,[89] u korizmi pak ova pobožnost imala se je obavljati jednako javno svakoga petka i nedjelje.[90]

3. *Djetešce Isus.* — Druga pobožnost, koja je bila osobito mila sv. Ocu Franji i koju je ostavio u baštinu svojoj djeci, jest pobožnost prama Djetešcu Isusu. Sv. O. Franjo neizrecivo je ljubio Isusa u jaslicama. On je prvi god. 1222 zorno proslavio uspomenu rođenja Isusova u jaslama sa svojom braćom, s prijateljem Ivanom Vellita i s drugim pobožnim narodom u Grecciu. Djeca sv. O. Franje nastojala su da ovaj radosni događaj što svečanije proslave i tom prigodom probude više duhovnog veselja u srcima vjernika.

Tako su činila i braća na Dobromu. Još se i sada čuva u sakristiji dosadašnje crkve lik Malog Isusa, povijena u pelene, koji je za vrijeme božićnih dana bio izlagan štovanju vjernika. Da bi narod lijepi božićni obred mogao što bolje razumjeti i osjetiti što više duhovne radosti, O. Bareza odredi, da se cijela matutina ili jutrnja božićne noći pjeva hrvatski; da se iza prve pjevane Mise odmah reknu i dvije druge, a da se preko jedne i druge pjeva poslanica, evanđelje i »U se vrime godišta«, te da se pri svakoj Misi pokadi oltar[91]

4. *Sv. Antun Padovanski.* — Premudrom odlukom providnosti Božje sv. Antun Padovanski, zbog svoje zamjerne

---

[88] Protocollo, 19. Premda O. Bareza nije tada još bio gvardijan samostana, ipak Protocollo, 19 pripisuje njemu u zaslugu podignuće ovog Križnog Puta.

[89] Protocollo, 19.

[90] Protocollo, 20

[91] Protocollo, 19.

svetosti i čudesa, kratko vrijeme nakon smrti, koja ga je prenijela u nebo na 13. VI. 1231, na 30 svibnja slijedeće godine 1232 bi proglašen Svecem. Sv. Ante veoma je drag svakom kršćanskom srcu, štuje ga se i zazivlje se u svim krajevima svijeta i malo je koja crkva i kapela po svijetu, gdje nema njegove slike ili kipa; s drugim riječima, on je, kako lijepo reče veliki Papa Lav XIII, Svetac svega svijeta. Koje onda čudo, ako su i naša braća na Dobromu bila osobito pobožna prema sv. Antunu i nastojala da štovanje prema njemu prošire i podržavaju u narodu, što je inače preporučio sam Papa Grgur IX u buli, kojom ga je proglasivao za Sveca?

Jedan od triju oltara, koji su se nalazili u kapeli, bio je posvećen sv. Anti. Za oltar je O. Filip Grabovac poklonio jednu lijepu Svečevu sliku.[92] Ta je resila Svečev oltar sve dok nije bila sagrađena dosadašnja crkva; pače pri prelazu u dosadašnju crkvu iz kapele ona je bila nošena u svečanoj procesiji zajedno s drugim svetim slikama.[93] O. Jeronim Bareza ustanovio je, s dozvolom nadbiskupa Bizze, izloženje Svetotajstva na dan sv. Ante, kojom je prigodom utvrđeno, da se svečano izloženje ima obavljati na glavnom oltaru ili na oltaru Gospe od Zdravlja.[94]

Još su se obavljale i druge pobožnosti prigodom velikih crkvenih svetkovina. Ali te su se pobožnosti držale i po drugim crkvama i nijesu imale ništa posebnoga u našoj kapeli.

13. Blagoslov temeljnog kamena nove crkve

Naša braća na Dobromu išla su po Splitu, po otocima i okolišnim mjestima kao i po cijeloj Dalmaciji, kupeći milodare za svoju novu crkvu. Poticala ih je na to ljubav prema Majci Božjoj; ali ih je gonila i nevolja, budući da je tadašnja kapela bivala svaki dan sve tjesnija uslijed splivanja vjernika, koji su dolazili Majci Božjoj na zavjet i na svete crkvene obrede.

[92] Protocollo, 23.
[93] Zlatović, Monografije, 401.
[94] Protocollo, 20.

Ipak je stvar išla sporo i što se je više odmicalo od god. 1738, t. j. od vremena kad je g. Luposignoli izradio nacrt nove crkve, to je zanos više hladnio. Poteškoće koje su se opet počele pojavljivati i protivnosti koje su se stvarale novoj crkvi, tražile su jednoga čovjeka okretna i neustrašiva, koji će im se znati i moći oprijeti i ovo tako željeno djelo nove crkve kraju privesti.

Takav čovjek bio je O. Jeronim Bareza. O. Bareza, bivši učitelj filozofije i bogoslovlja, bio je čovjek veoma pobožan i učen, vrijedan propovjednik, gorljiv ispovjednik, sav zanešen za spasenjem duša.[95] Postavši gvardijanom na Dobromu 9. kolovoza 1754, zavede neke pobožnosti bilo prema Isusu bilo prema Njegovoj Presv. Majci i drugim Svecima, od kojih se neke i sada obavljaju. Ali glavna njegova briga bila je započeti s gradnjom nove crkve.

Dvije su stvari, koje je pri tome imao postići: pribaviti što više sredstava za gradnju crkve i odalečiti poteškoće koje su joj stale na putu. Što se tiče prvoga, upotrebio je svoje apostolsko djelovanje i sabiranje milostinje. Pun pouzdanja u Božju providnost, kroz pet godina živoga nastojanja radio je po Splitu i okolici. Propovijedao je riječ Božju i sve što je zaslužio, sve je ulagao za novu crkvu. S torbicom o ramenu i štapom u ruci obilazio je neretvansku, vrgorsku, makarsku i imotsku krajinu. Išao je po Cetini, Zagori i Petrovom polju. Kucao je na vrata svjetskih bogataša, crkovnih i svjetovnih dostojanstvenika i sabirao milostinju. Pomogoše ga svjetovni svećenici, dobročinitelji iz Poljica, bosanski biskup O. Pavao Dragičević i mnogi drugi. Podupriješe ga i druga braća u samostanu, po župama, a najviše slavni O. Jeronim Filipović s milostinjom svoga apostolskoga rada, sa svojim mudrim uputama i savjetima.[96] Nakon velikih truda i napora skupi se prilična svota, da se je moglo započeti s radom.

Ali nastupiše poteškoće, tako da je O. Bareza svršio gvardijanstvo, a nije mogao započeti gradnju. Ni njegovu nasljedniku O. Jurju Radniću, koji je izabran 18. studenoga

---

[95] Izvorno svjedočanstvo, koje je O. Bareži izdao na 23 srpnja 1769 splitski nadbiskup Ivan Luka Garanjin, nalazi se u LACD, 154 sl. Potpisan Generalni vikar Jakov Dudan i zamjenik kancelara Vid Nikolić.

[96] **Zlatović**, Monografije, 397; Franovci, 276.

1757, nije to palo u dio.[97] Kad se je Bogu svidjelo, došao je željno očekivani čas, da se blagoslovi i postavi temeljni kamen, a to je bilo na dan sv. Mihovila Arhanđela, na 29 rujna 1759.[98]

Blagoslov je imao obaviti splitski nadbiskup Dinaričić; ali je bio bolestan, pa ga je zamijenio njegov generalni vikar, arhiđakon, kanonik Don Petar Riboli u društvu Don Grgura Justanovića, Don Antuna Scipioni, Don Vida Nikolića, Don Mateja Mačukata, samostanskog sindika, i mnogih drugih svećenika i klerika. Obredu je prisustvovalo mnoštvo gospode i vjernika, a imao mu je prisustvovati i generalni providur Alviz Contarini III; ali je zbog žurnih poslova morao otputovati, pa je mjesto sebe odredio splitskog kneza-kapetana. No, budući da je i ovaj bio zapriječen, to su ih obojicu zastupali predstavnici općine knez Jeronim Capogrosso Cavagini, grof Vicenc Benedetti, Ivan Alberti i grof Andrija Cambi.[99]

Blagoslov je obavljen na 29 rujna u 8 sati izjutra. Ovom prigodom izrekao je O. Jeronim Filipović divan govor, u komu je istakao silne trude, muke i napore, koje se moralo podnijeti, poteškoće koje je trebalo svladati, da se dođe do ovoga blagoslovljenoga časa. Sada je sretan i veseo on i sav skupljeni puk. Zahvaljuje Bogu, što mu je dao milost, da je mogao dočekati ovaj radostan dan, pa suznih očiju kliče: »Sad otpusti slugu svoga, Gospodine, u miru, jer su vidjele oči moje ovo preveliko milosrđe Tvoje«.[100]

O blagoslovu temeljnog kamena sastavljena je spomenica, koju su potpisali svi redovnici u samostanu. Iz nje možemo razabrati, na kolike su poteškoće naišli i koje su muke morali podnijeti prije nego im je konačno uspjelo, da blagoslove temeljni kamen dosadašnjeg svetišta Gospe od Zdravlja. Spomenica u prepisu glasi:

»Poslije mnogih muka, truda i napora dopustila je previšnja nebeska Providnost, da se na 29 rujna 1759 postavi temeljni kamen ove crkve posvećene časti Svevišnjega s naslovom Bl. Gospe od Zdravlja. Dan se ima smatrati tajin-

[97] LAPŠ, 356, LAPM, 461.
[98] LACD, 409, Protocollo, 26.
[99] Protocollo, 26; LACD, 409.
[100] **Zlatović**, Franovci, 286; Monografije, 397 sl.

stvenim; jer kao što se je Arhanđeo Mihovil usprotivio gordosti Luciferovoj radi njegove prirođene oholosti, tako je dopustio Bog, da na njegov blagdan budu svladane sve protivnosti i da se vidi, kako slavi pobjedu pobožnost onih koji su nastojali, da se sagradi ovaj hram. Preuzvišeni i Prepoštovani Nadbiskup Nikola Dinaričić nije mogao zbog bolesti obaviti obreda; stoga je mjesto sebe odredio prepoštovanoga gosp. Vikara, Arhiđakona i Kanonika Don Petra Riboli, koji je, uz mnogo poštovanu gospodu Don Grgura Justanovića, djakona, i Don Antuna Scipioni, poddjakona, Don Vida Nikolića, podceremonistu, s drugim klericima, poslije 16 sati, obavio tako željeno polaganje temeljnog kamena. Ovom crkvenom obredu imao je prisustvovati presvijetli i preuzvišeni gospodin providur Alviz Contarini III; ali, pošto je morao otputovati radi važnih javnih posala, odredio je mjesto sebe presvij. kapetana Danijela Balbi, koji je također toga dana bio spriječen, pa ga je zamijenila gradska općinska uprava (Magnifica Communità) po gg. knezu Jeronimu Capogrosso Cavagini, grofu Vicencu Benedetti, Ivanu Alberti i grofu Andriji Cambi. Kanonik Don Matej Mačukat, sindik samostana — služba, koju je on vršio s osobitom ugodnošću, jer su njegovi pređi tim naslovom počašćeni još od sv. Ivana Kapistrana — bio je prisutan obredu zajedno s poštovanom samostanskom obitelju, koju su sastavljali niže potpisani, dok je provincijalom bio O. Franjo Marjanović.

P. O. Fra Šimun Kalinić, gvardijan i eksdefinitor.

M. P. O. Fra Jeronim iz Rame — (Filipović), jubilarni lektor, dva puta provincijal i dekan cijele provincije, osobiti otac ovoga samostana, koji je svojom upravom i veoma dobrim vladanjem dao ruku ovomu djelu.

P. O. Fra Jeronim Bareza, definitor i prokurator ove gradnje.

M. P. O. Fra Jeronim Kojić, jubilarni lektor.
P. O. Fra Bernardin Pavlović, eksdefinitor.
P. O. Fra Juraj Radnić, vikar.
P. O. Fra Ilija Bašić.
P. O. Fra Šimun Jukić.
P. O. Fra Luka Soldić.
P. O. Fra Ivan Skočibušić, lektor filozofije.

P. O. Fra Mihael Matasović.
P. O. Fra Ivan Milković.
P. O. Fra Jeronim Šitić.
Fra Petar Gagić, djakon.
Fra Mihael Junaković, djakon.
Fra Šimun Petričić, poddjakon.
Fra Frano Matić, lajik.
Fra Petar Đipalo, lajik.
Fra Petar Grabić, lajik.« [101]

Iz ove spomenice razabiremo, da je onda u samostanu na Dobromu boravilo 19 redovnika: 13 svećenika, 3 klerika i 3 brata laika, osim djece koja su učila gimnazijalne predmete. [102] Zaista vrlo lijepa obitelj!

14. Protivnosti novoj crkvi

Navedena spomenica najjasnije nam kaže, da su protivnosti, koje su stale na putu gradnji nove crkve Gospe od Zdravlja, bile zaista velike. Jer, ako se borba redovnika s Dobroga za novu crkvu uspoređuje s borbom Mihovila Arhanđela s Luciferom, to znači, da su protivnosti novoj crkvi bile neviđene i nečuvene. Ipak je Bog, nakon mnogih suza i muka, nakon bezbrojnih uzdisaja i molitava, dao da pobjedi pobožnost onih, koji su htjeli da Njegovoj Presv. Majci sagrade jedan lijepi hram.

Protivnosti novoj crkvi Gospe od Zdravlja bile su nakon blagoslova temeljnog kamena još veće nego prije blagoslova, kako ćemo kasnije vidjeti. Da je O. Filipović znao, da će tako biti i da se gradnja crkve neće moći nesmetano nastaviti, nego da će proći još dosta godina dok se dođe do krova, sigurno ne bi bio, pri blagoslovu temeljnog kamena,

[101] LACD, 409 sl.; Protocollo, 26; **Crnica**, Glavni događaji, 20 sl.

[102] **Zlatović**, Monografije, 398, kaže, da je bilo 17 redovnika: 13 svećenika, 3 klerika i 1 brat lajik. Njega je u bludnju zaveo Protocollo, 26. Tu je Spomenica napisana na jednoj čitavoj stranici s imenima sviju redovnika. Ali kako imena dolaze do dna stranice, dva posljednja imena nijesu mogla stati, i to imena Fra Petra Đipala i Fra Petra Grabića; pa su naprosto ispuštena. O. Zlatović prenio je, djelomično, Spomenicu iz Protocolla bez ona dva zadnja potpisa. U LACD, 409 sl. nalazi se Spomenica sa svima imenima.

sa starcem Šimunom zaželio smrt; nego bi rađe molio Boga, neka se udostoji odalečiti protivnosti i potpomoći one, koji grade hram Njegovoj Presv. Majci.

Čitatelj će se u čudu zapitati: zašto tolike protivnosti gradnji kuće Božje; gradnji hrama Majci Božjoj, koja je toliko dobra iskazala svomu narodu?

Svako veliko i sveto djelo treba da prođe kroz velike kušnje, i što je veće i svetije, to ga veće i teže kušnje čekaju. To vrijedi i za gradnju svetišta Gospe od Zdravlja. Da se vidi, da je to djelo Bogu drago i ugodno, trebalo je da bude prokušano velikim protivnostima.

Mi ne shvaćamo putova Božje providnosti, koja svetim djelima šalje i pripušta kušnje i s one strane, od koje se čovjek ne bi nadao, a povod im daju upravo djela sveta i Bogu ugodna. Što je u tome još čudnije, jest da ljudi, spriječavajući i onemogućivajući sveta djela, misle da dobro rade i da s time Bogu slavu daju. Tako je bilo i u našem slučaju.

U samostanu na Dobromu bilo je u ono vrijeme nekoliko redovnika velikog imena, bivših lektora filozofije i bogoslovlja, vrsnih propovjednika i traženih ispovjednika, kao što su bili tri Jeronima: O. Filipović, O. Bareza i O. Kojić, O. Bernardin Pavlović i drugi. Samostan i kapelu Gospe od Zdravlja oni su podigli do zamjerne visine, tako da, iako su bili izvan grada, narod je k njima dolazio, rado ih slušao i u duhovnim potrebama kod njih tražio savjeta i pomoći. Sama Majka Božja privlačila je k svomu svetištu na Dobromu narod, djeleći mu milosti i pritičući mu u pomoć u njegovim raznim potrebama. Protivnici su sada mislili: a što će tek biti, ako na Dobromu sagrade velik samostan i učine ga središtem svojih škola, kako je želio nadbiskup Cupilli? Što ako sagrade veliku crkvu i ona postane prošteništem?

Bojazni neosnovane i suvišne, ali u glavama malih ljudi potpuno opravdane i potpuno stvarne! Stoga je trebalo osujetiti, da Oci Franjevci na Dobromu ne dođu do tolikoga upliva i ugleda. Oni su izvan grada i ne treba im velika crkva: dovoljna im je sadašnja mala kapela; vlast im nije dozvolila da grade crkvu nego kapelu.[103]

---

[103] LACD, 89 sl.

To su dvije stvari, koje su iznosili protivnici i na temelju kojih su, kako razabiremo iz obrane naše braće, sve sile ulagali, da bi osujetili gradnju crkve Gospe od Zdravlja.

Naša su se braća branila i potrebu nove crkve dokazivala s dvije vrste dokaza: pravnim i stvarnim. U LACD nalazi se čitava rasprava, potkrijepljena najjačim dokumentima, kojima se dokazuje potreba nove crkve.[104] Samostan na Dobromu jest pravi samostan, sagrađen dozvolom sviju civilnih i crkvenih vlasti. Pravi samostan treba da ima uza se crkvu, a ne kapelu. »Crkva se traži, veli obrana, a ne kapela za jedan formalni samostan, kakav je ovaj danas i od mnogo godina unatrag što se tiče broja redovnika, iako ne upogled građe; a mora biti formalni samostan i upogled građe, jer to traži broj redovnika i redovnički život; jer je to izričita misao Prevedroga Dužda u njegovoj Povelji, Sv. Stolice u njezinom Breve-u, nadbiskupa u njegovu Dekretu«.[105]

Protivnici su naglasivali, da civilna vlast nije dozvolila gradnju crkve nego kapele. Obrana veli, da je javna vlast još god. 1717 dozvolila samostan i crkvu; a kad je jedanput dozvolila samostan, Prevedroga Dužda malo zanima, da li će uz samostan biti mala ili velika crkva ili raskošna bazilika. Priznaje, da se je tajnik pišući Povelju prevario i napisao »kapela«, ali opazivši pogrješku, da ju je odmah popravio i svojom rukom napisao: »crkva«. U ostalom, to nije važno. Dozvoljena je gradnja samostana, pa o crkvi više nema sumnje. Suviše na 6 svibnja 1730 izričito je dozvoljena crkva i samostan. Radi žalosnih prilika, koje su nastupile slijedeće godine, uslijed kužne pošasti koja se u Splitu pojavila, nijesu mogli sagraditi crkvu i samostan, nego sagradiše kapelu, odgađajući gradnju crkve i samostana za bolju zgodu, koja se — uzdaju se — pruža sada pod upravom generalnog providura Karla Contarini, dostojna vječne uspomene radi velikih poduzeća započetih na korist Dalmacije. Radi toga Magistrato sopra Monasteri g. 1758, proučivši dokumente, izričito dozvoljava da se gradi crkva.[106]

---

[104] Rasprava nosi naslov: »Informazione e soluzione d' obbjetti intorno alle Fabriche de' PP. Minn. Ossti. di Pozzobon.« LACD, 89 sl., 125 sl.

[105] LACD, 125 sl.

[106] LACD, 90 sl.

To su pravni razlozi. Stvarni su bili, ako je moguće, još odlučniji. Kapela, kako je bila sagrađena na brzu ruku, nije bila građena po pravilima građevne umjetnosti. Duljina nije odgovarala širini: široka je bila oko 8, a duga jedva 9 metara. U tom prostoru nalazio se kor za redovnike,[107] kojih je bilo redovito 10 do 20. Suviše su bila 3 oltara i nekoliko ispovjedaonica, kojih radi ograničenog prostora nije moglo biti dovoljno.[108] Od tako malenoga prostora što je sad moglo ostati za vjernike? Stoga obrana kaže, da se crkvene funkcije nijesu mogle obavljati dolično. Kako je bilo sve stisnuto, morali su se svećenici za funkcije oblačiti na istom mjestu, gdje mole oficije i gdje govore Misu, što je pravilo velike smetnje i neugodnosti. Za vjernike nije bilo mjesta ni za 100 duša. Dakle bila je prijeka potreba od nove crkve.

Vjernici su željeli i htjeli novu crkvu. Zato su davali i svoje doprinose. Ovo je izraženo i u samom natpisu nad glavnim vratima crkve, koji je postavljen slijedeće godine 1760 u latinskom jeziku: Bogu Predobromu Prevelikomu Na Čast Bogorodice Djevice Pobožnim Doprinosima Vjernika Mala Braća Od Opsluženja Podigoše Godine Spasenja 1760.[109] Tomu razlogu ko se je mogao protiviti?

Obrana izrazuje nadu, da neće biti poteškoća, te da neće trebati jasnijeg obrazloženja; ali, ako je potrebito, da će ga dati.[110]

Razlozi su obrane bili više nego jaki i uvjerljivi i odlučni za sve ljude dobre volje; ali protivnike nije vodio razbor. Stoga, kad im nije uspjelo osujetiti gradnju crkve zakonitim putem, oni se poslužiše nezakonitim. Predaja, koju je zabilježio O. Zlatović, svjedoči nam, da su protivnici silom htjeli spriječiti gradnju crkve. Što bi se obdan započimalo i sagradilo, to bi se obnoć porušilo i pokvarilo. To je trajalo sve dotle, dok Magistrato sopra i monasteri, koji je dozvolio gradnju crkve, nije uzeo rad pod svoju zaštitu. Uslijed

---

[107] Ovaj kor je napravljen za O. Ante Dedića, koji je bio starešinom od 1. kolovoza 1733 do 8 lipnja 1735. Protocollo 23.

[108] LACD, 126.

[109] D. O. M. IN HONOREM DEIPARAE VIRGINIS PIA FIDELIUM LARGITATE FF. MINORES DE OBSERVANTIA ERREXERUNT ANNO SALUTIS MDCCLX.

[110] »Speriamo, che non vi sieno ostacoli, ma se di maggiori lumi sarà duopo, di maggiori ne daremo«. LACD, 126.

česa knez-kapetan učini, da se njegov grb stavi na novi zid, da pokaže da je gradnja crkve pod njegovom zaštitom; i naperi top na gradskim bedemima prema crkvi proti onima koji bi se usudili što porušiti ili pokvariti. Jedino tako je bilo moguće nastaviti radom. [111]

Ako su se ovolike poteškoće pravile običnoj crkvi, što bi bilo da se je počela graditi bazilika, kakvu je zamislio arhitekt Luposignoli? A koliko bi ovaj dio grada sada bio napredniji i razvijeniji, da se je izveo ovaj nacrt i sagradio samostan s onom divnom bazilikom?

---

[111] Monografije, 397. O. Zlatović ovdje izražava sumnju o istinitosti ove predaje, kad veli: »Koliko je istine u ovoj predaji, ne možemo znati.« Pometa ga grb, koji je bio postavljen nad vrata kapele, kad je ona bila građena; pa nagoviješta, da bi taj grb možda bio postavljen i na vrata ove crkve. Njegova je bojazan neosnovana, a nagoviještanje proizvoljno. Priznaje, da je protivnost novoj crkvi bila velika, kako nam kaže Spomenica. Ali ne razlikuje protivnosti koje su se pravile dok se je crkva gradila od onih prije blagoslova temeljnog kamena. Te su bile mnogo teže od prvih, tako da se je crkva morala graditi čitavih 11 godina. O. Zlatović pušta s vida sve one muke, koje su naši Oci imali, kad su gradili samostan na Pojišanu, kapelu na Dobromu, hospicij i samostan uz kapelu itd.; zaboravlja žalosne prilike onoga vremena, kad su se takove poteškoće od privatnika mogle praviti; zaboravlja pisane dokumente koji nam govore o tim poteškoćama. Kad sve to vidimo, ne možemo i ne smijemo da posumnjamo u istinitost usmene predaje. Iz toga slijedi, da je nagoviještanje o grbu zdravstvenog providura Šimuna Contarini na prvoj kapeli potpuno proizvoljno; jer taj grb zaista nema ništa zajedničkoga s novom crkvom. On nije bio u crkvi uzidan, kao što je bio uzidan u kapelu, nego je samo bio gvožđem pričvršćen, a tako je isklesan da se nije ni mogao u zid uzidati. Grb, koji se je nalazio na pročelju dosadašnje crkve sve do g. 1936, t. j. dok nije porušena, jest, kako predaja kaže, grb ondašnjeg kneza-kapetana, a taj je bio Danijel Balbi. Protocollo, 26. Na grbu su urezana tri slova: N. F. P., kojima se ne može lako odgonetnuti značenje.

Poglavlje 5

Daljne pomoći Gospe od Zdravlja

1. Kuga god. 1763—1764

Spomenuli smo, da se je u Bosni, dok je bila pod turskim jarmom, često pojavljivala kuga. Redovito ju je donosila turska vojska ili trgovci, koji su iz Carigrada i drugih istočnih gradova dovažali i preprodavali robu. U trgovačkim lukama Splitu i Dubrovniku bili su podignuti oko god. 1590 lazareti, u kojima se je razkuživala roba, što je dolazila iz turskih krajeva, jer su prije više puta ovi gradovi teško stradali od kužne pošasti, koja je u robi došla.[1] Bosna pak kao turska zemlja bila je plodno tlo za širenje kužnih bolesti, pa i najpodesnije mjere opreznosti, koje je poduzimala mletačka i dubrovačka vlast, nijesu bile u stanju da spriječe zarazu, što se iz Bosne širila.

Tako se kuga pojavila i harala po Bosni i god. 1763. Uslijed veza između Bosne i Dalmacije do malo je prodrla u Dalmaciju, gdje je nalazimo svršetkom g. 1763 do polovice god. 1764.[2] U splitskoj krajini najprije se je pojavila u Kaštel Gomilici, i to na 14 studenoga 1763. Odatle je prešla u Split.[3]

Ovoga puta zahvatila je i jednu kuću na Dobromu. Prema Protocollu gospodar kuće zvao bi se Vice Klaić.[4] Od kuge je bio zaražen on i sin mu Mate. Obojica su od kuge

---

[1] **Novak,** Naše more, 163 sl., 214 sl.

[2] **Bajamonti,** Storia della peste, 138; **Frari,** Della peste, 678 sl.

[3] Protocollo, 21; **Zlatović,** Monografije, 399.

[4] Vjerojatno je, da se je zvao Klaić, ali nije sigurno. Upisano je bilo neko prezime pa brisano i opet nešto napisano, valjda **Claich.**

umrla. Na smrti ih je dvorio i Svetotajstvima umirućih providio O. Jeronim Bareza.

Tako Protocollo. Dočim usmena predaja, koja se i danas čuva u narodu, kaže, da se okuženik zvao Unušić; da nije od kuge umro, nego da je ozdravio, kad su se Dobrani utekli Gospi od Zdravlja.

Iz trećeg savremenog svjedočanstva O. Petra Kneževića zaključilo bi se, da je predaja tačnija. U jednoj kitici kaže, da se je kuga pojavila u jednoj kući, ali da je odmah prestala, niti se je dalje pružala, jer joj nije dala Gospa od Zdravlja:

»Sam' u jednoj pojavi se
Kući bolest, *pak pristade;*
Nit na dalje kud pruži se,
Jer joj dalje Ti ne dade.« [5]

Iz ove stavke, strogo govoreći, ne bi se dalo ništa zaključiti, jer se može natezati na obe strane. Ali dvije su druge kitice mnogo jasnije. Tu veli, da su drugi splitski varoši poznali nemilosti ili strahote kuge, ali da ih nije upoznao Dobri, jer toga nije dopustila Dobra Majka na Dobromu. Dobri je svuda naokolo slušao plač, tugu i jauk; a sam je ostao zdrav ne znajući za kugu:

Jer varoši drugi kuge
Poznadoše nemilosti;
Al' ne dade Ti te tuge
Njemu, Majko od Milosti.

Tako Dobri zdrav ostade,
Svud okolo slušajući
Plače, tuge, cvil i jade,
A za kugu ne znajući. [6]

Prema tomu vjerojatnije je da kuga ni ovoga puta nije nanijela nikakva zla Dobromu i da je dotični okuženik Unušić ozdravio. No bilo što mu drago, jasno je to, da je kuga na Dobromu brzo prestala i da je Dobri do malo opet bio zdrav. Vlasti su tada odijelile Dobri od drugih okuženih varoša. Stavljena je straža kao i god. 1731—32, koja je branila miješanje okuženih sa zdravima i obratno. Zdravstveni providur za Dalmaciju i Albaniju imenova O. Jeronima Barezu nadglednikom ove straže i nadstojnikom nad prehranom pučanstva na Dobromu, a nadbiskup Dinari-

[5] Pisme duhovne, 131.
[6] N. mj. 131, 132.

čić povjeri mu župničku dušobrižničku službu za varoš Dobri sve dok svrši kužna pošast. [7]

Ovoga puta kuga je pokosila više žrtava nego god. 1731—32. Bajamonti [8] i Frari [9] kažu, da je u samim splitskim varošima palo njezinom žrtvom 530 osoba. A vjerojatno je, da je žrtvom ove kuge pao i sam splitski nadbiskup preuzv. g. Nikola Dinaričić. [10]

2. Gospa od Zdravlja oslobađa Dobri

O. Zlatović na dva mjesta ističe veliku milost, koju je Gospa od Zdravlja ovom prigodom iskazala Dobromu, oslobodivši ga od kuge. Na prvomu piše: »I ovoga puta čudotvorna slika Majke Božje od Zdravlja oslobodi ovi varoš (Dobri) od nemiloga biča, dokle grad i ostali varoši bijahu od nemilog biča u crno zaviti.« [11] Na drugom veli: »U ovoj prigodi varošani Dobroga opet zapoznadoše milost Majke Božje od Zdravlja, koja se štuje u crkvi onoga samostana.« [12]

Da je Majka Božja i ovom prigodom pritekla u pomoć Dobromu i oslobodila ga od kuge, to nam je jasno iz dviju gore navedenih stavka savremenog pisca O. Petra Kneževića. Ali ima i drugih njegovih svjedočanstva, koja još jasnije o tome govore.

---

[7] LACD, 145—163; Protocollo, 21; **Zlatović**, Monografije, 399; Franovci, 309 sl.

[8] Storia della peste, 138.

[9] Della peste 678 sl.

[10] Tako misli i blagopok. Msgr. Don Frano Bulić. **Gams**, Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae, Dioecesis Spalatensis, str. 421 kaže, kad je Dinaričić postao splitskim nadbikupom, da je to bilo na 1. I. 1757; ali ne označuje dana i mjeseca smrti, nego samo navodi god. 1764. **Farlati**, 567 ističe želju, da bi ovoga dobroga biskupa kler i puk splitski dugo imao na upravi; ali jedva što je ušao u prvu starost, nenadana ga smrt ugrabi na veliku žalost sviju god. 1764. Njegove su riječi: »Optandum fuisset, ut optimi hujus Praesulis pio ac felici regimine Clerus populusque Spalatensis quam diutissime frueretur. Sed **vix primam senectutem inierat**, qui ne extrema quidem sine bonorum querimonia decedere potuisset, **cum eum mors immatura praeripuit**, ingenti omnium moerore et luctu **extinctus anno** superiori **1764.**«

[11] Monografije, 399.

[12] Franovci, 310.

U lijepoj pjesmi, poznatoj nam pod imenom Himne Gospe od Zdravlja, O. Knežević opisuje milost, koju je Majka Božja udijelila Dobromu, kad ga je g. 1731 sačuvala od kuge. Zatim nastavlja, da je tu milost ponovila i 33 godine kasnije, oslobodivši ga od iste kuge:

Ovo s' isto ponovila
Posli triest i tri lita,
Buduć Dobri obranila
Od tog biča jadovita. [13]

Al moguća oblast Tvoja
Kugi mejaš zabiliži,
Rekav, hoće volja moja,
Da s Dobroga Tvoj gnjiv biži. [14]

U drugoj pjesmi, spjevanoj prigodom krunjenja čudotvorne Gospine prilike, pripovjeda, da je kuga bila počela strahovito moriti, i, da je Majka Božja nije odalečila od Dobroga, da bi svaka kuća bila puna plača i žalosti, a mnoge bi bile sasvim opustjele. Dobrani, videći ovu strašnu pogibelj, poletješe pred svetu priliku Majke Božje i stadoše Je moliti, da im se smiluje i ovaj strašni bič Božji od njih odaleči. Ako im se smiluje, da će Njezinu svetu priliku okruniti zlatnom krunom:

Kako je bila moriti počela,
Da joj, o Majko, Ti ne budeš smela,
Svaka bi bila kuća puna cvila,
Bez svake sumnje.
Dosta bi bilo pak i pustih kuća,
Da nam ne budeš Ti, Majko moguća,
Milosna bila i bolest odnila
Od naših dvora.
Što mi nevoljni svi bistro videći,
I puni straha u smetnji stojeći,
Na pomoć zvali Tebe sm' i prijali
Potpunu milost. [15]

Zavjet se je svidio Dobroj Majci. Ona usliša vapaje svoje djece i odaleči od njih kugu, tako da je Dobri kroz

[13] Duhovne pisme, 131.
[14] N. mj. 132.
[15] N. mj. 171 sl.

čitavih 6 mjeseci, što je kuga još po Splitu harala, od nje ostao pošteđen. Dobrani, puni zahvalnosti, izvršiše svoj zavjet:

Primi, Prislavna, krunu, koju daju
Tebi Dobrani, jer dobro poznaju,
Da su po Tebi, a nisu po sebi
Ostali zdravi. [16]

Da ne bi ko posumnjao, da li je Majka Božja iskazala ovu milost Dobromu i oslobodila ga od kuge, ili se to možda slučajno dogodilo, O. Knežević na svršetku pjesme upravlja riječ samoj Majci Božjoj i veli Joj, da je Ona Dobri oslobodila od kuge, i niko drugi. Još Joj jedan put u ime svega puka izrazuje svoju duboku zahvalnost, i pozivlje sve i svakoga, da to čuje i radi toga Majku Božju da štuje:

Ti si, Ti, Majko, nami zdravlje dala,
Potpuna zato nek je Tebi hvala.
Ovo nek čuje svak i Tebe štuje:
Svim kazujemo. [17]

3. Krunisanje čudotvorne Prilike

Videći Dobrani, da im je draga Gospa od Zdravlja uslišala molitvu, da ih je dobrostivo oslobodila od kuge, spremno izvršiše zavjet. Dadoše odmah skovati 2 krune od suhoga zlata: jednu za Dobru Majku, a drugu za Djetešce u Njezinu naručaju.

Krunisanje čudotvorne Prilike obavljeno je veoma svečano na 21 studenoga ili na blagdan Gospe od Zdravlja god. 1764. To je bio dan neopisive radosti za cijeli narod, osobito za varoš Dobri. Dobri je bio sav iskićen barjacima i sagovima, a pucanje mužara i pušaka popratilo je ovaj neobični obred i umnožilo veliko veselje naroda.

Ovaj radosni događaj spomenuo je O. Knežević u pjesmi poznatoj nam kao Himna Gospe od Zdravlja. Ali on je za ovu prigodu sastavio drugu posebnu pjesmu u Safinoj strofi ili u stilu pjesme »Iste confessor Domini colentes«, da je vjernici mogu pjevati. Vjernici u pjesmi izjavljuju, da

[16] Pisme duhovne 171.
[17] N. mj. 173; **Crnica**, Glavni događaji, 21 sl.

im je dobro poznato, da ih je Majka Božja oslobodila od kuge, a nijesu slučajno od nje pošteđeni. Kuga je bila počela moriti tako strašno, da bi svaka kuća i na Dobromu od nje bila u crno zavita, da je Ona nije od Dobroga odvratila. Dobrani su to dobro vidjeli, pa puni straha utekoše se Gospi od Zdravlja. Ona ih je dobrostivo uslišala i kugu od njih odalečila. Dobrani puni zahvalnosti poklanjaju Joj ovaj dar. Priznaju, da je dar malen i nedovoljan za preveliku milost koju su od Nje primili. Mole je iz sveg srca, da ipak dar primi dobrostivo kao znak vječnog priznanja i zahvalnosti. Krunu poklanjaju najprije Njezinu božanskomu Sinu, jer je On Kralj na svakom mjestu. Ona je Njega umolila, da se smiluje Dobromu i strašni bič od njega odvrati. Zatim krunu daju Njoj, koja je Kraljica neba i zemlje i Majka Onoga komu se svak drščući klanja. Mole je, da ih uzme pod Svoju zaštitu i od njih odaleči svaku protivnost. Nek je čast Njezinom božanskom Sinu, od koga svi primamo život i svaku sreću. Nek je čast i poklon Njoj, koja je uslišala njihove vapaje i od kuge ih sačuvala žive i zdrave. Na svršetku puni zanosa još jedanput ističu, da ih je Gospa od Zdravlja žive i zdrave sačuvala. Zato Joj iskazuju svoju potpunu zahvalnost. Kazuju to svima i sve pozivlju, da to čuju i Gospu od Zdravlja da štuju.

To je sadržaj ove lijepe pjesme, koja se je pjevala dok se je »krunila zlatnom krunom predobra Majka Božja, koja je na Dobromu pred Splitom.« [18] U cijelosti pak glasi:

Primi, Prislavna, krunu koju daju
Tebi Dobrani, jer dobro poznaju,
Da su po Tebi, a nisu po sebi
Ostali zdravi.
Ostali zdravi od kužne nemoći,
Naravno koja imala je doći,
Jerbo je taka nje narav opaka,
Da se svud pruža.
Kako je bila moriti počela,
Da joj, o Majko, Ti ne budeš smela,
Svaka bi bila kuća puna cvila
Bez svake sumnje.

[18] Knežević, n. mj. 171.

Jedni bi svoje plakali kućnike,
A drugi svojte ili ljubeznike;
Svud bi plač bio, nit bi jedan smio
Mješat se s drugim.

Dosta bi bilo pak i pustih kuća,
Da nam ne budeš, Ti, Majko moguća,
Milosna bila i bolest odnila
Od naših dvora.

Što mi nevoljni svi bistro videći
I puni straha u smetnji stojeći,
Na pomoć zvali Tebe sm' i prijali
Potpunu milost.

Zato Ti našu harnost kazujemo,
I dar Ti ovi mali pridajemo,
Moleć iz svega srca, da Ti njega
Dragosno primiš.

Dar nije za Te, i mi dobro znamo;
Al' ovo nek je obilježje samo
Našeg poznanja i našeg držanja
Vikovičnjega.

Kruna se daje Tvom Sinu slatkomu
Od nas, jer Kralj jest u mistu svakomu,
Koji sva stvori i koga svak dvori
Kakono Boga.

A za Njim Tebi pristoji se kruna,
O Majko sretna i milosti puna,
Jer na nebesi i na zemlji jesi
Kraljica slavna.

Kraljica slavna, koje moć je taka
Da svim bez sumnje može dati svaka,
Mater budući, komu svak drhćući
Snižno se klanja.

Slobodi našoj daruj oproštenje,
Koja si bila sviju nas spasenje;
Pod štit nas primi, i od nas odnimi
Protivnost svaku.

Neka je Sinu Tvomu čast i dika
Od svakog stvora od sad sve do vika,
Jer od Njeg samo svi život primamo
I sreću svaku.

Pak nek je Tebi poklon i poštenje,
Koja si naše primila molenje,
I dala nami, kako znamo sami,
U kugi zdravlje.
Ti si, Ti, Majko, nami zdravlje dala,
Potpuna zato nek je Tebi hvala.
Ovo nek čuje svak i Tebe štuje,
Svim kazujemo. [19]

Krunisanje čudotvorne prilike Gospe od Zdravlja bilo je jedan od najvažnijih događaja u povijesti grada Splita: daleko važniji od blagoslova dosadašnjeg svetišta Gospe od Zdravlja. Pa, ako je ovomu činu prisustvovao splitski nadbiskup sa svim svećenstvom, crkvenim bratovštinama i silnim mnoštvom pobožnog naroda; ako se je ovom prilikom obavila svečana procesija s čudotvornom Prilikom po Dobromu, koji je oslobodila d kuge, onda možemo zamisliti, da su svi ti obredi obavljeni i prigodom krunisanja čudotvorne Prilike. Jedino obred krunisanja nije obavio nadbiskup Nikola Dinaričić, jer je bio mrtav, a nasljednik mu preuzv. g. Luka Garanjin još nije bio izabran. Stoga je vjerojatno, da je obred krunisanja svete Prilike obavio naš provincijal O. Petar Filipović.

Pojedinosti ovoga svečanoga i radosnoga čina ispuštamo, jer na žalost nijesu zabilježene ni u rukopisnoj knjizi O. Bareze, koju je starešinstvo provincije odobrilo na vječnu uspomenu na ugled potomcima. [20]

Na zlatnim krunama čitaju se i danas rieči: »Suburbium Dobri tempore pestis anno 1764 ex voto.« To znači: Zavjet varoša Dobri za vrijeme kuge god. 1764. Na Isusovoj kruni, koja je nešto manja, natpis je kraći i glasi: Suburbium Dobri ex voto — Zavjet varoša Dobri. [21]

4. Zauzimanje OO. Franjevaca za vrijeme pošasti

Kao što su se god. 1731—32 OO. Franjevci pokazali puni samoprijegora i kršćanske ljubavi prema okuženima, tako

[19] N. mj. 171—173.
[20] Protocollo, 19.
[21] **Crnica**, Glavni događaji, 22 sl.

su ovaj samoprijegor i kršćansku ljubav pokazali i ovom prigodom. Ne samo da je O. Bareza vršio župsku službu, nadgledao straže i starao se oko prehrane pučanstva, nego su mu u tomu i u drugim službama, osobito u pohađanju bolesnika i proviđanju umirućih Svetotajstvima, pomagala i druga redovnička braća.

U našem samostanskom arhivu nalazi se više svjedočanstva, koja su izdale, ondašnje vlasti, i koja govore o velikim zaslugama naše braće, stečenima ovom prigodom. Da spomenemo neka.

Generalni providur za Dalmaciju i Albaniju *Petar Michiel* svjedoči na 6 kolovoza 1764: »Kad je kužna vatra zahvatila ove varoši i ništila njihove bjedne stanovnike, M. P. O. Definitor Fra Jeronim Bareza, Franjevac iz samostana na Dobromu, na sveopće udivljenje latio se je dobrovoljno svakodnevnog pohađanja sviju kuća po Dobromu i s osobitom brigom vršio službu povjerenika nad živežnim namirnicama na utjehu onoga puka; i napokon vršio je, bez ikakve koristi, s apostolskom revnošću službu župnika, dijeleći bez prestanka Svetotajstva bolesnicima i okuženima. Iako se to sve nalazi u svjedočanstvu, što mu ga je dao pukovnik Cicavo, koji je imao sveopću brigu nad spomenutim varošima, ipak mu mi ispuštamo ovo, da potvrdimo istinu i da mu zasvjedočimo naše potpuno zadovoljstvo.« [22]

Antun Orio, kapetan Splita, daje istom O. Barezi na 18 prosinca 1770 drugo vrlo važno svjedočanstvo. On tu veli, da je pitanje općeg zdravstva u Splitu i okolici bilo vrlo delikatno radi saobraćaja s Bosnom, jer gotovo svaki put, kad bi kuga harala po Bosni, da bi se pojavila i u Splitu. Radi toga je vlastima trebalo dobiti tačne podatke o stanju kuge u Bosni. Izvješća redovitih istraživatelja bila su često dvolična. Jaku potporu vlasti su našle u osobi velezaslužnog O. Bareze, koji je svojim dopisivanjem sa starešinom i uglednim redovnicima u Bosni bio u stanju, da pruža zgodna izvješća, na temelju čega su vlasti upoznavale pravo stanje stvari i mogle poduzimati potrebite mjere. [23]

---

[22] LACD, 152, 157; Protocollo, 19.
[23] LACD, 150, 159.

Jednako pohvalno svjedočanstvo u istom smislu dao mu je na 4 svibnja 1774 generalni providur za Dalmaciju i Albaniju Jakov da Riva. [24]

Sudci i poglavice grada Splita svjedoče mu na 20 veljače 1775, da je iz temelja podigao veličanstveni hram Gospe od Zdravlja, koji služi umnoženju časti Božje i na ures je grada; da se je odlikovao osobito za vrijeme posljednje kužne pošasti, izlažući neustrašivo vlastiti život, krijepeći i dvoreći bolesnike, stječući time zahvalnost i priznanje, koje se dolikuje tolikom podložniku. U ime općine svjedočanstvo potpisuju sudci Augustin Cindro, Josip Geremia i Nikola Grisogono. [25]

Isto pretstavništvo općine izdaje na 15 lipnja 1774 drugo pohvalno svjedočanstvo svima OO. Franjevcima na Dobromu: »... Svjedočimo neograničeno svakomu komu treba, da rečeni Oci, kojih ima 12 svećenika i 3 brata lajika, žive sasvim izgledno, služeći na dobar primjer narodu, na pobudu i dobro njihovih duša propovijedanjem, pohađanjem bolesnika i svedernim ispovijedanjem, molenjem oficija i drugim svetim obredima, s kojima šire slavu Božju, uljuđuju ovaj narod i čine hladnijim njihov vatreni temperamenat. Ovaj je narod iskusio pohvalnu ljubav rečenih Otaca za vrijeme prošle kužne pošasti, koja je teško napala spomenute varoši; jer su oni, s pogibelju vlastitog života, neprestano bili uz okužene, te se mora reći da su velezaslužni i dostojni najtoplije preporuke... « Potpisani sudci Petar Capogrosso i Franjo Tommaseo i savjetnici Josip Ivellio i Nikola Grisogono. [26]

5. Kuga godine 1784

Godine Gospodnje 1783 pojavila se u Splitu neka čudna pošast. Ta je pošast bila slična kugi i pokosila je mnogo žrtava, no prava kuga nije bila. Ali zato prava kuga nadošla je slijedeće godine 1784. Bajamonti o njoj izvješćuje u svojoj navedenoj povijesti : kaže, da je po Splitu harala i

[24] LACD, 148, 161.
[25] LACD, 145.
[26] LACD, 351, 353.

god. 1784 i 1785. i da je mnoge umorila. On pače navodi listu umorenih od ožujka do srpnja g. 1785, kroz koje je vrijeme bio zdravstveni providur u Splitu Anđeo Diedo, a generalni providur Franjo Falier. Prema ovoj listi kroz samih 5 mjeseci kuga je umorila 1264 osobe. To znači, da je ovom prigodom kuga strahovito harala, strahovitije nego g. 1731—32 i 1764, jer ih je u samih 5 mjeseci g. 1785 umorila mnogo više nego onih godina zajedno. [27]

Da su se Dobrani kao zajednica i ovog puta utekli Milostivoj Gospi od Zdravlja i prosili Je za pomoć, o tom ne nalazimo ništa zabilježeno u samostanskom arhivu. Ali, da ih je Majka Božja i ovog puta čuvala i od kuge oslobodila, to zaključujemo iz same statistike g. Bajamonti-ja. Kako kaže ova statistika, umorene su bile u Splitu 1264 osobe, a od toga na Dobromu samo 2 osobe. To znači, da je Majka Božja zaista Dobri štitila i nije dala, da mu kuga naškodi, kako je škodila drugim krajevima Splita.

U samostanskom arhivu nalazi se popis nekih zavjetnih darova, koje su vjernici poklonili Milostivoj Gospi od Zdravlja uprav za vrijeme ove kuge. Tu (LACD, str. 490) piše: »Voti venuti in tempo di peste nel anno 1784 incominciata nella città di Spalato adi 29 Marzo cioè voti alla B. Vergine«. To znači: »Zavjetni darovi koji su došli Bl. Djevici za vrijeme kuge g. 1784 koja je počela u Splitu na 29. ožujka«. [28]

Iz ovoga je jasno, da su se pojedini vjernici utjecali Milostivoj Gospi od Zdravlja za pomoć u ovoj strašnoj poša-

---

[27] Storia della peste in Dalmazia, str. 140 sl.

[28] Ovi darovi jesu: »Gosp. Marketo Maruli dao je jedan par zlatnih naušnica;

Gđa Dobra Stupac jedan vjenčani zlatni prsten i jedan par zlatnih naušnica;

Gđa Elena Koić jedno zlatno srce i jedan dragulj;

Gđa Lucija Koić jedan par zlatnih naušnica;

Gosp. Filip Jakšić jedan zlatni vjenčani prsten;

Gđa Tonina Valižić rečena Marce 1 srebreni križ;

Juka Tangaraska jedan zlatni prsten;

Došao iz grada jedan zlatni prsten;

Gđa Katina Manenica jednu srebrenu medalju i jedan zlatni nakit;

Jedan bogoljubnik jedan par zlatnih naušnica;

Od Gumgasa došao Gospi jedan zlatni prsten;

Gđa Jeronima Rogić dala zavjet Gospi jedan zlatni prsten.«

sti i da ih je Ona od nje izbavila; odnosno da Ona kao Milostiva Majka nije ni u ovoj pogibli svoga Dobroga zapustila, nego ga je od pošasti sačuvala.

6. Kolera god. 1836, 1855 i 1885

Dok je u 18. vijeku tri puta po Splitu harala kuga, u 19. vijeku tri puta ga je pohodila kolera. To je bilo god. 1836, 1855 i 1885. U prva dva slučaja kolera je pokosila dosta žrtava [29], trećega je brzo isčezla.

Sva tri ova puta Dobrani su se utekli Milostivoj Gospi od Zdravlja i Ona im je u pomoć pritekla. O. Zlatović bilježi, [30] da su Joj u ovim prigodama Dobrani poklonili razne zavjetne darove. Tako su Joj g. 1836 poklonili 2 zlatna srca: jedno za Nju, a drugo za božansko Djetešce u Njezinu naručaju. God. 1855. poklonili su Joj 2 zlatne naušnice s biserima a god. 1855. pribavili su i poklonili lijepi kip Gospe od Začeća.

God. 1855 od posebne je važnosti u povijesti štovanja Gospe od Zdravlja. Godinu dana prije t. j. na 8 prosinca 1854 proglasio je veliki Papa Pijo IX nauku o Neoskvrnjenom Začeću Bl. Dj. Marije dogmom ili člankom katoličke vjere, ustanovivši blagdan Neoskvrnjenog Začeća zapovjednim blagdanom za cijelu Crkvu. Budući da ovaj blagdan dolazi tek nekoliko dana iza blagdana Gospe od Zdravlja, a uz to je još zapovjedni blagdan, Dobrani, da što svečani-

[29] O god. 1855 kazivao nam je blagopok. Roko Barić s Dobroga, da je čuo od svog oca, da je te godine umro na Dobromu samo njegov (Rokov) djed Mihovil. On je bio bačvar i radio je na Lučcu kod nekog Lerija, zvanog Ligura. Preko noći uhvatila ga prolijavica. To je bilo 9. kolovoza. Mislilo se, da nije stvar ozbiljna, jer je bolesnik govorio, kako će sutra ustati ranije i poći po konobama raditi. No ipak su pozvali jednoga Franjevca, da bi ga došao ispovjediti. Došao je O. Ante Jukić i opomenuo ukućane, da se čuvaju, jer da je bolest kužna. Isto je rekao i liječnik Dr. Frano Bratanović, koji je došao malo kasnije. Bolesnik je domalo počeo crniti i prsti mu se grčiti. Bolest se je tako naglo razvijala, da je već u 3 sata u jutro na dan sv. Lovre t. j. na 10 kolovoza bio mrtav. Kad je umro, sav je pocrnio. Stavili su ga u nosila, u kojima se je nalazio živi klak. Zatvorena nosila obložili su katramom i odmah ga ponijeli na ukop.

[30] Monografije, 411.

je proslave Majku Božju i što bolje Joj zahvale za prevelika dobročinstva, koja su od Nje primili, obećaše, da će unaprijed slaviti blagdan Neoskvrnjenog Začeća Marijina kao svoj narodni blagdan.[31] Za ovaj blagdan oni su kitili pročelje svetišta i trg pred svetištem zelenilom i svijetlom, kupili milostinju po Dobromu za pokriće svih troškova i starali se za sve ono što je bilo potrebito, sve dok se nije počeo graditi novi zavjetni hram. Starešinstvo samostana za ovaj im je rad pripravljalo u samostanu posebnu počast. Ovaj se običaj djelomično uzdrži i danas.

Ne smije se zaboraviti, da su Dobrani proslavu blagdana Neoskvrnjenog Začeća obavljali kao nastavak blagdana Gospe od Zdravlja ili bolje kao njegov prenos na blagdan Neoskvrnjenog Začeća. Sva crkvena svečanost držala se je na oltaru Gospe od Zdravlja, a iz jutra, iza pjevanih »Štenja« o Neoskvrnjenom Začeću, pjevala se je himna Gospe od Zdravlja. Tako se čini i danas.

No ipak ova je okolnost činila, da se je blagdan Neoskvrnjenog Začeća malo po malo počeo slaviti većim sjajem nego blagdan Gospe od Zdravlja. Tako se je kao priprava za blagdan Gospe od Zdravlja, za neko vrijeme, obavljala samo trodnevnica, dok se je za blagdan Neoskvrnjenog Začeća molila devetnica. A i uprava svetišta za što ljepši nutrnji nakit svetišta prigodom ovog blagdana određivala je posebnu svotu, koje nije određivala za blagdan Gospe od Zdravlja, kako se vidi iz crkvenih računa. Kasnije je povraćena i vanjska svečanost. Blagdan Neoskvrnjenog Začeća ostao je kao narodni blagdan Dobrana, a blagdan Gospe od Zdravlja kao blagdan svetišta i sviju štovatelja Gospe od Zdravlja, te se slavi s najvećom svečanošću.

Osim ovih slučajeva, i u drugim su prigodama kužne bolesti pohađale Dobri. Tako na pr. ospice ili patule g. 1864 i 1872 itd.[32] Ali i u ovim prigodama nijesu bile tako opasne niti su velike štete nanijele njegovim stanovnicima kao ni drugim splitskim građanima.[33]

---

[31] **Crnica**, Glavni događaji, 33 sl.

[32] To svjedoče još živući Dobrani, koji su to čuli od svojih pređa.

[33] Po kazivanju starih Dobrana, osobito g. Roka Barić, god. 1864 obolio je neki Anzulo, koga su zvali Fritulera, jer je prodavao fritule. Općinski liječnik Markoća propisao mu je lijek, kojega on nije popio, nego ga

7. Ostale milosti Gospe od Zdravlja

Milošću, koju je Gospa od Zdravlja god. 1731 iskazala Dobromu, sačuvavši ga od kuge, postalo je Njezino ime glasovito. Svak je od sada Nju u pomoć vapio, svak Joj se u svojim potrebama utjecao, a Ona je kao Dobra Majka svima u pomoć pritjecala.

Komu je i u kojim prigodama u pomoć pritjecala, na žalost ne može se kazati, jer popisa milosti Gospe od Zdrav-

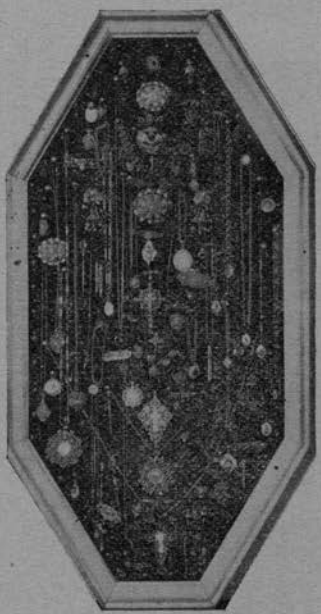

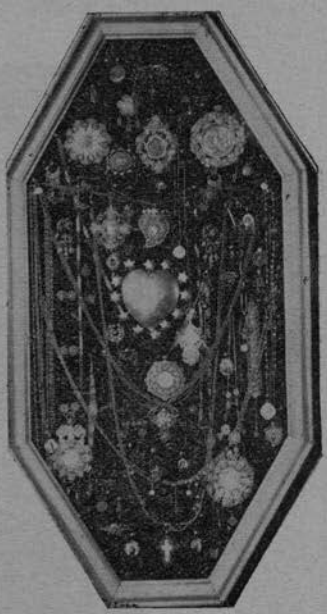

Jedan dio ogrlica, zlatnih lančića, križica, broševa poklonjenih Gospi od Zdravlja

lja nijesmo mogli naći. Ali, da je Gospa od Zdravlja i pojedincima pomagala, i to u bezbrojnim slučajevima, to nam svjedoči sam savremenik O. Petar Knežević, a potvrđuju zavjetni darovi poklonjeni Gospi od Zdravlja, na koje upozorava isti O. Knežević.[34]

---

je nehotice prolio po podu. Pod je kasnije od ovoga lijeka izgledao kao spržen. Bolesnik je ipak ostao u životu, tako da se liječnik veoma čudio. God. 1872 umrle su Fabijan Nade i Radica Špiro. I Roko Barić je obolio, ali je prebolio.

[34] Pisme duhovne, str. 131.

O. Knežević pripovijeda g. 1765, kako onomu koji je bolestan, kad se pouzdano uteče Gospi od Zdravlja, Ona, čujući glas njegove molitve, leti da mu pomogne. Radi toga se nazivlje Gospom od Zdravlja, jer kao milostiva Majka povraća bolesnicima zdravlje. Njegove su riječi:

Kad je koji u nemoći
I s ufanjem Tebe zove,
Ti pritrčiš njeg pomoći,
Molbe čujuć glas njegove.

Zlatno prstenje i naušnice

I zato se Ti nazivaš
Gospa Zdravlja dobrostiva,
Jer ga bolnim Ti darivaš
Kao Majka milostiva.[35]

Ozdravljenje na zagovor Gospe od Zdravlja tako je često, da, ako koji bolesnik ne ozdravi, znači, da mu je bolje da umre nego da živi.

[35] N. mj. 130.

Kad pak bolnu zdravlja nije,
Stanovito valja reći,
Da mu j' umrit korisnije,
Neg tilesno zdravlje steći. [36]

Gospa od Zdravlja odvraća od svojih štovatelja sve škodne stvari, t. j. pomaže u bolestima blaga i u poljskim i drugim nezgodama:

Ti sve druge škodne stvari
Od svakog si odvratila,
I sve štono polja kvari
U ništa si obratila. [37]

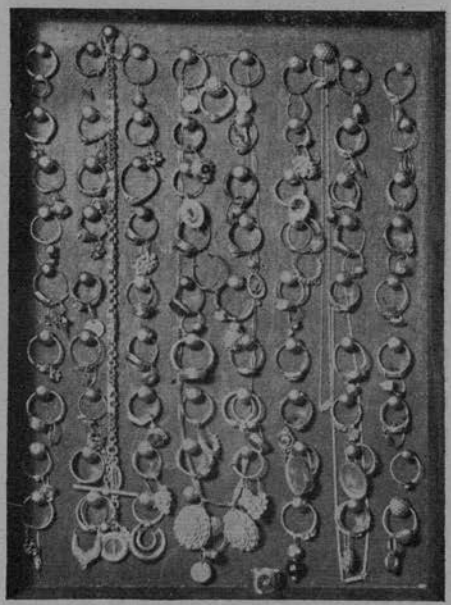

Zlatno prstenje i naušnice

Štovatelji Gospe od Zdravlja, kad su u svojim potrebama bili od Nje uslišani, poklonili su Joj razne darove, koji su trajni svjedoci Njezine dobrote i njihove zahvalnosti. Na ove se darove pozivlje i O. Knežević kao na dokaze udijeljenih i primljenih milosti po zagovoru Gospe od Zdravlja:

[36] N. mj. 130.
[37] N. mj. 131.

Svidoci su ovratice,
Kojim nije mala cina,
I s prstenim narukvice
Ovo kažu, da j' istina. [38]

Istaknuvši posebno dva događaja, kad je Gospa od Zdravlja oslobodila Dobri od kuge, naglasuje, da nije moguće nabrojiti sve druge Njezine milosti, niti je ljudski jezik kadar da Joj za njih dovoljno zahvali:

Srebrena srca, broševi i lančići

Druge Tvoje sve milosti
Nij' uzmožno iskazati,
Nit moj jezik jest zadosti
Za dužne Ti hvale dati. [39]

Svak Ju je upoznao, da je sasvim moguća, a mnogima je učinila prava čudesa:

Svak je Tebe jur poznao,
Da moguća sasvim jesi,
A mnogi je i okušao,
Da si čudna u čudesi. [40]

[38] N. mj. 131.
[39] N. mj. 132.
[40] N. mj. 132.

Slavni grad Split ne treba da se više boji zasjeda neprijateljskih, jer ima bdjeću Vrataricu, koja čuva njegova vrata, i moguću Pomoćnicu, koja mu je udijelila bezbrojne milosti. Nju treba da časti i ne smije da zaboravi svoga duga prema Njoj, naime zahvalnost za primljena dobročinstva:

Srebrena srca i drugi darovi

Splite slavni, već ne boj se
Naskočenja dušmanskoga,
Al Nju poštuj i nemoj se
Zaboravit duga tvoga.

Imaš bdeću Vrataricu,
Koja čuva vrata tvoja,
I moguću Pomoćnicu,
Koje milost jest bez broja.[41]

I drugi naziv, koji je davan svetoj Slici, naime Dobra Majka, lijepo označuje dobrotu srca, odnosno obilnost milosti, koje je Ona svojoj djeci dijelila. Radi ove dobrote i darežljivosti dobila je ime Dobra Majka.[42]

[41] N. mj. 132 sl.
[42] N. mj. 130, 133, 171.

Blago varošu Dobri, što Nju ima. Ona mu je dosta. Samo treba da pazi, da ne izgubi Njezinu zaštitu, Njezine milosti:

A ti, Dobri, blago tebi;
I nek ti je ovo dosti;
Ali pazi, da po sebi
Ne izgubiš Nje milosti. [43]

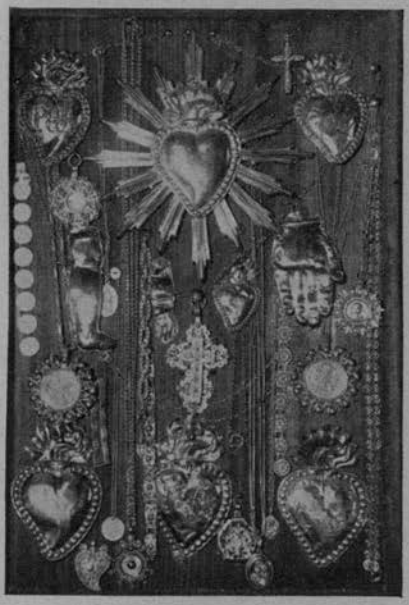

Razni zavjetni darovi

Varoš Dobri zbog drugih razloga nosi ovaj naziv. Ali sada ga treba tako zvati, jer se na njemu nalazi ova Dobra Majka:

Ako stari ovo misto
Hotili su Dobri zvati,
Sad ga valja zvat doisto,
Na njem stojeć Dobra Mati. [44]

Sve ovo što govori O. Knežević odnosi se na ono što se dogodilo kroz 33 godine, između prve i druge pomoći iskazane Dobromu. Što se je pak dogodilo od onda do današ-

[43] N. mj. 133.
[44] N. mj. 133.

njega dana, to znade samo Gospodin Bog. Mi možemo stvar prosuditi prema zavjetnim darovima koji su od onda do danas poklonjeni Preslavnoj Gospi od Zdravlja, kao i prema posebnim milostima koje su posljednjih godina objelodanjene bilo u listu »Gospe Sinjske« bilo u listu »Gospe od Zdravlja«. A to je baš ono što se ne može iskazati. Zavjetni darovi, koje su zahvalni vjernici poklonili svojoj čudotvornoj Gospi od Zdravlja od god. 1764 do danas, uko-

Filigranski i drugi zavjetni darovi

liko su zabilježeni, ne mogu se brojiti ni na desetke ni na stotine, nego se moraju brojiti na hiljade. Gotovo isto morali bismo reći o ondje objelodanjenim milostima Gospe od Zdravlja. Velika većina objelodanjenih darova poklonjena je u zahvalu za primljene milosti. Ko želi da se o tome osvjedoči, neka prolista list »Gospe od Zdravlja« od god. 1931—35 i »Gospu Sinjsku« g. 1929—30 i 1936—1938. Neke će naći objelodanjene i u našoj knjižici »Glavni događaji iz povijesti Preslavne Gospe od Zdravlja«.

Zavjetni darovi, koji su se poklanjali čudotvornoj Gospi od Zdravlja raznovrsni su. Ponajviše su to zlatne na-

ušnice, lančići, ogrlice, prstenje s diamantima, briljantima i drugim dragim kamenjem, narukvice, križići, medalje, igle, broševi, satovi i drugi nakiti i predmeti bilo zlatni bilo srebreni bilo tkanine crkvenog ruha. Mi ovdje donosimo u fotografijama samo jedan neznatan dio tih darova, i to onako kako su postojali god. 1934. Velik dio tih darova propao je u trima krađama, o kojima će biti kasnije govora. Najveći pak dio upotrebljen je, s dozvolom Sv. Stolice, u raznim prigodama za gradnju i poprav Gospina svetišta, kao i za izradbu srebrenog okvira i zlatne krune Preslavne Gospe od Zdravlja. [45]

Milosti, koje je Predobra Gospa od Zdravlja udijelila Svojim štovateljima, svakovrsne su. Ali, ako gledamo na milosti koje su objelodanjene, vidimo da najčešće pomaže u nekim slučajevima. Ti su: kužne i svakojake druge bolesti, operacije, teško rađanje, bolesti blaga, nezgode u polju, gubitak stvari, gubitak službe, pri ispitima, u gorkostima života, obraćenje grješnika i sretna smrt. Ovih 12 vrsta slučajeva lijepo označuje kruna sa 12 zvijezda oko glave čudotvorne Gospine prilike, na oltaru oko svete Prilike i poviše nje. Odatle i molitva za 12 milosti Gospe od Zdravlja. [46]

Neke događaje treba posebno istaknuti. Ima slučajeva da bolesnik, kad se na nj stavi sličica ili medaljica Preslavne Gospe od Zdravlja, istog časa ozdravi ili barem dobije poboljšanje. Radi toga običava se bolesnicima, osobito teškima staviti na prsi ili pod jastuk sličica Gospe od Zdravlja, da ih Preslavna Majka ozdravi ili im bolest na bolje

[45] »Gospa od Zdravlja« 1934, 145 sl.; **Crnica**, Glavni događaji, 53 sl. Vrijedno je ovdje spomenuti što bilježi LACD, 493, da je 14. VIII. 1794 grofica Antica Martinis poklonila Bl. Gospi od Zdravlja na Dobromu jedan čvrsti zlatni lanac, uz uvjet da se nikada ne diže s vrata Bl. Djevice, da se nikada ne proda, ni zamijeni ni odaleči iz bilo koga razloga ili potrebe. Koji bi bio taj lanac među Gospinim zavjetnim darovima, ne može se reći sa sigurnošću, jer ih ima više sličnih, gotovo jednakih. Pitanje je, da li on još uopće postoji, naročito nakon prvih dviju krađa, jer nijesu bili povraćeni svi ukradeni predmeti. Sigurno je, da se na svetoj Slici ne nalazi, jer su u trećoj krađi sa svete Slike ukradeni svi predmeti osim dviju kruna i nekih drugih darova koji su se nalazili oko glave Majke Božje na svetoj Slici, a dok ovo pišemo, našast je i povraćen neznatan broj zavjetnih darova, među kojima nema onakog lanca.

[46] »Gospa od Zdravlja« 1934, 146; **Crnica** Glavni događaji, 54.

okrene. Isto tako, kad se moli za obraćenje grješnika, običava se Njezina medaljica ušiti u odijelo dotičnika, da Majka Božja, preko Svoga znako, djeluje na njegovo srce i gane ga na pokajanje. Iz zahvalnicâ, koje su objelodanjene u Gospinu listu, vidi se, da su ta sredstva bila uspješna. [47]

Iste zahvalnice svjedoče, da je u slučajevima nesreće, sami zaziv imena Gospe od Zdravlja ili prisutnost Njezine sličice spasio dotičnika od smrtne i druge pogibli. Stoga mnogi običavaju objesiti djeci o vrat, a i sami o vratu ili uza se nose Njezinu medaljicu ili u autu na zgodnom mjestu stavljaju Njezinu sličicu, kao vidni znak zaštite Gospe od Zdravlja i kao prošnju, da ih Moguća Gospa od Zdravlja čuva od zla u nenadnim prigodama života. [48]

[47] »Gospa od Zdravlja« 1934, 146; **Crnica**, Glavni događaji, 54 sl.
[48] »Gospa od Zdravlja« 1936, 146; **Crnica**, Glavni događaji 55.

Poglavlje 6

Svetište Gospe od Zdravlja

1. Gradnja crkve

Blagoslov i polaganje temeljnog kamena obavljeni su, kako je već rečeno, 29. rujna 1759. Premda je bilo jesensko doba, ipak se je nastavilo radom do svršetka iste godine. Kopali su se temelji, pripravljao klak, pržina, grede, kamenje i ostalo što je trebalo za početnu radnju. Sve je to zapalo 4.045 librica.

Posao je nadgledao, vodio i sredstva za podmirivanje troškova, od početka do svršetka gradnje, providao spomenuti O. Jeronim Bareza. U samostanskom arhivu Gospe od Zdravlja čuva se posebna rukopisna knjiga, u kojoj su pobilježeni svi prihodi i troškovi gradnje.[1] Tu je O. Bareza vlastitom rukom zabilježio sve što je kad i od koga primio za gradnju crkve, i za koju je stvar što potrošio. Iz tih podataka možemo zaključiti, premda nema opisa gradnje, kako se je rad razvijao i kad se je što od crkve sagradilo. Prema toj knjizi donosimo ove pojedinosti.[2]

Rad se je nastavio u svibnju slijedeće godine 1760 i trajao do svršetka rujna iste godine. Dalje su se kopali temelji i pribavljalo kamenje. Budući da je zemljište, gdje se je imala graditi crkva, pod vodom, to je bilo potrebno jako kamenje, da bi temelji crkve bili čvrsti. Do svršetka rujna bili su stavljeni temelji, podignuta sprava za gradnju, pače sagrađen i jedan dio u visinu do dva metra, naročito s pročelja. Za to je potrošeno 6.397 librica.

God. 1761 radilo se je samo u mjesecu svibnju i lipnju. Glavni je posao bio oko velikih vrata na pročelju. Stavlje-

---

[1] Knjiga nosi naslov: »Libro di fabrica della chiesa 1760«. S jedne strane napisani su prihodi: »Entrata«, s druge strane (s posebnom oznakom stranica) pobilježeni su troškovi: »Uscita«.

[2] Uscita, str. 1—13.

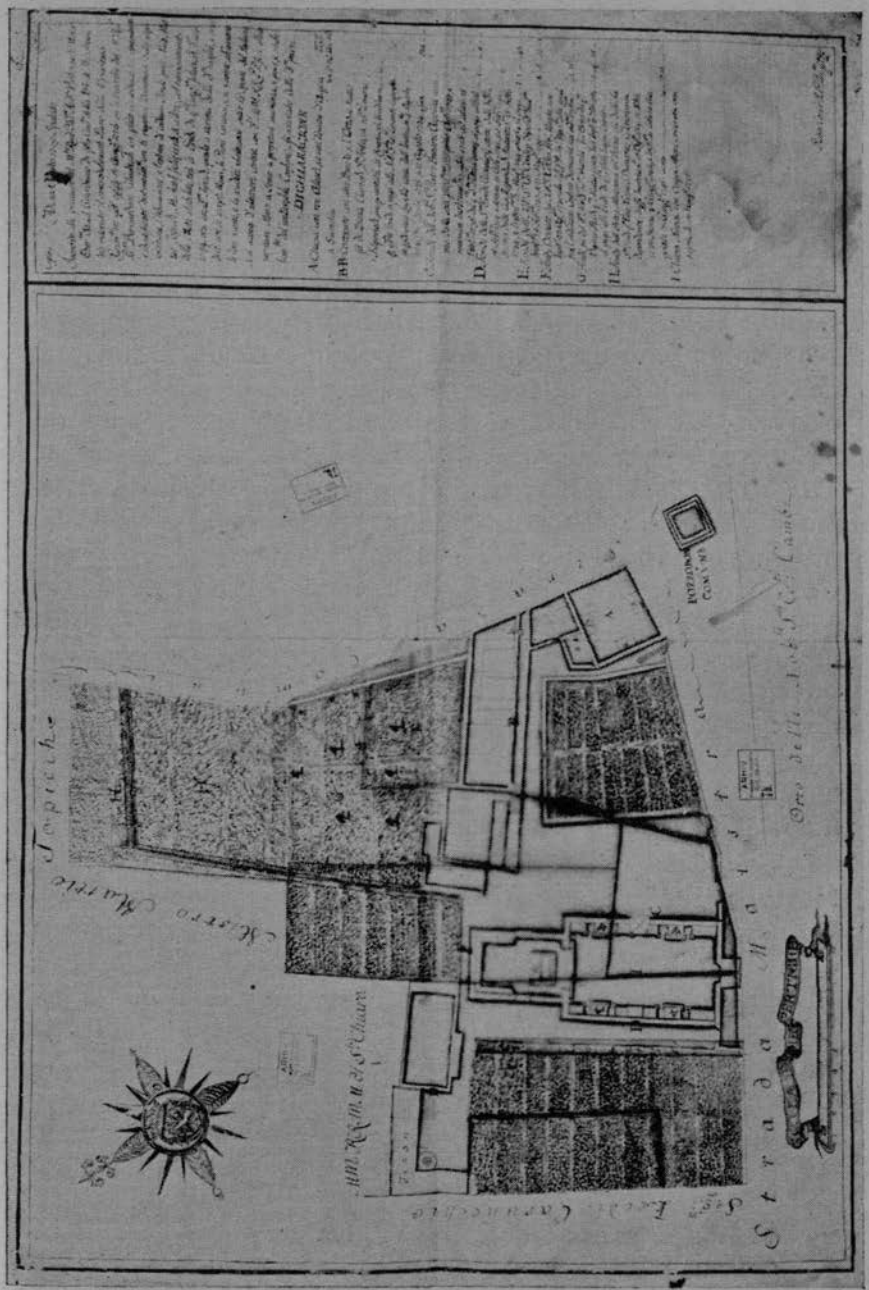

Tloris zemljišta, na kom se je nalazila stara kapela, samostan i nova crkva, s povjesnim razjašnjenjem

ni su i uzidani pragovi s ukrasnim polulukom, u koji je kasnije postavljen spomenuti grb. Natpis na gornjem pragu [3] iz početka je bio sa zlatnim slovima. Pozlatu je izradio kanonik Passagnioli, a zapala je 96 librica. Sav trošak oko velikih vrata iznosio je 1.465 librica. Troškovi za ostali rad iznosili su 3.020 librica.

Siljedeće god. 1762 radilo se je u mjesecu lipnju i srpnju i potrošilo 4.968 librica. God. 1763 i 1764 nije se uopće radilo. U knjizi se ne kaže, zašto. Ipak je za veljaču god. 1764 zabilježeno da su za neke sporedne stvarčice potrošene 502 librice. Rad je nastavljen u lipnju 1765, ali uglavnom okolo crkve. Podignut je naime zid sa sjeveroistočne strane crkve, od vrta baštinika vlastelina Carunchio do crkve. To je onaj zid, koji ide od Mjesne uprave (Komande) između baštinika blagopok. Dujma Mikačića i crkve. Dalje prema istoku podignut je zid od kuće Mate Topića do puta. To je zid koji dijeli sadašnju autogaražu Biočić i vlasništvo baštinika Dujma Mikačića, a išao je do sadašnje Kninske, odnosno do Ćiril-Metodove ulice. Suviše je bio popločan put vrta. [4] Od crkve je bila sagrađena kapela, gdje je imao doći veliki oltar i kor. Zapovjednik mjesta pukovnik Ante Krušević nabavio je iz Mletaka 6 mjera crijepova i 300 polugreda, te ih poklonio da se pokrije kapela. Trošak rada u god. 1765 iznosio je librica 5.701.

God. 1766 radilo se je u mjesecu lipnju do listopada. Nešto se radilo i god. 1767. Ovdje treba pripomenuti ono što nam svjedoči usmena predaja, a čega nema zabilježena u knjizi O. Bareze. Kazivala nam je blagopok. Antica Reić, s Dobroga, koja je preminula 14. VI. 1937 u dobi od 92 godine, da je čula pripovijedati od svojih starijih, koliko je bilo oduševljenje kod Dobrana za gradnju crkve. Zazvonilo bi zvono na kapeli Gospe od Zdravlja i svak bi, ko je god mogao, malo i veliko, išao i vukao kamenje odakle bi što našao, da se što prije sagradi. U knjizi je na nekoliko

[3] Natpis se nalazi gore str. 124, bilj. 109.

[4] Ove pojedinosti mogu se vidjeti na tlorisu zemljišta koje je pripadalo samostanu i na kom je podignuta stara kapela i nova crkva. Uz tloris su razjašnjenja s povjesnim navodima, čija je koja čestica bila, kad je i kako pripala samostanu. S povećalom može se sve lako pročitati. Tloris je na predašnjoj str. 149.

mjesta zabilježeno što se je potrošilo za vađenje i prevažanje kamenja; ali to se odnosi uglavnom na kamenje za temelje, za pročelje kao i unutar crkve. Usmenu predaju možda potvrđuje okolnost što je kamenje na pročelju bilo glatko isklesano, a kamenje s drugih strana bilo je vrlo prosto. Usmenoj predaji još veću vjerojatnost daje činjenica, da su majstori — kad su rušili ovu crkvu, da se na njezinu mjestu sagradi zavjetni hram — po vrsti kamenja ustanovili, iz koje je strane Splita koji kamen i komu kamenolomu pripada.

Dosadašnje svetište Gospe od Zdravlja

Ovo narodno oduševljenje možda je bilo uzrokom da je gradnja crkve doživjela katastrofu. Knjiga gradnje ne navodi uzroka, ali kaže, da je crkva pukla i da su se zidovi rastavili. Morao se je skinuti luk kapele, ponovno kopati temelji i obnavljati zidovi crkve. Taj rad bio je povjeren majstoru s Dobroga Petru Mangeru. On je sa svojim majstorima i s majstorima sa Soina[5] započeo rad početkom

[5] Knjiga gradnje ne spominje imena drugih zidarskih majstora. Kazivao nam je direktor biskupske gimnazije u Splitu Dr. Lovro Katić. kako je čuo pripovijedati, da se je njegov šukundjed Ante Katić ponosio s crkvom Gospe od Zdravlja, da je to njegova crkva, jer da je i on tu radio. U knjizi gradnje nalazi se ime Ante Katića, ne među majstorima, nego među dobročiniteljima, i to na prvom mjestu (Entrata, str. 1). Tu se kaže, da je 27 veljače 1756 dao za pomoć gradnje srebreni lanac, koji je

veljače 1768 i radio je, uz male prekide, do pred svršetak svibnja 1770, kad je bila pokrivena crkva kao i dvije pobočne polulađe, u koje su imali doći oltari. Za crkvu, prije nego je preuzeo rad Petar Manger, potrošeno je 31.396 libra, otkad je on počeo raditi do svršetka god. 1770 još 19.852 librice.

Tekom godine 1771 crkva se je uređivala iznutra, a velika kapela izvana i iznutra, te izglađeno pročelje crkve. Crkva je bila bojadisana prostom bijelom bojom. Postavljeno je 5 oltara, svi od drveta. Jedan drveni oltar nabavljen je kod OO. Dominikanaca, a zapao je 288 librica. Taj je upotrebljen za sv. Paškala. Svetohranište, također od drva, nabavljeno je kod OO. Konventualaca iz Šibenika. Izradio ga je O. Serafin, prezime se ne spominje, a zapalo je s prenosom 118 librica. Napravljen je donji kor za redovnike kao i gornji za orgulje, dvije propovijedaonice, od kojih je jedna imala služiti za porabu, a druga — s protivne strane — za ukras. Postavljena su troja vrata, dok su stakla na prozore bila prije stavljena, a njih je izradio, dovezao i na mjesto položio neki brat lajik imenom Fra Rafael.[6] Zvonik nije bio sagrađen, nego je podignuta neka drvena naprava, koja je imala služiti za zvona. Sav ovaj rad bio je dosta priprost, te je stao 4.228 librica, dok je jedan dio troškova podmirio, odnosno neke stvari za gradnju poklonio samostanski sindik kanonik Don Matej Mačukat.

2. Blagoslov crkve

Kad je crkva bila gotova izvana i iznutra, da se je mogla u njoj obavljati služba Božja, bila je svečano blagoslovljena. Posvećena nije mogla biti odmah, jer je trebalo da bude ljepše uređena, naročito da oltari, barem veliki, budu od kamena. Stoga se je posveta odgodila za kasnija vremena.

---

bio procijenjen i prodan za 24 librice. Na 1. siječnja 1763 poklonio je za gradnju 50 reala, da se upotrebe za oltar sv. Paškala, kad se podigne u novoj crkvi. Entrata, str. 7. Protocollo, 24, spominje da je Ante Katić poklonio kip sv. Paškala i srebreni kalež.

[6] Knjiga gradnje ne kaže, odakle su stakla dovezena. Ali je vrlo vjerojatno, da su dovezena iz Mletaka, gdje su se onda pravile gotovo sve stvari koje su se odnosile na crkvu.

Blagoslov crkve obavljen je na sam blagdan Gospe od Zdravlja, 21. studenoga 1771. Obavio ga je splitski nadbiskup preuzv. g. Ivan Luka Garanjin u društvu svega gradskog svećenstva i bratovština, u prisutnosti pretstavnika vlasti, gradskog plemstva i mnogobrojnog puka. Dan blagoslova bio je dan neobičnog veselja za cijeli Split, posebno za varoš Dobri, koji je bio sav iskićen i rasvijetljen, dok su Dobrani pucali mužare, puške i kubure.

U navedenoj knjizi gradnje opisana je ova svečanost, pa smatramo uputnim da donesemo opis kako se tu nalazi. (Entrata, str. 16 sl.) Opis glasi: »Opis svečanog prenosa u novu crkvu«:

»Na 29 rujna 1759 postavio je prvi kamen za podizanje nove crkve PP. OO. Franjevaca na Dobromu Mons. Arhidjakon i Vikar Doktor Don Petar Riboli, na veću slavu Svevišnjega, a pod pokroviteljstvom Bl. Gospe od Zdravlja, uz sudjelovanje Presvijetle Gospode gradskih Sudaca; a poslije napornih truda, koje je podnio P. Otac eks-Definitor i Nadstojnik Fra Jeronim Bareza, uz dobrostivo sudjelovanje redovnika i vjernika, dovedena je do tog stanja da se u njoj može Bog slaviti i uzveličavati vazda časno Ime Kraljice nebeske.

Dakle na 21 studenoga 1771, dan Naslovnika iste crkve, pošao je iz jutra oko 16 sati[7] Presvij. i Prepošt. Nadbiskup Primas Ivan Luka Garanjin, u pratnji Prepošt. Gospode Doktora Don Jakova Dudana, Arhidjakona i Generalnog Vikara, Don Josipa dalla Croce zvanog Lampica, Don Frane Mistruzzi, Ceremonista, i drugih svećenika i klerika, te je, uz zvonenje zvonâ i pucanje mužara, ušao u staru Crkvu, gdje, kratko se pomolivši, stavi na se biskupsko ruho i procesionalno pođe iz stare crkve u novu, blagoslovi je, opet se vrati u prvu i, uzevši Presv. Sakramenat, uputi se procesija na slijedeći način.

Prvi je stupao Križ s pukom, zatim zastave s bratovštinama Gospe od Pojišana i sv. Luke. Među njima su klerici iz sjemeništa nosili kip sv. Paškala i slike sv. Ante i sv. Franje. Zatim su slijedili Oci, a među njima četiri sve-

[7] Vrijeme se ovdje računa od večernje pređašnjega dana, naime od 4 sata po podne. Prema tome obred blagoslova počeo je na dan Gospe od Zdravlja oko 8 sati iz jutra.

ćenika u svećeničkom ruhu nosila su sliku Bl. Djevice. Za njima je dolazilo svjetovno svećenstvo s nadbiskupskim križem i Mons. Nadbiskup, u pratnji gore spomenute gospode kanonika, sa Presv. Sakramentom pod baldakinom, koji su nosili gradski plemići: grofovi Ante i Ivan Krstitelj Millesi, grof Jeronim Capogrosso i Doktor Lovro Crisogono, oko njega torci bratovština, a za njim druge osobe sa svijećama u rukama, koje je imalo i svećenstvo. Procesija se je kretala od stare crkve gore preko Bocane i oko lokve,[8] te ušla u novu crkvu, uz neprekidno pucanje stotine mužara i vrlo mnogih pušaka.

Kad je Svetotajstvo stavljeno na veliki oltar, a kip i svete slike na odnosne oltare, Monsignor je dao blagoslov. Nakon bagoslova Svetotajstvo je pohranjeno u svetohranište, zapjevalo se »Te Deum«, koji su ispjevali gospoda glazbenici, te se je izmolila zahvalna molitva. Tad je Prelat pošao na tron, gdje, obukavši se u pontifikalne haljine, započe svečanu Misu uz naročito glazbeno pjevanje, preko Mise podijeli sveti red i redi za svećenika djakona Fra Miju Gojaka, uz pucanje mužara na Gloria, Sanctus i Podizanje, dok je hram bio pun plemstva, građana i puka sviju varoša.

Nakon svečanog obreda oko 20 (12) sati Mons. Nadbiskup, kanonici i glazbenici biše zadržani na objedu. Poslije toga isti je Prelat dao blagoslov s Presv. Sakramentom, uz nastavljeno pucanje, pa se je uz isto pucanje s pratnjom vratio u svoju palaču. Sa svom funkcijom ravnao je i prisustvovao joj Preč. g. kanonik i sindik Don Matej Mačukat, s P. O. eks-Definitorom Barezom, a sa svojom svećeničkom revnošću zauzimao se je i P. Otac Bernardin Ljubić, sadašnji gvardijan.

Za ove funkcije odlikovao se je varoš Dobri na osobiti način. U predvečerje dao je paliti umjetne vatre uz pucanje mnogih kubura i pušaka, i snosio je trošak za potrebite svijeće. Za taj posao bili su odabrani Ivan Roguljić, Ivan Krstitelj Carminatti, Petar Roglić, Mate Topić i Jakov Kra-

[8] Gdje je prije bila lokva, tu je sad kazalište. To znači da se je procesija vratila sadašnjom Porinovom ulicom preko sadašnje Bulatove Poljane.

goević, koji nijesu žalili ni truda ni napora da časno uspije, kao što je i uspjelo.« [9]

Tako Opis. Nema sumnje, da su za taj dan pohrlila u Split mnoga naša braća iz drugih samostana u provinciji, da se raduju svojoj braći i prisustvuju ovoj rijetkoj svečanosti, za koju su i oni prinosili žrtve. Jednako tako moramo pretpostaviti, da su na svečanost došli i brojni štovatelji Gospe od Zdravlja, koji su slali ili davali svoje milodare u naravi i novcu za podizanje Njezina svetišta. Ali, budući da isprave toga posebno ne spominju, preko toga prelazimo.

Spomenut ćemo samo jedno pismo, koje se je odnosilo na ovu svečanost. To je pismo od 14 studenoga 1771, pisano sa strane provincijalnog starešinstva s definitorijalnog sastanka u Šibeniku. O. Jeronim Bareza, nadstojnik gradnje, obavijestio je starešinstvo provincije o svečanosti, koja se pripravlja za blagoslov crkve, i pozvao ga, da prisustvuje ovom svetom i radosnom činu. Provincijalno starešinstvo, odgovarajući na obavijest, pohvalilo je raspored svečanosti i prihvatilo poziv, obećavši, da će doći svi Oci definitorija, koji ne budu spriječeni. Punim srcem zahvalilo je O. Barezi na svima naporima, koje je revno ulagao kroz tako dugo vrijeme za podignuće nove crkve, koja će biti uvijek na uspomenu njegovih zasluga, na diku provincije i čast Gospodinu Bogu, od koga mu prose nebeske darove. [10] Pismo je u ime starešinstva potpisao O. Luka Vladmirović, kustod, i O. Josip Radman kao preslušnici ili ispitivači slučajeva (auditores causarum). Provincijalom je tada bio O. Karlo Maroević iz Drniša, čovjek koji se odlikovao redovničkim životom i spretnošću upravljanja. Kustod je bio O. Luka Vladmirović, a definitori: O. Ante Perić, O. Mate Zoričić, O. Mijo Bilušić i O. Bartul Ribarević. [11] Da li su svi Oci definitorija, odnosno koji su od njih bili prisutni svečanosti, nije nam poznato.

---

[9] V. također **Zlatović**, Monografije, 401; **Crnica**, Glavni događaji, 26 sl.

[10] Izvorno pismo nalazi se u samostanskom arhivu.

[11] LAPM, 565.

3. Klevete i obrana O. J. Bareze

Čudnovati su putevi Božji. Ne rijetko se događa, da Gospodin Bog onima koji najviše rade za proširenje Njegove slave, pripušta najteže kušnje. Možda je to stoga, da njihova djela sačuva od svake natrune zemaljštine, odnosno da onoga koji ih je proizveo, sačuva i oslobodi od taštine, koja bi mogla pokvariti i umanjiti vrijednost njihovih velikih djela.

Takovu kušnju pripustio je i O. Jeronimu Barezi. Iz onoga što smo dosada rekli, znamo, da je on možda najviše učinio za proširenje i učvršćenje štovanja i slave Gospe od Zdravlja i da je njegova najveća zasluga, što je podignuto Njezino svetište. Ipak je Gospodin Bog u mudrosti Svojoj pripustio da se protiv njega iznesu velike i teške objede.

U čemu su stale te objede, ne možemo reći sa sigurnošću, jer se u izvorima ne navode, nego pretpostavljaju. Iz svjedočanstva, koje je O. Barezi — na njegov zahtjev — izdala redovnička obitelj u Splitu, zaključujemo, da ga se potvaralo, da je nesnosan redovničkoj obitelji, pače da je ona protiv njega izdala neku spomenicu, na temelju koje bi ga se moglo optužiti kod državnih vlasti.

Redovnička obitelj, kojoj je O. Bareza pripadao, da oprovrgne te klevete i osvade, dala mu je slijedeće svjedočanstvo:

»Svjedočimo mi niže potpisani gvardijan i diskreti [12] koliko sadašnji toliko bivši, kao i mi svi drugi redovnici ovog samostana Bl. Gospe od Zdravlja na Dobromu u Splitu, taknuvši prsi kako to čine svećenici, da kao što mudra uprava Poštovanog Oca eks-Definitora Fra Jeronima Bareze nije zaslužila onako nepovoljne ocjene (censura), budući da se je on uvijek ponašao kao uzoran redovnik, tako mu na njegov zahtjev ispuštamo ovu izjavu, da bude poznato, gdje se god bude htio s njom poslužiti, da mi nikada nijesmo imali povoda, da se na nj potužimo, niti da smo izdavali kakove spomenice njemu na teret, koju bi neko mogao uputiti državnoj vlasti; nego da naprotiv potpuno odobravamo njegovo uzorno ponašanje.«

[12] Diskreti su savjetnici ili vjećnici koji, u Franjevačkom Redu, pomažu gvardijanu ili samostanskom starešini u upravi samostana.

U vjeru čega itd.
Split-Dobri, 27 siječnja 1775.«
Slijede vlastoručni potpisi. [13]

Osim ovog svjedočanstva, ima i drugih, koja potvrđuju, da je O. Bareza savjesno i razborito vodio poslove oko gradnje nove crkve. O. Bareza kao da je predviđao, da će ljudska zavist protiv njega kasnije koješta iznositi, pa je tražio od svakoga samostanskog starješine, pri svršetku njegove vlasti, posvjedočenje, da li je O. Bareza, za vrijeme njegova starešinstva providao potrebe samostana, crkve i zvonika, odnosno sve što je trebalo za gradnju crkve. Tako posvjedočenje dao mu je na 28 srpnja 1761 gvardijan O. Šimun Kalinić, na 1. kolovoza 1764 gvardijan O. Petar Žanko, a na 20 svibnja 1767 gvardijan O. Bernardin Ljubić. [14]

I starješinstvo provincije, osim gornjeg pohvalnog pisma, dalo mu je i u drugim prigodama potvrde, s kojima odobrava njegov rad oko podizanja crkve Gospe od Zdrav-

[13] LACD, 429. Potpisi jesu:
»Ja Fra Frano Matić, lajik, tvrdim i, ne znajući pisati, stavljam križ.
Ja Fra Ivan Šimić tvrdim kao gore.
Ja Fra Paškal Prgomet tvrdim kao gore.
Ja Fra Bernardin Kragoević tvrdim kao gore.
Ja Fra Josip iz Karina, bivši diskret, tvrdim kao gore.
Ja Fra Antun Bandić, magister bivši i sadašnji diskret, tvrdim kao gore.
Ja Fra Šimun Jukić, sadašnji diskret, tvrdim.
Ja Fra Ljudevit Botušić, bivši diskret, tvrdim kao gore.
Ja Fra Antun Perić, jubilarni lektor i eks-Definitor, tvrdim kao gore.
Ja Fra Bonaventura Elez, gvardijan, tvrdim kao gore i stavljam na ovu zjavu samostanski pečat«.
Samostanski pečat ima na sebi natpis i sliku Gospe od Zdravlja. Natpis glasi: SIG. CON. B. V. M. IN TEMPLO PRAESTAE SPAL. Slika prikazuje našu Gospu od Zdravlja. Koliko slika toliko slova nijesu tiskani, nego relijefno izdignuti ili izbočeni. Upada u oči kruna oko Gospine glave, koja se na pečatu jako odraziva. Ta kruna pretstavlja onu srebrenu krunu s 12 zvijezda, koja je poviiše zlatne krune, s kojom je sveta Slika okrunjena g. 1764. Iz toga bi se zaključilo, da je čudotvornoj Slici ova kruna s 12 zvijezda poklonjena prije god. 1764, t. j. prije one zlatne krune, ili barem prije 27 siječnja 1775, kad je izdano gornje svjedočanstvo, ako se možda ne odnosi na koju drugu krunu.

[14] Sva ova svjedočanstva s odnosnim vlastoručnim potpisima nalaze se u izvorniku uklopljena u knjizi »Libro di fabrica«.

lja. Tako je na definitorijalnom sastanku 7. lipnja 1767 u Živogošću odredilo definitora O. Jeronima Kojića i eksprovincijala O. Petra Filipovića, da ispitaju račune za gradnju crkve, od blagoslova temeljnog kamena do tada. Oni su ispitali stavku po stavku i svojim potpisima sve odobrili, a tajnik provincije O. Josip Radman, koji je ujedno bio definitor, svojim potpisom i službenim pečatom svjedoči ispravnost njihovih potpisa.[15] Jednako su bili ispitani i odobreni na definitorijalnom sastanku u Šibeniku pred svečani blagoslov crkve, 14. XI. 1771, od 7. lipnja 1767 do tada. Ispitatelji su bili definitori O. Mate Zoričić i O. Bartul Ribarević, a tajnik provincije O. Franjo Buljan.[16] Nove račune od 14. XI. 1771 do 6. VIII. 1773 ispitali su u Šibeniku 7. VIII. 1773 O. Paškal Grubišić, definitor, i O. Ivan Raičević, kustod. Potpise je ovjerovio i pečat provincije stavio tajnik provincije O. Paškal Sekula.[17] Po zadnji put računi su bili pregledani i odobreni na 1. veljače 1775 sa strane O. Karla Maroevića, eksprovincijala, i O. Ivana Raičevića, kustoda. Potpise je ovjerovio i pečat provincije stavio isti tajnik provincije O. Paškal Sekula.[18]

Na ova svjedočanstva provincijalnog starešinstva misli »Protocollo del convento«, kad ističe zasluge O. Bareze i navodi, da se sve, što je učinio za dobro nove crkve i samostana, nalazi u posebnoj knjizi zapečaćenoj sa strane provincije na vječnu uspomenu za izgled potomcima.[19]

Sva ova svjedočanstva pokazuju, kako su neosnovane i neduševne klevete i osvade koje su se iznijele protiv O. Bareze. Iz onoga što je o njemu već rečeno, jasno nam je, da je to bio veoma krjepostan i izgledan redovnik. U potvrdu ovoga mogli bismo navesti više svjedočanstva dalmatinskih i drugih biskupa, u čijim je biskupijama propovijedao korizme i došašća, a koji hvale njegov apostolski rad i redovnički život. Sve ispuštamo, a donosimo samo svje-

[15] Libro di fabrica, Entrata, s. 9.

[16] Entrata, s. 13.

[17] Entrata, s. 15.

[18] Entrata, s. 16.

[19] »Quanto poi in seguito fece, ed operò in beneficio della nuova chiesa, e convento, risulta il tutto da altro Libro Bollato dalla Provincia che si conserva ad perpetuam rei memoriam etc. per lume dei posteri«. Str. 19.

dočanstvo, koje mu je dao splitski nadbiskupski Ordinarijat 23. srpnja 1769, jer je u njemu više manje sve sadržano. To svjedočanstvo glasi:

»Svima i pojedinima svjedočimo, da je P. O. Jeronim Bareza, eks-Definitor Reda Sv. Franje Provincije Presv. Otkupitelja, koji sada boravi u samostanu Bl. Gospe od Zdravlja u varošu Dobri, a nekoć bio gvardijan istog samostana, svećenik koji se odlikuje svima krjepostima, i da je bio starešinama, Ocima diskretima i svakomu drugomu veoma drag. Otkad je postao redovnikom i s pohvalom svršio nauke, u svemu je vjerno i spremno služio Crkvi i Redu, te se je u gregorijanskom pjevanju toliko odlikovao, da je bogoslužje i crkvene funkcije kao i dnevnu i noćnu psalmodiju, osobito u spomenutoj crkvi svoga Reda unaprijedio i uzveličao. U istom varošu, dozvolom starešina i javne vlasti, iz temelja je podigao hram. Po naredbi starešina i crkvenih poglavara, s velikom spretnošću stišao je tolika neprijateljstva po obiteljima. Mnogo je nastojao oko ljubavi bližnjega, postojan je bio u ispovijedanju vjernika, neumoran u pomaganju bolesnika i umirućih, revan u propovijedanju kršćanskomu puku. S velikom duševnom koristi propovijedao je u ovoj našoj metropolitanskoj primacijalnoj crkvi jedan put korizmu, a šest puta došašće. Od nas odabran i pozvan, da svake nedjelje drži moralne govore u crkvi svoga Reda, a mnogo puta u gradu i varošima, vazda je bio marljiv i pokazao se sličan samomu sebi. Kad je pred nekoliko godina u ovim varošima harala kuga, presvijetli i prepoštovani naš pretšasnik odredio ga je zamjenikom župnika u spomenutom varošu, te je riječju, primjerom i djelom onaj puk danju i noću, po kućama, pa i okuženima, s ljubavlju i uz pogibao života, na času smrti dvorio i crkvenim Sakramentima krijepio.

Radi toga, njega tolikim redovničkim krjepostima i zaslugama narešena, za Crkvu i Red prezaslužna, koliko nam je poznato iz mjerodavnih isprava i što smo sami iskusili, odnosno koliko ga smatramo dostojnim naklonosti i milosti, svima ga najtoplije u Gospodu preporučujući, ispuštamo mu ovo svjedočanstvo u znak istine i naše zahvalnosti.

U vjeru čega itd.

Svjedočanstvo su potpisali Jakov Dudan, generalni vikar, i Vid Nikolić, zamjenik kancelara.[20]

4. Rasvećenje stare kapele

Kad su iz stare kapele u novu crkvu bile prenesene svete slike i sve što je trebalo za službu Božju, stara je kapela postala suvišnom. Stoga ju je trebalo rasvetiti, t. j. dignuti joj posvetu, da se može upotrebiti u druge svrhe.

Obred rasvećenja obavio je isti splitski nadbiskup preuzv. g. Ivan Luka Garanjin, koji je svečano blagoslovio novu crkvu. Taj je obred obavljen 1. veljače 1772. Starešina samostana O. Bernardin Ljubić preudesio je tada kapelu u samostan, podigao gornji tavan i napravio 4 sobe za redovnike.[21]

U staroj kapeli još su ostale kosti pokojnih redovnika, koji su tu bili ukopani otkad su naša braća došla na Dobri. Da se sav prostor kapele može upotrebiti za nesmetanu porabu redovnika, trebalo je dobiti od državne vlasti dozvolu za prenos kostiju. Za to se je postarao i dozvolu dobio O. Jeronim Bareza.[22] U staroj kapeli bila su tri groba, u kojima su se nalazila tjelesa pokojnih redovnika. U novoj crkvi učinjeno je pet grobova, od tih dva za redovnike, dva za krajišnike, a jedan za koga se kasnije odredi. Grobovi su učinjeni u svibnju i lipnju god. 1774, a zapali su 30 cekina ili 1440 librica.[23] Svečani prenos kostiju uslijedio je na 5 listopada 1774. Obavio ga je provincijal M. P. O. Josip Radman. Najprije je blagoslovio novi grob, zatim su u nj postavljene mrtvačke kosti, pa napravljen odar i svečano ispjevana Misa s odriješenjem za duše pokojnikâ. Glavâ pokojnih redovnika, koje su prenesene u grob nove crkve, bilo je 14.[24]

---

[20] LACD, 154 sl.

[21] Libro di fabrica, Entrata, s. 17.

[22] Libro di fabrica, Entrata, 21. Dozvolu je dobio u Mlecima tajnik provincije O. Frano Buljan, a zapala je 53 librice. Suviše je O. Bareza isplatio Dru. Nikoli Grisogono 1 zlatni cekin ili 48 librica za njegovo nastojanje u Mlecima da se dobije dozvola. Libro di fabrica, Uscita, 14.

[23] Libro di fabrica, Uscita, 16.

[24] Libro di fabrica, Entrata, 21.

Grob u novoj crkvi, u koji su prenesene mrtvačke kosti, zajedno s tdrugim grobom za pokojne redovnike, nalazio se je po sredini crkve između oltara sv. Paškala i Gospe od Zdravlja, u sadašnjoj crkvi između oltara sv. Josipa i Gospe od Zdravlja. Tu su, pri rušenju ove crkve, našaste i druge kosti redovnika koji su kasnije tu ukopani, i stavljene sve u jedan grob na istom mjestu.

5. Uređivanje nutrine svetišta

Da se nova crkva može svečano blagosloviti i u njoj obavljati služba Božja, učinjeno je što je bilo najnužnije. Uređivanje nutrine imalo je uslijediti nakon blagoslova.

Uređivanje je odmah uslijedilo. Najprije je slikar Toma Gešić lijepilom prošao i utvrdio svih 5 oltara, sve ih kao i svetohranište ponovno bojadisao i ukrasio, i to sve badava. To je bilo već početkom god. 1772.[25] Ljeti g. 1774 bilo je napravljeno 5 spomenutih grobova, popločana s pločama mramoraste boje gornja kapela s korom, t. j. prostor ispred i iza velikog oltara, a s običnim pločama popločana je sva crkva kao i prostor pred vratima sa zidićem za sjedanje. To je sve zapalo 1774 librice.[26]

Da redovnike ne bi što smetalo ni rastresalo na molitvi u koru, provincijal O. Josip Radman, prigodom pohoda samostana 6. listopada 1774, naredio je, da se između velikog oltara i zida stave zavjese, kakove se nalaze i u drugim crkvama, gdje kor za redovnike nije drukčije odijeljen od mjesta koje je pristupačno vjernicima.[27] Zavjese su na dotičnom mjestu bile sve dok nije crkva porušena.

God. 1775 na 1. rujna nabavljena je slika sv. Margarite Kortonske, 6 posrebrenih velikih kandelira, a prije je bilo nabavljeno 30 kandelira od drva za pojedine oltare i kod majstora Ivana Ćiribiri 6 velikih kandelira od žute mjedi, koji su zapali 10 zlatnih cekina ili 480 librica.[28] U ožujku god. 1777 napravljene su skale koje vode iz donjeg

[25] Entrata, 17.
[26] Entrata, 20; Uscita, 16.
[27] LACD, 465.
[28] Uscita, 14, 17.

kora u gornji.[29] U rujnu slijedeće godine zamijenio je O. Bareza, uz pomoć onda glasovitog arhitekta doktora Don Ivana Dudana, te skale okruglima u obliku puža, koje su zapale 288 librica.[30] U siječnju g. 1778 dao je popločati prostor pred crkvom,[31] t. j. između crkve i vrta, kud se ulazi u samostan, a u svibnju iste godine nabavio je, s pomoću generalnog lektora u Dubrovniku O. Nikole Merli iz Torina, 14 slika Križnog Puta. Slike je podmirio provincijal dubrovačke provincije M. P. O. Dionizij di Sabioncello, a O. Barezi poslao da se izreče 350 sv. Misa. Pojedina redovnička braća, među kojima i subrat redovničke obitelji na Dobromu Don Josip Kojić, primili su na se obvezu da se izreku dotične Mise.[32] Ova su se stajališta nalazila u svetištu sve do godine 1906, kad ih je O. Ivan Benutić, pri obnovi svetišta, zamijenio s novima, koje i sada izgledaju kao nove te su prenesene u novo svetište. Prijašnje su ustupljene nekoj crkvi u Boki Kotorskoj.

O. Jeronim Kojić, jubilarni lektor, koji je zaveo javno štovanje Neoskvrnjenog Marijina Začeća, rodom iz Splita, nabavio je i poklonio lijepu sliku sv. O. Franje. Na slici se dobro razabire natpis: »Fr. Hieronymi Coich lectoris jubilati donum 1779« (Dar Fra Jeronima Kojića, jubilarnog lektora, 1779). Slika se je nalazila na Svečevu oltaru sve dok nije porušeno dosadašnje svetište.

God. 1781 nabavljene su orgulje. One su djelo majstora Ivana Pizzenardi iz Murana kraj Mletaka. Zapale su 100 zlatnih cekina, koje je O. Bareza izručio 24. listopada 1781 preuzv. g. Ivanu Luki Garanjinu, splitskom nadbiskupu, da ih on pošalje u Mletke vitezu Marku Contarini izravno ili preko svoga nećaka Dominika Garanjina, a da mu budu izručeni kad profesor Don Antun Barbini u Muranu pregleda orgulje i nađe ih u redu.[33] Ove su orgulje bile u svetištu do god. 1906, kad ih je O. Ivan Benutić zamijenio s novima, nabavljenima kod poznate tvrtke braće Rieger u Jägerdorfu,

[29] Uscita, 17.
[30] Uscita, 17.
[31] Uscita, 17.
[32] Entrata, 24 sl.
[33] Entrata, s. 31.

Čehoslovačka, opus 1337. Te se orgulje nalaze i u sadašnjoj crkvi.

O. Bareza još je za crkvu i samostan učinio više manjih stvari, koje je popisao u svojoj Knjizi gradnje. Pobilježio je i knjige, s kojima se je služio,[34] predmete koje je nabavio, među kojima se nalazi i slika Gospe Sinjske, bez zavjetnih darova, u vrlo lijepom okviru sa staklom. Tu je sliku nabavio da se stavi u samostansku kapelu, u kojoj će govoriti Misu redovnici što se oporavljaju od bolesti, i pred kojom bi se subotom pjevale litanije kao što je običaj u drugim samostanima provincije. Ta je slika svečerno bila u bolesničkoj kapeli (sad je na oltaru u koru za redovnike), samo se litanije nijesu pjevale pred njom u kapeli, nego javno u crkvi pred čudotvornom slikom Gospe od Zdravlja, kojoj je pobožnosti i narod prisustvovao i tu je pobožnost Sv. Stolica kasnije obdarila posebnim oprostima.[35]

Još za života O. Bareze O. Jeronim Balin poklonio je svetištu, 13. veljače 1781 dosta lijepih stvari, koje su služile za oltare, za crkvu i sakristiju. Ivan Dominik Papadopulo, rođak O. Bareze i čovjek vrlo ugledan, poklonio je dragocjenu zavjesu za svetu sliku Gospe od Zdravlja. Ta je zavjesa zapala 5 zlatnih cekina ihi 240 librica.[36] Nakon smrti O. Bareze — koja je bila na dan Navještenja Bl. Dj. Marije, 25. III. 1782, u crkvi OO. Dominikanaca u Bolu na Braču, za vrijeme propovijedi dok je govorio o beskrajnom sniženju Sina Božjega i neizrecivom odlikovanju Bl. Dj. Marije — nabavljen je za crkvu ili joj poklonjen velik broj raznih stvari koje se odnose na sveto ruho i pokućstvo svetišta, kao planete, tunicele, jastuci, veli, košulje itd. Veći

---

[34] Na svršetku popisa knjiga spominje: »L' Archivio manuscritto in Foglio Reale, dal principio della fondazione, prima d' Ospizio, e poi di Convento, incominciato, e racolto dal P. F. Girolamo Bareza, fino al compimento del suo guardianato«. Vrlo je vjerojatno, da je to ona knjiga koja nosi naslov »Protocollo del Convento di Spalato Pozzobon«, jer navodi odgovaraju, a i rukopis ove knjige gotovo je jednak rukopisu Protocolla od str. 19 do 28, izuzevši neke stavke na str. 25, koje su kasnije umetnute.

[35] Protocollo, s. 19; v. gore s. 106 sl.

[36] LACD, 495.

dio tih stvari pribavljen je god. 1790.[37] Stvari koje su se nabavljale, nabavljale su se uglavnom milostinjom, koju je O. Balin dobivao u nagradu za svoje korizmene i druge propovijedi. Istim doprinosima napravljene su i 2 udubine (rake) u crkvi: jedna kraj Gospina oltara, a druga kraj oltara sv. Paškala. Prva je imala služiti za kip ili sliku Majke Božje, a druga za relikvije. Relikvije su u toj udubini zaista stale, a isti O. Balin poklonio je i lijepi broj relikvija.[38] Velik broj relikvija ostavio je O. Bareza, koji ih je za života pomnjivo čuvao zajedno s ispravama o njihovoj ispravnosti.[39] U jednu od tih raka stavio je O. Špiro Tomić god. 1885 kip Neoskvrnjenog Začeća, u drugu kip sv. Josipa.[40]

Kad je postao upraviteljem svetišta i starešinom samostana O. Frano Burić iz K. Staroga, crkva se je gotovo obnovila i pomladila. God. 1818 i kasnije nabavio je svu silu crkvenog ruha za službu Božju i ukras crkve, kao planeta, pasaca, aparata, kaleža, misala, jastuka, damasaka,[41], vela, relikvijara. G. 1818 izmijenio je ploče u svetištu do velikog oltara i stavio mramorirane. Sredstva za podmirenje troškova proviđao mu je, uz druge dobročinitelje, njegov mješćanin O. Jeronim Balin nagradama za svoj propovjednički rad.[42] Te su ploče ostale u svetištu sve do god. 1906, kad ih je O. Ivan Benutić, pri obnovi svetišta, zamijenio s drugima, nabavljenima iz Čehoslovačke. Kad se je porušila dosadašnja crkva, posljednje su ploče ustupljene našem samostanu u Omišu i upotrebljene za poravnanje samostanske blagovaonice i prostorija pred njom.

O. Burić nastojao je da bi drvene oltare u svetištu zamijenio s mramornima. Najprije je pribavio mramorni veliki oltar. Dobavio ga je g. 1822 iz crkve sv. Krševana u Zadru. Donji dio oltara odzada napravljen je od mramora s Muća, a svetohranište su iste godine poklonile bene-

---

[37] LACD, 491.

[38] LACD, 491.

[39] Libro di fabrica, Entrata, s. 29.

[40] **Zlatović**, Životopis Otca Špira Tomića, Zagreb 1888, s. 64.

[41] Prema kazivanju vjernika, ove je damaske ukrao oko g. 1910 neki Franjo Koncan, koji je bio sakristan i, nakon toga, pobjegao u Italiju.

[42] LACD, 502 sl., 526; Protocollo, 25.

diktinke iz samostana sv. Rajnera. Gornji dio oltara bio je okrugao, ukrašen s mramornim stupićima. Kraj stupića bilo je 6 malih anđela, koji su u stavu poklona resili oltar. Na vrh oltara nalazio se je lik uskrslog Spasitelja sa pobjedonosnom zastavom. Ovaj nas je lik sjećao, da je svetište Gospe od Zdravlja središte provincije, koja ima za

Veliki oltar s gornjim korom u dosadašnjem svetištu

pokrovitelja samoga božanskoga Otkupitelja, i da je isti samostan s ondašnjom kapelom nekoć imao istoga Pokrovitelja. S jedne i s druge strane oltara bila su dva mramorna kipa: sv. Tome Apostola i sv. Silvestra Pape.[43] Kad je sagrađen novi zavjetni hram, donji dio velikog oltara upotrebljen je za oltar sv. Josipa, što ga je provincija tu po-

[43] LACD, 527; Protocollo, 25; Zlatović, Monografije, 407.

digla svom zaštitniku sv. Josipu, a gornji dio zajedno s kipovima sv. Tome i sv. Silvestra ustupljen je našoj novoj župskoj crkvi na Lovreću.

O. Burić dao je sagraditi mramorni oltar i za čudotvornu priliku Gospe od Zdravlja kao i za kip sv. Paškala. Gospin oltar imao je pozlaćeni paviljon (nebenicu) i dva anđela, a oltar sv. Paškala svoje druge ukrase. Na oltar sv. Paškala stavio je kip, što ga je bio poklonio prvoj kapeli trgovac Ante Katić.[44] Jedan i drugi oltar bili su proviđeni lijepim pozlaćenim kandelirima i piramidama, t. j. svijećnjacima sa više svijeća.[45]

God. 1823, po njegovu nalogu, majstor Špiro Kuparić napravio je nutrnja trostruka vrata ili busolu (dovratnicu), koja je bila atrij svetišta.[46] Između kapele i donjeg dijela crkve stavio je mramornu pregradu (balaustru), koja je služila i kao pričesni stol za vjernike. Za Gospin oltar nabavio je lijepu srebrenu kandelu, zavjese s raznim svetim predmetima. Iza velikog oltara postavio je veliki ormar, koji je služio za podnožje štionika i za pohranu svetih knjiga, a ispred velikog oltara zidove je obložio ukusno bojadisanim drvetom, što je za običnih dana svetištu davalo lijep izgled, a prigodom svečanosti moglo se upotrebiti za daljni ures.[47]

Za zvonik je nabavio i 17. listopada 1830 postavio dva nova zvona: jedno od 509, drugo od 360 funti težine. Sa klepcima zajedno bila su teška 910 funti.[48] Ova zvona O. Ante Jukić, za svoga starešinstva, dao je preliti i dotjerati na ugodniji glas.[49] Za vrijeme svjetskog rata ta su lijepa zvona, na žalost, propala. Nakon rata O. Leonard Buljan god. 1927, za svoga starešinstva, nabavio je, s pomoću dobročinitelja, od tvornice »Zvonoglas« u Mariboru sadašnja 4 zvona u vrijednosti 64.000 dinara. Budući da je malo prije uvedena svetkovina Krista Kralja, koja se u svetištu Gospe od Zdravlja slavi s najvećom svečanošću, to je pr-

[44] V. gore s. 115.
[45] Protocollo, 25; **Zlatović**, Monografije, 407.
[46] LACD, 529.
[47] LACD, 527; Protocollo, 25; **Zlatović**, Monografije 407.
[48] LACD, 511 sl.; Protocollo, 25.
[49] **Zlatović**, Monografije, 409.

vo, najveće zvono posvećeno Kristu Kralju. Drugo je posvećeno Gospi od Zdravlja, treće sv. O. Franji, četvrto sv. Anti.

O. Ante Jukić, starešina samostana i upravitelj svetišta, god. 1846 sagradio je novi zvonik od kamena, koji je zapao 993 forinta. Izradio ga je ing. Andrić.[50] Isti O. Jukić dade napraviti dva mramorna oltara: jedan na čast sv.

Oltar sv. Oca Franje

O. Franje, a drugi na čast sv. Ante. Prvi je podigao s pomoću crkvene milostinje i dobročinitelja, a drugi vlastitom milostinjom, t. j. prištednjom sa župa gdje je službovao.[51] Tako su u svetištu svi oltari bili od mramora, osim onog malog oltara, što je postavljen god. 1925 u zatvorenom prostoru, gdje su bila vrata prema samostanskom vrtu, kad se je mislilo tu napraviti Lurdsku špilju.

Svetište je iz početka bilo prosto bojadisano. Kad je postao starešinom samostana i upravteljem svetišta O. Ma-

[50] Libro di fabrica, Uscita, 18; Protocollo, 25.
[51] Protocollo, 25; **Zlatović**, Monografije, 408 sl.

te Vizilić, on ga je dao bojadisati u bojama i naresiti lijepim slikama po svodu. U tu svrhu pozvao je god. 1865 slikare Marina Bettizzu i rođaka mu Josipa Voltolini,[52] te s njima sklopio ugovor za bojadisanje svetišta. Voltolini, koji je bio izvrstan slikar, vrlo je lijepo ukrasio svod svetišta. Na sredini svoda naslikao je Neoskvrnjeno Marijino

Oltar sv. Ante

Začeće, sa strane 4 Evanđelista s raznim ukrasima između njih. Zidovima je dao prividnu mramornu boju, a kapelama četiriju oltara grimiznu boju. Na stropu kora upotrebio je običnu boju s pojasima, a okviru, na kom je počivao

[52] **Zlatović**, Monografije, 411, spominje samo Voltolinija. Da nije bio Voltolini sam, to nam svjedoči živuća rodbina pok. Bettizze i Voltolini-ja, a potvrđuje i račun, odobren od civilne vlasti, a podmiren od O. Mate Vezilića 25. XI. 1865, koji glasi na samog Bettizzu. Trebovnik za bojadisanje crkve, odobren također od civilne vlasti, ne glasi na nijednoga od njih.

svod, dao je izgled kamenih stupova. Na svodu kora Bettizza je, a ne Voltolini, kako kaže O. Zlatović,[53] naslikao Oca Nebeskoga.

Međutim, jednoga svibanjskoga jutra god. 1906 strop svetišta našao se na tlu. Kako je bio slab materijal, od koga je bio učinjen, srušio se. Tako su propale i lijepe slike svoda. Starešinom samostana i upraviteljem svetišta uprav malo prije ponovno je postao O. Ivan Benutić. On je vidio, da ne samo treba staviti novi strop, nego da treba i slike temeljno obnoviti. U tu svrhu pozvao je iz Zagreba poznatog umjetnika Marka Antonini. Antonini je svoju za-

Svod svetišta: naslikao M. Antonini

daću izveo uprav majstorski. Na sredini crkve naslikao je Majku Božju. Slika je prikazivala uglavnom Neoskvrnjeno Marijino Začeće, ali ujedno i Njezino Uznesenje na nebo. Oko glavne slike stavio je 4 druge, koje su prikazi-

[53] Monografije, 411. U spomenutom računu kaže se izričito: »Visto però che il Bettizza eseguì nel soffitto del coro la pittura del quadro del Padre Eterno senza essere a ciò fatto obbligato...«

vale 4 glavna događaja iz Marijina života: Njezino Rođenje, Prikazanje u hramu, Navještenje i Zaručenje sa sv. Josipom. Glavna je slika okružena bila sunčanim sjajem. Između nje i drugih slika nalazilo se plavetno nebo sa zlatnim zvijezdama, dok je opet svaka slika za se okružena posebnim ukrasima, koji su sa svojim raznolikim bojama pravili veoma ugodan dojam. U kapeli nad velikim oltarom prikazao je Uzašašće Isusovo, a oko Njega 4 Evanđelista. U pozadini, na zidu su još bile 3 slike: sv. O. Franje, sv. Ante i slavnog oslobodiltelja Beograda sv. Ivana Kapistrana. Sve je to tako lijepo uspjelo i tako se dobro sačuvalo,

Ponutrica svetišta

da je i nakon 30 godina izgledalo kao novo. Crkva je izvana bila dosta prosta, ali iznutra joj je romanski stil, u komu je bila sagrađena, davao posebnu ljepotu. Ove pak slike i ukrasi davali su joj takav čar, da je izgledala kao veličanstvena bazilika.

O. Petar Plepel, za svoga starješinstva (1921—1925) uveo je električno svijetlo, a O. Leonard Buljan dao je postaviti na sredinu crkve veliki električni svijetnjak, pribavio je četiri damaska za zidove i više drugih crkvenih nakita. [54]

[54] Pojedine činjenice v. »Gospa od Zdravlja« 1934, 170 sl.

6. Posveta svetišta

Kad je crkva bila dolično uređena, da bi se moglo pristupiti njezinu posvećenju, porodila se kod redovnika i vjernika želja da bi je se posvetilo.[55] Zamoliše splitskog biskupa preuzv. g. Josipa Godeassi, koji je uprav tada bio imenovan zadarskim nadbiskupom, da bi on obavio posvetu. Nadbiskup se spremno odazvao i posvetu obavio 8. listopada 1843. Bila je druga nedjelja mjeseca, 18. po Duhovima. Kao što je prije blagoslov tako je i sada posveta obavljena vrlo svečano. Nadbiskupa su pri posveti dvorili kanonici Don Špiro Carrara i Don Petar Manger. Ceremonist je bio Don Antun Dorić, a osobni nadbiskupov kapelan Don Antun Bezić. U malu raku oltara stavio je nadbiskup moći svetih mučenika Dujma, Anastazija i Donata, a crkvu je posvetio na čast Gospe od Zdravlja, na čast koje je bila i blagoslovljena. Istog dana, po obredniku, ispjeva svečanu pontifikalnu Misu, a kao godišnjicu posvete odredi drugu nedjelju mjeseca listopada, udijelivši 40 dana oprosta svima koji se toga dana u njoj pomole.

U samostanskom arhivu na Dobromu čuva se izvorna isprava na latinskom jeziku, kao i više prepisa o posveti crkve, izdana odmah sutradan nakon posvete. Ta isprava u prevodu glasi:

Br. 80

JOSIP GODEASSI

po milosti Božjoj i Sv. Apostolske Stolice već Biskup Splitski i Makarski, a sada imenovani Nadbiskup Zadarski i Metropolita cijele Dalmacije itd. itd.

Svima i pojedinima svjedočimo i potvrđujemo, da smo na 8 listopada, koji je padao u drugu nedjelju mjeseca, a 18. po Duhovima, svečano, po obredu Sv. Rimske Crkve, Predobromu i Previšnjemu Bogu, na čast Prikazanja Bl. Dj. Marije u hramu, posvetili novu samostansku crkvu Male Braće Reda Sv. Franje Provincije Presv. Otkupitelja, u varošu ovoga grada Dobromu, i njezin veliki oltar, postavivši u nj relikvije Sv. Mučenika Dujma, Anasta-

[55] **Zlatović**, Monografije, 409.

zija i Donata, i ispjevavši na njemu pontifikalnu Misu. Drugu nedjelju mjeseca listopada označili smo kao godišnjicu posvećenja, koja će se slaviti svake godine, s običnim Oprostom od 40 dana.

Prisutni su bili i dvorili Velečasna Gospoda Špiro Carrara i Petar Manger, kanonici, ceremonijar Stolne Crkve Antun Dorić i Naš Domaći Kapelan Josip Bezić i mnogi drugi svećenici i klerici s bezbrojnim narodom, koji je tu bio i gledao.

U vjeru čega itd.

Dano u Splitu, u Biskupskoj Kuriji dne 9 listopada 1843

M. P. ✠ *Josip*, izabrani nadbiskup
Licario, Tajnik.[56]

Starešinom samostana bio je tada O. Luka Mialjević, a zamjenikom O. Toma Mimica.[57] Premda je godišnjica posvete određena za drugu nedjelju listopada, ipak se ona nije toga dana slavila, jer se je posveta sviju franjevačkih crkava, t. j. crkava svih triju franjevačkih Redova slavila istog dana: 4 srpnja. Od god. 1920, t. j. otkad je na temelju propisa Pape Pija X, provedena reforma brevijara, godišnjica posvete svetišta Gospe od Zdravlja, kao i drugih franjevačkih crkava, slavi se 22. listopada.

7. Svetogrdna krađa

Kazivalo nam je više živućih svjedoka, između kojih Ante Ćurlin pok. Ivana iz K. Gomilice, rođen 23. svibnja 1862, kako se je jedne noći god. 1877 dogodila u svetištu Gospe od Zdravlja svetogrdna provalna krađa. Pojavila se bila u Splitu neka kužna pošast, po svoj prilici, ospice. Vjernici, po običaju, vapijahu u pomoć Gospu od Zdravlja, a zamoliše i našu braću, da Je i oni za njih u pomoć vape. Redovnici se rado odazvaše, skinuše čudotvornu Priliku i staviše je nasred crkve na jedan oltarić, da bi se mogla govoriti Misa i narod obilaziti oko svete Slike i vršiti djela pobožnosti. Oltar je bio lijepo okićen, a pred čudotvornom

[56] V. također Protocollo, 32; **Eterović**, Franjevačka Provincija, 24 sl.; »Gospa od Zdravlja« 1934, 172; **Crnica**, Glavni događaji, 32 sl.

[57] Acta Prov. P. Francisci Talijančić, Affari interni, s. 102.

Slikom gorjele su 3 srebrene kandele. Pobočna vrata, koja su vodila iz donjega kora u vrt prema sadašnjoj Komandi mjesta, bila su od drva. Neki zlikovac jedne ih je noći provalio i odnio srebrene kandele i sa svete Slike sve dragocijenosti, osim zlatnih kruna, srca i naušnica, što je Predobroj Gospi od Zdravlja bilo poklonjeno prigodom raznih kužnih bolesti, kad je od njih sačuvala Dobri. O. Zlatović, bilježeći ovaj događaj, ističe ovu okolnost kao nešto zamjerno. [58]

Velika je žalost u narodu zavladala radi ovog svetogrdnog čina, koji se je dogodio u času kad su vjernici vapili Majci Božjoj, da ih oslobodi od kužne pošasti. Pobožni vjernici pokloniše čudotvornoj Slici za pokradene druge dragocjenosti. [59]

Provalnik je sve zakopao u potoku ispod mosta blizu ondašnjeg samostana OO. Kapucina ili sadašnje biskupove palače. Sad je tu željeznička pruga, a onda je bio potok. Kako je nadošla voda, raznila je zemlju, koja je pokrivala Gospino zlato. Neki čovjek, koji je bio sašao u potok, opazi, kako se svijetli jedno kolce od verižice. On uhvati za kolce i htjede ga uzeti. Budući da je kolce bilo pričvršćeno za verižicu, nije ga mogao istegnuti. Radi toga raskopa zemlju i opazi, da je čitava kandela zakopana. Kopao je dalje i našao drugu i treću kandelu. Prepoznao ih je, da su to kandele Gospe od Zdravlja i odnio našoj braći na Dobri.

Čuvši za to provalnik, poboja se, da će biti otkriven, pa pođe, uze zlato, koje je također bilo zakopano pod mostom, samo na drugom mjestu. Staviv ga u jednu posudu, odnese ga u neku kučicu u splitskom polju i tu ga ponovno zakopa. Tad poruči našoj braći na Dobri, gdje se zlato nalazi. Naša braća pođoše i zaista nađoše Gospino zlato, kako im

---

[58] Monografije, 411: »Zamierno! Svetogrdna ruka god. 1877 sadri sve dragocienosti sa svete slike, a ostadoše uspomene krune, srdca i oušnice koje i danas reše svetu sliku«.

[59] Monografije, 411; Pisma na poštenje Gospe od Zdravlja koja na Dobromu u Splitu častno se štuje, Split 1884, str. 4, bilj 1: »Ovo se zgodi god. 1877. Ali bogoljubni Splićani opet krasno nakitiše darovima čudotvornu priliku«.

je s nepoznate strane bilo javljeno. Veselo ga vratiše i, uz neopisivo oduševljenje pobožnog naroda, ponovno staviše na svetu Gospinu priliku.

Događaj svetogrdne krađe Gospinih zavjetnih darova zabilježen je i u himni Gospe od Zdravlja. O. Petar Knežević ističući, kako Predobra Gospa od Zdravlja pomaže svakomu ko se Njoj u potrebi uteče, za dokaz se pozivlje na zavjetne darove, koje su Joj vjernici poklonili iz zahvalnosti za primljene milosti. Govori naime:

Svidoci su ovratice,
Kojim nije mala cina;
I s prstenim narukvice
Ovo kažu da j' istina.

U knjizi O. Kneževića »Duhovne pisme razlike«, u kojoj se nalazi himna Gospe od Zdravlja i koja se čuva u samostanskoj knjižnici na Dobromu, iza ove kitice na rubu je prilijepljen komadić papira s novom kiticom, u kojoj je spomenut taj svetogrdni čin. Tu kaže:

Al opaka grišna ruka
S noću sadre i ukrade,
Brez bojat se vičnjih muka,
Gdi plač-jauk ne pristade.

Od tog vremena ovaj se događaj nalazi u himni Gospe od Zdravlja, premda je ona spjevana preko 100 godina prije nego se svetogrdna krađa dogodila. Ime provalnika nije se nikad doznalo, barem za nj nije znao niko koji se sjeća ovoga svetogrdnog čina.[60]

8. Novi oltar Gospe od Zdravlja

Mramorni oltar Gospe od Zdravlja, što ga je bio dao učiniti O. Frano Burić, bio je lijep. Ali je ljubav odane i zahvalne Marijine djece tražila da bude još ljepši.

Ova želja našla je odjeka kod O. Honorata Miloša. Kao starešina samostana i upravitelj Gospina svetišta obrati se O. Miloš provincijalu Dru. O. Ivanu Markoviću, velikom

[60] »Gospa od Zdravlja« 1934, 102 sl.; **Crnica**, Glavnii događaji, 34 sl.

našem učenjaku i osobitom štovatelju Majke Božje,[61] za potrebitu dozvolu. O. Marković pismom od 11 rujna 1889 pohvali, odobri i blagoslovi nakanu, udijelivši rado traženu dozvolu.[62]

Novi oltar, koji je sad bio izrađen, sav je bio od bijeloga kararskog mramora, lijep i veoma ukusan. Na prednjoj strani mense ili donjem dijelu oltara nalazili su se reljefi triju anđela: jedan u sredini, a dva sa strane. Sva tri anđela imala su u rukama vijence od cvijeća iskićene ružama. Anđeo u sredini držao je vijenac i dodavao ga dvama sa strane. Ispod anđela također je bio relijef cvijeća, koji je zgodno resio prednji dio oltara. S jedne i s druge strane ovih dvaju anđela bio je po jedan ljiljan. Nad oltarom dizala su se 4 vitka mramorna stupa, kojima je podnožje također bilo iskićeno relijefnim cvijećem. Stupovi su svršavali korintskim kapitelima, od kojih je svaki s prednje strane imao pri vrhu po jednu ružu. Između stupova bio je prostor na čudotvornu Gospinu sliku, za koju je oltar bio udešen, tako da je okvir sa svetom Slikom stao u posebnoj udubni. Ispred udubine nalazilo se okruglo podnožje, nareseno relijefnim cvijećem, koje je vrlo zgodno poslužilo, kad je za svetu Sliku bio napravljen srebreni okvir. Oko udubine bio je mramorni plašt, koji je pravio utisak kao da obuhvata i zakriljuje čudotvornu Priliku, a završivao je sa mramornom, na nekim dijelovima pozlaćenom krunom. Oko svete Prilike, odnosno oko ovoga mramornoga plašta u polukrugu uklesano je 12 mramornih zvijezda sa 3 mramorne glave anđela. Srednji dio oltara imao je još jedan red mramornog relijefnog cvijeća, a završivao je sa nešto stršećim rubom.

Gornji dio oltara otvarala su 2 mramorna anđela, koji su sjedili na ovom rubu. Iza njih je dolazila mramorna

---

[61] Osim drugih učenih djela, O. Marković napisao je dva, koja izričito rade o Majci Božjoj, a ti su: Gospa Sinjska, koja je doživjela dva izdanja, a Dr. O. Stanko Petrov god. 1922 priredio je treće, i Sinj i njegovo slavlje,Zagreb 1898, gdje je opisao proslavu 200-godišnjice dolaska čudotvorne slike Gospine u Sinj.

[62] Pismo od 11. IX. 1889, br. 913, nalazi se u samostanskom arhivu na Dobromu.

pozadina, kojom je završivao oltar u obliku polukružnice. Na toj polukružnici bilo je veliko mramorno srce, a nad njim 2 anđela držala su mramornu krunu, nad kojom su bile od kovine riječi: Ave Maria.

Oltar je bio elegantan i pravio na gledaoca ugodan dojam.

Ovaj oltar izradio je splitski majstor Josip Barišković.[63] Ali vjernicima se činilo, da je s obzirom na kapelu u kojoj se nalazio kao i na druge oltare — nizak. Stoga O. Miloš odluči, da ga poveća i raširi.[64] Ali, budući da je izvedba bila prilično teška, da ne bi novi radovi kvarili ljepotu cjeline, svjetovao se je sa stručnjacima. Između ostalih upute mu je dao i proračun za poljepšanje oltara učinio profesor Ante Berić. Trebovnik pak za preinake i dopune izradio je isti Josip Barišković. Samostanska obitelj odobrila je trebovnik i proračun, pa O. Miloš ponovno 7. ožujka 1890 moli O. provincijala, da mu dozvoli ovo poljepšanje.[65]

O. Marković dozvoli i to. Na osnovu ovih preinaka bila je proširena baza menze, a dosljedno i sama menza. Produljeno je podnožje stupova, na koje su došli novi reljefni ukrasi cvijeća. Sa strane oltara dodani su ukrasi cvijeća i po 2 mramorna kandelabra. Na gornjem dijelu oltara postavljen je kut, na čijim krajevima sjede dva kerubina, a kraj njih opet dva kandelabra slična posudama za cvijeće. Polukružnica, kojom završava oltar, također je ukrašena cvijećem, uslijed čega je oltar postao nešto viši.

---

[63] Tako nam je rekla obitelj pok. Josipa Barišковića. U samostanskom arhivu nijesmo se namjerili na trebovnik oltara ni na ime graditelja; ali smo našli trebovnik za dopunu oltara, koju je izveo J. Barišković. Odatle je vjerojatno, da je on, koji je malo kasnije proveo drugu radu, izveo i prvu.

[64] Neki su nam govorili, da je ovo poljepšanje uslijedilo naročito na želju neke gospođe, koja da je dala O. Milošu 600 forinti potrebitih za podmiru troškova, a da on nije htio očitovati njezina imena. Ovo kazivanje ne čini nam se vjerojatnim, jer je iz dozvole O. Markovića jasno, da je glavni dio troškova podmirio sam O. Miloš milostinjom, što ju je prištedio na župama, gdje je bio župnik.

[65] Molbu su poduprli i drugi članovi obitelji, kao O. Alfons Talaja, O. Konstantin Krelja i O. Marko Ivandić.

Premda su ukrasi bili izvedeni majstorski, ipak se je, pri pomnjivijem promatranju, poznavalo, da su kasnije došli. I dopune su bile od kararskog mramora, ali druge vrste. S njima je oltar nešto dobio na širini i visini; ali bi možda bilo bolje, da je oltar ostao kakav je bio u početku. Oltar je s dopunama izrađen u romanskom stilu, te je izvrsno odgovarao crkvi. Radi njegove prošlosti i važnosti u cijelosti je prenesen u novu crkvu, premda ne odgovara stilu crkve.

Oltar Gospe od Zdravlja

Novi oltar Gospe od Zdravlja zapao je 4000 forinti, a dopune i poljepšanje oltara oko 500 forinti. Kako je O. Miloš došao do ove svote, nije se znalo, jer je on to tajio. Među njegovim spisima našli smo dozvolu O. Markovića, iz koje se razabire, da je troškove pokrio uglavnom sam O. Miloš s onim što je prištedio dok je bio župnikom. Za stari oltar Gospe od Zdravlja, koji je ustupljen našoj župskoj crkvi u Otoku kod Sinja, uhvaćeno je 600 forinti. Do-

bar dio doprinijeli su dobročinitelji i štovatelji Gospe od Zdravlja.[66]

Kad je oltar bio zgotovljen, O. Miloš dao je od pretička milodara napraviti jedno srebreno srce s 12 pozlaćenih zvijezda. U tom srcu odzada je mala kutija, u koju je stavio napisana imena dobročinitelja koji su što doprinijeli za oltar. To je izraženo na samoj kutiji. To je srce resilo čudotvornu Priliku sve dok nije učinjen novi srebreni okvir, kad je — radi uskog prostora između čudotvorne Slike i stakla — moralo biti skinuto. No ipak se nalazi na svima slikama, gdje je prikazana Majka Božja s Njezinim zavjetnim darovima.

Na uspomenu toga dao je O. Miloš izraditi dvije vrste sličica Gospe od Zdravlja s cvijećem na zlatnom polju. Na sličicama je bila molitva Gospi od Zdravlja na hrvatskom, odnosno na talijanskom jeziku.

God. 1929 ovaj je oltar bio ukrašen s mnoštvom električnih žarulja (91), koje, kad su gorjele, odrazivale su se u mramoru i pravile čarobno more svijetla.

---

[66] U samostanskom arhivu sačuvane su 2 liste, na kojima su se sabirali milodari za ovaj oltar. Jedna je dulja, druga kraća. Na duljoj je bilo punih imena dobročinitelja 72, s početnim slovima 4, a 1 koji nije htio staviti imena. Na toj listi bile su ove uvodne riječi na talijanskom jeziku: »Dover di coscienza esigeva di erigere un altare degno alla B. V. Maria di Salute di Pozzobon; ma ciò non si poteva fare per manchanza di mezzi, e la spesa è piutosto forte di 4 milla fio. Ora una anima piena di zelo a concorso con una forte somma, ma ancor non basta per supplire a tutto. Perciò si raccomanda alla carità dei divoti della B. V. di Salute, per un aiuto come il loro stato permette, e la Madonna a suo tempo riccompenserà. P. Onorato Miloš, guardiano.«

Poglavlje 7

Štovanje Gospe od Zdravlja

1. Oproštenja udijeljena svetištu

Javna pobožnost prema dragoj Gospi od Zdravlja, kako ju je lijepo uredio O. Jeronim Bareza, revno se je obavljala, a bezbrojne milosti, bilo zajedničke bilo pojedinačke, koje je Ona svojim štovateljima darežljivo dijelila, sve su više vjernika u Njezino svetište privlačile. To je potaklo O. Ivana Buljana, starešinu samostana i upravitelja svetišta, da god. 1799 zamoli Sv. Stolicu za oproštenja onima koji prisustvuju javnoj pobožnosti ili je sami obavljaju.

Sv. Stolica molbu je dobrostivo uslišala i na 12 rujna 1799 izdala dva reskripta, s kojima svima vjernicima udjeljuje za svaki dan po 200 dana oprosta za uvijek.[1] Prvi reskript sadrži, po običaju, dva dijela: molbu upravitelja crkve i odluku Sv. Stolice, drugi samo odluku Sv. Stolice: što ima posebno značenje.

Prvi reskript glasi:

Presveti Oče!

Budući da je veliko učešće naroda u crkvi OO. Male Braće zvanoj Gospe od Zdravlja u Splitu na Dobromu, kad se u njoj pjevaju Lauretanske Litanije, stoga Starešina rečene crkve, smjerno prostrt pred nogama Vaše Svetosti, ponizno prosi, da se udostoji udijeliti svederni i svakidašnji Oprost od 200 dana svima koji prisustvuju rečenim Litanijama, ili pobožno pohode spomenutu Sliku Presvete Majke Božje. Neka za milost . . .

Vlašću, koju nam je dao Presv. Gospodin Naš Papa Pijo VI, svima koji u Splitu u crkvi Otaca Male Braće, bilo da pobožno pohode Sliku Preblažene Marije s nazivom od

[1] Oba reskripta nalaze se u izvorniku u arhivu samostana Gospe od Zdravlja.

Zdravlja, koja se ondje štuje s veoma velikom pobožnošću, i pobožno se pomole za sretno uzdržanje Svete Majke Crkve, bilo da prisustvuju Lauretanskim Litanijama, dok se ondje pjevaju, na želju Starešine iste Crkve, udjeljujemo za uvijek oprost od 200 dana, koji se može dobiti svaki dan u oba slučaja.

Dano u Padovi na 12 rujna 1799.

✠ *CEZAR, Nadbiskup Niziben., Tajnik*

Pečat Sv. Kongregacije za Raširenje Vjere

Reskript sv. Kongregacije za Raširenje vjere

Drugi reskript, izdan istoga dana, istoga mjeseca i godine, glasi:

STJEPAN BORGIA
KARDINAL SV. RIMSKE CRKVE NASL.
SV. KLEMENTA PRO—PREFEKT SV.
KONGREG. ZA RAŠIRENJE VJERE

Vlašću, danom Nam od Presv. G. N. Pape Pija Šestoga, svima vjernicima, koji skrušena srca pohode crkvu

Male Braće Sv. Marije od Zdravlja u gradu Splitu, zvanu na Dobromu, i tu se pomole za uzvišenje Sv. Majke Crkve, ili prisustvuju Lauretanskim Litanijama, kad se u njoj pjevaju, podjeljujemo za uvijek 200 dana oprosta, koji će se dobiti jedan put na dan.

Dano u Padovi 12. rujna 1799.

M. P. *S. Kardinal Borgia, Pro-Prefekt.*

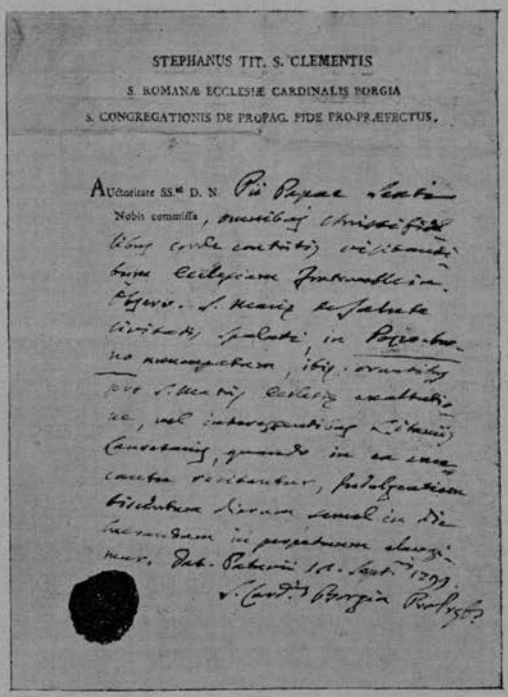

STEPHANUS TIT. S. CLEMENTIS
S. ROMANÆ ECCLESIÆ CARDINALIS BORGIA
S. CONGREGATIONIS DE PROPAG. FIDE PRO-PRÆFECTUS.

Vlastoručni reskript kard. Stjepana Borgia

Ove dvije isprave sadrže svjedočanstva prevelike važnosti za povijest čudotvorne Gospe od Zdravlja i Njezina svetišta. Stoga ćemo ih popratiti s nekim pripomenama, da nam njihova vrijednost bude to očitija.

1. *Reskripte je izdala Sv. Kongregacija za Raširenje Vjere.* — U ono vrijeme Dalmacija je bila više manje misionska zemlja, pa je spadala u područje Sv. Kongregacije za Raširenje Vjere, kao što još u njezino područje

spadaju Bosna i Hercegovina i Crna Gora.[2] Poslovi Rimske Kurije nijesu onda bili tako lijepo razvrstani kao danas, pa je jedna Kongregacija, koja je bila nadležna za neku vrstu osoba ili za neko područje, rješavala gotovo sva pitanja, koja su se odnosila na dotične osobe ili su se ticala dotičnog područja. Stoga je Sv. Kongregacija za Raširenje Vjere bila nadležna da rješava gotovo sva pitanja i udjeljuje milosti koje su se odnosile na osobe i stvari u misijama. Tako je ona dijelila i oproste, dok ih sada ne dijeli nijedna Kongregacija, nego Ured Sv. Stolice — Sv. Penitencijarija.

2. *Reskripti su izdani u Padovi, a ne u Rimu.* — Ovaj događaj pada u doba francuske revolucije, koja je uzbunila ne samo francusku, nego i Italiju, a nije ostala bez posljedica ni za druge susjedne zemlje. Kad je 28. prosinca 1797 bio ubijen u nekoj pobuni u Rimu francuski nesnosni general Duphot, francuski revolucionarni Direktorij svu je krivnju svalio na Sv. O. Papu. Mjesto ubijenog Duphot-a, došao je u Rim 10. veljače 1798 general Berthier i već 15. veljače proglasio nad Papinom državom Rimsku republiku, 20. veljače zarobio Papu i odveo ga u progonstvo. Vodali su 80. godišnjeg starca po raznim gradovima Italije i Francuske, kao Sieni, Firenci, Parmi, Torinu, Briançonu, dok nije, nakon mnogih zlostavljanja, preminuo u Valenci u Francuskoj 29. kolovoza 1799. Kardinali su se morali razbježati i tražiti zaklonište kojekuda. Nakon prosvjeda Pape Pija VI protiv ovako okrutna postupanja, umiješaše se i druge vlasti. To je Francuzima donijelo poraz i omogućilo da bude izabran nasljednik Pija VI Papa Pijo VII, ali ne u Rimu nego u Mlecima, na 14 ožujka 1800.[3] Kardinal Stjepan Borgia s većinom osoblja Sv. Kongregacije za Raširenje Vjere skonio se u mletački grad Padovu i odatle vodio poslove Sv. Kongregacije. Tu ih je zatekla molba O. Buljana i tu su je uvažili. Odatle je razumljivo, zašto su reskripti izdani u Padovi, a ne u Rimu.

---

[2] Po Konkordatu imaju se vratiti u područje redovitih Sv. Kongregacija.

[3] **Knöpfler A.**, Lehrbuch der Kirchengeschichte, 6. Aufl. Freiburg i. Br. 1920, s. 692, 730; **Hergenröther-Kirsch**, Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte, 4. B., 5. Aufl., Freiburg i. Br. 1917, s. 302 sl., 306 sl.

3. *Oprosti su udijeljeni za svaki dan, i to za uvijek.* — To je znak velike odlike za svetište Gospe od Zdravlja. Sv. Stolica rado daje oproste za jedan ili drugi dan u godini, na pr. za blagdan Pokrovitelja crkve kao i za neke glavne svetkovine Gospodnje ili Bl. Dj. Marije; ali za svaki dan u godini daje ih vrlo rijetko. Da se to dobije, hoće se da se radi o pravom svetištu, naime da se u dotičnoj crkvi iskazuje Majci Božjoj ili Svecu veliko i posebno štovanje. A to je dobilo svetište Gospe od Zdravlja. To znači, da se je u njemu čudotvornoj Gospinoj prilici iskazivalo zaista osobito štovanje.

Ovaj zaključak potvrđuje druga okolnost, a ta je što su oprosti udijeljeni za uvijek, jer se redovito daju, najprije za nekoliko godina, na pr. za 7 ili 10 godina, pa se onda produljuju, a kad je utvrđeno štovanje, onda se daju za uvijek. Budući da su svetištu Gospe od Zdravlja oprosti odmah udijeljeni za uvijek,[4] to znači, da je osobito štovanje čudotvorne Prilike bilo odavna uvedeno i u narodu dobro utvrđeno.

4. *Sam prvi reskript Sv. Kongregacije kaže, da se radi o takom štovanju.* — Sv. Kongregacija dozvoljava oproste onima, koji u crkvi Male Braće u Splitu na Dobromu pobožno pohode sliku Gospe od Zdravlja, koja se ondje štuje »*religiosissime*«, t. j. s veoma velikom pobožnošću.[5] Nije se, dakle, radilo o običnom štovanju ni o velikom, nego o veoma velikom štovanju, koje se svetoj slici Gospe od Zdravlja iskazivalo na Dobromu. To znači, da je crkva Gospe od Zdravlja u Splitu na Dobromu bila Njezino svetište u pravom i potpunom smislu riječi.

---

[4] Da su oprosti svetištu Gospe od Zdravlja odmah udijeljeni za uvijek, to slijedi iz samog reskripta Sv. Kongregacije, jer se ne spominje da su prije koji put bili dani: što bi inače bilo spomenuto, da se lakše dobije dozvola oprosta za uvijek.

[5] I O. Zlatović u svojim Monografijama, str. 410, govori o ovom izvanrednom štovanju, koje se iskazivalo Gospi od Zdravlja. Govoreći naime, kako se u svetištu nalaze 4 oltara, kaže, da je »s desne strane oltar Gospe od Zdravlja na komu se štuje **najvećim bogoljupstvom** slika Majke Božje obasuta velikim brojem zlatnih gjerdana, prstenja, oušnica, križa i uresa svake vrste za svjedočanstvo primljenih milosti po njezinu utočištu.«

5. *Svetište Gospe od Zdravlja po ovim reskriptima postalo je prošteništem.* — Prošteništem u širem smislu jest svako svetište, pače svaka crkva i kapela, gdje se obavlja kakva crkvena svečanost, na koju se u velikom broju kupe vjernici. To je obično na dan Pokrovitelja ili nebeskog Zaštitnika dotične crkve i kapele. Za te prigode narod, naročito u hrvatskim krajevima, kaže, da ide »na proštenje«. Ali, ako je Sv. Stolica za te prigode vjernicima poklonila posebna oproštenja, uz redovite uvjete, tad je ta crkva i kapela prošteništе u strogom smislu. Još je većeg značaja prošteništе, ako vjernici koji pohode dotičnu crkvu ili kapelu, mogu oproste dobiti svaki dan. — Po ovim reskriptima Sv. Stolice svetište Gospe od Zdravlja postalo je prošteništem u strogom smislu, jer unaprijed svi vjernici, kad ga pohode i ispune propisane uvjete, mogu dobiti oproštenje, i to ne samo jedan ili drugi put na godinu, nego svaki dan: što znači, da je ono postalo prošteništem većim od običnih prošteništa. Vidjet ćemo kasnije, da je Sv. Stolica svetište Gospe od Zdravlja obdarila s još većim oprostima, nego li su ovi; ali i već s time ona ga je unijela u broj velikih Gospinih prošteništa.

6. *Posebna odlika za svetište Gospe od Zdravlja.* — U reskriptu, što ga je dao Proprefekt Sv. Kongregacije kardinal Borgia, nalaze se dvije posebne odlike za svetište Gospe od Zdravlja. Prva je, dok se u prvom reskriptu kaže, da je dan na molbu starešine crkve Gospe od Zdravlja, kao što se redovito reskript daje samo na nečiju molbu, u drugom se reskriptu ne spominje, da je dan na molbu starešine crkve. U njem se naprosto udjeljuje milost. To znači, da crkvena vlast udjeljuje oproste na vlastitu pobudu, bez obzira na molioca. To se čini u iznimnim prigodama, kad se hoće da nekoj crkvenoj osobi ili stvari iskaže posebna naklonost i odlikovanje. A to je, eto, učinjeno i svetištu Gospe od Zdravlja!

Ovo posebno odlikovanje potvrđuje još jedna okolnost u reskriptu. Redovito, kad se daje reskript, rješenje napišu niži crkveni službenici, a pročelnici samo potpisuju. Tako je i kod prvog reskripta Sv. Kongregacije, koji je dan našem svetištu. Ali, ako se hoće da iskaže najveća pažnja i naklonost nekoj crkvenoj osobi i stvari, tad pismo

piše vlastoručno sam poglavica. To biva posve rijetko. A taj je slučaj upravo kod drugog reskripta, koji je upućen našem svetištu, koji je svojom rukom ispisao i potpisao sam Pro-prefekt Sv. Kongregacije za Raširenje Vjere, kardinal Stjepan Borgia. To je, dakle, izvanredno odlikovanje, koje je svetište Gospe od Zdravlja ovim reskriptom dobilo, kakvim se može malo ko ponositi!

2. Splićani i Gospa od Zdravlja

Hrvatski je narod u prošlosti bio veoma pobožan prema Majci Božjoj. To nam, između ostaloga, svjedoče ona gotovo bezbrojna mala i velika svetišta, crkve i kapele, što ih je Njoj na čast podigao po svim krajevima naše domovine.

Među svima hrvatskim mjestima i gradovima možemo reći, da je u štovanju Majke Božje, prošlih vremena, posebno mjesto zauzimao Split. Još pred nešto više od 100 godina, kad nije brojio ni 9.000 stanovnika, imao je 9 crkava i kapela posvećenih Majci Božjoj, a da i ne spominjemo da je i u drugima bio barem po jedan Njezin oltar ili slika. Crkve i kapele koje su nosile ime Majke Božje i koje ga i danas nose, jesu: 1. Stolna crkva, koja je posvećena Uznesenju Bl. Dj. Marije na nebo, 2. Gospa od Pojišana, 3. Gospa od Anđela na Poljudu, 4. Gospa od Dobrića, 5. Gospa od Zvonika, 6. Gospa od Spinuta, 7. Gospa od Soca (Seoca), 8. Gospa od Žnjana, i 9. naša Gospa od Zdravlja. U svim tim crkvama, koje imadu svaka svoju više ili manje značajnu prošlost, stari su Splićani posebno štovanje iskazivali Majci Božjoj, bilo na dane njihovih glavnih svetkovina, bilo u drugim prigodama, pa i svaki dan u godini.

Među svima Gospinim crkvama i kapelama u Splitu sve do kraja prošloga vijeka, a i sada, naročito nakon proslave 200-godišnjice prve milosti Gospe od Zdravlja, prvo mjesto u štovanju Majke Božje i privrženosti Splićana prema Njoj zauzimlje svetište Gospe od Zdravlja. Mi smo već vidjeli, kako je O. Jeronim Bareza lijepo uredio javno štovanje Majke Božje i kako je Sv. Stolica svršetkom 18. vijeka to štovanje obdarila vječnim svakodnevnim oprostima. Osim toga, to je svetište spojeno s bezbrojnim milostima, koje

je Majka Božja svojim štovateljima bez prestanka u njemu dijelila i koje su vjernike u nj privlačile. To su svetište podigli i trajno čuvali redovnici, koji su u katoličkoj Crkvi prvi nosioci pobožnosti i širitelji štovanja Majke Božje, da po Mariji dovedu duše k Isusu. Te tri okolnosti ispunjavaju se samo kod svetišta Gospe od Zdravlja.

Sve tri ove okolnosti živo su djelovale na vjernike u Splitu, da i oni u svetištu Gospe od Zdravlja časte Majku Božju, iskazuju Joj osobito štovanje i u svojim Joj se potrebama za pomoć utječu. Još god. 1765 upozorio je Splićane u himni Gospe od Zdravlja njezin pobožni pjesnik Fra Petar Knežević, da se više ne boje da će ih dušmani zaskočiti i svojim napadajem iznenaditi, jer da imadu Vrataricu, koja nad njima bdije, i moguću Pomoćnicu, koja dijeli bezbrojne milosti. Ali ih je i upozorio, da Je štuju i da ne zaborave svoga duga prema Njoj. Do pred kratko vrijeme Dobri je bio samo varoš ili predgrađe Splita, izvan gradskih bedema, dok je sada treće gradsko okružje, a svetište Gospe od Zdravlja nalazilo se je pred sjeveroistočnim gradskim vratima. Stoga pjesnik nazivlje Gospu od Zdravlja Vrataricom Splita:

Splite slavni, već ne boj se
Naskočenja dušmanskoga,
Al Nju poštuj i nemoj se
Zaboravit duga tvoga.

Imaš bdeću Vratarícu,
Koja čuva vrata tvoja,
I moguću Pomoćnicu,
Koje milost jest bez broja.[6]

Splićani su bili ponosni, što su dobili tako dobru Vrataricu i tako moguću Pomoćnicu, pa su Joj zaista bili pobožni i zahvalni. O. Bareza, za svoga starešinstva (1754—1757) ustanovio je, da se svake subote kupi ulje po Dobromu za kandelu pred Gospinim oltarom, a svake srijede po ostalim djelovima Splita i da to služi za uzdržanje crkve jednako kao i milostinja što se kupi preko sv. Misa i drugih funkci-

[6] Pisme duhovne, 132 sl.

ja.[7] Splićani su vrlo rado davali milostinju na čast Gospe od Zdravlja; pače već iz početka, kad su se s nekih strana pravile poteškoće samostanu i crkvi Gospe od Zdravlja, kao razlog navodilo se je, da sada sva milostinja ide na Dobri. Ova darežljivost i zahvalnost Splićana prema Gospi od Zdravlja nikad se nije umanjila. I u godinama krize, kad je narod teško dolazio do novčića, rado je od grla otkidao i Gospi od Zdravlja poklanjao. Splićani, osim što Gospi od Zdravlja poklanjaju svijeće, cvijeće, pojedine predmete sv. ruha i druge crkvene urese, daju i milostinju tako obilno, da je dovoljna za sve crkvene potrebe. Za primjer, kako su Splićani darežljivi prema Gospi od Zdravlja, može nam poslužiti činjenica, da su troškovi, prošlih godina, za uzdržanje i ures svetišta, za crkvene funkcije i sjaj službe Božje kadšto godišnje dosezali 60.000 dinara, a sve su to pobožni Splićani podmirivali svojom milostinjom, kad se je u njih prosila. Pa i za novi zavjetni hram od mjesečnih doprinosioca, koji su od svoga siromaštva za nj davali, najveći je broj među splitskim vjernicima. Ako ćemo pak suditi po zavjetnim darovima, zlatnima i srebrenima, kao i drugim dragocjenostima, koje su Gospi od Zdravlja poklonjene od početka do danas, onda moramo reći ne samo da svetište Gospe od Zdravlja nadilazi svaku drugu crkvu u Splitu, nego da su vjernici grada Splita i u tome prvi.

Što se tiče pohađanja svetišta Gospe od Zdravlja sa strane Splićana, možemo reći da je ono gotovo ušlo u poslovicu. Za blagdan Gospe od Zdravlja malo će ostati koji Splićanin, a da ne dođe Gospi od Zdravlja. Premda toga dana nije zapovjeđeni blagdan, ipak svak, ko može, nastoji da sluša sv. Misu, a starešine ureda ne rijetko puštaju svoje činovnike po redu, da pođu Gospi od Zdravlja i izvrše svoju pobožnost, ako je nijesu već izvršili. Pristupanje na sv. pričest tako je brojno, da nema u Splitu blagdana kad toliki vjernici prime sv. pričest kao na Gospu od Zdravja.

Jednako poslovično je pohađanje svetišta Gospe od Zdravlja svake nedjelje na Misi od 11 sati. Prije su redovito svake nedjelje bile sv. Mise, osim u ranije satove, na

[7] Protocollo, 20.

10 i na 11 sati. Svaka od tih Misa bila je tako posjećena, da je crkva bila svaki put prepuna. Kazivali su nam stariji Splićani, da roditelji, uprav stoga što je preko tih Misa bila crkva prepuna, nijesu dopuštali svojim sinovima i kćerama da slušaju u te satove sv. Mise, ako nijesu već prije barem jednu Misu slušali.

Istina, bilo je godina kad se svetište Gospe od Zdravlja nije tako brojno posjećivalo. To je bilo onda, kad je uslijed nepravda i zlostavljanja, koje su državne vlasti pravile našoj provinciji, zabranjujući primanje novaka u Red i zatvarajući škole, kao i radi teških posljedica svjetskog rata — samostan spao na dva do tri stara i nemoćna redovnika. Ali, čim bi te poteškoće svršile, odnosno kad bi samostan oživio dolaskom novih, mlađih redovnika, oživjela bi i pobožnost prema Gospi od Zdravlja, obnovilo bi se pohađanje vjernika i novi religiozni život procvao bi opet u svetištu Gospe od Zdravlja.

Iz pobožnosti prema Gospi od Zdravlja splitski su mladenci nastojali, kad im je bilo moguće, da se u sveti ženidbeni vez združe pred oltarom svoje Dobre Majke, Gospe od Zdravlja, da ih Ona blagoslovi i sretnima učini njih i njihov porod. A i onda, kad su umirali, izrazivali su želju, da im se tijelo donese u Njezino svetište i tu obave zadušnice. Suvišno je spominjati one bezbrojne Mise, koje su davali da se govore na Njezinu oltaru za njihovo zdravlje, za mir i sreću obitelji, za druge njihove duhovne i vremenite potrebe kao i za ispokoj duša njihovih pokojnika. [8]

Kad je god. 1771 bila sagrađena crkva Gospe od Zdravlja, ispred nje je bilo s jedne strane jezerce ili lokva, a s druge strane bili su vrtovi grofova Cambi. Između jednoga i drugoga nalazio se mali građevni prostor. S toga prostora dobiva se vrlo lijep vidik crkve, pa crkva služi na ures gradu. S ovih razloga naša su braća 5. listopada 1771, t. j. nekoliko dana prije nego je crkva predana službi Božjoj, uputila molbu duždu mletačkomu, da bi blagonaklono dopustio, da taj prostor ostane kao poljana ili trg crkve (piazza

[8] Radi velikog broja Misa za pokojne, svetište ima povlasticu da se tri puta na sedmicu u njemu pjeva mrtvačka Misa, osim ako dođe svetkovina prvoga i drugoga razreda ili koji drugi povlašteni dan.

del tempio), pa će crkva biti na ures i diku grada.[9] Molbu su poduprle i gradske splitske vlasti, te ju je vrhovna državna vlast blagonaklono uvažila. Prostor je ostao slobodan do danas. Gdje su prije bili vrtovi grofova Cambi, tu su sada kuće g. Josipa Jelaske i g. Ante Vidovića, a gdje je bilo jezerce, tu je kazalište, koje je podigao Dr. Gajo Bulat, veliki narodni preporoditelj, za svoga načelnikovanja u Splitu. Stoga se taj prostor sada zove »Bulatova poljana«.[10]

Bulatova poljana s kazalištem

Na čast Gospe od Zdravlja bila je u Splitu na Dobromu, sve do u posljednje vrijeme, jedna ulica koja je nosila ime Gospe od Zdravlja. To je ona ulica koja se sada zove Ćiril-Metodova, te ide uz samostan i Dom Gospe od Zdravlja od Kačićeve do Kninske, odnosno do Bihaćke ulice. Kako se vidi iz priložene snimke gradskog zemljišnika, ta je ulica još god. 1891 nosila ime Gospe od Zdravlja. Budući da su u posljednje vrijeme, pri označivanju imena ulica, uzimani u obzir više nacionalni nego religiozni razlozi, to se je ulica Gospe od Zdravlja prozvala Ćiril-Metodovom ulicom. Ali ni ovaj naziv nije bez veze sa svetištem Gospe

[9] Prepisi molbe nalaze se u samostanskom arhivu.

[10] Na toj poljani sada su posađene palme. Do nedavno tu su bile murve, koje su sve do god. 1861 bile vlasništvo samostana. Te godine općina ih je prisvojila sebi. Samostan je dokazao svoje pravo na njih; ali općina nije htjela popustiti. Samostanu nije ostalo drugo, nego da zaštitu svojih prava traži putem suda. Da ne bude neprilika, samostan je odustao od parnice. Pisma samostana i općine od 4. III. 1861 br. 417, i 21. V. 1861 br. 5605 nalaze se u samostanskom arhivu.

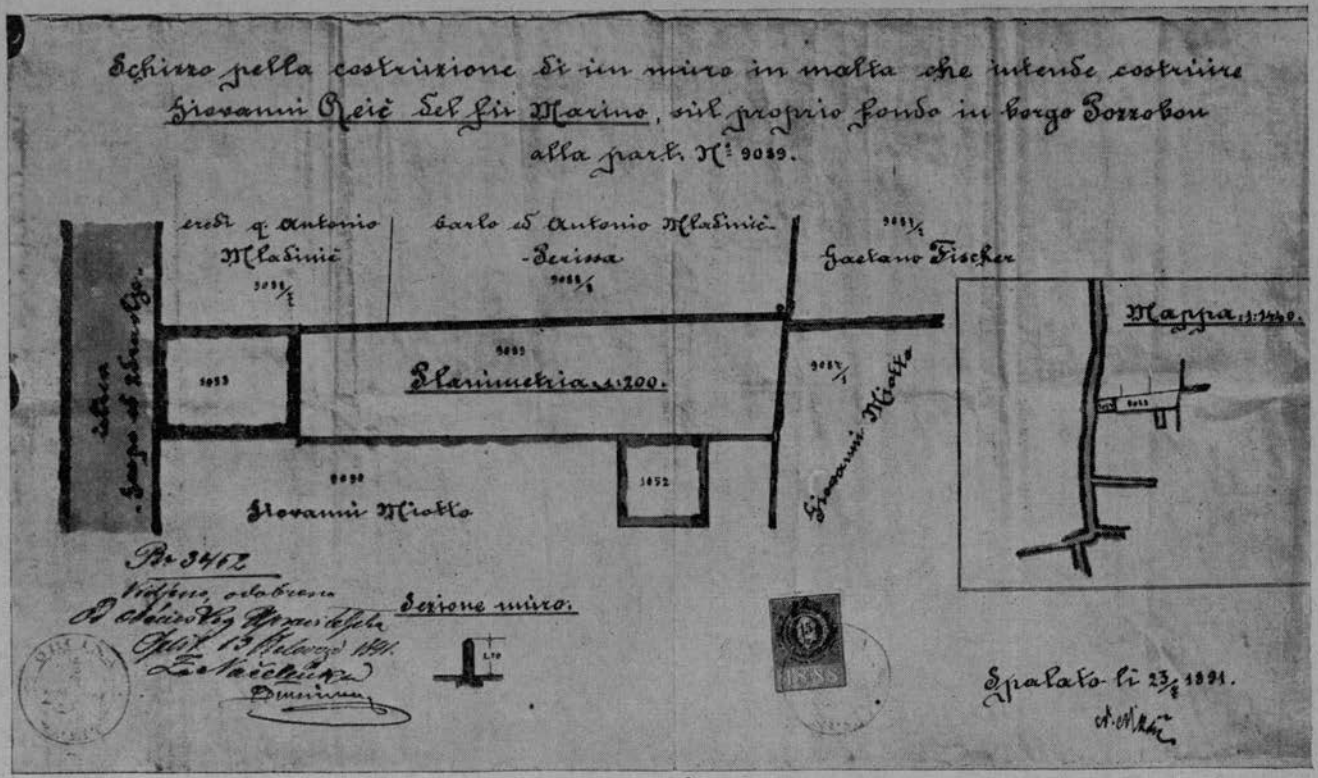

Izvadak iz Zemljišnika s ulicom Gospe od Zdravlja

od Zdravlja. Tu su se već od godine 1881, kad je Papa Lav XIII svetkovinu sv. Ćirila i Metoda protegao na cijelu Crkvu, kupili narodni ljudi i slavili njegov blagdan, sabirajući milodare za oltar, koji bi se imao tu na njihovu čast podignuti, a koji je zaista i podignut u novom zavjetnom hramu. Nadležni su ipak obećali, da će nova ulica, koja se ima otvoriti između svetišta i Komande mjesta, nositi ime Gospe od Zdravlja.

3. Dobrani i Gospa od Zdravlja

Među svima Splićanima posebno se u štovanju Gospe od Zdravlja ističu vjernici s Dobroga. To je i razumljivo, jer je njima prvima pokazala svoju majčinsku blagonaklonost i u najtežim časovima kužnih bolesti bila je njihova osobita Zaštitnica i Braniteljica.

U himni Gospe od Zdravlja naglasio je O. Petar Knežević, da je blago Dobromu, što ima Gospu od Zdravlja, i da mu je Ona dosta; ali ga je i upozorio, da pazi te ne izgubi Njezinu milost. Nek Je dvori, t. j. nek Je časti i štuje, i nek uživa, nastojeći Joj ugoditi; nek prebiva u Njezinoj ljubavi i tad će biti pravi Dobri. Kaže naime:

A ti, Dobri, blago tebi;
I nek ti je ovo dosti;
Ali pazi, da po sebi
Ne izgubiš Nje milosti.

Ovu dvori i uživaj,
Nastojeć Joj ugoditi;
U ljubavi Nje pribivaj,
Tad ćeš pravi Dobri biti. [11]

Dobrani su razumjeli i na srce primili lijepe riječi pobožnog pjesnika. Oni su se uvijek držali sretnima, što u svojoj sredini imadu Predobru Gospu od Zdravlja, s Njom su se ponosili i svojom Je smatrali. Nastojali su da sačuvaju Njezinu naklonost i milost, a može se pouzdano reći, da su je sačuvali. Jer, otkad je Njezina čudotvorna Prilika došla na Dobri, šest puta su se kužne bolesti pojavljivale

[11] Pisme duhovne, 133.

u Splitu i mnogo mu zla nanijele; ali na Dobri gotovo nijesu ni došle, ili, ako jesu, na zaziv Goospe od Zdravlja, brzo su se s nega udaljile. Radi toga među vjernicima na Dobromu postoji uvjerenje, da kužne bolesti Dobromu neće naškoditi, dok se na njemu bude nalazila čudotvorna prilika Gospe od Zdravlja. A i među teškim bolesnicima ne rijetko se nalaze takovi, koji ne daju da ih se s Dobroga prenosi u koji drugi dio grada, jer se uzdaju, dok su na Dobromu, da će ih Gospa od Zdravlja sačuvati u životu.

Što smo rekli o pohađanju svetišta sa strane Splićana, to se u prvom redu odnosi na Dobrane, tim više što je ovo svetište do pred kratko vrijeme bila jedina crkva na Dobromu. Dobrani nose barjak i gledom na dragocjenosti koje su poklonjene čudotvornoj Gospinoj prilici. Osim što su Joj pojedini Dobrani kao takovi u raznim prigodama poklanjali svoje zavjetne darove, oni su Je i kao zajednica darivali dragocjenim darovima u zahvalu, što je njihov varoš sačuvala ili oslobodila od kužnih bolesti. God. 1731—32 pomogli su sagraditi Njezinu prvu kapelu, god. 1764 okrunili su Je zlatnom krunom, god. 1836 poklonili su Joj 2 zlatna srca, god. 1855 jedan par zlatnih naušnica s biserima, a god. 1885 pripomogli su nabaviti kip Neoskvrnjenoga Začeća.

Kao što je po našim mjestima bio lijepi običaj, da se po putu i u polju u korizmeno vrijeme pjeva Gospin plač, a pred Božić božićne pjesme, tako se je po Dobromu kroz mjesec studeni pred blagdan Gospe od Zdravlja pjevala i razlijegala himna Gospe od Zdravlja. Ovaj se je običaj uzdržao sve do u posljednje doba i živući stariji Dobrani još se toga sjećaju.

Blagdan Gospe od Zdravlja za Dobrane je dan osobite radosti i slavlja. Oni ga štuju kao zapovjeđeni blagdan, pače malo je ko na Dobromu, koji dan pred blagdan Goospe od Zdravlja ne posti. To rade i mnogi drugi vjernici u Splitu. Na Dobromu je na blagdan Gospe od Zdravlja od starine malne svaka kuća bila okićena sagovima i narodnim zastavama.

4. Njezino ime

1. *Gospa od Zdravlja.* — Ime, pod kojim se Majka Božja u ovom svetištu štuje, ime koje se Njezinoj čudotvornoj Slici najradije daje, ime koje je najmilije srcu i najčešće na ustima Njezinih štovatelja, jest slatko ime Gospe od Zdravlja. Toj Joj se ime davalo od početka; jer ono najljepše izrazuje milosti, po kojima Ju je Bog u početku proslavio i koje je, tekom vremena, u najvećem broju slučajeva vjernicima, preko Nje, dijelio. To je istakao i Njezin pjesnik Fra Petar Knežević u Njezinoj himni, kad je rekao:

Kad je koji u nemoći
I s ufanjem Tebe zove,
Ti pritrčeš njeg pomoći,
Molbe čujuć glas njegove.

I zato se Ti nazivaš
Gospa Zdravlja dobrostiva,
Jer ga bolnim Ti darivaš
Kako Majka milostiva. [12]

Kako smo gore vidjeli, ovo je ime sveta Slika imala i onda, kad su Njezina kapela i samostan imali za Naslovnika Marijino Naviještenje i Presv. Otkupitelja; još jače ga je zadržala, kad su isto ime dobili za Naslovnika i samostan i kapela. Spomenuli smo, da je uz naziv Gospe od Zdravlja — B. M. V. Salutis — dodan naziv Praesentationis B. V. M. in Templo, a pod tim je nazivom svetište i posvećeno. Ali to je učinjeno samo zato da se može liturgički slaviti Njezin blagdan i posveta svetišta, jer u crkvenoj liturgiji još nema ni Mise ni oficija pod nazivom B. V. M. Salutis, [13] Suviše, to ne pravi nikakve poteškoće, jer Praesentatio B. V. Mariae označuje u hrvatskom pučkom jeziku — barem u primorskim krajevima, gdje se ta svetkovina uvelike slavi — Gospu od Zdravlja. Nadalje, kako je također rečeno, predmet štovanja u svetoj Slici i zazivanja sa strane vjernika nije, odosno čudotvorna slika Marijina ne prikazu-

[12] Pisme duhovne, 130.
[13] V. gore str. 107 sl.

je Mariju kao malenu Djevojčicu kako ide u hram, da se Bogu posveti; nego je prikazuje kao Majku s Djetešcem Isusom u naručaju. Dakle razlog ili uzrok štovanja i zazivanja Majke Božje sa strane vjernika nije Njezino Prikazanje kao Djevojčice u hramu, nego Bl. Dj. Marija kao Djeliteljica zdravlja, Gospodarica ili Gospa od Zdravlja.[14] U tome je bitna razlika između štovanja Gospe od Zdravlja u Njezinu svetištu u Splitu i štovanja u drugim crkvama, gdje se na blagdan Gospe od Zdravlja svetkuje Njezino Prikazanje u hramu.

Ima crkava, gdje se časte slike Majke Božje pod imenom Gospe od Zdravlja, iako prikazuju neki drugi prizor iz Njezina zemaljskog života. Ni to ne pravi nikakve poteškoće, jer je ista Majka Božja, koja se u njima slavi i koju mi možemo častiti u bilo kojem prizoru Njezina života na zemlji i Njezine slave u nebu. Štovanje pak svete slike Gospe od Zdravlja u Njezinu svetištu na Dobromu ima posebni značaj, što se u njoj časti Čudotvorna slika, t. j. slika, po kojoj je Gospodin Bog štovateljima Svoje Presv. Majke udijelio više milosti, nego po drugim Njezinim slikama.[15] Priznati nam je, da ima po katoličkom svijetu više čudotvornih slika, koje nose ime Gospe od Zdravlja i koje se štuju u Njezinim stetištima. Ali to ništa ne smeta, jer je Bog neizmjerno dobar bilo prema Svojoj Presv. Majci, da Je proslavi gdje god Joj se vjernici utječu i kao Gospu od Zdravlja u pomoć zazivlju, bilo prema vjernicima, da

---

[14] Gotovo na bezbrojnim mjestima do svršetka 19. vijeka nalazi se za našu Gospu od Zdravlja u službenim spisima naziv B. M. V. Salutis, napose u spisima provincijalâ: OO. Loze, Bilušića, Sekule, Prgometa, Glumčevića, Šupuka, Radonića, Koštana, Ravlića, Kalandrina, Palatina, Vežića, Belamarića, Milinovića, Talijančića, Paića, Lulića, Zorice i drugih.

[15] To znači čudotvorna slika. V. **Schüch-Polz**, Pastirsko bogoslovlje, preveli Gjanić-Strižić, Zagreb 1917, str. 337. Papa Pijo VI sa konst. »Auctorem fidei« od 28. VIII. 1794 osudio je prop. 70. Pistojske sinode, koja je zabacivala posebno štovanje, što ga vjernici iskazuju na osobiti ničin nekoj slici i kojoj se utječu više nego drugoj. Tu je nauku nazvao nepromišljenom, pogibeljnom, uvredljivom koliko za pobožni običaj Crkve toliko za sami red Providnosti, kojim Bog neće da se u svakoj uspomeni na Svete to događa, te dijeli svakomu kiko hoće. **Denzingre-Banwart**, Enchiridion Symbolorum et Definitionum, ed. 14 et 15. Friburgi Br. 1922, n. 1570.

usliša njihove vapaje, kad Njegovu Presv. Majku u pomoć zazivlju u svojim duševnim i vremenitim potrebama. I upravo stoga, kao što ima mnoštvo čudotvornih Gospinih slika, koje se štuju pod imenom Gospe od Milosti, Gospe Radosne, Gospe Žalosne, Gospe od Snijega, Velike Gospe, Male Gospe i t. d., tako ima i mnoštvo čudotvornih slika, koje se štuju po katoličkom svijetu pod nazivom Gospe od Zdravlja; jer su se vjernici u tim mjestima Majci Božjoj pred Njezinim slikama za pomoć utjecali više nego u drugima, a Majka Božja više im je u njima u pomoć pritjecala nego u drugima.

2. *Dobra Majka.* — Uz ime Gospe od Zdravlja Njezina slika nosi još ime Dobre Majke. To Joj je ime davano gotovo od početka, a i sama Njezina himna počinje s tim nazivom: »Dobra Majko na Dobromu...«

To se ime svetoj Slici daje s dvostrukog razloga. Sveta Slika prikazuje nam Bl. Dj. Mariju kao Dobru Majku. Marija drži u naručaju Djetešce Isusa i s Njim se, rekbi, igra. Svoju glavu lagano naslanja na glavu Isusovu, a mili pogled upravlja gledaocu, koji je pred Njom. Isto tako Isus naslanja Svoju glavu na Majčinu i desnom Je rukom miluje. I Njegov je pogled upravljen onomu koji se nalazi pred Njima.[16] Što hoće time da kažu? Marija Svojim milim materinskim pogledom hoće da kaže Svom štovatelju, da razumije njegove boli, da shvaća njegove potrebe; nek se uteče Njezinu božanskom Sinu, nek se u Njega uzda, i dobit će sve što prosi. A Sin, gledajući na nj, kao da mu kaže, da je njegovo pouzdanje u Njegovu Presv. Majku opravdano; nek ustraje u pobožnoj i pouzdanoj prošnji i primit će što traži, jer je Njegova Presv. Majka Djeliteljica svih Njegovih milosti. I Majka i Sin ulijevaju u dušu Svoga štovatelja neobično pouzdanje, utjehu, vedrinu i raspoloženje. Svaki koji pomnjivo promatra ovu dragu sliku, nužno mora da reče: zaista Dobra Majka![17]

---

[16] Tako je bilo sve do god. 1930, kad je Č. Sestra od Školskih Sestara iz Maribora, popravljajući svetu Sliku, nešto izmijenila pogled: što će se nastojati popraviti.

[17] »Gospa od Zdravlja« 1932, s. 6: »Ideja Materinstva u slici Dobre Majke.«

Drugi razlog, radi koga se čudotvornoj Slici daje naziv Dobre Majke, jest što Marija, po njoj, kao Dobra Majka dijeli svojoj djeci milosti u svoj obilnosti, te nikomu ništa ne zakraćuje ko Je samo pobožno i pouzdano zaprosi. Već smo spomenuli, kako je Njezin pjesnik Knežević istakao, da su Njezine milosti bezbrojne; radi toga da je blago Dobromu, što Nju ima. On isti nadovezuje: ako se je u staro doba Dobri nazivao Dobrim s drugih razloga, sad ga treba tako zvati zato što se u njemu nalazi ova Dobra Majka:

Ako stari ovo misto
Hotili su Dobri zvati,
Sad ga valja zvat doisto,
U njem stojeć Dobra Mati. [18]

S istoga razloga O. Knežević zove je i *Predobrom Majkom.* Taj naziv stavio je i u naslov Popjevke, što se je pjevala prigodom krunjenja čudotvorne Gospine prilike god. 1764, nakon što je po drugi put oslobodila Dobri od kuge. Taj naslov glasi: »Kruneći se zlatnom krunom *Pridobra Majka Božja,* koja je na Dobromu prid Splitom.« [19] On se nalazi i u himni Gospe od Zdravlja:

Ah Pridobra naša Mati,
Split napuni s obilnosti,
I dostoj se sačuvati
Njeg od svake protivnosti. [20]—

S istim, pače daleko većim razlogom mogli bismo i mi to reći sada nakon više od 170 godina, kroz koje je vrijeme broj Njezinih milosti tako silno porastao.

3. Gospa od Milosti. — Uprav radi ovih bezbrojnih milosti svetoj Slici se još od davnine davao naziv Gospe od Milosti. Njezin pjesnik O. Petar Knežević nazivlje je *Majkom od Milosti.*

Jer Varoši drugi kude
Poznadoše nemilosti,
Al ne dade Ti te tuge
Njemu, *Majko od Milosti.* [21]

U knjizi legata ili utemeljenih Misa, koje je naš samostan davao da se govore u crkvi redovnicâ sv. Rajnera na

[18] N. mj. s. 133.
[19] N. mj. 171.
[20] N. mj. 133.
[21] N. mj. 131.

dan sv. Rajnera 4. VIII. i 6. VIII. u crkvi sv. Dujma, na račun godišnjeg livela za grofove Cindro, samostanski starešine koji to bilježe za pojedine godine, dok sebe redovito označuju kao starešine samostana Gospe od Zdravlja (Convento della B. V. di Salute), na nekoliko mjesta označuju se kao starešine samostana *Gospe od Milosti.* Svjedočanstvo je glasilo: »Confesso io infrascritto Guardiano *di S. M. delle Grazie del Borgo Pozzo buon* d' aver fatto celebrare ... « Tako svjedoče, odnosno samostan i našu Gospu tako nazivlju od god. 1778—1802 starešine: O. Jeronim Vuletić, O. Bernardin Elez, O. Ante Cviavić, O. Ilija Soldić i O. Ivan Milošević, a 24. IV. 1805 O. Ivan Buljan. Isti naziv Gospe od Milosti nalazi se i kod nekih svjedočanstva za sv. Mise, koje su se tih godina govorile za druge dobročinitelje samostana, kao Buccareo i Capogrosso-Rosolim.

Isto značenje Gospe od Milosti imadu i nazivi *Majka Milostiva, Majka sretna i Puna Milosti,* koje Joj daje Njezin pjesnik:

I zato se Ti nazivaš
Gospa Zdravlja dobrostiva,
Jer ga bolnim Ti darivaš
Kao *Majka Milostiva.* [22]

A za Njim Tebi pristoji se kruna,
O *Majko sretna i Milosti Puna.* [23]

S tim su u vezi drugi Njezini nazivi, koje nalazimo kod istog pjesnika. Tako *Majka Moguća:*

Dosta bi bilo pak i pustih kuća,
Da nam ne budeš Ti, *Majko moguća,*
Milosna bila i bolest odnila
Od naših dvora. [24]

Isto tako naziv *Preslavna:*

Primi, *Prislavna,* krunu koju daju
Tebi Dobrani, jer dobro poznaju,
Da su po Tebi, a nisu po sebi
Ostali zdravi. [25]

[22] N. mj. 130.
[23] N. mj. 172.
[24] N. mj. 172.
[25] N. mj. 171.

4. *Vratarica Splita.* — Prije, dok je Dobri sačinjavao predgrađe Splita, naša Gospa od Zdravlja zvala se i *Vrataricom i Čuvaricom* grada Splita, kako svjedoči isti O. Knežević:

Imaš bdeću *Vrataricu,*
Koja *čuva vrata Tvoja,*
I moguću *Pomoćnicu,*
Koje milost jest bez broja.[26]

Iz usta vjernika u Splitu i sada se čuje taj naziv, premda više ne odgovara stvarnosti, jer se Dobri više ne nalazi izvan Splita, nego sačinjava jedno gradsko okružje.

5. *Drugi nazivi.* — Osim ovih našoj se Gospi od Zdravlja daju i drugi nazivi, kao *Gospa od Dobroga, Splitska Gospa.* Prvi naziv odgovara starini i mjestu gdje se nalazi: Dobromu. Naziv »Gospe od Dobroga« upotrebljavan je još u 18. vijeku pri potvrdi sv. Misa, koje su se u Njezinoj crkvi govorile za dobročinitelje samostana Buccareo. Pored ostalih spominju ga samostanski starešine O. Jeronim Vuletić, O. Bernardin Kragoević i O. Ilija Soldić. Drugi naziv upotrebljavaju više vjernici izvan Splita, kad hoće da našu Gospu razlikuju od Gospe Sinjske, Gospe Trsatske i t. d.

5. Pučka Gospa

Osobito štovanje koje se iskazivalo i koje se iskazuje čudotvornoj prilici Gospe od Zdravlja, preobilne milosti koje je Majka Božja, preko nje, Svojoj djeci udijelila i dijeli, naročito pak različiti značajni, pučki i domaći nazivi, koje Joj Njezini štovatelji daju, jasno pokazuju, da je Gospa od Zdravlja zaista Pučka Gospa.

Oznaka Pučke Gospe pripada našoj Gospi od Zdravlja u dvostrukom smislu. Najprije Nju svak štuje: malo i veliko, mlado i staro, bogato i siromašno, učeno i neuko, i oni koji su na visokom kao i oni koji su na nižem položaju — sve Je časti, sve Je štuje, sve u pomoć zazivlje. Ne samo o Njezinu blagdanu, nego i kad su druge Njezine pobožnosti oko Nje se svak kupi, sa zanosom sluša i pjeva Njezine

[26] N. mj. 133; v. također »Gospa od Zdravlja« 1931, 95.

pjesme, dok se pjevaju u svetištu, pa ih kasnije u svojoj kući i na ulici ponavlja. U svako doba dana, dok je svetište otvoreno, vidjet ćeš pred Njezinom prilikom Njezinih pobožnih štovatelja svake vrste, kako Joj upravljaju tople vapaje, kako prose Njezinu pomoć ili Joj zahvaljuju za primljene milosti; a kad je, prigodom Njezina blagdana, čudotvorna Slika izložena nasred crkve, vidjet ćeš i najotmenija lica kako oko nje lizu ili klečeć svojoj Predobroj Majci izrazuju potrebe i osjećaje svoga srca i duše. Radi toga i u tom smislu naša draga Gospa od Zdravlja s pravom se smatra zajedničkom ili Pučkom Gospom.

Ali među svima Nju najviše u pomoć vape siromašni slojevi puka, oni koji su u nemogućnosti da se u svojim potrebama pomognu s vremenitim sredstvima. Dok dobrostojni u zemaljskim potrebama, u slučajevima bolesti i drugih nepogoda traže pomoći kod zemaljskih liječnika, kod znanja i umijeća ljudskoga, siromasi se utječu ovoj Liječnici nebeskoj, traže pomoći i savjeta kod Majke sirota i zapuštenih, i pouzdanje im nije uzaludno. Zdravlje i poboljšanje u bolesti, koje se može dobiti s pomoću ljekova i liječničkih savjeta, siromasi ne rijetko dobivaju bez toga, tako da se čovjek mora diviti, kolika je snaga vjere i kako je dobra naša nebeska Majka, kad izvanrednim putem pomaže svojim štovateljima, koji nijesu u stanju da se pomognu redovitim putem. Kako se vidi iz zahvalnica objelodanjenih u Njezinu listu kao i listu »Gospe Sinjske«, isto vrijedi i za druge vremenite potrebe. Stoga se s pravom kaže, da je naša draga Gospa od Zdravlja Pučka Gospa.[27]

6. Znamenitosti čudotvorne Slike

Premda čudotvorna slika Gospe od Zdravlja prikazuje jedan mili prizor iz domaćeg, obiteljskog života, ipak Gospino lice ima neki tajinstveni izraz, kojemu se ne možeš dovoljno nadiviti, i koji se može još manje iskazati. Mnogi su nam vjernici govorili, da je sveta Slika divna, da je prekrasna, da u njoj ima nešto nadnaravna. Mi smo sami to u više prigoda iskusili, naročito kad smo s nje skidali za-

[27] »Gospa od Zdravlja« 1933, 57; **Crnica**, Glavni događaji, 59 sl.

vjetne darove i opet ih stavljali. U tim časovima dobivali smo od pogleda Marijina utisak, komu se ne možeš oteti, duša nam se napunjala strahopočitanjem kao da se nalazimo pred nekim svrhunaravnim bićem. Ovi utisci dobivaju se osobito onda, kad na svetu Sliku zgodno pada svijetlo. Oni su se opažali još od davnine, za vrijeme O. Petra Kneževića. On je to u Njezinoj himni nazvao »čudnim veličanstvom«, i već u početku himne izrazio Joj, u ime sviju, poklon i duboko poštovanje:

Dobra Majko na Dobromu,
Svi se skupa poklanjamo
Veličanstvu čudnom Tvomu
I snižno Te pozdravljamo.[28]

Odatle je shvatljivo, zašto čudotvorna Slika, koja ne pretstavlja kakve osobite umjetnine, gledaoca, u stalnim časovima, tako snažno privlači, te ga napunjuje udivljenja i njezinu se pogledu gotovo ne može oteti, pa se k njoj opet rado povraća.[29]

Osim ovoga neobičnog utiska, koji se dobiva iz promatranja svete slike naše Dobre Majke, Gospe od Zdravlja, ima i drugi koji se osjeća, kad se izgovara Njezino sveto Ime. Kako je već upozorio isti O. Knežević, u duši se tada uzbuđuje neka radost, neka dragost, zapravo slast, kako on kaže:

I kad Tebe imenuje,
Slast u srcu niku čuje.[30]

Stoga je razumljivo, zašto vjernici Njezino sveto Ime tako često spominju, zašto Njezine pjesme tako zanosno pjevaju.[31]

7. Sličice i drugi nabožni predmeti Gospe od Zdravlja

Podržavanju i širenju štovanja Majke Božje i Svetaca mnogo doprinose svete sličice, molitve i drugi nabožni pred-

[28] N. mj. 130.
[29] »Gospa od Zdravlja« 1934, 147; **Crnica,** Glavni događaji, 58.
[30] N. mj. 130.
[31] »Gospa od Zdravlja« 1934, 147; **Crnica,** n. mj. 58.

meti koji se na njih odnose. Da li su takovi, u tu svrhu bili pravljeni na čast Gospe od Zdravlja prije god. 1890, ne možemo reći sa sigurnošću. Stvar je vjerojatna, jer god. 1775 nalazimo samostanski pečat, kako smo gore vidjeli, sa slikom Gospe od Zdravlja, a taj je pečat, kao i drugi provincijalni pečati, sastojao od komadića papira, koji se je prilijepljivao na odnosnu ispravu. Suviše, kad se je počelo graditi dosadašnje svetište, od god. 1760 unaprijed, nalazimo u razhodima za gradnju zabilježene znatne svote »per Santuari«,[32] t. j. za nabožne predmete, o kojima ne možemo reći, da se odnose na krunice i medaljice, jer su one označene posebno.[33]

Sličice Gospe od Zdravlja za pobožnost vjernika nalazimo prvi put god. 1890. To su one koje je dao izraditi O. Honorat Miloš za svoga starešinstva, odnosno kad je podigao novi mramorni oltar Gospe od Zdravlja. Ove su sličice izrađene s molitvom na hrvatskom i talijanskom jeziku. Kazivali su nam stariji Splićani, da je bila još jedna vrsta sličica Gospe od Zdravlja kao dvolist: na jednom listu Gospa od Zdravlja s molitvom, na drugom Gospa od Karmela s molitvom. Ali tih sličica mi nijesmo vidjeli.

Jednu i drugu vrstu sličica dao je izraditi O. Miloš u Modeni u Italiji. Sličice s hrvatskim tekstom tako su izrađene kao da se sveta slika nalazi na zastavi, a oko zastave je raznoliko cvijeće; dok su sličice s talijanskim tekstom okružene cvijećem, ali sve je na zlatnoj pozadini, radi čega ove sličice prave mnogo ljepši utisak. Molitva, koja se nalazi na sličicama, ista je na jednom i na drugom jeziku,[34] a glasi:

»O Presveta Djevice Marijo, Majko Božja i preslatka Majko naša! Mi nevoljni grješnici, prostrti pred ovom Tvojom svetom Prilikom, ponizno Ti se klanjajući, pozdravljamo Te kao našu Gospu od Zdravlja i pod Tvoje moguće odvjetništvo pouzdano stavljamo vječno spasenje naše duše i vremenito naše zdravlje. Ti, o velika Majko milosrđa, dobrostivo uslišavaš sve one koji Te bogoljubno štuju i po-

[32] Libro di fabrica, Uscita, 1, 4, 6, 7, 8, 11.
[33] Uscita, 1.
[34] »Gospa od Zdravlja« 1933, 57.

uzdano u svojim potrebama na pomoć zazivlju. A glasovita je uspomena, kako si već više puta čudesnim načinom sačuvala od bjesnećeg kužnog biča Tvoje vjerne, koji Tebe štuju kao odabranu svoju osobitu Braniteljicu i Pomoćnicu. Obrati k nama one Svoje milostive oči i učini nas dostojnima, da budemo ubrojeni među Tvoje prave štovaoce, e da uživamo blagodati Tvoje milostive obrane u svima potrebama našeg života, a navlastito na času naše smrti. O preslavna Bogorodice, pravo zdravlje bolesnih, utjeho žalosnih, utočište grješnika, o slatko naše ufanje, budi vazda naše spasenje. Amen«.

Sličice Gospe od Zdravlja s molitvom na hrvatskom jeziku

Je li se u prošlosti upotrebljavao još koji drugi nabožni predmet za podržavanje i širenje štovanja Gospe od Zdravlja, nije nam poznato. To nije isključeno, naročito onda kad se je podizalo Njezino svetište. U knjizi gradnje

O. Bareza zabilježio je, nakon što je svetište bilo gotovo, da je ostavio više relikvija i drugih svetih stvari, s kojima se je služio on i koje je dijelio župnicima, a tako i raznovrsnih zapisa.[35] Možda se je koja od tih nabožnih stvari odnosila na Gospu od Zdravlja, jer je te stvari davao iz zahvalnosti što mu se proviđalo sredstva za izgradnju crkve.[36] Vrlo je vjerojatno, da je i O. Frano Burić zajedno s O. Jeronimom Balinom upotrebljavao i darivao razne nabožne predmete, koji su se odnosili na Gospu od Zdravlja, ne samo stoga što su mnogo radili za poljepšanje Njezina svetišta, nego i stoga što je O. Balin, kako svjedoči Zlatović i kako ćemo kasnije vidjeti, bio veoma pobožan prema Majci Božjoj i Njezino štovanje jako širio.[37]

God. 1881 došao je u Split bivši provincijal O. Špiro Tomić. On je bio redovnik velikih krjeposti i osobitih odlika. Kako nam kazuje njegov školski drug O. Stjepan Zlatović, bio je veliki ljubitelj i štovatelj Majke Božje. Njezina lijepa crkva zanijela je njegovo pobožno srce, te je uložio sav trud i pomnju, da je što bolje uredi i uresi. Nabavio je lijepog ruha i nakita za oltare, kipove Neoskvrnjenog Začeća i sv. Josipa.[38] U to doba tiskana je god. 1884 u obliku letka pjesma »O Marijo, Majko« u 20 kitica, što se pjeva u svetištu preko pobožnosti mjeseca svibnja. Naslov glasi: »Prislavnoj Majci Mariji, Našem Utočišću«. Na svršetku: »Na Dobrom kod Franjevaca u Splitu godine 1884.«[39] Valjda je te godine uvedena pobožnost mjeseca svibnja. Ali iste godine štampana je i himna Gospe od Zdravlja, iz čega se vidi, da se je, uz druge pobožnosti, širila i pobožnost prema Gospi od Zdravlja. Je li se i u drugim prigodama himna tiskala, ne znamo; ali znamo, da se je mnogo upotrebljavala knjiga O. Kneževića »Pisme duhovne,« u kojoj se nalazi himna, i da su je vjernici prepisivali za vlastitu porabu. Kako sama pobožnost, tako i sredstva za širenje pobožnosti Gospe od Zdravlja znatno su se umnožili prigodom proslave 200-godišnjice Njezine prve milosti. O tom kasnije.

---

[35] Libro di fabrica, Entrata, 29. [36] Entrata, 20.
[37] Monografije, 407 sl. [38] Životopis Otca Špira Tomića, 63 sl.
[39] Tiskana je kod tiskare Russo i Marić.

Poglavlje 8

Apostoli Gospe od Zdravlja

Pod imenom Apostolâ Gospe od Zdravlja podrazumijevamo one Njezine štovatelje, koji su se osobito istakli u širenju slave i štovanja Predobre Gospe od Zdravlja. Velik je broj redovnika i svećenika, koji su bili gorljivi štovatelji naše drage Gospe od Zdravlja, koji su i druge svojom riječju i primjerom poticali, da Je časte i ljube ili su mnogo učinili za podizanje i ukras Njezina svetišta. O tom samom dalo bi se napisati jednu čitavu knjigu. Mi ćemo se ovdje ograničiti, da spomenemo samo one koji su se u tome istakli mimo sve druge, te ćemo, uz glavne podatke iz njihova života, ukratko navesti što je ko od njih posebna učinio za proširenje i utvrđenje štovanja Predobre Gospe od Zdravlja među vjernicima. [1]

1. O. Filip Grabovac [2]

S imenom ovoga velikog buditelja i mučenika narodne misli u prvoj polovici 18. vijeka usko je spojena povijest naše Gospe od Zdravlja. Od njega ona zapravo i potječe, iako neupravno, jer je on svetu Sliku našoj braći poklonio i poslao.

---

[1] Pod naslovom »Apostoli Gospe od Zdravlja« bili smo počeli izdavati u listu »Gospe od Zdravlja« g. 1935, str. 30 sl. niz rasprava o ovim Njezinim glavnim štovateljima. Sve nijesmo mogli obraditi, jer je list »Gospe od Zdravlja« svršetkom god. 1935 prestao izlaziti i združio se s »Gospom Sinjskom«. Na one koje smo već obradili, pozivat ćemo se tekom ovog poglavlja.

[2] O O. Filipu Grabovcu napisao je Dr. O. Karlo Eterović, na temelju ispravâ iz raznih arhiva, vrlo lijepu raspravu. Rasprava je izlazila od god. 1925—1927 posebno je otiskana u »Knjižnici Nove Revije«, knj. 2 pod naslovom »Fra Filip Grabovac, buditelj i mučenik narodne misli u prvoj polovici XVIII. vij. (»Njegov život, rad i stradanje«.) O istom v. naš članak u »Gospi od Zdravlja« 1935, s, 30—33.

Fra Filip Grabovac rodio se je god. 1679 u selu Podosoje općine Vrlika, blizu granice između Dalmacije i Bosne. U Franjevački Red stupio je u 21. godini života na 1. svibnja 1718 u samostanu Zaostrog. U Red ga je primio samostanski starešina Fra Andrija Maršić po ovlaštenju provincijala O. Filipa Šurkovića. Slijedeće godine istog dana položio je redovničke zavjete.[3] Nakon novicijata pošao je u Italiju, gdje je svršio filozofske i bogoslovne nauke. Postavši svećenikom vratio se god. 1726 u domovinu, gdje je vršio profesorsku i propovjedničku službu.

U vrijeme Fra Filipovo Dalmacija se je nalazila pod mletačkom vlašću. Premda se pretstavnici državne vlasti iz onoga doba o Dalmaciji i njezinu pučanstvu izrazuju vrlo nepovoljno,[4] ipak je, po samom njihovom priznanju, Dalmacija davala mletačkoj republici veoma dobrih vojnika. Za duhovne potrebe ovih vojnika redovito su se brinuli svećenici njihova kraja, u prvom redu dalmatinski Franjevci. To je željela i sama državna vlast, jer su OO. Franjevci, kao sinovi naroda, najbolje poznavali njihovu ćud i njihove potrebe. Stoga je iz provincije Presv. Otkupitelja u kopnenoj i pomorskoj vojsci redovito služilo 4—5 redovnika, a god. 1744 bilo ih je 9, među njima i naš Fra Filip.[5]

Naš Fra Filip postao je vojnim kapelanom 19. veljače 1729, i to kod čete hrvatskih konjanika u mletačkoj vojsci.

---

[3] LAPM, 131 bilježi, da je i zavjete položio na ruke O. Maršića. Ali u Liber Achivalis Conventus Zaostrog, str. 154, bilježi O. Šimun Tomašević, ujac glasovitog Fra Andrije Kačića-Miošića, da je on Fra Filipa zajedno s njegovim drugovima primio na zavjete. Ovu bilješku donosi i O. **Eterović**, Fra Filip Grabovac, str. 15 sl., pa i ne spominje što govori LAPM.

[4] Sebastijan Dolfin, bivši inkvizitor u Dalmaciji, kaže, da je Dalmacija **nesretna pokrajina s jadnim narodom:** »sventurata Provincia«, »miserabile gente«: u pismu iz Padove 4. IV. 1753 novoimenovanom generalnom providuru Dalmacije Franji Grimanu; jednako i u pismu iz Mletaka 29. IV. 1753. Slično i bivši gen. providur Dalmacije Jeronim Guerini u pismu iz Mletaka 29. IV. 1753. V. **Eterović**, Fra Filip Grabovac, s. 18. bilj. 55.

[5] Ti su bili O. Josip Omrčenović, O. Juraj Samaluk, O. Andrija Dragičević, O. Stjepan Vekić, O. Bonaventura Božić, O. Stjepan Badrić, O. Anđeo Lavić, O. Stjepan iz Vrgorca i naš O. Filip Grabovac. V. Regesta O. P. Karapandže, bez oznake stranicâ, u prvoj polovici. Prov. Arhiv Šibenik (sada Split); **Eterović**, n. mj. 19.

Vojnički je život pun pogibli za svakoga, naročito za redovnika. Stoga redovnički starešine nijesu svakoga puštali, da kod vojnika vrši dušobrižnu službu, nego su za to birali prokušanije i krjeposnije redovnike. Da je takav bio i naš Fra Filip, pokazuje, između ostaloga, i okolnost da su ga redovnički poglavari, nakon što bi izvršio vojni rok i dalje ostavljali u vojnoj službi, a i vojne su vlasti to željele.[6] Pače odluka imenovanja vojnim kapelanom sa strane vrhovnog starešine Reda i provincijala naše provincije razabire se, da ga imenuju vojnim dušobrižnikom na molbu mletačke vlade.[7] Da je O. Filip bio u istinu dobar i krjepostan redovnik, potvrđuju isprave raznih vojnih vlasti, koje svjedoče o njegovoj vanrednoj revnosti i samoprijegoru za vrijeme kužnih bolesti, koje su harale među vojnicima, posebno god. 1734—5, 1737, 1742 i 1744. Žrtvujući se za bolesnike, i sam je bio zaražen teškom bolešću i jedva ostao na životu.[8]

Za vrijeme O. Grabovca hrvatski se je narod nalazio u žalosnim prilikama. Velik dio stenjao je, kao bespravna raja, pod turskim jarmom. Drugi dio služio je Mlečanima, svojom krvlju branio njihovu republiku i svojim žuljima uzdržavao njihovu unosnu trgovinu. Hrvati u austro-ugarskom carstvu bili su samo onda uvažavani, kad je trebalo da u prvim redovima srću na neprijatelja. Pače na svim evropejskim bojištima mogao si susresti Hrvate, gdje za drugoga krv liju i život pregaraju.[9] To je O. Filipa jako boljelo. Još više ga je boljelo, što se mnogi Hrvati, idući u strani svijet, odnarođuju, promjenjuju svoje narodne običaje, svoju narodnu nošnju, stide se svoga jezika i narodnosti i prestaju biti Hrvati. Da tome nekako stane na put, ispjeva već u početku svoje vojne dušobrižne službe, u počast slavnog pukovika Antuna Kumbata iz Kaštela, pjesmu pod

---

[6] V. **Fra Ante Gospe od Zdravlja**, O. Filip Grabovac, u »Gospi od Zdravlja« 1935, 31.

[7] Odluka provincijalova od 26. V. 1729: »Ad justam piamque Sermae Reip.licae Venetae petitionem«. Provincijalom je tada bio O. Ivan iz Štrazemana, a generalnim starešinom glasoviti učenjak O. Krescencij Krisper. V. **Eterović**, n. mj. 20, bilj. 64.

[8] **Eterović**, n. mj. 22 slE.; **Fra Ante Gospe od Zdravlja**, n. mj. 31.

[9] **Eterović**, n. mj. 57 sl.

naslovom »Ljubezno ponukovanje«. U toj pjesmi hvali Kumbata kao Hrvata i ističe ga nad sve hrvatske vojvode u mletačkoj vojsci. To je Fra Filipu više služilo kao uvod, da onda udari po onima koji se stide svoga hrvatskoga imena, svojih narodnih običaja i pogrđuju »zemlju Dalmaciju, tu hrvatsku dragu provinciju«. Ovakove pozivlje, nek bježe i nek se sakriju za vrata; kad ih ko upita, odakle su, neka reknu da su iz Ljubljane, a neka ne grde lijepe Dalmacije.

Ovu je pjesmu O. Filip dijelio u obliku letka među narod. Nemilo je djelovala na one kojih se ticala; no ipak je prošla bez težih posljedica. Ali, kad ju je ponovno izdao u »Cvitu«, odnosno kad je god. 1747 objelodanio knjižicu »Cvit«, njegovi protivnici uhvatiše ovu prigodu da mu se osvete. Tužiše ga državnoj vlasti, da protiv nje buni narod. I naš Fra Filip bi bačen u okove i osuđen na doživotnu tamnicu, u kojoj do malo dokonča svoj mukotrpni život.

Grabovčev Cvit ima pravi naslov »Czuijt razgovora Naroda i Jezika JIIiriçkoga alliti Aruackoga«. Prije njega objelodanio je u Mlecima god. 1726 drugi dalmatinski Franjevac O. Toma Babić »Cvit razlika mirisa duhovnoga«. To je bila zbirka pjesama i proze nabožnog sadržaja. I drugi su Franjevci prije O. Grabovca izdali više knjižica bilo u pjesmi bilo u prozi kao Fra Lovro Šitović, Fra Stjepan Badrić, Fra Jeronim Filipović itd.; ali je njihov sadržaj bio isključivo nabožan ili svjetovni. Prvi je naš Fra Filip upleo jedan i drugi sadržaj. On u svom »Cvitu«, osim što daje duhovnih pouka, govori još o svjetskim savremenim događajima, donosi uspomene iz svjetske i narodne prošlosti, pjeva o junacima svoga vijeka i svoga naroda, zauzimlje se za narodnu nošnju, uznosi svoje suplemenjake koji se istakoše junaštvom i hrvatskom sviješću, a ruglu izvrgava kukavice i narodne odmetnike; tuži se na nepravdu, koja se nanosi njegovu hrvatskom narodu i njegovoj domovini Dalmaciji, itd. Tako između ostaloga, glede ovoga posljednjega, u pjesmi »Slava Dalmacije« kaže:

Kamo tvoja stara sila, — — — — — — — — —
Kakva jesi prije bila, U sužanjstvu Bosna osta
Nevirnici sad te gaze, Tog i tebi ima dosta.
Što si bila to ne paze. — — — — — — — — —

Sad te svaka arda gazi,
Pak još iđe ter te mrazi.
Sad si puna svake arđe,
A još posli bit će garđe.[10]

U pjesmi »Od naravi i ćudi arvacke« nalaze se ovi stihovi:

»Da b' Arvati skladni bili,
Ne b' ovako žalost pili,
Rekoh da bi sklad imali
Svim bi svitom ti vladali.

Ne oružju junak varli,
Svaki kralj ih zato garli
I na službi svojoj darže,
Pak s' među se oni parže.

Kad kralj oće da kog sarve,
Tad Arvate meće parve,
A dobitak kad se dili,
Tad pitaju gdi ste bili.

Vino nose, vodu piju,
Zašto karvcu prolivaju.
To goleme jesu stvari,
Al za njima jest grih stari.[11]

Nema sumnje da se ovi i slični stihovi odnose na ondašnje vlastodršce, pod kojima se nalazila Dalmacija, i da u čitateljima bude težnju za slobodom i državnom samostalnošću. Stoga, kad su šestorica Sinjana[12] stavke, koje su u »Cvitu« smatrali uvredljivima za se i za druge Sinjane, početkom listopada g. 1747, podnijeli protiv O. Grabovca tužbu, da je njih teško uvrijedio, a proti državi da je počinio veleizdaju, da njezine podložnike diže na pobunu, državni inkvizitori — premda su državni cenzori, prije štampanja knjige izjavili, da u njoj nema ništa proti državi i proti ćudoređu, te izdali dozvolu da se tiska — dali su ga 26. studenoga iste godine u Veroni, gdje je ležao bolestan u ognjici s otečenom nogom, uhapsiti, tajno dopremiti u Mletke i baciti u okove (sotto i piombi) u zloglasnoj tamnici ispod »mosta uzdisaja« (ponte dei sospiri[13]). Dok je još u tamnici čamio, prije nego je i bio saslušan, isti inkvizitori narediše, 14. XII. 1747, da se zaplijene svi primjerci knjige i javno spale, a po Dalmaciji razglasi, da je pisac

[10] Cvit, str. 332—336; **Eterović**, n. mj. 28, 65, 77—79.

[11] Cvit str. 352; **Eterović**, n. mj. 79 sl.

[12] Ti su: Ivan Bilić pok. Ivana, Nikola Lovrić pok. Grge reč. Bajo, Petar Marković pok. Gašpara, Petar Nikolić pok. Mije, Ivan Vuletić pok. Jakova i Alfier Šimun Crnovidović Matin. **Eterović**, n. mj. 74 sl.

[13] Zato se tako zvao, jer onaj koji je preko njega sašao u tu zloglasnu tamnicu, redovito nije više izašao na svijetlo svijeti.

knjige kao zločinac u državnom zatvoru. Jasno je, da je nakon ovake naredbe svako preslušavanje bilo suvišno: Grabovac je u očima mletačke vlasti zločinac, klevetnik, bunitelj, veleizdajnik; kao takav treba da osjeti strogost pravde.

No ipak je tri dana kasnije, t. j. 17. prosinca bio saslušan. U optužnici terete ga uprav za gore navedene riječi iz pjesama »Slava Dalmacije« i »Od naravi i ćudi arvacke«, te za neke druge u njima sadržane; za jednu rečenicu iz prikaza »Od Darniša«, gdje govori o pukovniku Grgi Nakiću, koga je udarila zmija na Glamoču kao Pašu-Seikdiju pod Šibenikom, jer da je time oklevetao Nakića za izdajstvo pod Glamočem, davši se potkupiti od neprijatelja; iz pjesme »Od Sinja«, gdje kaže, da su vitez Don Ivan Grčić, serdar Bože Vučković i vojvoda Čulić umrli »od prike«, t. j. naglo; za više stavaka iz razgovora između »Starca i Mladića«, čime da je uvrijedio Sinjane i cetinsku krajinu u njihovu poštenju i vojnom junaštvu. Saslušanje je dugo trajalo i Fra Filip je, bez presude, natrag povraćen u tamnicu »pod olovom«. Što je to značilo? — Značilo je, da je osuđen na doživotnu tamnicu. [14]

Međutim, zdravlje se je Fra Filipovo u ovoj zloglasnoj tamnici još više pogoršalo i sudci, nakon što je tu proveo dva mjeseca i po, 10. veljače 1748, poslaše ga na osamljeni vlažni otočić Sv. Duha, koji je služio za interniranje kažnjenika. Tu je bio naš samostan, gdje su se OO. Franjevci sklonuli, kad su god. 1672 morali bježati ispred Turaka s Krete (Kandije). Taj su samostan držali sve do god. 1806, kad Francuzi otočić proglasiše državnom svojinom i upotrebiše ga za svrhe ratne mornarice. I sada je i otočić i samostan u rukama vojništva; tu se čuva ratni materijal. [15] Na ovom otočiću bilo mu je nešto lakše, jer je bio među redovničkom braćom. Ali ni redovnici, makar i htjeli pomoći, nijesu mogli ništa protiv strogih sudskih propisa, a usto je Fra Filip kao kažnjenik uvijek bio pod okom stražara. Za njegovo zdravlje trebalo je čista zraka, liječničke njege i

[14] **Eterović**, n. mj. 77 sl. 88 sl.
[15] **Eterović**, n. mj. 92 sl.

primjerene okrepe; ali toga na vlažnom otočiću daleko od Mletaka nije mogao dobiti. Stoga je njegovo zdravlje, mjesto da se popravlja, išlo na gore. Uz druge bolesti najviše ga je mučila zaduha, te je na mahove izgledalo da će mu prekinuti nit života. Starešina samostana O. Antun Scutari obratio se je inkvizitorima sa smjernom prošnjom, da bi se smilovali i premjestili O. Filipa u drugi kraj, prikladniji njegovim skrajnim potrebama. Inkvizitori nijesu odgovorili, i naš Fra Filip, kao pravi sin asiskog Ubožara, rado opraštajući svojim tužiteljima i tlačiteljima, okrijepljen utjehama naše sv. vjere, dvoren od redovničke braće, ljubeći propelo na 13 veljače 1749 završi svoje ovozemne muke. [16]

Još je jedan put naš Fra Filip bio oklevetan, pače i lišen vojne službe. To je bilo god. 1737. Radi toga se morao vratiti u Dalmaciju. Tom prigodom provincijal Fra Mijo Jekušić odredio mu je za boravište samostan Gospe od Zdravlja na Dobromu, gdje je i smješten 22. listopada 1738. [17] No tu nije dugo ostao. Vlasti su naknadno povele izvide i pronašle, da je O. Filip nevin. Stoga dužd mletački Alojzij Pisani poveljom od 16 kolovoza 1738 naređuje generalnom providuru Danijelu Dolfinu, da se O. Grabovac ponovno uspostavi u službu u istoj regimenti i s istom mjesečnom plaćom, pače da mu se isplate svi zaostatci od dana kad mu je bila obustavljena služba. Budući da je duždova povelja upućena preko providura u Zadru, a tu je bila registrirana 9. rujna iste godine, [18] otkad je otpremljena iz Zadra i predana O. Grabovcu prošlo je neko vrijeme, ali tako da je kod svoje Gospe od Zdravlja mogao proboraviti samo nekoliko dana.

Fra Filip Grabovac bio je za života veoma pobožan prema Majci Božjoj. Kako je, usto, bio plemenit i blagodaran, kad su mu se redovnička braća iz provincije obraćala za pomoć u crkvenim potrebama, rado im je slao svete slike, para-

---

[16] Eterović, n. mj. 95 sl.; Zlatović, Franovci, 294 sl.; Fra Ante Gospe od Zdravlja, n. mj. 32.

[17] Archiviolum Provinciae 1732—35, l. 141 a; Eterović, n. mj. 24, bilj. 80.

[18] Eterović, n. mj. 24.

mente i druge crkvene predmete. Radi toga ga je starešinstvo provincije na svom zboru u Visovcu, 26. VII. 1747, ubrojilo među »Oce Provincije« — Patres Provinciae.[19]

Gore smo rekli, da je Fra Filip poslao našoj braći na Dobrome dragu sliku Gospe od Zdravlja, i to svršetkom god. 1730 ili početkom g. 1731.[20] On je naime imenovan vojnim kapelanom 19. veljače 1729. To je bilo upravo u vrijeme, kad je za našu braću na Dobromu njihov sindik Petar Mačukat kupio na javnoj dražbi ostavštinu Ivana Filipovića reč. Meštrovića, i kad su oni čekali da prođe zakonski rok te bi se mogli na nju preseliti. Ta je ostavština sastojala od komadića zemljišta i dvije ili bolje jedne kućice. Trebalo je najprije kućice preudesiti u samostan za redovnike, napraviti u njem kućnu kapelu i providjeti je crkvenim posuđem, ruhom i drugim svetim predmetima. Fra Filip je svojim očima vidio, kako naša braća oskudijevaju, pa kad su mu se preporučili, da bi im pritekao u pomoć i poslao koji nabožni predmet za kapelu, u njemu su našli plemenitog i velikodušnog dobročinitelja. On im je poslao više stvari, između kojih se posebno ističu: slika sv. Ante, zelena planeta optočena zlatom, tron ili prijestolje za svetohranište prigodom javnog izlaganja Svetotajstva i slika naše drage Gospe od Zdravlja.[21] Od svih stvari najdragocjenija je, u duhovnom pogledu, ova sveta Slika. Premda joj O. Grabovac nije poznavao vrijednosti, jer ju je Bog kasnije proslavio i učinio čudotvornom, ipak se glavna zahvalnost za sve milosti i dobra, koja su vjernici preko nje primili ili

[19] LAPM, 381; **Eterović**, n. mj. 25; **Fra Ante Gospe od Zdravlja**, n. mj. 31. — Da pomogne braću, morao se je odricati najnužnijega. Kao kapelan konjanika morao je o svom trošku uzdržavati konja i pratiti svoju četu, koja je bila u svedernom kretanju. Mjesečna plaća od 5 dukata nikako nije bila dovoljna za podmirivanje troškova. Stoga već prve godine službovanja upućuje molbu na dužda, da bi mu dodijelio barem plaću koju prima prosti vojnik konjanik. Dužd Mocenigo 1. X. 1729 naređuje, da mu se dometnu još 2 dukata. Ali ni to nije bilo dovoljno, pa slijedeće godine ponavlja molbu, da bi ga se izjednačilo barem s prostim vojnikom. Mocenigo 27. VII. 1730 uvažava njegove razloge i određuje, da mu se unaprijed isplaćuje 10 dukata. **Eterović**, n. mj. 22 sl.

[20] V. gore str. 66 sl.

[21] Protocollo, 23 sl.; **Zlatović**, Franovci, 221; Monografije, 387; **Eterović**, n. mj. 25; **Fra Ante Gospe od Zdravlja**, n. mj. 31.

će primiti, duguje njemu; jer, po ljudsku govoreći, da on nije te svete Slike poslao, tih milosti Bog ne bi bio vjernicima udijelio niti bi ih oni bili primili.

2. Splitski nadbiskup Antun Kačić[22]

Drugo mjesto među Apostolima Gospe od Zdravlja pripada učenom i pobožnom splitskom nadbiskupu Antunu Kačiću. On je zapravo početnik javnog štovanja Njezine čudotvorne Prilike u Splitu, jer ju je on svečano blagoslovio u času, kad se je Predobra Majka Božja udostojala, da Dobri po njoj sačuva od kužne pošasti. On joj je tada prvi iskazao javno štovanje i predao je javnom štovanju vjernikâ.

Antun Kačić rodom je iz Makarske, a potječe od plemićke i starinske obitelji Kačića. Danijel Farlati kaže, da je on potomak glasovitoga Jurana Kačića, koji je u 12. vijeku, g. 1102, u ime plemena Kačić, zajedno s pretstavnicima 12 hrvatskih velikaških plemena, pregovarao s ugarskim kraljem Kolomanom o njegovu izboru za hrvatskog kralja.[23] Prve škole svršio je kod kuće. Zatim je pošao u Rim u zavod Sv. Kongregacije za Širenje Vjere, gdje je učio filozofiju i bogoslovlje, kanonsko pravo i grčki jezik, tako da se je odlikovao u poznavanju dogmatskog i moralnog bogoslovlja kao i grčkog jezika. Vrativši se u domovinu, postao je najprije kanonikom u Makarskoj, zatim u Zadru, gdje je bio još i arhidjakon. God. 1722 Inocent XII imenovao ga je biskupom u Trogiru, a kad je umro splitski nadbiskup Ivan Krstitelj Laghi (11. II. 1730), Papa Klement XII bulom 18. XII. 1730 imenova ga splitskim nadbiskupom. S velikim oduševljenjem naroda preuzeo je nadbiskupsku službu 6.

---

[22] O njemu v. **Farlati,** Illyricum Sacrum, t. III, s. 553—557; **Ljubić,** Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske, knj. II, Rieka 1864, s, 458; **Fra Ante Gospe od Zdravlja,** Splitski nadbiskup Antun Kačić, u »Gospi od Zdravlja« 1935, s. 54—57; **Ravlić J.,** Antun Kadčić, biskup trogirski i nadbiskup splitski i njegov jezik, u »Jadranskom Dnevniku«, božićni broj 1936, s. 37.

[23] Illyricum sacrum, t. III, s. 553; v. također **Božitković,** Kačić do reforme njihova grba 1576, ú »Jadranskom Dnevniku«, uskrsni broj 1938, s. 28.

svibnja 1731, iz jutra pred blagdan sv. Dujma, Pokrovitelja grada i nadbiskupije.

Bilo kao biskup trogirski bilo kao nadbiskup splitski, Kačić se je pokazao revnim pastirom svoga stada. Postavši nadbiskupom bila mu je prva briga da obađe svoje stado. Kako smo već gore rekli, u tomu ga je omela kuga, koja se bila u okolici pojavila. Ali, kad je ona prestala ili bolje kad je izgledalo da je prestala, pošao je u pastirski pohod. Želio je da obađe i one vjernike svoje biskupije, koji su se nalazili pod turskim jarmom te su čeznuli da vide svoga natpastira i iz njegovih usta čuju riječi utjehe i pouzdanja. To mu je pošlo za rukom s pomoću mletačkog poslanika na turskom dvoru.

Mnogo je nastojao oko izobrazbe poljičkoga klera. Poljički kler bio je tada glagoljaški, ali dosta neuk. Bilo je svećenika koji nijesu znali ni obavljati svete obrede. On je za pouku klera još kao trogirski biskup sastavio na hrvatskom jeziku i god. 1729 objelodanio vrlo uvaženo djelo »Theologia Moralis seu Manuductor Illiricus ad cognitionem Sacri Ordinis« ili, kako ga on prevodi, »Boggoslovje Dilloredno olliti Rukovod Slovinski na poznanje Svetoga Reda«. Za vrijeme kanonskoga pohoda držao je poljičkim svećenicima pouke o raznim crkvenim, bogoslovnim i kanonskim pitanjima. Kako su se oni običavali sastajati šest puta godišnje za rješavanje crkvenih pitanja, on je, uza sve nepogode putovanja, dva puta godišnje, u proljeću i jeseni, k njima dolazio, s njima zajedno ta pitanja rješavao i upućivao ih u crkvene propise, da bi mogli sami živjeti kao pravi svećenici i svete čine dostojno obavljati. Da još bolje u tome uspije, uzeo je k sebi dva darovitija mladića, o svom ih trošku hranio i sam ih poučavao u svetim činima, pa ih onda poslao po župama, neka oni druge upućuju.

Sve ovo nastojanje nije moglo uroditi željenim plodom i nikakvo čudo nije bilo, što je poljički kler bio neuk, kad nije imao sjemeništa, gdje bi se mogao uredno odgojiti i naobraziti. Da se tome pomogne, Kačićev nasljednik nadbiskup Pacifik Bizza ustanovi god. 1750 u Prikomu kod Omiša sjemenište za poljički kler. U sjemeništu se uzgajalo iz početka samo 12 pitomaca, ali se kasnije njihov broj

umnožio do 50. Naobrazba pitomaca temeljila se uglavnom na spomenutom djelu nadbiskupa Kačića.[24] Ovo je sjemenište donijelo velike koristi Crkvi i dalo hrvatskom narodu dobrih svećenika i narodnih prosvjetlitelja.

Farlati kaže o Kačiću, da je bio čovjek velikog nauka i krjeposti, poduzetan i radišan, da je čvrsto branio svoje pravo kao i crkvenu disciplinu, te da je bio ponešto strog kako prema sebi tako i prema drugima. Valjda je radi toga došao u sukob s kaptolom radi imenovanja kanonika; ali je još veće neprilike imao s općinom radi redovnicâ Benediktinkâ u samostanu sv. Rajnera i sv. Marije de Taurello. U ova dva samostana bile su primane djevojke iz splitskih plemićkih obitelji. Općinsko vijeće, koje su sačinjavali splitski plemići, tražilo je da redovnice ne primaju u samostan nikakvu djevojku bez njihove dozvole, jer nije dopuštalo da u taj samostan ulaze djevojke iz puka, t. j. koje nijesu plemićkoga roda. Pače god. 1735 dobilo je od dužda povelju, s kojom se zabranjuje bilo redovnicama bilo i samom nadbiskupu, da, bez privole i odobrenja plemićâ, primaju djevojke koliko one koje bi se htjele Bogu posvetiti u samostanu toliko one koje bi se željele tu uzgajati. Proti ovoj teškoj povredi redovničkih prava redovnice su se uzbunile i zatražile nadbiskupovu zaštitu. I kad su slijedeće god. 1736, s dozvolom nadbiskupa, bile primljene u samostan s. Mariae de Taurello dvije djevojke iz puka, i to Marija Viktorija, nećakinja slavnoga Fra Lovre Šitovića, i Marija Gertruda Pavišić iz Splita, a općina tražila da djevojke budu otpuštene iz samostana, nadbiskup Kačić odlučno je ustao i ostao nepopustljiv u obrani crkvenih prava.[25]

Nadbiskup Kačić mnogo je učinio za samostan Gospe od Zdravlja. Kad su naša braća dobila ostavštinu Ivana Filipovića i preudesila je u redovničku kuću, on je usmeno dozvolio osnivanje redovničkog hospicija na Dobromu. A kad su se nastavile poteškoće hospiciju, on je, na molbu

[24] **Ljubić**, n. mj. 343.

[25] **Katić Dr. L.**, Sv. Mirija de Taurello, u »Jadranskom Dnevniku«, božićni broj 1935, s. 11 sl.; **Crnica**, Bivši Turčin — glasovit Franjevac — O. Lovro Šitović, u »Novom Doba«, uskrsni broj 1936, s. 24.

provincijala O. Ante Markovića, svršetkom god. 1732, dao dozvolu i pismeno. Kad je pak velika bosanska provincija god. 1735 bila razdijeljena na tri, i od toga nastala posebna franjevačka provincija u Dalmaciji, novoj provinciji bio je potrebit novi samostan u Splitu kao središtu. Papa Klement XII breve-om od 28. III. 1735 ovlastio je nadbiskupa Kačića, da hospicij na Dobromu proglasi pravim samostanom i dispensira od pristanka drugih starijih samostana, koji se je tražio po crkvenim propisima. Nadbiskup je dobio Papino pismo 25. IV. 1736, odmah o njemu obavijestio dotične samostane i, dispensirajući od njihove privole, nakon dva dana, t. j. 27. IV. 1736, ovlastio provincijala O. Jeronima Filipovića i njegove nasljednike, da hospicij na Dobromu proglase pravim samostanom: što je učinjeno još istoga dana.[26] Time je nadbiskup Kačić postao jednim od najvećih dobročinitelja samostana Gospe od Zdravlja, jer je bio osnivač samostana i crkve kao što je bio osnivač javnog štovanja Gospe od Zdravlja. Radi ovih i radi drugih njegovih zasluga starešinstvo provincije, posebno vrijedni O. Jeronim Filipović, koga je uvelike cijenio, bili su mu pri ruci u svima poteškoćama, pa ga je proglasilo i subratom (confrater) provincije sa svima duhovnim pogodnostima. Preminuo je 7. X. 1745, na osminu sv. Jeronima, pokrovitelja Dalmacije, komu je bio posebno pobožan.[27]

3. O. Bernardin Pavlović[28]

Kad se je Bogu svidjelo, da proslavi sliku Gospe od Zdravlja, što se je čuvala u malom hospiciju OO. Franjevaca na Dobromu, te da po njoj sačuva Dobri od kuge, starešinom hospicija bio je O. Bernardin Pavlović iz Stona. Naša braća nijesu tada imala ni crkve ni kapele, a ni pristojnog prebivališta. Uprav su dobili dozvolu da grade samostan, a s njim i crkvu. O. Pavlović bio je počeo graditi

[26] V. gore str. 87—89; **Crnica,** Glavni događaji, s. 13 sl.

[27] **Farlati,** n. mj. 557; **Fra Ante Gospe od Zdravlja,** n. mj. 57; **Zlatović,** Monografije, 392.

[28] **Fra Ante Gospe od Zdravlja,** O. Bernardin Pavlović, u »Gospi od Zdravlja« 1935, s. 83—86, 119—122.

kapelu, ali ga je u tom spriječila kuga, koja se u Splitu i Dalmaciji pojavila. K tomu, oživjele su stare poteškoće, koje su onemogućivale gradnju bilo crkve bilo samostana. Da te poteškoće svlada i crkvu sagradi, trebalo je čovjeka čvrste volje i jaka duha. Još veća je potreba od takova čovjeka bila sada, kad je Majka Božja, preko Svoje slike, sačuvala Dobri od kuge, te ju je splitski nadbiskup Antun Kačić svečano blagoslovio i predao javnom štovanju vjernikâ, pa joj je trebalo sagraditi dolično svetište, gdje bi joj vjernici mogli iskazivati štovanje i pred njom se utjecati Majci Božjoj u svojim potrebama. Takav čovjek bio je naš O. Bernardin.

Fra Bernardin Pavlović rodio se je oko god. 1685 u Stonu. On je potomak ugledne obitelji Pavlovića, koja je za dugo vremena imala po kojega člana u Franjevačkom Redu; pače u njegovo isto vrijme pripadao je Franjevačkom Redu njegov stric, komu je također bilo ima Fra Bernardin, te je bio i definitor provincije, a umro je u Petrovaradinu god. 1707.[29] U njegovo vrijeme, kao i prije i poslije njega bilo je dosta Franjevaca Pavlovića iz raznih krajeva Dalmacije, Bosne i Hercegovine. Tako je primljen u novicijat u Živogošću 2. VII. 1744 Ivan Pavlović iz Brotnja u Hercegovini. Ovaj je kao redovnik uzeo isto ime Fra Bernardin kao i naš O. Bernardin,[30] te se kasnije često spominje u službenim spisima provincije. Ali naš Fra Bernardin, budući da je Ston nekoć pripadao dubrovačkoj republici, rado se je zvao »Dubrovčanin« (a Ragusa), pa uz njegovo ime gotovo u svima službenim spisima nalazimo oznaku »Dubrovčanin«. Stoga nije ga teško razlikovati od ovoga i ostalih Pavlovića iz drugih krajeva.

Provincijal Fra Marko Bulaić poslao je našega Fra Bernardina god. 1706 na više nauke u Firencu.[31] Kad se je vratio u domovinu, bio je imenovan kapelanom hrvatskih vojnika na mletačkoj mornarici i vršio službu na Istoku. Kao

---

[29] Ove se potankosti nalaze u pismima Blaža Pavlovića, brata našega Fr Bernardina, koja se čuvaju u prepisu u Provincijalnom archivu u Šibeniku. V. također LAPM, 63.

[30] LAPM, 386; v. također Balić, n. mj. 66, 255.

[31] Archiviolum Provinciae 1795—1722, Theca X, s. 110.

takav stekao je velike zasluge i preveo u katoličku Crkvu više inovjeraca, što mu potvrđuju svjedočanstva nadležnih vojnih vlasti. [32] Nakon svršetka vojne dušobrižne službe, bio je župnikom na Čitluku u Neretvi, gdje je preveo 50 obitelji iz Hercegovine.[33] Budući da je na Istoku imao prilike da lično upozna stanje Svete Zemlje, nakon povratka u domovinu, postao je zamjenikom Povjerenika Svete Zemlje za Dalmaciju i mletački dio Albanije, koju je službu vršio do smrti. [34]

Na provincijalnom kapitulu u Šibeniku 16. VI. 1720 imenovan je vikarom sinjske redovničke obitelji, koja je boravila u Splitu na Pojišanu. Na tom položaju ostao je do svršetka svibnja 1722, kad je imenovan gvardijanom u Kninu. Tu je službu vršio do 8. XI. 1723, pa ga je naslijedio O. Grgur Bogić. [35] Starešinom hospicija na Dobromu u Splitu postao je 20. svibnja 1730, naslijedivši O. Ljudevita Ivačića. Već smo vidjeli, kako je njega zapala briga da sa-

[32] **Zlatović,** Monografije, 386; **Lucius Narentinus,** Chronicon Archiviale Conventus Zaostrogiensis, Venetiis 1770, s. 17.

[33] Čitluk se sada nalazi u Hercegovini, ali je onda bio pod turskom vlašću. Mletačka vlada ili bolje generalni providur Dolfin oteo ga je Turcima, iza ljute borbe, 20. lipnja 1694. **Ljubić,** n. mj. 227; **Narentinus,** n. mj. s. 49 stavlja, da je to bilo 12. lipnja 1694. Na 31 ožujka 1683 sklopljen je, nastojanjem Pape Inocenta XI, »Sveti Savez« između austrijskog cara Leopolda i Ivana Sobjeskoga, kralja Poljskoga. Taj je Savez urodio teškim porazom Turaka pod Bečom 12. rujna iste godine. Ovom Savezu pridružila se i Mletačka 6. III. 1684. (V. **Pastor,** Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters, Freiburg i. Br. 1930, XIV, 670—693, 810; **Šimrak,** Sjedinjeni biskupi u Marči, Opovu i Pankracu i Arsenije Crnojević, u »Spomenici grkokatolika križevačke biskupije za god. 1934«, str. 237—243). To je bilo uzrokom da su se malo po malo od turskoga jarma oslobodila pojedina naša mjesta, kao Sinj, Knin, Vrlika, Čitluk itd. Ali nije tačno što kaže Dr. Grga Novak, Naše more, s. 157, da su sva ta mjesta oslobođena iste godine 1784. On veli: »Odmah iza kako je Venecija, u martu 1684, pristupila »svetoj ligi«, u kojoj je bio još car, Poljska i papa, započe ona rat s Turskom, pa je još 1684. godine osvojila Moreju, Sinj, Knin, Vrliku, Trebinje, Popovo, Čitluk i Vrgorac, i tako doprla do visokih gora, koje dijele Dalmaciju od Bosne«. Sinj je oslobođen od Turaka 25. rujna 1686, Knin istoga mjeseca g. 1688, Vrlika početkom listopada iste godine, Vrgorac 25. XII. 1690, Čitluk 20. lipnja 1694 itd. V. **Zlatović,** Franovci, 156—173; **Narentinus,** Chronicon, 44 sl.; **Marković,** Sinj i njegovo slavlje, 17 sl.; **Ljubić,** n. mj. 223—227.

[34] LACD, 14, 69, 137, 139; **Ljubić,** n. mj. 458; v. gore str. 72 sl.

[35] LAPM, 139, 142.

gradi samostan i crkvu na Dobromu, kako je bio počeo graditi kapelu, pa je morao prestati radi nastale kuge; kako ju je, uza sve poteškoće s kojima se je morao boriti, uz pomoć naroda i zaštitu generalnog zdravstvenog providura Šimuna Contarini, ipak sagradio i na taj način podigao prvo svetište Gospe od Zdravlja.

Ovdje treba pripomenuti da je prvu česticu zemljišta za gradnju kapele poklonio splitski vlastelin grof Ivan Petar Marchi. On je to učinio na molbu naše braće, kako se kaže u ispravi, s kojom Don Luka Terzić, svećenik Družbe sv. Filipa Neri u Splitu, i g. Ivan Martinis, kao opunomoćenici istoga grofa, u njegovo ime, 27. VIII. 1730, kod javnog bilježnika Zakarije Guidotti, poklanjaju našoj braći odnosnu česticu, uz obvezu da godišnje govore jednu svečanu Misu za duše njegove pokojne rodbine. Mi smo mišljenja, da ga je za to molio isti O. Bernardin, koji je 20. V. 1730. postao starešinom hospicija i gotovo u isto vrijeme nalazio se u Mlecima, a predaja čestice uslijedila 3 mjeseca nakon što je on postao starešinom. Provincijalni povjerenik O. Andrija Barišić i definitori O. Juraj Ivanović i O. Luka Čalić iz samostana u Kninu 22. VIII. 1730, u ime starešinstva Provincije, ovlastiše O. B. Pavlovića, da primi ovu česticu s odnosnim obvezama. [36]

Iako O. Pavlović nije mogao podignuti veličanstvenog hrama, kako je tražila pobožnost njegova i zahvalnost naroda kao i veličina dobročinstva Predobre Gospe od Zdravlja, ipak je nastojao da tu kapelu što dostojnije uresi. Glavna mu je briga bila da bude što ljepši oltar za čudotvornu Gospinu priliku. Izradu oltara povjerio je dubrovačkom umjetniku Franji Marija della Casa, a kad je oltar bio gotov, pozlatio ga je Mlečanin Petar Bovis u Splitu. Oltar sa svijećnjacima i relikvijarima, bez svetohraništa, antipendija i drugih nakita, zapao je 1227,6 librica.[37] Ovih troškova nije mogao sam snositi, pa se je 31. studenoga 1731 obratio bratu Blažu, potsjećajući ga na obećanje od prošle godine, kad je bio u Mlecima i zamolio ga da mu posudi 100

[36] LACD, 13 sl., 69 sl.; **Fra Ante Gospe od Zdravlja**, n. mj. 85 sl.
[37] Račun se nalazi u Prov. arhivu u Šibeniku.

cekina, što će mu se na svoje vrijeme vratiti. Blaž se odazva molbi i odmah mu posla preko O. Dominika Predulin, zatraženih 100 cekina, a O. Bernardin mu pismom od 16. siječnja 1732 sa zahvalnošću potvrđuje primitak. [38]

Na 13 studenoga 1732 naslijedio ga je u upravi hospicija i kapele O. Andrija Bebić. [39] U strahu da protivnici ne bi u Mlecima omeli gradnju samostana, početkom siječnja 1733 odleti u Mletke, gdje obavijesti vlasti o pravom stanju stvari. Umiren, da se neće obazirati na klevete, [40] vrati se u Split, gdje, iako nije bio više starešina, ipak nastojaše oko uređenja i poljepšanja malog svetišta Gospe od Zdravlja. Pribavi lijepi antipendij za Gospin oltar, 8 posuda za cvijeće, 4 kandelira ili svijećnjaka od mjedi, veliku kandelu i 2 zvona za kapelu. I za to mu je došao u susret brat Blaž, isplativši svotu od 29 cekina. [41]

Kad se je god. 1734 radilo o razdiobi velike bosanske provincije pa su dalmatinski Franjevci, skupljeni u Splitu 4. III. 1734, uputili duždu mletačkomu molbu da se ne dijeli provincija, molbu je potpisao i naš O. Bernardin kao zamjenik Povjerenika za Sv. Zemlju. [42]

Na provincijalnom kapitulu u Šibeniku 22. VII. 1742 izabran je za definitora provincije. [43] Kad je provincijalni kapitularni zbor u Splitu 16. VIII. 1745 dao splitskom samostanu kao najmlađemu naslov Pokrovitelja provincije, t. j. Presv. Otkupitelja, O. Bernardin nabavio je za samostan sliku Presv. Otkupitelja. [44] Ta se slika i sada nalazi u samostanu. Na istom zboru izabran je ponovno za starešinu samostanu. [45] Službu je preuzeo na Veliku Gospu 1745, ali je nije dugo obnašao: već se je slijedeće godine na njoj za-

---

[38] Prepis pisama čuva se u istom arhivu u Šibeniku; v. također **Fra Ante Gospe od Zdravlja**, n. mj. 120 sl.

[39] Protocollo, 17.

[40] LACD, 205; **Zlatović**, Monografije, 390.

[41] Navedena pisma u Prov. arhivu; **Fra Ante Gospe od Zdravlja**, n. mj. 121; Protocollo, 24.

[42] LAPM, 244—245; v. gore str. 83.

[43] LAPM, 343.

[44] Protocollo, 24; LAPM, 374.

[45] LAPM, 372.

hvalio, napustivši je 1. lipnja 1746, kad ga naslijedi dotadašnji samostanski vikar O. Augustin Šarić.[46]

Premda nije bio više starešinom samostana, ipak nije prestao voditi brigu za svetište Gospe od Zdravlja, da bi se što više poljepšalo. To mu je donekle bilo i lakše, budući da je kao zamjenik Povjerenika za Sv. Zemlju morao češće putovati u strane gradove, posebno u Mletke i Beč, pa je u tim prigodama mogao lakše pribaviti što je smatrao potrebitim za poljepšanje svetišta.

Uza svoje mnogostručne poslove naš se je O. Bernardin bavio i naučnim radom, a bila mu je glavna svrha promicanje duhovnoga dobra među vjernicima. Tako je god. 1747 izdao u Mlecima nabožnu knjižicu »Priprava za svetu Misu« (Pripravglenie za dostojno rechi svetu Missu). Iste godine priredio je i objelodanio u Mlecima povećano izdanje knjige Don Luke Terzića »Pokripglenie umiruchi za dobro i Sveto pochi Umilosti Bozioi Sovoga Svita«. Ovomu naslovu još je Fra Bernardin dodao kursivnim slovima slijedeće riječi: »Koie da boglie, i upravnie izgovara u Harvaski Jezik, popravi i pristampa po oczu P. Fra Bernardinu Paulovichu iz Dubrovaçke Darszave, Stioz, Pripovidoz i Sudaz Provincie SS. Odkupitegla, u Dalmacii, i Namisnik Komesara od Svete Zemgle Jeruzolimske«. U ovom izdanju on je dodao mnoge »Blagoslove i Druge Stuari Svete i Kriposne za korist Naroda Harvasckoga«. Knjigu je posvetio preuzv. gosp. Šimunu Contarini, providuru sv. Marka i zaštitniku splitskih PP. OO. Franjevaca provincije Presv. Otkupitelja — Ovu je knjigu Don Luka Terzić objelodanio prvi put g. 1704 u Mlecima kod Bartula Occhi, drugi put g. 1705 isto u Mlecima kod Andrije Poleti. Popravljeno i popunjeno izdanje našega O. Bernardina izašlo je ponovno g. 1758, 1797 i 1800.[47]

O. Bernardin Pavlović dovršio je svoj život pun zasluga za stvar Božju i Njegove Presv. Majke 18. lipnja god. 1763 u Splitu, i bio pokopan u kapeli Gospe od Zdravlja, da pod okriljem svoje Dobre Majke čeka uskrsnuće pravednika.

[46] Protocollo, 18; LAPM, 376.

[47] **Šafarik-Jireček**, Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur, Prag 1865, str. 263; **Kukuljević**, Bibliografija Hrvatska, sv. I, Zagreb 1860, s. 123, 163; **Ljubić**, Ogledalo, II, 452, 458 sl.

4. O. Petar Knežević

Više puta smo spomenuli, da je O. Petar Knežević pjesnik Gospe od Zdravlja. On je Njezine prve dvije velike milosti opjevao u posebnoj pjesmi, poznatoj pod imenom himne Gospe od Zdravlja, a u drugoj je prikazao radosni događaj Njezina krunisanja. Time je neizrecivo zadužio koliko čuvare Njezina svetišta toliko ostale potomke na podržavanje uspomene ovih znamenitih događaja i na zahvalnost Predobroj Majci za primljena dobročinstva. Njegov je život i rad bio mnogo blagoslovljen, pa zaslužuje da ga i štovatelji Gospe od Zdravlja potanje upoznadu.

1. *Život O. P. Kneževića.*[48] O. Petar Knežević rodio se u Kninu g. 1702.[49] Prvu mladost sproveo je u Splitu,

---

[48] O njegovu životu i književnom radu najopširniju je raspravu objelodanio Dr. O. Juraj Božitković u »Građi za povijest književnosti hrvatske«, knj. X, str. 149—162 (Jugosl. Akademija znanosti i umjetnosti), g. 1927 pod naslovom »Život i rad fra Petra Kneževića«. On se je poslužio uglavnom arhivalnim podatcima. Ali u njima nije sve zabilježeno. Lijepih bilježaka nalazimo i na drugim mjestima, naročito u Uspomenama O. Josipa Glumčevića, fra Petrova svremenika. Neke zgode zabilježio je i O. Stjepan Zlatović u mogografiji »Franovački samostan u Cetini Bl. Gospe u Sinju«, str. 97, što se čuva u arhicu sinjskog samostana, i u »Monografijama 12 samostana«, str. 301, što se nalaze u arhivu franjevačkog samostana u Šibeniku. Nešto je donio Dr. O. Ivan Marković u svom djelu »Sinj i njegovo slavlje«, Zagreb 1898, str. 57 sl.; Dr. O. Karlo Balić u brošuri »Kroz Marijin perivoj«, Šibenik 1931, s. 53—60; Dr. O. Stanko Petrov u listu »Gospa Sinjska« 1928, s. 35 sl. pod naslovom »Gospin pjesnik«. Neke stvari spomenuo je i pisac ovih redaka u listu »Gospa od Zdravlja« 1931, s. 98 sl. pod naslovom »Pjesnik Gospe od Zdravlja«. Stanovite ljepše zgode zabilježio je i O. Petar Bačić u svom Nekrologu pod imenom Knežević O. Petar, str. 148 sl. To je »Spomen-Knjiga svih pokojnih Franovaca Provincije Presv. Otkupitelja u Dalmaciji od davnijih godina do god. 1925«. Nalazi se u samostanskom arhivu na Visovcu. Sličan ili jednak primjerak nalazi se i u arhivu sinjskog samostana. Mi ovdje navodimo onaj što je u Visovcu.

[49] O. Knežević rodio se sigurno god. 1702, a ne oko god. 1702, kako bilježi O. Božitković (n. mj. s. 150) i O. Petrov (n. mj. s. 35). To se vidi, između ostaloga, iz Acta Prov. Karapandža, gdje se, za god. 1743, bez oznake stranice, o našem Fra Petru kaže, da pripada redovničkoj obitelji u Sinju, da mu ima 41 godina, a 23 godina da je stupio u Red. Ako je g. 1743 imao 41 godinu, to je jasno, da se je rodio g. 1702.

gdje je učio škole i često pohađao čudotvornu sliku Gospe od Pojišana. Toga ne spominje nijedan od njegovih životopisaca, ali kaže on sam u pjesmi, koju je spjevao na čast Gospe od Pojišana. Tu naime veli:

Majku, koju poznao sam
Najpri, dijete još budući,
I nje čuda vidio sam,
Neka rečem, *još sasnući.*

Majku, koju dvorio sam
Osam lita zasobice;
Majku, koju štovao sam
Većkrat prostrt i ničice.

Splite slavni, blago tebi,
Kad ovaku imaš Mati;
Veseli se sam u sebi,
I ne pristaj Nju štovati.

Na glasu si vazda bio
U življenja obilnosti,
I prid svima stjeg nosio
U nauku i mudrosti.

Ovo znam ja po kušanju,
Jer s' i mene uzdigao,
I mom, premda malom znanju,
Ono što znam, ti si dao.[50]

U Franjevački Red stupio je u Visovcu 2. VI. 1750.[51] U Red ga je primio provincijal O. Filip Šurković. S njim je došao u novicijat i redovnik velike svetosti O. Jakov Pletikosić iz Vaćana kod Skradina.[52] Obojici je u novicijatu učiteljem bio O. Stjepan Medvidović iz Lokvičića,[53]

---

[50] Pisme duhovne razlike, str. 138, 142 sl.

[51] O. Božitković, a za njim O. Petrov kažu, da je u Red stupio god. 1719. To ne može biti tačno. LAPM, s. 131 sl., 145, kaže, da se je obukao 2. VI. 1720, a zavjetovao 2. VI. 1721. Liber Vestitionum Novitiorum in Novitiatu Visovatiensi, str. 61, kaže: »An. 1721. die 2. mensis Junii. In manibus meis nempe fratris Pauli a Scardona emittunt professionem sequentes novitii nempe Fr. Jacobus Pleticossich, Fr. Petrus Cnesevich a Tina...« Ako se je zavjetovao 2. VI. 1721, to je nesumnjivo, da je ušao u novicijat 2. VI. 1720. Isto slijedi iz gore navedene bilješke u aktima Prov. Karapandže, da je god. 1743 O. Knežević imao 41 godinu, a da ima 23 godine da je u Redu. Dakle je u Red stupio god. 1720. Isto veli **Zlatović** Monografije, 301; **Bačić,** Nekrolog, 148.

[52] Liber Vestitionum, 61; LAPM, 132, 145. O njem opširnije kasnije.

[53] On je izabran učiteljem novaka na kapitulu u Visovcu, 17. VI. 1720. LAPM, 135. Na kapitulu u Požegi, 7. IX. 1723, ponovno je izabran, ali se zahvalio, pa je na njegovo mjesto došao O. Luka Raosavljević iz Vrgorca. Preminuo je 19. III. 1740 u Omišu. LAPM, 338 o njem bilježi, da je bio vrlo dobar redovnik, da se nije nikada služio s konjem

na zavjete ih je primio pobožni gvardijan visovačkog samostana O. Pavao Silov stariji iz Rupa kod Skradina.[54]

Filozofske i bogoslovne nauke svršio je u Šibeniku pod učiteljem glasovitim O. Jeronim Filipovićem, koji je uprav tada došao kao profesor iz Italije, jer nije mogao poći u Lavov radi velikog leda.[55] Budući da je bio izvrstan glazbenik, vjerojatno je, da je glazbu učio izvan Dalmacije, možda u Italiji, jer u Dalmaciji, ukoliko je poznato, nije onda bilo većih glazbenih škola.[56]

---

ni upotrebljavao novac, pa ni onda kad je bio župnikom u Imotskom, što je bila velika rijetkost, kako opaža isti LAPM. — Pripominjemo, da ovdje O. Božitković počinja drugu netačnost, kad kaže, da je našemu Fra Petru u novicijatu bio učiteljem O. Stjepan Brakus. Ovaj je doduše bio učiteljem novaka u Visovcu od 26. V. 1718 do 17. VI. 1720 (LAPM, 119, 124); ali ga je 17. VI. 1720 naslijedio O. Stjepan Medvidović, pa mu je on mogao biti učiteljem tek nekoliko dana.

[54] Rodio se god. 1655 od imućne težačke obitelji. God. 1708 bio je učiteljem novaka, a 1706—1708 i opet 1723 gvardijanom samostana u Visovcu, lektor moralke u Visovcu. Tu je preminuo 20. XII. 1730. Odlikovao se je svetim životom. Sedam godina nakon smrti otvoren mu je grob i našasto njegovo tijelo čitavo i neraspadnuto zajedno s habitom također neraspadnutim. V. **Glumčević**, Epilogo, kod njegova imena; **Zlatović**, Monografije, 104; Jelenić, Ljetopis franjev. samostana u Sutjeskoj, s. 19; **Bačić**, Nekrolog 324 sl. Na 20. II. 1890, kad je doneseno mrtvo tijelo O. Mate Zorice, župnika u Rupama, da bude ukopano na Visovcu, i otvoren grob u crkvi pred malim Gospinim oltarom — po sredini crkve — da tu bude ukopano, opet je našasto čitavo tijelo u habitu na daski povrh kostiju drugih redovnika. **Bačić**, Nekrolog, 325 sl. — Silov O. Pavao mlađi, također iz Rupa, preminuo je u 30. godini u Kninu 7. V. 1790. — Ima i treći O.Pavao Silov. I on je iz Rupa, rođen 23. XII. god. 1885. i rođak prve dvojice. Ovaj je još živ, a sad je gvardijan samostana u Karinu.

[55] LAPM, 135 sl.; Archiviolum Provinciae, Theca X, I; **Božitković**, n. mj. 159 sl.

[56] Ivan Ocvirk u »Sv. Ceciliji« g. 1923, s. 111—114, drži, da je jamačno učio u Italiji i tu stekao glazbenu naobrazbu. O. Božitković smatra to mišljenje neispravnim (N. mj. s. 159, bilj. 7); ali za to ne navodi nikakva razloga. U popisu klerika i mladomisnika, koje je provincijal O. Augustin iz Tuzle poslao na nauke u Italiju za svoga provincijalstva od god. 1724—1726, ne nalazi se, doduše, ime našega Fra Petra; ali se iza imena Fra Andrije Šimunovića, koji je poslan u provinciju S. Angeli, dodaje: »Delegatus etiam plurimos misit« (LAPM, 183). To znači, da je, osim pobrojenih, provincijalov delegat poslao još vrlo mnogo drugih. Nije, dakle, isključeno, da je među ovima vrlo mnogima bio i naš

Nakon dovršenih nauka nalazimo ga u raznim službama u provinciji. Na definitorijalnom sastanku u Velikoj u Hrvatskoj, 24. VI. 1728, imenovan je propovjednikom u Makarskoj,[57] na definitorijalnom zboru u Sinju, 20. V. 1730. postavljen je lektorom ili profesorom gramatike u Šibeniku.[58] Koliko je vremena vršio profesorsku službu, ne može se reći sa sigurnošću; ali vjerojatno nije dalje od 24. VIII. 1732, kad je postao tajnikom provincije i provincijala O. Antuna Markovića iz Duvna.[59] Kao takav potpisao je zajedno sa 17 drugih Otaca molbu upućenu mletačkoj vladi, 4. III. 1734, da se ne dijeli provincija.[60] Kad je ipak, na zahtjev mletačke i bečke vlade, bosanska provincija bila razdijeljena na tri i u Dalmaciji nastala nova provincija sv. Kaja, odnosno Presv. Otkupitelja, s O. Jeronimom Filipovićem na čelu,[61] naš je Fra Petar i dalje bio tajnikom provincije.[62] Na slijedećem kapitulu u Sinju, 21. VII. 1738, izabran je za definitora provincije, dok je provincijalom postao O. Mihovil Jekušić iz Neretve.[63] Na kapitulu u Zaostrogu, 9. IX. 1748, ponovno je izabran za definitora, a ujedno je vršio službu tajnika provincije.[64] Kad je bilo pokrenuto pitanje, kojem će dijelu provincije ili kustodiji pripadati splitski samostan, provincijal O. Ivan Vucić iz Promine sazvao je na sastanku u Visovcu, 12. XII. 1749, uglednije Oce, da riješe to pitanje. Među njima je bio i naš Fra Petar. Svi su jednoglasno zaključili, da ima pripadati samostanima Sinj, Knin, Šibenik, Visovac i Karin, budući da je gornji dio već imao 6 samostana.[65]

Na kapitularnom zboru u Sinju, 12. VIII. 1754, izabran je za kustoda provincije, kad je za provincijala izabran O.

Fra Petar. To je tim vjerojatnije, što za nj ne čujemo do god. 1728, kad je imenovan propovjednikom u Makarskoj.

[57] LAPM, 205.
[58] LAPM, 220.
[59] LAPŠ, 197; LPM, 234, 241.
[60] LAPŠ, 206 sl.; LAPM, 244 sl.
[61] V. gore str. 81—86.
[62] LAPM, 309.
[63] LAPM, 319 sl.
[64] LAPM, 384, 395.
[65] LACD, 323 sl.; LAPM, 398 sl.

Grgur Despot iz Zaostroga (1754—1757).[66] Ali se je na toj službi zahvalio 2. II. 1756, jer se, radi slaba zdravlja, nije osjećao sposobnim da pođe s provincijalom na generalni kapitul u Murciju u Španjolskoj, za izbor vrhovnog starešinstva Reda, kako je onda bio običaj. Mjesto njega izabran je kustodom eksprovincijal O. Ivan Vucić, pa je on pošao na generalni kapitul i unaprijed obnašao službu kustoda.[67] God. 1757 bio je generalnim pohoditeljem provincije i pretsjednikom kapitula O. Jeronim Filipović. On je tada uzeo našega Fra Petra za tajnika.[68] Kako je bio umro, 13. IV. 1757, gvardijan sinjskog samostana O. Nikola Žanko,[69] da sinjski samostan ne bi ostao na kapitulu bez glasa, za gvardijana je izabran naš Fra Petar.[70] Na ovom kapitulu izabran je, i to jednoglasno, za definitora provincije zaslužni gvardijan splitskog samostana O. Jeronim Bareza.[71] Na njemu je promijenjen službeni naziv splitskog samostana »Presv. Otkupitelja« u naziv »Gospe od Zdravlja«, kako ga je narod zvao.[72]

U službenim knjigama više se ne spominje naš Fra Petar, da obnaša kakvu službu u provinciji. Od sada je posvećen samo književnom i nabožnom radu. Redovito je boravio u sinjskom samostanu[73] i tu vršio službu upravitelja kora i voditelja crkvenog pjevanja. Imao je divan glas, gotovo anđeoski. Bio je izvanredno pobožan, osobito prema Majci Božjoj. Život mu je bio gotovo neprekidna molitva. Imao je dar suza. Kad bi promatrao muku Isu-

[66] LAPM, 426.

[67] LAPŠ, 345 sl.; LAPM, 439 sl.

[68] Acta Prov. F. Marianović, str. 1.

[69] On je bio gvardijan splitskog samostana 21. VII. 1738—22. VII. 1742. Protocollo, 18.

[70] LAPŠ, 355; LAPM, 459 sl.

[71] LAPM, 460.

[72] Protocollo, 20; v. gore s. 108.

[73] Na kapitulu u Šibeniku, 22. VII. 1742, kad je dovršio službu definitora, određen je da boravi u Omišu; ali već slijedeće godine nalazimo ga od obitelji u Sinju. Acta Prov. Karapandža za god. 1742 i 1743.

sovu, toliko bi na mjestu, gdje bi promatrao, prolio suza te je izgledalo, da bi neko izlio čitav sud vode.[74]

Neko vrijeme bio je slijep i vid je opet dobio s pomoću Majke Božje, Gospe Sinjske. On to sam pripovijeda u svojoj knjizi »Pisme duhovne razlike«. Bio je počeo pjevati pjesmu na čast Majke Božje: »Tebe vazda, o Mario, hoću štovati«, sastavio je 7 kitica i onda oslijepio. Dvije godine prije toga bio je izgubio vid na lijevo oko. Kad je sastavio sedmu kiticu ove pjesme, nije više vidio ni na desno. Kaže naime:

Ovu pismu još ne svrših,
Kad viditi posve svrših,
Ne mogući ni nazriti
Slova, kamol pismo štiti.

Al ne žalim što ne mogu,
Nego dajem fale Bogu,
Kad sam pišuć oslipio
Pismu tvoju, o Mario.

Vid buduć mi povratila
Majka sladka i primila,
Sad joj veću dužnost imam,
Zato pismu priuzimam.[75]

Sad je nastavio prekinutu pjesmu i dodao 7 novih kitica. Nakon toga sastavio je posebnu pjesmu na čast Gospe Sanjske. Nju je pjevao javno pred čudotvornom Prilikom u zahvalu što mu je vid povratila. Pjesma počinje:

Klanja ti se, o Mario,
Jedan, koji slip je bio;
I nek svak te častno štuje,
Čuda tvoja proglasuje.[76]

U šestoj kitici ove pjesme kaže, kad je izgubio na lijevo, kad na desno oko, a u sedmoj kako sada vidi dobro ne samo čitati nego i pisati:

Jur su sada dva godišta,
Da ne vidja s livim ništa,
A u desnom vid pristade,
Kad Prišašća post nastade.

A sad vidim, fala Bogu,
Vidim pisat i štit mogu,
Ti buduć me ozdravila,
I vid meni povratila.[77]

---

[74] **Marković**, Sinj i njegovo slavlje, 57 sl.; **Zlatović**, Monografije 301.
[75] **Knežević**, Pisme duhovne razlike, 51 sl.
[76] Pisme duhovne, 53.
[77] Pisme duhovne, 54.

Iz ovih okolnosti može se približno ustanoviti, koje je godine oslijepio i kad je opet progledao. O. Božitković misli, da je sljepoća našega Fra Petra trajala uprav 2 godine, i to od svršetka god. 1755 do listopada g. 1757, a da se vjerojatno radi sljepoće odrekao časti kustoda provincije.[78] Mi smo već vidjeli, da se je kustodstva odrekao radi slaba zdravlja, i to 2. II. 1756, te da je prije mjeseca listopada g. 1757 obilazio provinciju kao tajnik vizitatora O. Jeronima Filipovića. Dosljedno, tada nije mogao biti slijep. Osim toga, iz izvještaja, što ga je provincijal O. Grgur Despot poslao 3. II. 1756 na generalni kapitul Reda, slijedi, da naš Fra Petar u to vrijeme nije bio slijep. Tu se naime navodi, da je objelodanio »Muku Gospodina našega Isukrsta i Plač Matere Isusove«, a da će doskora izdati »Pismu duhovnu«.[79] Da je naš Fra Petar tada bio slijep, starešinstvo ne bi javljalo, da će doskora izdati knjigu, jer se od slijepa čovjeka to ne može očekivati.

Dakle, naš je Fra Petar kasnije oslijepio. Kad? — U pomoć nam dolazi sama zbirka u kojoj se nalaze gore spomenute pjesme. Te knjige on nije mislio, kako kaže u predgovoru, dati u tisak. To je učinio gotovo prisiljen. Pjesme su sastavljene kako koja u kojoj prigodi. Nije imao vremena da ih prepiše. Stoga su i poredane bez reda. Knjiga je posvećena Gospi Sinjskoj »Pod Sinjem na 6. kolovoza 1763«. Dozvolu za tisak dobio je od provincijala O. Petra Filipovića 14. siječnja 1765. Ako uzmemo u obzir, da je oslijepio, kad je sastavljao 25. pjesmu ove knjige, a da je 54. i 69. sastavio najkasnije u mjesecu studenomu g. 1764 — jer je u njima opjevao događaje koji su se zbili tekom godine 1764 i na 21 studenoga g. 1764, naime sačuvanje Dobroga od kuge i krunisanje čudotvorne prilike Gospe od Zdravlja na Dobromu — onda je

---

[78] **Božitković**, n. mj. 156.

[79] »Gaudet tribus libris Illyrico Idiomate Typis datis, et quamprimum duobus Typis mandandis, quibus tituli Typis datis... 2. Muka Gospodina nassega Isukarsta i Plaç Matere Issusove« .. . Auctore R. P. Petro Cnesevich Custode... Typis mandandis... 5. Pisma duhovna: Canticum spirituale. Auctore supradicto P. Cnesevich«. LAPM, 443; Acta Prov. G. Despot, 47 sl.

očito, da je vid potpuno izgubio početkom mjeseca prosinca g. 1763. Tad je naime počeo post Prišašća, o kom veli u gornjoj pjesmi. Sudeći pak po pjesmama, koje je spjevao nakon što je opet dobio vid, moglo bi se zaključiti, da je opet progledao sredinom ili prvom polovinom god. 1764, odnosno da je vid na lijevo oko izgubio prvom polovinom god. 1762. Nesumljivo je pak, da vida nije izgubio prije god. 1760 ni poslije g. 1764, jer je tada izdavao knjige, kako ćemo niže vidjeti. Od god. 1759 i 1765 opaža se zastoj u izdavanju knjiga, a to bi bilo ono doba, o kom kažemo, da je tada bio slijep.

O. Petar Knežević kako je sveto živio, tako je sveto i preminuo. Bilo je to 18.[80] mjeseca lipnja g. 1768, u subotu.[81] Redovnici su bili pošli u kor. Bolesnik je želio, da bi samostanski starešina, dobri O. Frano Buljan[82], ostao s njim. Ovaj se je protivio, jer da nije slabo. Ali, kad ga je bolesnik ponovno molio, da mu ne učini na žao, ostade s njim. Svršivši oficij u koru, redovnici su, po običaju, pošli pred čudotvornu priliku Gospe Sinjske, da ispjevaju litanije. Bolesnik je zaželio, da vrata sobe budu otvorena, da može pratiti pjevanje. Kako su se pjevale litanije, tako je on za svakim zazivom ponavljao »Moli za nas«. Kad su pak nakon litanija dva pjevača pjevala milu pjesmu »Sva si lijepa, o Marijo«, i njihov se glas razlijegao po samostanu, bolesnik je za njima s ostalim redovnicima ganut pripije-

[80] O. Glumčević u svojim »Uspomenama« stavio je »8 lipnja« (ai 8 di Giugno giorno di Sabbato). Za njim su se poveli **Dr. Marković**, Sinj i njegovo slavlje, 58; **Zlatović**, Monografije, 301; **Bačić**, Nekrolog, 149 i drugi. Da je to neispravno, vidi se već iz toga, što na 8 lipnja 1768 nije padala subota, o kojoj je govor, nego srijeda, a subota je padala na 18 lipnja. Sinjski nekrolog i neki drugi nekrolozi označuju kao dan njegove smrti 22 lipnja, što je također neispravno. Da je O. Knežević umro na 18 lipnja, to nam svjedoči izdavač njegova djela »Pištole i evangelja«, koje je objelodanjeno g. 1773; LAPM, 554, i Acta Prov. Staničić, s. 115.

[81] To kaže O. Glumčević, a kaže i izdavač njegovog djela »Pištole i evangelja«, koji nije niko drugi, kako ćemo niže vidjeti, nego starešina sinjskog samostana O. Frano Buljan, koji ga je dvorio na smrti.

[82] O. Glumčević spominje ga po imenu u svom »Elenco«, str. 13. Da je on tada bio starešinom sinjskog samostana, nesumnjivo je iz svih službenih isprava, poimenice iz LAPM, 537.

vao. Ali, kad su došli do slatkog usklika »O Marijo«, bolesnik ga je za njima ponovio, a u tom se je času njegova plemenita duša odijelila od tijela i pošla u nebo, da s Anđelima i drugim nebeskim dvoranicima na vijeke pjeva hvalu i slavu Bogu i Njegovoj Presv. Majci. — Nakon smrti našast mu je oko života cilicij, t. j. pokornički pas od žice s bodljikama okrenutim prema tijelu.[83]

2. *Književni rad.* — Naš je Fra Petar mnogo učinio i na književnom polju. Njegov rad, kao u drugim stvarima, tako je i ovdje bio duhovan. Sastavio je više djela, od kojih su neka objelodanjena, a druga su ostala u rukopisu. Neka od njih spominju Šafařik-Jireček,[84] Kukuljević,[85] Ljubić[86] i Balić.[87] Zlatović ih navodi osam.[88] Isto toliko spominje ih i Božitković, koji navodi i druga njegova rukopisna djela.[89] Mi ćemo ovdje navesti djela, o kojima se može reći sa sigurnošću, da su njegova.

Muka Gospodina našega Isukrsta i Plač Matere Njegove, tiskano u Mlecima g. 1753. — Ova je pjesma, poznata pod imenom »Gospin Plač«, bila kasnije pretiskana mnogo puta, pa je i danas jedna od najmilijih korizmenih pjesama u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini.

Životi čudotvoritelja Franceska od Ašiža, Antuna od Padve, Didaka i Paškala, Mleci 1759, 16⁰, str. 63. — To su pjesme, u kojima je opjevan život i čudesa ovih četiriju Svetaca.

Duhovna pivka, Mleci 1759, 16⁰, str. 63. — To su pjesme u kojima je prikazan kršćanski nauk, što ga je O. Jeronim izložio u svojim propovijedima. Pjesme su sastavljnee na njegov poticaj i njemu posvećene.

---

[83] **Glumčević**, Memorie, 8 sl.; **Marković**, 58 sl.; **Zlatović**, Monografije, 301; **Bačić**, Nekrolog, 149.

[84] Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur, str. 74, 164 sl., 200, 244, 257, 265.

[85] Bibliografija Hrvatska, I, 71.

[86] Dizionario biografico, Vienna 1856, 92; Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske, I, 420 sl., 463.

[87] Kroz Marijin perivoj, 55 sl.

[88] Franovci, 471 sl. Isto i **Ocvirk**, n. mj. 114.

[89] Život i rad, 154 sl.

Pisme duhovne razlike, Mleci 1765, 12⁰, str. 195. — Tu su 74 pjesme raznog nabožnog sadržaja, uglavnom na čast Majke Božje i pojedinih Svetaca.

Osmina redovnička zabave duhovne, Mleci 1766, 32⁰, str. 396. — To su duhovne vježbe nepoznatog pisca. Napisane su bile latinski. O. Knežević slobodno ih je preveo i popunio zgodnim poukama i pjesmicama na svršetku odnosnih razmatranja.

Pištole i evanđelja, Mleci 1773, 8⁰, str. XIX+272. — To je prevod ulomaka poslanica i evanđelja, što se pjevaju u crkvi preko godine na nedjelje i druge crkvene blagdane, s nekim posebnim pjesmama i molitvama na svršetku. Ovo je djelo objelodanjeno nakon smrti O. Kneževića, a poznato je pod imenom »Šćavet« ili »Pištular.« Dosad se nije znalo, ko ga je objelodanio. Tu nam tajnu otkriva O. Glumčević sa svojim bilješkama. On je u Popisu gvardijana sinjskog samostana za god. 1774 zabilježio, da je zasluga gvardijana O. Frane Buljana, što je ova knjiga ugledala svijetlo. Knjiga je štampana u 2000 primjeraka. O. Buljan sklonio je u Mlecima grofa Pavla Kamenarovića iz Dobrote, da bi dao 400 cekina za štampanje knjige. Kako ta svota nije bila dovoljna, isti je Kamenarović podmirio razliku troškova, pa je zato sinjski samostan za više godina govorio svaki dan 2 Mise na odluku grofa Kamenarovića.[90]

O. Zlatović[91] i za njim O. Božitković[92] spominju još dva njegova tiskana djela: Pisma ćudoredna, Mleci 1766, i Nauk mladoga misnika, Mleci 1767. To su knjižice za duhovni život, odnosno uputa kako se govori sv. Misa. Ali na nijednoj nije označeno ime našega Fra Petra kao njihova pisca. Izdane su bez oznake pisca. Budući da je naš Fra Petar na sva svoja tiskana djela stavio svoje ime, teško

[90] Elenco, 17 sl. U provincijalnom arhivu u Šibeniku nalazi se svežanj spisa s naslovom »Spisi za štampanje Šćaveta g. 1773 i o kupnji organa u Sinju«. Iz ovih se spisa vidi, da je tačno što bilježi O. Glumčević. Sinjska redovnička obitelj obvezala se je 3. VIII. 1775, da će svaki dan za 4 godine govoriti po 2 sv. Mise na odluku kap. Pavla Kamenarovića: jednu na Gospinom, a drugu na velikom oltaru.

[91] Franovci, 472.

[92] Život i rad, 157.

nam je vjerovati, da bi ova djelašca izdao bez svoga imena. Da ova djelašca pripadaju našem Fra Petru, to je tim manje vjerojatno, što isti Zlatović knjižicu »Nauk mladoga misnika« na drugom mjestu stavlja među djela nepoznatih pisaca.[93]

U rukopisu je O. Knežević ostavio 3 zbirke nabožnih pjesama: jedna se čuva u arhivu visovačkog, a dvije u arhivu sinjskog samostana. U sinjskom arhivu nalaze se i dva kantuala uglazbljenih Misa, antifona, i drugih crkvenih pjesama. Prvi kantual u veličini cm. 36×25 obuhvata 185 str.; drugi u veličini cm 39×27 ima 180 strana. Oba su zgotovljena god. 1767, prvi 11. lipnja, drugi 7. listopada 1767, i posvećena Gospi Sinjskoj. Sve stvari, koje se nalaze u ovim dvama kantualima, vjerojatno ne potječu od našega Fra Petra. On je dobar dio prepisao iz drugih kantuala za porabu sinjske crkve.[94] Takove je knjige prepisivao ne samo za sinjsku, nego i za druge naše samostanske crkve,[95] pa nije isključeno da je i u njima koja pjesma ili drugi glazbeni sastavak njegovo izvorno djelo. Među uglazbljenim Misama ima i jedna »Misa u Harvatski jezik«, kojom završuje drugi kantual. Tu je Misu hrvatski glazbenik Franjo Ks. Kuhač preradio za muški zbor u C duru i god. 1880 izdao pod naslovom »Hrvatska Misa sv. Ćirilu i Metodu od O. Petra Kneževića (1767)«. Ova je Misa bila pjevana 5. srpnja 1881 u Rimu, za vrijeme hrvatskog hodočašća Papi Lavu XIII, prigodom proglašenja Svecima slavenskih apostola Ćirila i Metoda.[96]

U provincijalnom arhivu u Šibeniku, sada u Splitu, nalazi se njegov rukopisni »Archiviolum Provinciae 1732—1735«. Tu su zabilježene neke zgode za provincijalstva O. Antuna Markovića, po naredbi istoga provincijala, komu je bio tajnikom. Šafařik-Jireček i Kukuljević spominju kao

---

[93] Franovci, 475.

[94] **Marković,** Sinj i njegovo slavlje, 58; **Božitković,** Život i rad, 150.

[95] **Zlatović,** Monografije, 301. O. Bareza bilježi u svom Libro di fabrica della chiesa. Entrata 291, da je takovu knjigu priredio i za splitsku crkvu, a on da je podmirio troškove.

[96] **Ocvirk,** n. mj. 113. **Premuda,** Još nešto o O. Petru Kneževiću, u »Sv. Ceciliji« g. 1923, s. 142.

njegovo djelo i »Nekoliko duhovnih uradjenjah«, samo Šafařik-Jireček kažu, da je to djelo objelodanjeno oko god. 1765,[97] a Kukuljević, da je prije god. 1753.[98] Ako je to nepoznato djelo naš Fra Petar zaista izdao, onda je, gledom na godinu izdanja, vjerojatnija tvrdnja Šafařik-Jirečekova nego Kukuljevićeva. U gore navedenom izvješću, koje je starešinstvo provincije poslalo na generalni kapitul 3. II. 1756, nabrajaju se djela koja su Oci provincije izdali ili će do malo izdati. Od Kneževićevih djela kao izdano spominje se »Muka Isusova«, a kao djelo koje će se skoro izdati »Pisma duhovna«. Drugo nijedno. Da je Knežević prije god. 1756 izdao tih »Nekoliko duhovnih uradjenjah«, oni bi bili bez sumnje navedeni. To tvrdimo tim radije, što se u istom izvješću navodi knjiga O. Andrije Kačića Miošića, Elementa peripatetica, koja je objelodanjena god. 1752.[99]

Kukuljević spominje još jednu pjesmu našega Fra Petra: »Pisma koju složi O. F. P. K. Reda Manje Br. S. R. F. 8°, str. 14«,[100] ali ne označuje ni mjesto ni godinu izdanja kao ni sadržaja pjesme.

Je li naš Fra Petar objelodanio još koje djelo? — Iz predgovora »Pisme duhovne razlike« dalo bi se zaključiti, da jest. Tu kaže: »Ovosu *pete* ovake knjižice, koje sam na svitlost dao... « Prva knjiga bila bi Muka Isusova, druga Životi četiriju Svetaca, treća Duhovna pivka, peta Pisme duhovne razlike. Koja je četvrta? — Ako je »Nekoliko duhovnih uradjenjah« Kneževićevo djelo i ako je to zbirka pjesama, izdana prije god. 1765, onda bi nam bilo poznato svih 5 zbirka njegovih pjesama. Ali, ako to nije Kneževićevo djelo, ako to nije zbirka pjesama, odnosno ako nije objelodanjena prije god. 1765, onda nam je nepoznata ta četvrta zbirka.

Izdavač njegova »Pištulara« O. Frano Buljan veli u predgovoru, da bi O. Knežević bio objelodanio i druga djela bilo izvorna bilo u prevodu, kako je mislio; ali ga je Bog digao s ovoga svijeta u bolji.

---

[97] Geschichte, 256.
[98] Bibliografija, I, 71.
[99] LAPM, 443; Acta Prov. G. Despot, 48.
[100] Bibliografija, I, 205.

3. *Gospin pjesnik.* — Sveć. Vinko Premuda pisao je god. 1923, da je naš Fra Petar zavrijedio, da ga nazovemo Gospinim pjesnikom. To je on rekao radi onih triju pjesmica, koje je naš Fra Petar spjevao na čast Majke Božje i uvrstio ih u svoje »Pištole i evanđelja«, str. 262, 264.[101] Vlč. Premudi nijesu bile poznate druge njegove pjesme, poimence »Pisme duhovne razlike«. Što bi istom rekao, da je za njih znao?

Ova zbirka ima 74 pjesme, a od tih je 35 spjevano na čast Majke Božje, bilo uopće bilo za pojedine Njezine svetkovine ili čudotvorne slike. Tako ima na čast Gospe od Anđela 3 pjesme, na čast Gospe Sinjske 6, na čast Gospe Visovačke, Gospe od Pojišana, Gospe od Skalice u Omišu po 1, na čast Gospe od Kaštela Zadarske, Šibenske, Skradinske i Kninske 1 zajednička, na čast naše Gospe od Zdravlja 2, za Prikazanje Bl. Djevice u hramu ili Gospe od Zdravlja 1, Presv. Imenu Marijinu 1, Gospi Blagovijesti 1, i t. d. I u više drugih pjesama spominje se Bl. Dj. Marija i Ona se slavi. Tako na pr. u pjesmi na čast sv. Ane, Majke Bl. Dj. Marije, na čast sv. Josipa, Njezina prečistog Zaručnika, sv. O. Franje Asiskoga, u božićnim pjesmama itd. Osim toga ima 6 Gospinih pjesama u njegovim rukopisnim zbirkama u Sinju i Visovcu.[102] od kojih je ona na Blagovijest ista kao i ona tiskana u Pisme duhovne razlike.

Fra Petar Knežević, kao svoje druge pjesme, tako je i ove na čast Majke Božje pjevao redovito u osmercu. U osmercu je spjevao i himnu Gospe od Zdravlja. Ali kod njega ima i drugih vrsta stihova, safinih, asklepijadskih, jampskih i drugih strofa. Svoje pjesme sastavljao je često prema crkvenim napjevima, da bi se mogle pjevati u crkvi. Tako je i Popjevku za krunisanje Gospe od Zdravlja spjevao, prema pjesmi »Iste confessor Domini colentes«, u safinoj strofi »Primi, Prislavna, krunu koju daju«, da bi je narod već mogao pjevati prigodom svečanog krunisanja.

[101] »Sv. Cecilija« 1923, 142.

[102] Ove Gospine pjesme nalaze se u visovačkom rukopisu od str. 24—48. Te je pjesme Knežević napisao svojom rukom. Pjesme od str. 49—61 pisala je druga ruka. Te, vjerojatno, ne potječu od našeg Fra Petra, nego ih je kasnije dodao neko drugi.

Kneževićeve pjesme odaju neku milinu i toplinu, koje ne nalaziš kod drugih pjesnika. Iz njih otsijeva duša, koja plamti ljubavlju prema Bogu i Njegovoj Presv. Majci. Kad čitaš njegove pjesme, ne možeš a da i sam ne usplamtiš ljubavlju prema onomu, o kom pjesma pjeva. To se osobito obistinjuje kod pjesama spjevanih na čast Majke Božje.

O pjesmama našega Fra Petra već je rekao Njemac Wurzbach, da ga one stavljaju među klasične pisce našega naroda.[103] Od njegovih je pjesama splitski kanonik Matija Čulić uvrstio u svoju zbirku 34 pjesme, a od tih je 13 Gospinih pjesama.[104] Mnoge se Kneževićeve pjesme i sada pjevaju ne samo po Gospinim svetištima, nego i po drugim našim crkvama, premda možda ni narod ni svećenstvo ne zna, da su to njegove pjesme — osim Gospina Plača i božićne pjesme »Veseli se, Majko Božja« — jer ni Čulić ne kaže, koje su Kneževićeve pjesme. O. Božitković Kneževićevu pjesmu »Veseli se, Majko Božja« uspoređuje s pjesmom »Veni Sancte Spiritus« francuskog kralja Roberta, »Salve caput cruentatum« sv. Bernarda, »Adoro te devote« sv. Tome Akvinskoga. Nju smatra njegovim najsavršenijim djelom, vrhuncem njegova religiozno-liričkoga pjesništva. O njegovu Gospinu Plaču kaže, da može stati uz »Stabat mater« Jacopona da Todi i »Dies irae« Tome iz Celana, pa veli: »Knežević je naš Jacopone i naš Toma iz Celana. Njegova pjesma izliv je i odraz franjevačkog duha prema muci Kristovoj i tuzi prežalosne Majke Njegove«.[105]

---

[103] Biograph. Lexikon, XII, 148: »auch einige geistliche Dichtungen, welche ihm eine Stelle unter den classischen Schriftstellern seiner Nation einräumen«; v. **Ocvirk**, n. mj. 114.

[104] Zbirka Čulićevih pjesama nosi naslov: »Pisme duhovne raslicne sastavgliene od niki mnogo post. zarkovgnakov za vecchju slavu Boxju, Majke gnegove, i svi Suetaz a za duhovni rasgovor Dusca Bogogliubni Sakupgliene od pripostovanoga D. Mattia Civlicha kanunika splitske czarkve poglavite, i parvostolne Dalmazie, i sve Croazie, U Mletczih MDCCCV«.

[105] N. mj. 155. O. Balić u svojoj lijepoj brošuri »Kroz Marijin perivoj« posvećuje 3 stranice proučavanju izvora Kneževićevih pjesama. Povod mu je dala okolnost, što je u knjižici Petra Jurića iz Rupa kod Visovca »Način pravi kako karstiani imadu Boga moliti« našao pjesmu »Veseli se, Majko Božja« sa nekim neznatnim preinakama. Budući da je ova knjižica tiskana god. 1763, dakle 2 godine prije nego Kneževićeve

Ovaj znameniti muž spjevao je himnu naše Gospe od Zdravlja. On je svojim lijepim stihovima ovjekovječio Njezinu beskrajnu dobrotu, a nama potomcima pružio ugodno sredsto, da radosnom dušom i užganim srcem pjevamo dobročinstva svoje Dobre Majke, iskazujući Joj svoju zahvalnost, odanost i ljubav. Stoga mu svi štovatelji Gospe od Zdravlja duguju neograničenu i neprolaznu harnost.

5. O. Jeronim Bareza

Posebno mjesto među Apostolima Gospe od Zdravlja zauzimlje O. Jeronim Bareza. On je uredio javno štovanje Gospe od Zdravlja. Naredio je, da pred Njezinom čudotvornom Prilikom bez prestanka gori uljena svjetiljka

---

Pisme duhovne razlike, zaključuje, da bi je Knežević uzeo iz Jurića i uvrstio u svoju zbirku, pa joj s malim preinakama dao svoj karakter (N. mj. s. 59 sl.). Protiv ove pretpostavke govori sam predgovor knjige Duhovne pjesme razlike. Dok Juriću nije svrha da sastavi kakvo originalno djelo, te u početku veli, da je »izvađeno iz različiti knjiga«, dotle naš Fra Petar — opravdavajući, zašto mu pjesme nijesu stavljene po redu, t. j. po dostojanstvu — kaže, da je bio usilovan da ih izda, »i tako **kako bi koju u kakvoj prigodi sastavio,** tako se i nahode, ne budući sad u stanju za pripisati ji«. Ako Knežević kaže, da je on sastavio pjesme koje se nalaze u njegovoj knjizi, to je zaista nesumnjivo; jer, kad to ne bi bila njegova pjesma, lako bi ga se moglo utjerati u laž, pokazujući mu knjigu, iz koje ju je prepisao. Ništa ne smeta, što je Jurićeva knjižica objelodanjena god. 1763, a Kneževićeva god. 1765; jer je Knežević, kako je već rečeno, svoju knjigu počeo sastavljati prije nego je oslijepio, a nastavio je i dovršio kad je opet dobio vid. Oslijepio je, kako smo vidjeli, najkasnije početkom prosinca god. 1763. Kako se razabire iz same knjige, pjesmu »Veseli se, Majko Božja« spjevao je prije nego je oslijepio. Stoga nije isključeno, da je Knežević ovu svoju pjesmu dao Juriću za njegovu zbirku, tim više što on nije mislio ni nju ni druge »Psme duhovne razlike« davati u štampu, i da ju je Jurić nešto po svom ukusu izgladio. To nam se čini tim vjerojatnije, što kod Jurića nalazimo više kitica potpuno jednakih iz Kneževićeve pjesme »Na Vazam«, što se čuva u visovačkom arhivu (str. 31; **Jurić** n. mj. 131 sl.). Knežević je pjevao prema osjećajima svoje duše. Kadšto mu je služio za podlogu brevijar, misal i druge crkvene knjige. Imao je pred očima i drugu stručnu literaturu, što se vidi iz istovjetnosti misli, kadšto i izraza. Ali nikada nije prisvojio tuđi sastav i objelodanio ga pod svojim imenom. Toga nije dopuštala njegova velika poniznost ni ozbiljnost, jer bi mu se bilo lako dokazalo, da nije njegovo, nego da je od drugoga prepisao.

i da se za to svake subote prosi ulje po varošu Dobromu. Ustanovio je pobožnost subota Gospe od Zdravlja. Njegovim nastojanjem starešinstvo provincije promijenilo je službeni naziv samostana i crkve u Splitu i dalo im naziv »Gospe od Zdravlja.« Čitavih 20 godina neumorno je i požrtvovno radio, da se podigne i uredi svetište Gospe od Zdravlja, podnoseći pri tome mnoge teškoće, gorkosti, potvore i klevete. Sve nam je to dobro poznato, jer smo o tom govorili na raznim mjestima; pa, kad sve zajedno još jednom prizovemo u pamet, moramo reći, da je taj čovjek najviše učinio za čast i slavu naše drage Gospe od Zdravlja.

O. Bareza rodio se u Sinju god. 1722.[106] U novicijat je stupio u Visovcu 21. VI. 1739, zadržavši prijašnje ime Jeronim, i slijedeće godine istoga dana položio redovničke zavjete.[107] Učiteljem u novicijatu bio mu je spomenuti redovnik svetoga života O. Jakov Pletikosić.[108] Nakon novicijata filozofske i bogoslovne nauke učio je u Sinju, gdje mu je bio učiteljem O. Petar Filipović.[109] Nakon što je svršio nauke, provincijal O. Petar Karapandža dozvolio mu je, 7. V. 1745, da može reći prvu Misu u Sinju.[110]

Na definitorijalnom zboru u Sinju, 15. VI. 1749, imenovan je učiteljem gramatike u Sinju,[111] a na kapitulu u Sinju, 13. VIII. 1754, izabran je za gvardijana samostana u Splitu.[112] Došavši u svetište Gospe od Zdravlja, kao njegov

---

[106] Iz iste obitelji potekao je od njega nešto stariji Fra Nikola Bareza, za koga znamo, da je god. 1743 bio župski pomoćnik u Splitu. **Bačić**, Nekrolog, 47.

[107] LAPŠ, 281; LAPM, 336.

[108] LAPM, 327.

[109] Acta Prov. Karapandža, za god. 1742—1744. Ovaj je Filipović savremenik i rođak onoga O. Jeronima Filipovića. Rodom je iz Ramljana župe Ogorje. Bio je provincijalom g. 1763—1766. Učen redovnik, napisao je »Kratko istumačenje regule sv. Ot. Frane«. Mleti 1750. Umro je u Sinju 8. II. 1769. LAPM, 554; **Zlatović**, Franovci, 471; **Bačić**, Nekrolog, 79.

[110] Acta Prov. Karapandža za god. 1745.

[111] LAPM, 389; Acta Prov. Vucić (u Makarskoj), s. 20.

[112] LAPM, 438. **Zlatović**, Franovci, 275 piše: »Ot. Bareza, pokle bijaše završio kao učitelj tiek mudroljublja i šest godina bogoslovlja, nastani se na Dobrom...« Ne znamo, gdje je on to našao, jer su službene knjige u tom dosta oskudne. Ali nam se ne čini vjerojatno, da je 6 godina predavao bogoslovlje, jer je g. 1749 postao profesorom gramatike, a god.

upravitelj dao se je da što bolje razvije i unaprijedi razne pobožnosti. Isto tako starao se je oko uređenja samostana i unapređenja redovničkog života u njemu. Više stvari, koje je on učinio u tom pogledu, zabilježeno je u »Samostanskom Dnevniku«, [113] a neke smo i mi naveli. [114]

Međutim, njegova je najveća briga bila da što više unapredi štovanje Gospe od Zdravlja. Kako je bio čovjek čvrstog duhovnog života, isticao se je krepošću i pobožnošću, osobito prema Majci Božjoj. Znao je za velika dobročinstva, s kojima je Gospodin Bog proslavio Njezinu svetu sliku na Dobromu, pa je nastojao da joj se iskazuje dolično štovanje i da to štovanje bude što trajnije. Što je u tu svrhu učinio, to smo već spomenuli. [115]

Drugo, što ga je u tom pogledu čekalo, jest da je imao podignuti svojoj Dobroj Majci dostojno svetište. Poteškoće, na koje su naša braća na Dobromu naišla radi crkve, bile su gotovo nesavladive. Trebalo je čovjeka poduzetna, razborita i neustrašiva, koji će smoći sredstva potrebita za gradnju, koji se neće zastrašiti prijetnjama i neprilikama i koji će posao znati udesiti, a da ne može prigovoriti niko koji je dobre volje. Takav je bio O. Bareza. Sa svojim savjetom bili su mu pri ruci i drugi Oci, navlastito O. Jeronim Filipović i O. Jeronim Kojić, a on je svojim neumornim radom nastojao da pribavi sve potrebito. Ali ni njemu nije dano, da kao gvardijan samostana vidi blagoslov temeljnog kamena novog svetišta. Navršile su se 3 godine njegova starešinstva i za nasljednika mu je izabran na kapitulu u Zaostrogu 19. X. 1757, O. Juraj Radnić. [116]

Vrline i odlike O. Bareze nijesu ostale braći nepoznate. Naprotiv, one su im bile dobro poznate, pa, kad je svršio gvardijanstvo, na istom kapitulu bi jednoglasno izabran za definitora provincije. [117] Kao takav mogao je učiniti i ne-

---

1754 gvardijanom u Splitu, pa nije mogao toliko predavati bogoslovlje, sve kad bi bio profesorom bogoslovlja.

[113] Protocollo del convento, 19 sl.

[114] V. gore str. 106—117.

[115] V. gore str. 104—109.

[116] LAPM, 461.

[117] LAPM, 460.

što više za čast Gospe od Zdravlja. I učinio je. Već je na istom kapitulu postigao, da se je promijenio službeni naziv splitskog samostana i crkve »Presv. Otkupitelja«, makar je bio to naziv provincije, te im je dan naziv »Gospe od Zdravlja«.[118] O. Bareza i dalje je ostao voditeljem poduzeća oko gradnje crkve. Trudio se i radio za svoju nebesku Majku, propovijedao je u Splitu i po raznim gradovima i mjestima u Dalmaciji, prosio kod bogatih i siromašnih, molio i trpio godine i godine, napokon je vidio blagoslov svoga apostolskoga i sinovskoga truda i znoja, svojih suza i molitava. Temeljni kamen novog svetišta bio je svečano blagoslovljen 29. IX. 1759, a samo svetište 21. XI. t. j. na blagdan Gospe od Zdravlja g. 1771, uz najveće učešće i radost svega Splita, osobito varoša Dobri.[119]

Jer je podizao svetište Majci Božjoj, davao, komu je Ona satrla glavu, nije ga mogao ostaviti nepoštedena. Bog je pripustio, da se protiv njega iznesu klevete baš s obzirom na podizanje Gospna svetišta. Ali je neporočnost našega O. Jeronima dostojno obranjena. Njegova redovnička braća, predstavnici crkovne i svjetovne vlasti dali su mu najljepša priznanja i najpohvalnije se izrazili koliko o njegovu radu toliko o njegovu životu.[120]

Savjesnost i dobrota našega O. Fra Jeronima vidi se i u tomu, što je u knjizi prihoda i rashoda za novu crkvu pobilježio sve stvari, s kojima se je služio, bilo knjige bilo ruho i drugo pokućstvo. Neke stvari dao mu je na porabu dok je živ njegov zet g. Ivan Dominik Papadopolo. Druge su služile za crkvu, t. j. za njezino poljepšanje ili kao dar dobročiniteljima. On o svemu izjavljuje, da se je time samo služio, prema odredbi svoga starešine, a ništa nije bilo njegovo. Želi, da živi i umre bez vlasništva kao redovnik prosjak, kako se i zavjetovao. Sada za onda, pred Bogom, odriče se svega i moli starešinu, da mu dade komad habita, da se u njemu ukopa, da po muci Isusovoj, Njegovoj predragocjenoj Krvi i svima Njegovim neizmjernim zaslugama te po zaslugama presv. Majke Božje, uzmogne dobiti

[118] Protocollo, 20; v. gore str. 107 sl.
[119] V. gore str. 117 sl., 148—155.
[120] V. gore str. 134 sl., 156—160.

konačnu milost i vječno spasenje. Da to dobije, pita oproštenje u Boga za svoje grijehe, u starešinâ Reda i u redovnikâ cijele provincije, zaklinjući svakoga da mu oprosti i da preporuči njegovu dušu Bogu, nek mu bude milostiv i milosrdan. [121]

Ovomu je dodao O. Zlatović, 14. veljače 1883, opasku: »Ovi dobri i vridni redovnik Ot. Bareza, kao što svidoči ovi zapisnik, privelika dobra učini ovomu Samostanu. Sva je njegova zasluga gradjenje i dogotovljenje ove lipe i zamirne Crkve. On uredi službu Božju i bogoljubstvo u istoj. Svetim življenjem i apostolskim trudom učini da dobije najlipši ugled ovi samostan, odveć puno i nemilo prizirom zabačen; pa kako je sveto živio i veliko bogoljubstvo gojio naprama Majci Božjoj, tako je sveto i umrao«. [122]

O. Bareza bio je vrlo dobar propovjednik. Slobodno vrijeme, koje mu je ostajalo od rada za crkvu, upotrebljavao je u apostolski rad, u prvom redu u propovijedanje riječi Božje. Već god. 1750, t. j. 19. listopada iste godine, na definitorijalnom sastanku u Makarskoj imenovan je redovitim propovjednikom u Sinju. [123] Kad je god. 1754 došao je u Split kao gvardijan i upravitelj Gospina svetišta, od tada gotovo trajno propovijeda koliko u Gospinu svetištu toliko u drugim splitskim crkvama. Ali ne samo u Splitu, mal ne svake godine nalazimo ga gdje propovijeda korizmu i došašće po raznim mjestima u Dalmaciji, na Braču, Hvaru, Korčuli, Pagu itd. Znamenito je kod njega, da je umro propovijedajući. Bilo je to na dan Marijina Navještenja ili na Blagovijest, 25. III. 1782. Nalazio se u crkvi OO. Dominikanaca u Bolu na Braču. Propovijedao je o upućenju Sina Božjega i prevelikom dostojanstvu Majke Božje. U tom času, dok je bio u najvećem zanosu, udarila ga kap i na mjestu je umro. Pošao je k svojoj nebeskoj Majci, da Je na vijeke hvali i slavi i primi od Nje vječnu nagradu za sve što je učinio za raširenje Njezine

[121] Libro di fabrica della chiesa, Entrata, s. 25—30.
[122] Libro di fabrica, Entrata, 31.
[123] Acta Prov. J. Vucić, 86.

časti i slave. Tijelo mu je ukopano u crkvi OO. Dominikanaca na Bolu.[124]

Splitski samostan, svetište Gospe od Zdravlja i svi Njezini štovatelji duguju O. Barezi vječnu zahvalnost i radi toga, što je u »Samostanskom Dnevniku« prepisao glavne isprave i pobilježio najvažnije događaje, koji se odnose na samostan i svetište Gospe od Zdravlja od početka samostana do svršetka njegova starešinstva (g. 1757).[125] Da on nije toga učinio, tolike dragocjene stvari, pa i sami dolazak čudotvorne Slike na Dobri ostao bi nam nepoznat.

6. O. Ivan Buljan

O. Ivan Buljan rodom je iz Bitelića kod Sinja. Pleme Buljana iz Bitelića dalo je Franjevačkom Redu lijepi broj redovnika. Osim našega Fra Ivana, tom plemenu pripadaju Buljan O. Bonaventura stariji i mlađi, O. Frano stariji i mlađi, O. Josip, O. Karlo i Fra Grgo. Izuzevši Fra Grgu, koji je umro kao klerik u Sinju 14. III. 1733,[126] svi su drugi više manje dosta dugo živjeli, neki su obnašali važne službe u provinciji ili se istakli pobožnim životom. Tako je O. Bonaventura stariji, koji je umro u Sinju 13. V. 1761 u 75. godini života, bio, između ostaloga, gvardijan u Sinju, definitor provincije 1751—1754 i obdaren milošću da izgoni đavle iz opsjednutih.[127] O. Frano Buljan stariji bio je više puta gvardijan u Sinju, učitelj kandidata za Red u Sinju, profesor filozofije u Splitu, bogoslovlja u Sinju, definitor 1773—1776, kustod 1791—1794, čovjek odan pobožnosti i molitvi, preminuo u Sinju 17. IV. 1802 u 85. godini života, »plenus

[124] LAPŠ, II, 288; **Zlatović**, Monografije, 400; Libro di fabrica, Entrata, 31; **Bačić**, Nekrolog, 17. Prema bilješci najstarijeg nekrologa u provincijalnom arhivu u Šibeniku, kap bi ga udarila nakon propovijedi.

[125] Libro di fabrica, Entrata, 29: »L' Archivio manuscritto in Foglio Reale, dal principio della fondazione, prima d' Ospizio, e poi di Convento, incominciato, e racolto dal P. Girolamo Bareza, fino al compimento del suo guardianato.«

[126] LAPM, 254; **Bačić**, Nekrolog, 58.

[127] LAPM, 210; Acta Prov. Turić (u arhivu Makarska), 53; Acta Prov. Vucić (u arhivu Makarska), 3; **Lulić**, Memorie della Francescana Provincia del SS. Redentore in Dalmazia, Spalato 1867, 54; **Bačić**, Nekrolog, 25.

religiositate, clarus meritis«.[128] O. Bonaventura mlađi bio je pomoćnik i župnik na raznim župama, vikar i gvardijan u Sinju, umro je kao župnik u Otoku kod Sinja 10. IX. 1818.[129] O. Karlo bio je pomoćnik i župnik na raznim mjestima, osobito po Kotarima, i umro u Karinu 26. IV. 1827.[130] Isto je tako dušobrižnu službu na raznim mjestima vršio i O. Josip. koji je umro kao župnik u Otoku 8. V. 1856,[131] a i O. Frano mlađi, koji je preminuo u Splitu 22. I. 1848.[132] U isto je vrijeme s našim O. Ivanom, s O. Bonaventurom starijim i mlađim i s O. Franom živio i O. Ciprijan Buljan, koji je također bio i gvardijan i definitor 1779—1782, u Red je stupio 2. V. 1746, a preminuo je u Živogošću g. 1796; ali on nije iz Biletića, nego iz Brotnja u Hercegovini.[133]

Fra Ivan Buljan Ivanov rodio se na dan sv. Luke, 18. X. 1751. Zato je na krštenju dobio ime Luka. Kao dječak odgajao se u sinjskom samostanu.[134] Njegov ulazak u Red

---

[128] Acta Prov. Vucić, 50, 87; Acta Prov. Staničić (u Makarskoj), 14; Regest. Prov. A. Perić (u Makarskoj), s. 30; **Lulić**, Memorie, 54; **Bačić**, Nekrolog, 21. O njemu i kasnije.

[129] Protoc. Prov. Maroević (u Makarskoj), 73; Regest. Prov. Raičević (u Makarskoj), 39, 111, 171; Regest. Prov. Maroević (u Makarskoj), 290; Regest. Prov. Perić (u Makarskoj), 175; Reg. Prov. Šupuk (u Splitu), 31.

[130] Reg. Prov. Maroević, 291; Reg. Prov. Loze (u Makarskoj), 27; Reg. Prov. Bilušić (u Makarskoj), 140; Reg. Prov. Perić, 103; Reg. Prov. Koštan (u Splitu), 96; **Bačić**, Nekrolog, 24.

[131] Zavjetovao se 7. II. 1815 u Visovcu na ruke sinjskog gvardijana O. Luke Koštana. Acta Prov. Šupuk (u Splitu), 81. Nakon što je rekao prvu Misu u Sinju g. 1817, učio je više filozofske nauke u Šibeniku. Acta Prov. Radonić (u Splitu), 20, 112.

[132] Acta Prov. Radonić, 49, 82, 94; Acta Prv. Koštan, 51. 59; Acta Prov. A. Paić (u Splitu), 31.

[133] Acta Prov. Turić, 71; **Lulić**, Memorie, 25 kaže, da je i on iz Sinja. **Bačić** Nekrolog, 41 veli, da je iz Brotnja. Ova je tvrdnja mnogo vjerojatnija, jer je O. Ciprijan redovito boravio i služio u samostanima i po župama samostana Zaostrog i Živogošće, u kojima su obično boravili i na kojima su služili nekdašnji hercegovački Franjevci i Franjevci gornjeg dijela provincije Presv. Otkupitelja. I najstariji provincijalni nekrolog, bilježeći njegovu smrt 3. XII. 1796, kaže, da je iz Brotnja.

[134] LAPŠ, 142; Reg. Prov. Raičević, 38.

pada u doba kad je mletačka vlada progonila redovnike. Pod uplivom razvratnih ideja francuskih enciklopedista i njihovih sljedbenika, koji su išli za tim da izmijene sav društveni red i izbrišu s lica zemlje katoličku Crkvu, mletački državnici pokušali su da provedu njihova načela. U prvom redu uhvatiše se redovnika, koji su cvijet i jedno od glavnih uporišta katoličke Crkve. Na 7 rujna 1768 mletački senat izglasa zakon, koji je značio smrtni udarac redovničkim zadrugama. Zakon je sadržavao 11 glavnih tačaka. Ukida se redovnička egzempcija, dokidaju se redovničke ustanove protivne propisima ovog zakona; redovnici koji nijesu zadovoljni sa svojim starešinama mogu se utećí, pa i tajno, civilnoj vlasti; prosjačkim Redovima zabranjuje se primanje kandidata u Red, a drugi Redovi mogu primati samo mladiće koji su navršili 21. godinu, na zavjete samo one koji su navršili 25. godinu; ako bi se ko obukao u redovničko odijelo ili bi pohađao škole izvan republike, ne samo da mu se to ne priznaje, nego će biti izagnan iz države; samostani i hospiciji koji nemaju 12 članova dokidaju se; redovnici ne smiju vršiti dušobrižne službe, osim u Dalmaciji i Albaniji iz državnih obzira. Itd. [135]

Da se ove strašne odredbe što tačnije provedu, istog dana, 7. IX. 1768, senat je pri »Magistrato sopra monasteri« ustanovio novu službu »Pomoćnika« (Aggionto), povjerivši je Aleksandru Duodo, najžešćem protivniku redovnika. [136]

Još prije nego je izglasan ovaj zakon, starešinstvu provincije saopćena je, 19. XII. 1767, odluka senata, da im je zabranjeno primanje mladića u Red, bilo za svećenike bilo za braću lajike ili kako se god oni zvali, pod teške kazne zakona; ujedno se, radi kontrole, traži popis i imenik svih redovnika bio u provinciji bilo u inozemstvu. [137]

Da je ovaj zakon i za našu provinciju, premda joj je iznimno dozvoljavao držati župe, značio smrtni udarac, po sebi je jasno. Provincija je imala 12 samostana, morala je

---

[135] **Radonić Dr. P. V., O. F. M.**, Die Klosterreform in Venedig (1767—1770), Šibenik 1935, 59 sl.

[136] **Radonić**, Die Klosterreform, 63.

[137] LAPM, 542; **Zlatović**, Franovci, 285.

opskrbljivati 102 župe. Stariji su redovnici umirali, a mladi se nijesu primali. Pa kako se moglo proviđati tolike župe i samostane? Iz početka su redovnici mislili, da je zabrana privremena; ali su se ljuto prevarili. Prolazili su mjeseci i godine, a zabrana se nije dizala. Propadale su škole i profesori morali poći na župe, da zamijene preminule župnike, a zabrana je ostajala. Molilo je starešinstvo provincije, molili su dalmatinski biskupi, molili su isti generalni providuri, ali senat nije popuštao. Prema izvješću, koje je provincijal O. Andrija Staničić poslao mletačkoj vladi 22. III. 1768, provincija je onda brojila 365 redovnika.[138] Za vrijeme zabrane umrlo je redovnika 101, a nijedan novi nije primljen![139] To je bio za provinciju takav udarac, da je morala prepustiti svjetovnom svećenstvu tolike župe, a sama se nije nikada više digla do svoje stare veličine.

Budući da je, uslijed ove zabrane, dalmatinski narod teško stradao ne samo u duhovnom nego i u ekonomskom pogledu, pa mletačkoj vladi nije više mogao biti koristan kako je željela, nakon 10 godina općih opetovanih molba, senat dozvoli, uz stalne uvjete, primati ograničeni broj mladića; ali je za svakoga napose trebalo dobiti dozvolu od generalnog providura.[140]

Pri ovakom stanju stvari nikakvo čudo, da je naš Fra Ivan stupio u Franjevački Red 10 godina kasnije, t. j. u svojoj 27. godini života. Redovničko odijelo dao mu je, kao i desetorici njegovih drugova, u Visovcu 20. V. 1778, provincijal O. Ivan Raičević iz Otoka kod Sinja.[141] U no-

---

[138] Bilo je u provinciji 250 svećenika, izvan provincije u misijama ili vojnoj dušobrižnoj službi 28, klerika 48, braće lajika 39. LAPM, 556 sl.; **Zlatović**, Franovci, 286.

[139] **Zlatović**, Franovci, 305.

[140] Reg. Prov. Raičević, 102; **Zlatović**, Franovci, 305.

[141] Reg. Prov. Raičević, 133. Njegovo pleme sad se zove Raič. Vršio je visoke službe u provinciji, kao lektora bogoslovlja, kustoda i provincijala i bio vrlo učen redovnik. O. Glumčević zabilježio je svojom rukom u sinjskom nekrologu za dan njegove smrti, 13. X. 1799: »Signi A. R. P. Joannes Raičević (de Otok), Lector Jubilatus, ex-Custos, et ex-Minister Provincialis, vir doctrina et eruditione clarissimus, dexteritate in agendis sagacissimus, qui pro defensione Provinciae strenue laboravit, eique multa, marte proprio, collecta monumenta perutilia reliquit, tandem

vicijatu su mu bili učitelji O. Šimun Petričić iz Obrovca župe Bagajić kod Sinja,[142] i eksdefinitor O. Mihovil Bilušić iz Ljubotića u Promini, koji je bio drugi učitelj novaka.[143] Na zavjete ga je primio istoga dana slijedeće godine eksprovincijal O. Karlo Maroević iz Velušića kod Drniša.[144]

---

appoplexiae morbo correptus, aetat. suae anno 71, ultimum diem clausit«; v. također **Bačić**, Nekrolog, 295.

[142] Reg. Prov. Raičević, 135. LAPM, 454 kaže, da je bio iz Sinja. To se ima uzeti općenito, kao što su se onda većinom svi, koji su bili iz okolice nekoga većega i glavnijega mjesta, po njemu nazivali ili bi se reklo da su iz njega. V. također **Bačić**, Nekrolog, 250.

[143] Reg. Prov. Raičević, 143. O. Bilušić bio je definitor 1770—1773, kustod 1785—1788, provincijal 1788—1791, gvardijan u Visovcu više puta. Kao provincijal naredio je više spasonosnih stvari za uređenje redovničke discipline i iskorenuće zloporaba. Između ostaloga naredio je, da se u svim samostanima drže nekrolozi, t. j. popisi preminulih redovnika Umro je u Visovcu kao gvardijan na Veliki Utorak, 11. IV. 1797, uprav na podne kad je zvonilo zvono Gospi na pozdrav. Samostanski nekrolog bilježi, da je bio na korist cijeloj provinciji, osobito visovačkom samostanu, svojim naukom, velikom pobožnošću, serafinskim uzornim životom; da je bio otac siromaha, i bolest podnosio kao preustrpljivi Job. Ukopan je u crkvi Gospe od Milosti, u prvom grobu kraj oltara sv. Paškala. **Zlatović**, Monografije, 105; **Bačić**, Nekrolog, 20.

[144] Reg. Prov. Raičević, 135. O. Maroević zabilježio je na knjizi »Flores Bibliae«, što se nalazi u smostanskoj biblioteci u Visovcu, latinskim jezikom neke važnije podatke iz svoga života, koje je vrijedno ovdje spomenuti. Rodio se je u Velušiću 24. VI. 1731 od oca Jurja i majke Doroteje rod. Sarić iz Lukara. Na krštenju je dobio ime Ivan Krstitelj. Na 16 rujna i. g. umrla mu je od kuge majka dok ga je dojila. (To je ona kuga, koja je god. 1731/32 harala po Dalmaciji, od koje je Gospa od Zdravlja sačuvala Dobri). Otac ga je digao s krila mrtve majke, da se ne bi i on okužio, zavjetovao se da se neće više ženiti i da će sina dati u Franjevački Red. O. Karlo kao redovnik bio je lector artium i od mladosti do starosti gotovo po svim mjestima propovijedao. Obnašao je službu kustoda, dva puta službu provincijala itd. — Preminuo je 20. XII. 1811 na Visovcu, navršivši 80. godinu života. O. Glumčević bilježi o njemu u nekrologu za taj dan: »A. R. P. Carolus Maroević a Velušić, Lector Jubilatus, ex-Custos, Concionator egregius, iterato Provincialis, Zelator regularis observantiae omnibus omnia factus, praesertim instruendis Conventus Visovacensis adolescentibus, post graves infirmitates, per plures annos toleratos; orationi semper addictus, plenus dierum, bonorum operum, adeoque meritorum octogenario major, obiit in Domino«. — Kada je austrijska vlada internirala na Visovcu, 1. I. 1803, poznatog makarskog kanonika, biskupskog provikara Ivana Josipa Pavlović-Lučić-Vodopića, dala mu je za duhovnog upravitelja našega O.

Bogoslovlje je učio u Sinju.[145] Prvu Misu rekao je god. 1780, pa je kao mladomisnik nastavio učenje bogoslovlja još god. 1781 i 1782.[146]

Svršivši bogoslovne nauke, neko je vrijeme boravio u sinjskoj redovničkoj obitelji, zatim je postao župnikom u Bajagiću kod Sinja.[147] Župničku službu vršio je kratko vrijeme, jer je 12. IX. 1786 pošao u Italiju na više nauke.[148] Vrativši se u provinciju, 20. XII. 1788, doznačen je sinjskoj redovničkoj obitelji.[149] Neko vrijeme bio je župnikom,[150] pa je 20. XII. 1792, nakon odreke splitskog gvardijana O. Ante Burazera iz Boraje kod Šibenika, postao starešinom samostana Gospe od Zdravlja.[151]

Na kapitulu u Zaostrogu, 25. VI. 1794, izabran mu je nasljednik O. Mihovil Titlić iz Potravlja.[152] Kad se je i ovaj zahvalio, naš je Fra Ivan na definitorijalnom sastanku u Kninu, 12. XI. 1795, opet biran za gvardijana.[153] Službu je vršio do kapitula u Karinu, 18. VI. 1797, pa je za gvardijana izabran O. Bernardin Ljubić iz Korušaca župe Lećevica;[154] ali on se zahvalio nekoliko dana nakon izbora, pa mu je naš Fra Ivan postao nasljednikom već 10. VII. 1797[155]

Karla. Pavlović je o njemu kasnije pisao: »Si deputa (al Pavlović) il direttore, e fù il mai abbastanza venerabile M. R. Esprovinciale Carlo Maroevich, Religioso superiore a qualunque più facondo elogio«. O. Maroević, držeći da je Pavlović pravedan, molio je vladu, da mu prosti i pusti ga. Vlada je tada tražila od provincijala O. Lovre Lovrića, neka makne iz Visovca O. Maroevića i pošalje ga u drugi samostan, a Pavloviću dade drugog upravitelja. Maroević je premješten u lipnju g. 1803. u Šibenik, a Pavloviću dan za upravtelja O. Jere Anić iz Kruševa, mladi. **V. Marković**, Une recensione senza precedenti ed un po più di luce, Zagabria 1904, 94 sl.; **Bačić**, Nekrolog, 5, 219, sl.

[145] Reg. Prov. Raičević, 131 sl., 174.

[146] Reg. Prov. Raičević, 197, 251; Reg. Prov. Maroević, (u Makarskoj), 20.

[147] Reg. Prov. Maroević, 291.

[148] Reg. Prov. Loze (u Makarskoj), 60.

[149] Reg. Prov. Bilušić (u Makarskoj), 24, 63.

[150] Reg. Prov. Bilušić, 139; Reg. Prov. Perić (u Makarskoj), 40.

[151] Reg. Prov. Perić, 136.

[152] Reg. Prov. Sekula (u prov. arhivu Split), 10 sl.

[153] Reg. Prov. Sekula, 39 sl.

[154] Reg. Prov. Sekula, 165 sl. O njem kasnije opširnije.

[155] Reg. Prov. Prgomet (u Splitu), 59.

i kao gvardijan splitskog samostana ostao sve do kapitula u Živogošću, 22. VI. 1800, kad je izabran za definitora provincije.[156] Još je jedan put O. Buljan biran za gvardijana samostana Gospe od Zdravlja, i to na definitorijalnom sastanku u Splitu, 10. XII. 1804.[157] Na tom je položaju ostao do kapitula u Karinu 10. XII. 1806.[158] Iza toga je pošao u Sinj, gdje je 9. VI. 1810 na kapitulu u Visovcu, postao gvardijanom i ostao u toj službi do 6. XII. 1814.[159] Napustivši starešinsku službu, boravio je u Sinju kao prosti član obitelji. Preminuo je u Biteliću 3. II. 1817 kod župnika O. Šimuna Mravka.[160] Stari nekrolog bilježeći njegovu smrt kaže, da je bio poznat sa svoga uzornoga redovničkoga života: »vir religiosa exemplarique vita clarus«.

Za njegova pretposljednjega starešinstva u samostanu Gospe od Zdravlja zbio se je događaj, koji mu je mnogo ogorčio život. Radi procesije na sv. Paškala 17. V. 1798, bačen je na svetište Gospe od Zdravlja interdikt, t. j. crkvena kazna, kojom se zabranjuje vršenje i prisustvovanje svetim obredima. Nadležna je crkvena vlast interdikt poništila, kako ćemo kasnije vidjeti; ali je on izazvao mnogo sablazni i duhovne štete kod vjernika, kao što je našem O. Ivanu i njegovoj braći zadao mnogo boli.

S druge strane, zbio se je u isto vrijeme događaj, koji je našega O. Ivana i njegovu redovničku braću kao i sve štovatelje Predobre Gospe od Zdravlja napunio neopisivim veseljem i koji je njega stavio u broj najvećih širitelja Njezine slave i štovanja. On je naime zatražio od Sv. Stolice i dobio 12. rujna 1799 vječne svakodnevne oproste, koliko za one vjernike koji prisustvuju javnom štovanju Gospe od Zdralja, toliko za one koji ga privatno obavljaju u Njezinu svetištu. Time je vrhovna crkvena vlast ne samo odobrila javno i privatno štovanje naše Predobre Gospe od Zdravlja, nego ga je i nagradila posebnim oprostima, pače Njezi-

[156] Reg. Prov. Lovrić (u Splitu), 185.

[157] Reg. Prov. Dorotić (u Splitu),

[158] Reg. Prov. Dorotić, 241; Reg. Prov. Glumčević (u Šibeniku), 18.

[159] Reg. Prov. Rabić (u Šibeniku), 5, 19, 36; Reg. Prov. Šupuk (u Splitu), 33, 64.

[160] Reg. Prov. Radonić (u Splitu), 20; **Bačić**, Nekrolog, 13.

no svetište unijela u broj velikih Gospinih prošteništa.[161] Glavnu zahvalnost za to dugujemo O. Ivanu Buljanu.

7. O. Honorat Miloš[162]

O. Honorat Miloš rodio se u Kaštel Gomilici 25. I. 1842 od oca Mate i majke Franke Carev. Ujac mu je bio pobožni prizrenski i hvarski biskup O. Fulgencij Carev, Franjevac provincije sv. Jeronima. Dok je ovaj još kao redovnik boravio u Zadru i Kopru, s njim je bio dječak Petar, kasniji O. Honorat. Tu je pače obukao na se redovničko odijelo na dan Gospe od Začeća, 8. XII. 1861. Budući da nije svršio srednje škole, obukao se kao brat lajik. Ali u mladiću se porodila želja da postane svećenik. Stoga prijeđe u provinciju Presv. Otkupitelja i bi poslan u Sinj, da uz obavljanje samostanskih poslova uči privatno gimnazijalne predmete. Kako je bio marljiv, dobro je uspio, pa se je pridružio k ostalim gimnazijalcima koji su pohađali sedmi i osmi razred. Položivši sretno ispite, upućen je u novicijat.

Novicijat se tada nalazio u Zaostrogu. U novicijat je primljen 24. X. 1865 zajedno s drugovima Fra Franom Belamarićem mlađim, Fra Vladimirom Staničićem iz Basta i Fra Rajmundom Rudežom iz Vinjana. Učeteljem novaka bio je O. Pijo Poljak, poznati propovjednik i pisac lijepih razmišljanja, koja su izašla u Splitu g. 1905 i 1906 u 2 sveska pod naslovom »Put Raja«. Ovlaštenjem provincijala O. Ante Lulića isti O. Poljak primio je na zavjete našega Fra Honorata i drugove mu 24. X. 1866. Drugi su novaci pošli u novicijat u Visovac 6 dana prije toga, t. j. 18. X. 1866.[163] Nakon što su oni položili zavjete novicijat je iz Zaostroga vraćen u Visovac, er je zgrada bila dogotovljena.

Bogoslovlje je Fra Honorat učio u Makarskoj. Budući već odmakao u godinama, jednako kao i njegovi drugovi

---

[161] V. gore str. 179 sl.

[162] Pojedine zgode z života O. Honorata Miloša javno su poznate, a i pisac ovih redaka lično ga je poznavao. Druge, kao i nadnevci, nalaze se u njegovim ili službenim spisima u samostanskom i provincijalnom arhivu u Splitu. Neke je zabilježio i O. Bačić, Nekrolog, 229.

[163] Reg. Prov. Šupuk, Affari interni (Split), 57.

Fra Konstantin Krelja, Fra Vladimir Staničić, Fra Rajmund Rudež i Fra Frano Belamarić, da ne bi morali ići u vojništvo, starešinstvo provincije dobilo im je od Sv. Stolice dispensu, da mogu primiti veće redove prije nego polože svečane zavjete. Sv. Stolica to im je dozvoljela reskriptom Sv. Kongr. Bisk. i Redovn., 26. II. 1869. Malo kasnije splitski biskup Marko Kalođerà redio ih je u svojoj kućnoj kapeli 14. III. za subdjakone, 21. III. za djakone, a 29. III. 1869 za svećenike.

Na kapitulu u Šibeniku, 1. X. 1873, izabran je naš O. Honorat za gvardijana u Karinu, gdje je ostao do kapitula u Splitu, 17. XI. 1876, vršeći u isto vrijeme službu župnika obližnjeg sela Pridrage. Tad je imenovan gvardijanom u Šibeniku. Bio je župnikom u Kruševu, Konjevratim i Vrlici, i gvardijanom samostana Gospe od Zdravlja u dva navrata: od 25. VI. 1885 do 13. XII. 1894, pa od 6. XII. 1898 do 11. III. 1902. Na kapitulu u Splitu, 29. VI. 1888 izabran je za definitora.

O. Miloš bio je dobar i revan svećenik, neutrudiv u ispovijedanju, osobito dok je boravio u Splitu. Kako je sam bio pobožan tako je i vjernike vodio k Bogu s pomoću raznih pobožnosti. Njegova skromnost i blagost činile su da su ga vjernici veoma voljeli. Njegov doticaj s dušama nije bio bez blagoslova. God 1905 preveo je u katoličku Crkvu, ovlaštenjem biskupskog provikara Ivana Delića od 13. VII. 1905, pravoslavnu djevojku Gizelu Gjelalija, rođenu u Trstu, nastanjenu u Splitu. Koliko je bio cijenjen njegov duhovni rad, svjedoči nam i pismo eksprovincijala O. Gabre Puratića, koje mu je upravio kad je O. Miloš, nakon svoga prvog gvardijanstva, napuštao Split. Pismo je pisano po Božiću god. 1894, a glasi: »Vaše gvardianstvo u Splitu bilo je na čast Vama i svima nami, jer tute u središtu Dalmacije taj naš manastir pod Vašom upravom uživao je lipi glas, i Vašim radom stekao je častni ugled. Ufam se da će i drugi učiniti dobra, ali što se tiče duhovnoga rada za spas duša i službe Božje u crkvi, u tome mučno će se naći tko bi se s Vama izporedio.«

Za svoga starešinstva u Splitu O. Honorat mnogo je učinio za slavu Božju i naše drage Gospe od Zdravlja, za

Njezino svetište i samostan. Ljubio je siromahe i, da im što više uzmogne pomoći, ustanovio je u svetištu »Kruh sv. Ante«. God. 1890 podigao je novi zid oko samostana, koji je zapao 1100 forinti. Zid je sagradio majstor Josip Milić. On je svojom prištednjom dok je bio župnik i s pomoću štovatelja Gospe od Zdravlja, podigao novi mramorni oltar Gospe od Zdravlja,[164] a od pretička je dao napraviti jedno srebreno srce s 12 pozlaćenih zvijezda, koje je stavljeno na čudotvornu Gospinu sliku.

Glavna zasluga našega O. Honorata, s kojom se ističe nad sve druge štovatelje Gospe od Zdravlja, stoji u tome, što je dao izraditi sličice Gospe od Zdravlja s odnosnom molitvom na hrvatskom i talijanskom jeziku. Time je osobito privatno štovanje Gospe od Zdravlja za mnogo umnoženo i raširenо, jer su Joj se tako i vjernici izvan Njezina svetišta kao i oni koji nijesu znali hrvatski, mogli lakše utjecati, častiti Je i u pomoć zazivati u svojim potrebama.

Posljednje godine svoga života proveo je O. Honorat u Splitu, ispovijedajući vjernike dok je god mogao, premda mu je sluh bio oslabio. Živio je potpuno povučen od svijeta. Bavio se samo duhovnim stvarima. Gotovo cijelo vrijeme što je crkva bila preko dana otvorena, on se je nalazio u koru iza velikog oltara. Tu je molio i čitao, da bi mogao lakše biti pri ruci vjernicima kad dođu na ispovijed. Okrijepljen Svetotajstvima umirućih blago je preminuo u Splitu 17. VII. 1920 u 79. godini života.

* * *

Za širenje i podržavanje pobožnosti prema Gospi od Zdravlja kao i za podizanje i poljepšanje Njezina svetišta i samostana još su mnogo zaslužni, kako smo vidjeli ili ćemo vidjeti, O. Jeronim Filipović iz Rame († u Sinju 10. XII. 1765), O. Petar Karapandža iz Goranaca († 16. II. 1765),

---

[164] Na str. 176, bilj. 63 izrazili som kao vjerojatno, da je majstor Josip Barišković sagradio novi oltar Gospe od Zdravlja. Kasnije smo našli među spisima O. Honorata Bariškovićevu namirnicu od 20. siječnja 1891 za svotu od 3800 sorinti, koju je primio od O. Honorata Miloša, »a to zt gradju novog oltara B. Gospe u crkvi Franovaca na Dobromu«. Iz toga je nesumljivo, da je g. Barišković izradio ne samo kasnije dopune, nego i sami novi oltar Gospe od Zdravlja.

O. Jeronim Kojić iz Popova polja († u Splitu 4. IV. 1782), O. Bernardin Ljubić iz Korušaca († u Splitu 16. III. 1811), O. Bonaventura Elez s Ogorja († u Splitu 22. VIII. 1807), O. Jeronim Balin iz Kaštel Štafilića († u Splitu 2. XII. 1830), O. Frano Burić iz Kaštel Lukšića († u Splitu 5. IV. 1834), O. Ivan Milošević iz Glavica kod Sinja († u Splitu 3. II. 1835), O. Luka Mihaljević iz Badnja kod Drniša († u Splitu 25. XII. 1885), O. Stjepan Zlatović iz Šibenika († u Šibeniku 11. III. 1891), O. Mate Vezilić iz Sinja († na Visovcu 29. IX. 1910), O. Ivan Benutić iz K. Staroga († u Omišu 26. VIII. 1926) i drugi, kojih su imena i djela upisana u knjizi života.

Poglavlje 9

Druge pobožnosti u svetištu

1. Gospine pobožnosti

U svetištu Gospe od Zdravlja svetkovao se je s najvećom svečanošću, kako je i razumljivo, blagdan Gospe od Zdravlja. Iako to nije zapovjeđeni blagdan, jest blagdan Pokrovitelja, odnosno Pokroviteljice svetišta, pa se je već po crkvenim propisima morao svetkovati s osobitom svečanošću. Usto je blagdan Predobre i osobite Zaštitnice i Pomoćnice Dobroga i ostalih vjernika, pa je zahvalnost tražila, da se Njezin blagdan proslavi što dostojnije.

Uz ovaj blagdan s posebnom pobožnošću slavile su se i druge Gospine svetkovine. Makar i ne bile one zapovjeđene svetkovine, jesu svetkovine naše nebeske Majke, i sinovska ljubav prema Majci Božjoj, kojom se je odlikovala provincija Presv. Otkupitelja u prošlosti, silila ih je, da Njezine svetkovine što bolje proslave. Najstariji Pravilnik za obavljanje crkvenih funkcija, po komu su se obavljale crkvene funkcije još u staroj kapeli, a koji je izradio O. J. Bareza,[1] jasno nam kaže, kako su se svečano slavile Gospine svetkovine u Njezinu svetištu na Dobromu. Pobožnost pak prema Majci Božjoj, koja je ispunjala srce i dušu jednoga O. Jeronima Bareze, O. Jeronima Kojića, O. Bernardina Ljubića, O. Bonaventure Eleza, O. Ante Perića iz Sućurja na Hvaru, O. Josipa Kukavice, O. Josipa Glumčevića, O. Jeronima Balina, O. Špira Tomića, O. Honorata Miloša i drugih brojnih redovnika, koji su u razno doba boravili u samostanu Gospe od Zdravlja i duhovno djelovali u Njezinu svetištu, nije mogla da se ne odrazi i na dušama vjernika i za sobom ih ne povuče, da što više poštova-

[1] Metodo o sia Direttorio, in cui stan registrate le Funzioni tutte, che fra l' anno si praticano nella Chiesa della B. Vergine della Salute in Spalato; con l' aggiunta in fine delle feste di Devozione, come anco per il suonare, e campanizare«. Rukopis u arhivu samostana Gospe od Zdravlja.

nja, ljubavi i odanosti iskažu Predobroj Majci Božjoj prigodom Njezinih svetkovina. To nam potvrđuje i novi Pravilnik crkvenih funkcija, koji je sastavljen prema staromu.

1. *Neoskvrnjeno Začeće.* — Već smo vidjeli, da je u svetištu Gospe od Zdravlja uvedena javna pobožnost prema Neoskvrnjenom Začeću još prije nego je ta divna Njezina odlika postala dogmom ili člankom naše svete vjere i općom svetkovinom. Da se uveća pobožnost, svetkovina Neoskvrnjenog Začeća bila je popraćena osamdnevnim izloženjem Svetotajstva. Vidjeli smo, da je uprav radi ovakog osobitog štovanja Neoskvrnjenog Začeća nastao g. 1757 sukob između nadbiskupa Nikole Dinaričića i samostana Gospe od Zdravlja, sukob koji je svršio onako kako je tražila čast Majke Božje i ljubav Njezine djece, t. j. pobožnost se je i unaprijed obavljala kako je počela. Na popožnost prve večeri pozivao se je nadbiskup i grof kapetan ili poglavica Splita.[2] Javna pobožnost Neoskvrnjenog Začeća još više se uvećala, kad je god. 1854 Papa Pijo IX tu prekrasnu Gospinu odliku proglasio člankom naše vjere i kad je naredio, da se u cijeloj Crkvi svetkuje kao zapovjeđeni blagdan; kad je slijedeće godine Predobra Gospa od Zdravlja sačuvala Dobri od kolere i Dobrani se zavjetovali, da će blagdan Njezina Neoskvrnjenoga Začeća slaviti kao svoj narodni blagdan, što su i činili i čine do današnega dana. Samo od tada lagoslov sa Svetotajstvom nije se obavljao osam dana nakon svetkovine, nego 9 dana prije nje, jer je bio spojen s devetnicom, koja se je držala kao priprava za što svečaniju proslavu blagdana. Ista je pobožnost dobila većeg izražaja, kad je god. 1885 Majka Božja po treći put sačuvala Dobri od kolere, pa je O. Špiro Tomić, s pomoću Dobrana, nabvio lijepi kip Neoskvrnjenog Začeća, koji je postavljen na posebno mjesto kraj oltara Gospe od Zdravlja.[3]

2. *Gospa od Anđela.* — Među svim crkvama sveti naš Otac Franjo posebno je volio kapelicu Porcijunkulu ili Go-

---

[2] Metodo o sia Direttorio, s. 42.

[3] **Zlatović,** Životopis Otca Špira Tomića, 64; v. gore s. 203.

spe od Anđela, koju su mu poklonili Benediktinci Kamaldulezi s brda Subasio. Tu je od Boga primio mnoge milosti, tu je god. 1209 ustanovio svoj prvi, a god. 1212 svoj drugi Red. Tu mu se jedne noći u ljeti god. 1216 ukazao naš Spasitelj u društvu Svoje Presv. Majke i mnoštva Anđela i, na njegovu molbu, udijelio mu potpuni oprost za sve one, koji ispovjeđeni i pričešćeni pohode ovu kapelicu. Ovaj dosad neobični oprost potvrdio mu je Papa Honorij III u srpnju iste godine, odredivši da se može dobiti 2. kolovoza svake godine.[4] Isti oprost drugi su Pape protegli i na druge crkve Franjevačkog Reda. God. 1480 Papa Siksto IV protegao ga je na crkve redovnicâ u klauzuri i na franjevačke crkve, ali samo za redovnike i redovnice. Lav X, Pavao V, osobito Grgur XV dozvolili su ga svima vjernicima, a 12. X. 1622 protegao ga je na crkve OO. Kapucina. Urban VIII protegao ga je, 13. I. 1643, na crkve samostanskog Trećeg Reda, Klement X, 3. X. 1670, na crkve OO. Franjev. Konventualaca. Inocent XI dozvolio je 22. III. 1687 (ili 1689), da se može primijeniti i dušama u čistilištu. Pijo X bio je 9. VI. 1910 taj oprost protegao za god. 1910 i na neke druge crkve, a Sv. Kongr. S. Officii isti je dopust, 26. V. 1911, odobrila na neodređeno vrijeme, dok ga nije konačno Sv. Penitencijarija 10. VII. 1924 uredila, ograniču-

[4] Autentičnost ovog oprosta prvi su počeli pobijati protestanti, jer ovaj oprost sadrži tri istine katoličke vjere: o oprostima, o Sv. Ocu Papi i o ispovijedi, što su oni nijekali. Ispravnost oprosta branili su Sv. O. Pape i crkveni naučitelji, u prvom redu Sv.Robert Belarmin, koji veli: »Non sine causa Chemnitius hanc historiam falsam et fabulosam haberi cupit, quoniam per eam historiam tria catholica dogmata confirmantur: unum de indulgentiis, alterum de Pontifice Maximo, tertium de confessione. Siquidem ad preces Sancti Francisci Christus ipse plenariam indulgentiam dedit, sed nonnisi per ministerium Vicarii sui Pontificis Maximi dedit, nec nisi per contritionem et confessionem a culpa expiatis, et eam ecclesiam visitantibus dedit«. De indulgent., l. II, c. 20; **Mocchegiani,** Collectio indulgentiarum theologice, canonice ac historice digesta, Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1897, s. 439. Autentičnost oprosta dokazao je O. Heribert Holzapfel u svojoj učenoj raspravi »Entstehung des Portiuncula-Ablasses« u »Archivum Franciscanum Historicum« 1908, s. 31—44.

jući i opozivajući dozvolu Pija X i propisujući uvjete potrebne da se dobije oprost. [5]

Ovaj porcijunkulski oprost, kao što se je mogao dobiti u svima franjevačkim crkvama, tako se je mogao dobiti i u svetištu Gospe od Zdravlja. On se je tu i dobivao još od početka. Ova prigoda privlačila je u svetište mnoštvo vjernika ne samo iz Splita, nego i cijele okolice, navlastito prije nego se je umnožio broj drugih oprosta i prije nego se je među vjernicima raširila česta sv. pričest. Porcijunkulski oprost i danas je jedna od prigoda, kad se vjernici posebno kupe i duhovno preporađaju u svetištu svoje Dobre Majke.

3. *Gospa od Ružarija.* — God. 1874 glasoviti odvjetnik Bartul Longo, da preporodi moralno i materijalno zapušteno mjestance Taverna di Valle u dolini Pompeja, pokrenuo je pobožnost Presv. Ružarija. Dvije godine kasnije tu je ustanovljena bratovština Presv. Ružarija, Majka je Božja počela dijeliti tolike milosti, da je pobožnost prema Gospi od Pompeja do malo prešla granice napuljskog kraljevstva i proširila se po svoj Italiji, Evropi, Aziji i Americi. Pobožnost Gospi od Pompeja tako se razvila, da je skoro bilo podignuto divno svetište, a 8. svibnja 1887 u nj je postavljena Gospina slika, popravljena g. 1879 od znamenitog slikara komendatora Maldarelli, okrunjena s prekrasnom krunom, blagoslovljenom od Pape Lava XIII, a urešenom sa 700 briljanata i smaragda.

Pod uplivom razvitka pobožnosti Presv. Ružarija i teškoća u kojima se nalazila Crkva, osobito nakon otimanja Papine države sa strane talijanske vlasti, Papa Lav XIII god. 1883 naredio je, da se u svima crkvama na svijetu kroz mjesec listopad moli treći dio Ružarija s Lauretanskim Litanijama za vrijeme Mise ili pred izloženim Svetotajstvom. Na 26 kolovoza 1886 isti je Papa naredio, da se ta pobožnost drži sve dok postoji ondašnje stanje.

Svetkovina Gospe od Ružarija slavila se je u svetištu Gospe od Zdravlja još prije god. 1770, i to kao zapovjeđeni

---

[5] **Mocchegiani,** Collectio indulgentiarum, s. 437—440; **Coronata P. M., O. M. Cap.,** Il Terz' Ordine Francescano, Torino-Roma 1933, 428—431.

blagdan.[5a] Nakon što je raširena pobožnost Gospi od Pompeja, nabavljena je Njezina slika i položena na oltar sv. Paškala. Pred tom slikom molila se je u mjesecu listopadu Gospina krunica i obavlja prve nedjelje listopada i 5. svibnja t. zv. »Molbenica«, dok se je u posljednje doba, prije nego je sagrađena nova crkva, Molbenica obavljala pred tom slikom, a krunica se je molila pred slikom Gospe od Zdravlja.

4. *Gospa Lurdska.* — Zamjerne milosti, koje je Majka Božja od god. 1858 udijelila i koje i sada dijeli u Lurdu u južnoj Francuskoj, na daleko su proslavile Njezino Ime i učinile, da se pobožnost prema Gospi Lurdskoj proširi po cijelom katoličkom svijetu. Tako je ona došla i u svetište Gospe od Zdravlja. Kod čuvara svetišta pače se porodila misao, da bi Joj se podigla mala špilja ili barem oltar. Ovu je zamisao pokušao ostvariti O. Ante Cikojević za svoga provincijalstva. Vrata crkve prema samostanskom vrtu dao je god. 1925 zatvoriti, a zid, koji je bio dosta debeo, tako udesiti, da bi se mogla napraviti umjetna špilja. Radnju je izveo splitski majstor Petar Mitrović. Imao je doći iz Zagreba jedan franjevački brat lajik, vještak u izrađivanju ovakih radnja. Ali, budući da odmah nije mogao doći, a kasnije se došlo do misli, da se svetište Gospe od Zdravlja proširi, odnosno da se novo sagradi, odustalo se od podizanja lurdske špilje i ostavilo da se podigne u novoj crkvi. Devetnica na čast Gospe Lurdske uvedena je god. 1929.

5. *Svibanjska pobožnost.* — Jedan od najljepših i najprivlačivijih načina da se iskaže štovanje Majci Božjoj jest svibanjska pobožnost. Ova pobožnost koliko je u sadašnjem svom obliku nova toliko je vjernicima draga. Svibanjsku pobožnost nalazimo u pojedinim mjestima u Italiji već svršetkom 18. vijeka. Do malo se je proširila po Francuskoj, Njemačkoj, Austriji i ostalim zemljama. U svetištu Gospe od Zdravlja uvedena je oko god. 1880. Već od početka tu se, za vrijeme pobožnosti, uz ostale nabožne čine pjeva i ganutljiva pjesmica »O Marijo, Majko«, koja je tiskana god. 1884 u obliku letka, da može lakše poslužiti

[5a] Metodo, 8.

vjernicima za ovu pobožnost.[6] Već od početka, prigodom pobožnosti, osim krunice i litanija, drži se ili barem čita duhovni govor o Majci Božjoj i drugim duhovnim stvarima, s odnosnim primjerom, kako Majka Božja pomaže Svoje štovatelje i sve koji se u Nju uzdaju. Svake večeri pobožnost svršava s blagoslovom sa Svetotajstvom. Još prije nego je Pijo X uveo čestu i svagdanju sv. pričest, na svršetku svibanjske pobožnosti obavljala se je zajednička pričest, koja se i sada obavlja. Zadnjega dana bila je i zajednička sv. Misa za sve dionike pobožnosti, kao što se drži i sada. Na uspomenu ove pobožnosti dijele se još od početka nabožne sličice s prigodnim natpisom.[7]

6. *Ostale Gospine svetkovine.* — I druge Gospine svetkovine bilo zapovjeđene bilo nezapovjeđene slavile su se u Njezinu svetištu na Dobromu. Ali one koje su zapovjeđene i koje su više ukorjenjene u duši naroda, kao blagdan Uznesenja Marijina na nebo ili Velika Gospa, ili su nekoć bile zapovjeđene, kao Rođenje Marijino ili Mala Gospa, Navještenje Marijino ili Blagovijest, Očišćenje Marijino ili Svijećnica, slavile su se s većom svečanošću nego inače, odnosno prema obredima, koji su za to propisani, na pr. za svetkovinu Očišćenja Marijina. Što se tiče svetkovine Uznesenja Marijina, napomenuti nam je, da se je za nju držala devetnica. Od god. 1927 običavaju Sinjani nastanjeni u Splitu toga dana u svetištu Gospe od Zdravlja proslaviti blagdan svoje Pokroviteljice Gospe Sinjske, koji pada na taj dan. Radi toga je uprava svetišta pribavila god. 1928 i izložila javnom štovanju veliku sliku Gospe Sinjske, za koju je majstor Josip Radica izradio vrlo ukusni okvir. Prije

---

[6] Ovu je pjesmu spjevao O. Gabrijel Puratić iz Sumartina na Braču, profesor na Franjevačkoj gimnaziji u Sinju, oko god. 1858, na poticaj svoga kolege O. Špira Tomića, kad je kao profesor i duhovnik franjevačkih pitomaca uvađao svibanjsku pobožnost u Sinju. Pjesmica se je kasnije pjevala u svima crkvama provincije Presv. Otkupitelja a i u drugima, gdje se je obavljala svibanjska pobožnost. Zlatović, Životopis Otca Špira Tomića, 35.

[7] Pravilnik Crkve Bl. Gospe od Zdravlja u Spljetu na Dobromu učinjen po staromu god. 1886, s. 22—25. Rukopis u arhivu samostana Gospe od Zdravlja.

se je jedna slika Gospe Sinjske nalazila iza velikog oltara u koru.

I druge manje svetkovine Majke Božje slavile su se s jutrnjom i večernjom pobožnošću, koja je odgovarala dotičnoj svetkovini, s pjevanom Misom ili barem s pjevanom poslanicom i evanđeljem preko Mise. Te su svetkovine: Gospa od Sedam Žalosti, Zaručenje Marijino, Gospa od Karmela, Ime Marijino, Gospa od Snijega, Pohođenja Marijino, Sedam Radosti Bl. Dj. Marije.[8] God. 1931 proslava Gospinih svetkovina bila je uvećana time, što je Sv. Stolica, kako ćemo kasnije vidjeti, dozvolila svima vjernicima koji na te dane pohode svetište Gospe od Zdravlja i pomole se na odluku Sv. O. Pape, oprost od 7 godina.

2. Procesija na sv. Paškala i interdikt nad crkvom

Pobožnost prema sv. Paškalu s devetnicom i svečanim izloženjem Svetotajstva, kako je bila zavedena god. 1737, redovito se obavljala svake godine, uz veliko sudjelovanje naroda, osobito s Dobroga. Na devetnicu je prve večeri bio pozivan nadbiskup i poglavica Splita. U proslavi Svečeva blagdana Dobrani su sudjelovali sve dok se je sagradila nova crkva, kiteći cvijećem i zelenilom pročelje crkve kao i poljanu pred crkvom. Uprava samostana, za povećanje svečanosti, davala je da se u predvečerje blagdana pale umjetne vatre, te se je u tu svrhu kao i za svijeće u crkvi kupila po gradu i varošima milostinja. Vanjska i crkvena svečanost bila je veća one godine, kad je blagdan padao u nedjelju.[9] Pobožnost prema sv. Paškalu nije se umanjila ni onda, kad je, za prvog starešinstva O. Honorata Miloša, uvedena pobožnost mjeseca svibnja. Jedino, budući da je narod i onako kroz cijeli mjesec svaki dan dolazio u crkvu, pred Svečev blagdan, u zadnje doba, mjesto devetnice, držala se je trodnevnica.

Da bi se pobožnost prema ovom velikom Svecu i čudotvorcu još više povećala, god. 1796 samostanski starešina

[8] V. Metodo, za odnosne svetkovine; Pravilnik za iste svetkovine.
[9] Metodo o sia Direttorio, 33 sl.; Pravilnik Crkve Bl. Gospe od Zdravlja, 27—30.

O. Ivan Buljan, u sporazumu s ostalom redovničkom braćom, zamoli splitskoga nadbiskupa Lelija Cippico, da bi dozvolio držanje procesije sa Svečevim kipom na njegov blagdan. Nadbiskup molbu blagostivo uvaži i 11. V. 1796 dozvoli procesiju. [10]

Na temelju ove dozvole redovnici najaviše narodu, da će biti procesija. Sve je bilo pripravljeno i narod se skupio, da pođe u procesiju. Ali, kad je imala izaći procesija, udari jaka kiša, pa se je moralo odustati. Slijedeće godine 1797 bilo je lijepo vrijeme i procesija se održala u redu. Isto je imalo biti i god. 1798. Sve je bilo pripravljeno, kad na Svečev blagdan, 17. V., pred veliku Misu, nadbiskupov glasnik klerik Ante Reić donese nadbiskupov dekret, kojim se našoj braći zabranjuje držanje procesije pod kaznu interdikta za crkvu, u koju će upasti istog časa. [11] Što se dogodilo?

Kanonici Matej a Cruce (Čulić?) i Dominik Gianuizzi, redoviti prokuratori kaptola, držeći, da su naša braća prošle godine nezakonito uvela procesiju, za vrijeme državne

---

[10] Izvorni nadbiskupov reskript nalazi se u rukopisnoj knjizi u arhivu saostana Gospe od Zdravlja s naslovom »In Causa Nullitatis Interdiciti in Curia Pathli Apostolica Delegata«, str. 27, a glasi:

Illmo e Rmo Mongre Veneratismo.

Sono molti anni dacchè i Popoli di questa Città, e suoi Suborghi mossi da particular divozione verso il Glorioso S. Pasquale Bailon monstraronsi sempre impregnatissimi a celebrarne l' annua ricorente memoria della gloriosa sua morte con solennità di pompa degna della loro Religione, e gratitudine alle grazie ricevute dal miracoloso Santo. A conservare però, ed accrescere questa edificante divozione credono bene il Prè. Guardno e gli altri Padri del Convento di Pozzobon di aggiungere in quel giorno alle altre pubbliche solenni dimostrazioni anche quella d' una Processione colla Statua del medesimo Santo, quindi umilmente, e divotamente supplicano V. S. Illma, e Rma di Sua graziosa approvazione, ed assenso, di cui forte si lusingano per quel singolare zelo, che la distingue, nel promovere la gloria di Dio Sigre, a dei Suoi Santi. Grazie ecc.

Die 11 Maji 1796

Illumus, et Reverdismus Dnus Dnus Laelius Cippico Arhiepus Primas ect. Visa suprascripta humili supplicatione praesentata per Rendum Patrem Conventus Pozzo Bon hujus Civitatis eam admisit, et in quantum ad Se spectat benigne, prout petitur annuit, et ita etc. Omni etc. Salvis etc.

[11] In Causa Nullitatis Interdicti, s. 30.

anarhije, i bez dozvole kaptola, čime da su povrijedili kaptolska prava, prikazaše se istog dana u nadbiskupsku kuriju i zatražiše od nadbiskupa, da zabrani procesiju ove godine kao i unaprijed, da se redovnici ne bi usudili vrijeđati prava kaptola. Nadbiskup, i ne promislivši dobro, da je on jedini u svojoj biskupiji nadležan da dozvoli ili ne dozvoli procesiju, prihvati njihov prosvjed i izda gornju zabranu pod prijetnjom najteže kazne, koja se može baciti na crkvu. [12] Naša braća, videći o čemu se radi, a ne imajući vremena ni mogućnosti da pitanje riješe s nadbiskupom na lijepe, i jer je popraćena s prijetnjom crkvene cenzure, uložiše istoga dana priziv na stariju vlast i protiv zabrane i protiv kazne. Da ne bi nastale trzavice u narodu, održaše najavljenu procesiju.

Ovaj čin iznenadio je kaptol. Sutradan se odmah sastade, da izabere izvanredne prokuratore, koji će prava kaptola braniti protiv naše braće na sudu i na svima drugim nadleštvima. [13] Jednoglasno izabraše gornju dvojicu i trećega kanonika Pavla Kovačića. [14] To znači, da se spor nije vodio između nadbiskupa i samostana, nego između kaptola i samostana, samo je nadbiskup bio na ruku kaptolu i činio što je kaptol tražio. Pače jedan član kaptola, kanonik Josip Kojić bio je nadbiskupov kancelir i sastavljao sve

---

[12] In Causa Nullitatis Interdicti, s. 29, 113, 159; **Zlatović**, Franovci, 313 sl.; Monografije, 401 sl.

[13] Fù dal Remo. Sing. Archid. proposta la seguente parte, che a necessaria diffesa di qto. Veneble. Caplo. sian eletti tre Procuratori, perchè tanto uniti, che separati, sempre però con reciproca armonia possano e debbano a spese del Veble. Caplo. sostenere le azioni, e ragioni, non che il decoro del mal trattato Caplo. contro l' intentato dei Rendi. PP. OO. di Pozzo Bon, e per l' effetto comparir dinanzi a qualunque Tribunale, ed anche a piedi di Sua Maestà, non che dimandar da per tutto ogni sufragio di ragione, agitar, diffender, dimandar, dar opposizioni, risponder, e contestar la causa sulla Processione mai più fuor che nel tempo d' anarchia, praticata, produr testimoni, scritture. ed ogni termine di probazione, nominar avvocati, udir sentenze, far eseguir favorevoli, ed appellar le contrarie, e proseguir le appellazioni sino alla fine prender anco occorendo soldi ad imprestito a censo in quella aver il tutto in ogni tempo per fermo, rato, grato, valido, ed irrevocabile« ... Qual parte ballotata ebbe voti pro 16 contro nessuno.« N. mj. 36 sl.

[14] N. mj. 37 sl.

spise, koje je nadbiskup potpisivao. To je bilo uzrokom da se spor još više zaoštravao i da je ugled nadbiskupov bio izložen, pa su branitelji samostana ove okolnosti istakli i iskoristili u prilog samostana. [15]

Uza sav priziv na višu vlast, nadbiskup je 16. kolovoza 1798 potpisao dekret, kojim se nad crkvom Gospe od Zdravlja proglasuje interdikt, t. j. obustava svih crkvenih obreda, s prijetnjom da će se poduzeti teže mjere, t. j. da će se oglas ove kazne izvjesiti na javnim mjestima i da će se protiv redovnika pozvati u pomoć državna vlast. [16] Sve da su redovnici i počinili kakav zločin, pa da i nijesu uložili priziv na stariju vlast, ipak nadibskup nije mogao na njihovu crkvu baciti tu kaznu, jer su oni izuzeti od njegove vlasti. Uslijed toga kazna je bila ne samo nepravedna, nego i nevaljana. Stoga naša braća mirno proslijediše obavljati crkvene funkcije kao i do tada, čekajući rješenje nadležne vlasti.

Ovo je kaptol još više raspalilo. Sad se razvila žestoka borba. Najprije na latinskom, pa onda na talijanskom jeziku pojaviše se rasprave, u kojima su iznesene teške objede na štetu redovnika u samostanu. Nad svima se ističe t. zv. »Catechismo Spalatense«, kojim se je puku, u obliku upita i odgovora, tumačilo, kako su redovnici prekršili crkvene zakone, kako su neposlušni biskupu; kako su htjeli uvesti novu pobožnost na čast sv. Paškala, a nove pobožnosti nijesu odviše pobudne, jer su spojene sa svijetskom bukom bez popravka života, jer odvraćaju od pravih pobožnosti koje je ustanovila Crkva, i jer su redovito spojene s interesom, komu bolje služi novotarija; [17] kako su redovnici zaslužili kaznu interdikta, i što ona sobom nosi; kako su, jer se nijesu pokorili, upali u iregularitet i suspensiju od govorenja Mise i obavljanja svetih čina; kako im se radi toga ne smije više dozvoliti da ispovijedaju, jer bi mogli zlorabiti ispovjednu tajnu, a narod se ima ispovijedati samo kod svojih župni-

[15] N. mj. 159, 187.

[16] N. mj. 91 sl.

[17] »In genere queste nuove divozioni introdotte dai Frati non sono mai troppo edificanti: 1. perchè si riducono a strepito di popolo, senz' alcun miglioramento di costume, 2. perchè distolgono dalle solide divozioni stabilite dalla Chiesa, 3. perchè per lo più non vanno lontane dallo spirito d' interesse, cui si serve meglio colla novita«. N. mj. 235.

ka;[18] kako su se izrodili od prijašnjega siromaštva, jer kupe veliku milostinju da grade raskošni samostan i jer traže mnoge povlastice i neovisnost; kako treba vruće moliti Boga, da im slavohleplje i interes ne potamne tolike druge krjeposti.[19]

Svršetkom 18. vijeka boravili su u samostanu Gospe od Zdravlja regovnici, koji su se na osobiti način odlikovali uzornim redovničkim životom. Već smo vidjeli o gvardijanu O. Ivanu Buljanu, da ga stari nekrolozi ističu kao čovjeka poznata s uzornog života. Takovi su bili i O. Bernardin Ljubić iz Korušaca, O. Anđeo Roman s otoka Žirja. kustod, O. Josip Kukavica iz Karina, O. Bonaventura Elez s Ogorja, O. Ante Orlandić iz Budve i drugi, o kojima se pisani spomenici najpohvalnije izrazuju; nada sve pak O. Josip Glumčević iz Sinja, koji je preminuo u Sinju 2. VIII. 1839 na glasu svetosti, i O. Jeronim Balin, koji je umro u Splitu 2. XII. 1830, zvan splitski sv. Filip Neri. Po njima je samostan Gospe od Zdravlja uživao najljepši glas i najveće poštovanje[20] Stoga su ovake neistine ne samo bile niske klevete, nego su i više škodile onima od koga su dolazile, nego onima protiv kojih su bile uperene.

---

[18] »Ma così mancherebbero molto bravi Confessori? — Il popolo ha i suoi Parrochi, che sono i veri Pastori; e Dio volesse che avesse questi soli, o assai pochi di piu«. N. mj. 253.

[19] »Dunque che deve farsi per loro? — Pregare fervidamente Iddio che l' ambizione e l' interesse non oscurino tante altre loro virtù.« N. mj. 257.

[20] **Zlatović**, Monografije, 404, 407 sl., 418; **Lulić**, Memorie, 53, 54, 56; **Bačić**, Nekrolog, 39, 77 sl., 90 sl., 155, 244 sl. — Na 16. VIII. 1798 obavio je provincijal O. Paškal Prgomet pohod redovničke obitelji u samostanu Gospe od Zdravlja. Tada je u samostanu boravilo 14 svećenika, 1 klerik, 2 brata lajika i 4 dječaka, kako je bilo ustanovljeno na definitorijalnom zboru u Makarskoj 28. X. 1798. Ti su bili: O. Ivan Buljan, gvardijan; O. Josip Glumčević, lektor jubilat, lektor moralnog bogoslovlja; O. Anđeo Roman, kustod; O. Bernardin Ljubić, eksdefinitor; O. Jeronim Balin, eksdefinitor; O. Josip Kukavica, agregat (počasni eksprovincijal); O. Marko Bašić, šestgodišnji lektor; O. Bonaventura Elez, počasni definitor, ravnatelj kora i učitelj dječaka; O. Ante Orlandić, lektor bogoslovlja; O. Ivan Soldić, vikar i orguljaš; O. Bartul Anić, O. Bartul Šakić, O. Karlo M. Visković i O. Frano Remetić; klerik je bio Fra Paškal Vicić, a braća laici: Fra Ante Burić i Fra Didak Radeljak. Reg. Prov. Prgomet (u Splitu), 113.

Među braniteljima kaptola isticali su se kanonik i generalni vikar Aleksandar Antun Tommaseo, doktor obaju prava, i Nikola Didoš, kanonik bogoslov i profesor bogoslovlja u nadbiskupskom sjemeništu.[21] Tommaseo je pitao za mišljenje nadbiskupova bogoslova O. Fidelisa iz Zadra, Kapucina. Kad mu je ovaj izjavio, da on kaznu interdikta smatra sasvim nepravednom i potpuno nevaljanom, pozvao ga je, neka to pismeno dokaže. Ovaj je to učinio.[22] Radi toga su se na nj oborili i Tommaseo i Didoš; ali on je snažnim dokazima u više učenih rasprava pobio njihove tvrdnje kao i klevete pisca knjižice »Catechismo Spalatense«, ističući, da se interdikt nikako nije smio baciti na crkvu, jer redovnici nijesu učinili nikakva zla djela, nijesu povrijedili ničije pravo, a najmanje splitskoga kaptola; da je kazna interdikta nevaljana, jer su Franjevci izuzeti od biskupske vlasti, a sve kad bi mu i bili podložni, da na njih ne bi mogao u ovom slučaju baciti crkvenu cenzuru, jer je to pridržano

[21] U isto vrijeme tiskao je u Trevisu u Italiji neki H... B.... J. U. D. djelce »De poena canonica ob inobbedientiam inflicta Fratribus Minoribus de Observantia subburbii spalatensis vulgo Pozzobon. Epistola juridico-critica. — Tarvisii apud Antonium Paluello, p. 14, in 8«. V. **Valentinelli G.**, Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro. Zagabria 1855, s. 147, br. 918. V. također **Zlatović**, Monografije, 402 sl.

[22] Glavna njegova rasprava, koju je objelodanio u ovom sukobu, glasi: »In Apologeticos Conatus Reverendissimi Canonici Theologalis Theologi Archiepiscopalis Censoriae Responsiones excerptae ab ipsomet ex prolixiore suo MS«. U rukopisu se nalaze tri rasprave: 2 upućene kanoniku Tommaseo, a 1 kanoniku Didošu. Sve 3 se nalaze u »In Causa Nullitatis Interdicti«, str. 263—315. Vjerojatno od njega potječe rasprava protiv »Cathechismo Spalatense«, kojoj je naslov: »Censure al così intitolato Catechismo Spalatense fattevi dall' Autore N. N. per riparo ai mali effetti della sua erroneità presso l' ignaro volgo«, a nalazi se na istom mjestu, str 215—259. O. Fidelis bio je vrlo učen čovjek. Objelodanio je više stvari, osobito gledom na kugu, koja je harala u Splitu god. 1784. Tako na pr. Epistola conscripta Spalati tempore pestis urbem depopulantis anno 1784; Produzioni ascetiche ed ascetizie, concernenti la peste di Spalato 1784, del trovantevisi in mezzo e superstite Religioso Cappucino Padre Fedele da Zara, Venezia 1790, p. LXXII, in 8. V. **Valentinelli**, Bibliografia, 152 sl. V. također njegove sastavke o agrarnim pitanjima u Dalmaciji, **Valentinelli**, n. mj. 63 sl. God. 1797 objelodanio je u Mlecima zbirku latinskih pjesama »Hymnodia seu hymnorum quorundam collectio.« Tu je zbirku sastavio g. 1792 i posvetio makarskom generalnom provikaru, kanoniku Ivanu Josipu Pavloviću Lučiću. U njoj je 4. pjesma posvećena nekoj Gospinoj crkvi, koja je ne-

Sv. Stolici.[23] U istom smislu na obranu je naše braće napisao učenu raspravu i makarski generalni provikar, kanonik Ivan Josip Pavlović-Lučić-Vodopić, dokazujući, da je interdikt i nepravedan i nevaljan.[24] S O. Fidelisom i kanonikom Pavlovićem složili su se i drugi ugledni i učeni svećenici u Dalmaciji i van Dalmacije, na pr. hvarski nadpop Nikola Zudenigo, župnik iz Pučišća na Braču Andrija Cicarelli, učenjaci svjetkoga glasa, Bonifacij Scipione i Jakov Coleti

---

davno sagrađena »Ad sacra Templi limina«. Uprav malo prije, t. j. god. 1771 sagrađena je bila crkva Gospe od Zdravlja. Da nije ta pjesma spjevana na Njezinu čast? — Preminuo je u kapucinskom hospiciju u Splitu, 21. IX. 1801, u 73. godini života. Radi velikih zasluga za provinciju ubrojen je među subraću (confratres) provinciae.

[23] Redovnici sa svečanim zavjetima (Regulares) izuzeti su od biskupske vlasti. S njima upravljaju njihovi poglavari, koji su podložni Sv. Stolici. Biskupi mogu njima zapovijedati samo u onim slučajevima koje predvida kanonsko pravo, u tim slučajevima mogu ih kazniti, ako ne poslušaju. Ali redovnici Prosjačkih Redova, kao što su Franjevci, Dominikanci, Karmelitanci itd., te članovi Družbe Isusove imali su povlasticu, da ih biskupi nijesu mogli kazniti crkvenim cenzurama nego samo u 3 slučaja: 1. ako bi se usudili, bez dozvole biskupove, propovijedati u tudoj ili u svojoj crkvi; 2. ako bi se, bez ovlaštenja biskupova, usudili ispovijedati svjetovnjake; 3. ako bi javnom štovanju izlagali slike neobično ili sablažnjivo slikane. Ova povlastica ostala je na snazi i nakon Kodeksa kanonskoga prava. V. **Crnica,** Kanonsko pravo katoličke Crkve, Split 1937, br. 95. U slučaju interdikta, koji je bio bačen na crkvu Gospe od Zdravlja, nije bio nijedan od ovih slučajeva, pa je bilo očto, da se nadbiskup nije mogao poslužiti s tom crkvenom cenzurom.

[24] Pojedna njegoda djela spominju **Šafarik-Jireček,** Geschichte der illir. u. kroat. Literatur, 187, 195, 237 sl., 245, 257; **Kukuljević,** Bibliografija, I, 123—127; **Ljubić,** Ogledalo, II, 474; Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna 1856, s. 247 sl.; **Lulić P. A.,** O. F. M., Compendio storico-cronologico di Macarsca e del suo litorale ossia Primorje, Spalato 1860, s. 98 sl.; **Meneghelli A.,** Poche linee intorno alla vita e alle opere di Mons. Gian Giuseppe Paulovich Lucich Canonico e Pro-Vicario di Macarsca, Padova 1841. **Dr. O. I. Marković,** Una recensione senza precedenti, s. 8 sl. nabraja njegovih djela manjih i većih: latinskih 25, talijanskih 11, hrvatskih 11. Nijedan od njih ne spominje njegove rasprave, koju je sastavio na obranu naše braće i koja se čuva u rukopisu u provincijalnom arhivu u Šibeniku, a nosi naslov »Adversus Censuram quamdam Interdicti (Injustam atque Invalidam) in Patres Minores Observantes Spalatenses del Pozzobon dictos, sive in eorum Ecclesiam attentatam Canonica Defensio quam Jo: Joseph Paulovich Lucich J. U. D. Patricius, Canonicus, et Pro-Vicarius Generalis Macarensis concinavit anno 1799«. Život

iz Mletaka, i drugi.[25] Nepravednost i nevaljanost interdikta bila je više nego jasna. Stoga nikakvo čudo, da je mletački patrijarh, u ime Sv.Stolice, dvjema odlukama od 2. listopada i 18. studenoga 1799 proglasio interdikt kao da nije nikad ni opstojao, poništivši nadbiskupove odluke od 17. svibnja i 16. kolovoza 1798 sa svima njihovim pravnim i stvarnim učincima.[26] Druga odluka naređvala je našoj braći, ako unaprijed žele držati procesiju na dan sv. Paškala, da imaju svaki put dobiti od nadbiskupa dozvolu; ali nijedna ne spominje bilo kakvog prava kaptola. Tako je svršio ovaj neugodni spor, koji je prouzrokovao mnogo sablazni i duhovne štete vjernicima. Naša braća, da ne bi opet došlo do kakve neugodnosti, nijesu više tražili procesije, a svu pobožnost na čast sv. Paškala obavljali su unaprijed samo u crkvi.[27]

3. Pobožnost sv. Anti

Pobožnost prema sv. Anti, najslavnijem Svecu Franjevačkog Reda, kako je bila počela u prvoj kapeli, tako se je nastavila i u Gospinoj crkvi.[28] I u novoj crkvi podignut je Svecu jedan oltar; ali, mjesto slike, koja je bila na oltaru u kapeli, sad je postavljen Svečev kip. Odmah u početku oltar je bio od drva. O. Ante Jukić podigao je novi oltar od mramora[29] s novim lijepim Svečevim kipom, što je znatno doprinijelo uvećanju vanjske svečanosti.

---

i odnošaj Pavlovićev s OO. Franjevcima, koji nije bio uvijek prijateljski, opisao je O. Marković u svojoj spomenutoj knjizi »Una recensione senza precedenti«, koju je napisao na obranu OO. Franjevaca protiv napadaja Josipa Alačevića.

[25] »In Causa Nullitatis Interdicti«, 323—326. Ondašnji hvarski kapitularni vikar, višegodišnj sveučilišni profesor kanonskoga prava na sveučilištu u Padovi, pisao je Pavloviću, 18. XI. 1799, između ostaloga: »Io non mi sarei mai immaginato che in Spalato dovesse sentirsi una nescienza tanto nauseante«.

[26] »In Causa Nullitatis Interdicti«, 326 sl. Odluke je izdao za patrijarha njegov generalni vikar kanonik Don Vice Brenciaglia. Našu je braću u ovoj parnici zastupao kanonik i kapuanski gen. vikar Don Josip Malisana.

[27] Zlatović, Franovci, 315; Monografije, 403.

[28] Metodo, 35 sl.; Pravilnik, 33 sl.

[29] V. gore s. 167.

Pobožnost prema sv. Anti još se više umnožila, kad je god. 1895 O. Andrija Matutinović ustanovio Pob. Zadrugu sv. Ante,[30] koju je za neko vrijeme vodio on, a kasnije O. Honorat Miloš, te kad je O. Miloš ustanovio »Kruh Sv. Ante« za siromahe. Pob. Zadruga bila je nekako zamrla, ali ju je uprava svetišta ponovno oživjela god. 1929, te je kroz kratko vrijeme postala najjačim vjerskim društvom u Splitu. Imala je naime preko 600 članova. Prvi joj je pretsjednak bio sada blagopokojni Ivan Urlić, ravnatelj kancelarije okružnog suda. Potpredsjednica je bila gđa. Ema Dujmović. Zadruga je kroz kratko vrijeme dobila svoju zastavu, koju su izradile ČČ. Školske Sestre u Splitu. Na zastavi je s jedne strane sv. Ante, s druge strane Gospa od Zdravlja. Pob. Zadruga sv. Ante silno je doprinijela umnoženju Svečeva javnog štovanja, jer su se svake druge nedjelje u mjesecu držali pred Svečevim oltarom crkveni sastanci, na kojima je, uz druge molitve, bio govor o Svečevim odlikama i krjepostima. I za siromahe, koji primaju »Kruh sv. Ante«, uprava je svetišta g. 1929 odredila, da svakog utorka moraju doći pred Svečev oltar, izmoliti krunicu sv. Ante za svoje dobročinitelje, pa tek onda mogli su dobiti milostinju. I to je znatno doprinijelo umnoženju javnog Svečeva štovanja.

Ali tomu je najviše doprinijela t. zv. Javna pobožnost sv. Ante. To je pobožnost, koja se obavlja svakog utorka pred izloženim Svetotajstvom. Za vrijeme, dok je izloženo Svetotajstvo, govori se Misa, a na koncu Mise pjeva se pjesmica sv. Ante »Ak' od Ante tražiš čuda« (Si quaeris miracula) s odnosnom molitvom, a svrši s blagoslovom sa Svetotajstvom.[31] Ova je pobožnost zavedena u ožujku god. 1929 i obavlja se svakog utorka kroz cijelu godinu. Prije toga obavljala se za nekih 30 godina samo pred Svečev blagdan pobožnost 13 utoraka sv. Ante, bez izloženja Sve-

[30] Te godine O. A. Matutinović, kako nam je sam kazivao, propovijedao je korizmu u Splitu u stolnoj crkvi, u crkvi sv. Križa i sv. Petra, pa je svojim propovijedima potakao i oduševio vjernike za Pob. Zadrugu sv. Ante.

[31] U nekim crkvama ta se pobožnost obavlja uveče pred izloženim Svetotajstvom. Papa Lav XIII podijelio je, 3. VII. 1894, potpuni oprost svima vjernicima, koji ispovjeđeni i pričešćeni prisustvuju ovoj pobožnosti.

totajstva. Znamenito je pri tome, da na Misu, koja se govori na Svečevu oltaru, velik broj vjernika pristupi na sv. pričest, navlastito za 13 utoraka pred Svečev blagdan. Devetnicu pred blagdanom sv. Ante uveo je g. 1919 O. Augustin Škomrlj iz Ramljana.

God. 1929 počeo se slaviti Svečev blagdan svečanije nego prije. Uvedene su naime dvije stvari, koje predviđa franjevački Obrednik i koje se drže po drugim franjevačkim crkvama na svijetu, a te su blagoslov i procesija s ljiljanima oko crkve i blagoslov djece na čast sv. Ante. Te su okolnosti privukle mnoštvo djece i njihovih roditelja k Svecu svega svijeta.

God. 1931 i 1932 slavila se 700-godišnjica Svečeve smrti i proglašenja Svecem. U obe prigode proslava je bila veličanstvena. Prvom prigodom, zauzimanjem nekih gospođa, u prvom redu Jozice Ingulić, izradile su splitske ČČ. Školske Sestre jedan krasni zastor, tavaju ili mapu i dva jastuka za oltar sv. Ante.[32] Drugom prigodom, nastojanjem gđâ. Danice Antunović i Vjekoslave ud. Lovrić, poklonili su štovatelji Svečevi razne zlatne predmete, od kojih se dao napraviti zlatni ljiljan. Ljiljan sa 5 razvijenih cvjetova i 2 pupoljka izradila je splitska tvrtka Filipa Miše. Na ljiljanu su urezane riječi: »Velikom Čudotvorcu vjernici grada Splita 1232—1932«.[33]

Na 25 rujna 1932 bila je svečeva proslava 700-godišnjice u Sinju, u kojoj je sudjelovala sva sinjska krajina. Zauzimanjem uprave svetišta Gospe od Zdravlja, proslavi je sudjelovala i Pob. Zadruga sv. Ante iz Splita. Ona je, tom prigodom, priredila hodočašće u Sinj. U hodočašću je sudjelovalo preko 300 hodočasnika s glazbom. Zadruga je imala plemenitu misao, da Sv. Anti u Sinju pokloni jedan srebreni ljiljan. Doprinosima i darovima Svečevih štovatelja bilo u naravi bilo u novcu ljiljan je izradila splitska tvrtka I. Valle. Ljiljan je svečano predan u Sinju, nakon procesi-

[32] »Gospa od Zdravlja« 1931, 60.

[33] Blagoslov ljiljana bio je u predvečerje Svečeva blagdana, 12. VI. 1932. Kumovao je sada blagopokojni Slavko Radica, općinski prisjednik, i gđa. Antica Pentić. »Gospa od Zdravlja« 1932, 75. Tu je opisan obred svečanosti. Na str. 76 nalazi se popis onih koji su što poklonili za ovaj ljiljan.

je.[34] Upravitelj Pob. Zadruge sv. Ante predaju je popratio slijedećim kratkim govorom:

»Dični moj sinjski i cetinski narode!

Na daleko je poznata živa vaša vjera i duboka vaša odanost prema vašoj i našoj Pomoćnici i Majci — vječna Joj slava i hvala! — čudotvornoj Gospi Sinjskoj. Ova vjera i odanost potakle su i nas, štićenike Milostive Gospe od Zdravlja, da se združimo s vama u odavanju počasti i slave jednomu od najvećih štovatelja Majke Božje, iza Boga i Bl. Dj. Marije gotovo najvećemu dobrotvoru našega roda, slavnomu i svetomu Anti Paduanskomu. Već 700 godina on milo na nas gleda iz nebeskih sjajnih dvora, tješi ucviljene, krijepi slabe i nemoćne, ozdravlja bolesne i pritiče nam u pomoć u svima našim potrebama. Već 700 godina uzdižu se, preko njegovih svetih ruku, do prijestolja Božjega naši vapaji, a silazi k nama utjeha, nada, milost i milosrđe. I sada, kad pred očima imamo ta beskrajna dobročinstva, koja smo kroz minulih 7 vjekova od njega primili, i sva ih hoćemo jednim zamahom da proslavimo; sada, kad vi, sinovi slavnih sinjskih junaka i cetinskih krajišnika, hoćete da s cijelim katoličkim svijetom proslavite ovoga Sveca svega svijeta, mi smo dohrlili k vama sa žala jadranskoga mora, da se pridružimo vašoj slavi, da združenim silama odamo počast, ljubav i zahvalnost našemu zajedničkom dobročinitelju. Mi smo nekoliko časaka prije stupali s vama u onoj velebnoj procesiji i ulicama vašega grada pratili kip vašeg i našeg zaštitnika. I dok su naša glazbila svirala počast svetim nebeskim dvoranima, upravljala su u isti mah i najljepši pozdrav dičnim sinjskim građanima; a naše pjesme i molitve dizale su se u nebeske visine i od Boga, Njegove Presv. Majke i našeg miljenika sv. Ante vapile sreću i blagoslov obitavaocima vaših kuća i članovima vaših obitelji.

Da ovom našem izljevu međusobne bratske sloge i susretljivosti ostavimo trajnu uspomenu, dali smo izraditi jedan srebreni ljiljan — simbol i znak onoga Sveca, kojega nas je čast i slava k vama dovela. I sada, dok ovaj ljiljan, preko ruku vašega M. P. O. župnika,[35] poklanjamo vašem i našem mogućem zaštitniku, vas, ljubljena braćo, molimo, da s njim zajedno primite bratska srca naša.

---

[34] Ljiljan je nosila podpretsjednica Pob. Zadruge sv. Ante gđa. Ema Dujmović u pratnji sada pokojnih g.Ivana Urlića, predsjednika, i g. Ivana Antunovića, odbornika Zadruge. Opis proslave i popis onih koji su što doprinijeli za ljiljan, v. »Gospa od Zdravlja«, 1932, 99 sl.

[35] Župnikom u Sinju bio je tada O. Špiro Živković iz Zatona kod Šibenika. On se je toplim riječima zahvalio, u ime svega naroda, na ovom vidljivom znaku bratske ljubavi, uvjeravajući splitske hodočasnike o ljubavi i odanosti Sinjana prema njima.

A ti, mili brate, Ante sveti, diko našeg Reda i mogući naš zaštitniče, primi ovaj ljiljan; primi ovaj, premda slabi dar naše duboke zahvalnosti za sva dobročinstva, koja si nam kroz vjekove dijelio. Blagoslovi sve one koji ti ga poklanjaju. Blagoslovi naš dični sinjski i cetinski narod, s kojim te danas u zajednici slavimo. Blagoslovi i ovaj vez, ovaj dokaz naše trajne, nepokolebive ljubavi, da te jednoga dana ovako bratski zajednički slavimo u našoj vječnoj, nebeskoj domovini«.[36]

4. Štovanje sv. Relikvija

Relikvije Svetih nekoć su se više običavale izlagati javnom štovanju kao što su im i vjernici više iskazivali privatno štovanje nego sada. Oko god. 1790 dao je O. Jeronim Balin na zidu prezbiterija do oltara sv. Paškala napraviti posebnu udubinu (raku), da u njoj budu izložene svete moći ili relikvije.[37] Relikvije su tu zaista stale sve dok nije O. Špiro Tomić god. 1885 nabavio i tu postavio kip sv. Josipa. Tad su relikvije postavljene dijelom na veliki oltar s jedne i s druge strane svetohraništa, gdje je bio prostor za to udešen, a dijelom u sakristiju. Kasnije su sve stavljene u dosadašnju sakristiju.

Svetih relikvija, koje su se izlagale javnom štovanju kao i onih koje je upotrebljavao O. J. Balin i drugi redovnici za vlastitu pobožnost, bilo je mnogo. Prve su bile redovito veće u količini od kostiju dotičnih Svetaca, a nalazile su se u oduljim staklenim posudama; druge manje, od Svečeve kosti, odijela, groba ili drugog predmeta u vezi s dotičnim Svecem, stale su u malim limenim ili srebrnim kutijama. U nekim takovim kutijama ima po više moćiju zajedno, raznih Svetaca ili drveta Križa s njima.

Velik je broj relikvija, gdje je na kutiji oštećen pečat, koji ih zatvara, ili se je izgubilo pismo, koje dokazuje njihovu autentičnost, t. j. da su ispravne. Ovih ne uzimljemo u obzir, a donosimo popis onih, koje su nesumnjivo ispravne, t. j. gdje je pečat nepovrijeđen i za koje postoji službeno svjedočanstvo njihove autentičnosti. Uz svaku relikviju

[36] Na ljiljanu j bio urezan natpis: »Velikom Čudotvorcu u Sinju 20. IX. 1932 Pob. Zadruga u Splitu.«

[37] V. sliku na str. 170. To je ona udubina s naše desne strane, kraj križa ispod dvaju stajališta Križnog Puta; v. također str. 164.

donosimo oznaku od čega je — na latinskom jeziku, kako je na relikviji — ko ju je i kada proglasio ispravnom.

1. Sv. Josipa, Zaručnika Bl. Dj. Marije (ex pallio), proglasio ispravnom Fr. Joseph Bartholomaeus Menochio O. E. S. A., Praef. Sacrar. Ap. 18. III. 1808.

2. Sv. Josipa, Zaručnika Bl. Dj. M. (ex pallio), Fr. Jos. V. Bart. Menochio, O. E. S. A., Praef. Sacr. Ap. 23. III. 1808.

3. Sv. O. Franje Asiskoga (ex cilicio), isti 18. III. 1808.

4. Sv. Stjepana Prvomuč. (ex ossibus), isti 23. III. 1808.

5. Sv. Ivana Evanđ. (ex sepulchro), isti 23. III. 1808.

6. Sv. Jeronima Nauč. (ex ossibus), isti 12. IV. 1808.

7. Sv. Tome Ap. (ex ossibus), isti 12. IV. 1808.

8. Sv. Lovre Muč. (ex ossibus), isti 12. IV. 1808.

9. Sv. Katarine Dj. Muč. (ex ossibus), isti 12. IV. 1808.

10. Više skupa: Sv. Jeronima Nauč., sv. Fabijana Pape Muč., sv. Sebastijana Muč., sv. Ivana Bisk., sv. Lovre Muč. sv. Ruže Limanske (ex ossibus) i sv. Ante Pad. (ex caputio), isti 2. V. 1808.

11. Više skupa: Drvo sv.Križa, Bl. Dj. Marije (ex vestim.), sv. Josipa Zaručn. Bl. Dj. M. (ex pallio), sv. Joakima, sv. Ane, sv. Zaharije, sv. Elizabete (ex ossibus), sv. Ivana Krstitelja (ex capite), isti 12. V. 1808.

12. Sv. Vicenca Ferreri (ex ossibus), isti 12. VI. 1808.

13. Sv. Margarite Kortonske (ex habitu), isti 22. V. 1808.

14. Sv. Paškala Bailonskoga (ex ossibus), isti 22. VI. 1808. Istu je ponovno autentizirao splitski kanonik Josip Kojić, jer je pečat bio oštećen.

15. Sv. Didaka (ex ossibus), isti 22. V. 1808.

16. Sv. Jakova iz Marhije (ex ossibus), isti 22. VI. 1808.

17. Sv. Ivana Kapistrana (ex habitu), isti 22. VI. 1808.

18. Više skupa: Drvo sv. Križa, sv. Petra i Pavla (ex involucro serico capitum), sv. Ivana Ap. i Ev. (ex sepulchro), sv. Jakova Ap. star., sv. Jakova Ap. mlađ., sv. Andrije Ap., sv. Tome Ap., sv. Filipa Ap., sv. Bartula Ap., sv. Šimuna Ap., sv. Tadeja Ap., sv. Mateja Ap. itd., sv. Luke i sv. Marka Ev. (ex ossibus), Bl. Dj. Marije (ex sepulchro), sv. Josipa (ex pallio), sv. Ivana Krstit. (ex cranio), sv. Ane, sv. Joa-

kima, sv. Zaharije, sv. Elizabete, sv. Lovre, sv. Blaža, sv. Klare, sv. Didaka, sv. Paškala Bailon. (ex ossibus), sv. Margarite Korton., sv. Ante Pad., sv. O. Franje As. (ex habitu), isti 21. VIII. 1808.

19. Sv. Petra Ap. (particula ex velo serico, in quo involutum fuit caput), proglasio ispravnom Benedikt Fenaja, patrijarh carigradski, vikar rimski 12. IV. 1808.

20. Sv. Pavla Ap. (particula ex velo serico, in quo involutum fuit caput), isti 12. IV. 1808.

21. Sv. Franje Paulskoga (ex pallio), isti 12. IV. 1808.

22. Sv. Franke Rimske (ex veste interiori), isti 12. IV. 1808.

23. Sv. Ivana od Križa (ex tela imbuta sanguine), isti 12. IV. 1808.

24. Sv. Lovre Muč. (ex ossibus), isti 12. IV. 1808.

25. Sv. Filipa Neri (ex praecordiis), isti 12. IV. 1808.

26. Sv. Ane Majke Bl. Dj. M. (ex ossibus), isti 6. IV. 1808.

27. Više skupa: Drvo sv. Križa, Bl. Dj. Marije (ex sepulchro), sv. Ivana Krstitelja (ex cranio), sv. Andrije Ap., sv. Tome Ap., sv. Šimuna Ap., sv. Matije Ap. i Ev., sv. Kuzme Muč., sv. Katarine Dj. i Muč., sv. Marije Magdalene (ex ossibus), sv. Ante Pad. (ex tunica), sv. Margarite Korton. (ex adipe), isti 30. IV. 1808. [38]

28. Sv. Katarine Dj. Muč. (ex ossibus), proglasio kardinal vikar Julij Marija de Somalia 24. V. 1808.

29. Sv. Bernardina Sienskoga (ex veste), isti 24. V. 1808.

30. Sv. Margarite Korton. (ex adipe), isti 24. V. 1808.

31. Sv. Karla Boromejskoga (ex ossibus), isti 3. VIII. 1808.

---

[38] Ove relikvije, kao i one pod br. 11 i 18, ne mogu se više izlagati javnom štovanju vjernika. Prema odredbi Sv. Kongr. Obreda od 27. V. 1826 i rješenjima Sv. Kongr. Oprosta od 22. II. 1847 i Sv. Kongr. Obreda od 18. II. 1843 i 25. V. 1906, koje je usvojio i novi Kodeks kanonskoga prava, kan. 1287 § 2, čestice sv. Križa ne smiju se izlagati javnom štovanju u istoj kutiji zajedno s relikvijama Svetih, nego moraju imati posebnu kutiju. Odredba je razložita, jer štovanje, što se iskazuje sv. Križu, radi Presv. Osobe koja je na njemu visjela, više je od štovanja što se iskazuje relikvijama Svetih, pa ne smije doći u pogibao, da mu se iskazuje isto štovanje kao i relikvijama Svetih i obratno.

32. Sv. Dujma Bisk. i Muč. Solinskoga, sv. Ivana Ursini patrona trogirskoga (ex ossibus), proglasio ispravnom Lelij Cippico, splitski nadiskup 12. II. 1804.

33. Sv. Paškala Bailon. (ex ossibus), isti 2. VI. 1805.

Pojedine od ovih relikvija stavljale su se na oltar na dan dotičnoga Sveca i, nakon obavljene pobožnosti, davale vjernicima na ljubljenje, naročito na Gospine svetkovine, na sv. Paškala, sv. Antu, sv. O. Franju, itd.

U dugim staklenim posudama, koje su do god. 1927 stale na posebnom mjestu na velikom oltaru, nalazile su se relikvije Mučenika i Mučenicâ: sv. Justina, sv. Severija, sv. sv. Jukundina, sv. Eustropija, sv. Pacifike, sv. Redempte, sv. Amanda, sv. Klementa, sv. Benedikta, sv. Redempta, sv. Konstancija, sv. Klare, sv. Aurea, sv. Eterija, sv. Lovre, sv. Kandile, sv. Trankvilina, sv. Urbana, sv. Fulgensa, sv. Justina, sv. Izidora, sv. Verekunde i sv. Honorate. Iz imena bi se dalo zaključiti, da su to kosti nepoznatih Mučenika i Mučenica, kojima su dana ova počasna imena.

Upada u oči, da su gotovo za sve gore nabrojene relikvije svjedočanstva ispravnosti izdana god. 1808. Među ovim svjedočanstvima našli smo pismo O. Jeronima Balina od 17. VI. 1808, upravljeno O. Frani Buriću, koji je tada boravio u Rimu, gdje ga moli, da mu na povratku donese nekoliko relikvija. Nema sumnje, da je O. Burić ispunio pobožnu želju svoga dobrog prijatelja i brata, koji mu je toliko pomagao oko ukrašenja svetišta i uzveličanja službe Božje u njemu; pa je vjerojatno, da je koja od tih relikvija pripadala O. Balinu. Sigurno je, da je O. Burić držao nekoliko relikvija i za vlastitu pobožnost, i to baš od ovih nabrojenih. Na trima svjedočanstvima piše: »Br. 7, 8, 30 moje zbirke«. Gdje su ostala svjedočanstva ove zbirke, nije nam poznato. Relikvije su možda među onima, za koje su se svjedočanstva izgubila.

Relikvijâ s uredovnim pečatom, a bez propisanog svjedočanistva ima velik broj. Vrijedno je da ih spomenemo, jer su neke od njih posve neobične. Te su: sv. Andrije Ap., bl. Lovre iz Brunduzija (onda još nije bio proglašen Svecem), sv. Barbare Dj. i Muč., sv. Cira M., sv. Petra Alkantarskoga, kamena s mjesta gdje su Apostoli sastavili Vjerovanje, sv. Julijana M., sv. Rozalije Dj., sv. Ljudevita bisk.

Tolos., sv. Sebastijana M., sv. Filipa Ap., sv. Marka Ev. (2), sv. Romana M., kamena gdje su Apostoli spavali kad je Isus molio u vrtu, sv.Andrije Cacioli (2), sv. Lovre iz Brunduzija, sv. Andrije Corsini, sv. Ivana Nepom. M., sv. Mladenaca M., sv. Petra Regalata, sv. Klementa Pape M., bl. Eustohije Dj., sv. Jeronima Emiliani, sv. Dominika, sv. Gerarda, sv. Apolonije Dj. M., sv. Mateja Ap. (3), sv. Alojzija, sv. Blaža i sv. Jeronima (3 zajedno), sv. Ivana i Pavla, Drvo Križa (bez natpisa), sv. Roka, bl. Egidija Isp., sv. Emigdija Bisk., sv. O. Franje As., sv. Gaudencija bisk. Auks., sv. O. Franje, sv. Ante Pad. i sv. Serafina (3 zajedno), sv. Bartula Ap., sv. Kristofora, sv. Martina, mjesta bičevanja, jaslica Isusovih, sv. Ivana od Boga, sv. Sotera Pape M., sv. Tome Akv., bl. Sebastijana ab Apparitione, bl. Odorika Udin., bl. Tome B., sv. Benedikta Op., sv. Pija V Pape, sv. Tadeja Ap., sv. Ignacija Loj. (2), mjesta gdje je pastirima naviješteno Rođenje Isusovo, sv. Atanazija (2), sv. Marcela Pape M., sv. Monike, sv. Barnabe Ap., sv. Janje Dj., M., bl. Egidija As., sv. Kamila, sv. Agate Dj. M., sv. Kajetana, bl. Bonaventure a Pot. (2), bl. Aleksandra Saul., sv. Ivanke Franke Chantal., sv. Feliksa Kantal., sv. Cecilije Dj. M., sv. Matije Ap., sv Andrije Avel., sv. Aleksija i sv. Hilariona (zajedno), sv. Barbare Dj. M., bl. Andrije de Comit., sv. Josipa iz Leonise, sv. Augustina, mjesta Zadnje Večere, sv. Luke Ev. (2), sv. Ivana Milostinjara, sv. Franje Paulskoga, sv. Marka Ev., sv. Didaka, sv. Martina, sv. Ivana Bisk., sv. Zaharije, sv. Ivana de Matha, sv. Optata M., sv. Ambrozija, mjesta jaslica, sv. Taize Pokornice, kamena na kom je Isus sastavio Očenaš, kamena koji je takao prsten Bl. Dj. Marije, sv.Liborija; zajedno: Drvo Križa, Bl. Dj. Marije, sv. Josipa, stupa sv. Andrije Ap., sv. Šimuna Ap., sv. Lovre M., sv. Franje Paul., sv. Bernarda, sv. Ivana, sv. Lucije, sv. Nikole, sv. Roka, sv. Vicenca, sv. Stjepana Prvomuč.; zajedno: sv. Jurja, sv. Jacinta, sv. Ivana Kapistr., sv. Galikana M., sv. Januarija B. M., sv. Filipa Neri, sv. Franje Borgia, sv. Eustohije Dj. M., sv. Franke Rimske, sv. Pija V. Pape, sv. Franje Saleskoga, sv. Lovre M., sv. Trifona M., sv. Benedikta; zajedno: sv. Josipa Zaručn. Bl. Dj. Marije, sv. Ivana Krstitelja, sv. Petra Ap., sv. Pavla

Ap., sv. Lucije Dj. M., sv. Vicenca Ferreri, sv. Valenta M., sv. Paškala i sv. Elizabete.

Ima nekoliko s nečitljivim natpisom ili razbijenim staklom i oštećenom relikvijom, pa njih ne spominjemo.

5. Pobožnost dušama u čistilištu

Kao što su izgledan život, lijepe propovijedi i mudri savjeti redovnikâ, koji su živjeli i djelovali u samostanu Gospe od Zdravlja, privlačili vjernike, da kod njih traže pomoći u svojim duševnim potrebama, tako su ih i sveti obredi, što su se u Gospinu svetištu obavljali, poticali, da kod istih traže pomoći i za svoje pokojnike. Još od početka svetišta zapaža se, kako vjernici posebno žele, da se u njemu govore sv. Mise za njihove pokojnike. Vjernici su u Gospe od Zdravlja prosili ne samo zdravlje svojim bolesnicima, nego i olakšanje i oslobođenje iz čistilišnih muka svojim pokojnicima. Broj sv. Misa za umrle tako se umnožio, da im redovnici nijesu mogli zadovoljiti radi postojećih crkvenih propisa, koji u stalne dane nijesu dozvoljavali mrtvačkih Misa. Radi toga je uprava svetišta molila Sv. Stolicu za dozvolu, da bi se Mise za mrtve mogle pjevati i na neke od tih dana. Papa Lav XIII dozvolio je, 20. V. 1878, da se Mise za mrtve mogu pjevati svake sedmice kroz tri dana, osim kad su povlašteni dani i svetkovine prvoga i drugoga reda. Od 10. III. 1894, odredbom splitskog biskupa Filipa Franje Nakića, na molbu gvardijana O. Miloša, veliki je oltar bio povlašteni oltar, t. j. tu se je mogla govoriti Misa za mrtve s potpunim oprostom za dotičnog pokojnika svaki put.

Pobožnost prema dušama u čistilištu posebno se obavljala na Mrtvi dan i u osmini Mrtvog dana, svetim Misama, oficijem i odriješenjima za mrtve. Oficij za mrtve molio se koliko na Mrtvi dan toliko u osmini. Jednako tako sv. Mise su se govorile i odriješenja davala. Na sam Mrtvi dan iza oficija i svečane Mise za mrtve davalo se 6 odriješenja. Kako smo vidjeli, u svetištu je god. 1774 napravljeno 5 grobova.[39] Na Mrtvi dan nad svakim od tih grobova davano

je odriješenje. Šesti grob bio je izvan crkve, s desne strane prezbiterija kraj malih vrata. To je bio kameniti sarkofag, u koji je bio ukopan O. Josip Kukavica, što je preminuo u Gospinu samostanu 29. listopada 1822 u dobi od nekih 100 godina.[40] Odriješenje na Mrtvi dan davalo se najprije nad tim sarkofagom, pa onda na 5 drugih grobova, koji su se nalazili po prilici ispred pojedinoga od 4 oltara, a peti po sredini crkve.

Mise i oficij govorili su se bilo kroz osminu Mrtvog dana bilo preko godine i za stanovite preminule dobročinitelje svetišta i samostana Gospe od Zdravlja i njihovu rodbinu. Osim toga, govorilo se je za iste dobročinitelje 52 Mise na godinu, t. j. svake nedjelje u godini. Već u početku pri osnivanju samostana neki su dobročinitelji ustupili čestice svoga zemljišta, da se na njima sagradi samostan i crkva, uz uvjet da se preko godine govori stalni broj Misa i moli mrtvački oficij za duše njihovih pokojnika.[41] Tako se je za baštinike grofa Petra Marchi (kasnije Martinis), počam od god. 1743, kroz osminu Mrtvog dana pjevala jedna Misa i govorio mrtvački oficij. — Za godišnji livel mletačkih lira 8 govorila se je, počam od god. 1742, jedna pjevana Misa na Gospinu oltaru i jedna tiha po nakani grofice Nikoline Capogrosso-Rosolim. — Baštinici grofice Elizabete Capogrosso: Jeronim i Petar Capogrosso Cavagini i njihovi nasljednici davali su, od god. 1744, najprije zajednički, zatim svaki napose, da naša braća govore godišnje 3 tihe Mise u crkvi sv. Dujma, a jednu pjevanu na povlaštenom oltaru u našoj crkvi po nakani kćeri pok Petra, a 4 tihe Mise na povlaštenom oltaru u našoj crkvi po nakani braće Nikole i Vicka Capogrosso. — Za grofove Cindro govorio se je od god. 1745 svake godine broj Misa, koji je odgovarao godišnjem livelu od 11 mletačkih lira. Ove su se Mise govorile do god. 1749, jer je svotu proviđao samostanski sindik g. Mačukat. Od te godine, prema sporazumu samostana s grofom Jakovom Cindro, govorilo se godišnje 8 Misa prema raznoj nakani, dok se nije utvrdilo, da se 4

[39] V. gore s. 160. U staroj kapeli davalo se 5 odriješenja. Metodo, 39 sl.

[40] **Bačić**, Nekrolog, 157.

[41] Koju je ko česticu i kada dao, vidi se na tlorisu, gore str. 149.

govore u crkvi sv. Rajnera, a 4 u crkvi sv. Dujma. Kad je god. 1811 dokinuta crkva sv. Rajnera, svih 8 se govorilo u crkvi sv. Dujma, od kojih 4 na dan sv. Dujma. — Za baštinike gospode Buccareo govorile su se, počam od god. 1745, 2 Mise na povlaštenom oltaru za odgovarajući godišnji livel. — K ovima su dolazile još 3 Mise, koje su se govorile od god. 1834, prema sporazumu gvardijana O. Ante Jukića s Matom Laghi, baštinikom Josipa Koser, za njegov livel na tlu samostana od godišnjih 15 lira. [42]

Misâ, koje su se govorile za ove ostavštine, bilo je 23. Iako to nije velik broj, ipak je tekom vremena stvarao poteškoće. Zemljište, koje je bilo ustupljeno za crkvu i samostan, kad se je na njemu sagradila crkva i samostan, nije više moglo davati prihoda; pa je samostan, koji se je uzdržavao samo milostinjom, osjećao teškoću za uzdržavanje rodovničke obitelji, osobito gostiju, koji su uvijek u velikom broju dolazili u samostan. Stoga je gvardijan O. Andrija Burić god. 1841 zamolio Sv. Stolicu, da bi ih snizila na 10. U molbi je, osim tih razloga, navedeno, da se je te godine mnogo potrošilo za poprav trošnog samostana; da je crkva najposjećenija u Splitu: u njoj se drže sveti obredi s najvećom doličnošću, a izloženje Svetotajstva svake nedjelje u godini; da se na godinu govore 52 sv. Mise za dobročinitelje, t. j. svake nedjelje, a osim toga da ih se 12 pjeva s jednim mrtvačkim noćnikom (nocturnus) i 4 s cijelim mrtvačkim oficijem. Sv. Stolica našla je molbu opravdanom i s odlukom Sv. Kongr. Rev. Fabricae S. Petri od 27. III. 1841 ovlastila splitskog biskupa, da može dozvoliti za 20 godina, da se za ove ostavštine govori 10 sv. Misa na godinu. [43] Biskup Vje-

[42] Sve ove ostavštine, odnosno Mise i oficiji, koji su se govorili za njih, ubilježeni su u posebnoj knjizi sv. Misa. U toj knjizi svake je godine bilo zabilježeno, kad im se je udovoljilo, uz potpis odnosnog starešine samostana

[43] Cijeli reskript glasi:

»Beatissimo Padre! I Francescani di Pozzo Buon in Spalato vivono di carità, giacchè non hanno alcuna possidenza e con tutto ciò sono obbligati di celebrare ogni anno ventitre Messe e recitare alcuni ofizi dei defunti per alquanti livelli; quindi il guardiano e Superiore della stessa Comunità Religiosa umilmente prega Vostra Santità a voler ridurre a minor numero le suddette Messe, appoggiando la sua petitzione alle seguenti ragioni:

koslav Marija Pini, 30. IV. 1846, dozvolio je za 20 godina, da se govori 10 Misa, a mrtvački oficij u cijelosti kao i prije. Na 7 siječnja 1867 Sv. Stolica ponovno je dozvolila, da se indult može produljiti za daljnih 20 godina, što je kapitularni vikar u Splitu Silvestar Guina učinio 31. dana istoga mjeseca i godine. Ista je dozvola produljena također za 20 godina reskriptom Sv. Stolice od 28 veljače 1888 i odlukom splitskog biskupa Marka Kalogerà od 13 ožujka 1888, dok napokon nije Sv. Kongr. Redovnika reskriptom od 23 prosinca 1909, sanirajući propust za prošle 2 godine, ovlastila vrhovnog starešinu Franjevačkog Reda O. Dionizija Schulera, da indult produlji za uvijek, što je ovaj i učinio 14.

---

1. Il Fondo per cui si devono celebrare annualmente le suddette ventitre Messe non è fruttifero, giacchè il Convento dei suddetti Padri è stato fabbricato sopra quel fondo.

2. In quest' anno pel ristauro del Convento si fecero grandi spese, debiti e doveri.

3. Fuori delle spontanee obbligazioni dei Fedeli non vi esiste altra rendita per far fronte alle quotidiane spese di una tale Comunità Religiosa

4. Lo stesso Convento serve di ricovero gratuito a forestieri, specialmente ai Padri delle Missioni nelle parti degl' Infedeli.

5. La Chiesa di Pozzo Buon è la più frequentata in questa Città, perchè tutti i giorni è aperta al pubblico culto e colla massima decenza si celebrano le sagre funzioni specialmente nelle principali Feste e Domeniche, nelle quali vi è per tutto l' anno l' esposizione del Ssmo Sagramento.

6. Ogni anno si celebrano cinquantadue Messe nelle Domeniche per i Benefattori, di più dodici Cantate con un Notturno, ed altre quattro coll' intiero Offizio de morti.

L' umile Oratore appoggiato a tali forti ragioni, ed offrendo fervide preci per la sempre maggior prosperità e conservazione di Vostra Santità Supremo Padre e Gerarca della Cattolica Religione, nutre perciò dolce speranza d' essere esaudito. Che...

Ex Audientia Ssmi

Die 27 Martii 1841

SSmus, attentis expositis, et veris existentibus narratis, remisit preces arbitrio, et conscientae Ordinarii Spalaten. cum facultatibus necessariis, et opportunis, ut reductionem onerum Missarum inhaeren. introscripto Legato, modo, et forma sibi benevisis per annos viginti indulgere possit, et valeat. Contrariis quibuscumque minme obstantibus.

A. Matteuci Sacrae Congnis Rev. Fabricae

S. Petri a Secretis

L. S. Rego. pag. 52. numo. 516.

siječnja 1910.[44] Od tada se, za ove ostavštine govori svake godine 10 sv. Misa i 1 mrtvački oficij u osmini Mrtvog dana.

K ovim ostavštinama treba još dodati kasnije nadošle: Fra Ignacija Matutinovića iz Zaostroga, brata lajika Družbe sv. Filipa Neri u Splitu — koji je stanovao u samostanu Gospe od Zdravlja i upravljao dobrima splitskog biskupa — jedna Misa pjevana na 20 kolovoza za uvijek, i gosp. Antuna Maruli 2 tihe Mise, i to jedna kroz mjesec srpanj, a druga kroz osminu Mrtvog dana, također za uvijek.[45] Za ostale dobročinitelje Gospina samostana i svetišta Mise se govore po običaju. Njihov je broj znatno povećan od kad je pokrenuta misao podizanja zavjetnog svetišta, te se gotovo svaki dan govori po koja sv. Misa za žive i za preminule dobročinitelje, osim onih sv. Misa i čitavih ili djelomičnih oficija, koje se, prema našim propisima, govore i obavljaju 17 puta na godinu za braću, rodbinu i dobročinitelje Reda i provincije.

Od god. 1931, kad je uvedena pobožnost mjeseca studenoga ili mjeseca Gospe od Zdravlja, još se, za vrijeme pobožnosti, mole posebne molitve za duše od čistilišta.

6. Pobožnost sv. Josipu

Franjevački Red, kako se je odlikovao u pobožnosti prema otajstvima našega otkupljenja, tako se je odlikovao i u pobožnosti prema osobama koje su bile s njima u bližoj vezi. To vrijedi u prvom redu o sv. Josipu, prečistom zaručniku Bl. Dj. Marije i othranitelju ili poočimu Spasitelja Isusa. Štovanje sv. Josipa posebnom svetkovinom u cijeloj Crkvi potječe iz novijeg vremena. Ali već u 13. vijeku nalazimo pojedine franjevačke samostane u Italiji kako svetkuju njegov blagdan. Generalni kapitul u Asizu god. 1399 naredio je, da se u cijelom Redu svetkuje blagdan sv. Jo-

[44] Izvornici ovih odluka kao i prve nalaze se u knjizi ostavština. U istoj knjizi navodi se, počamši od 7. XI. 1743, da se plaća godišnje lire 42 za livel braće Giovanizio. Ta se je svota plaćala sve do 21. X. 1765, pa onda nema više spomena. Vjerojatno je, da su baštinici odustali od daljnog potraživanja.

[45] Ovo posljednje prema odgovoru Sv. Kongr. Bisk. i Red. 10. XII. 1901.

sipa. Štovanje sv. Josipa među vjernicima mnogo se je proširilo uslijed propovijedi sv. Bernardina Sienskoga. Iz njegova pohvalnog govora o sv. Josipu sastavljene su i lekcije za drugi noćnik na svetkovinu Pokroviteljstva sv. Josipa. Kao širitelji štovanja sv. Josipa istakli su se i drugi Franjevci, kao bl. Bernardin iz Feltre, bl. Bernardin iz Bustis, sv. Petar Alkantarski i sv. Leonard iz Porto Maurizio. Papa Siksto IV, Franjevac, uveo je god. 1481 svetkovinu sv. Josipa za rimsku Crkvu, nakon česa se je malo po malo proširila na svu katoličku Crkvu. Papa Pijo IX proglasio je sv. Josipa zaštitnikom svete Crkve, podignuvši njegov blagdan na stepen prvoga reda. Pape Lav XIII i Pijo X još više su proširili i preporučili vjernicima pobožnost prema sv. Josipu: prvi naredivši 15. VIII. 1889, da se u mjesecu listopadu moli posebna molitva na njegovu čast, drugi odobrivši 18. III. 1909 za javno bogoslužje njegove litanije. Sva tri ova Pape bili su franjevački Trećoredci.

Štovanje sv. Josipa, kao što se je obavljalo u ostalim crkvama Franjevačkog Reda, tako se je obavljalo i u svetištu Gospe od Zdravlja. Povećano je bilo nakon što je Pijo IX proglasio sv. Josipa zaštitnikom Crkve. Vanjsko njegovo štovanje koliko privatno toliko javno postalo je mnogo jače, kad je god. 1885 O. Špiro Tomić nabavio lijepi Svečev kip i stavio ga na posebno počasno mjesto, gdje su prije bile relikvije. God. 1890 počela se obavljati trodnevnica, a god. 1925 devetnica. Svečev kip postavio bi se na oltar Gospe od Zdravlja i lijepo okitio zelenilom, ako ne bi pao kroz glušnu nedjelju, pa bi se pred njim obavljala pobožnost.[46] God. 1926 uvedena je pobožnost 6 srijeda na čast sv. Josipa. God. 1930 gđa. Marica Čulić Karlova poklonila je lijepi srebreni štap za Svečev kip. Kapitul naše provincije od 22. V. 1937 u Splitu proglasio je sv. Josipa zaštitnikom provincije u ekonomskom pogledu. Nastojanjem provincijala Dra O. Stanka Petrova podigla mu je u isto vrijeme u svetištu Gospe od Zdravlja mramorni oltar sličan oltaru Gospe od Zdravlja. Za donji dio oltara upotrebljen je mramor velikog oltara dosadašnjeg svetišta, a gornji je dio potpuno nov. Oltar je izradio splitski majstor Ante Frank, a sliku sv.

[46] Pravilnik, 11—13.

Josipa akademski slikar Frano Baće. Na donjem dijelu oltara uklesan je natpis: »Zaštitniku svomu Provincija Presv. Otkupitelja 1937.« Isti je kapitul zaključio, da unaprijed svake srijede gori uljena svjetiljka pred oltarom sv. Josipa u Gospinu svetištu i pred njegovom slikom u provincijalnom uredu.

7. Pobožnost sv. O. Franji

Po sebi se razumije, da su sinovi sv. Franje svetkovinu svoga sv. Oca slavili i u svetištu Gospe od Zdravlja kao najveći blagdan. U prvoj kapeli, gdje su bila samo 3 oltara, nije bilo posebnog oltara njemu posvećena, pa se je sva svečanost obavljala na oltaru sv. Ante.[47] Ali je bila njegova slika izvješena na javno štovanje.[48] Kad se je sagradila nova crkva, u njoj je sv. O. Franji podignut i posebni oltar. Za ovaj je oltar O. Jeronim Kojić poklonio god. 1779 novu lijepu sliku, a O. Ante Jukić podigao je, s pomoću dobročinitelja, svomu sv. Ocu za svoga trećeg starešinstva 1845—1847 novi mramorni oltar.[49]

Pobožnost prema sv. O. Franji porasla je u katoličkom svijetu, a dosljedno i u svetištu Gospe od Zdravlja, pod uplivom Pape Lava XIII. On je već u početku svoga pontifikata, na svetkovinu Ranâ sv. O. Franje, 17. IX. 1882, izdao encikliku »Auspicato concessum«, u kojoj je, poslije kratkog pregleda povijesti Trećega Reda sv. O. Franje i njegovih dobročinstva učinjenih Italiji, istakao, da će Treći Red donijeti veliku korist čovječanstvu i u današnje doba. Stoga potiče biskupe svega katoličkog svijeta, neka nastoje da svak upozna i cijeni Treći Red kako zaslužuje; da dušobrižnici marljivo upućuju vjernike o duhovnim povlasticama, koristi i blagodatima Trećega Reda koliko za pojedince toliko za društvo. Enciklika je našla snažan odjek. To je potaklo istog Papu, da slijedeće godine, 30. V., izda konstituciju »Misericors Dei Filius«, s kojom je ubla-

[47] Metodo, 37.
[48] Libro di fabrica, Entrata, 16.
[49] Protocolo, 25; v. gore s. 167.

žio pravilo Trećega Reda i olakotio njegovo vršenje, da ne bude nikakve zapreke njegovu širenju.

Ova Papina pisma padaju u doba, kad se vrijedni i zauzetni O. Špiro Tomić preselio iz Sinja i nastanio u Splitu. On je već u Sinju bio zasnovao i uzorno vodio Treći Red, pa je to učinio i sada u Splitu, okupivši u ovu

Grupa braće i sestara Trećega Reda s O. upraviteljem pri rastanku god. 1934

svetu zadrugu lijepi broj građana.[50] Tekom vremena, budući se umanjio broj redovnika u samostanu, i ova je zadruga prestala djelovati, ali ju je god. 1929 uprava svetišta nanovo pokrenula, posvećujući joj posebnu brigu koliko u primanju članova toliko u njihovu vođenju putem savršenosti.

Učestvovanje braće i sestara Trećega Reda povećalo je vanjsku svečanost blagdana sv. O. Franje jednako kao i svetkovine njegovih sv. Rana. Prigodom jednoga i drugoga dana izlagala se javnom štovanju relikvija sv. O. Franje i nakon pobožnosti davala na ljubljenje vjernici-

[50] **Zlatović,** Životopis Otca Špira Tomića, 50 sl., 64. On je zadrugom upravljao do svoje smrti. V. Ogledalo Franovačke Redodržave Prisv. Odkupitelja u Dalmaciji za prostu godinu 1887, Split 1887, 38 sl.

ma. God. 1929 uvedena je devetnica pred Svečev blagdan kao i ganutljivi obred Preminuća sv. O. Franje, t. j. njegova prelaza s ovoga svijeta u nebesku slavu (Transitus).

Nekoć se je običavao na blagdan sv. O. Franje prije svečane Mise, pjevati njegov život jednako kao na dan sv. Ante i sv. Paškala. Ovaj je život bio u stihovima,[51] a pjevala su ga dva pjevača obučena u kote.[52] Kad se umanjio broj redovnika, prestao je ovaj običaj. Mjesto toga pjevaju gradski pjevači, za vrijeme prve Mise, život dotičnog Sveca ili otajstva odnosnog blagdana, i to samo na blagdan Gospe od Zdravlja, Gospe od Začeća i sv. Paškala.[53]

8. Pobožnost sv. Tereziji M. I.

Sv. Terezija Maloga Isusa rodila se 2. siječnja 1873 u Alençonu u Francuskoj, a preminula 30. rujna 1879 u dobi od 24 godine u Lisieux-u kao redovnica Karmelićanka. Bog ju je proslavio s tolikim milostima i čudesima, da ju je Papa Pijo XI proglasio blaženom već 29. travnja 1923, a 17. svibnja 1925 svetom. Njezino štovanje brzo se raširilo po katoličkom svijetu, pa je gotovo u svaku crkvu došla njezina slika ili kip. O. Leonard Buljan nabavio je god. 1926 njezinu sliku i za svetište Gospe od Zdravlja, a majstor Josip Radica izradio je za nju i poklonio vrlo ukusan okvir. Iste godine uvedena je na čast sv. Terezije devetnica pred njezin blagdan, koji pada 3. listopada, a god. 1929 blagoslov ruža u njezinu čast. Blagoslov ruža obavlja se 17. svibnja, dan sv. Paškala ili dan njezina proglašenja Sveticom. Ovaj nas blagoslov sjeća njezina obećanja, da će nakon svo-

---

[51] »La Messa Maggiore si canta sul tardi, ma prima la Vita del Santo in versi, come si è detto di S. Pasquale«. Metodo, 37. »Prima di uscire la Messa due cantori in cotta innanzi l' Altare del Santo, o vero dal coro canteranno la Vita del Santo in versi stampati«. Ib. 34.

[52] Kako se vidi iz prednje bilješke, ove su pjesme bile tiskane. Ali, ko ih je sastavio ko li uglazbio, nije nam poznato, jer nam nijesu sačuvane. Vjerojatno je, da su to one pjesme koje je u čast dotičnih Svetaca spjevao O. P. Knežević i koje se nalaze u njegovoj knjizi Pisme duhovne razlike. Još je vjerojatnije, da ih je on uglazbio, kao što je učinio za svoj Gospin Plač, jer je on za svaku našu crkvu priredio po jednu zbirku uglazbljenih Misa i crkvenih pjesama, kako je rečeno gore s. 231.

[53] Pravilnik, 29, 54, 58.

je smrti obasuti zemlju kišom nebeskih ruža, t. j. mnoštvom nebeskih milosti. Jedna i druga pobožnost obavljaju se s velikim učešćem vjernika.

9. Božićne svečanosti

Već smo spomenuli, da su djeca sv. O. Franje i na Dobromu, kao i u ostalim krajevima svijeta božićne blagdane, po uzoru svoga sv. Oca, slavili s osobitom svečanošću.[54] Koliko oficij toliko Misa pjevali su se svečano, lekcije oficija na hrvatskom jeziku. Na božićnu noć redovnici su išli u kor u 2 sata po ponoći. Tad bi svečano ispjevali oficij, zatim prvu Misu. Preko Mise pjevala se je, iza poslanice, hrvatski božićna pjesma »U se vrime godišta«, a nakon podizanja koja druga pastirska pjesma. Iza prve Mise odmah je slijedila druga Misa, koja se je u prvoj kapeli govorila na oltaru sv. Ante, a, kad je sagrađena crkva, na oltaru Gospe od Zdravlja. Kako je božićnje slavlje u Gospinu svetištu bilo združeno s Majkom Božjom, pokazuje nam okolnost, da je osim druge božićne Mise, za vrijeme konventualne Mise, sveta Gospina slika morala biti otkrivena, kao i preko sviju prvih Misa, koje su redovnici toga dana govorili u svetištu, i da je tada pred Njom moralo gorjeti 6 velikih svijeća. Suvišno bi bilo spominjati, da su prije Božića zvona za osam dana svečano slavila, da je na Božić crkva bila posebno nakićena i rasvijetljena. Ista se je svečanost ponavljala i na tri slijedeća dana, t. j. na sv. Stjepana, sv. Ivana i sv. Mladence.[55]

Prošloga vijeka božićni su se blagdani slavili uglavnom jednakom svečanošću prvoga i drugoga dana, jedino na božićnu noć počinjali su sveti obredi u 3.30 mjesto u 2 s. po ponoći. Trećega i četvrtoga dana, kako se nijesu slavili kao blagdani, bila je redovito Misa pjevana ili barem poslanica i evanđelje s odnosnim božićnim pjesmicama.[56] God. 1929 uvela je uprava svetišta običaj Franjevačkog Reda, da se prva Misa na Božić pjeva svečano u pola no-

[54] V. gore s. 116.
[55] Metodo, 43—45.
[56] Pravilnik, 62 sl.

ći. Vjernika je na nju dolazilo mnogo više nego kad se je govorila između 4 i 5 s. u jutro. Iste je godine uvedena devetnica kao priprava za proslavu božićnih blagdana.

U početku se je, za vrijeme božićnih blagdana, izlagao javnom štovanju vjernika lik Djetešca Isusa, koji se i sada nalazi u staroj sakristiji. Kasnije su bile izlagane male bošićne jaslice, koje su zorno prikazivale otajstvo božićne

Božićne jaslice god. 1927

noći. O. Leonard Buljan nabavio je god. 1926 iz Belgije, preko O. Karla Balića, koji je tada bio na naucima na sveučilištu u Louvainu, nove likove u veličini od 50—70 cm. O. Buljan dao je napraviti odgovarajuće jaslice i tako ih lijepo udesio s pomoću splitskog kazališnog osoblja, koje mu je na platnu izradilo Betlehem, da su se jaslice u Gospinu svetištu silno dopale i vrlo pobudno djelovale. Trošak za jaslice i čitavu napravu iznosio je 14.000 dinara. Milodari, koje su vjernici poklonili za podmiru troškova, prelazili su tu svotu i omogućili nabavu mjedenog svijetnjaka, koji je O. Buljan nakon toga nabavio i postavio nasred crkve. Prijašnje jaslice izlažu se sada, za vrijeme božićnih blagdana, u samostanskoj blagovaonici.

10. Pobožnost muci Isusovoj

Pobožnost prema muci Isusovoj, kako je bila započela u staroj kapeli za vrijeme O. Bareze, tako se je vjerno održavala. Redovito svake četvrte nedjelje u mjesecu obavljao se je Put Križa, u korizmi suviše svake nedjelje i petka. Ovaj pobožni obred obavljao se svečano uz sudjelovanje višeg broja redovnika, odnosno klerika, koji su nosili Križ, svijećnjake i pjevali Gospin Plač. Svaki put, kad bi dovršio Put Križa, izmolile bi se Litanije, »Sva si lijepa, o Marijo« i pozdrav Anđeoski, nakon česa bi se puk blagoslovio s relikvijom sv. Križa, koja bi se zatim davala na ljubljenje najprije redovnicima, pa onda vjernicima. [57]

Na uspomenu muke Isusove s osobitom pobožnošću su se obavljali obredi Velike Sedmice. K ovima treba dodati Gospin Plač O. Petra Kneževića, koji su, prema njegovoj skladbi, na Veliki Četvrtak uveče, pjevala četiri pjevača obučena u kote, klečeći pred Božjim Grobom. Riječi Isusove i Gospine morao je pjevati svećenik, različitim napjevom, obučen u kotu i s ljubičastom stolom na sebi. [58] Umanjenjem broja redovnika nestalo je i ovoga lijepog običaja, ali ga je O. Leonard Buljan opet zaveo god. 1926. Od god. 1932 pjeva se Gospin Plač po Divkoviću. Isti je O. Buljan također uznastojao, da naprava Božjeg Groba bude što ukusnija, pa je u tu svrhu pribavio razne predmete, od kojih je najvrijedniji lijepi kovčeg za Svetotajstvo. Pri tom su mu pomagali razni dobročinitelji, u prvom redu gđica Karmela Rubić, sestra doktora i profesora Don Ivana Rubića.

Braća naše provincije imala su posebnu pobožnost prema sv. Križu Isusovu. Stoga je bio gotovo u svakoj crkvi oltar ili barem jedan veliki Križ izložen javnom štovanju. U svetištu Gospe od Zdravlja nije bilo posebnog oltara posvećena Križu Isusovu, pa je na oltar sv. O. Franje — koji je posebno volio i štovao Križ Isusov — postavljen veliki Križ. Ovaj je Križ donekle nadoknađivao relikvije sv. Kri-

[57] Metodo, sl.

[58] Metodo, 29 sl. »La parte di Cristo, e della Madonna deve esser cantata da un sacerdote con Cotta e Stola, e von tono diverso«. N. mj. 30.

ža, koje nijesu bile više izlagane javnom štovanju. Međutim, već od početka svečano se je slavila kao zapovjeđeni blagdan svetkovina Našašća sv. Križa (3. V.), na koji se je dan, nakon primske Mise, davala na ljubljenje relikvija sv. Križa. Kao svetkovina od pobožnosti slavio se je i dan Uzvišenja sv. Križa (14. IX.).[59] Jedna i druga svetkovina zadržala se i kasnije, premda se nije svetkovala onako svečano kao prije.[60]

11. Pobožnost Presv. Srcu Isusovu

Štovanje Presv. Srca Isusova u današnjem obliku nastalo je na želju i poticaj samoga božanskoga Spasitelja. Ukazavši se 16. lipnja 1675 sv. Margariti Mariji Alacoque, u samostanu Vizitantinka u Paray-le-Monial-u u Francuskoj pokaza joj Svoje Srce sjajnije od sunca i očitova, kako je to Srce beskrajno ljubilo ljude i nije ničesa žalilo da im posvjedoči Svoju ljubav; kako za uzvrat, mjesto zahvalnosti, od najvećeg broja ljudi prima samo nezahvalnost s njihova nepoštovanja i svetogrđa, hladnoće i prezira prema Njemu u Svetotajstvu ljubavi, a što Mu je najteže, da to čine srca koja su Njemu posvećena. Radi toga traži, da u prvi petak po osmini Tijelova bude posebna svetkovina na čast Njegova Srca, sa pričešću toga dana i naknadom za uvrede koje su Mu nanesene. Za uzvrat obeća božanski Spasitelj, da će Njegovo Srce u obilju izliti Svoje milosti na one koji Ga budu tako častili ili budu nastojali da Mu se čast iskazuje.

Sv. Margarita Marija naišla je, u širenju ovog štovanja, na velike poteškoće i nije znala, kako ih svladati. Jednom joj se ukaza Spasitelj na blagdan sv. O. Franje i pokaza joj sv. Oca Franju u divnom sjaju i slavi većoj nego kod mnogih drugih Svetaca. Tad joj očitova, kako je ovaj Svetac na posebni način bio združen s Njegovim Srcem, kako mu je dao izvanrednu moć da od Njega dobije milosti, i kako se on u društvu s Njegovim Srcem žrtvuje božanskoj pravdi, da isprosi milosrđe za grješnike. Viđenje je

[59] Metodo, 7.
[60] Pravilnik, 25, 43.

svršilo time, da joj je Spasitelj dao sv. O. Franju za posebnog zaštitnika u širenju štovanja Njegova Srca. Od tada je Svetica ne samo vjerno nasljedovala sv. O. Franju u ljubavi i štovanju Presv. Srca Isusova, nego je i s pomoću njegovom lako svladala poteškoće, koje su joj stale na putu. Štovanje Presv. Srca Isusova najprije se proširilo po samostanima Reda Vizitantinka ili Pohođenja Marijina, pa onda po raznim biskupijama u Francuskoj. Na 6 veljače 1765 Papa Klement XIII odobrio je ovo štovanje s oficijem i Misom za svu Crkvu, a Papa Pijo IX naredio je god. 1856, da se blagdan Presv. Srca Isusova svetkuje u cijeloj Crkvi Papa Lav XIII, 28. VI. 1889, i Pijo XI, 8. V. 1928, podigli su svetkovinu Presv. Srca Isusova među najveće svetkovine katoličke Crkve, naredivši, da se toga dana u svima crkvama obavi posveta vjernikâ Presv. Srcu Isusovu.

Štovanje Presv. Srca Isusova počelo se je širiti u pojedinim samostanima i provincijama Franjevačkog Reda odmah čim je Spasitelj izrazio spomenutu želju sv. Margariti Mariji. Tragove štovanja Presv. Srca Isusova nalazimo kod pojedinih franjevačkih Svetaca još prije toga, kao kod sv. Ante Paduanskoga, sv. Klare, sv. Bonaventure, sv. Katarine Bolonjske, sv. Margarite Kortonske, sv. Bernardina Sienskoga, bl. Baptiste Varani, sv. Elzearija i drugih. Ali je opće štovanje nastalo, kad je 15. srpnja 1875 vrhovni starešina Franjevačkog Reda O. Bernardin a Portu Romatino u Paray-le-Monial-u, prigodom proslave 200-godišnjice uvedenja pobožnosti, sav svoj Red posvetio Presv. Srcu Isusovu.

Nakon toga nabavljena je i u svetištu Gospe od Zdravlja javnom štovanju izložena slika Presv. Srca Isusova. Tad je uvedena pobožnost prvog petka u mjesecu. God. 1924 uvedena je devetnica pred blagdan Srca Isusova.[61] God. 1929 nabavljen je lijepi kip Presv. Srca Isusova i postavljen na oltar sv. O. Franje. Ovaj je kip gđa. Jovanka Marčetić, pravoslavne vjere iz Chicaga, dala god. 1932 ukrasiti električnim žaruljama u zahvalu za ozdravljenje kćeri Milice od kužne bolesti.[62] Blagdan Presv. Srca Isusova slavi se sve-

[61] Pravilnik, 32, 37, 67 sl.

[62] »Gospa od Zdravlja« 1932, 104.

čano, iako nije zapovjeđen. Toga dana kao i na blagdan Krista Kralja obavlja se pred izloženim Svetotajstvom svečana posveta Presv. Srcu Isusovu.

12. Euharistijske pobožnosti

Među svim pobožnostima, u kojima se odlikovao naš sv. Otac Franjo, može se reći, da je na prvom mjestu bila pobožnost prema euharistijskom Spasitelju. Euharistija je bila žarište svega njegova religioznog života. Prema Svetotajstvu oltara bio je pobožan kao malo koji Svetac prije njega. Njegovo strahopočitanje prema svetotajstvenom Isusu naprosto je nemoguće izraziti. Tako je sabrano i pobožno primao Isusa u Svetotajstvu, da je svakoga poticao na pobožnost. Iz poštovanja prema svetotajstvenom Isusu častio je i štovao sve što je s Njim u vezi, brinuo se da budu crkve čiste i pristojne, crkveno ruho i posude uredno, gvožđa, kojim su se pripravljale hostije, umjetnički izrađena, itd. Koliko je pak bilo njegovo strahopočitanje prema svećeničkom stališu, ne može se iskazati. Uprav radi toga strahopočitanja nije htio biti svećenik, smatrajući se nedostojnim tako uzvišena dostojanstva, i ostao je đakon. On je sve i svakoga poticao na pobožnost prema Euharistiji. Od 8 njegovih pisama, koja su nam poznata, 5 ih radi isključivo ili pretežno o Euharistiji. Sve pozivlje: svećenike, knezove i puk, neka časte, neka ljube i u srce primaju euharistijskog Boga-Čovjeka, koji ima da zavlada svim našim privatnim i javnim životom. Pobožnost prema euharistijskom Spasitelju morala su širiti na osobiti način njegova braća. Oni su imali biti nosioci euharistijske misije u svijetu. Svim silama morali su promicati euharistijsku pobožnost kod drugih, kod klera i kod puka. Oni su imali biti počasna straža euharistijskog Tijela našega Gospodina; u najvećoj blizini imali su kao vitezovi dvoriti stvarno, istinito i bitno prisutna božanskoga Spasitelja i svom snagom Njegovu čast širiti. Sv. O. Franjo bio je u potpunom smislu Svetac Euharistije.

Franjevački je Red primio od svog svetog utemeljitelja ovu uzvišenu misiju i vjerno ju je kroz vjekove vršio. Poznata je pobožnost prema Euharistiji sv. Klare, prve uče-

nice i sautemeljiteljice drugog Reda sv. O. Franje, koja je sa Svetotajstvom u ruci otjerala Saracene od asiskog samostana i spasila svoje redovnice. Poznato je euharistijsko čudo sv. Ante Paduanskoga, gorljivog propovjednika Euharistije. Aleksandar Haleski, sv. Bonaventura, Duns Skot, glavni svijetnjaci franjevačke znanosti, bili su bogoslovi Euharistije. Pobožnost pak i silno znanje o Euharistiji sv. Paškala Bailonskoga, običnoga franjevačkoga brata lajika, bili su toliki, da ga je slavni Papa Lav XIII, 28. XI. 1897, proglasio zaštitnikom i pokroviteljem svih ondašnjih i budućih euharistijskih djela, društava i kongresa. [63]

Pobožnost prema Isusu u Svetotajstvu pokazivali su sinovi sv. O. Franje i u svetištu Gospe od Zdravlja već u početku i na razne načine. Oni su tu pobožnost ostvarivali ne samo sjajnim održavanjem svetih obreda dokle god je to bilo moguće uslijed dovoljnog broja redovnika, nego i pozivanjem vjernika na primanje Isusa u sv. pričesti, naročito za vrijeme većih blagdana i drugih posebnih crkvenih prigoda, te uslužnim podjeljivanjem Sakramenata ispovijedi i pričesti u tim prigodama. Dok još toga nije bilo u drugim crkvama, uvadali su devetnice i druge pobožnosti, s kojima je bilo spojeno svečano izlaganje Svetotajstva. Već smo govorili o islaganju Svetotajstva prigodom devetnice sv. Paškala, osmine i devetnice Gospe od Začeća, prigodom blagdana Gospe od Zdravlja i sv. Ante itd. Pravilnik svetišta za držanje sv. obreda propisivao je za ove prigode posebnu svečanost, broj i vrstu svijeća, koje su se imale užeći koliko na oltaru izloženja toliko na drugim oltarima. [64] Usto svečano izloženje Svetotajstva držalo se je svake nedjelje u godini, osim Velike Nedjelje. [65] K tomu je nadošlo izlaganje Svetotajstva na druge manje svetkovine, devetnice i trodnevnice, kroz cijeli mjesec svibanj itd., tako da je broj euharistijskih pobožnosti bio znatan.

---

[63] Eterović Dr. F. K., Franjo Asiški — Svetac Euharistije. pretiskano iz »Serafinskog Perivoja« 1911; Felder Dr. P. H., O. M. Cap., Die Ideale des hl. Franziskus von Assisi, 2. Aufl. Paderborn 1924, s. 41—58; Cuthbert, Vie de Saint François d' Assise, Paris—Gembloux 1925, s. 300, 454, 506, 516, 530, 569.

[64] Metodo, 33, 36 sl., 41.

[65] Metodo, 9; Pravilnik, 67.

Oko god. 1870 nastao je u Splitu običaj, da se kroz nekoliko nedjelja u pojedinim crkvama za nekoliko sati svečano izloži Svetotajstvo u naknadu za uvrede koje se nanose Spasitelju u pokladnje doba. Ovaj čin bio je popraćen zgodnim molitvama, koje je molio svećenik zajedno ili izmjenično s pukom. Obred je bio ganutljiv i jako privlačiv. U crkvi Gospe od Zdravlja obavljao se treće nedjelje u korizmi, kasnije na nedjelju Sedamdesetice. Prvih godina prisustvovao mu je sam biskup, koji bi pri svršetku pobožnosti održao prigodni govor. [66]

Uz ovu pobožnost zavedena je god. 1924 druga, da u redovničkim crkvama jedne nedjelje u godini Svetotajstvo bude čitav dan izloženo javnom štovanju vjernika. U svetištu Gospe od Zdravlja to se drži u nedjelju iza sv. Paškala, pokrovitelja euharistijskih djela i društava. U pobožnosti uzimlju učešća razna religiozna društva kao i ostali vjernici. Kako ova euharistijska pobožnost dolazi u svibnju, to se propovijed drži o odnošaju Bl. Dj. Marije prema Euharistiji ili o Euharistiji uopće. Pobožnost svršava blagoslovom sa Svetotajstvom. [67]

God. 1929 uvedena je pred blagdan sv. Ante euharistijska ili Javna pobožnost sv. Ante Paduanskoga. Ta se obavlja svakog utorka preko godine sa svečanim izloženjem Svetotajstva, za vrijeme koga se govori sv. Misa na oltaru sv. Ante, s općom pričešću učesnika i ostalim svetim činima. Na poticaj splitskog biskupa Dra. Kvirina Klementa Bonefačića, malo kasnije je uveden mjesečni sat Vječnog Klanjanja. Radi zgode vjernika ta se je pobožnost obavljala svake treće nedjelje u mjesecu, a javno su se molile molitve iz molitvenika »Vječno Klanjanje«, svakoga mjeseca drugi sat, uz živo učešće pobožnih vjernika.

Od god. 1926 do 1932 držala se je, na blagdan Krista Kralja, veličanstvena teoforična procesija ili procesija sa Svetotajstvom. Ona je bila jedan od najsnažnijih i najdivnijih izražaja javnog štovanja svetotajstvenom Spasitelju u Splitu i u Dalmaciji uopće; ali je god. 1932 prestala iz razloga van uprave svetišta.

[66] Pravilnik, 10 sl.
[67] Pravilnik, 30.

13. Pobožnost Kristu Kralju

Na 11 prosinca jubilarne godine 1925 Papa Pijo XI enciklikom »Quas primas «ustanovio je posebnu svetkovinu Krista Kralja. Ova je svetkovina imala dozvati u pamet čovječanstvu, da je Isus Krist Kralj kraljeva i Gospodar vladara, Kralj i gospodar našeg razuma, naše volje, obitelji, društva, države, svega svijeta; da Mu kao takovome sve ima da služi i sve da Ga časti i ljubi, e da po njegovu načelu, vlada mir Kristov u kraljevstvu Kristovu. Ova se svetkovina imala što svečanije slaviti u cijeloj katoličkoj Crkvi u posljednju nedjelju mjeseca listopada, obavivši u isti mah pred izloženim Svetotajstvom u svakoj crkvi posvetu vjernika Presv. Srcu Isusovu, prema posebnom obrascu. [68]

Nova je svetkovina lijepo odgovarala naslovu božanskog Zaštitnika naše provincije, Presv. Otkupitelja. Stoga provincijal Dr. O. Petar Grabić, u dogovoru s redovničkom obitelju, odluči, da bi se ova svetkovina već prvi put što svečanije proslavila u središtu provincije — svetištu Gospe od Zdravlja. Kako je te godine (1926) padala 700-godišnjica smrti sv. O. Franje, koja se je slavila po cijelom katoličkom svijetu, to su ove dvije slave bile združene. O. Provincijal o tom progovori s mjesnim Ordinarijem Dr. Kvirinom Klementom Bonefačićem i zamoli ga za učešće. On se vrlo spremno odazva. Dogovoriše se, kako će se tom prigodom držati pučke misije i teoforička procesija. Da bi učešće svećenstva bilo što veće, uprava svetišta zamoli starešine ostalih samostana i mjesne župnike, da bi po redu držali u svetištu blagoslov sa Svetotajstvom. Svi bez razlike dođoše rado u susret.

Proslava prvog blagdana Krista Kralja bila je vrlo lijepo organizirana i još ljepše izvedena. Crkva je bila vrlo ukusno nakićena po zamisli O. L. Buljana, mjesnog starešine, i kazališnog umjetnika g. Đure Trbuhovića. Misije je držao prva 3 dana O. Leonard Bajić iz Vojnića, magister franjevačkih novaka, i Dr. O. Stanko Petrov iz Metkovića,

[68] Acta Apostolicae Sedis 1925, 593—610, 655—668.

profesor na franjevačkoj gimnaziji u Sinju. U subotu u 7 s. počelo je noćno klanjanje, a zatim u ponoći svečana Misa, koju je pjevao O. Anđelko Orlandini iz Pučišća, provincijal OO. Dominikanaca, uz podvorbu drugih redovnika svoga Reda. Preko Mise govorio je Dr. O. Bonaventura Marija Radonić, profesor na franjevačkoj gimnaziji u Sinju: Krist i njegovo otajstveno Tijelo. Preko Mise bila je opća pričest Na sam blagdan pontifikalnu Misu govorio je mjesni Ordinarij Dr. Kv. Kl. Bonefačić uz asistenciju kanonika i mjesnih župnika i održao homiliju. Mješoviti zbor Sv. Cecilije pjevao je Misu od Kemptera (Op. IX) uz pratnju vojnog orhestra. Poslije podne bila je veličanstvena teoforična procesija, koju je predvodio isti mjesni Ordinarij. U procesiji je sudjelovao kaptol, sve svećenstvo svjetovno i redovno. sva nabožna društva i zavodi u Splitu, uz pratnju vojničke glazbe i ogromno učešće naroda. Procesija se je uputila iz svetišta Gospe od Zdravlja i prolazila Bulatovom i Klaićevom poljanom, Domaldovom i Šubićevom ulicom, Francuskom obalom, Ban Jelačićevom, Matošićevom i Teutinom ulicom, pa opet ušla u svetište. Nakon procesije provincijal Dr. O. P. Grabić održao je završni govor: Isus Krist duhovni Kralj čovječanstva, a mjesni Ordinarij Dr. Kv. Kl. Bonefačić dao je apostolski blagoslov učesnicima Misija. Ispjevalo se »Tebe Boga hvalimo«, pa je ova neobično lijepa pobožnost svršila s blagoslovom sa Svetotajstvom, koji je udijelio Ordinarij Dr. Kv. Kl. Bonefačić.

Da vjernici budu imali što jačeg udjela u proslavi blagdana Krista Kralja i da se što više proširi pobožnost prema Kristu Kralju, uprava svetišta izdala je »Vjenčić Krista Kralja« ili Vjenčić molitava na čast Isusa Krista Kralja, što ga je priredio O. Leonard Bajić, magister franjevačkih novaka.

Pobožnost Kristu Kralju silno se svidjela vjernicima. Splitske gospođe dale su izraditi više dragocjenih predmeta crkvenog ruha, koji su jako uzveličali svečanost. Slijedećih godina nije bilo misija, nego se je držala devetnica, preko koje su propovijedali izabrani propovjednici o predmetima u vezi sa svetkovinom Krista Kralja. U kićenju crkve više se je izražavao kraljevski karakter Isusov, pa je god.

1929 nad veliki oltar postavljena kraljska kruna, koju je izradio majstor Josip Radica, s kraljskim plaštem, što su ga pripravile gđa. Ivka Krivić i gđica. Marica Urlić. Nad prezbiterijem je bio izvješen veliki Križ u električnom svjetlu. On je pretstavljao Isusa kako kraljuje s Križa i u slavi.[69] Uz dječji muški i ženski pjevački zbor u pjevanju je sudjelovao i zbor Katoličkih muževa, koji se kasnije razvio u Pjevački zbor Gospe od Zdravlja. Zbor je, pod vodstvom Dra. O. Metoda Rudana, O. Vjekoslava Mrđena i O. Kru-

Veliki oltar na blagdan Krista Kralja g. 1929

noslava Tadina, tako lijepo pjevao, da je to jako uzveličavalo proslavu. Pontifikalnu Misu govorio je i procesiju lično vodio do god. 1932 isti biskup Dr. Kv. Kl. Bonefačić, ako se nalazio u Splitu. Na 24 listopada 1932 primila je uprava

[69] Ovaj se Križ sada stalno nalazi na zidu iza velikog oltara u novom zavjetnom svetištu.

samostana od Biskupskog Ordinarijata u Splitu pod br. 2884/32 odluku, »da ne može dopustiti i ne dopušta nikakve svečane teoforične procesije na blagdan Krista Kralja, jer nema za to nikave potrebe ni posebnog momenta važnog i odlučnog za održanje teoforične procesije, već najviše može da se održi ophod cum SSmo. na prostoru pred crkvom, oko vrtića. U crkvi se može javiti samo, hoće li ili ne će li biti procesija, bez ikakva komentara«. Budući da je prostor pred crkvom premalen, da bi se na njemu mogao razviti

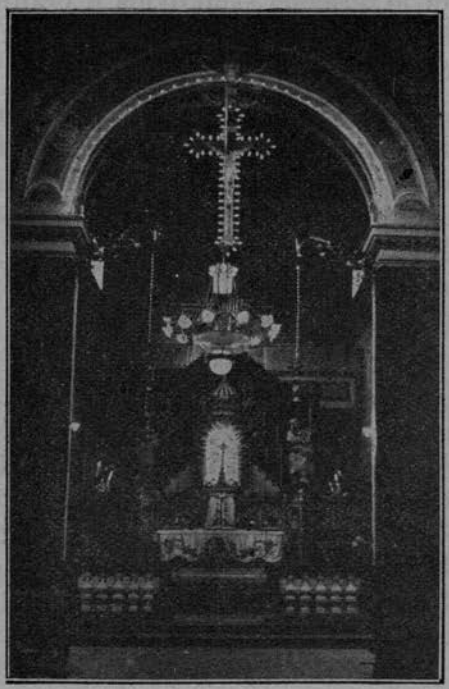

Rasvijetljeni Križ na blagdan Krista Kralja g. 1929

kakav teoforični ophod ili procesija, to se od god. 1932 procesija više ne drži, a sva je svečanost ograničena na crkvu.

Uprava svetišta priredila je god. 1933 novo izdanje Vjenčića Krista Kralja. Ovo je izdanje povećano i poljepšano. U njemu je, pored ostaloga, nova Devetnica Kristu Kralju, koja se vrlo dopala i gotovo svagdje prihvaćena.

14. Ostale svetkovine

I drugi crkveni blagdani svetkovali su se u svetištu Gospe od Zdravlja prema njihovu karakteru. U prvom redu svetkovine Gospodnje, koje se ne nalaze u broju navedenih, kao Bogojavljenje ili Sv. Tri Kralja, Uskrs, Uzašašće, Tijelovo, Presv. Trojstvo, Duhovi slavili su se s osobitom svečanošću. Osim svečane Mise, dok je bilo dovoljno redovnika, pjevali su se pojedini djelovi ili čitavi oficij, uz druge popratne pobožnosti. Isto vrijedi i za blagdan Presv. Imena Isusova, koji je posebna svetkovina u Franjevačkom Redu, kao i blagdan Presv. Otkupitelja, naslovnika ili Pokrovitelja provincije. [70]

Jednako su se pobožni čini obavljali na one dane, kad su crkveni propisi naređivali ili predviđali koji posebni obred, na pr. na Očišćenje Bl. Dj. Marije, kad su se dijelile svijeće i držala procesija sa svijećama; na sv. Blaža, kad se obavljalo grličanje vjernika; na Pepelnicu ili Čistu Srijedu, kad su se vjernici posipali pepelom; na Cvjetnicu, kad su se dijelile masline ili palme i vodila procesija s maslinama u rukama. [71]

Dan Obrezovanja Gospodnjega svečano se je slavio, jer je bio zapovjeđeni blagdan. No, jer je toga dana počinjala građanska godina, to se je prije primske Mise pjevao »Veni, Creator Spiritus«, čime se je zazivao blagoslov Božji na započetu novu godinu. Na sv. Silvestra ili na svršetak građanske godine pjevalo se je »Tebe Boga hvalimo« u zahvalu za dobročinstva primljena preko godine koja prolazi. No u jednoj i drugoj prigodi, prije ovih hvalospjeva, molile su se posebne molitve, odgovarajuće dotičnoj prigodi. Te su molitve potpuno iste od početka do danas. [72]

---

[70] Metodo, 16, 19, 32; Pravilnik, 5, 37.

[71] Metodo, 20—28; Pravilnik, 6—8, 14 sl.

[72] Metodo, 13 sl., 46 sl.; Pravilnik, 1 sl., 63 sl. Molitva na početku godine glasi: »Preblagodarni i Premilostivi Bože i Spasitelju naš Isukrste, koji si hotio na današnji dan, osmi od Tvoga slavnog Porođenja, iz pregoruće ljubavi krv neprocijenjenu na obrezovanju proliti za otkupljenje i spasenje naše; priklonitim srcem molimo Te, da po krjeposti iste Svoje krvi, pomrsiš našu osudu na smrt vječnu i pogrdnu, koju smo zaslužili s grijesima i opačinama našim. A sada Te, Premilosrdni Bože i Spaitelju naš,

Svetkovine Apostolâ i Evanđelistâ budući da nijesu bili zapovjeđeni blagdani, nijesu se posebno slavili; ali je toga dana preko konventualne Mise bila pjevana barem poslanica i evanđelje, osim na dan sv. Petra i Pavla, koji se je svečano slavio, jer je bio zapovjeđeni blagdan. Kao zapovjeđeni blagdan slavio se i blagdan Sviju Svetih i sv. Dujma, Pokrovitelja grada Splita i splitske biskupije. [73]

Kao polublagdani slavile su se svetkovine sv. Ane, Majke Bl. Dj. Marije, sv. Bonaventure, biskupa i serafinskog naučitelja Crkve, sv. Roka, [74] franjevačkog Trećoredca, zaštitnika u kužnim bolestima, koji se u Splitu posebno časti na Lučcu.

---

ponizno molimo, da kako danas počinje nova godina, tako i mi počnemo novi život, živeći u potpunom opsluženju svetoga zakona Tvoga, da možemo poslije smrti naše biti u broju sinova Božjih i Tvoje kraljestvo uživati. Pošalji nam dakle, molimo Te, Duha Svetoga Utješitelja, neka jednom iskrom božanske ljubavi Svoje užeže srca naša, da nigda ne prestanemo Tebe ljubiti, hvaliti i slaviti. A Ti, Duše Presveti, prosvijetli zrakom Svoje milosti našu pamet, da na slavu Presv. Trojstva započnemo novu godinu govoreći«: (Veni, Creator Spiritus). — Molitva na svršetku godine glasi: »Preslatki Bože naš, bez prestanka Ti zahvaljujemo na svima dobrima, koja si nam samo iz prevelike dobrote Svoje u prošlim godinama, a osobito u ovoj godini udijelio. Hotili bismo imati sve savršenosti i jezike sviju Svetih, koji su bili, jesu i biti će do svršetka svijeta, da Ti potpunije zahvalimo. I, ako je u ovoj godini, koja sada dospijeva, bila u nama i jedna stvar ugodna Tvom božanskom veličanstvu, Tebi hvale uzdajemo, jer si Ti vrelo, iz koga sva dobra izviru, i bez Tebe niko ne može djelovati dobro. Ali ipak za mnoga pomanjkanja, koja smo učinili po našoj slaboći, kao i za sve grijehe naše kajući se, oproštenje prosimo, a na primljenim dobročinstvima zahvaljujemo Ti govoreći«: (Tebe Boga hvalimo).

[73] Pravilnik, 21, 24, 25, 34, 36.

[74] Pravilnik, 35, 36, 41.

Poglavlje 10

Samostan Gospe od Zdravlja

1. Izgradnja samostana

Iz onoga što smo vidjeli o postanku hospicija i samostana Gospe od Zdravlja, znamo, da se tu ne može govoriti o jednoj jedinstvenoj zgradi, koja bi bila podignuta kao samostan za stan redovnika. To su bile dvije proste kućice, više ili manje spretno spojene i pregrađene; ali nijesu imale ni prikladnosti ni oblika samostana. Arhitekt Luposignoli bio je god. 6738 izradio nacrt samostana. No toga nacrta na žalost nije bilo moguće izvesti. Kasnije je još nešto bilo dograđivano, ali je samostanić ostao tako jednostavan sve do svršetka 18. vijeka.[1]

Kad je god. 1759—1771 sagrađena nova crkva, bila je odijeljena od samostana. Ova okolnost, osim što nije u skladu s redovničkim pravilima, stvarala je redovnicima mnoge neprilike. O. Bareza, podižući crkvu nešto dalje od samostana, imao je nakanu ne samo da ih spoji, nego da i nešto pristojnijeg samostana podigne. Za tim su išli i drugi starešine, jer ovaj samostan nikako nije odgovarao redovničkim potrebama. Međutim razne poteškoće ometoše koliko da se sagradi pristojniji samostan, toliko da se postojeći spoji s novom crkvom.

Samostanić je bio na jedan pod, sa sobama s jedne strane, i to prema sjeveru. Pred samostanom, prema sadašnjem vrtu, bila je obična teza. Na 16 svibnja 1806 provincijal glasoviti O. Andrija Dorotić iz Sumartina na Braču sklopio je ugovor sa splitskim majstorima Aleksandrom Bianchi i Karlom Bruni za dogradnju samostana. Prema ovom ugovoru,

[1] V. Tloris, gore str. 149. Iz toga je jasno, kako je izraz raskošni samostan »convento sontuoso«, koji je pisac pamfleta »Cattechismo Spalatense« upotrebio za ovaj samostan, za redovnike ne samo uvredljiv, nego i porugljiv. **Zlatović**, Monografije, 403.

imao se je samostan spojiti s crkvom s pomoću dvaju lukova, koji se i sada nalaze neposredno uz crkvu, samo je nad njima podignuta zgrada. Suviše imala se je teza pred samostanom staviti na stupove i odozgo pokriti. Trebalo je otvoriti dva prozora kraj stupova, da dolazi svijetlo, podignuti zid u visinu 16 stopa itd. Sve se to imalo izvesti za svotu od 40 zlatnih cekina. Od te svote primili su odmah 28 cekina, a ostatak su trebali primiti, kad se rada dovrši. Ugovor predviđa, da se rad neće moći nastaviti radi prilika tadašnjeg vremena.[2]

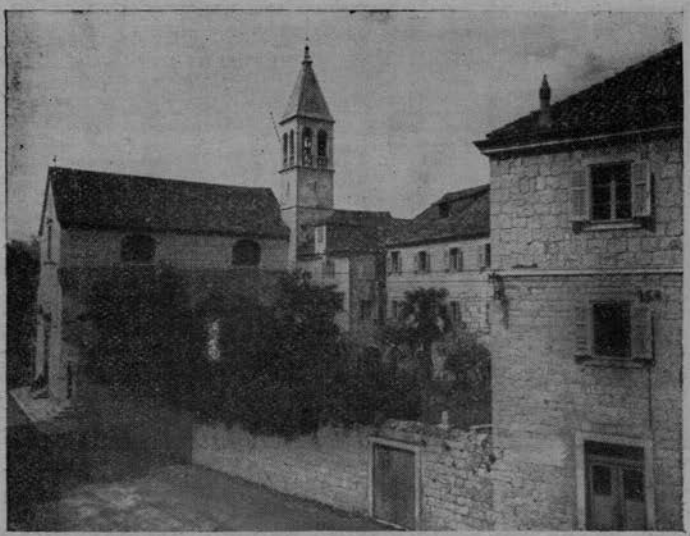

Samostan Gospe od Zdravlja

Nakon pobjede Napoleonove nad Austrijom kod Austerlitza i mira u Požunu, 26 XII. 1805, Austrija, koja je vladala u Dalmaciji od god. 1797, morala je ustupiti Dalmaciju Francuskoj. Francuska revolucija prekinula je svaku vezu s kršćanstvom i, mjesto vjere u Boga, podigla t. zv. kult razuma, t. j. u crkvi Notre-Dame u Parizu na Gospin oltar stavila jednu bludnicu, njoj se klanjala i tamjan joj palila. Ona

[2] »Colla riserva poi di ricevere altri dodeci Zecchini, quando avremo finito il suddetto lavoro, non potendosi ora proseguire attese le circostanze de' tempi.« Ugovor se nalazi u Provincij. arhivu u Šibeniku, svezak »Varietá«.

je ostavila u duši O. Andrije Dorotića, kao i svakog pravog vjernika, najodurniju uspomenu na širitelje ove bezbožnosti i besramnosti. Dok je još bio u Rimu i Mlecima kao profesor bogoslovlja, porodila se u njemu najveća odvratnost prema njima. Kad je god. 1797 propala mletačka republika i došla pod vlast ovih razvratnika, Fra Andrija se povratio u Dalmaciju i već u Mlecima štampao »Proglašenje Narodu Dalmatinskomu«, pozivajući narod, da se združi s hrvatskom braćom preko Velebita u Austriji pod krunom sv. Stjepana. On je u tom i uspio. Ali, kad je sada došla na vlast ova

Samostan. Lijevo zgrada O. A. Dorotića i O. A. Mihaljevića

omražena vlada, on se je lojalno ponašo, priznavajući vlast kakva jest da jest, tim više što je bio provincijal, pa je morao biti oprezan. Kad je 3. srpnja 1806 došao u Zadar Vicko Dandolo kao generalni providur, nastojao je da se potanko izvijesti o pojedinim svećenicima, koji su god. 1797 radili za Austriju. Tu je bio upućen u prvom redu na franjevačkog provincijala O. Andriju Dorotića. Dandolo se, pun lukavosti, iz početka pokaza vrlo sklonim i prijateljskim, koliko njemu toliko provinciji. Do malo je otkrio svoju misao. Htio je u Dalmaciji provesti francuske zakone, pa je tražio mišljenje svih poglavitijih ljudi Dalmacije, među njima i O. Andrije Dorotića. Ujedno mu je dao i rukopis »Istruzione del popolo dalmata«, da ga prevede na hrvatski. O. Dorotić pregledavši rukopis, vrati ga natrag, jer su u-

pute u njemu sadržane odavale bezboštvom i vrijedale vjerske osjećaje naroda. To je Dandola jako uvrijedilo pa O. Dorotića pozva preda se i 4. studenoga 1806 u najoštrijem tonu prigovori mu, da se protiv postojećih zakona dopisuje s Rimom i s bečkim dvorom, da potajno radi protiv vlade; da je on onaj koji je pred 8 godina prouzrokovao nemire u Dalmaciji i narod podjarivao protiv Francuza. O. Dorotić odlučno mu odvrati, da je crna laž i kleveta, da je on u tajnom dogovaranju s austrijskim dvorom; naprotiv, da on i njegova provincija priznaju i časte zakonitu francusku vladu, pače da je sam više puta svoju vlastitu večeru i svoj krevet ustupio francuskim poglavicama; u Rim je pisao nekoliko puta, ali se radilo samo o stvarima savjesti i poslovima Reda. God. 1797 javno je nastupio i išao u Beč u sporazumu sa svojim starešinama i narodnim poglavicama, samo da uspostavi mir i pomogne svom narodu, pa kako je on (Dandolo) mogao nagovarati i poticati Napoleona, da osvoji mletačku republiku, tako je i on opravdanim, pače nužnim smatrao da se brine za dobro svoje otačbine. — Ovaj neočekivani odgovor iznenadi Dandola, i sad lukavo promijeni ton govora. Blago i prijazno reče mu, da ga je u više prigoda hvalio pred potkraljem, knezom Eugenom u Milanu, i isticao njegove zasluge; knez da želi vidjeti ga i upoznati. Stoga mu svjetuje, neka pođe k njemu, jer će to poznanstvo biti od velike koristi cijeloj provinciji, a on će mu dati preporučno pismo i novac potrebit za put. O. Dorotić shvatio je lukavstvo Dandolovo. Ali na onako slatke riječi nije mogao nego slatko odgovoriti. Zahvali mu na ponudi, pa doda, kako je nužno da se prije oslobodi provincijalstva, i eto ga na njegovu zapovijed da pođe do kneza. U isti mah prikaza mu molbu za održanje kapitula za izbor novog provincijalnog starešinstva. Dandolo sve odobri. Lijepo se oprostiše s obećanjem da će se opet uskoro vidjeti. O. Dorotić pođe iz Zadra u Karin, odakle sazva kapitul za 3 prosinca u Zaostrogu. Dandolo se dosjeti, da ga je O. Dorotić nadmudrio, pa odmah naredi svima vlastima, neka ga gledaju potajno uhvatiti i pod jakom stražom dopremiti u Zadar. Ne samo to, nego posla za njim harambaša s 12 pandura, pobjegne u Bosnu. Kad je Dandolo do-Stoga, kad je došao u Zaostrog, skupi sve službene spise i

zapečati ih, pa, dobivši tajnu vijest da na nj dolazi harambaša s 12 pandura, pobjegne u Bosnu. Kad je Dandolo doznao, da mu je O. Dorotić izmakao, bio je upravo bijesan. Upotrebio je sve moguće kod turskih i crkvenih vlasti, da bi ga se dočepao. Pismo, koje je 19. studenoga razaslao starešinama samostanâ jasno pokazuje, što je O. Dorotiću spremao.[3] Nakon njegova bijega nastale su u Dalmaciji pobune i prava strahovlada.[4] Ali on je iz Dandolovih ruku sretno izmakao i za više godina vukao se od nemila do nedraga po Bosni, Hrvatskoj, Beču itd., dok nije slomljena Napoleonova sila i Austrija opet zavladala Dalmacijom god. 1813.[5]

U takovim je prilikama započela dogradnja samostana Gospe od Zdravlja. Jasno je, da se u takovu stanju rad nije mogao ozbiljno nastaviti ni sretno privesti kraju. Ali i kad je Austrija po drugi put zavladala, prilike se nijesu mnogo u bolje promijenile. Austrijske su vlasti počele primjenjivati jozefinske zakone, koji su bili u sukobu sa zakonima i s pravima katoličke Crkve. To je bilo uzrokom mnogih trvenja i velikih nepravda, koje su državne vlasti nanosile u prvom redu franjevačkoj provinciji presv. Otkupitelja u Dalmaciji.[6]

---

[3] »Vaš provincijal Fra Andrija Dorotić pokazao je prevratnu oporbu kraljskim naredbama. On je to osobito pokazao, kad nije htio priznati onih vladinih od kralja naređenih propisa, koje sam ja već bio objavio i koje je on isti prihvatio, ali jedino da me uznemiriva. Mišljaše ovaj varalica, da su sadašnja vremena slična onima, kad je on, služeći se prevarom, znao izazvati razbojničku osvetu protiv privrženika najvećega vladara. Naredio sam, da ovaj tlačitelj svetih i ljudskih zakona bude tražen i uhvaćen. Onaki ljudi moraju iščeznuti sa zemlje. Naredio sam, da se provincijalni kapitul sastane na 10 došastog mjeseca prosinca u samostanu Karin. Vladin povjerenik pretsjedat će kapitulu. Ko ne dođe, morat će zakonitim načinom opravdati otsutnost«. **Zlatović**, Franovci, 3.

[4] **Novak**, Naše more, 227 previše hvali Dandola, kad kaže, da je on bio upravo stvoren za položaj generalnog providura Dalmacije.

[5] **Cvitanović** Dr. P. G., O. F. M., Die Franziskanerprovinz SS. Redemptoris und die französische Regierung in Dalmazien in den Jahren 1809/13. Inaugural-Dissertation München 1920, 1—59; **Zlatović**, Franovci, 354 sl.; **Ostojić M.**, Fra Andrija Dorotić i Njegova Pjesma, Spljet 1895, 1—22.

[6] **Zlatović**, Franovci, 405 sl.

Starešine samostana u ovakim okolnostima veću su brigu posvećivali uređenju i poljepšanju crkve nego dogradnji samostana. Crkva je, nastojanjem osobito O. Jeronima Balina i O. Frane Burića, bila gotovo u najvećem cvatu.[7] Mislili su oni i na dogradnju samostana, ali nije bilo sredstava. Na 9 sječnja 1829 O. Ivan Milošević Arnaut iz Glavica kod Sinja uputio je, kao starešina samostana, molbu na Namjesništvo u Zadru za dozvolu sabiranja milodara po Dalmaciji, da bi se mogao samostan popraviti i dograditi.

Svetište sa samostanom

Koliko je vlada u to doba dolazila u susret potrebama redovnikâ, pokazuje okolnost, da je rješenje molbe došlo poslije 7 godina! Istom na 23 ožujka 1836 obavješćuje provincijal O. Šimun Milinović gvardijana O. Antu Jukića, da je molba uvažena i da se milodari mogu kupiti po Dalmaciji u roku od jedne godine.[8]

O. Jukić i njegov nasljednik O. Luka Mihaljević nastojali su da ovu kratku dozvolu što bolje iskoriste, da bi mogli što bolje popraviti samostan, koji je bio u vrlo trošnom

[7] V. gore str. 161 sl.
[8] Reg. Prov. Milinović, 630 sl.

stanju. S pomoću provincijala O. Ivana Kalandrina i ostale redovničke braće u samostanu Gospe od Zdravlja O. Jukić počeo je, pri svršetku svoga drugoga gvardijanstva god. 1840, popravljati i preuređivati samostan. Preudesio je prizemlje, nad prijašnjom tezom podigao zid i uredio sobe, tako da su sobe bile s jedne i s druge strane, pa je samostan sada imao 16 prostorija. Za pomoć obratio se lično i austrijskom caru Ferdinandu I i carici majci Karolini. Ferdinand mu je poslao 800, a Karolina 200 forinti. Sav trošak iznosio je 4050 forinta, a to je podmirio milodarima redovničke braće, dobročinitelja i ostalih vjernika.[9]

Samostan, kako ga je uredio O. Jukić bio je mnogo podesniji i bolje odgovarao potrebama redovnika, osobito stranih, koji su iz drugih samostana dolazili u Split zbog raznih duhovnih i vremenitih potreba. Ali se do malo počelo osjećati, da je i tako preudešeni samostan premalen, da svi strani redovnici budu primjereno smješteni. Stoga je g. 1862. O. Luka Mihaljević podigao zgradu uz crkvu i napravio 5 novih soba.[10] Ni to nije bilo dovoljno, osobito otkad su se god. 1866 počeli u Splitu držati kapitularni zborovi, koji se od god. 1888 drže isključivo u Splitu, i otkad je samostan Gospe od Zdravlja postao sjedištem provincijalnog starešinstva. To je potaklo O. Ivana Benutića iz K. Staroga, da, za svoga gvardijanstva god. 1894—1898, poduzme akciju oko podizanja samostana na drugi pod. S preporukom provincijala O. Konstantina Krelje iz Drniša obratio se je za pomoć svima starešinama samostana i nekoj drugoj braći u provinciji. U skupljanju milodara po Dalmaciji, kako za dogradnju samostana tako kasnije za uređenje i ukras svetišta, desna ruka bio mu je zauzetni brat lajik Fra Jere Dragičević iz Donjeg Humca na Braču, veliki štovatelj naše drage Gospe od Zdravlja. Nacrt za dogradnju samostana izradio je u mjesecu prosincu 1895 inž. N. Nikolić, a radnju su

[9] Protocollo, 25; **Zlatović**, Monografije, 408 sl.; **Bačić**, Nekrolog, 121. U samostanskom arhivu u Splitu čuva se približni Trebovnik ove radnje (Fabbisogno d' approssimazione) od 16 srpnja 1837. Prema ovom Trebovniku troškovi su imali iznositi 8000 forinta; ali je spretnosti O. Jukića pošlo za rukom da ih snizi na 4050.

[10] Libro di fabrica, Uscita, 19.

izveli Ivan Bettizza Marinov, brat mu Petar i Franjo Ivan Tesolato pok. Dujma. Cio samostan dignut je na drugi pod, osim onoga dijela do crkve, koji je sagrađen za gvardijanstva O. Luke Mihaljevića. Troškovi su iznosili oko 8000 forinti.[11] Samostan, kako je tada bio popravljen i dograđen, ostao je, uz male preinake, do danas.

2. Samostan dodijeljen donjoj kustodiji

Bosanska provincija, prije razdiobe, sastojala je od više kustodija. Nijesu to bile autonomne zadruge od više samostana s jednim kustodom ili provincijalom na čelu; nego su to bile krajine, koje su sastojale od nekoliko samostana istoga kraja. Redovnici ovih samostana redovito su živjeli i djelovali u samostanima i župama ove krajine, a u drugu nijesu prelazili niti su u njoj službu i čast obnašali. Slična dioba na kustodije nalazila se je i u drugim Redovima, a favorizirala ih je, kadšto i tražila državna vlast, osobito mletačka.

Kad je u Dalmaciji nastala provincija sv. Kaja, odnosno Presv. Otkupitelja, u njoj su postojale dvije kustodije: gornja i donja. Na gornju su spadali samostani: Zaostrog, Živogošće, Makarska, Imotski, Sumartin i Omiš; na donju: Karin, Visovac, Knin, Šibenik i Sinj. Granicu izmedu jedne i druge kustodije pravila je rijeka Cetina. Samostani koji su se nalazili na istočnoj strani Cetine, pripadali su gornjoj kustodiji; sa zapadne strane, donjoj kustodiji. Prema tome, gornja kustodija imala je 6, donja 5 samostana. Kad je splitski hospicij proglašen samostanom, nastalo je pitanje, kojoj kustodiji ima on pripadati. Naravno je bilo, da pripada donjoj kustodiji, jer je sa zapadne strane rijeke Cetine. Ali su neki govorili, da ima pripadati gornjoj kustodiji, jer su ga podigli redovnici s gornje strane Cetine: O. Lovro Šitović iz Ljubuškoga, O. Petar Karapandža iz Goranaca kod Mostara i O. Bernardin Pavlović iz Stona. Da ne bude trzavicâ, provincijal O. Ivan Vucić sazva u Visovcu 12. XII. 1749 sastanak uglednijih Otaca u provinciji, da to pitanje riješe. Na

[11] Nacrti, trebovnik i ostalo nalazi se u samostanskom arhivu za god. 1896.

sastanku svi jednoglasno zaključiše da splitski samostan pripada donjoj kustodiji, jer se nalazi sa zapadne strane Cetine. Tako se kustodije izjednačiše, te je svaka brojila po 6 samostana. Samostanski sindik g. Petar Mačukat podnese ovaj zaključak državnoj vlasti, koja ga odobri 8. I. 1750. [12]

3. Odnošaj prema drugim redovnicima

Proglašenjem samostana redovnički starešine našli su se u nuždi, da urede odnošaj prema drugim starijim samostanima, naročito prigodom zajedničkih nastupa u procesijama. Povod za to nije trebalo dugo čekati. Već na 7 svibnja 1736 — dakle 9 dana nakon proglašenja samostana — bila je procesija sv. Dujma, zaštitnika grada i nadbiskupije. Redovnici s Dobroga podoše na procesiju. Ali se dogodilo, da među drugim redovnicima ne nađoše mjesta i moradoše se zastiđeni vratiti kući. Isto se ponovilo i prigodom procesije na dan Prošnja (Rogationes). Starešina samostana O. Petar Karapandža radi toga se prituži kod nadbiskupa. Budući da su se u Splitu tada nalazila dva franjevačka samostana različitih provincija: na Poljudu i na Dobromu, to su, po običaju u drugim mjestima, redovnici jednoga i drugoga samostana morali stupati pod istim barjakom, t. j. barjakom samostana s Poljuda. Ovaj posao uzeše u ruke provincijali jedne i druge provincije. Oni proučiše pitanje i odrediše, da unaprijed redovnici jednoga i drugoga samostana stupaju zajednički pod barjakom samostana s Poljuda, i to lajici s lajicima, klerici s klericima, svećenici sa svećenicima, starešine sa starešinama, ali tako da redovnici s Poljuda stoje na časnijem mjestu. [13] Od tada ova dva samostana uvijek tako zajednički nastupaju.

Slična neprilika ponovila se 100 godina kasnije, opet na blagdan sv. Dujma; ali ovoga puta ne samo samostanu Gospe od Zdravlja, nego i samostanu na Poljudu kao i samostanu OO. Franjev. Konventualaca. Bio je naime običaj, da redovnici dolaze na procesiju u misnim odorama. Budući da

[12] LACD, 323, 325—328, 331; LAPM, 398 sl.; **Zlatović**, Monografije, 396.

[13] LACD, 225—272; **Zlatović**, Monografije, 393.

toga nijesu propisivali crkveni zakoni, starešine samostana upozoriše god. 1844 kapitularnog vikara i dekana Dru. Silvestra Guinu, ako želi da redovnici prisustvuju u misnom ruhu, neka im ga pribavi stolna crkva, a ne da hodaju po gradu u misnom ruhu, dok dođu na procesiju; inače će doći u redovničkom odijelu, kako naređuju crkveni zakoni. Dr. Guina odbi predlog, a kad redovnici dođoše u procesiju u redovničkom odijelu, naredi im, da se vrate kući i za 3 dana suspendira — t. j. zabrani govoriti Misu starešinama samostana: Gospe od Zdravlja O. Luki Mihaljeviću, na Poljudu O. Frani Smolje i konventualskom O. Josipu Piristi. Starešine samostana prizvaše se na metropolita u Zadru. Metropolit je bio Josip Godeassi, koji je nekoliko mjeseci prije sa splitske stolice prešao na zadarsku. On uvaži priziv i poništi zabranu, osudivši Dra Guinu, da redovnicima nadoknadi štetu, što za 3 dana nijesu govorili Misu. Dr. Guina tad se prizva na Sv. O. Papu Grgura XVI. Papa povjeri stvar senjskom biskupu Mirku Ožegoviću, i ovaj 16. lipnja 1846, u ime Sv. Stolice, potvrdi presudu metropolitanskog suda, poništi zabranu i odredi jednako, da Dr. Guina ima dotičnim starešinama dati odštetu za Mise koje nijesu 3 dana govorili. [14]

Kad se je podigao samostan i sagradilo svetište, odnošaji prema drugim samostanima bili su prijateljski, uprav srdačni. To posebno vrijedi za OO. Kapucine. Njihov O. Fidelis, nadbiskupov teolog, iskazao je neprocjenive zasluge svetištu i samostanu Gospe od Zdravlja. Kad je god. 1798 bio bačen interdikt na svetište, on je upotrebio sve svoje znanje i vještinu, da obrani našu braću. I konačno je izvojevao

[14] Protocollo, 29—31; **Zlatović**, Monografije, 409. Dr. Guina izdao je god. 1881 na Rijeci vlastiti životopis pod naslovom »Autobiografia documentata di Silvestro Cav. de Guina, Dre. in s. theologia, Protonotario Apostolico, Preposito capitolare di Spalato ecc.« Na str. 60 sl. opisuje, kako je radi ove parnice putovao u Zadar i u Senj, kako je presuda nadbiskupskog suda bila na štetu splitske crkve, a kako joj nije bila potpuno u prilog ni presuda Apostolskog Delegata: »Questo Giudizio Delegato Apostolico non fù pienamente favorevole alla Chiesa di S. Doimo primo Martire e Vescovo di Salona«. Ali ne spominje, na što ga je jedan i drugi sud osudio.

pobjedu. Radi toga starešinstvo provincije ubrojilo ga je među subraću provincije s pravom na sudjelovanje u svima duhovnim povlasticama. [15]

Srdačni odnošaji, koji su postojali između samostana Gospe od Zdravlja i drugih redovnika, pokazivali su se naročito prigodom blagdana i svečanosti, kad bi drugim redovnicima pomagali u duhovnom radu, ispovijedanjem i propovijedanjem u njihovim crkvama, sudjelovanjem u njihovim procesijama. Sve do svjetskog rata postojao je među redovnicima lijepi običaj, da bi na svetkovinu zaštitnika nekog samostana pozivali stareišnu drugog samostana, da u njihovoj crkvi sa svojim redovnicima obavi glavnu svečanost. Toga dana bili su oni kao i starešine drugih samostana kod bratskog stola u dotičnom samostanu. U samostanu Gospe od Zdravlja to se je držalo na blagdan Gospe od Zdravlja. Oskudica, koja se je trpjela zav rijeme svjetskog rata, učinila je kraj ovom lijepom običaju.

4. Život u samostanu

1. Broj redovnika. — Da neka redovnička kuća može postati formalnim samostanom, sada se, po kanonskom pravu traži, da u njoj stanuje barem 6 zavjetovanih redovnika, od kojih, ako se radi o svećeničkom Redu, 4 moraju biti svećenici. [16] U vrijeme kad je hospicij Gospe od Zdravlja proglašen formalnim samosanom, tražilo se je 12 redovnika. [17] Toliko je redovnika u njemu zaista i bilo. Tekom vremena broj se je umnažao, pa je splitski nadbiskup, kao delegat Sv. Stolice na temelju dekreta od 28. III. 1735, odredio, da u samostanu može redovito boraviti najviše 14 redovnika, da ne bi trpjelo pristojno uzdržavanje drugih prosjačkih samostana. [18]

---

[15] V. gore str. 262.

[16] Kan. 488: »In canonibus qui sequuntur, veniunt nomine... 5. *domus formatae*, domus religiosa in qua sex saltem religiosi professi degunt, quorum, si agatur de religione clericali, quatuor saltem sint sacerdotes«.

[17] Dekret Sv. Kongr. Bisk i Red. 17. VIII. 1622 § 2; Inocent XII konst. »Nuper« od 23. XII. 1697 § 10.

[18] V. gore str. 241.

Odredba se je odnosila na redovnike, koji su sačinjavali samostansku obitelj, a ne na strance koji su kao gosti dolazili i odlazili, a kojih je ne rijetko bio priličan broj. Međutim, ona nije mogla ostati na snazi ni gledom na prve. Kad su malo kasnje uspostavljene gimnazijalne, filozofske i bogoslovne škole, iako za ograničeni broj đaka, broj se je redovnika morao povećati. Stoga je u samostanu Gospe od Zdravlja, gotovo za 100 godina, boravilo redovito 16—20 redovnika bez dječaka koji su učili gimnazijalne predmete.

Broj redovnika u samostanu počeo se umanjivati tek onda, kad je počela propadati provincija uslijed zabrane primanja u Red, na zavjete i u škole sa strane državnih vlasti. Prva je zabrana došla od mletačke vlade 7. IX. 1768.[19] Druga od francuske vlade 31. XII. 1807.[20] Od god. 1817 pa naprijed austrijske vlasti izdale su veći broj naredaba, koje su ograničivale primanje u Red, zabranjivale škole, otešćavale primanje svećeničkog reda, onemogućivale dušobrižnu službu na župama itd. Uslijed toga broj je redovnika silno opao, a novi nijesu nadolazili ili tek u nedovoljnom omjeru, pa su stariji redovnici morali napuštati samostane i poći na župe, a i veći broj redovničkih župa prepustiti svjetovnim svećenicima.[21] Usto su djelovale i druge koliko nutrnje toliko vanjske okolnosti, u prvom redu siromaštvo, jer austrijska vlada nije htjela pomagati uzgoj redovničkog klera kako je pomagala uzgoj svjetovnog klera. Stoga na pr. god. 1840 nalazimo u samostanu Gospe od Zdravlja 8 svećenika, 2 klerika i 2 brata lajika,[22] god. 1866 5 svećenika, 3 klerika i 1 brata lajika,[23] god. 1898 8 svećenika i 1 brata lajika,[24] god. 1906 7

[19] LACD, 220 sl.; Protocollo, 14.

[20] »Si sono sospese le vestizioni e professioni religiose, e le promozioni dei Chierici agli ordini sacri, che si andavano moltiplicando alla giornata, per sottrare i giovani alla Conscrizione Militare, permettendo soltanto che si promovessero agli Ordini ulteriori quelli, che si troveranno già costituiti in Sacris«. **Cvitanović**, Die Franziskanerprovinz SSmi Redemptoris, 27.

[21] **Zlatović**, Franovci, 405 sl.

[22] Reg. Prov. Kalandrin (u Splitu), 53.

[23] Reg. Prov. A. Lulić (Split), 98.

[24] Schematismus Provinciae Ssmi. Redemptoris in Dalmatia pro anno 1898, Sebenici 1898, 110.

svećenika i 2 brata lajika,[25] god. 1911 5 svećenika i 1 brata lajika.[26] Posljednji broj ostao je više manje do danas.

2. Redovnička disciplina. — Samostanski život ima svojih čari i ugodnosti, kojih ne poznaje niti može shvatiti onaj koji ne živi tim životom. On je sličan životu u obitelji. Kao što obitelj sastoji od roditelja i djece, tako i samostan sastoji od starijih i mlađih redovnika. Kao što obitelj u zajednci drži krvna veza, iz koje je nastala, tako i redovnike u samostanu drži ljubav Božja — redovničko zvanje, koje ih je u samostan dovelo. Kao što u obitelji različitost dobe razbija monotoniju i proizvađa raznolikost i zanimljivost životnih osjećaja i prilika, pa se osjeća bol, kad jedan član obitelji napušta obiteljsku zajednicu — tako i u samostanu kod osoba koje su se posvetile Bogu i bližnjemu, mladenački zanos, muževna zrelost i staračka ozbiljnost jesu tri različita ljudskoj prirodi potrebita elementa, koja je podržavaju u težnji za uzvišenim idealima, oslađuju joj gorkosti života i pomažu svladavati poteškoće koje susrećemo na putu života.

Iz toga se vidi, da je u velikom samostanu, gdje je brojna redovnička obitelj sa mlađim i starijim članovima, život ugodniji i da se mnogo bolje vrši redovnička disciplina, nego u malom samostanu. Takav je bio samostan Gospe od Zdravlja gotovo sve do sredine prošlog vijeka. Mladi redovnici, njihovi učitelji, stariji redovnici: svi su nastojali oko vršenja svojih dužnosti, oko savršenog redovničkog života; poticali su se izmjeničnim primjerom, da budu dostojni zaštite Predobre Gospe od Zdravlja, a Njezin samostan sa svetištem da drže na visini. Pohvalne izjave crkvenih i svjetovnih vlasti, izdane u razna vremena, najjasnije nam to svjedoče.[27] To će nam biti još očitije, ako se sjetimo, da su u samostanu Gospe od Zdravlja u svako doba boravili redovnici, koji su zaista težili za savršenošću i koji su se

[25] Schematismus Prov. Ssmi. Redemptoris pro anno 1906, Spalati 1906, 117.

[26] Status personalis et localis dioecesis Spalatensis et Makarskensis pro anno 1911, Spalati 1911, 136.

[27] LACD, 90, 135, 137, 139, 141 sl., 150, 152, 157, 159, 351; 353; Protocollo, 21; **Zlatović**, Monografije, 406 sl., v. gore s. 71—74, 134 sl.

odlikovali krjeposnim i svetim životom. Takovi su bili O. Jeronim Kovačević iz Dicma donjega († 12. VIII. 1727 u Splitu), O. Lovro Šitović iz Ljubuškoga († 28. II. 1729 u Šibeniku), O. Dujo Vuletić iz Podvaroša — Sinj († 17. IX. 1750 u Sinju), O. Bernardin Pavlović iz Stona († 18. VI. 1763 u Splitu), O. Petar Knežević iz Knina († 18. VI. 1768), O. Petar Karapandža iz Goranaca kod Mostara († 16. II. 1765 u Živogošću), O Jeronim Filipović iz Rame († 10. XII. 1765 u Sinju), O. Jakov Pletikosić iz Vaćana († 17. III. 1769 u Sumartinu), O. Jeronim Bareza iz Sinja († 25. III. 1782 u Bolu), O. Jeronim Kojić iz Popova polja († 4. IV. 1782 u Splitu), brat lajik Fra Frano Matić iz Čitluka kod Sinja († 16. VII. 1799), O. Ante Perić iz Sućurja († 28. VI. 1806 u Makarskoj), O. Bonaventura Elez s Ogorja († 22. VIII. 1807 u Splitu), O. Bernardin Ljubić iz Korušaca († 6. III. 1811 u Splitu), O. Josip Kukavica Vujavić iz Karina († 29. X. 1822), O. Jeronim Balin iz K. Štafilića († 2. XII. 1830 u Splitu), O. Frano Škarica iz Knina († 31. VII. 1831 u Splitu), O. Josip Glumčević iz Sinja († 2. VIII. 1839 u Sinju), biskup O. Vjekoslav Skakoč iz Trogira († 21. II. 1842 u Trogiru), biskup O. Ivan Topić iz Splita († 11. VI. 1868 u Rimu), O. Frano Poljak mlađi iz Glavica kod Sinja († 17. III. 1871 u Splitu), O. Ante Jukić iz Dicma gornjega († 18. IX. 1875 u Splitu), O. Luka Mihaljević iz Badnja kod Trogira († 25. XII. 1885), O. Alfons Talaja iz Sinja († 13. X. 1905 u Splitu), O. Mate Vezilić iz Sinja († 21. IX. 1910 na Visovcu), O. Pijo Poljak iz Glavica kod Sinja († 29. II. 1916 u Sinju), O. Honorat Miloš iz K. Gomilice († 17. VII. 1920), i drugi. Ovi i njima slični redovnici nastojali su da samostan Gospe od Zdravlja bude prava redovnčka kuća i žarište duhovnoga života. Uza sve dvije okolnosti, koje su redovnicima pravile mnogo smetnje — u samostan je u svako doba dolazilo dosta stranih redovnika; bio je na nezgodnom položaju, kraj bučnog javnog bunara — ipak je, uz male iznimke, sve do u posljednje doba redovnički život samostana Gospe od Zdravlja mogao služiti za primjer drugim samostanima.

Samostan Gospe od Zdravlja nije imao nikakva posjeda, pa se je franjevačko siromaštvo moglo opsluživati bez poteškoće. Za uzdržavanje redovnika bili su upućeni na vlastiti duhovni rad kao i na »stol Gospodnji«, t. j. na

prošnju milodara. Duhovni rad u samostanu bio je primjeran sve dok je u njemu boravio priličan broj mladih redovnika, pa milostinja vjernika gotovo nikada nije ponestala. Ove okolnosti doprinijele su, kad se je god. 1898 u provinciji provađala redovnička reforma, da je u samostanu Gospe od Zdravlja bila provedena bez poteškoće.

Ne smije se zaboraviti, da je samostanskoj disciplini mnogo doprinijela okolnost, što je u posljednje doba samostan Gospe od Zdravlja postao ne samo mjestom provincijalnih kapitula, nego i sjedištem provincijalnih starešina, koji su pazili, da se čuva redovnička disciplina. Radi toga je bilo slučajeva, da su u tu redovničku obitelj postavljani redovnici, kojima je trebala obnova redovničkog života: što se je moglo lakše postići, jer su bili pod okom uglednijih Otaca, pa i samoga Oca provincijala.

3. Duhovni rad. — Gotovo sve što smo dosada rekli odnosi se na duhovni rad naše braće u samostanu Gospe od Zdravlja. Ali se taj rad više tiče slave Božje i Gospe od Zdravlja. Naša su braća djelovala i na drugim poljima rada, gdje se je više promicalo dobro bližnjega na pr. na poučavanju i propovijedanju riječi Božje, podjeljivanju Sakramenata, pohađanju i opremanju bolesnika po kućama, u bolnicama, itd. Mimoilazimo zasluge naše braće za vrijeme kužnih bolesti. Neka navedena svjedočanstva raznih vlasti kažu nam, da su se i u tomu odlikovali. K ovim svjedočanstvima možemo dodati još jedno, i to ono od splitskoga kapitularnog vikara Horacija Bergelića, doktora obaju prava, jer je u njemu sve sadržano. On kaže 10. V. 1811.

»Franjevci na Dobromu svedrno su nastojali oko službe Božje u svojoj crkvi, koju pohađa velik narod, s najvećim izgledom i koristću vjernika, toliko sa svečanim obredima koliko poučavanjem i propovijedanjem na svetkovine preko godine, a tako i ispovijedanjem i službom bolesnika i svakom duhovnom pomoći, pomažući župnika onog mjesta, koji bi se bez pomoći ovih dostojnih evanđeoskih poslenika,više puta našao u nemogućnosti da izvrši naložene mu dužnosti radi velikog broja puka i prostranosti župe. Poučavaju mladiće u prvim knjigama i ne uzmanjkavaju u prigodama upućivati na podložnost prema zakonitim vlastima.

Primljeni i čašćeni od osoba sviju staleža radi izglednog života i društvenih dobročinstava, sa svojim oskudnim žitkom, u kom se nalazi ova zaslužna redovnička zadruga, koja se uzdrži jedino dobrovoljnom milostinjom i podarštinama puka...« [28]

Jednako svjedočanstvo izdalo je 4. V. 1811 splitsko gradsko zastupstvo, potpisan načelnik P. Alberti i tajnik J. Kostanić. Kapitularni vikar Bergelić ponavlja, 24. IV. 1815, svoju izjavu i dodaje, da pomažu s duhovnom korišću i u vojničkoj bolnici. [29]

Svetište Gospe od Zdravlja oduvijek je poznato kao stjecište vjernika, koji tamo idu da prisustvuju svetim obredima, propovijedima i službi Božjoj uopće. Kad je austrijska vlada počela uvađati jozefinske zakone i dokidati crkvena i redovnička prava provincije, provincijal O. Ivan Radonić iz Podgore obratio se pismom od 18. III. 1817 na samog cara Franju I. U pismu, pored ostaloga, ističe, kako se u crkvi Gospe od Zdravlja svaki dan stiču brojni vjernici da primaju sv. Sakramente, kako se odatle pružaju sve duhovne utjehe bolesnicima. [30] Gvardijan O. Andrija Burić iz K. Lukšića, kad je god. 1841 molio Sv. Stolicu za ublaženje tereta legatâ, između ostalih razloga naveo je i taj, da je crkva na Dobromu najposjećenija u Splitu i da se u njoj sveti obredi obavljaju s najvećom doličnošću. [31]

Urednosti službe Božje mnogo je doprinosila okolnost, što je u samostanu sve dok se nije smanjio broj redovnika, jedan redovnik bio postavljan kao upravitelj ili voditelj kora, a jedan kao upravitelj sakristije. Ove su se službe često našle udružene u jednoj istoj osobi, a trajale su i po više godina. Kako su ove službe imale blagotvoran učinak i van svetišta Gospe od Zdravlja, pokazuje nam ono što O. Zlatović govori o O. Frani Buriću. On kaže: »God. 1822 bijaše naimenovan Gvardijanom Ot. Frano Burić iz Kaštela,

[28] **Zlatović**, Monografije, 406.

[29] **Zlatović**, Monografije, 406.

[30] »Quindi è che colà... è giornaliero e numeroso il concorso de' fedeli per l' assunzione de' Sacramenti e di là si danno tutti i suffragi spirituali agli infermi«. Reg. Prov. Radonić (Split), 30.

[31] V. gore s. 273.

učen i vrijedan redovnik, koji od god. 1816 upravljaše velikom brigom crkvom i proslijedi sve do god. 1834. Kroz ovo 18 godina Ot. Frano uredi službu Božju na najplemenitiji način. Bijaše izvrstit pjevač, u čemu pouči ne samo svoje redovnike, da li i mnoge varoške mladiće, tako da i danas poslije 60 godina puk se sjeća ovoga zaslužnoga Oca i dokaziva, da veći dio crkovnih napjeva po varoškim crkvama slijede po njegovu nauku. Sve svoje nastojanje upotrebi za nakit i ures ove svete crkve«. [32]

5. Redovnici svetog života

Od gore navedenih redovnika, koji su se odlikovali krjeposnim i uzornim životom, ima ih nekoliko, o kojima se može reći, da su druge nadmašili i da su se popeli do većeg stepena savršenosti, te su svojim primjerom braći i vjernicima svijetlili za života, a nakon smrti ostavili ugodnu uspomenu na svoje vrline i krjeposti. Da ih u kratko spomenemo.

1. O. Lovro Šitović. — Život ovoga znamenitoga muža koji je gotovo pošao u zaborav, već smo gore rekonstruirali, pa ne treba da se na nj više vraćamo. O njemu znamo, da je bio takav, te mu se moramo više diviti iego ga možemo nasljedovati. [33]

2. O. Jakov Pletikosić. — O. Pletikosić [34] rodio se god.1704 u Vaćanima, seocu na kraju skradinskog polja, koje je do god. 1851 bilo posebna župa, a sad je pridruženo župi Piramatovcima. Roditelji su mu bili pobožni i imućni. Njegovo pleme danas se zove Šerkinić. Roditelji su mu željeli, da im sin postane Franjevcem. Kako, za mletačke vlade, nije bilo nijedne škole od Nina do Skradina, mjesni župnik odvede dječaka u Visovac, gdje je učio knjigu zajedno s drugim dječacima. Dječak je dobro napredovao u znanju i krjepost i bio svakomu drag rad svoje dobrote. Kad je podrastao, stupio je u novicijat zajedno s drugim svojim drugovima, među kojima je bio i O. Petar Knežević. Redovničko odijelo dao mu je, 2. VI. 1720, provincijal O. Filip Šurković, a učiteljem u novicijatu bio mu je O. Stjepan

[32] Monografije, 407.

Medvidović iz Lokvičića. Slijedeće godine primio ga je na zavjete pobožni gvardijan O.Pavao Silov, stariji.[35] Filozofske i bogoslovne nauke svršio je dijelom u provinciji, dijelom u Italiji. Još kao klerik odlikovao se u raznim redovničkim krjepostima, osobito u molitvi, pokori, samozataji, posluhu i pobožnosti, te je prednjačio ne samo drugovima, nego i iskušanim redovnicima. Kad je postao svećenikom, porodi se u njemu želja, da bi se zaklonio u koji samotni samostan, da bi se tu bavio samo Bogom i božanskim stvarima. Nakon kratkoga vremena provincijal ga pozove u provinciju i sad ga nalazimo u raznim službama.

Od god. 1730—35 bio je župski pomoćnik u Mirloviću. Bio je učiteljem novaka u Visovcu u dva navratka: 1737—1743, 1749—1751.[36] Nakon što je prvi put svršio rok učiteljstva od 6 godina, starešinstvo provincije 24. VI. 1743 ubrojilo ga je među agregate, t. j. počasne eksdefinitore.[37] God. 1751 pošao je u Sv. Zemlju, da bi ondje provodio skromniji i svetiji život. U Palestini je boravio u raznim samostanima, vršeći razne službe, poimence u samostanu sv. Ivana in Montana, gdje je bio gvardijanom. Naučio je razne evropske i istočne jezike, te je ispovijedao i propovijedao urođenicima i hodočasnicima, pa i druge poučavao u tim jezicima. God. 1755, boraveći u samostanu sv. Ivana in Montana, napisao je na hrvatskom jeziku povjest sv. Zemlje.[38]

---

[33] V. gore, s. 44—50.

[34] Pojedine podatke o njemu v. **Zlatović**, Franovci, 282 sl.; Monografije, 441; **Bačić**, Nekrolog, 252 sl.

[35] Liber vestitionum Novitiorum in Novitiatu Visovatiensi, 61; LAPM, 132, 144 sl.; v. gore, s. 222, blj. 51—53.

[36] **O. Bačić**, Nekrolog, 253 sl. kaže, da je bio učiteljem novaka i treći put, i to 1757—1758. To ne može biti tačno, jer je na kapitulu u Zaostrogu, 19. X. 1757, učiteljem novaka izabran O. Nikola Ižanović iz Jajca, a na definitorijalnom sastanku u Visovcu, 28. V. 1758, O. Šimun Gudelj iz Župe, koji je ostao u toj službi do god. 1765. LAPM, 462, 464, 469, 523.

[37] LAPM, 355.

[38] Rukopis se čuva u arhivu franjevačkog samostana u Sumartinu. U njemu ima raznih stvari na hrvatskom i talijanskom jeziku, od kojih nijesu sve njegove. Najprije je na hrvatskom jeziku: »Sveta zemglia od kogae bila Posidovana od Poçela svita do ovoga vika sadagnega ovde pripisuese 1755.« Zatim talijanski str. 109—114: »Relazione contro ospizio di Terra

Slijedeće godine 1756 vratio se u provinciju [39] i zaklonio u Visovac, da tu u samoći samo na Boga misli i Njemu jedinomu služi. Ali tu nije našao samoće, koju je tako živo tražio. Najprije, starešinstvo ga na definitorijalnom sastanku u Šibeniku, 19. XI. 1756, imenova lektorom moralnog bogoslovlja i učiteljem redovničke mladeži u Visovcu. [40] Zatim okolišni narod čuvši za njegovu svetost, poče k njemu dolaziti na ispovijed, za duhovni savjet i pomoć u svojim duševnim i tjelesnim potrebama. Radi toga zahvali se na službi i zamoli starešine da bi ga premjestili. Na definitorijalnom sastanku u Zaostrogu 30. X. 1763, postavljen je za učitelja redovničke mladeži u Splitu, gdje je ostao do god. 1765. [41] U Splitu mu je bilo još gore nego u Visovcu, pa ga definitorijalni zbor u Makarskoj, 9. VI. 1765, pošalje za učitelja redovničke mladeži u Karinu. [42] Malo kasnije zahvali se na toj službi, ali je ostao u Karinu do 1. VI. 1768. Videći, da ne može ostati nepoznat, zamoli starešine da ga premjeste u samostan Sumartin na otoku Braču. Oni mu udovoljiše i on u lipnju 1768 dođe u Sumartin. [43] Kad je narod na Braču doznao, da je k njima došao redovnik svetoga ži-

---

Santa, Religiosi e Turchi trovatisi in Giaffa quando fù fatta solevazione del popolo Turco contro europei — Fr. Teodoro Curato della nazione Francese in Roma e Giaffa«. Zatim »Breve Ragguaglio del Sagro Convento di S. Gio: Battista in Montana, e della Casa di S. Zaccaria ove la Beatissima Vergine visitò Santa Elisabetta« (Latinski), str. 115—123. Dalje: »Con Relazione di alcuni miraculosi successi ed apparizioni fatte ne' sudetti santuari 1755« (talijanski). Dalje: »Di più aggiunti due successi in Giaffa, e Gran Cairò«. Na str. 133: »Casa di S. Zaccaria ove la Beatissima Vergine visitò santa Elisabetta«. Na str. 141 na dnu piše: »Questa descrizione feci per mia particolare devozione della sagra Famiglia di S. Zaccaria, e per sodisfazione d' altri devoti à quali capiterà questo scritto. Fra Giacomo da Scardona scrisse nel sudetto convento S. Gio: in Montana 1755.« U knjizi ima još dosta zanimljivih stvari na hrvatskom, latinskom i talijanskom jeziku.

[39] **Zlatović**, Franovci, 282; Monografije, 441; **Bačić**, Nekrolog, 254 kažu, da je u Sv. Zemlji proveo 8 godina. Ako je u Sv. Zemlju pošao god. 1751, a iz nje sev ratio god. 1756, kao što jest, očito je, da je u njoj ostao ne 8, nego 5 godina.

[40] LAPM, 447 sl.; Reg. Prov. Despot (u Makarskoj), 132.

[41] LAPŠ, I, 379; LAPM, 513; Acta Prov. Filipović (Makarska), 18, 30.

[42] LAPM, 518; Acta Filipović, 59, 108.

[43] Acta Prov. Staničić (Makarska), 34, 113, 134.

vota, poče jednako k njemu letjeti kao i u drugim mjestima. No Bog ga tu do malo pozva k sebi. Na 7 travnja 1769 blago preminu u 65. godini života [44], ostavivši za sobom glas velike svetosti. Najstariji nekrolog u Šbeniku o njemu kaže, da je bio »Magister novitiorum vigilantissimus, bonitatis, perfectionis ac sanctitatis verum exemplar«. Isto veli Lulić, [45] Zlatović [46] i Bačić. [47] Ukopan je u staroj samostanskoj crkvi. God. 1911 ta je crkva porušena i nova g. 1911—1913 na istom mjestu sagrađena. Pod je popločan novim pločama, uslijed čega vjernici ne vide groba ovoga sluge Božjega, da bi mu se mogli utjecati u svojim duhovnim i vremenitim potrebama.

3. Fra Frano Matić. — To je skromni brat lajik, [48] koji nije znao ni čitati ni pisati, ali je ipak toliko napredovao u krjepostima, da je i najučenijima služio za primjer savršenosti. Rodom je iz Čitluka kod Sinja. Do pojedinosti o njegovu rođenju i stupanju u Red na žalost nijesmo mogli doći. Na 21. X. 1754 stavljen je u redovničku obitelj Živogošće; ali već god. 1756 nalazimo ga u samostanu Gospe od Zdravlja, [49] gdje je boravio i svojim ga izglednim životom posvećivao preko 40 godina. Bio je savremenik i očevidac svih glavnih radosnih i žalosnih događaja, koji su se odigrali u samostanu i svetištu Gospe od Zdravlja. Kitio je i resio prvo svetište Gospe od Zdravlja, t. j. onu prvu Njezinu kapelu. Prisustvovao je g. 1759 blagoslovu temeljnog kamena Njezine crkve i zajedno s drugim redovnicima potpisao, t. j. stavio križ na spomenicu, koja je tom prigodom sastavljena. Vidio je, kako Majka Božja g. 1763—64 po drugi put oslobađa Dobri od kužne pošasti, prisustvovao je god. 1764 svečanom krunisanju Njezine čudotvorne Prilike. Gledao je kako se podiže i uređuje Njezin hram i on sam je pri tome

---

[44] **Lulić**, Memorie, 52; **Zlatović**, Franovci, 283; **Bačić**, Nekrolog, 254 vele, da je umro 17. travnja. To ne može biti tačno, jer i najstariji nekrolog i Acta Prov. Staničić, 137 i LAPM, 554 kažu, da je umro 7. travnja.

[45] Memorie, 52.

[46] Franovci, 283; Monografije, 441.

[47] Nekrolog, 255.

[48] Od ovoga Fra Frane Matića treba razlikovati Fra Franu Matića iz Čavoglava župe Kljaci, o kom kasnije.

[49] Acta Prov. Despot (Makarska), 38, 45, 156.

pomagao.[50] Kad su se protiv O. Bareze iznijele razne klevete, i on s ostalim članovima redovničke obitelji ustaje na njegovu obranu i na priznanicu stavlja svoj križ, i to na prvom mjestu.[51] Savremenik je O. Jeronima Bareze, O. Jeronima Kojića, O. Jeronima Filipovića, O. Jakova Pletikosića, O. Bernardina Ljubića, O. Bonaventure Eleza, O. Ivana Buljana, O. Jeronima Balina, O. Alojzija Skakoča i drugih pobožnih i učenih redovnika, koji su svojom riječju i svojim primjerom na daleko proširili ime samostana i svetišta Gospe od Zdravlja. Doživio je i najveću žalost, koja je mogla zadesiti svetište Gospe od Zdravlja, da je na nj god. 1798, iako nezakonito, bačena kazna interdikta, t. j. zabrana vršenja svetih obreda. Ali nije dočekao radosnog časa, kad je 2. X. 1799 mletački patrijarh, u ime Sv. Stolice, tu zabranu poništio i proglasio nevaljanom, jer je nekoliko mjeseci prije toga, 16. srpnja, t. j. na dan Gospe od Karmela g. 1799 blago u Gospodu preminuo. Ne zna se tačno, koliko mu je bilo godina. Najstariji nekrolog bilježi, da mu je bilo 76 godina, visovački i neki drugi nekrolozi vele 82, a Lulić,[52] Zlatović[53] i Bačić[54] kažu, da su mu bile 84 godine. O. Lulić o njem kaže, da se je odlikovao krotkošću, poniznošću i milosrđem; da je uzornim redovničkim vladanjem i radom, koji je odgovarao njegovu položaju, služio za primjer vjernicima i redovnicima.[55] Iste riječi prenosi i O. Bačić,[56] a Zlatović veli, da je bio »redovnik zamjerne tihoće, poniznosti, milosrđa i redovničkoga opsluženja, neumoran u vršenju najtežih posala svoga stanja«.[57]

4. O. Bernardin Ljubić. — Nešto kasnije od Fra Frane Matića u samostan Gospe od Zdravlja došla je tiha i

[50] Libro di fabrica, Entrata, 24.

[51] V. gore s. 157.

[52] Memorie, 53.

[53] Monografije, 418.

[54] Nekrolog, 206.

[55] Memorie, 53: »Fra Francesco Matić da Sinj, Laico professo, il quale nella mansuetudine, nell' umiltà e nella misericordia visse; e colla esemplare disciplina religiosa, e col lavoro conveniente al di lui grado, servi d' esempio e al mondo e ai religiosi. In età d' anni 84 dolcemente rese lo spirito al Signore il dì 16 Luglio 1799«.

[56] Nekrolog, 205 sl.

[57] Monografije, 418.

blaga duša: O. Bernardin Ljubić iz Korušaca župe Lećevica.[58] U Red je stupio na Visovcu 16. I. 1751, a redovničke zavjete položio je 16. I. 1752. Filozofske i bogoslovne nauke svršio je u Sinju i u Bolonji u Italiji,[59] nakon čega je rekao god. 1755 prvu Misu, pa je god. 1756 i 1757 nastavio više bogoslovne nauke kao studens generalis u Šibeniku.[60] Svjedočba viših bogoslovnih nauka bila mu je legalizirana 18. XII. 1757.[61] Na 1. IX. 1762 imenovan je vikarom samostana Gospe od Zdravlja i od tada bez prekida do svoje smrti u njemu boravi, vršeći razne službe: vikara, gvardijana, učitelja redovničke mladeži itd., i posvećujući samostan i svoju okolinu koliko svojom riječju toliko divnim primjerima svoga redovničkoga života. Na kapitulu u Imotskom, 24. VI. 1782, izabran je za definitora provincije.[62] Preminuo je u subotu, 16. III. 1811, u dobi od 78 godina. O. Zlatović o njem veli: »Ot. Bernardin Ljubić s Korušaca posveti ovaj samostan djelima molitve, pokore, bogoljubnosti i svih redovničkih kriposti, radi kojih ostavi svetu uspomenu u ovom mjestu pravoga sina serafinskog Patrijarke od 78 godna blaženom smrti zaspa u Gospodinu na 16 ožujka 1811«.[63]

5. O. Bonaventura Elez. — Među redovnike svetoga života u samostanu Gospe od Zdravlja O. Zlatović ubrajai O. Bonaventuru Eleza s Ogorja.[64] On je savremenik O. Bernardina Ljubića i Fra Frane Matića, te pada u zlatno doba samostana Gospe od Zdravlja, t. j. u doba, kad je u njemu cvao i djelovao najveći broj učenih i pobožnih redovnika. Kad je svršio novicijat, poslan je 23. X. 1754 u Šibenik, da uči filozofiju.[65] Postavši svećenikom, nalazimo

---

[58] Netačno govori O. **Lulić**, Memorie, 25, kad kaže, da je on iz Splita. Još neispravnije čini O. **Bačić**, Nekrolog, 175, 182, kad u isto vrijeme stavlja dva različita Ljubića s istim imenom i prezimenom, jednoga iz Splita, drugoga iz Korušaca. Službene arhivalne knjige ne poznaju drugoga O. Bernardina Ljubića do onoga iz Korušaca.

[59] Acta Prov. Despot (u Makarskoj), 53; LAPŠ, 363.

[60] Acta Prov. Despot, 150.

[61] Acta Prov. Marijanović (u Makarskoj), 133.

[62] Reg. Prov. Maroević, (u Makarskoj), 6.

[63] **Zlatović**, Monografije, 418. Slično **Lulić**, Memorie, 44.

[64] Monografije, 418.

[65] Acta Prov. Despot (u Makarskoj), 49, 150.

ga u raznim službama u provinciji. Za nekoliko godina predavao je filozofiju u Živogošću, a u isto vrijeme bio je tu god. 1764 župnikom. Na 3 kolovoza 1765, kad je svršio tečaj filozofije dobio je naslov lektora bogoslovlja, pa je istog dana premješten u Split.[66] U Splitu je ostao kratko vrijeme, jer je već na kapitulu u Sinju, 7. X. 1766, postavljen za učitelja mladeži u Sinju, koju je službu obnašao do 12. XI. 1771, pa je onda postao župnikom u svom rodnom mjestu Ogorju.[67] Na kapitulu u Visovcu, 29. VI. 1773, izabran je za gvardijana samostana Gospe od Zdravlja, kao takav došao ponovno u Split[68] i tu trajno ostao. Službu gvardijana vršio je do 30. I. 1775, pa opet od 12. VIII. 1782 do 5. V. 1784 i od 26. VI. 1791 do 4. VI. 1792.[69] Moralno bogoslovlje predavao je g. 1775, pa 1797 i opet 1800—1804.[70] U blaženu vječnost preselio se u subotu 22. kolovoza 1807. Visovački nekrolog o njem bilježi, da je svega svoga života davao izgled redovničkoga života, a O. Bačić dodaje, da je uvijek ispovijedao, molio, pobožan bio i bez prestanka težio za savršenošću.[71]

6. O. Jeronim Balin. — O njemu veli O. Bačić: »Čovjek svetac u pravom značenju ove riječi«. Rodio se god. 1746 u Štafiliću, posljednjemu od kaštelanskih sedam sela. Na krštenju je dobio ime Ivan. U 16. godini, t. j. god. 1762, došao je u samostan Gospe od Zdravlja, gdje se je već nalazio njegov mješćanin, jednu godinu mladi Mučalo Ante, kasniji Fra Vice. U samostanu Gospe od Zdravlja boravilo je tada više redovnika, kao što su O. Jeronim Ko-

[66] Acta Prov. Filipović (Makarska), 35, 58, 65, 70, 82, 84; **Bačić**, Nekrolog, 77.

[67] Reg. Prov. Staničić (Makarska), 15, 42, 60, 116, Reg. Prov. Maroević, 17, 36, 74, 88.

[68] Reg. Prov. Maroević, 139.

[69] LAPŠ, 468; LAPŠ, II, 42, 357, 390; Prot. Prov. Radman (Makarska), 68; Reg. Prov. Maroević, (Makarska), 109, 194; Reg. Prov. Bilušić, (Split), 231; Reg. Prov. Perić (Split), 26.

[70] LAPŠ, II, 43; Reg. Prov. Sekula (Split), 168; Reg. Prov. Prgomet, (Split), 88, 186; Reg. Prov. Lovrić (Split), 35, 37, 205.

[71] »Religiosae vitae specimina semper quoad vixit exibuit«; **Bačić**, Nekrolog, 78. **Zlatović**, Monografije, 418 bilježi da je umro 21. kolovoza. Dan smrti 22. kolovoza ima i najstariji nekrolog.

jić, O. Jeronim Bareza, O. Ante Perić, O. Bernardin Ljubić, Fra Frano Matić, od kojih su svi bili jedan bolji od drugoga, a učiteljem mladeži bio je pobožni O. Jakov Pletikosić,[72] pa je dobri mladić Ivan u tom Gospinu perivoju uprav divno cvao i napredovao. U novcijat je stupio u Visovcu 30. srpnja 1765. Redovničko odijelo dao mu je eksprovincijal O. Ivan Vucić, koji je obukao u redovničko odijelo i Antu Mučala, ali nešto kasnije, naime 6. listopada iste godine.[73] Učiteljem u novicijatu bio mu je opet dobri redovnik O. Šimun Petričić,[74] u čije je ruke godinu dana kasnije položio redovničke zavjete.[75] Na 6 svibnja 1767 dobio je dozvolu da pođeu Mletke na nauke.[76] Vrativši se u provinciju kao svećenik, god. 1770 do 1772 proslijeđuje u Šibeniku više bogoslovne nauke kao studens generalis.[77]

Svršivši visoke bogoslovne nauke, naš O. Jeronim boravi i dalje u Šibeniku kao član obitelji,[78] baveći se uglavnom duhovnim radom. God. 1775 nastupa javno kao propovjednik u stolnoj crkvi u Šibeniku za došašće,[79] i od tada je postuda traženi i s najvećim uživanjem slušani propovjednik. Slijedeće godine 1776 odmah je pozvan da propovijeda došašće u stolnoj crkvi u Šibeniku za došašće,[79] i od tada je posvuda niku, Osoru i svim drugim većim mjestima u Damlaciji.[80] God. 1776 imenovan je učiteljem mladeži u Šibeniku i na toj službi ostaje do 5. II. 1781, kad je izabran za učitelja novaka u Visovcu kao nasljednik svoga učitelja O. Šimuna Petričića.[81] Službu učitelja novaka vršio je za 6 godina, nakon česa je god. 1787 bio ubrojen među počasne definitore, pa je pošao u Šibenik, a u službi učitelja novaka naslijedio ga je njegov prijašnji pomagač O. Fortunat Samaluk iz Man-

[72] Acta Filipović, 30; LAPM, 513.
[73] Acta Filipović, 81.
[74] Acta Filipović, 81.
[75] LAPŠ, I, 391; LAPM, 525.
[76] Acta Staničić, 86.
[77] LAPŠ, I, 432, 452.
[78] LAPŠ, II, 14, 55.
[79] LAPŠ, II, 68.
[80] LAPŠ, 114, 160 sl., 252.
[81] LAPŠ, II, 82, 97, 217, 627; Reg. Prov. Grubišić (Makarska), 70.

daline.[82] Na kapitulu u Karinu, 15. XI. 1789, izabran je za gvardijana samostana Gospe od Zdravlja.[83] Kao takav prešao je u Split i sad počinje njegov blagotvorni rad za dobro svetišta i vjernika u Splitu. Da u tomu bude slobodniji, već se je nekoliko dana kasnije zahvalio na gvardijanstvu, te mu je 4. XII. 1789 postavljen za nasljednika O. Ante Orlandić iz Budve.[84] Boraveći u Splitu, propovijedao je i dobro tvorio ne samo u Splitu, nego i svuda naokolo i po cijeloj Dalmaciji. Na kapitulu u Zaostrogu, 25. VI. 1794, izabran je za definitora, a na kapitulu u Visovcu, 20. VI. 1803, za kustoda provincije.[85] Ponovno je bio izabran za gvardijana samostana Gospe od Zdravlja, 7. IX. 1809, kad je O. Milošević pobjegao pred Francuzima, i u službi ostao do 22. XI. 1813.[86] Treći put je izabran 6. XI. 1814 i ostao do 21. VII. 1816.[87] Od 17. I. 1825 do 7. V. 1826 i opet nešto prije 15. XII. 1826 do 22. X. 1827 bio je vikarom samostana.[88] Svoj život, pun prevelikih zasluga završio je 2. XII. 1830 u 84 godini života.

Ondašnji provincijal O. Frano Vežić uputio je, iz Makarske 20. XII. 1830, okružnicu o njegovoj smrti.[89] U njoj među ostalim veli: »Kakvo je bilo, ljubljena braćo, vladanje ovoga redovnika, našega brata, kakova revnost i zasluge, sigurno nikomu u provinciji neće biti nepoznato, ako hoće da baci pogled na njegovo redovničko ponašanje, na njegovo siromaštvo koje je toliko ljubio, na život pokornički, pobožan i ponizan, što ga je provodio upriličujući se našem serafinskom Redu. Ovaj je redovnik imao osobitu revnost u službi Gospoda Boga, neizrecivu pobožnost prema velikoj Majci Božjoj Mariji Presvetoj. A što ćemo reći o njegovim neizbrojnim dobročinstvima? Ona zaista otsijevaju sa svih strana, osobito u onoj samostanskoj crkvi u Splitu, gdje je od prvog svog početka uložio svu svoju bri-

[82] Reg. Prov. Loze (Makarska), 75, 77, 94.
[83] Reg. Prov. Bilušić (Makarska), 104.
[84] Reg. Prov. Bilušić, 184.
[85] Reg. Prov. Perić (Makarska), 195; Lulić, Memorie, 27.
[86] Legati sv. Misa u svetištu Gospe od Zdravlja (rukopis), str. 164.
[87] Reg. Prov. Šupuk (Split), 64, 125.
[88] Reg. Prov. Ravlić, 112.
[89] Okružnica se nalazi u samostanskom arhivu u Makarskoj.

gu, gdje je obilnom rukom prolijevao svoj vlastiti znoj. Njegov primjer bio je veoma pobudan. Njegova vanjština svakoga je uvjeravala, da se je za uvijek odrekao svjetskih ispraznosti, te je čeznuo samo za postignućem nebeskih dobara, kojih neće nikada prestati da uživaju pravi ljubimci Gospodnji. Stoga, ljubljena braćo, nasljedujmo i mi ove njegove redovničke krjeposti, e da i mi zadobijemo tako blagu i ugodnu smrt, koja se radije može nazvati slatkim snom nego smrću.«

Provincijalni kroničar bilježi u starim nekrolozima, prigodom njegove smrti, da je bio »izvrstan i neumoran propovjednik, isluženi šestgodišnji učitelj novaka, definitor i kustod, ne samo osobiti izgled redovničkog vladanja, nego i glavni revnovatelj samostanske discipline, poznati štovatelj Majke Božje, da će mu uspomena biti vječna radi neizbrojnih dobročanstava iskazanih crkvi i samostanu u Splitu«. Isto ponavlja O. Lulić [90] i O. Zlatović u svojim Monografijama, gdje također kaže: »S njime (s O. Franom Burićem) bijaše plemenita duša njegova otačbenika Ot. Jerka Balina, koji bijaše Splitu ono što Rimu Sv. Filip Neri. Pravi apostol puka sav svoj život uloži za spasenje duša koliko u Splitu toliko po okolnim mjestima, Braču i Visu, neumoran na propovijedanju i ispovijedanju; pomiritelj zavadâ, tješitelj nevoljnih i krijepitelj bijednih i ožalošćenih; molitvom, pokorom i svetim življenjem, osobito bogoljubstvom prama Majci Božjoj. Njegove propovijedi prosijecahu najokorjela srca i predobivahu Bogu svaku dušu«. [91] Na drugom mjestu veli isti O. Zlatović: »Danas poslije tako duga vremena još je uspomena O. Jerka Balina sveta ne samo u Splitu, nego po svim mjestima Dalmacije. Od Osora do Perasta nema mjesta, gdje nije propovijedao, sveta poslanstva s najboljim plodom obavljao, svako dobro u puku uređivao, koliko duhovno toliko vremenito. Njemu i danas ostaje lijepi naziv splitskoga apostola, drugoga sv. Filipa Nerea. Njegovo veliko bogoljubstvo naprama Majci Božjoj činilo je, da se crkva Gospe na Dobromu po njegovu nastojanju

[90] Memorie, 53.

[91] Monografije, 407 sl.

preobrati u mali raj radi divno obavljane službe Božje, izvrsnoga nakita i uvedenih bogoljubstva. Apostolskim trudom nabavio je divan mramorni oltar Presv. Sakramentu [92] i mnogo odjeća, slika i oprava. Serafin ljubavi Božje i svoga bližnjega, kako je sveto živio, tako je sveto u skrajnoj starosti umro. Ali njegova smrt nije plakana nego Boga slavljena. On je kao svetac u pomoć zazivan i nebrojni štovatelji pobožno mu odjeću cjelivahu prvo nego je u grob položen«. [93] »Vas Split na pogrebu pokaza mu duboku harnost. Svi stališi, redovi, svećenstvo i mnogobrojno pučanstvo bijaše se okupili. Crkva i dvorovi nijesu mogli zauzeti mnoštvo puka, svak ga htijaše zadnji put vidjeti i blagodarnu ruku cjelivati. I danas poslije 50 godina propovijeda se u puku svetinja dobroga Ot. Balina«. [94] Isto prenosi O. Bačić, koji dodaje, da je mrtva O. Balina u sprovodu pratio biskup i sav svjetovni i redovnički kler, te da je bio pronesen kroz sve glavnije ulice Splita. [95]

7. O. Josip-Marija Glumčević. — Savremenik O. Jeronima Balina bo je O. Josip-Marija Glumčević. On je s njim zajedno, premda kratko vrijeme, svojim divnim propovijedima raznosio je dobar glas samostana i svetišta Gospe od Zdravlja i svojim ih izglednim životom posvećivao.

O. Glumčević [96] rodio se u Sinju 8. VI. 1751. Na krštenju je dobio ime Ante-Marija, a krstio ga je glasoviti O. Jeronim Filipović, koji je malo kasnije izabran drugi put provincijalom. U Franjevački Red stupio je u Makarskoj 4. V. 1767, [97] gdje je na nj stavio redovničko odijelo eksdefini-

---

[92] Oltar je pribavio g. 1822, za svoga starešinstva O. Frano Burić, ali doprinosima apostolskog rada O. J. Balina. V. gore s. 164 sl.

[93] Franovci, 315 sl.

[94] Monografije, 408.

[95] Nekrolog, 39 sl.

[96] O njemu v. potanje **Zlatović**, Franovci, 323—336; 359—390; **Bačić**, Nekrolog, 90—95; **Petrov** F. S., Gospin Propovjednik, u »Gospa Sinjska« 1928, 77 sl. Nekoliko lijepih riječi ima i **Lulić**, Memorie, 54.

[97] **O. Bačić**, Nekrolog, 91 veli, da je kod redovnika u Sinju izučio prve školske nauke. Valjda je izvana dolazio u samostan, jer se njegovo ime ne nalazi u popisu dječaka, koji su god. 1765 stanovali i učili u sinjskom samostanu. V. Acta Filipović (Makarska), 72.

tor O. Nikola Gojak stariji. Učiteljem u novicijatu bio mu je pobožni O. Jakov Maroević iz Zelova, u čije je ruke 4. V. 1768 položio redovničke zavjete.[98] Iz Makarske je pošao u Šibenik, da uči filozofiju i bogoslovlje.[99] Za svećenika ga je redio šibenski biskup Nikola Divnić (Difnico) 30. VI. 1775, nakon česa je prvu Misu rekao u Sinju.[100]

Budući da je svršio filozofiju i generalno bogoslovlje ili više bogoslovne nauke u Šibeniku, provincijal O. Ivan Raičević iz Otoka proglasi ga, 8. IX. 1776 s privolom definitorija, lektorom i propovjednikom,[101] te je kao godišnji propovjednik boravio i djelovao u Makarskoj. Prema ondašnjim ustanovama Reda, predavati nije mogao, ako prije ne položi profesorski ispit. Stoga provincijal Raičević u travnju 1799 raspisa natječaj za dva profesora filozofije. Na natječaj se, u Makarskoj 26. IV. 1779, prikaza naš O. Josip i O. Paškal Jukić iz Živogošća. Ispitni odbor sačinjavali su uz provincijala O. Ante Perić i O. Josip Radman. Obojica su vrlo dobro položila ispit. Nakon toga obojica su imenovana profesorima filozofije ili lectores artium: naš O. Josip u Šibeniku, a O. Jukić u Makarskoj.[102] U Šibeniku je O. Glumčević predavao filozofiju do god. 1782. Na 25 lipnja 1782 provincijal O. Karlo Maroević urekao je u samostanu Gospe od Zdravlja natječaj za generalne i provincijalne profesore bogoslovlja. Na natječaj se prikazao i naš O. Josip. Ispit je položio s vrlo dobrim uspjehom; ali budući da je od njega za jedan glas (55—54) bolje odgovorio O. Pavao Bujas (stariji) iz Šibenika, to je O. Bujas imenovan generalnim lektorom bogoslovlja u Šibeniku, a naš O. Josip i O. Paškal Jukić, 11. VIII. 1782, provincijalnima u Makarskoj.[103] Tu je predavao bogoslovlje do god. 1786, pa je postao generalnim lektorom u Šibeniku.[104]

---

[98] LAPM, 530, 550; Acta Staničić (Makarska), 80.

[99] LAPŠ, I, 436; Protoc. Maroević (Makarska), 42, 106; Protoc. Radman, 25, 93.

[100] LAPŠ, II, 66; Protoc. Radman, 111.

[101] Reg. Prov. Raičević (Makarska), 50.

[102] Reg. Prov. Raičević, 125, 144.

[103] Reg. Prov. Maroević (u Makarskoj), 52, 105, 134.

[104] Reg. Prov. Maroević, 386; Reg. Prov. Bilušić (u Makarskoj), 52.

I prije nego je došao drugi put u Šibenik, bio je proslavljeni propovjednik. To je postao još više sada kao generalni lektor, jer je propovijedao korizmu i došašće po svima većim mjestima Dalmacije i Primorja. Znamenit je njegov nastup 18—19 lipnja 1797, prigodom propasti mletačke republike, kad je seoski puk mislio, da su gospoda prodala Dalmaciju francuskim bezbožnicima — Jakobincima, pa došao u Šibenik, da ih pokolje. Tri su dana prije plačkali i razbijali, a 19. lipnja imao je biti pokolj. Oci Franjevci, da spase jadnike, otvoriše samostan sv.Lovre i u nj sve zakloniše: muško i žensko. Oni sami izađoše iz samostana među narod, da ga umire i odvrate od strašnog zločinstva. Dobri biskup Mijo Matija Spalatin iz Raba nije znao, što bi učinio da spriječi krvoproliće, nego je samo plakao nad sljepoćom svoga stada. Tad mu dođe O. Glumčević i nagovori ga, da se obuče u pontifikalno odijelo i u pratnji svećenstva s križem u ruci usrne u narod, te mu propovijeda mir u ime propetoga Spasitelja, a narod, koji je zaslijepljen i zaveden, poslušat će ga, jer je još u njemu živa vjera. Biskup tako učini i kraj crkve sv. Nikole održa tako divan i ganutljiv govor, da nije bilo oka koje nije prosuzilo, a mnogi su na sav glas plakali, pa je zaplako i sm dobri biskup. Nije mogao nastaviti, nego zamoli O. Glumčevića, da bi on nastavio. O. Josip uze propelo i pokaza ga narodu, te mu reče: »Gledajte, ovaj raspeti Sin Božji neće da grješnik gine u svom grijehu, nego želi da se obrati i živi. On Bog, koji postavi ljubav temeljem Svoga svetoga zakona, On ju djelom pokaza onda, pa će i do konca svijeta. I vi danas valja da Mu se pokažete harni i zahvalni, kad je evo i vas pozvao da vam oprosti, kako ćete i vi oprostiti svakomu, jer je uvijeke milosrđe Njegovo. Sad je vrijeme milosrđa i oproštenja, a kašnje bi slijedila pravda, a strašno je pasti u ruke pravde previsokoga Boga. On će sad oprostiti ono što je bilo; ali Mu se valja zavjeriti i istinito obećati, da onoga više unaprijed neće biti, da će se od ovoga časa mir i pravda cjelivati. Ali da vaše obećanje bude istinitije, evo vas On pozivlje pred nebom i zemljom, da pred Njim propetim za ljubav vašu očito Mu svi obećate i na Njem se istom zakunete, da ne ćete više praviti nerede niti globiti svoje građane. Tko je nasljednik Isukrstov, tko Njega sluša i želi opro-

štenje, nek digne ruku.« On diže u vis propelo, a sav puk diže ruku, a mnogi i obedvije. Jasnim glasom O. Glumčević izreče riječi obećanja i zakletve, koje svaki za njim s najvećim oduševljenjem opetova i potvrdi. Tad biskup sve pozva u stolnu crkvu, gdje ispjevaše »Tebe Boga hvalimo«, nakon česa im podijeli blagoslov sa Svetotajstvom, te se svi mirno i zadovoljno povratiše kući, a oni koji bijahu zaklonjeni u samostanu sv. Lovre, mogoše bez straha izaći i kući poći. [105]

Na definitorijalnom sastanku u Makarskoj, 28. X. 1797 premješten je O. Glumčević za profesora bogoslovlja u Splitu, gdje je ostao do kapitula u Živogošću 23. VI. 1800. [106] God. 1804 postao je gvardijanom i župnikom u Sinju, a 13. XII. 1806 na kapitulu u Karinu, nakon što je provincijal O. Andrija Dorotić pobjegao pred francuskim generalnim providurom Vickom Dandolom u Bosnu, izabran je za provincijala. Njegovo starešinstvo bilo je puno muka i gorkosti, koje je podnio od pretstavnika francuske clasti, te je i dva puta bačen u tamnicu. Vrlo dobro se je držao s francuskim vojvodom Marmontom, imenovao ga pokroviteljem provincije, tako mnogo zla spriječio. Kao provincijal boravio je redovito u Šibeniku. Svršivši provincijalstvo, dođe u Sinj, gdje ostade do smrti, vršeći službu dekana za župe sinjske okolice. [107] Kroz to vrijeme napisao je svoj Dnevnik — Uspomene, koje se čuvaju u arhivu sinjskog samostana i koje sadržavaju dragocjenih podataka gledom na prilike i osobe onoga vremena.

---

[105] **Zlatović**, Franovci, 331 sl.; **Bačić**, Nekrolog, 91; **Vitturi** M. R., Storia delle cose successe in Dalmazia dalla dissoluzione del veneto governo aristocratico fino all' ingresso delle Armi di S. M. Francesco II imperatore e rè, Spalato 1883, 34 opaža: »Ovaj niži puk, katolički više po navici nego po nauci, da je bio opojen zarazom i bezboštvom, koje se je tada nastojalo rasprostraniti, ne bi ga zaista ustavila ni slika propetoga Boga ni glas biskupa ni naputak Franjevca O. Glumca«.

[106] Reg. Prov. Prgomet (u Splitu), 88, 113, 186.

[107] **Bačić**, Nekrolog, 92. Tu veli, da je tadašnji splitski biskup Pavao Klement Miošić imao neke razmirice s redovnicima, pa da je dekanom sinjskog dekanata imenovao župnika na Dicmu Don Božu Šimundžu; kad je ovaj premješten za župnika na Trilj, da je čast dekana prenio sobom. Tako je triljski župnik do danas dekan sinjskog dekanata.

O. Glumčević, kako je sveto živio tako je sveto i preminuo na dan Gospe od Anđela, 2. VIII. 1839, u dubokoj starosti od 90 godina. Odmah nakon smrti narod ga je počeo zazivati u pomoć i častiti kao sveca. Pripisuju mu se mnoge mlosti, koje bi bile dobivene njegovim posredovanjem, naročito ozdravljenja od groznice. Bezbrojni su vjernici pohodili i oblizli njegov grob, te je već i istrošeno kamenje oko njega. O. Petar Bačić god. 1884, za vrijeme svoga gvardijanstva, popravio ga je i uredio. Kad se je ploča uslijed velikog lizanja, opet rasklimala, O. Albert Bukić iz Šibenika kao župnik god. 1923—24 dao je grob ponovno popraviti. O. Bačić žali, što se nijesu pobilježile milosti, koje su dobivene njegovim zagovorom. Svjetuje, da bi se to učinilo unaprijed, da bi se pozvalo sve one koji su što dobili, zazivajući njega u pomoć, i sve pobilježilo sa svima okolnostima, pa da bi se mogao započeti proces za njegovo proglašenje blaženim i svetim. Onda završuje: »Naša čast, naša slava, a osobito slava Božja hoće da iznesemo, po tačnom izvidu, na javu one milosti, koje Bog pobožnim bolesnicima dijeli po odvjetovanju Glumčevića Fra Joze«.[108]

6. O. Alfons Talaja. — Ovaj dobri Otac jest jedan od sjajnih primjera kako Bog u redovnički stalež poziv lje i osobe u odmakloj dobi. O. Talaja uvijek je bio dobar, ali je redovničko zvanje osjetio oko tridesete godine života. Rodio se u Sinju god. 1833 od vrlo dobrih roditelja. Otac mu Petar bio je subrat (confrater) naše provincije. Imao je još jednoga brata Nikolu, trgovca u Sinju. Srednje škole učio je privatno u Trogiru. Tu je učio i slikarstvo. Kad je narastao, vratio se kući i pomagao bratu u

[108] Nekrolog, 95. Važno je što O. Bačić tu još bilježi: »God. 1867, kada je u grobnicu O. Glumčevića pokopan O. Fr. Aleks. Šuman, radnik pok. Andrija Milković našao je na prsima kostura pokojnoga O. Glumčevića Propeće od žutoga mjeda saliveno, a drvo-križ od vlage istrunio. Zamolio je tada prisutna tute gvardijana i druge redovnike, da mu dadu to Propeće. Gvardijan ga dao. On ga pridao svojoj svasti pok. Pavici Čavčić. Ova ga oprala, očistila. Mnogi su ga nosili na sebi za 6—10 dana, govorili po jedan dio Ružarija i pokojnom Glumčeviću 1 Očenaš, i mnogi ozdravili od groznice. Pavica je umrla 1921 od 100 godina. Propeće drži njezina bratana Domica Čavčić. Neka uzdrži to Propeće, rekao sam joj, da ga na smrti povrati u sakristiju«.

dućanu. U to je osjetio poziv za Franjevački Red. Svjetova se sa svojim ispovjednikom O. Špirom Tomićem iz K. Štafilića i odredi stupiti u Red. Roditelji su već davno bili umrli, a bratu me je bilo žao, što ga ostavlja; ali ipak ne usprotivi se, kad je vidio da ga Bog zove. U novicijat je stupio godinu dana prije O. Miloša i drugova mu u Zaostrogu, 30. listopada 1864, zajedno s Fra Virgilom Perićem, kasnijim vitezom i zastupnikom u carevinskom vijeću u Beču, s Fra Danom Markovićem i drugima. Učitelj im je bio O. Pijo Poljak. Slijedeće godine istog dana položio je zavjete na ruke istog učitelja O. Poljaka, prema ovlaštenju provincijala O. Ivana Šimunovića. Nakon toga učio je bogoslovlje u Šibeniku i u Makarskoj. Prvu Misu rekao je god. 1868. God. 1870 postao je učiteljem novaka u Visovcu. Tu je službu obnašao do god. 1882. O. Bačić o njemu bilježi: »Homo sanctus. Svak je na Visovac letio, da se ispovjedi pred O. Alfonzom. Revan za službu Božju, pazio je uvijek na sjaj kuće Božje. Đake je uzgajao više svojim primjerom nego riječju«.[109] Svršivši službu učitelja novaka, dobio je naslov eksprovincijala. Iz Visovca je došao god. 1882 u Split, u samostan Gospe od Zdravlja, u kom je boravio do smrti. Na 17. V. 1882 izabran je za vikara samostana, i tu je službu obnašao uz male prekide do 16. XII. 1904. U Splitu je razvio tihi, ali snažni duhovni rad. U njega se je gotovo svak ispovijedao, svećenici kao i obični vjernici. Gotovo nije bilo bolesnika, naročito na Dobromu, koga on na smrti nije dvorio i providio Svetotajstvima umirućih. Bio je dobar slikar. Naslikao je više slika: Imena Isusova za crkvu Imena Isusova na Miljevcima, sv. Vida na Zelovu, Gospe u zidu — kapelici kod groblja u Brnazima kod Sinja. Do smrti je uređivao Kalendar naše provincije.[110] Blago je preminuo 13. listopada 1905 u 72. godini života. Provincijalni nekrolog o njemu veli: »M. P. O. Alfons Talaja, naslovni eksprovincijal, bivši učitelj novaka, uvijek odan molitvi i pobožnosti, vjerni sljedbenik sv. O. Franje, subraći je davao primjer serafinskog života u duhu i disciplini redovničkoj, okrijepljen Svetotajstvima umirućih, godine 72. svoga života blago je predao dušu Stvoritelju«.

[109] Nekrolog, 361.

[110] Bačić, Nekrolog, 361.

6. Starešine samostana

Da imamo što potpuniju sliku o životu i radu u samostanu i svetištu Gospe od Zdravlja, trebalo bi da znamo, koji su starešine tu upravljali i što je ko od njih učinio za samostan i svetište. To je nemoguće ne samo stoga što bi nas odvelo na dugo, nego i stoga što sve to nije nigdje zabilježeno. Stoga ćemo se ograničiti samo na popis starešina i to onako kako smo ga mogli ustanoviti prema raznim arhivalnim knjigama. Ispuštamo označivanje izvora u bilješkama, jer bi ih bilo premnogo. Od god. 1723 do 1736 donosimo samo imena starešina, t. j. pretsjednika, jer je do tada bio hospicij, a od god. 1736 do danas imena starešina i njihovih zamjenika, t. j. gvardijana i vikara, jer je od tada formalni samostan. Godina, mjesec i dan označuju vrijeme početka, t. j. izbora za službu, i svršetka kad je izabran nasljednik.

Pretsjednici

1. Kovačević O. Jeronim iz Dicma donjega 7. XI. 1723—12. VIII. 1727.
2. Šitović O. Lovro iz Ljubuškoga 12. VIII. 1727—28. II. 1729.
3. Ivačić O. Ljudevit iz Livna 28. IV. 1729—20. V. 1730.
4. Pavlović O. Bernardin iz Stona 20. V. 1730—25. VII. 1733.
5. Dedić O. Ante iz Sinja 25. VII. 1733—19. VI. 1735.
6. Karapandža O. Petar iz Goranaca kod Mostara 19. VI. 1735—3. VI. 1736.

Gvardijani	*Vikari*
7. Šimić O. Ante iz Knina 3. VI. 1736—21. VII. 1738.	Vidošević O. Filip iz Živogošća; Boroević O. Frano iz Sumartina na Braču od 8. VI. 1737.
8. Žanko O. Nikola iz Sinja 21. VII. 1738—22. VII. 1742.	Dvojković O. Ljudevit iz Vilacha (Beljaka); Gulješinović O. Stjepan Frano iz Sumartina od 28. VI. 1739.

9. Bebić O. Andrija iz Desna u Neretvi 22. VII. 1742—24. VI. 1743.	Batinić O. Mijo iz Makra kod Makarske.
10. Gulješinović O. Frano 24. VI. 1743—14. VIII. 1745.	Bogić O. Juraj iz Divojevića; Vuletić O. Petar iz Sinja od 6. IX. 1744.
11. Pavlović O. Bernardin 14. VIII. 1745—1. VIII. 1746.	Šarić O. Augustin iz Hrvataca.
12. Šarić O. Augustin 1. VIII. 1746—23. VII. 1747.	Batinić O. Mijo.
13. Buhovac O. Paškal iz Potravlja 1. VIII. 1747—18. IX. 1748.	Šarić O. Augustin.
14. Vučković O. Andrija iz Brnaza kod Sinja 18. IX. 1748—17. IV. 1751.	Sirotković O. Filip iz Jasenica pod Velebitom; Mandić O. Andrija iz Sratoka od 15. VI. 1749.
15. Mandić O. Andrija 18. IV. 1751—1. VIII. 1751.	
16. Šarić O. Augustin 1. VIII. 1751—1. IX. 1754.	
17. Bareza O. Jeronim iz Sinja 1. IX. 1754—11. X. 1757.	Brunetić O. Jeronim iz Sinja; Radnić-Skelin O. Juraj iz Sitnoga.
18. Radnić-Skelin O. Juraj 18. X. 1757—10. VI. 1759.	Jukić O. Šimun iz Bitelića.
19. Kalinić O. Šimun iz Broćanca 10. VI. 1759—1. IX. 1762.	Radnić-Skelin O. Juraj
20. Žanko O. Petar iz Sinja 1. IX. 1762—30. IX. 1765.	Ljubić O. Bernardin iz Korušaca; Jukić O. Šimun od 9. VI. 1765.
21. Ljubić O. Bernardin 30. IX. 1765—7. VI. 1767.	Jukić O. Šimun.
22. Šitić O. Jeronim iz Splita 7. VI. 1767—29. III. 1770.	Jurić O. Frano iz Rupa.

23. Ljubić O. Bernardin 29. III. 1770—29. VI. 1773.	Jelić O. Blaž iz Čavoglava.
24. Elez O. Bonaventura iz Ogorja 29. VI. 1773—30. I. 1775.	Ljubić O. Bernardin.
25. Ljubić O. Bernardin 30. I. 1775—10. V. 1777.	Kragoević O. Bernardin iz Splita.
26. Jukić O. Šimun 10. V. 1777—19. X. 1777.	
27. Vuletić O. Jeronim iz Vrlike 19. X. 1777—30. VI. 1779.	Dragičević O. Mijo iz Vrgorca.
28. Kragoević O. Bernardin 30. VI. 1779—5. II. 1781.	Kukavica-Vujavić O. Josip iz Karina.
29. Ljubić O. Bernardin 5. II. 1781—24. VI. 1782.	Kukavica-Vujavić O. Josip.
30. Vučković O. Frano iz Brnaza kod Sinja 24. VI. 1782—7. VIII. 1782.	Žanko O. Petar.
31. Elez O. Bonaventura 12. VIII. 1782—5. V. 1784.	Žanko O. Petar; Kragoević O. Bernardin od 24. VIII. 1782 († 16. V. 1783).
32. Cvijavić O. Ante iz Sitnoga 5. V. 1784—4. VII. 1785.	Kukavica-Vujavić O. Josip.
33. Strmić O. Dujo iz Čitluka-Karakašice kod Sinja 4. VII. 1785—14. VIII. 1785 (zahvalio se).	Ravlić O. Jeronim iz Kozice.
34. Cvijavić O. Ante 14. VIII. 1785—30. XI. 1786.	Ravlić O. Jeronim.
35. Soldić O. Ilija iz Potravlja 30. XI. 1786—15. XI. 1789.	Ravlić O. Jeronim; Elez O. Bonaventura od 1. VII. 1788.
36. Balin O. Jeronim iz K. Štafilića 15. XI. 1789—4. XII. 1789 (zahvalio se).	Orlandić O. Ante iz Budve.

37. Orlandić O. Ante 4. XII. 1789—26. VI. 1791. — Vicić O. Serafin iz K. Lukšića († 1. III. 1791 u K. Lukšiću); Elez O. Bonaventura od 8. III. 1791.

38. Elez O. Bonaventura 26. VI. 1791—4. VI. 1792. — Botić O. Paškal iz Splita.

39. Burazer O. Ante iz Boraje kod Šibenika 14. XI. 1792—20. XII. 1792 (zahvalio se). — Botić O. Paškal.

40. Buljan O. Ivan iz Bitelića 20. XII. 1792—26. VI. 1794. — Botić O. Paškal.

41. Titlić O. Mijo iz Potravlja 26. VI. 1794—12. XI. 1795 (zahvalio se). — Mršić O. Frano od Imotske.

42. Buljan O. Ivan 12. XI. 1795—18. VI. 1797. — Šodić O. Ivan iz Bristivice.

43. Ljubić O. Bernardin 18. VI. 1797—10. VII. 1797 (zahvalio se). — Vučković O. Karlo Marija iz Brnaza kod Sinja.

44. Buljan O. Ivan 10. VII. 1797—22. VI. 1800. — Vučković O. Karlo Marija; Šodić O. Ivan od 28. X. 1798.

45. Milošević-Arnaut O. Ivan iz Glavica kod Sinja 22. VI. 1800—21. VI. 1803. — Šodić O. Ivan.

46. Remetin-Puljas O. Frano iz K. Staroga 21. VI. 1803—10. XII. 1804. — Pilipušić O. Jeronim s Muća; Šodić O. Ivan.

47. Buljan O. Ivan 10. XII. 1804—10. XII. 1806. — Berket O. Andrija iz K. Kambelovca.

48. Milošević-Arnaut O. Ivan 10. XII 1806—4. IX. 1809 (pobjegao pred Francuzima). — Knezović O. Marko iz Ričica; Despotović-Tešija O. Danijel iz Lećevice.

49.	Balin O. Jeronim 7. IX. 1809—22. XI. 1813.	Burić O. Andrija iz K. Lukšića.
50.	Burić O. Frano iz K. Lukšića 22. XI. 1813—6. XI. 1814.	Burić O. Andrija.
51.	Balin O. Jeronim 6. XI. 1814—21. VII. 1816.	Burić O. Andrija.
52.	Pletikosić-Grbeša O. Ante iz Vinova župe Čvrljevo 21. VII. 1816—22. XI. 1819.	Šodić O. Ivan; Peršen O. Frano iz Šibenika od 20. I. 1818.
53.	Šodić O. Ivan 22. XI. 1819—4. VI. 1821.	Burić O. Frano.
54.	Burić O Frano 4. VI. 1821—22. X. 1827.	Šodić O. Ivan; Kalandrin O. Ivan iz Sinja od 17. I. 1823; Runjić O. Jeronim iz Karakašice kod Sinja od 24. X. 1824; Balin O. Jeronim od 17. I. 1825; Mihaljević O. Luka od 7. V. 1826; Balin O. Jeronim prije 15. XII. 1826.
55.	Milošević-Arnaut O. Ivan 22. X. 1827—12. X. 1829.	Šodić O. Ivan (zahvalio se); Burić O. Frano od 3. I. 1828.
56.	Burić O. Frano 12. X. 1829—15. X. 1832.	Milošević-Arnaut O. Ivan; Škarica O. Frano iz K. Staroga od 5. V. 1832.
57.	Herceg O. Pavao iz Danila 15. X. 1832—12. XII. 1833.	Agić O. Lovro iz Promine.
58.	Burić O. Frano 12. XII. 1833—5. III. 1834 (†).	
59.	Jukić O. Ante iz Krušvara — Dicma gornjeg 11. V. 1834—4. VI. 1837.	Lemo Labrović O. Bonaventura iz Visoke; Mihaljević O. Luka od 25. X. 1835.

60. Mihaljević O. Luka 4. VI. 1837—22. X. 1838.	Marin O. Josip iz Tribounja kod Drniša.
61. Jukić O. Ante 22. X. 1838—1. VI. 1840.	Mihaljević O. Luka.
62. Burić O. Andrija 1. VI. 1840—30. I. 1842.	Mihaljević O. Luka.
63. Mihaljević O. Luka 30. I. 1842—4. VI. 1845.	Mimica-Tafra O. Toma iz Rogoznice kod Omiša.
64. Jukić O. Ante 4. VI. 1845—9. XII. 1847.	Mihaljević O. Luka.
65. Mihaljević O. Luka 9. XII. 1847—28. V. 1848.	Perić O. Frano Ante iz Živogošća.
66. Lemo Labrović O. Bonaventura 28. V. 1848—16. X. 1849.	Poljak O. Frano iz Glavica kod Sinja.
67. Mihaljević O. Luka 16. X. 1849—24. VI. 1851.	Perić O. Frano Ante.
68. Lemo Labrović O. Bonaventura 24. VI. 1851—25. VI. 1854.	Bilandžić O. Ivan iz Promine.
69. Bikić O. Frano iz Prgometa 25. VI. 1854—22. VII. 1857.	Mihaljević O. Luka.
70. Jukić O. Ante 22. VII. 1857—19. X. 1858.	Mihaljević O. Luka.
71. Gverić O. Ivan iz Vinjalića župe Vrlika 19. X. 1858—22. X. 1860.	Marin O. Josip.
72. Bikić O. Frano 22. X. 1860—25. XI. 1861.	Mihaljević O. Luka.
73. Mihaljević O. Luka 25. XI. 1861—14. X. 1862.	Bikić O. Frano.
74. Bikić O. Frano 14. X. 1862—31. VIII. 1863.	
75. Žunić O. Frano iz Suhog doca 31. VIII. 1863—30. III. 1865.	Bikić O. Frano.

76.	Vezilić O. Mate iz Sinja 30. III. 1865—21. I. 1868.	Mihaljević O. Luka.
77.	Šuštić O. Josip iz Bajagića 21. I. 1868—11. VIII. 1869.	Mihaljević O. Luka.
78.	Poljak O. Pijo iz Glavica kod Sinja 11. VIII. 1869, zahvalio se prije 9. VI. 1870.	Šuštić O. Josip.
79.	Šuštić O. Josip prije 9. VI. 1870—3. X. 1873.	Jukić O. Ante.
80.	Bosančić O. Stjepan iz Dugopolja 3. X. 1873—7. VII. 1875.	Jukić O. Ante.
81.	Jurić O. Filip iz Sratoka župe Visoka 7. VII. 1875—17. XI. 1876.	Mihaljević O. Luka.
82.	Elać O. Ambroz iz Suhog doca 17. XI. 1876—4. IX. 1879.	Mršić O. Nikola iz Prgometa; Zlatović O Stjepan iz Šibenika od 24. X. 1877.
83.	Bosančić O. Stjepan 4. IX. 1879—17. IX. 1883.	Zlatović O. Stjepan; Talaja O. Alfons iz Sinja od 17. V. 1882.
84.	Benutić O. Ivan iz K. Staroga 17. IX. 1883—25. VI. 1885.	Tomić O. Špiro iz K. Štafilića; Talaja O. Alfons od X. 1883.
85.	Miloš O. Honorat iz K. Gomilice 25. VI. 1885—13. XII. 1894.	Talaja O. Alfons.
86.	Benutić O. Ivan 13. XII. 1894—14. XII. 1897.	Talaja O. Alfons.
87.	Penić O. Ante iz Sinja 14. XII. 1897—5. XII. 1898 (zahvalio se).	Čavka O. Ivan iz Divojevića župe Čvrljevo.
88.	Miloš O. Honorat 6. XII. 1898—11. III. 1902.	Talaja O. Alfons.

89. Krelja O. Konstantin iz Drniša 11. III. 1902—16. XII. 1904. — Talaja O. Alfons.
90. Benutić O. Ivan 16. XII. 1904—18. XI. 1907. — Miloš O. Honorat.
91. Bosančić O. Stjepan 18. XI. 1907—10. XII. 1908. — Bilonić O. Ante iz Čačvine.
92. Dizdar O. Andrija iz Promine 10. XII. 1908—24. XI. 1910. — Miloš O. Honorat.
93. Krelja O. Konstantin 24. XI. 1910—26. XI. 1913. — Miloš O. Honorat.
94. Bosančić O. Stjepan 26. XI. 1913—6. II. 1917. — Krelja O. Konstantin.
95. Gruica O. Vice iz K. Štafilića 6. II. 1917—19. XII. 1917. — Stipančić O. Ante iz Bakra.
96. Krelja O. Konstantin 19. XII. 1917—6. VII. 1918.
97. Grčić O. Stjepan iz Sinja 6. VII. 1918—18. V. 1919.
98. Škomrlj O. Augustin iz Ramljana 18. V. 1919—2. II. 1921. — Krelja O. Konstantin; Tomaš O. Josip iz K. Lukšića od 19. VI. 1920.
99. Plepel O. Petar iz K. Sućurca 2. II. 1921—10. XI. 1925. — Tomaš O. Josip; Radonić O. Vladimir iz Podgore od 7. XII. 1922.
100. Buljan O. Leonard iz Sinja 10. XI. 1925—1. I. 1929. — Tomaš O. Josip.
101. Crnica Dr. O. Ante iz Zatona kod Šibenika preuzeo 1. I. 1929—20. XII. 1931. — Rudan Dr. O. Metod iz Bogomolja na Hvaru.
102. Rudan Dr. O. Metod preuzeo 20. XII. 1931—13. VII. 1932 (zahvalio se). — Crnica Dr. O. Ante.

103. Crnica Dr. O. Ante 13. VII. 1932—30. XII. 1934. Tomaš O. Josip.

104. Nola O. Karlo iz Podgore preuzeo 30. XII. 1934— Mrđen O. Vjekoslav iz Siverića.

7. Starešine Provincije

Starešinstvo provincije sastoji od 6 članova. Ti su: provincijal, kustod ili provincijalov zamjenik, i 4 definitora t. j. vijećnika. Njihova služba traje 3 godine. Prije nego će im isteći služba, vrhovni starešina Reda šalje u provinciju svoga izaslanika, da obađe braću u provinciji, da vidi da li se redovnička pravila vjerno obdržavaju itd., te da pretsjeda kapitulu ili zboru, na kom se obavlja izbor novog starešinstva. Taj se izaslanik zove generalni komisar, zato što ga šalje General Reda. Suviše se zove vizitator, jer pohađa braću, i pretsjednik kapitula, jer pretsjeda zboru za izbor starešinstva.

Provincijal, kustod i definitori jesu najčasniji članovi u provinciji. Oni popunjaju sve druge službe, posebno postavljaju starešine samostana i upravitelje redovničkih crkava, stvaraju ili potvrđuju sve važnije odluke koje se odnose bilo na pojedine redovnike, bilo na crkve i samostane u provinciji. Mi smo dosada vidjeli više važnih odredaba provincijalnih starešina gledom na svetište i samostan Gospe od Zdravlja. Stoga smatramo uputnim, da ovdje donesemo popis sviju provincijalnih starešina, da znamo, koji su to redovnici koji su te važne odredbe donijeli, i koji su trudbenici samostana i svetišta Gospe od Zdravlja obnašali najvažnije i najčasnije službe u provinciji. [111]

---

[111] **Lulić**, Memorie, s. 16—32 donio je popis od god. 1662, dok je provincija Presv. Otkupitelja bila još zajedno s bosanskom provincijom, do god. 1866. Na primjerku, koji se nalazi u franjevačkoj biblioteci u Makarskoj, O. Gabro Puratić napisao je vlastoručno druge do god. 1898. Međutim oba ova popisa dijelom su nepotpuna, a dijelom netačna. Mi ćemo ovdje donijeti popis popravljen i potpun, prema arhivalnim knjigama.

1. *Razdioba provincije g. 1735*

Kako smo gore vidjeli, odlukom Sv. Stolice od 22. I. 1735 razdijeljena je velika bosanska provincija na 3 manje, od kojih je jedna naša Presv. Otkupitelja u Dalmaciji. Kad nastaje nova provincija, prvo starešinstvo, po redovničkom pravu, imenuje vrhovno starešinstvo Reda. Tako je bilo i u našem slučaju, pa su imenovani:

Provincijal: Filipović O. Jeronim iz Rame
Kustod: Karapandža O. Petar iz Goranaca kod Mostara
Definitori: Jekušić O. Mijo iz Neretve
Brakus O. Stjepan iz Tribounja kod Drniša
Vucić O. Ivan iz Promine
Lekušić O. Marijan iz Mostara

Ovi 19. VI. 1735 na sastanku u Sinju izabraše gvardijane samostanâ i popuniše ostale službe u provinciji.

2. *Kapitul u Sinju 28. VII. 1738*

Komisar i Pretsjednik kapitula: Martinović O. Marko iz Sinja [112]
Provincijal: Jekušić O. Mijo iz Neretve
Kustod: Vucić O. Ivan iz Promine
Definitori: Jelavić O. Frano iz Komina u Neretvi
Brečić O. Luka iz Neretve
Bogić O. Luka iz Divojevića župe Čvrljevo († 23. VII. 1741)
Knežević O. Petar iz Knina

3. *Kapit. Šibenik 22. VII. 1742*

Kom. Pretsj.: Janković O. Josip iz Vukovara
Provincijal: Karapandža O. Petar, kao gore

[112] Provincija, nakon svoga odijeljenja od Bosne, nije bila u stanju da snosi troškove za stranog vizitatora. Stoga je molila vrhovnog starešinu Reda, da bi komisarom-pohoditeljem i pretsjednikom kapitula imenovao jednoga člana provincije. Vrhovni starešina molbu je uvažio i imenovao O. Marka Martinovića iz Sinja, generalnoga lektora u Šibeniku. LAPM, 319.

Kustod: Brakus O. Stjepan, kao gore
Definitori: Turić O. Ivan iz Zavojana
Pavlović O. Bernardin iz Stona
Radnić O. Bonaventura iz Slavonije
Senetić O Lovro iz Šibenika

4. *Split 12. VIII. 1745*

Kom. Pretsj.: O. Andeo Marija iz Zadra
Provincijal: Turić O. Ivan, kao gore
Kustod: Karapandža O. Petar, kao gore
Definitori: Jekušić O. Mijo, kao gore
Brakus O. Stjepan (mladi) iz Tribounja kod Drniša
Semitecolo O. Ante iz Mletaka

5. *Zaostrog 9. IX. 1748*

Kom. Prets.: O. Feliks Marija iz Mletaka Prov. Kandije
Provincijal: Vucić O. Ivan, kao gore
Kustod: Turić O. Ivan, kao gore
Definitori: Romčević O. Jeronim iz Jezera — Pasičine
Staničić O. Andrija iz Sumartina na Braču
Junaković O. Pavao iz Šibenika
Knežević O. Petar (ponovno)

6. *Visovac 26. VII. 1751*

Kom. Pretsj.: Camoli O. Petar iz Mletaka Prov. Kandije
Provincijal: Filipović O. Jeronim (ponovno)
Kustod: Bašić O. Frano iz Župe kod Imotskog
Definitori: Despot O. Grgur iz Zaostroga
Marijanović O. Frano iz Skradina
Gabrić O. Petar iz Metkovića
Buljan O. Bonaventura iz Biletića kod Sinja

7. *Sinj 12. VIII. 1754*

Kom. Pretsj.: O. Oktavij iz Creme u Italiji
Provincijal: Despot O. Grgur, kao gore
Kustod: Knežević O. Petar, kao gore
Definitori: Kalinić O. Šimun iz Broćanca župe Prugovo
Semitecolo O. Ante (ponovno)

Bogdanović O. Toma iz Šibenika
Buhovac O. Paškal iz Potravlja († 20. VI. 1756 u Splitu)
Piljić O. Filip iz Miljevaca (imenovan od O. Generala 5. VII. 1754)

8. *Zaostrog 18. X. 1757*

Kom. Pretsj.: Filipović O. Jeronim, kao gore
Provincijal: Marijanović O. Frano, kao gore
Kustod: Raosavljević O. Luka iz Vrgorca
Definitori: Maretić O. Pavao iz Mirlovića
Bilas O. Mijo iz Gradca kod Makarske
Knezović O. Ljudevit iz Prološca
Bareza O. Jeronim iz Sinja

9. *Karin 15. X. 1760*

Kom. Pretsj.: O. Tadej iz Pesara
Provincijal: Romčević O. Jeronim iz Jezera — Pasičine
Kustod: Marijanović O. Frano, kao gore
Definitori: Parun O. Frano iz Igrana
Samaluk O. Juraj iz Mandaline
Šurić O. Marijan iz Sinja
Perić O. Ante iz Živogošća

10. *Zaostrog 28. X. 1763*

Kom. Pretsj.: O. Franjo iz Korčule
Provincijal: Filipović O. Petar iz Ramljana — Ogorja
Kustod: Staničić O. Andrija iz Sumartina na Braču
Definitori: Radman O. Frano iz Muća
Dragičević O. Andrija iz Vrgorca
Vinjalić O. Gašpar iz Knina
Sirotković O. Filip iz Jasenice pod Velebitom

11. *Sinj 6. X. 1766*

Kom. Pretsj.: Vukavić O. Bernardin iz Splita
Provincijal: Staničić O. Andrija, kao gore
Kustod: Maroević O. Karlo iz Velušića kod Drniša

Definitori: Kojić O. Jeronim iz Popova polja
Radman O. Josip iz Muća
Marketinović O. Frano iz Kruševa
Gudelj O. Šimun iz Župe Imotske

12. *Makarska 29. III. 1770*

Pretsjednik: O. Frano iz Korčule [113]
Provincijal: Maroević O. Karlo, kao gore
Kustod: Vladmirović O. Luka iz Neretve (Kladinca i Perke)
Definitori: Perić O. Ante (ponovno)
Bilušić O. Mijo iz Ljubotića u Promini
Zoričić O. Mate iz Paukova sela župe Mirlović
Ribarović O. Bartul iz Basta

13. *Visovac 29. VI. 1773*

Pretsjednik: O. Josip Marija iz Zadra
Provincijal: Radman O. Josip, kao gore
Kustod: Raičević O. Ivan iz Otoka kod Sinja [114]
Definitori: Fontana O. Grgur iz Knina
Buljan O. Frano iz Bitelića
Puharić O. Ante iz Makarske
Grubišić O. Paškal iz Tučepi

14. *Zaostrog 30. VI. 1776*

Pretsjednik: Hranuelli O. Josip iz Splita
Provincijal: Raičević O. Ivan, kao gore
Kustod: Bartulović O. Mate iz Gradca kod Makarske

---

[113] Odlukom mletačkog senata i Pomoćnika kod Magistrato sopra Monasteri od 3. II. 1769 zabranjen je dolazak stranih Komisara Pohoditelja za pohod provincije. Dozvoljeno je samo da ugledniji redovnici iz susjedne provincije mogu pretsjedati kapitulu. Od sada oni vrše samo službu pretsjednika kapitula. LAPM. 559; Lulić, Memorie, 24, bilj. 1.

[114] O. J. Glumčević u popisu gvardijana sinjskog samostana za god. 1776 kaže, da je iz Crivaca župe Ogorja, a imenom ga zove O. Fra Ivan Raič.

Definitori: Kardum O. Ivan iz Grahova
Toljan O. Luka iz Piramatovaca
Bandić O. Ante iz Potravlja
Ravlić O. Andrija iz Kozice

15. *Sinj 27. VI. 1779*

Pretsjednik: Hranuelli O. Josip, kao gore
Provincijal: Grubišić O. Paškal, kao gore
Kustod: Vučković O. Frano iz Brnaza kod Sinja
Definitori: Župan O. Josip iz Kruševa kod Obrovca
Buljan O. Ciprijan iz Brotnja
Sekula O. Paškal iz Lovinca u Lici
Vladimirović O. Paškal iz Borovaca

16. *Imotski 24. VI. 1782*

Pretsjednik: Hranuelli O. Josip, kao gore
Provincijal: Maroević O. Karlo (ponovno)
Kustod: Loze O. Jerolim iz Slivna
Definitori: Ivičević O. Andrija iz Makarske
Copić O. Andrija iz Pokrovnika
Ljubić O Bernardin iz Korušaca
Puharić O. Frano iz Makarske

17. *Visovac 4. VII. 1785*

Pretsjednik: O. Josip Marija iz Zadra
Provincijal: Loze O. Jeronim, kao gore
Kustod: Bilušić O. Mijo, kao gore
Definitori: Bujas O. Pavao iz Šibenika
Šitić O. Jeronim iz Splita
Kosović O. Bonaventura iz Zaostroga
Bilas O. Bonaventura iz Gradca kod Makarske

18. *Zaostrog 2. VII. 1788*

Pretsjednik: O. Kristofor iz Rovinja
Provincijal: Bilušić O. Mijo, kao gore
Kustod: Despot O. Martin iz Zaostroga
Definitori: Lovrić O. Lovro iz Miljevaca
Bitunjac O. Vice iz Potravlja

Prgomet O. Paškal iz Prološca
Alfirević O. Petar iz K. Sućurca

19. *Visovac 26. VI. 1791*

Pretsjednik: O. Nikola iz Krka
Provincijal: Perić O. Ante, kao gore
Kustod: Buljan O. Frano, kao gore
Definitori: Bujas O. Andrija iz Šibenika
Bandić O. Petar iz Potravlja
Milinović O. Filip iz Lovreća
Paić O. Paškal iz Mirlovića

20. *Zaostrog 25. VI. 1794*

Pretsjednik: O. Kristofor iz Rovinja
Provincijal: Sekula O. Paškal, kao gore
Kustod: Batinović O. Srećko iz Rujnice u Neretvi
Definitori: Batošić-Nemanja O. Srećko iz Makarske
Balin O. Jeronim iz K. Štafilića
Ribarović O. Frano iz Basta
Babić O. Josip iz Dobre vode župe Pristeg

21. *Karin 24. V. 1797*

Pretsjednik: O. Josip Marija iz Zadra
Provincijal: Prgomet O. Paškal, kao gore
Kustod: Roman O. Anđeo s otoka Žirja
Definitori: Jukić O. Paškal iz Žovogošća
Novaković O. Ante iz Sumartina
Soldić O. Ilija iz Potravlja
Režić O. Luka s Mahovica župe Vrlika

22. *Živogošće 22. VI. 1800*

Pretsjednik: O. Kristofor iz Rovinja
Provincijal: Lovrić O. Lovro, kao gore
Kustod: Dorotić O. Andrija iz Sumartina
Definitori: Samaluk O. Fortunat iz Mandaline
Žderić O. Karlo iz Komina
Knezović O. Danijel od Imotskoga
Buljan O. Ivan iz Bitelića

23. *Visovac 20. VI. 1803*

Pretsjednik: O. Leonard iz Zadra
Provincijal: Dorotić O Andrija, kao gore
Kustod: Balin O. Jeronim, kao gore
Definitori: Vucić O. Nikola iz Promine
Gropelli O. Karlo iz Mletaka
Manđeralović O. Nikola iz Potravlja
Mastrović O. Frano iz Zavojana

24. *Karin 13. XII. 1806*

Pretsjednik: Prgomet O. Paškal (iste Prov.)
Provincijal: Glumčević O. Josip iz Sinja
Kustod: Rebić O. Šimun iz Vinjana
Definitori: Urlić O. Grgur iz Drašnica
Glavičić O. Frano iz Kotišine
Pipunić O. Karlo iz Knina
Matić O. Karlo iz Otavica župe Gradac kod Drniša

25. *Visovac 9. VI. 1810*

Pretsjednik: Skakoč O. Vjekoslav iz Trogira (iste Prov.)
Provincijal: Rebić O. Šimun, kao gore
Kustod: Bilušić O. Bonaventura iz Promine
Definitori: Tomašević O. Šimun iz Baćine
Miošić O. Anđeo iz Brista
Anić O. Jeronim iz Kruševa
Jurić O. Paškal iz Mirlovića

26. *Imotski 3 . VI. 1813*

Pretsjednik: Prgomet O. Paškal, kao gore
Provincijal: Šupuk O. Mate iz Šibenika
Kustod: Kačić-Miošić O. Andrija iz Brista
Definitori: Luetić O. Srećko iz Župe († 20. IX. 1816)
Franković O. Mijo iz Miljevaca
Lozo O. Mijo iz Slivna
Maljković O Frano iz Labina († 1. I. 1816)

27. *Visovac 21. VII. 1816*

Pretsjednik: Vucić O. Nikola iz Promine (iste Prov.)

Provincijal: Radonić O. Ivan iz Podgore
Kustod: Koštan O. Luka iz Šibenika
Definitori: Matić O. Grgo iz Tribounja kod Drniša
Sunara O. Bonaventura iz Šibenika
Prgomet O. Petar iz Prološca
Jakić O. Karlo iz Slivna

28. *Zaostrog 22. XI. 1819*

Pretsjednik: Pletikosić-Grbeša O. Ante iz Vinova (iste Prov.)
Provincijal: Koštan O. Luka, kao gore
Kustod: Ravlić O. Frano iz Kozice
Definitori: Brčić O. Josip iz Otoka kod Sinja
Jurić O. Frano iz Rupa
Gojak O. Ivan iz Velikog brda
Vežić O. Andrija iz Brista

29. *Visovac 22. I. 6823*

Pretsjednik: Burić O. Frano iz K. Lukšića (iste Prov.)
Provincijal: Ravlić O. Frano, kao gore
Kustod: Ćurković O. Frano iz Bitelića
Definitori: Maretić O. Ante iz Mirlovića
Antunović-Zec O. Josip iz Živogošća
Vuković O. Nikola iz Dubravica
Peko-Kačić O. Ivan iz Gradca kod Makarske

30. *Omiš 9. V. 1826*

Pretsjednik: Radonić O. Ivan, kao gore (iste Prov.)
Provincijal: Palatin O. Jeronim iz Skradina
Kustod: Vežić O. Andrija iz Brista
Definitori: Ivanković O. Andrija iz Ervenika
Raos O. Andrija iz Vrgorca
Burić O Frano, kao gore
Žderić O. Ivan iz Rogotina

31. *Visovac 22. X. 1829*

Pretsjednik: Šupuk O. Mate, kao gore (iste Prov.)
Provincijal: Vežić O. Frano iz Brista

Kustod: Milošević-Arnaut O. Ivan iz Glavica kod Sinja
Definitori: Jurić O Lovro iz Planjana župe Unešić
Bušić O. Frano-Ciprijan iz Vinjana
Roščić O. Frano iz Grabovca
Junaković O. Mate iz Šibenika

32. *Zaostrog 15. X. 1832*

Pretsjednik: Ravlić O. Frano, kao gore (iste Prov.)
Provincijal: Belamarić O. Frano iz Šibenika
Kustod: Šumelj O. Marko iz Runovića
Definitori: Talijančić O. Petar iz Igrana
Miošić O. Andrija iz Brista
Mlinar O. Andrija iz Mratova u Promini
Kalandrin O. Ivan iz Sinja

33. *Visovac 25. X. 1835*

Pretsjednik: Koštan O. Luka, kao gore (iste Prov.)
Provincijal: Milinović O. Šimun iz Lovreća
Kustod: Smoljić O. Ivan iz Mirlovića
Definitori: Herceg O. Pavao iz Danila
Jukić O Ante iz Dicma gornjeg (Krušvara)
Matutinović O. Feliks iz Zaostroga
Cvitanović O. Ivan iz Podace

34. *Omiš 20. X. 1838*

Pretsjednik: Vežić O. Frano, kao gore (iste Prov.)
Provincijal: Kalandrin O. Ivan, kao gore
Kustod: Urlić O. Frano iz Drašnica
Definitori: Jujinović O. Jeronim iz Kozice
Pivac O. Frano iz Zavojana
Gabrić-Borozan O. Paškal iz Ramljana — Ogorja
Bujas O. Pavao iz Šibenika

35. *Sinj 30. V. 1842*

Pretsjednik: Palatin O. Jeronim, kao gore (iste Prov.)
Provincijal: Talijančić O. Frano iz Igrana
Kustod: Ivanković O. Andrija, kao gore

Definitori: Žderić O. Paškal iz Rogotina (brat O. Ivana)
Mandarić O. Nikola iz Lukara u Promini
Bogić O. Bonaventura iz Divojevića
Prolić O. Ivan iz Potravlja

36. *Zaostrog 4. VI. 1845*

Pretsjednik: Milinović O. Šimun, kao gore (iste Prov.)
Provincijal: Paić O. Ante iz Ljubostinja — Unešić
Kustod: Žderić O. Ivan, kao gore
Definitori: Urlić O. Anđeo iz Drašnica
Miošić O. Anđeo iz Brista
Mihaljević O. Luka iz Badnja kod Drniša
Marin O. Josip iz Tribounja kod Drniša

37. *Visovac 28. V. 1848*

Pretsjednik: Belamarić O. Frano, kao gore (iste Prov.)
Provincijal: Ilijić O. Anđeo iz Metkovića
Kustod: Mirčeta O. Blaž iz Vrlike
Definitori: Lulić O. Ante iz Makarske
Matutinović O. Anđeo iz Zaostroga
Radić O. Mate iz Visoke
Žižić O. Mate iz Rupa

38. *Zaostrog 24. VI. 1851*

Pretsjednik: Talijančić O. Frano, kao gore (iste Prov.) [115]
Provincijal: Šimunović O. Mate iz Vrpolja kod Knina
Kustod: Urlić O. Anđeo, kao gore
Definitori: Zorica O. Ante iz Rupa
Pervan O. Andrija iz Kokorića kod Vrgorca
Luetić O. Feliks
Bronić O. Jeronim iz Promine

39. *Visovac 25. VI. 1854*

Pretsjednik: Kalandrin O. Ivan, kao gore (iste Prov.)

[115] Kao pohoditelj došao je O. Jakov iz Vicence, eksdefinitor generalni, ali nije pretsjedao kapitulu. Lulić, Memorie, 30, bilj. 2.

Provincijal: Lulić O. Ante, kao gore
Kustod: Mlinar O. Andrija, kao gore
Definitori: Dropulić O. Paškal iz Vrgorca
Lubin O. Ivan iz Runovića
Labor O. Mate iz Goriša župe Konjevrate
Lemo Labrović O. Bonaventura iz Visoke

40. *Zaostrog 21. VII. 1857*

Pretsjednik: Ilijić O. Anđeo, kao gore (iste Prov.)
Provincijal: Zorica O. Ante, kao gore
Kustod: Ratković O. Frano iz Muća
Definitori: Parun O. Pacifik iz Igrana
Gojak O. Augustin iz Velikog brda
Delić O. Frano iz Lećevice
Bikić O. Frano iz Prgometa

41. *Sinj 22. X. 1860*

Kom. Pohod. Pretsj.: O. Ivan iz Kandije [116]
Provincijal: Milinović O. Jakov iz Lovreća
Kustod: Belamarić O. Jeronim iz Šibenika
Definitori: Lulić O. Ante, kao gore
Šimunović O. Ivan iz Vrpolja kod Knina
Puratić O. Gabrijel iz Sumartina
Jelavić O. Ante iz Otoka kod Sinja

42. *Omiš 1. IX. 1863*

Kom. Pohod. Pretsj.: Lulić O. Ante, kao gore (iste Prov.)
Provincijal: Šimunović O. Ivan, kao gore
Kustod: Puratić O. Gabrijel, kao gore
Definitori: Tomić O. Špiro iz K. Štafilića
Perić O. Ante iz Podbablja
Zlatović O. Stjepan iz Šibenika
Glibotić O. Ivan iz Slivna

43. *Split 5. IX. 1866*

Kom. Pohod. Pretsj.: O. Hermes iz Recanati-ja, gen. tajnik

[116] Prvi generalni komisar, vizitator i pretsjednik kapitula nakon Konkordata zmedu Austrije i Sv. Stolice

Provincijal: Lulić O. Ante (ponovno)
Kustod: Mandarić O. Ivan iz Lukara u Promini
Definitori: Milinović O. Jakov, kao gore
Marin O. Danijel iz Knina
Balić O. Karlo iz Katuna
Vezilić O. Mate iz Sinja

44. *Zaostrog 10. VIII. 1869*

Kom. Pohod .Pretsj.: Lulić O. Ante (provincijal)
Provincijal: Mandarić O. Ivan, kao gore [117]
Kustod: Kukavica O. Frano iz Glavine kod Imotskoga
Definitori: Gojak O Augustin, kao gore
Šimić O. Ivan iz Tučepi
Mazalin O. Ante iz Bogetića župe Miljevci
Sarić O. Karlo iz Lukara u Promini

45. *Šibenik 11. IX.—1. X. 1873* [118]

Kom. Pohod. Pretsj.: O. Anaklet iz S. Felice
Provincijal: Puratić O. Gabrijel, kao gore [119]
Kustod: Zorica O. Ante, kao gore
Definitori: Šupuk O. Mate Josip iz Šibenika
Šutić O. Josip iz Bajagića
Vežić O. Serafin iz Brista
Kačić-Peko O. Petar iz Gradca kod Makarske

46. *Split 15. XI. 1876*

Pretsjednik: O. Bernardin iz Portogruaro, General Reda
Provincijal: Tomić O. Špiro, kao gore
Kustod: Šalinović O. Vice iz Dusine
Definitori: Đirlić O. Danijel iz Radošića
Škopljanac O. Ivan iz Radošića

---

[117] Umro u Šibeniku 24. IV. 1870 u dobi od 38 godina. Za vikara provincijalnoga izabran je O. Ivan Šimunović iz Vrpolja kod Knina, bivši provincijal i sinovac bivšeg provincijala O. Mate Šimunovića.

[118] Kapitul sazvan za 11. IX, provincijal izabran 1. X. 1873.

[119] Zahvalio se nakon godinu dana, pa je za provincijalnog vikara biran 25. IX. 1874 O. Serafin Vežić. Nakon njega opet je došao O. G. Puratić.

Vukojević O. Feliks iz Ravče
Ravlić O. Ilija iz Kozice

47. *Split 4. IX. 1879*

Pretsjednik: O. Antun iz Montefortino
Provincijal: Šalinović O. Vice, kao gore
Kustod: Šupuk O. Mate Josip, kao gore
Definitori: Gojak O. Nikola iz Velikog brda
Janović O. Vice iz Sumartina
Elać O. Ambrozij-Ivan iz Suhog doca
Vukićević O. Andrija iz Radonića župe Mirlović

48. *Sinj 26. VI. 1882*

Pretsjednik: Buselli O. Remigij iz Livorna
Provincijal: Paić O. Josip iz Tijesnoga kod Šibenika
Kustod: Janović O. Vice, kao gore
Definitori: Milinović O. Šimun iz Lovreća
Glibotić O. Ivan (ponovno)
Bosančić O. Stjepan iz Dugopolja
Bronić O. Mijo iz Oklaja u Promini

49. *Šibenik 24. VI. 1885*

Pretsjednik: Turbiglio O. Luka, provincijal sv. Tome iz Torina
Provincijal: Janović O. Vice, kao gore [120]
Kustod: Zlatović O. Stjepan, kao gore
Definitori: Jadrić O. Frano iz Trolokava župe Prgomet
Bronić O. Jeronim iz Oklaja u Promini
Rudež O. Rajmund iz Vinjana
Tonković O. Ivan iz Podbablja

50. *Split 26. VI. 1888*

Pretsjednik: Puratić O. Gabrijel, kao gore
Provincijal: Marković Dr. O. Ivan iz Sinja

[120] Na ovom kapitulu bio je izabran za provincijala O. Gabrijel Puratić, a za kustoda O. Ivan Marković; ali se oni zahvališe, pa su na popodnevnoj sjednici, mjesto njih, izabrana gornja dvojica.

Kustod: Glibotić O. Ivan, kao gore
Definitori: Ivandić O. Marko iz Žeževice
Vežić O. Serafin iz Brista
Miloš O. Honorat iz K. Gomilice
Perković O. Petar iz Klisa

51. *Split 4. XII. 1890* [121]

Pretsjednik: Zubac O. Augustin, gen. def. herc. Prov.
Provincijal: Ivandić O. Marko, kao gore
Kustod: Bačić O. Petar iz Brištana župe Miljevci
Definitori: Puratić O. Gabrijel, kao gore
Staničić O. Vladimir iz Basta
Copić O. Andrija iz Pokrovnika
Marić O. Andrija iz Vrpolja kod Knina

52. *Split 30. XI. 1893*

Pretsjednik: Zubac O. Augustin, kao gore
Provincijal: Krelja O. Konstantin iz Drniša
Kustod: Šimić O. Mate iz Tučepi
Definitori: Belamarić O. Frano iz Šibenika (mlađi)
Klarić O. Danijel iz Dubravica
Vukušić O. Marijan iz Katuna
Marinić O. Pavao iz Slivna

53. *Split 25. XI. 1896*

Pretsjednik: Renđeo O. Frano, gen. def. hrvatske Prov.
Provincijal: Šimić O. Mate, kao gore [122]
Kustod: Đirlić O. Danijel, kao gore
Definitori: Kardum O. Mate iz Dugopolja
Benutić O. Ivan iz K. Staroga
Ravlić O. Frano iz Kozice
Olujić O. Ignacij iz Opanaka

---

[121] Od prošlog kapitula proteklo je samo 2 godine, 5 mjeseci i 8 dana.

[122] Posebnim ovlaštenjem Sv. Stolice vrhovno starešinstvo Reda riješilo je službe ovo starešinstvo, a 29. IV. 1898 imenovalo generalnim komisarom O. Gabrijela Puratića. Ovaj je službu primio 12. V. 1898, ali se na njoj malo poslije zahvalio. Na 29. VII. 1898 bio je imenovan komisarom O. Marko Ivandić, ali se nije htio primiti, pa je ta služba povjerena 20. VIII. 1898 O. Stjepanu Bosančiću.

54. *Split 14. VII. 1899*

Pretsjednik: Bralić O. Konstantin,def. gen., bos. Prov.
Provincijal: Ivandić O. Marko, kao gore (drugi put) [123]
Kustod: Kardum O. Mate, kao gore
Definitori: Lulić Dr. O. Frano iz Igrana
Matić-Stuparić O. Josip iz Sinja
Alač O. Ante iz Drašnica
Tomaš O. Vjekoslav iz K. Lukšića

55. *Split 11. III. 1902*

Pretsjednik: Ćurić O. Anđeo, eksprov. bos. Prov.
Provincijal: Kardum O. Mate, kao gore
Kustod: Perković O. Petar, kao gore
Definitori: Paić O. Josip, kao gore
Ivandić O. Marko, kao gore
Cvitanović O. Anđeo iz Podace
Raič O. Josip iz Opuzena

56. *Split 15. XII. 1904*

Kom. Pohod. Pretsj.: Vladić O. Jeronim iz Rame, bos. Prov.
Provincijal: Perković O. Petar, kao gore
Kustod: Alač O. Ante, kao gore
Definitori: Cikojević O. Ante iz Studenaca
Runjić O. Jeronim iz Labina
Benutić O. Ivan, kao gore
Samac O. Juraj iz Brištana župe Miljevci [124]

57. *Split 14. XI. 1907*

Kom. Pohod. Pretsj.: Talija O. Urban, eksprov. Sv. Jeronima
Provincijal: Lulić Dr. O. Frano, kao gore [125]
Kustod: Kardum O. Mate, kao gore

---

[123] Izabran od Generalnog Definitorija.

[124] Bio je izabran Dr. O. Frano Lulić, ali se on zahvalio, pa je na njegovo mjesto biran 16. XII. 1904 O. J. Samac.

[125] Na 29. V. 1909 postao generalnim definitorom. Za provincijalnog vikara izabran O. Mate Kardum.

Definitori: Marušić O. Stanko iz Rogoznice, rod. Katuni
Kotaraš O. Mijo iz Knina
Eterović Dr. O. Karlo iz Pučišća
Bilušić O. Venceslav iz Promine

58. *Split 24. XI. 1910*

Kom. Pohod. Pretsj.: Vošnjak O. Vendelin, hrv. Prov.
Provincijal: Eterović Dr. O. Karlo, kao gore
Kustod: Perković O. Petar, kao gore
Definitori: Dizdar O. Andrija iz Promine
Ivandić O. Marko, kao gore
Belamarić O. Krsto iz Šibenika
Cikojević O. Ante (ponovno)

59. *Split 26. XI. 1913*

Kom. Pohod. Pretsj.: Juničić O. Augustin, eksprov. sv. Jeronima
Provincijal: Kardum O. Mate, kao gore
Kustod: Krelja O. Konstantin, kao gore
Definitori: Grabić Dr. O. Petar iz Miljevaca
Kutleša O. Silvestar iz Vinjana
Labor O. Dominik iz Drniša
Ravlić O. Frano, kao gore

60. *Split 1. II. 1917*

Kom. Pohod. Pretsj.: Vošnjak O. Vendelin, kao gore
Provincijal: Lulić Dr. O. Frano, kao gore
Kustod: Bosančić O. Stjepan, kao gore
Definitori: Perković O. Šimun iz Sinja
Šitić O. Dujo iz Splita
Bukić O. Albert iz Šibenika
Šulenta O. Stjepan iz Drašnica [126]

61. *Split 11. V. 1919*

Kom. Pohod. Pretsj.: Talija O. Urban, kao gore

[126] Budući O. Šulenta preminuo u Imotskom 29. XII. 1918, mjesto njega je izabran u Sinju 14. I. 1919 O. Karlo Eterović.

Provincijal: Cikojević O. Ante, kao gore
Kustod: Eterović Dr. O. Karlo, kao gore
Definitori: Grabić Dr. O. Petar (ponovno)
Rudan O. Konrad iz Bogomolja na Hvaru
Nakić O. Ante iz Siverića
Alač O. Ante, kao gore

62. *Split 31. X. 1922*

Kom. Pohod. Pretsj.: Bencetić O. Đuro, hrv. Prov.
Provincijal: Cikojević O. Ante (drugi put)
Kustod: Grabić Dr. O. Petar, kao gore
Definitori: Petrov Dr. O. Stanko iz Metkovića
Latinac O. Sebastijan iz Trilja
Jurenović O. Vjekoslav iz Promine
Nakić O. Ante, kao gore

63. *Split 4. XI. 1925*

Kom. Pohod. Pretsj.: Marić O. Marijan, eksprov. bos. Prov.
Provincijal: Grabić Dr. O. Petar, kao gore
Kustod: Cikojević O. Ante, kao gore
Definitori: Jelinčić O. Šimun iz Glavica kod Sinja
Olujić Dr. O. Josip iz Opanaka
Nakić Dr. O. Venceslav iz Kadine Glavice
Cvitanović Dr. O. Gabrijel iz Baške vode [127]

64. *Split 3. XII. 1928*

Kom. Pohod. Pretsj.: Bencetić O. Đuro, kao gore
Provincijal: Grabić Dr. O. Petar (drugi put)
Kustod: Nakić O. Ante, kao gore
Definitori: Topić O. Bernardin iz Siverića
Božitković Dr. O. Juraj iz Svirča na Hvaru
Menđušić O. Ivon iz Pokrovnika
Vezilić O. Metod iz Sinja

[127] Posljednja dvojica zahvalila se: prvi radi bolesti; drugi, jer pošao u sj. Ameriku. Mjesto njih izabrani su 28. X. 1928 Menđušić O. Ivon iz Pokrovnika i Božitković Dr. O. Juraj iz Svirča na Hvaru.

65. *Split 23. XI. 1931*

Kom. Pohod. Pretsj.: Jakovljević O. Marijan, bos. Prov.
Provincijal: Cikojević O. Ante (treći put)
Kustod: Grabić Dr. O. Petar
Definitori: Radonić Dr. O. Bonaventura M. iz Vrgorca
Nakić Dr. O. Venceslav (ponovno)
Vrcan O. Ćiril iz Velikog brda
Crnica Dr. O. Ante iz Zatona kod Šibenika

66. *Split 23. XI. 1934*

Kom. Pohod. Pretsj.: Bubalo O. Lujo, eksprov. hercegov. Prov.
Provincijal: Petrov Dr. O. Stanko, kao gore
Kustod: Grabić Dr. Petar, kao gore (ponovno)
Definitori: Bajić O. Leonard iz Vojnića
Klarić O. Frano Alfons iz Jesenica
Antić O Ante iz Zatona kod Šibenika
Nola O. Karlo iz Podgore

67. *Split 22. V. 1937*

Kom. Pohod. Pretsj.: Ivić Dr. O. Kazimir, bos. Prov.
Provincijal: Grabić Dr. O. Petar (treći put)
Kustod: Nakić Dr. O. Venceslav, kao gore
Definitori: Crnica Dr. O. Ante (ponovno)
Kržanić Dr. O. Krsto iz Podgore
Živković O. Špiro iz Zatona kod Šibenika
Ivanković O. Ladislav iz Bogomolja na Hvaru

8. Crkveni dostojanstvenici

Dva su crkvena dostojanstvenika, koji su se uzgojili i koji su kasnije spasonosno djelovali u samostanu Gospe od Zdravlja. Ti su O. Alojzij Skakoč iz Trogira i O. Ivan Topić iz Splita. Prvi je bio biskup u Zantu i Cefaloniji, kasnije naslovni nadbiskup Stavropoljski (Geira, Gere), drugi je bio biskup u Lješu u Albaniji, upravitelj nadbiskupije Skopljanske, biskup Skadarski, najposlije naslovni nadbiskup Filipopoljski (Plovdiv). Da navedemo o svakomu po nešto iz njegova života.

1. O. Alojzij Skakoč.[128] Rodio se god. 1758 u Trogiru od odličnih i pobožnih roditelja. On je brat trogirskog kanonika, kasnijega hvarskog biskupa Ivana Skakoča. Ocu mu je bilo ime Ante, a on je na krštenju dobio ime Ignacij Dominik. Prve škole svršio je u rodnom mjestu, pa je zaželio ući u Franjevački Red. Tad ga roditelji dovedoše u samostan Gospe od Zdravlja, gdje je s ostalim dječacima učio gimnazijalne predmete. Nakon toga je pošao u Živogošće u novicijat, gdje je obukao redovničko odijelo 28. VIII. 1781.[129] Slijedeće godine istoga dana na zavjete ga je primio gvardijan Živogošća O. Petar Bandić.[130] Nakon novicijata vratio se 23. IX. 1782 u Split, da tu uči filozofiju.[131] Malo prije toga bilo mu je dozvoljeno, da pođe na odmor i u pohode k bratu kanoniku u Trogiru.[132] Na 5. II. 1783 poslan je u Šibenik, da ondje uči filozofiju,[133] Tu je na nauku još god. 1785 kao mladi svećenik.[134] Na 15. VII. 1785 poslan je u Italiju, da nastavi nauke kao studens generalis.[135] U Italiji je ostao do god. 1789, kao profesor u samostanu Aracaeli u Rimu, pa je 13. VII. 1789 imenovan profesorom filozofije u Splitu.[136] Na 1. I. 1798, nakon što je O. Pavao Bujas stariji postigao jubi-

---

[128] O njemu donose neke podatke **Zlatović**, Franovci, 417 sl.; Monografije, 414 sl.; **Bačić**, Nekrolog, 311 sl.; **Fabianić**, Storia dei Frati Minori in Dalmazia, 71; **Lulić P. A.**, Schematismo della Dalmata Franciscana Provincia del SS.mo Redentore per l' anno del Signore 1855, Spalato 1855, 37 sl.; Stato della Dalmata Francescana Provincia de' MM. Oss. del SS. Redentore per l' anno del Signore 1857, Spalato 1857, 48; Serie di tutti i Ministri Generali di tutto l' Ordine de' Frati Minori... con sunto storico sull' Ordine de' Minori in Dalmazia ed in Bosnia, Spalato 1869, 43.

[129] **Zlatović**, Franovci, 418; Monografije, 414, i **Bačić**, Nekrolog, 312 netačno vele, da je u novicijat stupio u Visovcu. Ispravno govori o Živogošću **Lulić**, Stato della Dalmata Provincia 48. Nesumnjivo je, da je u novicijat stupio u Visovcu, jer to veli LAPŠ, II, 286, 315 kao i Reg. Prov. Maroević, II, 28, 123.

[130] Reg. Prov. Maroević, 123.

[131] LAPŠ, II, 371 .

[132] Reg. Prov. Maroević, 136.

[133] Reg. Prov. Maroević, 137.

[134] Reg. Prov. Maroević, 299, 386.

[135] Reg. Prov. Loze (Makarska), 60.

[136] Reg. Prov. Loze, 198; Reg. Prov. Bilušić (Makarska), 75; **Zlatović**, Monografije, 414; Franovci, 418.

laciju, on je imenovan njegovim nasljednikom kao lektor generalis u Šibeniku.[137]

U Šibeniku je razvio velik rad ne samo kao učitelj bogoslovlja, nego i kao propovjednik i ispovjednik. Propovijedao je i po drugim mjestima Dalmacije. Svršivši 12 godina učiteljske službe dobio je jubilaciju i imenovan je praefectus studiorum. Kad je austrijska vlada 1. I. 1803 zbog političkih razloga, zatočila u samostan na Visovcu makarskog generalnog provikara kanonika Josipa Pavlovića-Lučić-Vodopića, i ovaj kasnije tražio od visovačkog samostana otštetu za Mise koje je govorio za 3 godine i 15 dana, što je u samostanu boravio, na obranu visovačkog samostana ustao je O. Alozij Skakoč. On je dokazao nerazložitost Pavlovićeva zahtjeva, jer je Pavlović bio samo na teret samostanu. Imenovan je časni sud, koji su sačinjavali Dr. Josip Semonić i Ivan Jakov Micateo. Časni sud, proučivši pitanje: zahtjev kanonika Pavlovića i odgovore O. Skakoča, odbi zahtjev kao nerazložit.[138] God. 1810 vrhovni starešina Reda imenova ga pretsjednikom kapitula u Visovcu. Budući malo prije vojvoda Marmont imenovan maršalom francuskog carstva, Oci kapitularci odrediše O. Skakoča, da bi pošao u Ljubljanu te mu izrazio čestitke provincije, što on obavi na veće dobro provincije. God. 1804. bio je postavljen za provincijala u Albaniji, a Sv. Stolica god. 1815 imenova ga biskupom Zanta i Cefalonije i upraviteljem Moreje i Krfa. Velike je zasluge stekao za katoličku Crkvu u tim krajevima; njegova odlučnost u obrani crkvenih prava nije se sviđala engleskoj vladi, pa mu je radi toga pravila velike poteškoće. Osjećajući, da mu sile smalaksavaju, zamoli Sv. Stolicu, da bi ga lišila biskupskog tereta i na taj položaj stavila mlađega čovjeka, koji bi upravljao onim teškim biskupijama. Sv. Stolica uvaži njegovu molbu i imenova ga naslovnim nadbiskupom Stavropoljskim. Nakon toga povratio se u provinciju i za neko vrijeme boravio u samostanu sv. Lovre u Šibeniku, gdje je poklonio srebreni pozlaćeni kalež s natpisom: »Fr. Aloysius Scacoz Minor. Observ. 1831 Archieppus Stauropolitan«. Budući da je bio

[137] Reg. Prov. Perić (Makarska), 136.

[138] **Marković**, Una recensione, 84—104, 151—210.

podložan čestoj i teškoj bolesti, da ne bi bio na smetnji braći u samostanu, pođe k rodbini u Trogir, gdje blago u Gospodu preminu 21. veljače 1842 u 85. godini života. Kad je preminuo, zadarski list »Gazetta di Zara« u br. 28 spomenuo je, da je napisao više važnih filozofskih, dogmatskih i moralnih djela, propovijedi na hrvatskom i talijanskom jeziku, kao i »Raccolta di lettere famigliari«.[139]

2. O. Ivan Topić.[140] — Pređi O. Topića doselili su se iz Korušaca župe Lećevica u Split na Dobri. On se rodio na Dobromu god. 1790. Kao dječak primljen je u samostan Gospe od Zdravlja i tu se uzgajao zajedno s drugim dječacima. U Red je stupio u Visovcu god. 1811. Učiteljem mu je bio O. Andrija Ivanković iz Ervenika u Bukovici. Filozofske i bogoslovne nauke svršio je u Šibeniku i Makarskoj. Provincijal O. Mate Šupuk stariji dao mu je 27. I. 1815 dozvolu, da reče Mladu Misu kod Gospe od Zdravlja na Dobromu.[141] Iza toga je poslan na više nauke u Italiju u Perudu, gdje do malo postade profesorom filozofije, a god. 1822 profesorom bogoslovlja u Rimu u Aracaeli. Tu je dobio jubilaciju pa je, po odluci Sv. Kongregacije de Propaganda Fide i vrhovnog starešine Reda, imenovan Magister sententiarum u samostanu sv. Bartula u Rimu in Trastevere. Tu je službu vršio 14 godina, a ujedno je bio i arhivar svega Franjevačkog Reda. Sv. Stolica četiri puta imenovala ga je biskupom, ali se iz velike poniznosti svaki put zahvalio. Napokon Grgur XVI prisili ga god. 1841, da se primi biskupske službe u Lješu (Alessio) u Albaniji i administrature skopljanske nadbiskupije. Dosta je muke podnio, da izmiri zavađena katolička plemena. Kad je u tom uspio, Sv. Stolica imenuje ga 12. III. 1855 biskupom u Skadru. Usprkos teške oporbe sa strane Turaka, podiže u Skadru lijepu stolnu crkvu i sjemenište. Zahvaliti je osobitoj Božjoj providnosti, da je toliko puta umakao

---

[139] **Fabianić**, Storia dei Frati Minori, 71; **Bačić**, Nekrolog, 331.

[140] Pojedine podatke v. **Zlatović**, Monografije, 415 sl.; **Bačić**, Nekrolog, 358 sl. **Lulić**, Stato della Dalmata Francescana Provincia, 48; Serie di tutti i Ministri Generali, 40; Schematismo della Dalmata Francescana Provincia, 30 sl. Previše zbijeno donosi ih **Zlatović**, Franovci, 419, pa, kad bi se sve uzelo onako kako tu piše, ne bi bilo tačno.

[141] Acta Prov. Šupuk (Makarska), 76.

smrti, koju su mu pripremali neprijatelji križa Kristova. Oslabljen velikim naporima i bolestima, koje su ga ponovno salijećale, zamoli Sv. Stolicu, da ga oslobodi biskupskog tereta. Sv. Stolica uvaži molbu i imenova ga naslovnim nadbiskupom Filipopolja (Plovdiv). Tada se povuče u samostan sv. Bartula u Rimu, gdje na 11 lipnja 1868 u tišini završi svoj pobožni, mukotrpni život. Njegova uljena slika čuva se u samostanu Gospe od Zdravlja na Dobromu.

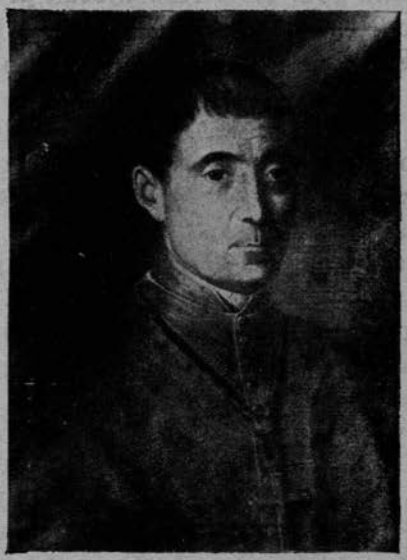

Nadbiskup O. Ivan Topić iz Splita

9. Istaknuti propovjednici

Naša je provincija od svog početka sve do skoro sredine prošlog vijeka imala gotovo u svakom samostanu veći broj istaknutih propovjednika riječi Božje. Ovi su propovjednici propovijedali ne samo u mjestima svoga boravka, nego i po drugim gradovima i varošima u Dalmaciji i Primorju. Kao propovjednici nastupali su obično u korizmeno i adventsko doba, ali i u drugim zgodama, naročito prigodom proslave Pokrovitelja mjesta i biskupije, kao i prigodom drugih blagdana, pobožnosti, pučkih misija itd.

I samostan Gospe od Zdravlja ponosi se većim brojem takovih vijesnika riječi Božje. Mi ćemo se ovdje ograničiti da spomenemo najznamenitije među njima.

1. O. Lovro Šitović. — O životu i radu ovoga znamenitoga čovjeka već smo gore govorili.[142] Vidjeli smo, da je on sa svojim propovijedima tako zanosio narod, da mu je jednom u stolnoj crkvi u Splitu, za vrijeme propovijedi, neka žena glasno doviknula: »Blago majci, koja te rodila!« Poznat nam je njegov ganutljiv odgovor kao i čitav ganutljivi prizor, koji se tom prigodom odigrao, pa nije potrebno da se više na to povraćamo. Važno je kod njega, da je preminuo propovijedajući korizmu u Šibeniku 28. II. 1729.

2. O. Jeronim Filipović.[143] — Ovaj je redovnik neosporno jedan od najvećih i najplodnijih propovjednika, što ih je uopće imao hrvatski narod. Velik dio njegovih propovijedi objelodanjen je za njegova života, ali gotovo veći dio nalazi se još u rukopisu u arhivu sinjskog samostana.

Rodio se u Rami god. 1688.[144] od siromašnih, ali pobožnih roditelja. Siromašna mu majka Doroteja, nakon smrti muža, bježeći iz Rame pred turskim zulumom zajedno s OO. Franjevcima i drugim narodom, donijela je nejako dijete u kolijevci u Sinj. Kad mu je bilo 7 godina, majka ga je predala u samostan. U samostanu se je uzgajao zajedno s drugim dječacima, koji su se pripravljali za Franjevački Red. Nakon što je svršio početne i srednje škole, koliko se

---

[142] Gore na str. 45 rečeno je, da je O. Šitović više naukè svršio sigurno u Italiji. To je dokazano u članku »Bivši Turčin — glasoviti Franjevac — O. Lovro Šitović« u »Novom Doba«, uskrsni broj 1937. Tu nije označeno, u kom je mjestu u Italiji učio. Kasnije sam se pobliže bavio s ovim pitanjem i ustanovio kao vrlo vjerojatno, da je učio u Bolonji, te da je ređen za svećenika također u Bolonji svršetkom god. 1704 ili u siječnju 1705. V. »Novo Doba«, božićni broj 1937: »Gdje je slavni Fra Lovro Šitović svršio više škole«.

[143] Neke podatke o njem v. **Zlatović**, Franovci, 268—270; Monografije, 285—287; **Bačić**, Nekrolog, 79 sl.

[144] **Lulić**, Stato della Dalmata Francescana Provincia, 52; **Zlatović**, Franovci, 268 kažu, da se je rodio god. 1685. **Bačić**, Nekrolog, 79 veli, da je to bilo god. 1686. Ali nije tačno ni jedno ni drugo. Nekrolog njegova savremenika i rođaka O. Petra Filipovića, ondašnjeg provincijala, koji O. Bačić ovdje donosi, bilježi kao godinu rođenja O. Jeronima god. 1688. Acta Prov. P. Filipović (Makarska), 87.

je onda zahtijevalo, obukao je redovničko odijelo, također u Sinju, 24. I. 1706.[145] Slijedeće je godine položio zavjete, pa je pošao u Makarsku, gdje je učio filozofiju, od god. 1708 pod slavnim O. Lovrom Šitovićem.[146] Bogoslovje je svršio u Peruđi u Italiji. Nakon toga se je prikazao na ispite za profesora filozofije i dobio stolicu u Firenci. Nakon tri godine postao je profesorom bogoslovlja u Peruđi. God. 1720 poslan je u Lavov kao lector generalis bogoslovlja. Ali, kako je u Poljskoj bio velik led, nije mogao prijeći granicu. Stoga je došao u provinciju i, budući god. 1720 podignuta u šibenskom samostanu bogoslovna škola, na njoj je od god. 1721 predavao bogoslovlje.[147] Kad je god. 1725 Sv. Stolica ovo učilište proglasila kao studium generale 2. ordinis, O. Filipović i dalje je na njemu ostao profesor.[148] God. 1733 naslijedio je kao lector generalis kapelana carice Marije Terezije O. Petra Karapandžu iz Goranaca kod Mostara, na generalnom učilištu u Budimu, koje je postalo generalnim učilištem 1. reda god. 1722.[149] Kad je god. 1735 razdijeljena velika bosanska provincija i u Dalmaciji nastala posebna provincija sv. Kaja, vrhovno starešinstvo Reda njega je imenovalo njezinim prvim provincijalom.[150] God. 1751 ponovno je izabran za provincijala.[151] Vrhovno starešinstvo Reda slalo ga je u razne provincije kao generalnog komisara i vizitatora, a god. 1757 pretsjedao je kapitulu naše provincije u Zaostrogu, na kom je splitski samostan dobio službeni naziv Gospe od Zdravlja. Splitski nadbiskupi Pacifik Bizza i Nikola Dinaričić kao i šibenski biskup Karlo Antun Donadoni imenovali su ga svojim bogoslovom i sinodalnim ispitateljem. O. Glumčević ubraja ga među naj-

[145] LAPM, 61.

[146] LAPM, 66; Acta Prov. P. Filipović, 87.

[147] LAPM, 135 sl.

[148] LAPM, 169.

[149] LAPM, 154 sl., 235. Nije tačno što veli **Zlatović**, Franovci, 269, da je na granici Poljskoj teško obolio i bio primoran povratiti se u Budim, gdje bi mu velika pomnja liječnika, ljubav redovničke braće spasili život, te videći, da ne bi mogao podnositi oštar poljački zrak, da je ostao kao učitelj bogoslovlja u Budimu. On je došao u Šibenik i tu počeo da predaje bogoslovlje god. 1721.

[150] LAPM, 300.

[151] LAPM, 406 sl.

zaslužnije Oce u Sinju, a mi smo vidjeli, kad je god. 1759 bio blagoslov temeljnog kamena crkve Gospe od Zdravlja, da ga spomenica nazivlje osobitim ocem splitskog samostana, koji je svojom upravom i veoma dobrim vladanjem dao ruku podizanju novoga Gospina svetišta. On je tom prigodom držao govor i na koncu, kad je Bog dao da su se svladale prevelike poteškoće, koje su stale na putu podizanju crkve, uskliknuo: »Sad otpusti slugu svoga, Gospodine, u miru, jer su vidjele oči moje ovo preveliko milosrđe Tvoje.[152] Nakon što je svršio provincijalstvo obično je boravio u samostanu Gospe od Zdravlja. Malo poslije blagoslova temeljnog kamena novog svetišta preselio se u Sinj, gdje je ostao do smrti, 10. XII. 1765.[153]

O. Jeronim Filipović bio je veoma učen redovnik. Velik broj njegovih bogoslovnih rasprava nalazi se u rukopisu u samostanskim arhivima u Šibeniku i Zaostrogu. Objelodanio je god. 1730 u Budimu »Put Križa«, a god. 1759 u Mlecima »Skup pisnih bogoljubnih«.[154] God. 1750, 1759 i 1765 izdao je u Mlecima 3 sveska propovijedi pod naslovom »Pripovidanje nauka karstjanskoga«. U prvom govori o vjeri i uhvanju, u drugom o ljubavi, u trećem o sv. Sakramentima, krjepostima stožernim, djelima milosrđa itd. Prvi je svezak posvetio splitskom nadbiskupu Pacifiku Bizzi, drugi splitskom nadbiskupu Nikoli Dinaričiću, treći apostolskom vikaru u Bosni i Duvnu biskupu Fra Pavlu Dragićeviću. Sarajevski nadbiskup Josip Stadler ove je propovijedi

---

[152] V. gore s. 119.

[153] **Lulić**, Memorie, 54 veli, da su mu tada bile 84 godine. **Zlatović**, Franovci, 270; Monografije, 287; Najstariji nekrolog u Šibeniku kao i neki drugi nekrolozi kažu, da je imao 80 godina. Ali, ako se je rodio god. 1688 i umro 1765, kao što jest, onda mu je nas mrti bilo 77 godina. A tako zaista i jest, jer ondašnji provincijal i njegov rodak O. Petar Filipović u spomenutoj osmrtnici veli, da mu je bilo 77 godina: »Scinio confectus, laboribus attritus, anno vitae suae *septuagesimo septimo*, Domini vero 1765 in Conventu Sanctae Mariae Gratiarum Signii, die decima Xmbris placidissimo fine quievit, et ad Fratres suos appositus fuit.« Acta Prov. P. Filipović, 87. S ovim je u skladu što veli **Glumčević**, Memorie, 7, da mu je na smrti bilo 78 godina, jer je u 78. bio stupio. Netačno govore **Šafarik-Jireček**, Geschichte, II, 64, da je umro poslije god. 1769.

[154] **Kukuljević**, Bibliografija hrvatska I, 38 sl.; **Šafarik-Jireček**, Geschichte, II, 146, 221, 254; **Ljubić**, Ogledalo, II, 420, 463; **Zlatović**, Franovci, 471.

ponovno objelodanjivao kroz 8 godina u 8 knjiga. Zadnja je knjiga izdana u Sarajevu g. 1894. Ali tu su propovijedi O. Filipovića znatno osakaćene i dosta je toga preinačeno. Četiri debela sveska njegovih propovijedi nalaze se u rukopisu u arhivu sinjskog samostana, i to: 1. Propovijedi, ispisane od F. Šimuna Kalinića u Budimu 1732. Codex A, str. 541; 2. Pohvalna govorenja i druge propovijedi str. 329, Codex B; 3. Propovijedi, str. 404 Codex C; 4. Propovijedi, 23 propovijedi. U 3. i 4. sv. ne kaže se, da su to propovijedi O. Filipovića, ali se vidi iz rukopisa i razdiobe.[155]

O. Glumčević, koga je O. Filipović krstio, i koji je bio svjedokom njegovih krjeposti, govoreći o redovnicima zaslužnim za sinjski samostan i svetište, o našem O. J. Filipoviću veli: »Ovaj Otac zaslužniji od ijednoga drugoga Oca, koji su dosada radili na čast Božju i spasenje duša, a ujedno na slavu i čast velike Majke Božje sa svojim spomenutim djelima, od prve ruke je savršeno napisao više od hiljadu propovijedi i nekoliko stotina pohvalnih govora na čast iste velike Majke Božje i mnogih drugih Svetaca, osim svojih velikih rukopisnih bogoslovnih i filozofskih knjiga što se nalaze u šibenskom samostanu, osim triju svezaka o Kršćanskom nauku rijetke jasnoće i duboke nauke, proslavio je naš serafinski Red u Italiji, gdje je vršio službu učitelja filozofije, i u Ugarskoj gdje je bio učitelj bogoslovlja sa zamjernim oduševljenjem, i svu Dalmaciju, u kojoj je za više godina vršio apostolsku službu propovjednika i apostolskog misionara... U jednu riječ ovaj veliki čovjek, radi svojih beskonačnih napora, a sviju upravljenih prema vječnom spasenju dušâ, može se usporediti s najznamenitijim svetim Ocem svete katoličke Crkve.«[156]

3. O. Jeronim Bareza. — O. Bareza je jedan od najvećih širitelja štovanja naše drage Gospe od Zdravlja. S njegovim životom nešto podulje smo se pozabavili, kad smo govorili o Apostolima Gospe od Zdravlja. Tad smo istakli i njegov veliki propovjednički rad. Spomenuli smo i rijetku okolnost, da je umro propovijedajući, 25. III. 1782. Svojih propovijedi O. Bareza nije tiskao. U arhivu samo-

[155] V. također **Zlatović**, Franovci, 270.

[156] Memorie, 7 sl.; **Zlatović**, Franovci, 270.

stana Gospe od Zdravlja nalazi se mnoštvo propovijedi u rukopisu. Vjerojatno dobar dio njih potječe od našeg O. Bareze; ali, koje su njegove, ne možemo reći sa sigurnošću, jer na njima nije označeno ime pisca.[157]

4. O. Jeronim Kojić. — On je jedan od ona tri Jeronima, koji su u isto vrijeme boravili u samostanu Gospe od Zdravlja i na daleko raznosili Njezinu čast i slavu. Prvi je O. Jeronim Filipović, drugi O. Jeronim Bareza, a treći O. Jeronim Kojić. — Rodio se god. 1707 u Popovom Polju u Hercegovini; na krštenju je dobio ime Josip.[158] Kad mu je bilo 11 godina, prešao je ispod turske vlasti u Dalmaciju, gdje se učinio mletačkim podanikom.[159] Na 20 lipnja 1730 ušao je u novicijat u Visovcu, gdje mu je bio učiteljem O. Andrija Ercegović.[160] Više bogoslovne nauke svršio je vjerojatno u Italiji, nakon česa je postao apostolskim misionarom u Plovdivu u Bugarskoj.[161] Kad se je vratio u provinciju vršio je službu lektora bogoslovlja, a 15. VI. 1749 na definitorijalnom sastanku u Sinju postavljen je za generalnog lektora bogoslovlja u Šibeniku.[162] God. 1757 dobio je jubilaciju. Tad je došao u samostan Gospe od Zdravlja, gdje je ostao do smrti. God. 1755 zaveo je, s dozvolom nadbiskupa Pacifika Bizze, u svetištu Gospe od Zdravlja javno štovanje Neoskvrnjenog Gospina Začeća.[163]

---

[157] U Libro di fabrica della Chiesa, Entrata, s. 26—28 O. Bareza navodi knjige, s kojima se on služio. Tu je spomenut i velik broj propovjedničkih djela. Iz njih razabiremo, da je upotrebljavao, među ostalima, Quaresimale od Calina i od Gasparini-ja, Prediche od Sardi-ja, Discorsi od O. Klaudija Joli, L' Opera predicabile od Bordoni-ja u 3 sveska, Nauk kršćanski O. J. Filipovića u 3 sveska, Quaresimale Bombacari-ja i Siniscalchi-ja, Advento od P. Petrobelli-ja, Panegirici od Azzija, Missioni P. Segneri-ja, Discorsi od Campadelli-ja i mnoštvo drugih propovjedničkih djela, među kojima i djela sv. Lovre Giustiniani, Tertulijanova itd.

[158] LAPM, 217.

[159] LAPM, 546—547: Stato della Provincia.

[160] LAPM, 211, 217, 220.

[161] Lulić, Stato della Dalmata Francescana Provincia, 51, gdje pogrješno kaže, da je O. Kojić iz Splita. U Splitu je bilo u 18. vijeku više uglednijih ličnosti Kojića, među kojima i kan. Josip Kojić; ali to su vjerojatno potomci onih koji su se doselili iz Popova Polja.

[162] LAPŠ, I, 319; LAPM, 389.

[163] V. gore s. 111 sl.

Na kapitulu u Zaostrogu 18. X. 1757, kad je promijenjen službeni naziv samostana Gospe od Zdravlja, imenovan je profesorom moralnog bogoslovlja u splitskom samostanu.[164] Od god. 1754 gotovo svake godine propovijeda korizmu ili došašće ili jedno i drugo po raznim mjestima u Dalmaciji, kao Splitu, Zadru, Šibeniku, Omišu, Trogiru, Jelsi, Starom gradu, Pagu itd.[165] Svojih propovijedi nije tiskao, a iz rukopisa ne možemo razaznati, koje su njegove, jer na njima nije naznačeno ime. Na kapitulu u Sinju, 6. X. 1766, jednoglasno je biran za definitora provincije.[166] U širenju slave Majke Božje i podizanju Njezina svetišta bio je desna ruka O. Jeronimu Barezi, s kojim ga je vezala tijesna bratska i prijateljska ljubav. Kad je naime O. Bareza, 25. III. 1782, umro od kapi na propovijedaonici u Bolu na Braču, O. Kojić slijedio ga je 10 dana kasnije, ostavivši ovu suznu dolinu u Splitu, 4. IV. 1782, u 75. godini života.[167] Najstariji nekrolog kao i drugi nekrolozi bilježe o njemu, da se je odlikovao naukom i uzornim životom: »Doctrina ac vita exemplari illustris«.

5. O. Ante Perić.[168] O. Perić potječe od starinske i velikaške obitelji grofova Perića, koja se iz Makarske preselila u Sućurje na otoku Hvaru. Ta je obitelj stekla velike zasluge u vojsci i u državnim službama, žrtvujući ne samo svoju imovinu, nego i svoj život, koliko u ratu toliko za kužnih bolesti. Pohvalne su usluge, koje je u tom pogledu iskazao osobito brat našega O. Ante Alfier Franjo grof Perić kao i njegov nećak grof Ivan, poglavar hvarskog kotara.[169] Naš O. Ante dobio je na krštenju ime Ivan. Kao dječak došao je iz Sućurja u franjevački samostan u Makarskoj, gdje se je uzgajao zajedno s drugim dječacima. Za

[164] LAPM, 462.

[165] Acta Prov. Despot (Makarska), 39, 150; Acta Capituli Zaostrog (u Makarskoj), 133; LAPŠ, I, 383, 435, 453, 454; LAPŠ, II, 26, 27; 68; 114.

[166] Acta Prov. Staničić (Makarska), 11.

[167] Reg. Prov. Grubišić (Makarska), 101.

[168] Neke podatke o njem v. **Zlatović**, Franovci, 349 sl.; Monografije, 169; **Lulić**, Memorie, 51; **Bačić**, Nekrolog, 257.

[169] Sve se ovo nalazi u svjedočanstvu, koje je Lovro Pizzamano, makarski i vrgorski providur, izdao našem O. Anti 4. travnja 1777. V. **Gianuizzi** F., Exhibita, non quaesita meritorum A. R. P. Antonii Perić monumenta, Venetiis 1799, 24.

provincijalstva O. Petra Karapandže, 19. travnja 1744, ušao je u novicijat u Živogošću, gdje mu je bio učiteljem O. Mijo Bilas iz Gradca kod Makarske, kasniji definitor provincije od 1757—1760.[170] Više škole svršio je u Italiji. Tu se prikazao na natječaj za profesora i istakao iznad ostalih drugova. Kad je svršio tečaj kao lector artium u Italiji, starešinstvo provincije, 20. XI. 1756, imenova ga lektorom bogoslovlja i kao takav predaje moralno bogoslovlje u Zaostrogu.[171] Na kapitulu u Karinu, 15. X. 1760, izabran je za definitorija provincije i opet na kapitulu u Makarskoj 29. III. 1770. God. 1757 splitski nadbiskup Nikola Dinarić zamoli našega provincijala O. Grgura Despota, da bi mu dao O. Perića za profesora bogoslovlja u njegovu sjemeništu. Provincijal rado privoli i naš O. Ante dobi 12. kolovoza 1757 patentale za lektora bogoslovlja u nadbiskupskom sjemeništu u Splitu.[172] Ovo imenovanje potvrdio je, uz odobrenje Pape Klementa XIII, vrhovni starešina Reda O. Klement iz Palerma 16. XII. 1760, s pravom da mu se računa za jubilaciju. U Splitu je predavao punih 18 godina i stekao nevjerojatnu slavu. Dvadeset i tri puta nastupio je javno sa svojim govorima u obliku javnih rasprava, u kojima je otkrio uz silno znanje pronicavost uma, kakva se rijetko viđa. Najveći pak uspjeh postigao je, kad je god. 1775 u splitskoj stolnoj crkvi, prigodom svečanog prenosa kostiju sv. Dujma, Mučenika i prvog solinskog biskupa, pokrovitelja grada Splita i splitske nadbiskupije, za 8 dana, pred splitskim nadbiskupom, 8 dalmatinskih biskupa i silnim mnoštvom naroda, nastupio protiv zabluda Nikole Honteima, naslovnoga biskupa u Njemačkoj.[173] Nadbiskup, svi biskupi i splitsko gradsko vijeće

[170] LAPM, 366, 368, 460. Za neko vrijeme imao mu je biti učiteljem u novicijatu O. Frano Bašić; ali kako je O. Bašić bio bogoslov makarskog biskupa Stjepana Blaškovića, nije dobio dozvole da ide u Živogošće, pa tako novaci iz početka nijesu imali pravog učitelja. LAPM, 354. — Nije tačno što veli **Zlatović**, Franovci, 349 i za njim **Bačić**, Nekrolog, 257, da se je obukao i novicijat svršio u Makarskoj. To je tim netačnije, što se novicijat tada nije ni nalazio u Makarskoj, nego u Visovcu i Živogošću. LAPM, 354, 366, 373, 376, 380.

[171] Acta Prov. Despot, 153, 175.

[172] Acta Prov. Despot, 175.

[173] On je god. 1763 izdao u Frankfurtu na Majni knjigu pod naslovom »Justini Febronii Jurisconsulti de Statu Ecclesiae et legitima potestate Ro-

tom su mu prigodom najtoplije čestitali te mu izdali najlaskavija priznanja u kojima ističu njegovo znanje, njegove vrline, te ga proglasuju dostojnim najvećih crkvenih odlika. Splitski nadbiskup Ivan Luka Garanjin pače je 3. I. 1780 upravio posebno pismo apostolskom nunciju u Mlecima Vicku Ranuzzi, preporučujući ga njegovoj blagonaklonosti. Sva je ova svjedočanstva pokupio i god. 1799 objelodanio učenik našega O. Ante, splitski kanonik Franjo Gianuizzi pod naslovom »Exhibita, non quaesita meritorum A. R. P. Antonii Perić monumenta«. [174]

God. 1771 proglašen je kao lector jubilatus sa svima odnosnim pravima. [175] Tom mu je prigodom, 9. VII. 1771, nadbiskup Garanjin izdao najljepše svjedočanstvo za njegovu nauku i ponašanje. [176] Kad je god. 1775 svršio predavanje u Splitu, imenovan je praefectus studiorum u Makarskoj 30. VII. 1775. [177] I u Makarskoj je podučavao u bogoslovnim znanostima, naročito u crkvenom i civilnom pravu, crkvenu i svjetovnu mladež. Splitski nadbiskup Luka Garanjin i-

---

mani Pontificis liber singularis ad reuniendos dissidentes in religlone chrlstiana compositus«. Iz početka nije se znalo za auktora knjiga, pa se je nazivao pseudonimom Febronius, a kriva nauka u knjizi izložena, febronijanizam. Papa Klemnt XIII tu je knjigu stavio na Indeks zabranjenih knjiga 26. II. 1764. Knjiga je bila ponovno izdavana s posebnom obranom, ali je ponovno stavljena na Indeks 3. II. 1766, 24. V. 1771 i 29. III. 1773.

[174] U njima se, osim obrazloženja ovog izdanja, nalaze najprije dva pohvalna svjedočanstva splitskog nadbiskupa Ivana Luke Garanjina od 13. VI. 1776 i 19. III. 1777, njegovo pismo od 3. I. 1780 upravljeno nunciju Vicku Ranuzzi; pohvalno svjedočanstvo makarskog biskupa Stjepana Blaškovića od 18. VI. 1776, korčulanskog biskupa Šimuna Spalatina od 24. IV. 1777, hvarskog i bračkog biskupa Ivana Petra Riboli od 22. III. 1777, trogirskog biskupa Ivana Antuna Miočevića od 12. IV. 1777, skradinskog biskupa Antuna Stjepana Trevizana od 9. III. 1777, zadarskog nadbiskupa Ivana Carsane od 18. II. 1777, ninskog biskupa Ivana Krstitelja Jurele od 27. III. 1777, osorskog biskupa Bonaventure Bernardi od 2. X. 1777, krčkog biskupa Petra Antuna Zuccheri od 2. IV. 1777, stonskog biskupa Franjevca O. Anselma Katića og 7. X. 1777, splitskog gradskog poglavarstva od 26. II. 1776, makarskog i vrgorskog providura Lovre Pizzamano od 4. IV. 1777, makarskog, neretvanskog i imotskog biskupa Fabijana Blaškovića od 4. XI. 1778, i 9. IV. 1779 i 6. III. 1799, te napokon breve Pape Pija VI od 28. VIII. 1792.

[175] Prot. Prov. Maroević, 75.

[176] Čuva se u prov. arhivu u Šibeniku, sv. *Attestati di benemerenze.*

[177] Prot. Prov. Radman (Makarska), 117.

menovao ga sinodalnim ispitateljem, a makarski biskup Fabijan Blašković sinodalnim ispitateljem i svojim bogoslovom. Makarski biskup Stjepan Blašković htio ga je imenovati svojim generalnim vikarom, ali je on iz poniznosti tu čast i službu odbio.[178] Na kapitulu u Visovcu, 26. VI. 1791, izabran je za provincijala, a na 28. VIII. 1792 Papa Pijo VI imenovao ga je generalnim definitorom Franjevčkog Reda. To je prvi generalni definitor iz naše provincije od njezina postanka. Kad je god. 1798 navršio 6 godina definitorske službe, Papa ga je ponovno potvrdio 27. III. 1798 do budućeg generalnog kapitula.[179] Kad je god. 1797, pri propasti mletačke republike, nastala u Dalmaciji anarhija, da bi se spriječilo krvoproliće i druga zlodjela, makarski biskup Fabijan Blašković predloži ga u upravno vijeće za makarsku i vrgorsku krajinu. Svi ga primiše s oduševljenjem. Službu je vršio za 8 mjeseci na sveopće zadovoljstvo.[180] Pun zasluga, s cjelovom križa preseli se u vječni život u Makarskoj 28. VI. 1806 u 81. godini života.[181] Provincijal O. Andrija Dorotić u nekrologu mu je upisao, da je potomcima ostavio primjer redovničkoga života, koji je provodio do zadnjega daha.[182] Sve do početka ovoga vijeka nalazila se u samostanu u Zaostrogu njegova izvorna slika;[183] ali je nešto kasnije na žalost propala.

---

[178] **Gianuizzi**, n. mj. 7, 9, 25—27.

[179] **Gianuizzi**, n. mj. 28 sl., 33 sl.

[180] **Gianuizzi**, n.mj. 34.

[181] Najstariji nekrolog u Šibeniku počinja 2 pogrješke. Najprije njegovu smrt stavlja na 29 lipnja. Zatim kaže, da mu je tada bilo 78 godina. Da je jedno i drugo netačno, vidi se iz svjedočanstva ondašnjeg provincijala O. A. Dorotića, koji kaže, da je umro 28. VI. 1806 u 81. godini života. Reg. Prov. Dorotić (Split), 47. Jednako veli **Lulić**, Memorie, 51. Isto je bilo napisano ispod njegove izvorne slike, što se čuvala u Zaostrogu. V. **Zlatović**, Franovci, 350. S tim se slažu i drugi nekrolozi u provinciji.

[182] Reg. Prov. Dorotić, 47. Tu bilježi, da je umro od kolike.

[183] **Zlatović**, Franovci, 350. Tu kaže, da je ispod slike bio ovaj latinski natpis: »Prava slika M. P. O. Antuna Perića Reda Sv. O. Frane Provincije Presv. Otkupitelja u Dalmaciji. U nadbiskupskom sjemeništu u Splitu preko 18 godina svetog bogoslovlja učitelj. Dva puta u provincij definitor, jubilarni učitelj, zaslužni provincijal i predstojnik učilišta. Dva puta definitor generalni Franjevačkog Reda. Ispitatelj prosinodalni prije splitski pa makarski, i na obadva mjesta prejasni biskupski bogoslov, koji na 28 lipnja 1806 završi život u Makarskoj od 81. godine«.

Među rukopisnim propovijedima nijesmo mogli ustanoviti, koje pripadaju našemu O. Anti Periću, jer na njima nije naznačeno ime. Ali je netačno što kaže Ljubić, da je napisao knjigu pod naslovom *L' oratore sul pergamo*, u kojoj se nalazi do 80 korizmenih govora u materinskom jeziku«.[184] Mi znamo, da je te propovijedi sastavio O. Frano Ante Perić iz Živogošća, koji je kasnije živio i koga Ljubić miješa s našim O. Antom Perićem. O njem će biti govor kasnije.

6. O. Jeronim Balin. — K onomu što smo rekli o O. Jeronimu Balinu, kad smo govorili o redovnicima svetog života, možemo ovdje dodati, da je rijetko koji propovjednik propovijedao s tolikom korišću slušatelja kao O. Balin. Ovom njegovom besprimjernom uspjehu mnogo je doprinosio njegov svetački život. Uostalom i službene knjige na mnogo mjesta ističu, da je bio »izvrstan i slavan propovjednik« — egregius ac celeberrimus concionator«.

7. O. Josip Glumčević. — Njegov uspjeh kao propovjednika, koji je imao, prigodom propasti mletačke republike, u Šibeniku god. 1797, već smo istakli. Ovdje ćemo dodati jednu zgodu, kojoj je bio prisutan sam francuski maršal vojvoda Marmont i koju je zabilježio u svojim »Uspomenama«. God. 1806, za jedne svečanosti, nalazio se u crkvi u Sinju. Preko službe Božje propovijedao je O. Glumčević, onda gvardijan sinjskog samostana. Za vrijeme propovijedi nasta potres i narod poče bježati iz crkve. Propovjednik osta nepomičan na mjestu i gromkim glasom viknu: »Ljudi bez vjere! Što se plašite, a u kući ste Božjoj?!« Na te riječi svak osta na svom mjestu, a propovjednik mirno nastavi govor. Tu Marmont opaža, da takav čin manjka i Bossuetovoj slavi.[185]

---

[184] Ogledalo, II, 468. Istu netačnost počinja i **Bačić**, Nekrolog, 258, kad kaže: »O. Perić bio je vrijedan pripovijedaoc hrvatski. Bio je priredio za štampu 82 pripovijedi, ali nastala revolucija francusko-svjetska zapriječila, te nije mogao tiskati toga djela.«

[185] Memorie del Maresciallo Marmont, tal. prevod, Milano 1867, 425 sl.; v. također **Zlatović**, Franovci, 370; **Bačić**, Nekrolog 92. Isti je Marmont O. Glumčeviću, kad ga je ovaj imenovao pokroviteljem provincije, u znak zahvalnosti poklonio Breviarium, redovnički molitvenik sa srebrenim i pozlaćenim okvirom, na kom je izvana natpis: »Le Duc de Raguse Général en

Dva sveska njegovih propovijedi nalaze se u rukopisu u arhivu sinjskog samostana. Prvi ima naslov: »Propovijedi hrvatske i talijanske O. Josipa Glumčevića«, Codex F sinjskog arhiva. Svezak je velikog formata bez oznake stranica. Poslije desetoga pisanoga lista u ovom je svesku s nepomnjom uvezan početak njegova Dnevnika (Giornale). Drugi svezak, također bez stranica, nosi naslov: »Pohvalna govorenja i druge propovijedi Oca Glumčevića«. Codex G.

8. O. Frano Ante Perić. — Ovaj je Perić rodom iz Živogošća kraj Makarske. Rodio se god. 1782, a uzgojio u franjevačkom samostanu u Živogošću. Kao klerika poslao ga je 4. III. 1804 provincijal O. Andrija Dorotić u Mletke na više nauke.[186] Na natječaj za generalnog lektora bogoslovlja, koji je bio raspisan u Visovcu 28. XI. 1813, jedini se on prikazao. Sutradan je imenovan nasljednikom O. Mate Šupuka (starijega), koji je kao generalni lektor izabran za provincijala 30. VI. 1813.[187] Kad je god. 1816 O. Šupuk svršio provincijalstvo, povratio se na svoje staro mjesto, a O. Perić pošao je u Makarsku. Na molbu rektora nadbiskupskog sjemeništa u Splitu, starešinstvo provincije premjestilo ga je, 2. VII. 1824, s generalnog učilišta iz Makarske u nadbiskupsko sjemenište u Splitu za profesora filozofije.[188] Od sada boravi u samostanu Gospe od Zdravlja. Na 17 siječnja 1825, budući navršio 10 godina lektorske službe, proglašen je lector jubilatus.[189] U samostanu je vršio razne službe, kao vikara, duhovnika klerika i druge učeće mladeži, koja je boravila u samostanu i pohađala državnu gimnaziju. God. 1844—1846, u sukobu između kapitularnog vikara Dra. Silvestra Guine sa starešinama triju splitskih samostana, ustao je na obranu redovnikâ i pred senjskim biskupom Ožegovićem i njegovim kanonicima tako učeno zastupao stvar redovnikâ, da su biskup i kanonici ostali za-

---

chef de l'armée de Dalmatie Protecteur des Franciscains en Dalmatie Au Révérend Père Joseph Glumcevich Provincial de l'Ordre Zara le 4 Novembre 1808.« Ovaj se brevijar nalazi u arhivu sinjskog samostana.

[186] Reg. Prov. Dorotić (Split), 223.

[187] Reg. Prov. Šupuk (Split), 8, 42.

[188] Acta Prov. Ravlić, (Split), Aff. est. 17.

[189] Acta Prov. Ravlić, Aff. int. 9.

panjeni nad tolikom učenošću.[190] Naravski, da je parnica svršila s pobjedom redovnika, kako smo gore vidjeli. Uz predavanje filozofije i bogoslovlja bavio se i propovijedanjem. Propovijedao je koliko u Splitu toliko u drugim većim mjestima Dalmacije. Čašćen od svih staleža i pohađan od učenjaka, završi svoj ovozemni život u istom samostanu u dobi od 70 godina, 17. rujna 1852.[191] Za štampu je bio pripravio 80 propovijedi s naslovom: »Glasnik evangjelski na Pripovidalištu sa osamdeset govorenja«; ali, kako se nije javio dovoljan broj predbrojnika, nijesu došle u tisak. Sada se nalaze u arhivu sinjskog samostana.[192]

9. O. Špiro Tomić.[193] — Rodio se 10. XII. 1830 u Kaštel Štafiliću od roditelja Frane Tomić i Mande rod. Cipčić. Tri razreda pučke škole svršio je u rodnom mjestu, četvrti u Splitu, stanujući kod majčina ujca povjesničara, majora Ivana Katalinića. OO. Franjevci, dolazeći u posjet k povjesničaru Kataliniću, upoznaše maloga Špira, skromnoga i dobroćudnoga dječaka. Špiro im omili, a i oni njemu, te Špiro zaželi da bi pošao k njima na Dobri. Špirov otac pristade, pa je dječak stao na Dobromu i sa svojim vršnjacima pohađao 4 razreda državne gimnazije. Nikada se iz njegovih usta nije čula koja neslana i nepristojna riječ, a imao je srce veselo i ljubezno. Više razrede gimnazije ili humanitet nastavio je god. 1849 na Visovcu. God. 1851 ušao je u novicijat u Živogošću, gdje mu je bio učiteljem pobožni O. Josip Ivelić iz Praznica na Braču. Nakon novicijata dalje je učio gimnazijalne predmete u Zaostrogu, pa u Šibeniku neke bogoslovne predmete s filozofijom. God. 1854 u mjesecu kolovozu položio je svečane zavjete. Zatim je pošao u Makarsku, da nastavi učenje bgoslovlja. Malo kasnije ređen je za svećenika. Tad je boravio u Splitu. Kao svećenik izvrsno je djelovao i svak ga je štovao i ljubio. U stude-

[190] **Zlatović**, Monografije, 409 sl.

[191] **Zlatović**, Monografije, 410.

[192] **Lulić**, Stato della Dalmata Francescana Provincia, 53 kaže, da se nalaze u samostanu Omiš. Moguće, da se u njegovo doba ta rukopisna knjiga nalazila u arhivu omiškog samostana; ali sad je u Sinju.

[193] **O. Zlatović** o njemu je napisao Životopis Otca Špira Tomića zaslužnoga za vjeru, Red i domovinu Franovca Redodržave Presv. Otkupitelja u Dalmaciji, Zagreb 1888. Neke podatke donosi i **Bačić**, Nekrolog, 354 sl.

nom 1857 pošao je u Sinj na franjevačku javnu gimnaziju za vjeroučitelja, položivši prije ispite za vjeroučitelja na javnoj gimnaziji. God. 1860 postao je gvardijanom sinjskog samostana, god. 1863 definitorom, a god. 1876 provincijalom. Bio je generalni vizitator franjevačke provincije sv. Jeronima. Propovijedao je i držao duhovne vježbe i misije po raznim mjestima u Dalmaciji i Hrvatskom Primorju.

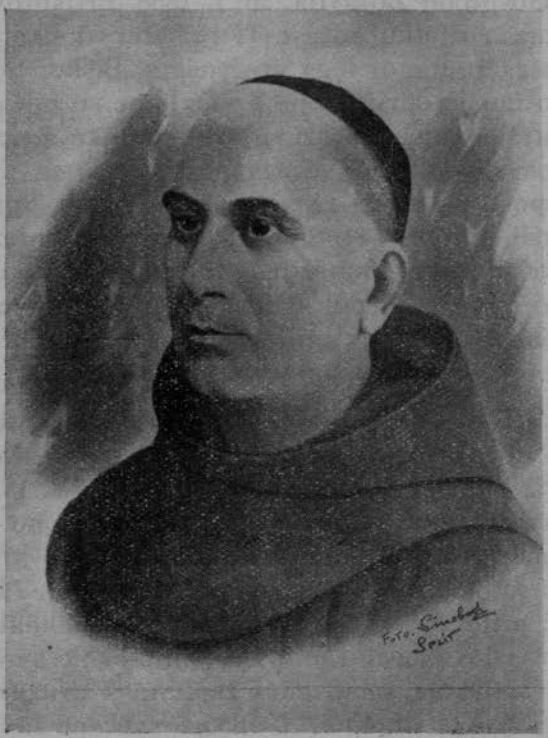

O. Špiro Tomić

Koliko je dobra učinio Crkvi, Redu i narodu, osobito u Sinju i Splitu, ne može se lako iskazati. Često je pobolijevao, pa je radi bolesti morao god. 1881 napustiti Sinj i nastaniti se u Splitu. Nije imao jednu bolest, nego više njih, posebno u nogama, želudcu i glavi, te se ga izmjenično, kadšto sve skupa mučile. Ipak, dok se je mogao micati, nije prestao dobra činiti. Jedan njegov mješćanin, Franjevac zamoli ga, da bi mu kumovao i propovijedao na Mladoj Misi. Ne znajući

odbiti molbe, O. Špiro dođe i održa propovijed. Ali, kako nije bilo lijepo vrijeme, a od željezničke postaje do mjesta nije bilo kola, O. Špiro umorio se i oznojio. Poslije Mise osjetio je vanrednu slaboću, bolest se pogoršala i bacila ga na krevet, s koga nije više ustao. Ljubeći Križ i sliku Majke Božje i ponovivši zadnji put: »U ruke Tvoje, Gospode, preporučam duh svoj«, ispusti svoju plemenitu dušu u samostanu Gospe od Zdravlja, 18. I. 1888. Pri sprovodu Split mu je iskazao rijetku počast. U prisutnosti kaptola, svega redovničkoga i svjetovnoga svećenstva, Biskup Marko Kalogerá dao mu je odriješenje. Sastavljene su bile razme osmrtnice u stihovima i prozi, a prof. Politeo izrazio mu je nad grobom čuvstvo najvećega poštovanja za njegove rijetke krjeposti i zasluge za vjeru i domovinu. Sprovodu su prisustvovali narodni zastupnici, općinsko upraviteljstvo, profesorski zborovi, gimnazija i realka, sve vlasti, odlično građanstvo i nebrojen puk. Prigodom njegove smrti i naše se je novinstvo o njem najljepše izrazilo, ističući njegove vrline i dobro, koje je učinio vjeri i domovini.

10. O. Pijo Poljak.[194] — Jedan od najobljubljenijih pučkih propovjednika posljednjeg vremena bio je O. Pijo Poljak iz Glavica kod Sinja. Rodio se 4. III. 1834 od oca Ante i majke Antice Jelavić. Prije nego je stupio u Red bilo mu je ime Ivan. U Franjevačkom Redu imao je brata Fra Antu, koji je od njega bio stariji za 14 godina. Njegovo je pleme već prije dalo Franjevačkom Redu nekoliko dobrih i vrijednih redovnika. Početne i srednje škole svršio je naš O. Pijo u sinjskom samostanu zajedno s drugim mladićima. U novicijat je stupio 5. X. 1855, a svečane zavjete položio 5. II. 1859. Malo aksnije, t. j. 3. III. 1859, ređen je za svećenika. Bogoslovne nauke svršio je u Šibeniku i Makarskoj. Gotovo odmah po svršetku bogoslovnih nauka postao je učiteljem novaka, najprije u Visovcu, a kad se je tu zgrada novicijata preuređivala, onda u Zaostrogu. Kad se je g. 1866 novicijat iz Zaostroga vratio u Visovac O. Poljak molio je da bude riješen te službe. Molba mu je uvažena, pa

[194] Neke zgode o njemu donosi **Bačić**, Nekrolog, 275—277. Neki nadnevci nalaze se u Imeniku članova Franjev. Prov. Presv. Otkupitelja, kraj njegova imena.

je za jednu godinu bio pomoćnikom O. Vici Šalinoviću, župniku u Sinju. Nakon toga nastanio se u Splitu i posvetio se propovjedničkom radu. U svim većim mjestima Dalmacije i Hrvatskog Primorja propovijedao je, naročito u korizmi, zbog česa je i dobio naslov korizmeni propovjednik. Ali je on propovijedao i u drugim zgodama, kao pučke misije, duhovne vježbe itd. Kako smo već gore spomenuli, svoje je propovijedi preudesio i u obliku razmatranja za svaki dan preko godine izdao g. 1905 i 1906 u Splitu u dva sveska, pod naslovom »Put raja«. U rukopisu je ostavio djelo »Kršćanska obitelj«, u kom izlaže, kakovi moraju biti pojedini članovi obitelji, osobito otac i majka.

O. Pijo Poljak bio je vrlo izgledna redovničkog života. Svoje redovničke dužnosti vršio je u svoj njihovoj strogosti. Kad je putovao, ako nije bilo preko mora ni put previše dug, putovao je pješice. Novaca nije htio držati uza se niti na putu, osim kad ne bi mogao dobiti pratioca. Vrijedno je što o njemu bilježi O. Bačić gledom na njegov život. Dok je naš O. Pijo u Konjevratima blizu Šibenika zamjenjivao bolesnoga župnika O. Matu Labora, pohađao je po kućama vjernike. Tom prigodom ili kad bi oni k njemu dolazili u stan, govorio im je o svetim stvarima i o duhovnom životu, a svoje govorenje rasvijetljivao je primjerima iz života Svetaca. To je na njih tako djelovalo, da su ga počeli držati za sveca. Njihovo poštovanje prema njemu još je više poraslo, kad su u nekoliko prigoda opazili, kako ptice ševe k njemu lete, kako ih on prima na ruke, a one se ne plaše. I još 50 godina nakon toga stariji su ljudi iz Konjevrata govorili o njemu kao svecu. [195]

U njegovo doba običavali su upravitelji općinâ dostavljati narodu naredbe na službenom talijanskom jeziku. Ali, kako narod nije razumio talijanski, to bi im župnici ukratko protumačili sadržaj naredbe. O. Poljaku, dok je jednom prigodom zamjenjivao župnika na Konjevratima, desila se zgoda koju zaslužuje čuti. Seoski čauš zamolio ga, da bi narodu pročitao jednu naredbu. O. Poljak obeća. Ali kad je bilo iza evanđelja, reče narodu, da ima jedna naredba koja ne spada na sveto mjesto; stoga neka ga nakon Mise

[195] Bačić, Nekrolog, 276.

svi čekaju pred crkvom, pa će im je pročitati. Kad je svršio zahvalu iza Mise, izašao je pred crkvu, gdje ga je narod čekao. Tad im od početka do kraja pročita dotičnu naredbu, pa doda: »Eto sad znate, što vam se naređuje.« »A nismo ništa razumjeli«, odgovori narod. »E ljudi moji, primjeti im O. Pijo, a zašto birate u općinsko upraviteljstvo ljude, koji vam ne pišu vašim jezikom? Sad nema druge, nego ajte i recite im, da vam pišu onako kako vi govorite.« Narod posluša. Nadležnima je to bilo neugodno; ali ipak uvidješe opravdanost zahtjeva i do malo počeše slati naredbe na hrvatskom jeziku. [196]

O. Pijo Poljak za svoje se je propovijedi savjesno pripravljao. Da ga narod lakše razumije, birao je narodne izraze i riječi, pa ga je slušateljstvo vrlo rado slušalo. Nekoliko godina prije smrti nastanio se u Sinju, gdje se je pobožno pripravljao na smrt. Pred smrt pozvao je k sebi sve redovnike samostana. Sve ih je blagoslovio i upravio im nekoliko očinskih riječi, potičući ih na gorljivu službu Božju i širenje Njegova kraljestva na zemlji. Nakon toga tiho se ugasio i pošao da primi nagradu, koja čeka dobre i vjerne sluge Božje, 29. veljače pristupne godine 1916.

10. Samostanske škole

Za vrijeme mletačke vlade Crkva je u Dalmaciji, gledom na uzgoj svećeničkog i redovničkog pomlatka, uživala autonomiju. Ona se je pače gotovo jedina brinula i oko naobrazbe svjetovne mladeži.

Pri razdiobi franjevačke bosanske provincije g. 1735, na području nove provincije u Dalmaciji nalazilo se je filozofsko i bogoslovno učilište u Šibeniku i filozofsko učilište u Makarskoj. Kapitul u Đakovu, 24. VI. 1714, filozofsko učilište u Šibeniku podigao je bio na stepen bogoslovnog učilišta, no ipak tako da se i dalje uči filozofija, dok nadođe dovoljan broj učenika za bogoslovlje. [197] Kapitul u Našicama, u studenom 1708, odredio je, da se filozofija u primorskim krajevima predaje u Makarskoj; [198] definitorijalni zbor u

[196] Bačić, Nekrolog, 277

[197] LAPŠ, 66.

[198] Theca III, C 52 (Arhiv Šibenik).

Visovcu, 4. VIII. 1724, da se predaje u Makarskoj i u Sinju.[199] Iste godine vrhovni starešina Reda, ovlaštenjem Sv. Stolice, bogoslovno učilište u Šibeniku podigao je na generalno učilište 2. stepena, a 22. I. 1735, po razdiobi provincije, na generalno učilište 1. stepena.[200]

Bogoslovno učilište razlikovalo se na provincijalno i generalno. Provincijalno je stalo pod vlašću provincijalnog, a generalno pod vašću generalnog starešinstva. Ni samo generalno starešinstvo nije moglo proglasiti neko učilište generalnim bez ovlaštenja Sv. Stolice. Generalno učilište bilo je kao fakultet. Na generalnom učilištu 2. stepena morala su biti dva posebna lektora,[201] a na učilištu 1. stepena tri posebna lektora, dok je provincijalno učilište vodio jedan lektor. Lektori, koji su 10, odnosno 12 godina predavali na generalnom učilištu, dobivali su jubilaciju, t. j. bili su ubrajani među eksprovincijale; dočim oni koji su za 6 godina predavali na provincijalnom učilištu, dobivali su naslov lector sexennalis i mjesto uz eksdefinitore provincije. Lektor koji je 3 godine predavao filozofiju, imao je pravo da se natječe za lektora bogoslovlja. Tako nalazimo da su pojedini Oci predavali i filozofiju i bogoslovlje, te su nosili naslov »lector philosophus« i »lector theologus.«

Provincijalno bogoslovno učilište također se dijelilo na dva stepena; spekulativnog i praktičnog i samo praktičnog bogoslovlja. U prvom se je učila dogmatika i moralka, u drugom samo moralka. Moralka je obuhvatala one grane koje su se odnosile na praktični dušobrižni rad. Pohađali su je učenici manje daroviti i oni koji su u kasnijim godinama dolazili u Red. Ovi učenici nijesu nastavljali nauke na generalnom učilištu niti su mogli postati lektorima u provincijalnom učilištu; nego su nakon položena ispita dobivali naslov propovjednika i ispovjednika, pa su, ako su bili slani u dušobrižnu praksu, redovito bili upućivani nekom iskusnom župniku, da se pod njegovim vodstvom upute u dušobrižni rad. Ako pak nijesu bili upućivani na župe, duhovnu praksu o-

[199] Theca IV, D 29 (Arhiv Šibenik); LAPŠ, I, 317; LAPM, 385.

[200] LAPM, 275 sl.

[201] U Franjevačkom Redu mjesto riječi profesor upotrebljavala se riječ lektor, a značila je istu stvar.

bavljali su pod vodstvom nekog jubilarnog lektora ili koga drugoga učenoga redovnika. Koji je od njih želio da postane lektorom, morao je prije svršiti spekulativno bogoslovlje. Ko bi svršio samo praktično bogoslovlje, mogao je biti samo propovjednik i ispovjednik, odnosno župnik; ali u provincijalne službe nije bio biran. Brigu oko naobrazbe i uzgoja ovih redovnika imao je jedan učeniji redovnik, koga je starešinstvo provincije postavljalo s naslovom »lector moralis«. Njemu je bila dužnost ne samo da uzgaja ove redovnike, nego da i drugim redovnicima u samostanu svake nedjelje tumači po jedan slučaj iz moralnog bogoslovlja. Radi toga on se u službenim knjigama ne rijetko nazivlje i »lector casuum moralium«. [202]

Svaki svećenički kandidat, prije nego je počeo učiti bogoslovlje, morao je kroz 2 ili 3 godine svršiti tečaj skolastične filozofije. Mnogo veća briga posvećivala se je učenju filozofije, da bi se moglo lakše učiti bogoslovlje. Učili su se i drugi gimnazijalni predmeti, u prvom redu klasični jezici, naročito latinski; ali te su predmete darovitiji đaci mogli svršiti i kroz manji broj godina.

Dječaci, koji su se uzgajali za svećenički stalež, u mjestima gdje nije bilo javnih škola, početne škole svršavali su kod svoga župnika ili u bližnjem samostanu. Potpuniju ili srednjoškolsku naobrazbu dobivali su u samostanu. Svaki je naime samostan uzdržavao 4-5, kadšto i više mladića, kandidata za Red. Starešinstvo provincije za ove je mladiće imenovalo jednoga učenoga Oca, koji će ih poučavati u pojedinim gimnazijalnim predmetima. Taj se je zvao »magister iuvenum« ili »magister grammatices«. Takova učitelja nalazimo u samostanu Gospe od Zdravlja odmah čim je proglašen formalnim samostanom pa sve do vremena kad je Austrija počela provađati reformu školskih nauka, odnosno do ustanovljenja jedne jedinstvene gimnazije u Sinju.

Svaki je od ovih mladića morao prije stupanja u novicijat položiti ispite pred naročitim odborom, koji je sastojao od Oca provincijala i nekoliko definitora ili drugih u-

[202] Reg. Prov. Sekula (Split), 140; Reg. Prov. Prgomet (Split), 161.

glednih i učenih redovnika. Ako je položio ispite, pripušten je bio u novicijat; nije li položio, nije bio pripušten ili je bio obučen kao brat lajik.

Pri razdiobi provincije, 19. VI. 1735, određeno je, da se moralno bogoslovlje predaje u Sinju, Makarskoj, Visovcu i Zaostrogu, a filozofija u Šibeniku, Sinju, Makarskoj i Kninu, dok su za novicijat određeni samostani Visovac i Živogošće.[203] Smještavanje škola po samostanima nije ovako ostalo trajno, nego se je mijenjalo prema prilikama. Tako je na pr. već 14. IX. 1748 određeno, da se flozofija predaje u Splitu, a još prije toga, t. j. 3. VI. 1736 imenovan je O. Petar Karapandža za lektora moralnog bogoslovlja u Splitu.[204] God. 1826, kako se vidi iz odgovora provincijala O. Jeronima Palatina na dalmatinsku vladu od 28. II. 1826, nalazilo se je u Šibeniku generalno učilište 1. stepena, u Makarskoj generalno učilište 2. stepena, u Sinju, Splitu i Omišu redovita provincijalna učilišta, a u Zaostrogu, Živogošću i Kninu privremena provincijalna učilišta.[205] Kasnije su se opet humaniora ili viši razredi gimnazije učili u Visovcu Karinu i Zaostrogu.

Radi siromaštva provincije nije bila u stanju, da sva bogoslovna i filozofska učilišta združi zajedno. S druge strane, za svaki je samostan bilo od koristi, da u njemuu boravi po koji učeniji redovnik, a klerici koji su boravili u samostanu, bili su potrebni za svečano obavljanje službe Božje. Radi toga pojedina učilišta nijesu bila ujedinjena sve do u posljednje vrijeme. God. 1853—1854, provincijal O. Ante Lulić ujedini svih osam razreda na franjevačkoj gimnaziji u Sinju, a vlada je odmah prizna javnom gimnazijom. Kasnije su nastale neke trzavice te se je provincija odrekla javnosti, a mjesto klasičnih predmeta u sedmom i osmom razredu učila se pretežno filozofija u Šibeniku, pa u Zaostrogu i u Sinju. Napokon se je filozofija god. 1935—1936 odijelila od gimnazije i združila s bogoslovljem u Makarskoj. Do god. 1907 bogoslovija je bila razdijeljena: prve 2 godine u Šibeniku, posljednje 2 u Makarskoj. Još god. 1902, za pro-

[203] LAPM, 301.
[204] LAPM, 304, 385; LAPŠ, I, 317.
[205] Reg. Prov. Palatin (Makarska), Affari esterni, 330—353.

vincijala O. Mate Karduna, bilo je zaključeno da se bogoslovija ujedini u Makarskoj, a da se u Šibeniku mjesto bogoslovlja uči filozofija, kao i to da se u Sinju sagradi novo sjemenište. Oskudica i druge neprilike osujetiše, da se jedan i drugi nacrt odmah izvedu. Godine 1908 bilo je dogotovljeno i otvoreno novo sjemenište u Sinju, a god. 1909 nova bogoslovija u Makarskoj. Od tada su u Makarskoj sva četiri razreda bogoslovlja. Školske god. 1935—1936, pridruženjem filozofije bogoslovlju učenje bogoslovlja povećano je na 5 godina.

Dok Austrija nije, nakon svog drugog ulaska u Dalmaciju, počela provađati nasilnu reformu škola, naša je provincija imala velik broj učenih redovnika. To su redovito bili profesori na raznim učilištima, koji su na taj položaj dolazili posebnim natječajem. A ne samo za svoja učilišta, provincija je dala veći broj učenih profesora i drugim stranim učilištima i visokim crkvenim položajima. Tako je O. Ivan Budimir iz Sinja bio profesor u Veroni, O. Andrja Kačić—Miošić iz Brista u Brešiji i u nadbiskupskom sjemeništu u Zadru, O. Alojzij Skakoč u Rimu, O. Ivan Frano Kačić—Peko iz Gradca u Veroni i Rimu, O. Šimun Tomašević iz Baćine u Bolonji i Veroni, O. Andrija Dorotić iz Sumartina u Rimu, Peruđi i Mlecima, O. Anđeo Marija Kačić—Miošić iz Brista u Brešiji, O. Jeronim Palatin iz Skradina u Mlecima, O. Mate Zoričić iz Pavkova sela kod Drniša u Udinama, O. Ivan Raič iz Gradca u Alepu, itd. O. Alojzij Skakoč i O. Ivan Topić bili su ne samo profesori u Italiji, nego i biskupi, kako smo vidjeli. Drugi su imenovani provincijalima u stranim provincijama, kao u Albaniji: O. Mijo Dragičević izVrgorca g. 1782, O. Ivan—Frano Kačić—Peko iz Gradca g. 1797, O. Alojzij Skakoč g. 1804 i O. Karlo Vladić iz Prvića kod Šibenika g. 1810. Drugi su opet bili apostolski misionari u Bugarskoj i Sv. Zemlji, kao O. Jeronim Kojić, O. Frano Radman iz Muća, O. Ivan Nikolić iz Neretve, O. Feliks Mijatov iz Betine, O. Stjepan Bauk iz Makarske, itd. [206]

---

[206] V. Lulić, Stato della Dalmata Francescana Provincia, 49 sli.; Zlatović, Franovci, 465.

Reforma škola, kako ju je provađala austrijska vlast, naročito prije stupanja na prijesto Franje Josipa I, ne samo da je onemogućila razvoj i napredak škola, kao i uzgoj učenih profesora, nego je gotovo uništila škole koliko redovničke toliko biskupske, a dosljedno, radi ograničivanja svećeničkih kandidata, zadala težak udarac i redovničkim provincijama i biskupijama.[207] Taj udarac i danas se osjeća, jer provincija još nije u stanju da preuzme dušobrižništvo u većem broju svojih župa, koje je — radi nedostatka članova — morala ustupiti svjetovnom kleru.

Povijest samostana Gospe od Zdravlja traži, da ovdje spomenemo one redovnike, koji su u njemu djelovali kao učitelji mladeži i kao profesori filozofije i moralnog bogoslovlja. Da prikaz bude potpuniji uz njihova imena donijet ćemo u kratkim potezima glavne događaje iz njihova života.

11. Magistri iuvenum

Redovnici, kojima je u samostanu Gospe od Zdravlja bio povjeren uzgoj i naobrazba redovničkih kandidata, počam od god. 1736, ukoliko nam je bilo moguće ustanoviti po arhivalnim knjigama, jesu slijedeći:

1. Vuletić O. Dujo. — Ovaj nam je redovnik već poznat sa svoje požrtvovnosti za vrijeme kuge u Splitu god. 1731—1732, kad se je s okuženima zatvorio u lazaret i tu ostao sve dok nije prestala pošast. Rodom je iz Podvaroša kod Sinja. Stupio je u Red u Sinju 26. I. 1713. On je prvi učitelj mladeži u samostanu Gospe od Zdravlja. Takovim je imenovan već u početku provincije, t. j. 19.VI. 1735 na prvom sastanku novog provincijalnog starešinstva u Sinju, kad su se određivale službe po samostanima mlade provincije. U Splitu su tada bila 3 klerika učenika gramatike.[208] Bio je župnik u Sinju i tu preminuo 16. XII. 1750 u 68 godini života, za provincijala O. Ivana Vucića. O. Bačić veli, da je to bilo 17. IX. 1750,[209] dok najstariji nekrolog u Šibeniku i neki drugi nekrolozi bilježe njegovu smrt na 16 prosinca iste godine.

[207] Protoc. Prov. A. Lulić (Makarska) za god. 1867.
[208] LAPŠ, I, 95; Acta Prov. H. Filipović 1735—1739 (Split) 68.
[209] Bačić, Nekrolog, 399.

2. Stipanović O. Stjepan. — O. Vuletića naslijedio je 3. VI. 1736 O. Stjepan Stipanović iz Požege.[210] Slijedeće godine pošao je na hodočašće u Loret.[211] Zatim je bio učiteljem mladeži u Imotskom, neko vrijeme u Visovcu, gdje je bio i drugom učitelja novakâ, pa opet za više godina u Imotskom.[212] Na definitorijalnom sastanku u Sinju, 15. VI. 1749, izabran je za gvardijana u Imotskom.[213] Slijedeće godine opet je bio učiteljem mladeži u Imotskom, pa god. 1754 u Splitu i opet god. 1756 u Imotskom.[214] Radi ove službe bio je ubrojen među eksdefinitore. Preminuo je u Imotskom na 1. srpnja 1773 u 70. godini života, a 56. redovništva.[215]

3. Žanko—Šimić O. Nikola. — Imenovan je učiteljem 21. VII. 1738 u isto vrijeme kad je izabran gvardijanom samostana Gospe od Zdravlja.[216] Rodom je iz Sinja. Kao gvardijan ostao je u Splitu do 22. VII. 1742. Na kapitulu u Splitu, 14. VIII. 1745, izabran je za gvardijana sinjskog samostana.[217] Na definitorijalnom sastanku u Živogošću, 29. VI. 1755, ponovno je biran za gvardijana istog samostana, a u toj službi zatekla ga je i smrt 13. IV. 1757 u 55. godini života.[218]

4. Radnić O. Bonaventura. — Najstariji nekrolog i visovački nekrolog o njem kažu, da je rodom iz Slavonije, a O. Lulić, da je iz Zagreba.[219] Učiteljem mladeži u Splitu postao je 1. XII. 1740.[220] Na kapitulu u Šibeniku, 22. VII. 1742, biran je za definitora provincije.[221] On je bio vrlo dobar pisac i arhivist provincije. Napisao je »Liber Archivalis in quo de Origine Provinciae Bosnae Argentinae, quae olim

---

[210] LAPM, 304; Acta Prov. Filipović, fol. 6.
[211] LAPM, 317.
[212] LAPM, 333, 344, 366, 373, 376, 380, 385.
[213] LAPM, 389.
[214] LAPM, 403, 447; Acta Prov. Despot, 24.
[215] Prot. Prov. Radman (Makarska), 46.
[216] Protocollo, 18; LAPM, 321 sl.
[217] LAPM, 372.
[218] LAPM, 438, 458. Najstariji nekrolog u Šibeniku bilježi njegovu smrt na 14. IV. 1757; visovački i živogoški nekrolozi na 16. IV. 1757.
[219] Memorie, 22.
[220] LAPM, 333.
[221] LAPM, 343.

Vicaria, demum Provincia nuncupata ac de praeclare gestis in, et extra eam, a Fratribus Ordinis S. P. N. Francisci MDCCLIII«. Taj se rukopis nalazi na početku knjige Liber Archivalis Provinciae, što se čuva u Šibeniku, s kojim se i mi često služimo. Isti je tekst prepisao za makarski arhiv O. Franjo Radman po nalogu definitorijalnog starešinstva od 8. X. 1766, pa je i on u ovoj knjizi često navađan.[222] Po kazivanju O. Stjepana Brakusa (starijega) napisao je i arhivalnu knjigu visovačkog samostana.[223] Preminuo je u Karinu, 15. XII. 1763, u dobi od 70 godina.[224]

5. Bašić O. Frano. — Imenovan je učiteljem i u isti mah upraviteljem kora u Splitu na kapitulu u Šibeniku 22. VII. 1742.[225] Rodio se u Župi kod Imotske god. 1700. God. 1731 došao je u Makarsku kao propovjednik. Slijedeće godine postao je i lektorom moralnog bogoslovlja, a god. 1734 predavao je moralno bogoslovlje i bio učiteljem gramatike.[226] Slijedeće godine pošao je za profesora u Mletke, gdje je, uz druge učenike, imao i kasnijega biskupa i apostolskog vikara u Bosni O. Marka Dobretića.[227] God. 1744 postao je gvardijanom u Makarskoj, slijedeće godane učiteljem mladeži isto u Makarskoj.[228] God. 1748 ponovno je biran za gvardijana u Makarskoj i kao takav ostao do god. 1751.[229] Na kapitulu u Visovcu, 26. VII. 1751, izabran je za kustoda provincije.[230] God. 1754 ponovno je preuzeo predavanje moralnog bogoslovlja u Makarskoj, a god. 1757 po treći je put postao gvardijanom u tom samostanu i kao takav ostao do god. 1760.[231] Radi višegodišnjeg predavanja bogoslovlja dobio je naslov lector sexennalis. Preminuo je u Makarskoj

---

[222] LAPŠ, 1 sl.; LAPM, na početku, 481; **Božitković**, Kritički popis bosanskih vikara i provincijala, Izvori.

[223] **Bačić**, Nekrolog, 297 sl.

[224] Acta Prov. P. Filipović (Makarska), 26; LAPM, 515.

[225] LAPM, 344.

[226] LAPM, 224, 233, 249.

[227] **Lulić**, Serie di tutti i Ministri Generali, 39.

[228] LAPM, 366, 373.

[229] LAPM, 384, 402.

[230] **Lulić**, Memorie, 22.

[231] LAPM, 429, 461, 469.

1. V. 1771 u 71. godini života, a 53. redovništva.[232] Provincijalni kroničar o njem kaže, da je bio izvrstan propovjednik i čovjek zaista svetog života,[233] a O. Lulić piše, da je umro na glasu svetosti kod svećenstva i kod puka u Makarskoj.[234]

6. Romčević O. Jeronim. — O. Franu Bašića kao učitelja mladeži naslijedio je 24. VI. 1743 O. Jeronim Romčević iz Pasičine—Jezera. God 1734 postao je lektorom filozofije u Makarskoj, a god. 1736 prešao je u Šibenik također kao lektor filozofije.[235] Slijedeće godine pošao je u Sinj, da predaje moralno bogoslovlje, a god. 1738 u Zaostrog u istu svrhu.[236] God. 1742 došao je u Makarsku kao propovjednik, a slijedeće godine u Split kao učitelj mladeži.[237] Na kapitulu u Zaostrogu, 9. IX. 1748, izabran je za definitora provincije.[238] Istom prigodom postao je generalnim lektorom bogoslovlja u Šibeniku,[239] gdje je dobio i jubilaciju. Na kapitulu u Karinu, 15. X.1760, izabran je za provincijala.[240] Preminuo je u Omišu 5. VIII. 1765.[241] Visovački

---

[232] LAPM, 580. Lulić, Memorie, 51 kaže, da je odletio u nebo 4. V. 1771 u dobi od 70 godina, a u Stato di tutti i Ministri generali, 39 veli, da su mu tada bile 72 godine. Njegovu smrt na 4. V. 1771 stavlja i visovački nekrolog.

[233] LAPM, 580: »Die 1 Maji 1771 R. P. Franciscus Bassich, Lector Sexlis, nec non ex Custos, Conc.r Disser.mus, Vir utique Vitae Sanctae, aetatis ann. 71, relig.nis vero 53. munitus SSmis Sas.mtis in Con.vtu Macarscae quievit in D.no«.

[234] Stato di tutti i Ministri Generali, 39: »In età di 72 anni passò ai eterni riposi con opinione di Santo presso tutto il Clero e Popolo di quella Città, che volontario accorse ai di lui funerali per baciargli le mani e i piedi«.

[235] LAPM, 249, 304.

[236] LAPM, 308, 321.

[237] LAPM, 344, 354.

[238] LAPM, 384.

[239] LAPM, 389.

[240] LAPM, 520.

[241] Acta Prov. P. Filipović, 87; LAPM, 520. Svi se nekrolozi slažu u nadnevku smrti. Samo visovački kaže, da mu je tada bilo 55 godina, dok najstariji nekrolog bilježi 65 godina. Ova je oznaka mnogo vjerojatnija, ako se uzme u obzir kad je počeo obnašati razne službe u provinciji. Najstariji nekrolog ima ovdje još jednu razliku. Dok LAPM i drugi nekrolozi kažu, da je umro u Omišu, on bilježi, da je umro u Splitu, a da je pripadao omiškoj obitelji. I Bačić, Nekrolog, 290 kaže, da je umro u Omišu.

nekrolog ističe, da je bio narešen znanjem i drugim krjepostima: scientia aliisque virtutibus ornatus.

7. Kojić O. Jeronim. — On je imenovan magister iuvenum 6. IX. 1744.[242] Ostalo o njemu gore, gdje je govor o propovjednicima.

8. Karapandža O. Petar.[243] — Ovaj glasoviti redovnik rodio se god. 1689 ili 1690 u Gorancima kod Mostara. Kao maleno dijete donijeli su ga roditelji u Potravlje kod Sinja, bježeći pred Turcima iz Hercegovine pod vodstvom O. Frane Marinovića. Kad je narastao, župnik ga je odveo u samostan Živogošće, pod koji spada župa Potravlje. Tu je zajedno s drugih 7 mladića, 24. IV. 1706, stupio u novicijat.[244] Bogoslovne i filozofske nauke svršio je vjerojatno kao i drugi njegovi savremenici izvan provincije, jer ga u to vrijeme ne nalazimo u provinciji, a znamo, da je provincijal O. Marko Bulaić, za svoga provincijalstva g. 1705—1708, poslao na nauke u strani svijet ništa manje nego 67 što klerika što mladih svećenika.[245] Postavši svećenikom, vjerojatno je izvan provincije predavao filozofiju. U Živogošću se čuva u rukopisu njegova »Logica« u 12°, str. 513, koja je valjda iz tog vremena.[246] Nije tačno što vele Zlatović i Bačić, da je, nakon što je postao svećenikom, bio poslan kao profesor u Budim, gdje bi se tada nalazilo glavno učilište bogoslovlja i filozofije u provinciji. Ovo ne može biti tačno, jer je učilište u Budimu tek god. 1723 podignuto na studium generale 1. stepena, a do tada je bilo obično provincijalno učilište. Te godine vrhovni starešina Reda O. Franjo ab Alta Mura imenovao je prve profesore ovoga novoga učilišta, na prvom mjestu našega O. Petra.[247] Tu je ostao do god. 1733, kad ga je zamijenio O. Jeronim Filipović.[248] Kad je na 19. III. 1727 umro u Budimu provincijal O.

---

[242] LAPM, 366.

[243] V. O. Petar Karapandža, u »Gospa od Zdravlja« 1935, s. 145—149; v. također Zlatović, Franovci, 264 sl., 367; Bačić, Nekrolog, 142 sl.

[244] LAPŠ, I, 52; LAPM, 60.

[245] LAPŠ, I, 54; LAPM, 62.

[246] To držimo vjerojatnim; ali ne možemo reći sa sigurnošću, jer su prvi listovi, na kojima je to moralo biti označeno, raskidani.

[247] LAPM, 154.

[248] LAPM, 233, 235.

Pavao Nikolić iz Šibenika, kao vikar provincijalni naslijedio ga je O. Šimun Tomašević, bivši kustod provincije i tadašnji gvardijan u Zaostrogu.[249] A kad je i ovaj umro 30. X. 1728, za naslijednika mu je, 11. I. 1729, biran naš O. Karapandža.[250] Na 4. III. 1734 potpisao je zajedničku molbu na mletačku vladu, da se ne dijeli bosanska provincija.[251] Kad je ona ipak slijedeće godine razdijeljena, naš O. Petar postavljen je za kustoda nove provincije.[252] U isto vrijeme, t. j. 19. VI. 1735, izabran je za pretsjednika splitskog hospicija i kao takav ostao do 3. VI. 1736, t. j. do dana kad je hospicij proglašen samostanom.[253] Tad je imenovan lektorom moralnog bogoslovlja isto u Splitu.[254] Na kapitulu u Šibeniku, 22. VII. 1742, izabran je za provincijala, tri godine kasnije opet za kustoda.[255] Kao kustod imenovan je i učiteljem mladeži.[256] Slijedeće godine naslijedio ga je u tome O. Paškal Buhovac, ali je ipak naš O. Karapandža i dalje ostao u Splitu, do poslije god. 1751, kad se je preselio u Živogošće,[257] gdje je blago u Gospodu preminuo 16. II. 1765.[258] Dok je bio profesor u Budimu, upoznala ga je carica Marija Terezija i odabrala ga za svoga kapelana. Kad se je vraćao u Dalmaciju, poklonila mu je veliku biblioteku i mnoštvo cr-

---

[249] LAPM, 194 sl.

[250] LAPM, 208.

[251] LAPŠ, 207; LAPM, 245.

[252] LAPM, 272.

[253] LAPŠ, 253; LAPM, 300, 303.

[254] LAPM, 304.

[255] LAPM, 343, 372.

[256] LAPM, 273.

[257] O. Karapandža preselio se u Živogošće poslije god. 1751, nešto prije kolovoza g. 1756. To se vidi iz »Inventarium omnium Sacrarum Suppellectilium Sacristiae S. Crucis Xivogostae, factum anno 1749«. U uvodu se kaže, da je taj inventar zamislio O. Frano Jelavić, više puta magister novaka i gvardijan u Živogošću, kapelan u Potravlju i Muću, definitor, vrlo pobožan osobito prema Majci Božjoj, preminuo 4. IX. 1748 u 74 godini života. Na str. 4 piše, da, uslijed smrti O. Ivana Turića, bivšeg šestgodišnjeg lektora, definitora, provincijala i aktualnog kustoda, koji je preminuo 31. III. 1751, nije mogao biti ostvaren od njega zamišljeni inventar; ali, kad je došao O. Petar Karapandža, jubilarni lektor, dva puta kustod i bivši provincijal, da ga je on stavio u red, kakav je u njemu označen, u mjesecu kolovozu g. 1756.

[258] Acta Prov. P. Filipović, 26; LAPM, 515.

kvenog ruha, slika i posuđa. Sve su to zaplijenili Francuzi god. 1806 i gotovo sve prodali na javnoj dražbi u Makarskoj, tako da je spašeno samo nekoliko knjiga i slika. [259]

9. Buhovac O. Paškal. — Za O. Karapandžom magister iuvenum postao je, 4. X. 1746, O. Paškal Buhovac iz Potravlja. [260] Obučen je u Živogošću 30. IV. 1733. God. 1739 pošao je na više škole u Bolonju. Na definitorijalnom sastanku u Omišu, 6. VII. 1774, imenovan je lektorom filozofije u Šibeniku, a na definitorijalnom sastanku u Visovcu, 23. VII. 1747, izabran je za gvardijana splitskog samostana, na kapitulu pak u Sinju, 12. VIII. 1754, izabran je za definitora provincije. [261] Kao takav je preminuo u Splitu 20. VI. 1756 u dobi od 45 godina. [262]

10. Balaić O. Andrija. — Naslijedio je O. Buhovca 23. VII. 1747. [263] On je rodom iz Karakašice kod Sinja, a starinom se zvao Radovinović. Pri razdiobi provincije bio je župnik na Prugovu. Tu je u Liber baptizatorum napisao:

---

[259] U nekrologu u Živogošću opisan je sav ovaj događaj na vječnu uspomenu, a zaslužuje da ga ovdje spomenemo. God. 1806 Austrija je izgubila Dalmaciju i morala je prepustiti Francuzima. Dalmatinci se prikloniše novoj vlasti, osim Kotorana. Kotorani se utekoše za pomoć Rusima, koji se tada nalažahu na Krfu. Rusi dođoše s brodovljem i po dalmatinskoj obali počeše buniti narod protiv Francuza. Podigoše revoluciju u Poljicima, pa u 4 sela u makarskom primorju: Podgori, Drašnicama, Igranima i Živogošću. Izazivač bune u makarskom primorju bio je Ivan Antičić Palikuća, harambaša iz Igrana. On je nastojao uzbuniti i druga sela gornjega primorja, kao Drvenik, Zaostrog, Podacu, Brist, Gradac i Baćinu; ali redovnici zaostroškog samostana odvratiše narod od pobune. Pobuna je iz početka uspjela; ali, kad se Francuzi vratiše s jakom vojskom, sva četiri pobunjena sela biše popaljena i opljačkana. Budući da se je i samostan sv. Križa nalazio u selu Živogošće, to su i redovnici iz samostana istjerani, sva samostanska i crkvena roba zaplijenjena i odnesena u Makarsku, gdje je blizu sve prodano na javnoj dražbi. Na 29 listopada 1807 napustiše redovnici samostan i pođe njih 12 u Zaostrog, 3 u Imotski. Od njih je jedan prešao 80 godina, četiri se prešla 70, četiri 60, a ostali 30 godina. V. također **Zlatović**, Franovci, 366 sl.; Monografije, 195 sl.

[260] LAPM, 372; Acta Prov. Turić (Makarska), 35.

[261] LAPM, 252, 337, 366, 380, 426.

[262] LAPM, 458; Acta Prov. Despot, 178. Najstariji nekrolog i drugi nekrolozi za ovaj dan.

[263] LAPM, 380; Acta Prov. Turić, 55.

»Frater Andreas Balaich, olim Radovinovich de Sinj, Ord. Min. Prov. S. Caji Papae et Mart., olim Bosnae Argentinae, Parochus locorum Prugovo, Broćanac, et Konjsko, an. 1735—1744«.[264] Bio je župnikom u Suhom docu od god. 1760—1769, gdje je i preminuo 11. IV. 1769 i ukopan bio kraj župske crkve. Acta Prov. Staničić, 137 i LAPM, 554 kažu, da mu je tada bilo oko 60 godina, dok najstariji i visovački nekrolog bilježe, da mu je bilo 65 godina.

11. Jurčević O. Anselm. — Njega službeni spisi redovito označuju kao Dubrovčanina — a Ragusio. Magister iuvenum imenovan je 9. IX. 1748. Tu je službu vršio vjerojatno do kolovoza god. 1753.[265] Na 9. IX. 1748, kad je na sastanku u Sinju određeno, da se u Splitu predaje filozofija, on je imenovan lektorom filozofije.[266] Poslije god. 1753 ne spominje se više u službenim knjigama. Vjerojatno je bio iz dubrovačke provincije, pa se u nju vratio.

12. Dropuljić O. Josip. — Rodom je iz Jezera—Vrgorca. Ime mu je bilo Ante. U novicijat je stupio u Živogošću 8. X. 1741. Učiteljem mladeži postao je 29. VI. 1755. Tu je službu obnašao i slijedeće godine.[267] Nakon toga je imenovan župnikom u Zaostrogu, gdje je malo kasnije i umro u 38. godini života, 25. IX. 1760.[268]

13. Peričić O. Josip. — On je rodom iz Promine. Kadšto se je potpisivao Peričić, a kadšto Perica. Imao je nadimak Zlojutro. Njegovi se plemenjaci sada tako zovu. U novicijat je stupio 31. V. 1731 u Visovcu i uzeo ime Fra Josip, dok mu je prije ime bilo Ivan.[269] God. 1756 boravio je u Splitu kao član redovničke obitelji.[270] Na kapitulu u Zaostrogu,, 19. X. 1757, izabran je za učitelja mladeži u Karinu, a

---

[264] Bačić, Nekrolog, 19 sl.

[265] LAPM, 385, 403; v. također Acta Deffinitorii u Visovcu 5. VIII. 1753 među Acta Capituli Zaostrog 1757 (Makarska), s. 69.

[266] LAPŠ, I, 317; LAPM, 389.

[267] LAPM, 337, 439, 447; Acta Prov. Despot, 69, 132, 156.

[268] LAPM, 480 i Acta Prov. Marijanović (Makarska), 158 bilježe, da je umro 25. IX. 1760. Isto bilježi i najstariji nekrolog, dok visovački nekrolog i Bačić, Nekrolog, 71 stavljaju njegovu smrt na 26. IX. 1760.

[269] LAPM, 228.

[270] Acta Prov. Despot, 156.

28. V. 1758 za učitelja mladeži u Splitu.[271] Na 6. VI. 1767 opet je postavljen za učitelja mladeži u Karinu, a na 22. V. 1768 za učitelja mladeži u Visovcu. Tu je god. 1771 kao sakristan ili upravitelj crkve, a malo kasnije opet je učitelj mladeži sve do god. 1776.[272] Ta mu je služba ponovno povjerena god. 1780 i opet g. 1784.[273] Od mladosti je služio Bogu, a kao redovnik bio je verus seraphici Patriarchae cultor. Sveto je preminuo u Visovcu 9. siječnja 1785 u 77. godini života.[274] O. Glumčević o njemu kaže, da je bio strogi opslužitelj triju svetih zavjeta: poslušnosti, čistoće i siromaštva, ali da se je odlikovao u ljubavi prema Bogu i prema bližnjemu.[275]

14. Despotović O. Ilija. — Despotović O. Ilija ima i prezime Tešija. Rodom je iz Lećevice. God. 1758 pošao je u Italiju na nauke. Učiteljem redovničke mladeži u Splitu postao je 10 VI. 1759.[276] Zatim je bio župnikom na raznim župama u području sinjskog samostana, kao Čvrljevu, Dicmu gornjemu, Grabu, Brštanovu, Hrvacima itd.[277] Preminuo je u Sinju, za provincijala O. Mate Šupuka, 10. II. 1816, u 89. godini života.[278]

15. Pletikosić O. Jakov. — On je postao učiteljem mladeži 30. X. 1763.[279] Ostalo je o njem rečeno, kad smo govorili o redovnicima svetog života.

16. Ljubić O. Bernardin. — O. Jakova Pletikosića kao učitelja redovničke mladeži u Splitu naslijedio je god. 1764 O. Bernardin Ljubić. Istu službu on je obnašao i

---

[271] LAPM, 462, 464.

[272] LAPM, 537, 548, 577, 591; Prot. Prov. Maroević, 74, 140; Prot. Prov. Radman, 69, 96, 139.

[273] Reg. Prov. Grubišić, 38; Reg. Prov. Maroević, 114.

[274] Reg. Prov. Maroević, 318. Isti nadnevak smrti ima i najstariji nekrolog. Netačno O. Bačić, Nekrolog, 278 njegovu smrt na 12 veljače, kao i to da mu je tada bilo 75 godina.

[275] Memorie, 9. Netačno tu veli, da je umro god. 1786.

[276] LAPŠ, I, 360; LAPM, 470, 477.

[277] Prot. Prov. Radman, 9; Reg. Prov. Raičević, 39, 89; Reg. Prov. Grubišić, 32; Reg. Prov. Maroević, Reg. Prov. Perić, 103.

[278] Acta Prov. Šupuk (Makarska), 74.

[279] LAPŠ, I, 379; LAPM, 513; Acta Prov. P. Filipović, 18.

kasnije: g. 1767, 1777, 1786.[280] Drugo smo o njemu vidjeli, kad je bio govor o redovnicima svetoga života.

17. Elez O. Bonaventura. — U više navrata bio je učiteljem mladeži u Splitu. Prvi put ga je stavio u tom svojstvu u redovničku obitelj u Splitu 3. VIII. 1765 provincijal O. Petar Filipović.[281] Zatim je opet istu službu obnašao g. 1784, pa god. 1787—1790 i opet god. 1798 i 1799.[282] Drugo je o njemu rečeno gore, gdje smo raspravljali o redovnicima svetoga života.

18. Šitić O. Jeronim. — On je rodom iz Splita, s Dobroga. U svijetu mu je bilo ime Lovro. U Red ga je primio i na nj redovničko odijelo stavio u Visovcu, 22. IV. 1756, O. Jeronim Bareza. Istog dana slijedeće godine na njegove je ruke položio redovničke zavjete.[283] Na kapitulu u Sinju, 6. XI. 1766, izabran je za učitelja mladeži u Splitu.[284] Na 7 lipnja slijedeće godine izabran je za gvardijana splitskog samostana i kao takav ostao do 29. III. 1770.[285] Iza toga je pošao u Sinj kao ravnatelj kora, a god. 1772 postao je učiteljem mladeži.[286] Ta mu je služba opet povjerena 30. VI. 1776, dok je službu ravnatelja kora trajno zadržao.[287] God. 1778 postao je vikarom sinjskog samostana, uz obe predašnje službe.[288] Službu učitelja mladeži obnašao je do god. 1780, kad je ubrojen među eksdefinitore.[289] Na kapitulu u Visovcu, 4. VII. 1785, izabran je za definitora provincije, kao i za učitelja mladeži u Sinju.[290] Službu upravitelja crkve vršio je gotovo do smrti. Preminuo je 8. srpnja 1804.[291]

[280] Acta Prov. P. Filipović (Split), 207; Acta Prov. Staničić 60, 116; Reg. Prov. Raičević, 72; Acta Prov. Loze (Split), 94 sl.; LAPM, 537, 548; LAPŠ, II, 126.

[281] Acta Prov. P. Filipović, 84.

[282] LAPŠ, II, 391; Acta Prov. Loze, 116 i na svršetku; Reg. Prov. Bilušić (Split), 105 sl.

[283] LAPM, 454 sl.

[284] LAPŠ, I, 395; Acta Prov. Staničić, 15.

[285] LAPŠ, I, 403, 417; LAPM, 537, 548; Acta Prov. Staničić, 59, 115.

[286] LAPM, 575, 600.

[287] Prot. Prov. Radman, 138.

[288] Reg. Prov. Raičević, 111.

[289] Reg. Prov. Raičević, 161; Acta Prov. Grubišić, 32.

[290] Reg. Prov. Maroević, 366, 370.

[291] Najstariji nekrolog stavlja njegovu smrt u god. 1803 i kaže, da su mu tada bile 72 godine. Visovački nekrolog stavlja je u god. 1804, ali kaže,

19. Grubišić O. Paškal. — Rodio se god. 1736 u Tučepima kod Makarske. U Red je stupio god. 1751. God. 1764 imenovan je lektorom filozofije u samostanu Gospe od Zdravlja, a slijedeće godine uz filozofiju predavao je i moralno bogoslovlje.[292] Moralno bogoslovlje predavao je do god. 1773, a god. 1770 bio je magister iuvenum.[293] Na kapitulu u Visovcu, 29. VI. 1773, izabran je za definitora provincije, a na kapitulu u Sinju, 27 VI. 1779, za provincijala.[294] Na 19. X. 1777 postao je gvardijanom u Sumartinu. Svršivši provincijalstvo došao je u Makarsku, gdje je izabran gvardijanom 5. V. 1884.[295] Preminuo je u Makarskoj 21. VI. 1797.[296]

20. Vuletić O. Jeronim. — O. Grubišića kao magister iuvenum naslijedio je 12. XI. 1771. O. Jeronim Vuletić, zvan Šilje, iz Vrlike. Prvu Misu rekao je svršetkom god. 1765 u Sinju.[297] Na 4. IV. 1770 dodijeljen je redovničkoj obitelji u Splitu. Službu učitelja mladeži vršio je u Splitu do god. 1773.[298] Na kapitulu u Visovcu, 30. VI. 1773, imenovan je učiteljem mladeži u Sinju. U toj službi ostao je do 30. VI. 1776, kad je izabran za vikara sinjskog samostana.[299] Kao vikar ostaje do 19. X. 1777. Tad je izabran za gvardijana u Splitu, koju službu obnaša do 30. VI. 1779.[300] God. 1780 opet je u Sinju kao učitelj mladeži i pomoćnik ravnatelja kora.[301] Slijedeće godine postao je ravnateljem kora, pa

da mu je tada bilo 58 godina. Jednako i **Bačić**, Nekrolog, 341 — koji uostalom veli da je umro 3. srpnja 1804 — kaže, da mu je tada bilo 70 godina. Uzmemo li u obzir, da je u Red stupio god. 1757, kao što jest, onda niko ne navodi tačan broj godina. U prvom slučaju, pri ulazu u Red, morao je imati 26 godina, u drugom samo 11, u posljednjem 23. Nije vjerojatno ni jedno ni drugo ni treće.

[292] Acta Prov. P. Filipović (Split), 24, 207.

[293] LAPM, 566; Prot. Prov. Maroević, 104.

[294] Prot. Prov. Maroević, 137; Reg. Prov. Raičević, 158.

[295] Reg. Prov. Maroević, 194; Prot. Prov. Radman, 71.

[296] Najstariji nekrolog i visovački nekrolog bilježe, da je tada imao 64 godine. Ali, ako je god. 1786 imao 50 godina, kako svjedoči Reg. Prov. Loze, 17, onda je na smrti mogao imati 61 godinu.

[297] LAPM, 520.

[298] Prot. Prov. Maroević, 49, 104.

[299] Prot. Prov. Maroević, 140; Prot. Prov. Radman, 69, 99, 138.

[300] Prot. Prov. Raičević, 39, 71, 126, 161.

[301] Reg. Prov. Grubišić, 32.

jednu i drugu službu vršio sve do 4. VII. 1785.[302] Tad je izabran za gvardijana u Sinju.[303] Službu gvardijana obnašao je do 1. VII. 1788, a g. 1787 bio je i župnik u Sinju, pa je onda postao učiteljem mladeži i ravnateljem kora.[304] Kad je austrijska vlada, nakon propasti mletačke republike, htjela ustanoviti državne pučke škole u većim mjestima, službu učitelja povjerila je nekim redovnicima naše provincije. Tako je učiteljem u Makarskoj imenovala O. Ivana Radonića iz Podgore, u Opuzenu O. Grgura Matutinovića iz Zaostroga, u Imotskoj O. Petra Prgometa iz Prološca, u Drnišu O. Karla Matića iz Otavica (župe Gradac), u Omišu O. Jeronima Filipušića s Muća, u Kninu O. Jeronima Miljanića iz Kruševa, a u Sinju našega O. Jeronima Vuletića.[305] God. 1806 ponovno je bio gvardijanom u Sinju. Preminuo je 15. VI. 1812 u 69. godini života kao agregat, t. j. ubrojen među eksdefinitore i kao isluženi ravnatelj kora.[306]

21. Bandić O. Ante. — Ovaj O. Ante Bandić jest mladi. O starijem će biti govor kasnije. Rodio se u Potravlju god. 1717. U novicijat je stupio zajedno s Fra Franom Grančićem u Živogošću 4. IX. 1733.[307] Na sastanku u Omišu 6. IX. 1744, imenovan je učiteljem mladeži u Šibeniku. Slijedeće godine postao je lektorom filozofije u Zaostrogu, god. 1747 učiteljem mladeži također u Zaostrogu, a god. 1748 propovjednikom u Sinju.[308] Na definitorijalnom sastanku u Makarskoj, 19. X. 1750, izabran je za gvardijana omiškog samostana, gdje je god. 1754 postao lektorom moralnog bogoslovlja. God. 1757 ponovno je izabran za gvardijana u Omišu i tu službu obnašao do god. 1760.[309] Na 31. X. 1763 opet je postao učiteljem mladeži u Omišu i u toj službi ostao do 9. VI. 1765.[310] Na kapitulu u Visovcu, 30. VI. 1773, imenovan

[302] Reg. Prov. Maroević, 18, 20, 96, 178, 290.
[303] Reg. Prov. Maroević, 368.
[304] Reg. Prov. Loze (Makarska), 74, 88, 110, 183, 190.
[305] Bačić, Nekrolog, 393.
[306] Stari nekrolog u Živogošću bilježi njegovu smrt 15. VI. 1811.
[307] LAPM, 253.
[308] LAPM, 366, 373, 380, 385.
[309] Acta Prov. Vucić (Makarska), 85; LAPM, 402, 429, 461, 469.
[310] Acta Prov. Filipović, 18, 57.

je učiteljem mladeži u Splitu i tu ostao do 30. VI. 1776.[311] Istoga dana bio je biran za definitora provincije, u kojoj ga je službi zatekla smrt u Splitu, 20. prosinca 1778, u 61. godini života, 43. redovništva.[312]

22. Berket O. Andrija. — Rodio se u Kaštel Štafiliću god. 1747. Na krštenju je dobio ime Ante. Kao dječak od 12 godina došao je god. 1759 u samostan Zaostrog i tu se odgajao zajedno s drugim mladićima.[313] Redovničko odijelo na nj je stavio učitelj novaka u Visovcu O. Šimun Petričić 27. VII. 1766. Na njegove je ruke slijedeće godine položio zavjete. Nakon položenih zavjeta dodijeljen je redovničkoj obitelji u Omišu, da tu uči filozofiju.[314] God. 1770, nakon što je rekao Misu, poslan je 20. lipnja u Šibenik, da ondje nastavi bogoslovne nauke kao studens generalis. Na naucima je još god. 1774. Na 5 veljače 1775 proglašen je lektorom i propovjednikom zajedno s O. Jeronimom Balinom i O. Nikolom Vucićem. Iste godine vrši službu upravitelja crkve u Šibeniku.[315] Na kapitulu u Zaostrogu, 30. VI. 1776, imenovan je učiteljem mladeži u Splitu.[316] Na 1. siječnja 1777 dodijeljen je redovničkoj obitelji u Omišu.[317] Tu je boravio do god. 1785. Zatim ga nalazimo na raznim župama, kao Mandalini kod Šibenika god. 1786, god. 1792 u Cisti u Kotarima itd.[318] Za vrijeme zatočenja makarskog provikara kanonoka Josipa Pavlovića—Lučića—Vodopića u Visovcu, tu se je nalazio i O. Berket. On je bio vješt kancelarijskim poslovi-

---

[311] LAPŠ, II, 40, 82; Prot. Prov. Maroević, 139; Prot. Prov. Radman, 92, 138.

[312] Prot. Prov. Radman, 136; Reg. Prov. Raičević, 139. Najstariji nekrolog bilježi njegovu smrt na 22 prosinca, splitski, visovački i živogoški na 24 prosinca. Bačić, Nekrolog, 15 bilježi nekoga O. Antu Bandića iz Potravlja, koji bi u 61. godini života umro u Sinju 8. III. 1769. Službene knjige provincije ne poznaju ovoga drugoga redovnika smrti. Najstariji nekrolog bilježi toga dana u Sinju smrt O. Pavla Ljubičića reč. Putin. O. Bačić vjerojatno je ovdje pomiješao mlađega O. Antu Bandića sa starijim, koji je preminuo u Omišu 7. III. 1740.

[313] Acta Prov. P. Filipović, 37, 64.

[314] Acta Prov. P. Filipović, 115; Acta Prov. Staničić, 79, 120, 125.

[315] Prot. Prov. Maroević, 49; Prot. Prov. Radman, 25, 93, 117.

[316] LAPŠ, II, 82; Prot. Prov. Radman, 140.

[317] Reg. Prov. Raičević, 52.

[318] Reg. Prov. Loze, 22, 94; Reg. Prov. Perić, 35, 111.

ma, pa je pisao pisma, koja je samostanski starešina u Visovcu O. Josip Babić slao na vladu u Zadru u prilog provikara Pavlovića, a koja je diktirao O. Karlo Maroević, prvi duhovnik provikara Pavlovića. Gvardijan se je morao opravdati vladi, zašto se je služio s O. Berketom za sastavljanje i odašiljanje pisama. Opravdanje nije pomoglo, pa su i gvardijan O. Babić i O. Maroević i O. Berket god. 1803 maknuti iz Visovca.[319] O. Berket umro je 11. V. 1807 u Perušiću kao župnik u dobi od 64 godine i ukopan u Karinu.[320]

23. Kragoević O. Bernardin. — Na definitorijalnom sastanku u Omišu, 5. II. 1781, postavljen je kao magister iuvenum u Splitu O. Bernardin Kragoević iz Splita.[321] Krsno mu je ime bilo Andrija. Redovničko odijelo primio je u Visovcu 12. XII. 1758 zajedno s Fra Franom Vučkovićem iz Brnaza kod Sinja i Fra Pavlom Vučkovićem iz Splita. Slijedeće godine sva trojica su položila redovničke zavjete na ruke eksdefinitora O. Pavla Maretića.[322] Na 2 rujna 1774 dodijeljen je redovničkoj obitelji u Splitu, gdje je do malo, t. j. 30. I. 1775 postao vikarom.[323] Na 30. VI. 1779 izabran je za gvardijana i kao takav ostao do 5. II. 1781. Tad je imenovan učiteljem mladeži.[324] Na 24. VIII. 1782 imenovan je vikarom istog samostana, u kojoj službi zatekla ga je smrt 16. V. 1783 u 44. godini života.[325]

24. Bilas O. Bonaventura. — Nakon O. Bernardina Kragoevića službu učitelja mladeži vršili su O. Bernardin Ljubić i O. Bonaventura Elez. Na kapitulu u Visovcu, 26. VI. 1791, za učitelja mladeži izabran je O. Bonaventura

---

[319] Marković, Una recensione senza precedenti, 98—100.

[320] Tako najstariji i visovački nekrolog. Bačić, Nekrolog, 25 kaže, da je umro 7. V. 1807. Na istom mjestu O. Bačić kao i visovački nekrolog vele, da je O. Berket rodom iz K. Kambelovca, dok Acta Prov. Staničić, 79 izričito kažu, da je iz K. Štafilića: »F. Andream Bersetinović a Castello Stafileo«.

[321] Reg. Prov. Grubišić, 69.

[322] Acta Prov. Marianović, 138 sl.; LAPM, 478.

[323] Prot. Prov. Radman, 42, 68.

[324] Reg. Prov. Raičević, 160; Reg. Prov. Grubišić, 68 sl.

[325] LAPŠ, II, 368; Reg. Prov. Maroević, 131. Najstariji nekrolog bilježi njegovu smrt na 8, a visovački nekrolog na 7 svibnja.

Bilas.[326] On je rodom iz Lapčanja, sadašnjeg Gradca kod Makarske. U svijetu mu je bilo ime Martin. U Red ga je primio u Makarskoj, 11. II. 1756, O. Nikola Gojak iz Velikog brda kod Makarske. S njima zajedno obučen je i Fra Paškal Vladmirović iz Borovaca, Fra Vice Bitunjac s Muća, i Fra Frano Puharić iz Makarske.[327] Nakon svršenih nauka stavljen je najprije u redovničku obitelj u Zaostrogu 25. I. 1767.[328] Slijedeće godine 22. svibnja imenovan je lektorom filozofije u Omiše, dok je O. Paškal Vladmirović imenovan lektorom filozofije u Živogošću, a O. Frano Puharić lektorom filozofije u Sinju.[329] Na 20 lipnja 1770 prelazi u istom svojstvu u Zaostrog, gdje je god. 1772 i magister iuvenum.[330] God. 1773 predaje moralno bogoslovlje, a ujedno je magister iuvenum i godišnji propovjednik.[331] Na 30 lipnja 1776 odlazi u Makarsku kao magister iuvenum, a na 28 srpnja 1777 vraća se u Zaostrog kao orguljaš.[332] Malo kasnije, t. j. na definitorijalnom sastanku u Splitu, 19. X. 1777, opet je postavljen za učitelja moralnog bogoslovlja i za magistra iuvenum u Zaostrogu.[333] Na kapitulu u Sinju, 30. VI. 1779, izabran je za gvardijana istog samostana.[334] Na definitorijalnom sastanku u Omišu, 5. II. 1781, opet postaje lektorom moralnog bogoslovlja, te vrši službu propovjednika i orguljaša.[335] Na kapitulu u Visovcu, 4. VII. 1785, izabran je za definitora provincije, a vršio je i dalje službu lektora moralnog bogoslovlja.[336] Na kapitulu u Zaostrogu, 1. VII. 1788, premješten je u Karin kao učitelj mladeži i lektor moralnog bogoslovlja.[337] Iz Karina je 27. VI. 1791 premješten u Split za učitelja mladeži. Tu je ostao do god.1793.[338] Tad

[326] Reg. Prov. Bilušić (Split), 231 sl.
[327] LAPM, 454.
[328] Acta Prov. Staničić, 88.
[329] Acta Prov. Staničić, 116.
[330] LAPM, 581, 601; Prot. Prov. Maroević, 110, 140.
[331] Prot. Prov. Radman, 5.
[332] Prot. Prov. Radman, 138; Reg. Prov. Raičević, 53.
[333] Reg. Prov. Raičević, 71.
[334] Reg. Prov. Raičević, 160.
[335] Reg. Prov. Radman, 69, 92.
[336] Reg. Prov. Maroević, 366; Reg. Prov. Loze, 23, 75.
[337] Reg. Prov. Loze, 183 sl.
[338] Reg. Prov. Perić (Makarska), 118.

se je povratio u Zaostrog, gdje je i dalje provodio vrlo nabožan život. Preko svega života posebno se je bavio propovijedanjem riječi Božje i ostalim duhovnim radom. God. 1802 propovijedao je u Splitu korizmu s najvećim uspjehom. Vraćajući se u Zaostrog, na putu oboli i svrati se u samostan Živogošće, gdje pobožno preminu 7. V. 1802 u 63. godini života. [339]

25. Šodić O. Ivan. — O. Šodić iz Bristivice kao dječak odgajao se u samostanu Gospe od Zdravlja. Prije mu je bilo ime Mihovil. U novicijat je stupio u Visovcu 22. X. 1786. [340] Nakon novicijata učio je filozofiju i bogoslovlje u Splitu i u Šibeniku. [341] Učiteljem mladeži imenovan je na kapitulu u Zaostrogu, 25. VI. 1794, na definitorijalnom sastanku u Šibeniku 4. VI. 1821 i na kapitulu u Sinju 12. X. 1829. [342] Kroz to vrijeme vršio je i druge službe u samostanu Gospe od Zdravlja, gdje je redovito boravio, kao vikara god. 1795—1797, pa opet 1798—1803 i 1816—1818; gvardijana od 22. XI. 1819 do 4. VI. 1821, i opet vikara 1821—1822 te napokon god. 1827. [343] Kroz sve ovo vrijeme obnašao je službu orguljaša u svetištu Gospe od Zdravlja, a nekrolozi ga ističu kao glasovita orguljaša. Na 23. II. 1829 primio je u novicijat u Splitu mladiće Nikolu Kaselj i Ivana Odak. Prvomu je dao ime Fra Frano, drugomu Fra Bernard. Obojici je bio učitelj u novicijatu. Preminuo je u Splitu 12. X. 1843 u 80 godini života. [344]

---

[339] Bačić, Nekrolog, 24.

[340] Reg. Prov. Loze, 21, 58.

[341] Reg. Prov. Bilušić, 47, 159; Reg. Prov. Perić (Makarska), 27, 113.

[342] Reg. Prov. Perić (Split), 188; Reg. Prov. Koštan (Split), 81; Reg. Prov. Palatin, Aff. int. (Split), 252.

[343] Reg. Prov. Sekula (Split), 38, 108; Reg. Prov. Prgomet (Split), 87, 113; Reg. Prov. Šupuk (Split), 125; Acta Prov. Radonić (Split), 50, 132; Acta Prov. Koštan (Split), 82; Acta Prov. Palatin, Aff. int. (Split), 165.

[344] Acta Prov. Palatin, Aff. int., I (Makarska); Prot. Prov. Talijančić, Aff. int. (Makarska), 117. U samostanskom arhivu u Splitu čuva se rukopisna filozofska knjiga s naslovom »Summulae« iz g. 1787. Ta knjiga nije njegovo djelo, nego su to predavanja koja je on prepisivao. Isto se ima reći o drugom svesku »Collectio principalium definitionum et divisionum ad Theologiam Moralem spectantium«, na kom je napisao da služi na njegovu porabu.

26. Orlandić O. Ante. — On je rodom iz Budve, a potječe od pravoslavnih roditelja. Pripadao je bugarskoj provinciji Neoskvrnjenog Začeća. Kao klerik učio je bogoslovlje u Šibeniku, i to kao studens generalis. Provincijal O. Grgur Despot dozvolio mu je, 17. IV. 1755, da reče Mladu Misu u Visovcu. Na 30 svibnja 1756 poslan je u Budim radi daljnih nauka. Molio je da bude upisan u našu provinciju, što je vrhovni starešina Reda privolio 8. I. 6759.[345] Na 10. II. 1789 imenovan je lektorom filozofije u Sinju.[346] Nakon toga je na raznim župama sinjskog samostana. Na definitorijalnom sastanku u Karinu, 15. XI. 1789, imenovan je vikarom splitskog samostana, a na 4. XII. 1789, nakon što se zahvalio O. Jeronim Balin, gvardijanom.[347] Učiteljem mladeži imenovan je 18. VI. 1797 i opet 23. VI. 1800, ostavši u toj službi do god. 1804.[348] Preminuo je u Splitu 24. V. 1809 u 79. godini života.[349] U samostanskom arhivu u Splitu čuva se njegovo rukopisno djelo »Philosophia« iz god. 1757. Knjiga u 12°, str. 446 obrađuje Logiku.

27. Remetin—Puljas O. Frano. — Rodio se 19. IX. 1773 u Kaštel Starom. U svijetu mu je bilo ime Mate Mihovil, a ocu mu Josip. Kao dječak od 14 godina došao je u samostan Gospe od Zdravlja i tu se odgajao zajedno s drugim mladićima. U novicijat je stupio u Visovcu 28. X. 1792. Kad je slijedeće godine istoga dana položio redovničke zavjete, dodijeljen je redovničkoj obitelji u samostanu Gospe od Zdravlja, da tu proslijedi nauke.[350] Učiteljem mladeži u Splitu imenovan je na definitorijalnom sastanku u Omišu 10. XII. 1804.[351] Za teških dana francuske vlade u Dalmaciji

---

[345] Acta Prov. Despot, 40, 172; Acta Prov. Marianović, 135.

[346] Acta Prov. Marianović, 136.

[347] Reg. Prov. Bilušić, 105, 184.

[348] Reg. Prov. Sekula (Split), 169; Reg. Prov. Prgomet (Split), 20, 187; Reg. Prov. Lovrić (Split), 97, 144, 206.

[349] Tako najstariji nekrolog, s kojim se slaže splitski nekrolog. I u visovačkom tako je prije bilo pisano, kasnije je zbrisano, pa njegova smrt zabilježena na 18 srpnja s oznakom da mu je tada bilo 68 godina. Ako se uzme u obzir, kad je rekao prvu Misu, ova zadnja tvrdnja nikako ne odgovara.

[350] Reg. Prov. Perić (Makarska), 26, 33, 48, 58, 115, 131.

[351] Reg. Prov. Dorotić (Split), 118, 241.

on je bio župnikom u svom rodnom mjestu K. Staromu. Kad je general Knežević god. 1809 ušao s vojskom u Dalmaciju, da je otme Francuzima, nastala je gotovo opća pobuna protiv Francuza. O. Šimun Ivanković, župnik Ervenika, digao je na ustanak Bukovčane, sašao s njima u Skradin i odatle potjerao Francuze. Francuzi se zakloniše u Šibenik. O. Ivanković pođe za njima, a kad dođe sa svojim četnicima, Francuzi napustiše grad i prevezoše se u tvrđavu pred Šibenikom Ljuljevac, nakon česa i general Knežević uđe u Šibenik. Jednako je učinio O. Ivan Milošević Arnaut, gvardijan samostana Gospe od Zdravlja u Splitu. On je okupio splitske varošane, koji su se izjavili za Austriju, udario na Francuze i zasužnjio pukovnika Grguričića. Njegova četa zatim navali na Klis, gdje su se bili Francuzi utaborili, i osvoji ga. Nešto slično bilo je i po drugim krajinama. Ali, kako general Knežević nije imao dobre vojske ni na moru ni na kopnu, ne samo nije mogao oteti Dalmacije Francuzima, nego ni osvojenih krajeva nije mogao zadržati. Stoga je pokušao, u ime cara, podignuti narod na ustanak protiv Francuza. Mnogi su se dali zavesti, kao spomenuti; ali su razboritiji odvraćali narod od pobune, jer da stvar neće dobro svršiti. Tako se i dogodilo. Napoleon je ponovno pobijedio Austriju, i ona je morala mirom u Schönbrunu, 14. X. 1809, ustupiti Napoleonu ne samo Dalmaciju nego i jedan dio Hrvatske. Knežević se vratio u Hrvatsku i ostavio narod na milost i nemilost Francuza. Vođe ustanka i oni koji su se javno izlagali protiv Francuza, bojeć se osvete, pobjegoše s Kneževićem u Hrvatsku. Tako, između ostalih Franjevaca, pobjegoše O. Ivanković, O. Ivan Živalj (Živaljević), O. Petar Kunac, O. Milošević-Arnaut i O. Ivan Radonić, lektor generalni u Šibeniku. Francuzi, da bi ustravili narod i onemogućili pobune, ustanoviše prijeki sud u Šibeniku i dovedoše preda nj ogroman broj osumnjičenih da su protiv njih radili. Među optuženima bili su svi gornji, a osim toga župnik Imotske O. Paškal Prgomet i naš O. Frano Remetin-Puljas. Oni su bili tuženi, da su s oltara govorili protiv Francuza. Osjećajući se pravednima, nijesu htjeli pobjeći kao drugi. Sud je počeo zasijedati 19. siječnja 1810. O. Remetin

imao je protiv sebe samo jednoga svjedoka.[352] Uzalud je dokazivao svoju nevinost, uzalud je sav narod svjedočio njemu u prilog. Osuda je za sve izrečena 2. ožujka 1810. O. Prgomet pušten je slobodan, a O. Remetin-Puljas, O. Dorotić, O. Ivanković, O. Živalj, O. Milošević-Arnaut i O. Petar Kunac osuđeni na smrt, 24 građana osuđeni na tešku tamnicu, a velik broj pušten na slobodu. Na papiru tiskana osuda, duga 2 metra i široka 80 cm, slična je pokrovu, kojim se pokrivaju mrtva tjelesa. Pisana je u 3 jezika: francuski, talijanski i hrvatski, i sadrži razloge za sve optužene, osuđene i oslobođene, a čuva se po arhivima franjevačkih samostana u Dalmaciji. Osuda bi odmah izvršena. Među osuđenicima bio je i knez Vrančić Draganić, potomak slavnog nadbiskupa Antuna i biskupa Fausta. Njemu za milost promijeniše smrtnu osudu u ogromnu svotu novca. Da je uzmogne naći, obitelj se zaduži, iznemogne i napokon propade. O. Remetin Puljas bi sutradan, t. j. 3. III. 1810, strijeljan na Poljani u Šibeniku i pokopan pod zvonikom župske crkve Gospe van grada.[353]

28. Živković O. Mihovil. — On je imenovan učiteljem mladeži na sastanku u Visovcu 29 V. 1808.[354] Rodom je iz Mirlovića-Radonića. Mlad je preminuo u 31. godini života kao župnik Kruševa 22. I. 1813.[355]

29. Burić O. Frano. — Službene knjige od god. 1805 do 1814 dosta su manjkave, a suviše kroz ovo vrijeme

[352] **Zlatović**, Franovci, 388; **Bačić**, Nekrolog, 286 sl. zabilježili su predaju, koja kaže, da ga je tužio ondašnji upravitelj crkovne imovine, a ne navode mu imena. Ovaj je slabo upravljao crkvenom imovinom. Narod ga je osvađao, da mu se ne zna za račune. Radi toga župnik ga pozva na odgovornost, da prikaže račune. On, mjesto računa, optuži župnika, da je govorio i propovijedao protiv Francuza. To je bilo dovoljno da su O. Remetina vojnici uhapsili, odveli na Klis i dopremili na prijeki sud u Šibenik. Kad je O. Remetin bio pogubljen, kazna Božja stigla je tužitelja. Nekoć moćna obitelj vidno je počela nazadovati i domalo propala, tako da danas drugi uživaju njezino imanje.

[353] **Glumčević**, Memorie, 34; **Zlatović**, Franovci, 381—389; **Bačić**, Nekrolog, 286 sl. Tu Zlatović netačno bilježi, da je bio ustrijeljen na 3 ožujka 1813.

[354] Reg. Prov. Glumčević, posebni svezak u Šibeniku, bez oznake stranica.

[355] **Bačić**, Nekrolog, 429. Visovački i neki drugi nekrolozi bilježe njegovu smrt na 22. I. 1813 i kažu, da mu je tada bilo 36 godina.

sa strane francuske vlade, bilo je zabranjeno, primati kandidate u Red. Na sastanku u Splitu, 16. XI. 1814, kao magister imenovan je O. Frano Burić iz K. Lukšića,[356] koji nam je već poznat kao veliki dobročinitelj samostana i svetišta Gospe od Zdravlja. U Red je stupio u Visovcu 9. X. 1800. Redovničko odijelo dao mu je i njegove redovničke zavjete primio eksprovincijal O. Karlo Maroević.[357] Veći dio svoga redovničkoga života proveo je u samostanu Gospe od Zdravlja, vršeći razne službe, kao gvardijana, vikara, orguljaša, ravnatelja kora i upravitelja crkve, kako smo gore više puta spomenuli. Učiteljem mladeži bio je god. 1814 i 1819. Pretsjedao je kapitulu u Visovcu 22. I. 1823, a 9. V. 1826 izabran je za definitora provincije.[358] Bio je vrlo vješt orguljaš i pjevač i u mnogim crkvenim napjevima poučio koliko svoje redovnike toliko mnoge splitske mladiće. Radi toga, kao i radi unapređenja službe Božje u svetištu Gospe od Zdravlja i ostalih njegovih dobročinstva iskazanih svetištu i samostanu, narod ga je silno volio i cijenio. To se je vidjelo i prigodom njegove smrti, koja ga je zadesila nenadno u 55. godini života, jer ga je udarila kap 5. III. 1834.[359] Kako svjedoči šibenski nekrolog, grad Split jako je žalio njegovu smrt i priredio mu veličanstven sprovod.

30. Peršen O. Frano. — O. Burića kao učitelja mladeži naslijedio je 13. XI. 1815 O. Frano Peršen iz Šibenika.[360] On je prije toga bio učiteljem mladeži u Kninu. Na kapitulu u Visovcu, 21. VII. 1816, postao je učiteljem mladeži u Šibeniku.[361] Zatim je bio župskim pomoćnikom u Šibeniku-Varošu, pa opet god. 1821 postao učiteljem mladeži u Šibeniku.[362] Slijedeće godine opet je bio pomoćnikom u Varošu. Od god. 1830—1836 tu je i župnikom.[363] God. 1834.

---

[356] Acta Prov. Šupuk (Makarska), 65.

[357] Reg. Prov. Lovrić (Split), 62, 64 sl.

[358] Acta Prov. Šupuk (Makarska), 65; Acta Prov. Radonić (Split), 96; v. gore s. 343 sl.

[359] Acta Prov. Belamarić (Split), 144.

[360] Reg. Prov. Šupuk (Split), 87.

[361] Reg. Prov. Šupuk (Makarska), 20, 128.

[362] Reg. Prov. Koštan (Makarska), 60, 86.

[363] Reg. Prov. Koštan (Makarska), 109; Acta Prov. Belamarić (Makarska), Aff. int., bez str.; Bačić, Nekrolog, 265.

nalazio se u Visovcu kao nemoćnik. Uhvatila ga je bila melanhonija i on umislio da je bolestan. Dođoše k njemu redovnici školski drugovi i ohrabriše ga. O. Frano osvjedoči se, da je njegova bolest bila samo umišljena.[364] Ima jedna lijepa zgoda u njegovu životu, koja mu je inače donijela smrt. God. 1855 pojavila se na šibenskim otocima kolera. Šibenski biskup zamoli svećenike, da bi se koji žrtvovao i za ljubav Isusovu pošao k okuženicima, da ih krijepi Svetotajstvima umirućih. Molbi se odazva naš O. Frano. Pođe i, kad je izgledalo da je bolest prestala, vrati se natrag. Na obali u Šibeniku dočeka ga biskup i svećenstvo i radova mu se na viteškom djelu. Do malo opazi da je i on okužen. Ojačan sv. Sakramentima, blago preminu 13. XI. 1855 kao žrtva svoga svećeničkog zvanja.[365]

31. Tomaševi ć O. Ante. — Rodom je iz Brnaza kod Sinja. Naslijedio je O. Peršena 21. VII. 1816.[366] Iza toga je bio župnikom na više župa, posebno u Suhom docu od 1831—1835, gdje je i preminuo 12. VII. 1835 u 50. godini života i pokopan u groblju kraj crkve sv. Ante.[367]

32. Buljan O. Frano. — Buljan O. Frano, o kom je ovdje govor, jest mlađi, jer je stariji, kako smo vidjeli[368] i o kom će kasnije biti govor, preminuo 17. IV. 1802 u 85. godini života. I ovaj je kao i stariji rodom iz Btelića kod Sinja. On je postao učiteljem mladeži na sastanku u Makarskoj 20. I. 1818.[369] Slijedeće godine pošao je za župnika na Visoku s pomoćnikom O. Josipom Majstorovićem iz Zavojana.[370] Kasnije je bio župnikom u Otoku i drugim župama sinjske krajine, dok nije preminuo u Splitu 22. I. 1848 u 65. godini života.[371]

---

[364] Prot. Prov. Talijančić, Aff. int. (Makarska), 33; Bačić, Nekrolog, 265.

[365] Bačić, Nekrolog, 265.

[366] Reg. Prov. Šupuk (Split), 128.

[367] Acta Prov. Belamarić, Aff. int., Quint. II, Bačić, Nekrolog, 359 kaže, da je umro 2. III. 1835. To je netačno, jer je tada bio još župnikom, kako bilježe Acta Prov. Belamarić, Aff. int., Quint. V. Ven. Fam. Signi visitata die 20. Mensis Maji a. 1835.

[368] V. gore str. 240.

[369] Acta Prov. Radonić (Split), 67.

[370] Reg. Prov. Koštan (Makarska), 51, 99.

[371] Acta Prov. Belamarić, Aff. int., Quint. III, Quint. V; Acta Prov. A. Paić (Split), 31; Acta Prov. Paić (Makarska), 190. Neki nekrolozi pogrješno bilježe njegovu smrt na 6. II. 1848.

33. Milošević O. Ivan. — O. Ivan Milošević, u svijetu Jakov, rodom je iz Glavica kod Sinja, a pripada onom ogranku, koji nosi nadimak Arnaut.[372] Provincijal O. Karlo Maroević ovlastio je, 4. X. 1782, visovačkog gvardijana O. Miju Bilušića, da ga primi u novicijat, a 23. X. 1783, da ga primi na zavjete. Istoga dana doznačen je redovničkoj obitelji u Splitu, da tu uči filozofiju.[373] God. 1786 još uči u Splitu, zatim je poslan na više nauke u Italiju.[374] Kad se vratio u provinciju, vršio je dušobrižnu službu na raznim župama sinjskog samostana.[375] U više navrataka bio je gvardijanom samostana Gospe od Zdravlja, i to 22. VI. 1800—21. VI. 1803, 10. XII. 1806—4. IX. 1809 i 22. X. 1827—22. X. 1829. Iza toga je biran za kustoda provincije, a u isto vrijeme bio je i vikarom samostana.[376] Za vrijeme ustanka protiv Francuza, kad je general Knežević ušao u Dalmciju i narod pozivao na pobunu, on je bio gvardijanom samostana Gospe od Zdravlja, odazvao se pozivu i s pomoću splitskih varošana istjerao Francuze iz Splita. Radi toga Francuzi su ga, 2. III. 1810, osudili na smrt; ali on je srećom prije pobjegao. Kad je Austrija ponovno došla u Dalmaciju god. 1814, vratio se natrag. Austrijska vlada dekorirala ga je zlatnom medaljom i mirovinom od 200 forinta.[377] Preminuo je u Splitu, okrijepljen Svetotajstvima, 3. II. 1835, u dobi od 74 godine.[378]

34. Mimica-Tafra O. Toma. — O. Toma, prije Mate Mimica-Tafra iz Rogoznice, kao dječak uzgajao se u

---

[372] Bio je i mlađi O. Ivan Milošević-Arnaut, također iz Glavica, rođak ovoga našega O. Ivana, stričević O. Petra Krstitelja Miloševića, profesora na franjevačkoj gimnaziji u Sinju, koji je preminuo u Sinju 1. IV. 1893. Ovaj O. Ivan umro je mlad od 29 godina, u Sinju 6. X. 1889.

[373] Reg. Prov. Maroević, 124, 127, 310.

[374] Reg. Prov. Loze, 21, 198.

[375] Reg. Prov. Perić (Makarska), 40, 103.

[376] Reg. Prov. Glumčević (Split), 45; Reg. Prov. Glumčević, posebni svezak (Šibenik), bez stranica; Reg. Prov. Palatin, Aff. int. (Split), 165, 211, 250; Acta Prov. Vežić, Aff. int. (Split), 144, 206.

[377] **Zlatović**, Franovci, 385 sl.; Monografije, 406 sl.; **Bačić**, Nekrolog, 189.

[378] Acta Prov. Belamarić, Aff. int., Quint. II; **Zlatović**, Monografije, 407. Živogoški nekrolog netačno stavlja njegovu smrt na 13. II. 1835 i kaže, da su mu tada bile 72 godine, a visovački da mu je bilo 76 godina.

omiškom samostanu. U Red ga je primio u Zaostrogu gvardijan i jubilarni lektor O. Šimun Tomašević iz Baćine, 7. V. 1815.[379] Svršivši novicijat, došao je u Omiš i tu učio filozofiju.[380] Nakon što je postao svećenikom, neko je vrijeme boravio u Sinju, pa je 19. I. 1826 premješten u Split. Na kapitulu u Omišu, 8. V. 1826, imenovan je učiteljem mladeži u Splitu.[381] Svršetkom iste godine, 29. XII. 1826, premješten je u redovničku obitelj Karin. Tu je od god. 1827—1830 župnik u Obrovcu.[382] God. 1832 opet je u Splitu, gdje, uz male preinake, redovito boravi kao magister iuvenum, učitelj bogoslovlja i kapelan u bolnici. Na 1. I. 1842 imenovan je vikarom istog samostana i kao takav ostao do 4. VI. 1845.[383] Nakon toga premješten je u Omiš, gdje je god. 1847 bio gvardijanom i, ubrojen među eksdefinitore, preminuo 16. II. 1853 u 57. godini života.[384]

35. Škarica O. Frano. — O. Mimicu naslijedio je kao magister iuvenum O. Frano Škarica iz K. Staroga. U novicijat je stupio, za provincijala O. Mate Šupuka, u Splitu u prosincu g. 1812. Isti provincijal ovlastio je, 14. XII. 1813, pobožnog O. Jeronima Balina, da ga primi na zavjete. Nakon novicijata dalje je učio u Splitu i Makarskoj.[385] Svršivši filozofske i bogoslovne nauke, na 25. XI. 1821 imenovan je lektorom filozofije u Makarskoj.[386] Na 26 listopada 1826, radi potrebe provincije, s makarskog učilišta — koje je kroz to bilo postalo generalnim — premješten je za lektora filozofije u Split.[387] Magister iuvenum imenovan je 22. X. 1827. Predavao je i dalje do smrti, koja ga je rano pokosila, jer

[379] Acta Prov. Šupuk (Makarska), 26. 79.

[380] Acta Prov. Šupuk, 99.

[381] Acta Prov. Ravlić (Split), 21; Acta Prov. Ravlić (Split), 144.

[382] Acta Prov. Palatin, Aff. int., 1; Bačić, Nekrolog, 188.

[383] Acta Prov. Vežić (Split), 206; Acta Prov. Belamarić (Split), 124, 180; Acta Prov. S. Milinović (Split), 680; Acta Prov. Kalandrin, Aff. int. (Split), 87, 104; Acta Prov. Talijančić, Aff. int. (Split), 102, 114.

[384] Prot. Prov. A. Paić (Makarska), pri svršetku; Bačić, Nekrolog, 188, gdje kaže, da je umro 16. I. 1853.

[385] Acta Prov. Šupuk (Makarska), 25, 34 sl., 91; Reg. Prov. Koštan (Makarska), 56.

[386] Reg. Prov. Koštan, 12, 105.

[387] Acta Prov. Palatin, Aff. int. (Split), 13.

je od sušice preminuo u 37. godini u Splitu 31. VII. 1831.[388] Bio je izvrstan profesor i još bolji redovnik. Njegovi učenici s najvećim poštovanjem govorili su o njemu kao učitelju i kao redovniku.[389]

36. Perić O. Frano Ante. — O njemu smo već govorili, kad smo radili o istaknutim propovjednicima u samostanu Gospe od Zdravlja. Kao profesor filozofije u nadbiskupskom sjemeništu u Splitu vršio je službu magistra i duhovnika učeće redovničke mladeži. Ali, kako su se još za O. Škarice počele, na pritisak austrijske vlade, reformirati škole, to je i služba magistri iuvenum počela gubiti svoje prijašnje značenje. Za O. Perića ona je gotovo sasvim izmijenjena. Njegova služba god. 1836 glasi: »director clericorum et iuvenum studentium«.[390] Ako je na kapitulu u Omišu, 22. X. 1838, ponovno O. Mimica-Tafra imenovan magister iuvenum, to se ovaj naziv ima shvatiti u dosta izmijenjenom značenju.[391] Još god. 1866 borave u Splitu 3 klerika; ali nekdašnja služba magistri iuvenum više ne postoji, naročito otkad je god. 1853—1854 ustanovljeno u Sinju zajedničko sjemenište i gimnazija za cijelu provinciju.

12. Lektori filozofije

Starešinstvo mlade provincije na kapitulu u Zaostrogu, 9. IX. 1748, odredilo je, da se filozofija unaprijed predaje u 4 samostana: Šibeniku, Splitu, Živogošću i Sinju.[392] Ova je odredba tekom vremena bila preinačivana i popunjavana, u koliko su u neke od ovih samostana bile stavljane druge škole, ili je bilo određivano da se filozofija predaje i u drugim samostanima, na pr. Kninu, Omišu, Visovcu, Makarskoj, gdje se je uostalom i prije i poslije predavala. Ali od ovog doba u Splitu se filozofija predaje stalno, sve dok nije Austrija počela nasilno provađati reformu škola. Stoga

[388] Reg. Prov. Palatin, Aff. int. (Split), 166; **Zlatović**, Monografije, 408 i svi nekrolozi.

[389] **Bačić**, Nekrolog, 342, gdje netačno kaže, da mu je tada bila 31 godina.

[390] Acta Prov. S. Milinović (Split), 637.

[391] Acta Prov. S. Milinović, 715.

[392] Acta Prov. A. Lulić, Aff. int. (Split), 98.

ćemo ovdje donijeti popis onih profesora, koji su tu predavali filozofiju, s glavnim zgodama iz njihova života, u koliko nam je to bilo moguće ustanoviti prema arhivalnim knjigama.

1. Jurčević O. Anselm. — On je prvi lektor filozofije otkad je bilo određeno, da se ona predaje u Splitu. Imenovan je na kapitulu u Zaostrogu 9. IX. 1748.[393] O njemu znamo još samo to, da je — kako smo rekli — u isto vrijeme bio imenovan i magister iuvenum.

2. O. Franjo Marija iz Dubrovnika. — Službeni spisi definitorijalnog sastanka u Visovcu od 5. VIII. 1753, za drugog provincijalstva O. Jeronima Filipovića, bilježe, da je toga dana imenovan lektorom filozofije u Splitu O. Franjo Marija a Ragusio.[394] Drugo što o njemu nije smo mogli naći.

3. Buljan O. Frano. — Ovaj O. Frano Buljan jest stariji. O mlađemu smo već govorili. Kako smo rekli, i on je rodom iz Bitelića. Ušao je u Red u Živogošću 14. I. 1739.[395] Na definitorijalnom sastanku u Makarskoj, 19. X. 1850, imenovan je magister iuvenum u Sinju, na kapitulu u Sinju, 13. VIII. 1754, lektorom moralnog bogoslovlja u Splitu, malo kasnije, t. j. 21. listopada iste godine, lektorom filozofije, također u Splitu.[396] Na kapitulu u Zaostrogu, 19. X. 1757, izabran je za gvardijana sinjskog samostana i ostao kao takav do god. 1760. Za istu službu ponovno je izabran 7. X. 1766, pa opet 15. XI. 1789.[397] Lektorom moralnog bogoslovlja u Sinju imenovan je 9. VI. 1765 i ponovno god. 1788.[398] Na kapitulu u Visovcu, 29. VI, 1773, izabran je za definitora, a na kapitulu također u Visovcu, 26. VI. 1791, za kustoda.[399] Bio je vrlo krjepostan redovnik. O njemu kaže O. Lulić, da je bio pun poniznosti, priprostitosti i dobrote;

---

[393] LAPŠ, I, 317; LAPM, 385.

[394] LAPŠ, I, 317, 319, 326; LAPM, 385, 389, 403.

[395] Nalaze se među Acta Capit. Zaostrog. ili Acta Prov. Marijanović (Makarska), 67—70.

[396] LAPM, 336.

[397] LAPM, 429, 438, 447; LAPŠ, I, 344, 348; Acta Prov. Despot (Makarska), 41.

[398] LAPM, 461, 469, 529; Reg. Prov. Bilušić (Makarska), 104.

[399] LAPM, 517; Reg. Prov. Bilušić, 23.

da je uvijek nastojao oko molitve i pobožnosti, te da je postom i pokorom (cilicijem) mrtvio svoje tijelo [400] Slično veli i stari zaostroški nekrolog, koji bilježi da je bio dekan sinjskog kotara. On je dvorio O. Petra Kneževića na smrti i god. 1773 — s potporom kapetana Pavla grofa Kamenarovića, subrata naše provincije — izdao njegov »Šćavet« ili »Pištole i evanđelja«. Pun zasluga pošao je u vječnost u Sinju, 17. IV. 1802, u 85. godini života. [401]

4. Grubišić O. Paškal. — Filozofiju je predavao god. 1765—1766. [402] U isto vrijeme predavao je i moralno bogoslovlje, kako ćemo kasnije vidjeti. Ostalo nam je već poznato.

5. Vučković O. Frano. — Iz plemena Vučkovića potekao je dosta velik broj Franjevaca. Svima prednjači glasoviti O. Pavao Vučković, o kom je bio govor, kad smo raspravljali o dolasku OO. Franjevaca u Split. Oni su većinom iz Brnaza kod Sinja, odnosno iz Bosne. I naš je O. Frano iz Brnaza. U nekim službenim knjigama njegovo se prezime piše Vušković, kao što se i sada u Splitu tako zovu. Kao redovnik dobio je ime Frano, a prije mu je bilo ime Šimun. U novicijat je stupio u Visovcu 12. XII. 1758. S njim je zajedno ušao u novicijat Petar Vučković, ali je taj iz Splita i uzeo je ime Fra Pavao. [403] Bogoslovne nauke učio je u Zaostrogu. Na 12. VI. 1765 provincijal O. Petar Filipović dozvolio mu je, da može reći prvu Misu u Sinju. Bogoslovne je nauke pohađao i kasnije do god. 1767. [404] Kad je svršio bogoslovne nauke, neko je vrijeme stao u Zaostrogu kao član redovničke obitelji. [405] Slijedeće god. 1768 imenovan je tu lector artium ili filozofije. Nakon tri godine predavanja prikazao se na ispite za lektora bogoslovlja. Položivši ispit, 20. XII. 1771, imenovan je lektorom moralnog bogoslovlja u Sinju. [406] Poslije 6 godina predava-

[400] Prot. Prov. Maroević, 137; Reg. Prov. Bilušić, 219.

[401] Lulić, Memorie, 54.

[402] Stari zaostroški nekrolog bilježi, da je na smrti imao 83 godine.

[403] Acta Prov. P. Filipović, 70, 108.

[404] LAPM, 478, 520; Acta Prov. Despot, 138; Acta Prov. P. Filipović, 37, 64, 83; Acta Prov. Staničić, 25.

[405] Acta Prov. Staničić, 98.

[406] Prot. Prov. Maroević, 110.

nja dobio je počasni naslov lector sexennalis i ubrojen među eksdefinitore.[407] Zatim je, 30. VI. 1779, imenovan lektorom filozofije, također u Sinju, gdje je predavao i moralno bogoslovlje. Na 24. VI. 1782 bio je izabran za gvardijana u Splitu, ali se do malo zahvalio i vratio u Sinj, gdje je ponovno predavao moralno bogoslovlje. God. 1784 došao je u Split i predavao filozofiju.[408] Na kapitulu u Sinju, 27. VI. 1779, biran je za kustoda provincije.[409] God. 1786 povratio se u Sinj, gdje je i preminuo 8. srpnja slijedeće godine 1787 u dobi od 46 godina.[410]

6. B u d i m i r O . I v a n . — O. Ivan Budimir, prije Mihovil, sin Stjepanov, rodio se u Brnazima kod Sinja god. 1759. U Red je stupio u Visovcu s onom prvom grupom mladića, koji su obučeni u redovničko odijelo, 20. V. 1778, nakon 10 godina obustave primanja u novicijat sa strane mletačke vlade. U toj grupi nalazio se Fra Ivan Buljan iz Bitelića, Fra Karlo Pipunić iz Piramatovaca, Fra Petar Ivančević s Radošića, Fra Marko Bašić iz Trolokava, Fra Grgo Matić iz Tribounja, Fra Ivan Maleš iz Mirlovića, Fra Dominik Penavić iz Postinja i Fra Stjepan Jurić iz Crivaca.[411] Redovničko odijelo dao im je provincijal O. Ivan Raičević iz Otoka kod Sinja.[412] Iza novicijata pošao je u Šibenik, da uči filozofiju.[413] Lektorom filozofije u Splitu postao je 10. IV. 1786 i ostao do 1. VI. 1789, kad je premješten u Makarsku, da predaje moralno bogoslovlje.[414] Bio je vrijedan propovjednik, pa je propovijedao korizmu na raznim mjestima, među ostalima god. 1890 u Zadru, god. 1891 u Splitu.[415] U kolovozu g. 1891 putovao je u Mletke u poslu primorskih

---

[407] Reg. Prov. Raičević, 88, 111.

[408] Reg. Prov. Raičević, 162; Reg. Prov. Maroević, 9, 178, 281.

[409] Reg. Prov. Raičević, 158.

[410] Tako Reg. Prov. Loze, 149. Svi drugi nekrolozi bilježe njegovu smrt na 15 srpnja 1787.

[411] Reg. Prov. Raičević, 133. Drugu grupu obukao je, s provincijalovom dozvolom, u Živogošću 31. V. 1778, O. Josip Radman s Muća. Ti su bili: Fra Ante Ravlić iz Kozice, Fra Juraj Slišković i Fra Paško Mrnjavac. N. mj. s. 133.

[412] Reg. Prov. Grubišić, 40, 83.

[413] Reg. Prov. Loze (Makarska), 44, 96, 192.

[414] Reg. Prov. Bilušić, 186.

[415] Reg. Prov. Perić, 62.

samostana.[416] God. 1892 postavljen je za lektora moralnog bogoslovlja u Sinju.[417] Mnogo je dobra učinio sinjskom samostanu. O. Glumčević bilježi, da je pronašao dužnike sinjskog samostana, koji se nijesu znali; da je oslobodio samostan od nekih taksa, koje su se prije plaćale, i da je pribavio svjedočanstva za razne zemlje, koje je samostan odavna posjedovao. Za nagradu kaže O. Glumčević, da je primio prigovor da je nemiran.[418] Malo poslije toga imenovan je generalnim lektorom u Veroni; ali je tu obolio, dobio sušicu, vratio se u provinciju i umro u Sinju, 10. II. 1794, u 35. godini života.[419]

7. Skakoč O. Alojzij. — Naslijedio je, 13. VII. 1789, O. Ivana Budimira kao lektor filozofije i kao takav ostao do 31. VII. 1791, kad je — nakon dovršena tečaja predavanja filozofije — bio proglašen lektorom bogoslovlja.[420] Ostalo je o njem rečeno kad smo govorili o crkvenim dostojanstvenicima.

8. Kačić-Miošić O. Anđeo Marija. — Rodom je iz Brista kao i slavni pjesnik Fra Andrija Kačić-Miošić. Ime mu je bilo Ante. U novicijat ga je primio u Živogošću, 1. VI. 1784, O. Frano Radman s Muća. Zavjete je položio 5. VI. 1785[421] Nakon novicijata nalazimo ga na naucima u Makarskoj. Više nauke svršio je u Italiji, pa je postao generalnim lektorom u Brešiji, Udinama i Veroni.[422] Na povratku u provinciju bio je lektorom filozofije u Splitu god. 1801—1803.[423] Kad su Francuzi god. 1809 zaposjeli samostan u Živogošću, neki su ih nagovarali, da to učine i sa samostanima u Makarskoj i Visovcu. Oni su već bili pripravni da to učine i već je bila izdana naredba da se makarski samostan pretvori u bolnicu. Ali tada O. Anđeo odleti u Zadar i predloži vojvodi Marmontu i providu-

[416] Reg. Prov. Perić, 87.

[417] Imena gvardijana sinjskog samostana g. 1766—1808, s. 5.

[418] **Glumčević**, n. mj. 5; Reg. Prov. Perić, 150 i nekrolozi.

[419] Reg. Prov. Bilušić, 74; Reg. Prov. Perić, 67.

[420] Reg. Prov. Maroević, 314, 316.

[421] Reg. Prov. Loze, 17, 198; **Lulić**, Stato della Dalmata Francescana Provincia, 50; **Zlatović**, Franovci, 413; **Bačić**, Nekrolog, 145.

[422] Reg. Prov. Lovrić (Split), 102, 135 sl.; Reg. Prov. Dobrotić (Split), 5.

[423] **Zlatović**, Franovci, 367 sl.; **Bačić**, Monografije, 145.

ru Dandolu, ako će se praviti bolnica, da u samostanu ostane jedan prostor za nekoliko redovnika, da u crkvi uzdrže službu Božju. Ovi, inače neumoljivi muževi, dadoše se sklonuti lijepim riječima i dobrim razlozima O. Anđela i odrediše, da 4 krajne sobe ostanu za redovnike i za crkvenu službu, i tako je samostan bio spašen.[424] Na kapitulu u Visovcu, 9. VI. 1810, biran je za definitora provincije,[425] a u više navrata bio je gvardijanom. God. 1815 pojavi se kuga u Makarskoj i okolici. Za blagdan sv. Paškala, 17. svibnja, komu je narod bio mnogo pobožan, došlo je iza Biokova u Makarsku dosta svijeta na pobožnost. Pobožni narod ispovijedao je i naš O. Anđeo. Kako je na nekim vjernicima bila kuga, na jednom i on sam opazi, da je okužen. Odmah se od svih odaleči, dozove jednog redovnika, da ga iz daljega ispovjedi. Svećenik mu izvadi iz svetohraništa posvećenu česticu i stavi na pliticu na oltar. Sam se pričesti i okrijepivši dušu kruhom anđeoskim i poputbinom blažene vječnosti, pozdravi se s braćom i pođe na donju luku, gdje su bile daščare za okužene. Prolazeći obalom, pozdravljaše svakoga i svjetovaše prolaznike da mu se ne približuju, jer da je okužen. Jedan očevidac opisuje taj njegov put i rastanak: »Jedan siromašan Fratrić samotan prolazio obalom naprama mojoj kući, mašući prolaznicima, da se ne približuju, i čini mi se, da još čujem ljubezne pozdrave, kojima se opraštao i pozdravljao. Usred duše ostade mi mili pogled, koji je dizao naprama mojoj kući, i prijateljski pozdrav, koji mi je rukom upravio. Čini mi se, da ga još vidim. Malen, bjele kose ko snijeg, mršav u licu, zapržen, on je odlazio da umre na polju«.[426] Tu je i preminuo malo kasnije, t. j. 25. V. 1815 u 53. godini života.[427]

9. Šupuk O. Mate. — Krsto Šupuk, rođen 1. I. 1775 u Šibeniku, stupio je u novicijat god. 1794 u Visovcu i uzeo ime Fra Mate.[428] On je stric pobožnog O. Mate Josipa Šupuka, koji je preminuo na glasu svetosti u Šibeniku 16. VI.

[424] V. gore s. 343.

[425] Bullettino di archeologia e storia Dalmata, 1883, 7, 112; Zlatović, Franovci, 403; Monografije, 171 sl.; Bačić, Nekrolog, 145.

[426] Acta Prov. Šupuk (Makarska), 73 i svi nekrolozi.

[427] Reg. Prov. Perić, 125.

[428] Reg. Prov. Dorotić (Split), 241.

1886. Ovaj stariji O. Mate nauke je svršio u Šibeniku kao studens generalis. Nakon dovršenih nauka predavao je filozofiju u Splitu god. 1805.[429] Svršivši tečaj filozofije postao je generalnim lektorom bogoslovlja u Šibeniku. Na kapitulu u Imotskom, 29. VI. 1813, izabran je za provincijala.[430] Tad ga je u Šibeniku zamijenio O. Frano Ante Perić. Kad je O. Šupuk svršio provincijalstvo, opet se je povratio kao lektor u Šibenik, a O. Perić tad je pošao za lektora u Makarsku.[431] Nakon dovršenih godina predavanja proglašen je, 21. III. 1820, lector jubilatus, a 21. III. 1820 imenovan praefectus studiorum u Šibeniku.[432] Pretsjedao je kapitulu u Visovcu 22. X. 1829. God. 1844 postao je generalnim definitorom i kao takav preminuo u Šibeniku 21. VII. 1846 u dobi od 72 godine.[433] Svi se nekrolozi vrlo pohvalno izrazuju o njemu kao redovniku i kao učenjaku. Visovački nekrolog kaže, da je bio čovjek vrlo naobražen, da je neprestano proučavao bogoslovlje i povijest; da je ponos i dika domovine i provincije i da je najdostojnije obnašao sve službe.

10. Ostojić O. Ilija. — On je rodom Bošnjak. Filozofiju je predavao u Splitu od god. 1814 do god. 1819 i moralno bogoslovlje 1820—1823, a predavao ga je i god. 1816 i kasnije, pa je navršio tečaj od 6 godina i 31. VIII. 1823 proglašen lector sexennalis.[434] U njegovo doba nekoliko klerika i svećenika iz Bosne učilo filozofiju i bogoslovlje u Splitu, Šibeniku i Sinju, pa su i neki redovnici iz Bosne predavali u našoj provinciji, kao O. Ilija Ostojić, O. Pavao Kardum, O. Ante Lerota.[435] U provinciju se vratio 3. IX. 1823, a malo prije njega, t. j. 22. VII. 1823, otišao je i O. Ante Lerota.[436]

11. Kalandrin O. Ivan. — Na 7 veljače 1814 obukao je provincijal O. Mate Šupuk u Visovcu 4 mladića, iz-

[429] Acta Prov. Šupuk (Makarska), 1 sl.

[430] Acta Prov. Šupuk, 39; Acta Prov. Radonić (Makarska), 14.

[431] Reg. Prov. Koštan (Makarska), 11.

[432] Prot. Prov. A. Paić (Makarska), 190.

[433] Acta Prov. Šupuk, 34, 82; Acta Prov. Radonić, 103; Acta Prov. Ravlić (Makarska), 7 sl.; Acta Prov. Koštan, 59, 108.

[434] Acta Prov. Šupuk, 24 sl., 91, 95; Acta Prov. Radonić, 39, 103; Reg. Prov. Koštan, 11.

[435] Acta Prov. Ravlić, 6.

[436] Acta Prov. Šupuk, 33, 81.

među kojih i Lovru Kalandrina iz Sinja, komu je dao ime Fra Ivan. Istoga dana slijedeće godine sva su četvorica položili zavjete na ruke O. Luke Koštana, samostanskog gvardijana.[437] Nakon novicijata učio je filozofiju i bogoslovlje u Šibeniku.[438] U prosincu god. 1817 rekao je prvu Misu u Sinju.[439] Na 8. V. 1818 poslan je u Šibenik, da proslijedi nauke kao studens generalis.[440] Na 25. XI. 1821 imenovan je lektorom filozofije u Visovcu. Na kapitulu u Visovcu, 20. I. 1823, premješten je u Split za vikara, te je ujedno predavao filozofiju.[441] Na 14. I. 1825, nakon dovršena tečaja filozofije, proglašen je zajedno s O. Franom Škaricom lektorom bogoslovlja.[442] Na kapitulu u Zaostrogu, 15. X. 1823, izabran je za definitora, a na kapitulu u Omišu, 20. X. 1838, za provincijala. God. 1854 pretsjedao je kapitulu u Visovcu.[443] Bio je dobar propovjednik i još bolji pjevač, tako da je zanosio svojim glasom. Preminuo je u Karinu od kapi, 12. I. 1873, u 79. godini života.[444]

12. Škarica O. Frano. — Kako smo već vidjeli, O. Škarica je, 26. X. 1826, radi potrebe provincije, premješten iz Makarske u Split. Tu je predavao filozofiju do god. 1829. Tada se je već provađala reforma školâ, pa se, prema školskom sistemu austrijske vlade, nije više ni učila filozofija u strogom smislu.

13. Lektori moralnog bogoslovlja

Moralno, odnosno dušobrižno bogoslovlje počelo se je predavati u samostanu Gospe od Zdravlja god. 1736, nakon proglašenja hospicija pravim samostanom, te je prvim lektorom imenovan kustod provincije O. Petar Karapandža. Ali i 3 godine prije toga, t. j. god. 1733 spominje se kao lector moralis O. Ante Dedić iz Sinja.[445] Međutim, sistematski,

---

[437] Acta Prov. Šupuk, 92; Acta Prov. Radonić, 39.
[438] Acta Prov. Radonić, 20.
[439] Acta Prov. Radonić, 89, 102.
[440] Reg. Prov. Koštan, 12, 141.
[441] Acta Prov. Ravlić, 9.
[442] V. gore s. 345 sl.
[443] Bačić, Nekrolog, 131 i drugi nekrolozi.
[444] Archiviolum a. 1732—1735, 1. 62/2.
[445] LAPM, 429. Službu je nastupio 21. X. 1754. Acta Prov. Despot, 41.

u koliko je zabilježeno u arhivalnim knjigama, počelo se predavati god. 1754. Stoga ćemo od ove godine slijediti niz redovnika, kojima je bila povjerena ta služba.

1. Buljan O. Frano. — Ovo je O. Frano Buljan stariji, o kom smo vidjeli, da je bio lektor filozofije u samostanu Gospe od Zdravlja. Lektorom moralnog bogoslovlja imenovan je na kapitulu u Sinju 13. VIII. 1754.[446] Ostale zgode iz njegova života već smo naveli.

2. Kojić O. Jeronim. — Kao lektor moralnog bogoslovlja O. Franu Buljana naslijedio je, 18. X. 1757, O. Jeronim Kojić.[447] O njem smo govorili na više mjesta, posebno kad je bio govor o istaknutim propovjednicima riječi Božje.

3. Grubišić O. Paškal. — Kao lektora moralnog bogoslovlja nalazimo ga god. 1764. U toj službi ostao je do god. 1773.[448] Vidjeli smo, da je kroz to neko vrijeme predavao i filozofiju.

4. Gudelj O. Jeronim. — Božo Gudelj iz Župe imotske ušao je u Franjevački Red u Visovcu 18. VI. 1760 i dobio ime Fra Jeronim.[449] Na 4 siječnja 1768 dozvolio mu je provincijal O. Petar Filipović, da reče Mladu Misu u Imotskom.[450] Na 16 ožujka slijedeće godine, položivši ispite, postao je lector artium u Šibeniku.[451] Svršivši tečaj filozofije, imenovan je lektorom bogoslovlja, i 30. VI. 1773 prešavši u Split, naslijedio O. Paškala Grubišića kao lektor moralnog bogoslovlja.[452] Na 6 veljače 1775 dobio je dozvolu da putuje u Mletke radi nekih primorskih samostana. Na 26 listopada 1775, na osnovu prethodnog natječaja, imenovan je generalnim lektorom u Šibeniku mjesto O. Ivana Raičevića.[453] Dozvolom provincijala O. Paškala Grubišića obukao je za brata lajika 12. XI. 1781, u Splitu na Dobromu

[446] LAPŠ, I, 356; LAPM, 462; Acta Prov. Marianović, 15.

[447] Acta Prov. P. Filipović, 207; Prot. Prov. Maroević, 104; LAPŠ, I, 417, 425; LAPM, 548, 566.

[448] LAPM, 479.

[449] LAPM, 551.

[450] LAPM, 553.

[451] Prot. Prov. Maroević, 104, 110, 140; Prot. Prov. Radman, 35.

[452] Prot. Prov. Radman, 114, 117.

[453] Reg. Prov. Grubišić, 98.

mladića Jurja Radeljka, komu je dao ime Fra Didak.[454] Slijedeće godine ponovno je putovao u Mletke zbog posala imotskog samostana.[455] God. 1785 postao je župnikom Doca u Šibeniku, pridržavši generalni lektorat.[456] Prije nego je postao župnikom propovijedao je po raznim mjestima u Dalmaciji, napose u Skradinu i Visu.[457] Na 17 veljače 1786 umro je u Šibeniku od kapi u 40. godini života.[458]

5. Elez O. Bonaventura. — U više navrata imenovan je lektorom moralnog bogoslovlja kao što je bio u više navrata magister iuvenum. Prvi put je imenovan 30. I. 1775, drugi put 15. XI. 1789, treći put 18. VI. 1797, četvrti put 23. VI. 1800, i tad je ostao do pred kraj god. 1804.[459] Drugo nam je o njemu poznato.

6. Kavis O. Josip. — Ivan Kavis (Kavić), rođen u Sinju u tvrđavi, ušao je u Franjevački Red u Visovcu 7. travnja 1738 i dobio ime Fra Josip.[460] Nakon svršenih nauka imenovan je na definitorijalnom sastanku u Makarskoj, 19. X. 1750, lektorom filozofije i propovjednikom u Kninu.[461] Na definitorijalnom sastanku u Živogošću, 29. VI. 1755, izabran je za gvardijana u Kninu.[462] Slijedeće godine, 19. XI., postao je magister iuvenum, lektor moralnog bogoslovlja i propovjednik, isto u Kninu.[463] Na 28. V. 1758 ponovno je izabran za gvardijana u Kninu.[464] Na 7. VI. 1767 imenovan je lektorom moralnog bogoslovlja i učiteljem mladeži u Visovcu.[465] Na 1. srpnja 1768, nakon položena ispita, postavljen je za provincijalnog lektora bogoslovlja u Zaostrogu.[466] Do malo se odrekao procincijalnog lektorstva, pa je,

[454] Reg. Prov. Maroević, 134.
[455] Reg. Prov. Maroević, 299.
[456] Reg. Prov. Raičević, 141; Reg. Prov. Raičević, 103.
[457] Reg. Prov. Loze, 41.
[458] LAPŠ, II, 43; Prot. Prov. Radman, 69; Reg. Prov. Bilušić, 106; Reg. Prov. Sekula (Split), 168; Reg. Prov. Prgomet (Split), 186; Reg. Prov. Lovrić (Split), 35, 97, 205.
[459] LAPM, 316.
[460] LAPM, 403.
[461] LAPM, 438.
[462] LAPM, 447 sl.
[463] LAPM, 463.
[464] LAPM, 537; Acta Prov. Staničić, 60.
[465] Acta Prov. Staničić, 132; LAPM, 553.
[466] LAPM, 553.

7. VIII. 1769, premješten u Sinj kao lektor moralnog bogoslovlja i kao godišnji propovjednik.[467] Od god. 1772 do god. 1776 bio je župnik u Turjacima kod Sinja.[468] Na 2 veljače 1776 stavljen je u redovničku obitelj u Splitu, a na kapitulu u Zaostrogu, 30. lipnja iste godine, imenovan je lektorom moralnog bogoslovlja, i kao takav ostao do god. 1786.[469] Dva puta udarila ga je kap. Kad ga je udarila drugi put, jedva je mogao primiti sv. ulje, te je preminuo u Splitu 19. XI. 1789 u 66. godini života.[470]

7. Bilas O. Bonaventura. — Lektorom moralnog bogoslovlja imenovan je na kapitulu u Visovcu 27. VI. 1791 i opet na definitorijalnom sastanku u Kninu 12. XI. 1795.[471] Druge zgode njegova života vidjeli smo, kad smo govorili o učiteljima mladeži.

8. Glumčević O. Josip. — Predavao je moralno bogoslovlje od 28. X. 1798 do sredine god. 1800, kad ga je naslijedio O. Bonaventura Elez.[472] Ostalo smo vidjeli, kad smo radili o redovnicima svetog života i istaknutim propovjednicima.

9. Balin O. Jeronim. — Kao lektor moralnog bogoslovlja naslijedio je O. Bonaventuru Eleza 10. XII. 1804.[473] O njemu smo već više puta govorili, osobito pri raspravljanju o redovnicima svetog života.

10. Ostojić O. Ilija. — Već smo vidjeli, da je za više godina predavao filozofiju. U isto vrijeme predavao je i moralno bogoslovlje, posebno god. 1816—1822. Nakon toga, uslijed provađanja reforme školâ, moralno se bogoslovlje

---

[467] Prot. Prov. Maroević, 88; Prot. Prov. Radman, 99.

[468] LAPŠ, II, 82, 267, 303, 451; Prot. Prov. Radman, 112, 139; Reg. Prov. Raičević, 45; Reg. Prov. Grubišić, 46; Reg. Prov. Maroević, 109, 369. Na kapitulu u Imotskom, 25. VI. 1782, bilo je predviđeno, da će moralno bogoslovlje predavati gvardijan samostana i bivši kustod O. Frano Vučković; ali je i dalje s predavanjem nastavio O. Kavis. Reg. Prov. Maroević, 22, 109. Vjerojatno je predavao do god. 1789, jer službene knjige drugoga ne spominju, a njega navode kao lector theologus. Reg. Prov. Loze, 96.

[469] Reg. Prov. Bilušić, 187.

[470] Reg. Prov. Bilušić, 222.

[471] Reg. Prov. Prgomet (Split), 88, 113.

[472] Reg. Prov. Dorotić (Split), 118.

[473] Acta Prov. Šupuk, 128; Acta Prov. Radonić, 103; Reg. Prov. Koštan, 59, 109.

nije više učilo odjelito od drugog bogoslovlja, pa redovito nijesu bili ni postavljani lektori samo za moralno bogoslovlje.

14. Profesori u nadbiskupskom sjemeništu

Naša je provincija imala u prošlosti toliko učenih redovnika, da je s njima providala ne samo svoja učilišta, nego ih je mogla slati i na druga učilišta bilo u državi bilo izvan nje. Tako je dobar broj dala i nadbiskupskom sjemeništu u Splitu. Budući da su ti profesori stanovali u samostanu Gospe od Zdravlja i djelovala u Njezinu svetištu, ovdje ćemo ih navesti s glavnim potezima iz njihova života.

1. Šitović O. Lovro. — O njemu smo već više puta govorili, posebno u poglavlju o ustanovljivanju samostana. Tad smo vidjeli, da je O. Lovro predavao od god. 1716 naprijed, najprije filozofiju, pa onda bogoslovlje, s najvećim zadovoljstvom pobožnog nadbiskupa Stjepana Cupilli.[474]

2. Nagnanović O. Bernardin. — Bio je profesor god. 1717, u isto vrijeme kad i O. Lovro Šitović. On je naime predavao bogoslovlje u Šibeniku. Šibenski samostan došao je te godine u teško stanje, pa nije mogao uzdržavati učilišta. Tad je plemeniti nadbiskup Stjepan Cupilli pozvao u svoje sjemenište ne samo franjevačke profesore, nego i đake, da će ih uzdržavati troškom splitske crkve. Tom prigodom s O. Lovrom Šitovićem došao je i O. Bernard Nagnanović iz Brotnja u Hercegovini.[475] U Red je stupio u Zaostrogu 10. V. 1700. Više bogoslovne nauke svršio je u Italiji. Na 24. VI. 1715 imenovan je lektorom bogoslovlja u Budimu. Na kapitulu u Šibeniku, 1. VI. 1717, imenovan je tajnikom provincije.[476] Tada se nalazio u Zaostrogu. Ali

---

[474] V. gore s. 35 sl., 44—50; Lulić, Stato della Dalmata Francescana Provincia, 49.

[475] LAPM, 104, 115—117. Norinije, starogradanin neretvanski (O. Luka Vladmirović), nateže, da je iz Neretve. V. Pripisagnie poçetka kragliestva bosanskoga, Mleci 1775, 69. »Starinski mrtvar« u Zaostrogu bilježi, da je iz Gabele u Neretvi. To nam se ne čini vjerojatnim, jer LAPM, 104 kaže izričito, da je iz Brotnja. Tvrdnja ovog mrtvara čini nam se tim manje vjerojatnom, što je u njemu netačna i godina smrti. I najstariji nekrolog u Šibeniku bilježi, da je iz Gabele.

[476] LAPM, 36; LAPŠ, I, 111.

prije nego mu je stigla vijest o imenovanju, preminuo je 23. VI. 1717.[477] Ostavio je u rukopisu »Notitiae Bosnae Argentinae«.

3. Lekušić O. Marijan. — Nadbiskup Cupilli u svom pismu od 12. V. 1718 spominje ga kao profesora filozofije u sjemeništu.[478] Rodom je iz Mostara. U novicijat je ušao u Visovcu 2. VII. 1708. Primio ga je eksprovincijal O. Marko Budalić-Radić iz Makarske, kao delegat za primorske krajeve.[479] Kad je sršio nauke, profesorom filozofije bio je u Splitu prvi put god. 1718, drugi put je imenovan na kapitulu u Visovcu, 16. VI. 1720, jer je god. 1719 filozofiju predavao O. Ante Bandić.[480] Na kapitulu u Požegi, 7. IX. 1723, postao je tajnikom provincije.[481] Na 24. VI. 1728 imenovan je lektorom moralnog bogoslovlja i propovjednikom u Sinju.[482] Na sastanku u Sinju, 20. V. 1730, bio je premješten u istom svojstvu u Makarsku, ali se zahvalio i pošao u Mletke, da dobije dozvolu za obnovu samostana u Karinu.[483] Kad su Turci g. 1523 porušili hrvatski grad Karin, srušili su i franjevački samostan, koji je bio poklonio hrvatski velmoža iz Karina Nikola Plančić i njegova supruga Elizabeta. Ali, kad su Turci iza Bečkoga rata (1683) potjerani iz Bukovice i Kotara, naša su braća odredila obnoviti samostan u Karinu. To su svjetovali i potpomogli nadbiskup zadarski Vicko Zmajević, biskup ninski Ivan Andrija Balbi i novigradski providur Barbaro. Bilo se pokušalo god. 1723 ustanoviti samostan u Novom pod Velebitom, te je bio određen pretsjednikom O. Frano Kaime-Ćozić iz Vinjerca; ali, kako se u njemu ohladio zanos, tako je prestalo i nastojanje

---

[477] »Starinski mrtvar« u Zaostrogu bilježi njegovu smrt na 7. X. 1720. Stavka o godini nije tačna, a nije vjerojatna ni stavka o danu i mjesecu, jer je obavijest o imenovanju mogao kroz to vrijeme davno primiti. Najstariji nekrolog u Šibeniku stavlja nadnevak smrti 23. VI. 1717, što odgovara i vjerojatnosti i istini. **Bačić**, Nekrolog, 239 bilježi mu smrt na 5. X. 1717.

[478] Stampa al laudo dei P. P. Bosnesi, 52 sl.; **Zlatović**, Monografije, 274 sl.; Franovci, 205 sl.

[479] LAPM, 62, 77.

[480] LAPM, 124, 136.

[481] LAPM, 152.

[482] LAPM, 205, 212.

[483] LAPM, 219.

oko podizanja tog samostana.[484] God. 1724 pokušano je obnoviti i karinski samostan, pa je god. 1724 i 1725 O. Kaime-Ćozić bio izabran pretsjednikom hospicija i naređeno da se residencija gradi; ali je stvar opet zapela.[485] Duždova dozvola dobivena je tek 31. kolovoza 1730 nastojanjem O. Lekušića. Na 12 studenoga iste godine novigradski providur Barbaro, u prisutnosti mnoštva naroda koji se bijaše skupio, pred seoskim knezom Vukašinom Dmiovićem, njego-

Franjevački samostan Karin s okolicom

vim bratom župnikom i trima starcima iz sela, pročita povelju i preda starešinstvu provincije, t. j. O. Anti Markoviću, provincijalu, i ostalim članovima definitorija, koji bijahu došli u Karin s O. Lekušićem, samostanske zidine s okolnim mjestima prema odredbi povelje. Pretsjednikom budućeg hospicija bi imenovan O. Kaime-Ćozić. On, O. Franjo Boccana iz Bergama i O. Lekušić počeše tada obnavljati i podizati crkvu sa samostanom. Obnavljanje je toliko napredovalo, da je na kapitulu u Slavonskom Brodu. 25. VIII. 1732, O. Lekušić izabran gvardijanom novog samostana u Karinu.[486] On je obnovio službu Božju u crkvi, obnovio sa-

[484] LAPM, 163.

[485] LAPM, 163, 167. **Zlatović**, Monografije, 363. Od god. 1725 do 1730 više se ne spominje u LAPM.

[486] LAPM, 224, 232; **Zlatović**, Monografije, 364—367; **Bačić**, Nekrolog, 171 sl.

mostan i toliko dobra učinio, da se mora smatrati najvećim dobročiniteljem tog samostana. — U postanku provincije imenovan je g. 1735 za definitora. Od god. 1738 ponovno je bio tajnikom provincije. Na 1. XII. 1740 izabran je za gvardijana šibenskog samostana i kao takav preminuo u Šibeniku, 12. I. 1742, u 65. godini života.[487] Bio je čovjek neumoran. On je dao početak provincijalnom arhivu, u kom su nam sačuvane tolike dragocjene uspomene iz prošlosti, i radio na njemu do pred smrt. Izdao je »Bogoljubna razmišljanja o tajstva odkupljenja čovječanskog sv. Bonaventure kardinala«, 1. izd. oko g. 1742, 2. izd. Mleci 1730, 8⁰, s. 164.[488] Napisao je također i ostavio u rukopisu povijest karinskog samostana ili Liber archivialis conventus, koji se čuva u arhivu istog samostana.[489]

4. Bandić O. Ante. — Spomenuli smo da je bio profesorom god. 1719. Imenovan je na definitorijalnom sastanku u Našicama, 18. VI. 1719, zajedno s O. Lovrom Šitovićem.[490] Rodom je iz Goranaca kao i O. Karapandža. Pri bijegu naroda iz Hercegovine pod O. Marinovićem doveli su ga roditelji još malena u Potravlje. Odgojio se u samostanu Živogošće. Više nauke svršio je u Italiji. Nakon toga postao je lektorom bogoslovlja u Udinama, god. 1715 u Šibeniku, 1716 u Budimu.[491] U Budimu se upozna s princom

[487] LAPM, 303, 322, 333, 338.

[488] **Kukuljević**, Bibliografija, I, 85; **Šafarik-Jireček**, Geschichte, II, 252; **Ljubić**, Ogledalo, II, 456; **Zlatović**, Franovci, 472. Ovu je knjigu neki Bugarin preveo s latinskoga jezika davno prije našega O. Lekušića. On je taj prevod preudesio za hrvatski narod.

[489] **Prohaska**, Das kroat.-serb. Schrifttum, 137 kaže, da je ostavio u arhivu u Šibeniku rukopis o kulturnoj povijesti Bosne i Hercegovine. Valjda on to zamijenjuje s rukopisom O. Bernardina Nagnanovića »Notitiae Bosnae Argentinae« ili s njegovim »Liber Archivialis Provinciae«, koji se nalazi u arhivu šibenskog samostana i u kom je povijest bosanskih, hrvatskih i dalmatinskih samostana, t. j. sviju samostana velike bosanske provincije prije razdijeljenja. — Od ove njegove vijesti još je nepouzdanija ona, da je O. Lekušić rado općio sa svjetovnim osobama obojega spola i da su mu to braća zamjerala, a on, da okaje sablazan, da je izdao Razmišljanjá sv. Bonaventure. O. Lekušić bio je ugledna ličnost i obnašao važne službe u provinciji i prije i poslije nego je izdao Bogoljubna razmišljanja. Sama okolnost, da ga je god. 1735 vrhovno starešinstvo Reda imenovalo definitorom provincije, dokazuje, da je tvrdnja g. Prohaske bez ikakva temelja, a u arhivalnim knjigama nigdje joj nema araga.

[490] LAPM, 124.

Eugenom Savojskim, koji ga povede u Beč i preporuči caru. Kod cara sretno riješi neke raspre, koje su se vodile kod Papina Nuncija, na korist provincije, i sačuva pravo provincije na samostane u Temišvaru i Stolnom Biogradu. Isti princ Eugen bio mu je toliko naklon, da je na svom otoku Tukelje na Dunavu podigao franjevački samostan. Ali, budući da je taj samostan bio blizu samostana u Budimu, Franjevci ga napustiše.[492] Bio je vrijedan propovjednik i propovijedao je na hrvatskom i talijanskom jeziku. Imao je divan glas, a vrlo dobro je poznavao glazbu i crkveno pjevanje. Pod starost je boravio u Omišu, gdje se dao na gradnju crkve. Dugo je bolovao od uloga, a za sedam godina tako je bio prikovan na krevet, da nije mogao sobom micati nego su ga drugi hranili. Omiški samostan ubraja ga među svoje najveće dobročinitelje. Dugu i tešku bolest podnosio je ustrpljivo, te je pobožno preminuo 7. ožujka godine 1740.[493] Više spisa ostavio je u arhivu omiškog samostana. Norinije, starogradanin Neretvanski (O. Luka Vladmirović) kaže, da je napisao na talijanskom jeziku život O. Lovre Šitovića i da se nalazi u samostanskom arhivu u Živogošću.[494] Ljubić veli, da je taj životopis u Zaostrogu.[495] Ja sam više puta prevrnuo jedan i drugi arhiv, ali tom životopisu nigdje traga.

5. Perić O. Ante. — O njemu smo vidjeli, da je za 18 godina predavao bogoslovlje s najvećim priznanjem nadbiskupa Garanjina i sviju dalmatinskih biskupa. U samostanskom arhivu u Makarskoj nalaze se 3 rukopisna sveska filozofskih i bogoslovnih djela, koja se njemu pripisuju. Prvi svezak nosi naslov: »Disputationes in unirsam Arlis Logam juxta mentem Venblis ac Sublis Docris Ioannis Ds. Scoti Thgorum oium Prinpis feliciter inpiunt«. Ispred toga piše: Usui inservit Fris Antonii Perich ab insula Pharensi Ordinis Mirum S. Patris Francisci 1474«. Drugi svezak nema naslova, a radi o dogmatskim pitanjima. Na omotu iznutra piše:

---

[491] LAPM, 104, 109; **Zlatović**, Franovci, 277; **Bačić**, Nekrolog, 53.

[492] LAPS, I, 101; **Zlatović**, Franovci, 277.

[493] LAPM, 338; **Zlatović**, Franovci, 277 sl. **Bačić**, Nekrolog, 53 netačno bilježi njegovu smrt na 8 ožujka 1742.

[494] Pripisanje, 69.

[495] Ogledalo, II, 418.

»Usui inservit Patris Antonii Perich ab insula Pharensi Lectoris Artium 1756«. Ova dva sveska vjerojatno nijesu njegova djela. To se zaključuje iz različitoga rukopisa kao i okolnosti, što na kraju ovog drugog sveska piše: » In donum mihi Fr. Antonio Perich fuerunt dãtae«. To je pobrisano pa napisano: »Ex Superiorum per. su (permissu) Usui inservit Fris Antonii Perich ab insula Pharensi 1755«. Ali je treći svezak sigurno njegov, i to iz vremena kad je predavao u sjemeništu. To je označeno na samom naslovu knjige, koji glasi: »Epitomen Theologiae Moralis Auctore R. P. Antonio Perich Pharens. Diecesis in Archiepali Semrio Spalatens Sac. Theol. Lectore dictatum Auditoribus Anno Dni. MDCCLXX«. Ovaj svezak, u obliku 21 cm. duljine a 15 cm. širine, ima listova 64 više 5.

6. Perić O. Frano Ante. — I o njemu smo vidjeli, kad smo govorili o propovjednicima, da je predavao filozofiju u sjemeništu — koje je od god. 1828 biskupsko, jer je tada reorganizirana crkvena hierarhija u Dalmaciji i Split sveden na biskupiju bulom »Locum B. Petri« od 30. VI. 1828 — od god. 1824 unaprijed, vjerojatno do god. 1838.

7. Kalandrin O. Ivan. — Govoreći o lektorima filozofije u samostanu Gospe od Zdravlja, vidjeli smo, da se u njihovu broju nalazi i O. Ivan Kaladrin iz Sinja. Tu smo spomenuli, da je imenovan i profesorom bogoslovlja u sjemeništu 20. I. 1825. Koliko je vremena predavao, nije nam poznato; ali je sigurno, da je tu službu napustio prije nego je izabran za provincijala, 22. X. 1838.

15. Povjerenici Svete Zemlje

Do svršetka svjetskog rata Sveta Zemlja nalazila se je pod turskim jarmom. Mjesta, koja je naš božanski Spasitelj natopio Svojom krvlju i Svojim životom posvetio, bila su u vlasti Njegovih neprijatelja. Kršćanski vladari pokušavali su u srednjem vijeku da ih oslobode; ali nesloga kao i druge okolnosti bile su uzrokom, da su ostala u ropstvu još malne 7 stoljeća. OO. Franjevci, čuvari svetih mjesta od vremena, kad je sv. O. Franjo god. 1215 putovao s Križarima u Sv. Zemlju, mogoše ih sačuvati jedino uz nadčovječje

žrtve vlastitih života i krvi kao i silnih svota novca i mita, kojima su zasićivali pohlepu nezasitnih gospodara.

Sredstva za uzdržavanje svetih mjesta od početka do danas proviđali su vjernici svega svijeta. Glavna briga za sabiranje padala je na Franjevački Red. Stoga su se po svemu katoličkom svijetu nalazili t. zv. Povjerenici Sv. Zemlje, kojima je bila zadaća, da u svojim krajevima podržavaju i šire ljubav prema svetim mjestima i sabiru milodare za njihovo uzdržanje. Za svaki narod bio je postavljen jedan opći Povjerenik ili Komisar Sv. Zemlje, a kod većih naroda i država nalazilo se po nekoliko njegovih zamjenika zvanih Vicekomisari ili Podpovjerenici Sv. Zemlje, koji su u svom djelokrugu vršili istu zadaću, ovisno od općeg Povjerenika. U našim krajevima pod mletačkom vlašću takav zamjenik ili Vicekomisar nalazio se u samostanu Gospe od Zdravlja u Splitu, i to sve do vremena kad je Austrija i tu crkvenu stvar htjela urediti na svoj način. U samostanu Gospe od Zdravlja i sada se nalazi pečat Povjerenika s natpisom: *Sig. V. Commiss. Terrae Sanctae.*

Ovdje ćemo u kratko spomenuti redovnike, koji su obnašali službu i čast Podpovjerenika Sv. Zemlje.

1. Pavlović O. Bernardin. — Kad smo govorili o apostolima Gospe od Zdravlja, vidjeli smo, da je O. Bernardin Pavlović bio zamjenik Povjerenika Sv. Zemlje, i to ne samo za Dalmaciju, nego i za mletački dio Albanije. On je tu službu obnašao još dok su naša braća boravila kod Gospe od Pojišana, god. 1722, pa sve do svoje smrti u Splitu 18 VI. 1763.[496]

2. Matić O. Frano. — On je naslijedio O. Pavlovića kao zamjenik Povjerenika Sv. Zemlje. Rodom je iz Čavoglava župe Kljaci kod Drniša. U Red je stupio u Visovcu 31. V. 1731.[497] God. 1736 pošao je u Italiju na više nauke.[498] Na 28. IV. 1760 dobio je dozvolu da pođe u Mletke za kapelana i ispovjednika u bolnici.[499] Na povratku, nakon smrti O. Pavlovića, imenovan je njegovim nasljednikom u Po-

[496] V. gore s. 72 sl., 217 sl.
[497] LAPM, 228.
[498] LAPM, 317.
[499] Acta Prov. Marijanović, 130.

vjereništvu Sv. Zemlje. Tada je boravio u Sinju i g. 1765 O. Jeronimu Barezi poklonio 96 librica za gradnju crkve Gospe od Zdravlja.[500] God. 1767 i 1768 boravio je na Visovcu.[501] Na kapitulu u Makarskoj, 30. III. 1770, izabran je za gvardijana u Kninu.[502] God. 1777 nalazio se u Šibeniku, ali tada nije više bio zamjenikom Povjerenika.[503] Preminuo je 8. V. 1786 u Šibeniku u 70. godini života.[504] God. 1762 objelodanio je u Mlecima »Jezgru istumačenja stvari najpotrebitijih našega spasenja«.[505]

3. Dragičević O. Mihovil. — Bio je Vicekomisarom još god. 1773, jer je kao takav premješten u Šibenik 5. kolovoza 1773.[506] U njegovo vrijeme bilo je u Redu više Dragičevića. Dok je on učio filozofiju i bogoslovlje u Zaostrogu god.. 1765, tu su se nalazila dva Dragičevića: O. Petar i O. Andrija. Prvi je bio gvardijan, drugi definitor.[507] Obojica su jednako kao i naš Fra Mijo iz Vrgorca. Ali je u isto vrijeme bio u provinciji i drugi O. Mijo Dragičević. No taj je iz Lovinca u Lici.[508] Gotovo u isto doba živjeli su još O. Josip Dragičević, O. Frano Dragičević i drugi. Naš O. Mijo rodio se god. 1745. Početne škole svršio je u samostanu Zaostrogu, gdje je i stupio u Red god. 1762 i učio filozofiju i bogoslovlje.[509] Više bogoslovne nauke svršio je kao studens generalis u Šibeniku.[510] Bio je župnik u Vrgorcu i na drugim župama. God. 1770 boravio je u Zaostrogu kao član redovničke obitelji.[511] U travnju g. 1772 i 1773 putovao je

---

[500] Libro di fabrica della chiesa, Entrata, 7.

[501] Acta Prov. Staničić, 36, 104.

[502] LAPM, 566; Prot. Prov. Maroević, 16.

[503] Reg. Prov. Raičević, 128.

[504] Reg. Prov. Loze, 41; **Bačić**, Nekrolog, 202.

[505] **Kukuljević**, Bibliografija, I, 93; **Šafarik-Jireček**, Geschichte, II, 72 ne znaju, da je O. Matić pripadao Franjevačkom Redu: »Frano Matić (1762) wahrscheinlich ein Priester«. A ni Kukuljević ne označuje ga ni kao Franjevca ni kao svećenika. **Ljubić**, Ogledalo, II, 462 kaže o njemu: »Vjerojatno bošnjak i svećenik«. **Zlatović**, Franovci, 472.

[506] Prot. Prov. Radman, 37.

[507] Acta Prov. P. Filipović, 36, 63.

[508] **Bačić**, Nekrolog, 71.

[509] **Bačić**, Nekrolog, 435.

[510] Acta Prov. Staničić, 103.

[511] Prot. Prov. Maroević, 27.

u Mletke. Službene knjige navode, da je putovao zbog nekih vlastitih posala.[512] Vjerojatno je taj put poduzimao kao zamjenik Povjerenika Sv. Zemlje, jer je kao takav 5. kolovoza 1773 dodijeljen redovničkoj obitelji u Šibeniku.[513] Na 11 listopada 1777 premješten je u Split. Nekoliko dana kasnije, t. j. na definitorijalnom sastanku izabran je za vikara splitskog samostana. Na 30. VI. 1779 izabran je za vikara u Zaostrogu.[514] God. 1882 postao je provincijalom albanske provincije.[515] Nakon povratka u provinciju boravio je u Zaostrogu.[516] Obolivši, pošao je u Makarsku, da traži lijeka. Ali se bolest pogoršala i tu je preminuo, 19. II. 1790, u 45. godini života.[517] Preveo je na hrvatski Oficij Bl. Dj. Marije. God. 1779 objelodanio je u Mlecima »Ispitanja svrhu sv. Redova i Sakramenta, u općinu izvađena iz više knjiga«.[518] U rukopisu je ostavio »Disputationes in universam Aristotelis Logicam iuxta mentem Ioannis Duns Scoti«.[519]

4. Kukavica-Vujavić O. Josip. — Poslije O. Pavlovića najdulje je službu zamjenika Povjerenika Sv. Zemlje obnašao O. Josip Kukavica-Vujavić iz Karina. On je tu službu primi g. 1782 i vršio do g. 1822, t. j. do smrti. Rodio se u Karinu,[520] nekad slavnom rimskom i hrvatskom

---

[512] Prot. Prov. Maroević, 114, 118.

[513] Prot. Prov. Radman, 37.

[514] Reg. Prov. Raičević, 45, 71, 161.

[515] Reg. Prov. Maroević, 270. **Lulić**, Stato della Dalmata Francescana Provincia, 49 stavlja ovo njegovo imenovanje u god. 1788. U Liber Archivalis Conv. B. M. V. Zaostrogii nalazi se uklopljeno pismo, kojim on kao Minister Provincialis Albaniae, 22. VI. 1782, ovjerovljava prepis neke isprave Sv. Stolice od 12. VIII. 1768.

[516] Reg. Prov. Maroević, 270; Reg. Prov. Loze, 15, 120, 188.

[517] Reg. Prov. Bilušić, 187. Jednako Starinski mrtvar u Zaostrogu. **Bačić**, Nekrolog, 435 netačno kaže, da je umro u Zaostrogu. Visovački nekrolog bilježi njegovu smrt na 20. II. 1790.

[518] O prvoj knjižici ne znamo ni godinu ni mjesto izdanja. Druga, u 12^0, obuhvata 288 stranica, ponovno je tiskana u Zadru g. 1800, u 8^0 sa 286 stranica. **Kukuljević**, Bibliografija, I, 35; **Šafarik-Jireček**, Geschichte, II, 224, 267; **Ljubić**, Ogledalo, II, 466; **Zlatović**, Franovci, 470.

[519] **Bačić**, Nekrolog, 435.

[520] Rimski grad Corinium—Karin razorili su Goti. U sedmom vijeku obnovili su ga Hrvati, pa se je u njemu razvio bujan život hrvatskih plemića, od kojih su bili najznamenitiji Lapsanović-Lapsan-Corinenses-Karinjani, »genus nobilium Croatorum«, jedne od 12 hrvatskih plemićkih obitelji.

gradu, od pravoslavnih roditelja. Od katoličkih kuća tu je samo franjevački samostan, jedino žarište duhovnog života za cijelu Bukovicu i Kotare od Šibenika do Zadra i Velebita. Kako je bio pravoslavne vjere, najprije je bio poučen u razlikama između jedne i druge vjere.[521] Zatim je s drugim mladićima išao u školu. Kad se je dovoljno poučio, stupio je s Fra Anđelom Simelli iz Šibenika u novicijat u Visovcu,[522] 29. XII. 1743, i uzeo ime Fra Josip.[523] Po ovlaštenju provincijala O. Petra Karapandže, redovničko odijelo na nj je stavio visovački gvardijan O. Pavao Maretić iz Mirlovića, a učitelj u novicijatu bio mu je O. Josip Brčić iz Otoka kod Sinja.[524] Slijedeće godine položio je zavjete na ruke kustoda O. Stjepana Brakusa (starije-

---

God. 1523 porušili su ga Turci, i kasnije obnovili, a za kandijskoga rata (1645—1669), da ga ne uživaju Turci, uništili su ga Mlečani. Turci su ipak kasnije nešto obnovili, ali kad su bježali iz Dalmacije, zapališe ga sa svima kućama jednako kao i Nadin i druge gradove. Od tada je konačno propao glasoviti grad Karin. Kninski serdar Jakov Sinobad, katolik i subrat naše provincije (preminuo u Splitu 11. IV. 1749), naselio je god. 1715 u Karinu nekoliko pravoslavnih obitelji iz Modrina sela. Od tada su u Karinu, uz franjevački samostan, samo pravoslavni. **Bačić**, Nekrolog, 155.

[521] **Bačić**, Nekrolog, 157 sl. navodi jednu zgodu, koja bi popratila njegovo rođenje i ulaz u Red. Njegova majka bila bi s ostalim okolnim pravoslavnim vjernicima došla na zavjet sv. Paškalu, kao što i sada dolaze jednako kao i katolici, 17. svibnja svake godine. Tom prigodom osjetila bi da je došlo vrijeme da rodi, i da bi kraj samostana bez muke rodila muško dijete, maloga Pavla. Tada bi ga donijela O. gvardijanu i poklonila sv. Paškalu, da bude Franjevac, kad ga je rodila na dan sv. Paškala. O. gvardijan da joj je rekao, da prima maloga, ali neka ga prije uzgoji i onda dovede, jer da će on biti dika njihova roda i našega Reda. Da je muž bio sporazuman i, kad je dječak odrastao, da ga je doveo u samostan i predao redovnicima. — Ova zgoda, koliko je u sebi idilična, toliko je nevjerojatna, ako se je morala dogoditi oko god. 1720, kad se — prema arhivalnim izvorima — drži da se je on rodio, jer prije god. 1732 ili barem prije 1730 u Karinu nije bilo ni samostana ni crkve a ni gvardijana, koji bi one riječi rekao majci O. Kukavice. Ako bi takova zgoda popratila njegov ulazak u Red, onda bi se morala dogoditi god. 1730 unaprijed; ali ni to nije moguće, jer bi u tom slučaju, kad je ušao u Red, imao najviše 13 godina, jer je sigurno da je u Red stupio 29. XII. 1743. V. LAPM, 367.

[522] Iz gornje bilješke slijedi, da se je sve ovo moralo dogoditi u Visovcu, gdje je stupio u novicijat, jer tada u Karinu još nije bilo samostana.

[523] LAPM, 367.

[524] LAPM, 353 sl.

ga) iz Tribounja kod Drniša. Više nauke svršio je u Budimu, gdje je postao generalnim lektorom i vojnim kapelanom. Izvanredno se razumio u satove. Svi naši samostani imali su po jedan njegov veliki sat, a i mnogi gradovi ponosili su se njegovim satovima, jer su bili vrlo dobri, a navijali su se svaki mjesec dana.[525] — O. Kukavica uživao je veliki ugled koliko kod puka toliko kod velikaša. Kad je god. 1797 propala mletačka republika, prije nego bi francuska zaposjela Dalmaciju, Splićani, na savjet Don Ignacija Bakotića iz Kaštela, odlučiše se pridružiti ugarskoj kruni pod Austrijom, da budu dio hrvatske države, s kojom su nekoć bili u zajednici. Sastaviše adresu privrženosti caru i svoje predaje ugarskoj kruni. Zamoliše našega O. Josipa, da bi on tu adresu odnio u Beč. Ali on je tada imao preko 70 godina i nije se smatrao sposobnim za tako dalek i naporan put. — Kad su francuski jakobinci provađali strahovladu u Dalmaciji i u tamnicu strpali 12 Franjevaca s provincijalom O. Josipom Glumčevićem, dok su svi čekali osudu ratnog suda, O. Kukavica znao je naći načina da dođe u tamnicu i utješi svoga starešinu. Provincijal, ne znajući, kako će stvar svršiti, da provincija ne ostane bez uprave, imenova O. Josipa svojim zamjenikom. Za sreću nijedan Franjevac nije našast kriv, dok su svi drugi u crkvi sv. Dominika, gdje je sud zasijedao 48 sati neprekidno, osuđeni na smrt ili na dugu tamnicu. Ali vojvoda Marmont nije dao da se izvrši smrtna osuda, zabranivši vojnicima da pucaju, pa je smrtna osuda kasnije pretvorena u tamnicu.[526] — Mnogo godina proboravio je u samostanu Gospe od Zdravlja. U tri puta bio je vikarom samostana: god. 1779, 1781 i 1784. U radu za Sv. Zemlju stekao je velike zasluge, pa mu je Sv. Stolica za nagradu dala naslov i povlastice eksprovincijala. Preminuo je u Splitu 29. X. 1822, imajući oko 103 godine.[527] Ukopan je u posebni sarkofag kraj malih vrata van crkve

---

[525] **Zlatović**, Monografije, 405; Franovci, 346; **Bačić**, Nekrolog, 156 sl. Njegov sat i sad se upotrebljava u samostanu sv. Lovre u Šibeniku. U Postirima na Braču bio je njegov sat na zvoniku sve do god. 1913.

[526] **Zlatović**, Franovci, 362 sl.; Monografije, 404 sl.; **Bačić**, Nekrolog, 157.

[527] Reg. Prov. Koštan, 30; **Zlatović**, Monografije, 405.

Gospe od Zdravlja. Bio je izvanredne blagosti i tišine, a sva su mu osjetila ostala čitava do skrajne starosti.[528]

5. Milošević-Arnaut O. Ivan. — O. Kukavicu naslijedio je O. Ivan Milošević-Arnaut.[529] Tok njegova života već smo vidjeli, kad smo govorili o učiteljima mladeži u samostanu Gospe od Zdravlja; jer je bio ne samo Vicekomisar Sv. Zemlje, nego i magister iuvenum, gvardijan i vikar samostana, a kasnije i kustod provincije. Vidjeli smo i njegovo zauzimanje za narod za vrijeme teške francuske vladavine, radi česa je bio osuđen na smrt i bio bi muškетiran kao što su bili mušketirani O. Frano Remetin-Puljas i O. Augustin Delić, župnik Igrana,[530] da nije na vrijeme pobjegao.

6. Jukić O. Ante. — Kao što je O. Milošević naslijedio O. Kukavicu tako je i O. Ante Jukić naslijedio O. Miloševića.[531] On je ujedno posljednji zamjenik Povjerenika Sv. Zemlje u Dalmaciji, jer je austrijska vlada tu službu predala biskupima u ruke, t. j. njima povjerila brigu oko sabiranja milodara za Sv. Zemlju.[532] On Jukić rodom je iz Krušvara (Gornjeg Dicma). Ime mu je bilo Ivan. U Red ga je primio u Visovcu provincijal O. Mate Šupuk, 7. II. 1814, i dao mu ime Ante. Zavjete je položio slijedeće godine na ruke visovačkog gvardijana O. Luke Koštana.[533] Iza toga poslan je u Šibenik na nauke.[534] Nakon što je rekao pr-

---

[528] **Zlatović**, Monografije, 405; **Bačić**, Nekrolog, 157.

[529] **Zlatović**, Franovci, 416.

[530] O. Delić, kad su se Francuzi vratili s jačom vojskom i s pobunjenicima se ogledali iznad Tučepi kraj Makarske, svladali ih i gonili po Biokovu, uprav se je vraćao od bolesnika iza brda. Ne znajuć za ništa mirno se je vraćao, a u ostalom bio je čovjek mirne i tihe ćudi. Francuska patrola susrete ga i bez ikakve istrage, pod sumnjom da je bunio seljake i vodio pobunjenike, odvede ga na vojni prijeki sud u Makarsku. Uzalud je pokazivao kotu, stolu, molitvenik i sv. ulje iz torbice, uzalud se prizivao na bolesnika i ukućane koji su ga pratili. Fuancuzima je trebalo ustraviti narod. Bez duljih rasprava bi osuđen na smrt i 26. lipnja 1807 strijeljan na donjoj luci u Makarskoj. Najstariji nekrolog u Šibeniku i Starinski mrtvar u Zaostrogu stavljaju ovaj nadnevak smrti. **Zlatović**, Franovci, 363, gdje navodi cijeli slučaj, kaže, da je bio strijeljan 16. srpnja.

[531] **Zlatović**, Franovci, 416.

[532] **Zlatović**, Franovci, 416.

[533] Acta Prov. Šupuk, 33, 81.

[534] Acta Prov. Šupuk, 92; Acta Prov. Radonić, 39, 102.

vu Misu, neko je vrijeme god. 1820 dalje učio bogoslovlje u Visovcu, zatim je 13. II. 1821 dodijeljen redovničkoj obitelji u Splitu.[535] Bio je pomoćnikom i župnikom u Vrlici, pa župnikom u Drnišu, gdje je produljio crkvu sv. Ante.[536] Dok je bio župnikom u Drnišu, dođoše k njemu pravoslavni župnici obližnjih Kričaka i Baljaka pop Petar Krička i pop Marko Busović i očitovaše mu svoju želju i namjeru da bi se sjedinili s katoličkom Crkvom. On to dojavi u Šibenik biskupu Filipu Dominiku Bordini, koji, kad se uvjeri o stalnosti njihove odluke, posla ih u splitsko sjemenište, da budu poučeni u razlikama jedne i druge crkve. Kad se u to uputiše, na 31 siječnja 1832 položiše vjeroispovijest katoličkog jedinstva na ruke splitskog biskupa Pavla Miošića, u prisutnosti mnogih svećenika i odlčnih građana. Za župnicima se povede puk i kroz kratko vrijeme prijede ih na sjedinjenje u drniškoj krajini do 300 osoba, u vrličkoj do 120, a toliko po prilici i u Baljcima kod Gradca. O. Jukić bio je središte ovoga spasonosnoga pokreta. Kad to vidiše protivnici sjedinjenja, upotrebiše sva sredstva, da bi sjedinjenje omeli. Ali je narod i dalje prelazio. Stoga se poslužiše silom i junačkoga popa Petra Kričku ubiše iz zasjede. Sad se narod prepade i presta pokret za sjedinjenje.[537] — O. Jukić izabran je za gvardijana splitskog samostana 11. V. 1834.[538] Došavši u Split, mnogo je nastojao oko uređenja crkve i samostana. U crkvi je podigao dva mramorna oltara: sv. O. Franje i sv. Ante. Sagradio je novi zvonik od kamena i dva zvona dao preliti na skladniji i ugodniji zvuk. U samostanu je preudesio prizemlje i mjesto teze podigao zid i napravio sobe s druge strane, tako da je samostan dobio nekoliko novih prostorija i mogao bolje odgovarati potrebama redovnika.[539] — Bio je veoma pobožan prema našoj dragoj Gospi od Zdravlja. Svaki dan do smrti govorio je

* * *

[535] Reg. Prov. Koštan, 15 sl.

[536] Reg. Prov. Koštan, 97; Acta Prov. Ravlić, 59, 112; Acta Prov. Belamarić, Aff. int., Quint. 3.

[537] **Zlatović**, Franovci, 417; **Bačić**, Nekrolog, 121 sl.

[538] Acta Prov. Belamarić, Aff. int. Quint. 3.

[539] V. gore s. 166 sl., 301 sl.

[540] **Zlatović**, Monografije, 408 sl.; **Bačić**, Nekrolog, 122.

Misu na Njezinu oltaru. Preminuo je u 80. godini života, 18. IX. 1875, živ i mrtav duboko štovan od redovničke braće i pobožnog puka.[540]

Povjereništvo Sv. Zemlje imalo je za posljedicu, da je dobar broj redovnika pošao iz provincije u Sv. Zemlju, bilo da provode savršeniji život, bilo da djeluju kao misionari. Tako su god. 1751 pošli u Sv. Zemlji pobožni O. Jakov Pletikosić iz Vaćana i O. Ante Buštruc iz Pasičine; god. 1766 O. Stjepan Bauk iz Makarske, koji je djelovao kao apostolski misionar u Palestini i Egiptu i preminuo 22. II. 1787 u Aleksandriji;[541] god. 1770 O. Toma Žepina iz Promine, koji je preminuo od kuge u Aleksandriji na putu u Sv. Zemlju 15. X. 1770.[542] O. Pavao Bujas iz Šibenika i O. Josip Bešlić iz Potravlja, koji su pošli 18. II. 1771: prvi u Kair, drugi u Aleksandriju[543]; god. 1780 O. Josip Franić iz Vrgorca, koji je sveto umro u Jeruzolimu 20. I. 1786[544]; god. 1790 O. Augustin Burilović iz Visoke, koji je preminuo u Beirutu 10. V. 1802, i O. Grgur Kurtović iz Drniša; god. 1810 O. Ivan Raić (stariji) iz Gradca kod Makarske, a god. 1820 O. Feliks Mijatin iz Betine.[545]

O. Augustin Burilović uzgojen je u samostanu Gospe od Zdravlja, pa je na nj sačuvao trajnu uspomenu. Iz Sv. Zemlje poslao je, 12. VI. 1799, više dragocjenih stvari Gospinu svetištu, među kojima se ističe: križ od svijetle kosti (madre perla) za Križni Put, veliki križ od svijetle kosti za oltar Gospe od Zdravlja, oltarske ploče za isti oltar, kip

---

[541] Reg. Prov. Loze, 149.

[542] Prot. Prov. Maroević, 46; Najstariji nekrolog i Starinski mrtvar u Zaostrogu, za ovaj dan; **Lulić**, Stato della Dalmata Francescana Provincia, 54. Bio je kapelan mletačkog konzula u Aleksandriji.

[543] O. Pavao Bujas bio je gvardijan u samostanu sv. Lovre u Šibeniku. Mletačka je vlada tražila dva redovnika za kapelane njezinih konzula u Kairu i Aleksandriji. Teško je bilo onamo poći, jer je harala kuga, od koje je u Aleksandriji pred 4 mjeseca umro O. Toma Žepina. Stoga je starešinstvo moralo narediti dvojici in virtute s. obedientiae, da onamo podu. Izbor je pao na O. Pavla Bujasa i O. Josipa Bešlića, dva krjeposna redovnika, koji su se žrtvovali i poslušali. Prot. Prov. Maroević, 54.

[544] Tako Reg. Prov Loze, 149. Najstariji nekrolog, Starinski mrtvar, **Bačić**, Nekrolog, 82 bilježe njegovu smrt na 29 kolovoza 1786.

[545] V. također **Zlatović**, Franovci, 343 sl., 465; **Bačić**, Nekrolog, 12, 14, 36, 40 sl., 152. 307 sl., 436 sl.

Djetešca Isusa, planeta ljubičaste boje sa srebrenim galonima, jedna ogromna krunica s medaljom i mrtvačkom glavom od svijetle kosti, i 4 križa za 4 oltara.[546]

16. Apostolski sindici

Franjevački Red za razliku od svih drugih Redova, po svojoj ustanovi, ne može ništa posjedovati niti u zajednici niti preko pojedinih članova. Od stvari, s kojima raspolaže, kao što su samostani, crkve itd., vlasništvo pripada Sv. Stolici, a Red, dotično pojedine provincijalne i samostanske zajednice imaju samo pravo služništva ili plodouživanja. Isto tako ni pojedini članovi ni čitav Red, za razliku od svih drugih Redova, ne mogu primati ni raspolagati s novcem. No, budući da je za upravu redovničkih zajednica kao i pojedinih članova, ne rijetko potrebno da se obavljaju kupoprodajni i drugi pravni poslovi kao i da se prima i daje novac, Sv. Stolica je ustanovila službu svojih zamjenika, kojima je povjerila da, prema uputama starešine odnosne zajednice, u njezino ime, primaju i raspolažu s novcem i obavljaju sve pravne poslove, koji se odnose na dotičnu zajednicu. Ti zamjenici zovu se apostolski sindici ili skrbnici. Red kao taakv treba da ima jednog sindika, koji će obavljati poslove za čitav Red, a tako i svaka provincija i samostan moraju imati po jednoga, koji će vršiti iste poslove za dotičnu provinciju i samostan.

Apostolski sindici redovito su dobrostojni ljudi, koliko lajici toliko svjetovni svećenici, koji će u slučaju nužde iz svojih sredstva pomoći redovnicima u njihovim potrebama, s pravom naknade odštete. U nagradu za svoj trud dionici su svih molitava, dobrih djela, oprosta i povlastica Franjevačkog Reda, u koliko ih mogu primiti.

Takovih apostolskih sindika imao je i samostan Gospe od Zdravlja još od početka. Oni su igrali vrlo važnu ulogu

[546] LACD, 797. Isti je O. Burilović poslao samostanu u Šibeniku jedan veliki križ i oltarske ploče; samostanu u Sinju veliki križ za Put Križa; samostanu u Visovcu dva velika i lijepa križa za oltar Majke Božje i sv. O. Franje; crkvi sv. Ivana u Trogiru jedan križ za Svečev oltar; svom rodnom mjestu Visokoj tri križa. Sve su ove stvari bile od svijetle kosti. Popis je obavljen po naredbi njegova strica Fra Ante Burilovića. LACD, 797; v. također **Zlatović**, Monografije, 93, gdje spominje darove O. Grgura Kurtovića.

sve dok se naša braća nijesu učvrstila na Dobromu i sagradila crkvu, t. j. dosadašnje svetište Gospe od Zdravlja. Stoga ćemo se ovdje na njih u kratko osvrnuti.

1. Mačukat Petar.[547] — On je bio dobrostojni splitski trgovac. Njegovi su se stari doselili iz Livna. Imao je još dva brata: Dujma i Fra Jeronima, Franjevca.[548] Od njegove rodbine bio je i O. Bonaventura Mačukat, definitor zajedničke provincije god. 1720-1723, koji je preminuo u Splitu 1. IX. 1725,[549] kao i O. Paško Mačukat, za koga znamo samo da je bio župnikom u Rupama kod Skradina god. 1803—1805.[550] Njegova obitelj još od vremena kad je sv. Ivan Kapistran djelovao u našim krajevima kao Apostolski poslanik, ima povelju, koju je dobila od samoga Sveca i kojom joj je povjerena služba apostolskog sindikata za Franjevce u Bosni pod turskom vlašću. Tu je službu ona časno i s ponosom vršila sve dok je provincija bila jedinstvena. Kad je pak god. 1735 razdijeljena, onda ju je vršila prema novoj dalmatinskoj provinciji sv. Kaja, odnosno Presv. Otkupitelja, u prvom redu prema našem samostanu u Splitu.[551] Vidjeli smo tekom knjige, kako je on dočekao našu braću kad su bježala iz Sinja u Split; kako je za njih kupio na dražbi ostavštinu zidara Ivana Filipovića na Dobromu, od koje je ostavštine nastao samostan Gospe od Zdravlja; kako se za njih zauzimao za teških časova kad se radilo da ih se istjera iz Splita, itd. On je u više prigoda braći od svojih sredsta-

[547] **Kukuljević**, Bibliografija, I, 88; **Šafarik-Jireček**, Geschichte, II, 50, 244; **Ljubić**, Ogledalo, II, 408, 453; **Bačić**, Nekrolog, 229 sl. čitaju »Macukat«. **Zlatović**, Franovci, 202, 208, 219 itd.; Monografije, 383—385, provincijalni Šematizmi od god. 1898, 1906, 1913 itd. čitaju »Mačukat«. U službenim ispravama označuje se kad »Mazzucatti«, kad »Mazzucatto«. Tako isto i on sam se potpisuje na jedan i na drugi način, kako se vidi iz isprava. Držim, da je najispravnije čitanje Zlatovićevo, jer prezime nije talijansko nego čisto hrvatsko. A kako onda nije bilo ustaljenog hrvatskog pravopisa, te su se imena i prezimena u Dalmaciji pisala u duhu talijanskog jezika, to su se za naše slovo »č« upotrebljavali razni znakovi, kadšto slova »dc«, kadšto »zz«, isto kao što se je naše slovo »š« pisalo sa »sc« ili još češće sa »ss«. Brat g. Petra Mačukata O. Jeronim potpisivao se je kadšto Mazzucatti, kadšto Mazzucattovich. V. **Bačić**, Nekrolog, 229.

[548] LACD, 5; **Bačić**, Nekrolog, 229; v. gore s. 52.

[549] LAPM, 134; Najstariji nekrolog, za ovaj dan.

[550] **Bačić**, Nekrolog, 230.

[551] Protocollo, 22.

va providao velike svote za njihove potrebe, kad se radilo o nabavi pojedinih čestica za samostan i crkvu. Radi toga su braća u samostanu i po provinciji za dugo vremena govorili sv. Mise na njegovu nakanu. [552] Bio je veliki dobročinitelj naše provincije, a jedan od najvećih dobročinitelja samostana i svetišta Gospe od Zdravlja.

Petar Mačukat bio je ne samo dobrostojni trgovac, nego i vrlo ugledna ličnost u Splitu. On je bio »Console alla Scala di Lazzaretti«. [553] Osim toga bio je istaknuti hrvatski književnik, član Ilirske Akademije, koju je svršetkom 17. odnosno početkom 18. vijeka osnovao u Splitu i pretsjedao joj drugi veliki dobročinitelj samostana Gospe od Zdravlja Ivan Petar Marchi, knez i vlastelin splitski, doktor obaju prava. [554] Mačukat je preveo s talijanskoga i objelodanio g. 1707 u Mlecima »Život sv. Jozafata obraćen od Barlaama«. Drugo izdanje knjižice izašlo je god. 1708 u Mlecima u 8^0, str. 96. Od str. 88-96 umetnuo je pjesmu: »Ponutkovanje, kako se svak ima žena varovat«. Preminuo je u Splitu g. 1754. [555]

2. Mačukat Don Matej. — Petra Mačukata kao apostolskog sindika naslijedio je njegov sin, splitski kanonik Don Matej Mačukat. [556] Posebno se o njemu ističe, da s osobitom ugodnošću vršio službu sindika; da je s redovničkom obitelji bio prisutan blagoslovu temeljnog kamena crkve god. 1759; da je god. 1771, pri svečanom blagoslovu crkve, ravnao sa svim obredom i počastio nadbiskupa, kanonike i ostale uzvanike. [557] On je odobrio sve račune prihoda

[552] LACD, 105—108.

[553] LACD, 5.

[554] **Kukuljević**, Bibliografija, I, 91; **Ljubić**, Ogledalo, II, 344; Leksikon Minerva, Zagreb 1936, 13. U Dubrovniku je u 16. v. osnovana Academia Concordium, dei Concordi, u Zadru g. 1664 Academia Cinica, g. 1694 Academia degli Incaloriti. U isto doba obnovila se u Dubrovniku Academia Otiosorum Eruditorum, degli Oziosi. U Splitu je, kako je rečeno, osnovana Academia Illyrica, »Akademia Illyrika iliti vam Slovinska«, u kojoj su sudjelovali pretsjednik Ivan Petar Marchi, tajnik Franjo Kriton, Jeronim Kavanjin, Petar Mačukat, Ivan Dražić.

[555] Protocollo, 22.

[556] Protocollo, 22.

[557] Libro di fabrica, Entrata, 17; Protocollo, 26; **Zlatović**, Monografije, 401.

i rashoda za gradnju crkve, koje je pravio O. Bareza kao nadglednik ili prokurator gradnje, te je neke predmete i poklonio za gradnju crkve. [558]

Apostolski sindici nijesu uvijek izravno vršili poslove koji su se na njih odnosili, nego su običavali imenovati zamjenike, da mjesto njih obavljaju dotične poslove. Tako je, za pretsjedništva O. Petra Karapandže, sindik Petar Mačukat imenovao, 18. VI. 1735, svojim zamjenikom Dominika Bonzio Cerer. Kad je ovaj umro, imenovao je Nikolu Bartulovića, koji ga je zamjenjivao dok nije O. Bareza stupio na vlast. To je bilo god. 1754, kad je umro sam sindik g. Petar Mačukat. Njegov sin kanonik Don Matej Mačukat, naslijedivši ga god. 1754 u službi sindika, svojim zamjenikom imenovao je g. Ivana Krstitelja Laghi. [559] Drugih Protocollo del convento ne spominje. Na 8. VII. 1770 bio je imenovan prokuratorom samostana neki Božo Perčin iz Miljevaca, a 19. XII. 1770 Ivan Vicenti iz Bola na Braču. [560]

Služba apostolskih sindika spojena je s velikom opasnošću. Ako osoba koja tu službu obnaša nije savjesna ili ako dođe u teške materijalne prilike, lako može da ugrozi sredstva uzdržavanja dotične redovničke zajednice. O. Josip Glumčević svjedoči, da se je tako dogodilo njegovu vlastitom ocu, koji je bio sindik sinjskog samostana i veoma bogat čovjek. Budući da mu se ponesrećila trgovina, da se spasi, poslužio se samostanskim novcem. On priznaje, da dotičnu svotu duguje sinjskom samostanu, [561] ali od priznanja mala korist, kad je nastradao i dotične svote neće moći samostanu vratiti. Da milostinja ne propane, redovnici su bili prisiljeni da je drže u samostanu, odnosno da zamjenik sindika boravi u samostanu, premda to nije u skladu s redovničkim pravilima. Tako je god. 1768 provincijal O. Andrija Staničić molio Sv. Stolicu, da dozvoli da zamjenik stoji u samostanu, da se ne izgubi milostinja kao što je nedavno bio slučaj sa samostanima u Splitu i Šibeniku, gdje su zamjenici sindika rasuli jedan dio redovničke milostinje

[558] Libro di fabrica, Entrata, 8, 14, 19, 22; Uscita, 8, 12, 13, 15, 16.
[559] Protocollo, 22.
[560] LAPŠ, I, 436; LAPM, 583.
[561] U svesku o uspomena svoje obitelji.

i nema više nade da će je ikad više natrag dobiti. Sv. Stolica uvažila je razloge i 12. VIII. 1768 ovlastila starešinstvo provincije, da to prema uvidavnosti i savjesti dozvoli.[562] Nešto poslije toga nalazimo u provinciji praksu, da je zamjenikom apostolskog sindika bio imenovan jedan redovnik dotičnog samostana i provincije.

17. Samostanske župe

Svaki samostan u Provinciji ima po nekoliko župa, koje su s njim ujedinjene pleno iure, t. j. župe sa svojim prihodima doprinose uzdržavanju samostana, a samostan preko svojih članova vrši u njima duhovnu pastvu. Ove su postale franjevačkim redovito stoga, što su ih OO. Franjevci naseljivali i kod naroda vršili dušobrižnu službu, ili pak jer ih je narod od crkovne vlasti tražio za svoje duhovne pastire. Vidjeli smo već u početku, koje su župe naselili OO. Franjevci, privodeći narod god. 1687-1723 iz Bosne i Hercegovine u Dalmaciju.[563] Među ovim župama nalaze se Prugovo i Muć, koji su ujedinjeni sa samostanom Gospe od Zdravlja.

Kliški providur Franjo Badoer na 2 travnja 1750 povjerio je kapelaniju i dušobrižništvo u kliškoj tvrđavi O. Ljudevitu Botušiću iz K. Staroga. Tu je bio prije neki O. Bonaventura Rodić (de Rhodis). Sindici inkvizitori za Dalmaciju i Albaniju naredili su 9. siječnja 1749, da ga se makne. Providur, želeć ga zamijeniti drugim redovnikom dobra vladanja i izgledna života, propitao se je glede O. Ljudevita Botušića iz samostana Dobri. Dobivši o njemu dobar izvještaj, upitao ga je, bi li bio voljan primiti se službe kapelana i župnika u tvrđavi. Kad je ovaj privolio, imenovao ga je kapelanom i župnikom, s pravom da prima prinadležnosti koje su s tom službom bile spojene.[564] Nakon toga su redovnici s Dobroga providali dušobrižnu službu u kliškoj tvrđavi sve dok se nije, uslijed zabrane primanja u novici-

[562] Reskript Sv. Kongr. Bisk. i Red. nalazi se uklopljen u Liver Archiv. Conv. B. M. V. Zaostrog.

[563] V. gore s. 6.

[564] Službene isprave kao i autentični prepisi nalaze se u LACD, 349—370.

jat, smanjio broj redovnika, te su radi toga bili prisiljeni da je napuste. [565]

Što se tiče župe u Prugovu, ona pripada samostanu od početka. Tu je samostan imao još prije god. 1735 osam kanapa krševite zemlje, kućicu i štalu. Da redovnike niko ne bi smetao u posjedu, generalni providur Juraj Grimani svojom poveljom, izdanom u Splitu 12. svibnja 1735, u ime mletačke republike, priznaje im pravo na taj posjed i u njemu ih utvrđuje, s obvezom za plaćanje godišnje desetine. Ta investitura obavljena je za uprave O. Petra Karapandže. [566] Na 16 lipnja 1774 kliški providur Nikola Bon izdaje, u ime mletačke republike, povelju našoj braći na Dobromu, u kojoj svjedoči, da oni odavna (da tempi remoti) daju sposobna redovnika i proviđaju duhovnim potrebama vojnika i drugih namještenika u kliškoj tvrđavi, te da tu služe kao kapelani. Ujedno, da na istom području u Prugovu služe kao župnici, postavljajući redovnike najboljeg vladanja za službu Božju u tom mjestu. Povelju je uz providura potpisao i njegov kancelir Dujo Mačukat. [567]

Istoga dana i godine sinjski providur Franjo Diedo, u ime mletačke republike, daje povelju našoj braći na Dobromu, da oni odavna (da tempi remoti) proviđaju župnika u mjestu Muć, Sv. Petar, birajući dobre i izgledne redovnike. [568] S istoga razloga kao i klišku trđavu, redovnici su bili prisiljeni da napuste župe Prugovo i Muć (gornji) te su ih proviđali svjetovni svećenici. God. 1884 župu na Prugovu ponovno su preuzeli redovnici, [569] dok župu na Muću još provida svjetovni svećenik.

18. Tkaonica redovničke robe

Velika je teškoća za redovnike naći tvornicu, koja će tkati i pripravljati robu, kako propisuju njihova pravila. Tvornice redovito izrađuju onu robu koju mogu lakše pro-

[565] **Zlatović**, Monografije, 396.
[566] Protocollo, 17 sl.
[567] LACD, 371.
[568] LACD, 375.
[569] Schematismus Prov. Ss. Redemptoris pro anno 1898, Šibenik, s. 111.

dati, odnosno koja lakše dolazi na tržište i odlazi u porabu. Boja i vrsta odijela kod svjetovnjaka su obično bez važnosti, ali kod redovnika igraju vrlo važnu ulogu. Jer, kako bi to izgledalo, kad bi jedan redovnik nosio robu jedne, drugi druge vrste i boje? Stoga su redovnici u prošlosti bili prisiljeni da sami osnivaju tvornice, koje će izrađivati njihovu robu. U pojedinim provincijama Franjevačkog Reda te su tvornice već postojale, pa se je to nekoliko puta pokušalo osnovati i u našoj provinciji, posebno u samostanu Gospe od Zdravlja.

Prvi pokušaj bio je za provincijala O. Andrije Staničića iz Sumartina na Braču. Broj redovnika pomnožao se, a raznolikost odijela bila je znatna, pače nije se moglo ni dobiti dovoljno robe za sve, i tome je trebalo pomoći. Na definitorijalnom sastanku u Živogošću, 7. lipnja 1767, zaključi starešinstvo provincije, da se osnuje tvornica redovničke robe na području visovačkog samostana. Imala se je u Skradinu podignuti zgrada za sprave i stan radnika. Za nabavu potrebitih strojeva i drugih ratila, provincijal pozva svu braću u provinciji da bi pomogli koliko ko može. Svi se odazvaše. O. provincijal već je bio doveo u provinciju iz Italije dva brata lajika, stručnjaka u tom poslu. Ti su Fra Frano Marija di Cossenza iz provincije Napuljske i Fra Bonaventura od sv. Petra iz provincije Kalabrije. Ali uto je došla od mletačke vlade zabrana primanja kandidata u Red, i ova plemenita zamisao morala je propasti. [570]

Drugi pokušaj bio je za O. Andrije Dorotića, koji je također iz Sumartina. Kad se nakon propasti mletačke republike (g. 1797) vratio u provinciju, nastojao je da provinciju uredi po uzoru drugih cvatnih provincija. Kako je bio poduzetan, a usto ustrajan i neustrašiv, bio je čvrstim oslonom za svako veliko djelo. U onim teškim danima bio je desna ruka OO. provincijalima, najprije kao tajnik, pa onda kao kustod provincije. Poslan bi novi poziv braći po provinciji. Kad se i ovom pozivu odazvaše, poduze O. Dorotić da u Skradinu podigne zgradu za tvornicu. Ali, opaziv da mje-

[570] LAPM, 537—540; Zlatović, Franovci, 283 sl.; Bačić, Nekrolog, 318 sl.

sto nije podesno, skloni starešinstvo provincije, da se zgrada podigne u Splitu kraj samostana Gospe od Zdravlja. Starešinstvo privoli i O. Dorotić podiže novu zgradu iza crkve. Nabavi strojeve i smjesti ih, pa zamoli provincijala dubrovačke provincije, da bi mu poslao jednoga brata lajika, vješta poslu, koji bi vodio posao i uputio druge redovnike naše provincije. On mu posla Fra Jakova iz Rijeke dubrovačke, koji uredi tvornicu i započe radnju. Posao se vrlo

U pozadini s desne strane zgrada za tkaonicu

dobro uputio i napredovao na zadovoljstvo redovnika. Ali politički događaji, koji su do malo poremetili red u Dalmaciji, uništiše i ovo poduzeće. Kad je Austrija kasnije provodila nasilnu reformu škola, zgrada, u kojoj je bila smještena tkaonica, preudešena je, pa su u njoj stanovali naši klerici, koji su pohađali filozofiju i višu gimnaziju u biskupskom sjemeništu u Splitu. [571]

19. Nacionalni rad

Franjevci su kao obično po svemu katoličkom svijetu, tako i u našim krajevima sinovi maloga puka. Već u početku Reda njihov utemeljitelj sv. O. Franjo Asiski dao im je

[571] **Zlatović**, Monografije, 404; Franovci, 341 sl.

ime »Fratres Minores« — Mala Braća, kako se je onda nazivao asiski mali puk za razliku od plemstva i gospode. Tu je karakteristiku Red primio, pa svagdje na svijetu bira svoj pomladak u prvom redu iz puka, s pukom živi, brine se za njegove potrebe, s njim se veseli, s njim trpi i ne ostavlja ga ni u najtežim časovima. Radi toga Franjevački Red ima počasni naslov »Pučki Red«, a tu je i glavni razlog njegovoj općoj obljubljenosti.

Stoga nikakvo čudo, ako su sinovi sv. O. Franje još otkad su došli na Dobri pristajali uz obični puk, ako je puk k njima dolazio po savjet i pomoć u svojim teškoćama i potrebama. Njihovi protivnici, htijući osujetiti njihov dolazak na Dobri, odnosno onemogućiti osnivanje samostana, već su im u početku u grijeh upisivali, što primaju vlahe i turske podanike,[572] t. j. obični puk iza brda, koji je dolazio u Split i tražio pomoći, ali je shvaćanja i zaštite nalazio samo kod svojih »Fratara«.[573]

Dok nije bilo škola ili ih splitski pučani nijesu mogli pohađati, naša su braća držala školu i poučavala djecu u čitanju i pisanju. Vidjeli smo razna svjedočanstva, kako su nastojali oko prosvijetljenja, uljuđenja i oplemenjenja naroda, među kojim su djelovali. Vidjeli smo, kako su za narod prinosili i najveće žrtve za kužnih bolesti, radi česa im je narod bio posebno zahvalan.

Kad se je radilo o narodnoj slobodi i narodnim pravima, i onda su naša braća bila uz svoj narod. Kad je propala mletačka republika i pokazala se mogućnost da se Dalmacija združi s Hrvatskom i Slavonijom i postanu jedno kraljevstvo, oni pristaju uz proglas O. Dorotića, potiču i nagovaraju narod na sjedinjenje s hrvatskom braćom preko Velebita. Kad je dozlogrdila strahovlada francuskih Jakobinaca, splitski gvardijan O. Ivan Milošević diže splitske varošane i kaštelane i goni Jakobince iz Splita.

Za vrijeme Austrije, kad se je počela buditi hrvatska svijest, splitski je samostan bio ognjištem narodnog pokreta i sijelom rodoljuba, još dok se je smatrao kao »crimen lesae« o tome govoriti. Tu su 14. prosinca 1860 s najvećom

---

[572] V. gore s. 79.

[573] **Zlatović**, Monografije, 384; v. gore s. 81.

svečanošću održane zadušnice za narodnog genija, pjesnika O. Andriju Kačića—Miošića i prvi put ispjevana hrvatska Misa uz pratnju orhestra. Tu su bile zadušnice za pjesnika Luku Botića, Splićanina s Dobroga. Tu su se držale narodne svečanosti na uspomenu slavenskih Apostola sv. Ćirila i Metoda, kad je god. 1880 prvi put hrvatska trobojnica razvijena preko Splita dopratila hrvatske rodoljube iz Hrvatske Čitaonice i Napretka u svetište Gospe od Zdravlja. Ovu crkvu narodni su ljudi u svakoj zgodi birali, da u njoj dadu oduška svojim čuvstvima.[574] Tu se je svake godine na dan sv. Ćirila i Metoda govorila staroslovenska Misa dok još Austrija nije dala o tome progovoriti; pa su se kupili milodari, da bi se tu slavenskim Apostolima podigao oltar, što je i učinjeno u novom svetištu. Tu su god. 1929 i 1930, za vrijeme teške ruke generala Petra Živkovića, održane svečane zadušnice za lipanjske žrtve Dra Jurja Basaričeka, Stjepana i Pavla Radića, kad se niko drugi nije usudio da ih dozvoli u svojoj crkvi. Sinovi sv, O. Franje, čuvari svetišta Gospe od Zdravlja u svakoj prigodi pokazali su se vjernim sinovima svoga naroda.

20. Pohod vrhovnog starešine Reda

Vrhovni starešina Franjevačkog Reda svake treće godine, preko svojih odaslanika ili generalnih vizitatora, pohađa sve provincije. Sam pak, radi posala Reda, ne može da se često udaljuje iz mjesta svoga boravišta, Rima, i pohađa braću, naročito u udaljenijim provincijama. Stoga se smatra osobitom milošću i čašću, kad on dođe osobno u te krajeve.

Takova milost i čast dopala je našu provinciju god. 1876, kad je u nju došao general Reda O. Bernardin a Porto Gruaro (Romatino). To bi bio drugi posjet vrhovnog starešine Reda našim krajevima. Prvi bi bio onaj god. 1339, kad je general Gerard Odon ovuda prošao na putu u Ugarsku i Bosnu. Ali za našu provinciju to je bio prvi posjet. General O. Bernardin došao je k nama u društvu svoga vrijednog tajnika O. Franje Marije iz Salerna, koji kasnije po-

[574] Zlatović, Monografije, 411.

stade biskupom. Sve je samostane pohodio, svu braću vidio i svuda bio primljen s najvećom ljubavlju i poštovanjem. Ali je osobitu počast iskazao samostanu Gospe od Zdravlja, kad je u nj sazvao za 13. studenoga 1876 kapitularni zbor, komu je lično pretsjedao. Na tom zboru bio je izabran za provincijala dobri i vrijedni O. Špiro Tomić, za kustoda O. Vice Šalinović, koji ga je god. 1879 naslijedio u provincijalstvu. Na tom zboru donesene su mnoge spasonosne odluke za procvat i napredak provincije.

Na uspomenu ovoga znamenitog događaja braća postaviše u pridvorju između crkve i samostana mramornu ploču s natpisom, koji će potomke sjećati na ovaj rijetki događaj. Natpis u latinskom jeziku glasi:

D. O. M.
RMO. PATRI BERNARDINO A PORTU ROMATINO
TOTIUS ORDINIS B. PATRIS FRANCISCI
CII. MINISTRO GENERALI
IN ORDINE MINISTRORUM GENERALIUM
PRIMUS POST B. FRANCISCUM
COMITE A. R. P. FRANC. MARIA A SALERNO
DALMATIAM INVISENS
GREGIQUE SUO PATERNE PROVIDENS
SPALATI CAPITULUM PROVINCIALE CELEBRAVIT
DIE 13 NOVEMBRIS 1876
PATRES PROVINCIAE SSMI. REDEMPTORIS
IN SIGNUM GRATI ANIMI
HOC PERENNIS MEMORIAE MONUMENTUM
D. D.

To znači:

Na čast Boga Predobroga, Svevišnjega, Prepoštovanom O. Bernardinu a Portu Romatino, svega Reda Sv. O. Franje u redu Generalâ 102. Generalu, koji prvi poslije Sv. O. Franje, u pratnji M. P. O. Franje Marije iz Salerna, pohađajući Dalmaciju i svom stadu očinski proviđajući, u Splitu održa provincijalni kapitul 13. studenoga 1876, Oci Provincije Presv. Otkupitelja u znak zahvalnosti ovaj spomenik trajne uspomene podigoše. [575]

---

[575] V. također **Zlatović**, Monografije, 412 sl.; Franovci, 453 sl.

21. Redovnici preminuli u samostanu

Povijest samostana Gospe od Zdravlja bila bi nepotpuna, kad ne bi bili barem spomenuti oni koji su u njemu preminuli. Stoga ćemo i njih ovdje navesti, uz glavne karakteristike njihova života, u koliko su nam poznate. Navest ćemo ih prema godinama smrti.

1. Mačukat O. Bonaventura iz Livna, definitor provincije prije razdijeljenja, preminuo 1. IX. 1725.[576]

2. Kovačevič O. Jeronim iz Dicma donjega, bivši učitelj novaka u Sinju, prvi starešina hospicija na Dobromu, koji je zajedno s O. Markom Peratovićem iz Splita i Fra Josipom iz Mletaka, bratom lajikom, prešao s Pojišana na Dobri, dok su se drugi vratili u Sinj, preminuo 12. VIII. 1727. u 60. godini života.[577]

3. Ivačić O. Ljudevit iz Livna, treći pretsjednik hospicija, bivši jubilarni učitelj, gvardijan i župnik, naslovni eksprovincijal, preminuo u Splitu 13. I. 1736 u 74. godini života.[578]

4. Crnčić O. Petar iz Livna pobožno preminuo 15. VI. 1740 u 44. godini života.[579]

5. Roguljić—Mrče O. Josip preminuo 21. IX. 1746. u 56. godini života.[580]

6. Tomašević O. Luka iz Brnaza kod Sinja preminuo 21. VI. 1747 u 60. godini života.[581]

7. Rubelj O. Ilija (mlađi) iz Bulića župe Lišani preminuo 9. II. 1747 u 70. godini života.[582]

---

[576] Najstariji nekrolog, za ovaj dan; LAPM, 182 bilježi godinu, ali ne označuje dana ni mjeseca, nego stavlja samo broj 2.

[577] LAPM, 82, 153, 202. Najstariji nekrolog i Starinski mrtvar, za ovaj dan.

[578] LAPM, 211, 318; Najstariji nekrolog i Starinski mrtvar, za ovaj dan; **Zlatović**, Monografije, 385 sl.

[579] LAPM, 338; Najstariji nekrolog, za ovaj dan. Starinski mrtvar u Zaostrogu veli, da je iz Sućurja.

[580] Najstariji nekrolog i **Bačić**, Nekrolog, 292 vele, da je iz Splita; Starinski mrtvar, da je iz Zagorja.

[581] LAPM, 383; Najstariji nekrolog i Starinski mrtvar, za ovaj dan; **Bačić**, Nekrolog, 359.

[582] LAPM, 383; Najstariji nekrolog i Starinski mrtvar bilježe, da je umro u Sinju. Isto i visovački i karinski nekrolog.

8. Vučković O. Andrija iz Brnaza kod Sinja, zaslužni gvardijan u Splitu, preminuo 18. IV. 1751 u 60 godini života. [583]

9. Peratović O. Marko iz Splita, s O. Jeronim Kovačevićem i Fra Josipom iz Mletaka sačinjavao prvu obitelj u hospiciju na Dobromu, preminuo 20. IX. 1751 u 66. godini života. [584]

10. Cvitković O. Ivan iz Potravlja preminuo 8. XI. 1751 u 30. godini života. [585]

11. Batinić O. Mijo iz Makra kod Makarske, poznat nam iz vremena kuge u Splitu god. 1731—1732, preminuo od dvostruke kapi 5. IV. 1756. [586]

12. Buhovac O. Paškal iz Potravlja preminuo 20. VI. 1756. u dobi od 45 godina. O njemu je bio govor kod učitelja mladeži.

13. Semitecolo O. Ante iz Mletaka, od djetinjstva uzgojen u provinciji, dva puta definitor provincije, mnogo je radio kod mletačke vlade na obranu provincije od napadaja makarskog biskupa Stjepana Blaškovića; bio je gvardijan u Šibeniku; kao župnik u tvrđavi Imotskoj preveo je u katoličku Crkvu dva pravoslavna; preminuo 18. V. 1762 u 65. godini života. [587]

14. Pavlović O. Bernardin iz Stona preminuo 18. VI. 1763. O njemu smo govorili na više mjesta.

---

[583] Protocollo, 19; Najstarji nekrolog i Starinski mrtvar bilježe njegovu smrt 17. IV, i to u Sinju; visovački i splitski 24. IV. u Splitu. Tako i **Bačić**, Nekrolog, 387.

[584] Najstariji nekrologi i Starinski mrtvar, za ovaj dan; **Bačić**, Nekrolog, 260.

[585] Najstariji nekrologi i Starinski nekrolog, za ovaj dan. **Bačić**, Nekrolog, 61 kaže, da je umro u Sinju 13. III. 1764. Visovački nekrolog bilježi njegovu smrt 14. III. 1764 u 45. godini života.

[586] LAPM, 458; Acta Prov. Despot, 178 ne označuju godine smrti. Najstariji Nekrolog, Starinski mrtvar, za ovaj dan bilježe, da mu je tada bila 41 godina: što je nemoguće, ako se uzme u obzir njegovo sudjelovanje za vrijeme kuge god. 1731—1732.

[587] LAPM, 372, 426, 469; Najstariji nekrologi i Starinski mrtvar, za ovaj dan; **Bačić**, Nekrolog, 315 bilježi, da je umro 28. svibnja. Jednako visovački i neki drugi nekrolozi.

15. Herceg Fra Andrija iz Vrgorca, klerik zavjetovan, učenik filozofije, preminuo 11. XI. 1765 u 22. godini života. [588]

16. Botušić O. Ljudevit iz K. Lukšića, kapelan u kliškoj tvrđavi, ubrojen među eksdefinitore (agregat), preminuo 3. II. 1776 u 69. godini života, 50 redovništva. [589]

17. Balaić Fra Mate iz Karakašice kod Sinja, brat lajik, preminuo 1. XII. 1777 u 65. godini života. [590]

18. Jajić O. Toma iz Bristivice, župnik na raznim župama, preminuo 23. IX. 1778 u 58. godini života. [591]

19. Bandić O. Ante iz Potravlja (mlađi) preminuo 20. XII. 1778 u 61. godini života, 43. redovništva. O njemu smo već govorili.

20. Jerković O. Ante iz Borovaca, mladomisnik, preminuo 19. VII. 1781, u 27. godini života. [592]

21. Kojić O. Jeronim iz Popova polja preminuo 4. IV. 1782 u 75. godini života. O njemu je više puta bio govor.

22. Kragoević O. Bernardin iz Splita preminuo 16. V. 1783 u 44. godini života. I o njemu smo već govorili.

23. Lunjević O. Josip iz Podgore, mladomisnik, preminuo 15. VI. 1783 u 26. godini života. [593]

---

[588] LAPM, 520; Acta Prov. P. Filipović, 87. Bačić, Nekrolog, 105 stavlja njegovu smrt na 29 studenoga. Tako i visovački i neki drugi nekrolozi.

[589] Prot. Prov. Radman, 119. Najstariji nekrolog, Starinski mrtvar, visovački i neki drugi nekrolozi kažu, da mu je tada bilo 56 godina. Visovački nekrolog suviše bilježi njegovu smrt 15. veljače.

[590] Reg. Prov. Raičević, 138; Najstariji nekrolog, za ovaj dan. Starinski mrtvar bilježi njegovu smrt 28. XI.

[591] Reg. Prov. Raičević, 138. Jednako Najstariji nekrolog, dok Starinski mrtvar kaže, da su mu tada bile 64 godine. Jednako Bačić, Nekrolog, 122, karinski i visovački nekrolog, koji njegovu smrt bilježe 16. listopada.

[592] Reg. Prov. Grubišić, 100. Najstariji nekrolog i Starinski mrtvar bilježe njegovu smrt 11. srpnja i kažu, da mu je tada bilo 25 godina. Jednako visovački, karinski i splitski nekrolog, samo je po njima imao 27 godina.

[593] Reg. Prov. Maroević, 131. Starinski mrtvar bilježi njegovu smrt 18. lipnja. Najstariji nekrolog na dan 15. lipnja stavlja, da je imao 30 godina.

24. Cvijavić O. Ante iz Sitnoga, župnik na raznim župama, dva puta gvardijan u Splitu, preminuo 23. V. 1787 u 40. godini života. [594]

25. Šimić-Gulić O. Šimun iz Glavica kod Sinja, župnik na raznim župama, preminuo 5. I. 1789. u 46. godini života. [595]

26. Kavis O. Josip iz Sinja preminuo 19. XI. 1789 u 68. godini života. O njemu je već bio govor.

27. Dražić O. Vice iz Sitnoga, mladomisnik, rijetke ustrpljivosti, pobožnosti i pokore, preminuo 6. V. 1790 u 25. godini života. [596]

28. Jukić O. Šimun iz Bitelića, gvardijan i dva puta vikar u Splitu, agregat, t. j. ubrojen među eksdefinitore, preminuo 11. I. 1791 u 87. godini života. [597]

29. Poljak O. Frano iz Glavica kod Sinja, lektor filozofije i bogoslovlja u Sinju, preminuo 25. IX. 1792 u 31. godini života. [598]

30. Matić Fra Frano iz Čitluka kod Sinja, brat lajik, preminuo 16. VII. 1799. O njemu smo govorili među redovnicima svetog života.

31. Matutinović O. Grgur iz Zaostroga, mladomisnik, preminuo 14. I. 1801 u 27. godini života. [599]

32. Burilović Fra Ante iz Visoke, brat lajik, preminuo 12. X. 1803 u 86. godini života. [600]

---

[594] Reg. Prov. Loze, 149. O njemu neke isprave govore, da je iz Prgometa, druge da je iz Labina. Najstariji nekrolog i **Bačić**, Nekrolog, 63 vele, da je iz Labina.

[595] Reg. Prov. Bilušić, 77. Karinski nekrolog smrt mu bilježi 7. siječnja. Najstariji nekrolog i Starinski mrtvar, za ovaj dan kažu, da su mu tada bile 64 godine: što je nevjerojatno, jer je god. 1765 bio klerik, a prvu je Misu rekao god. 1767, Acta Prov. P. Filipović, 29, 72; Acta Prov. Staničić, 42.

[596] Reg. Prov. Bilušić, 187; **Glumčević**, Memorie, 9.

[597] Reg. Prov. Bilušić, 188. **Bačić**, Nekrolog, 125 kaže, da je umro 11. I. 1797. Najstariji nekrolog i Starinski mrtvar vele, da su mu tada bile 82 godine.

[598] Reg. Prov. Bilušić, 139; Reg. Prov. Perić, 40, 67.

[599] Reg. Prov. Lovrić (Split), 67. Najstariji nekrolog i Starinski mrtvar kažu, da mu je tada bilo 29 godina. Visovački nekrolog kaže, da mu je bilo 27 godina, ali mu smrt bilježi 13. sječnja.

[600] Najstariji nekrolog i Starinski mrtvar, za ovaj dan. **Bačić**, Nekrolog, 39 kaže, da su mu 82 godine.

33. Elez O. Bonaventura s Ogorja preminuo 22. VIII. 1807 u 74. godini života. I o njemu je bio govor među redovnicima svetog života.

34. Orlandić O. Ante iz Budve preminuo 24. V. 1809. O njemu je bio govor među učiteljima mladeži.

35. Radeljak Fra Josip iz Bristivice, klerik zavjetovan, preminuo 22. VI. 1809 u 20. godini života. [601]

36. Ljubić O. Bernardin iz Korušaca preminuo 16. III. 1811 u dobi od 78 godina. O njemu smo govorili među redovnicima svetoga života.

37. Rebić O. Šimun iz Vinjana, bivši generalni lektor, izvrstan propovjednik, kustod i provincijal, župnik u Šibeniku-Varošu, vrlo spretan upravnik i učen čovjek, preminuo 25. I. 1816 u 45. godini života. [602]

38. Kukavica-Vujavić O. Josip iz Karina, pravoslavnih roditelja, preminuo 29. X. 1822. O njemu je bio govor među povjerenicima sv. Zemlje.

39. Balin O. Jeronim iz K. Štafilića preminuo 2. XII. 1830 u 84. godini života. O njemu smo govorili među redovnicima svetog života.

40. Škarica O. Frano iz K. Staroga preminuo 31. VII. 1831 u 37. godini života. O njemu smo govorili među lektorima filozofije i učiteljima mladeži.

41. Burić O. Frano iz K. Lukšića preminuo 5. III. 1834 u 55. godini života. O njemu smo govorili više puta, naročito kod učitelja mladeži.

42. Radeljak Fra Didak iz Bristivice, brat lajik, zaslužan za splitski samostan, preminuo 6. X. 1834 u 84. godini života. [603]

43. Milošević-Arnaut O. Ivan iz Glavica kod Sinja preminuo 3. II. 1835 u 74. godini života. O njemu je bio govor na više mjesta, posebno kod učitelja mladeži.

44. Šodić O. Ivan iz Bristivice preminuo 12. X. 1843 od 80 godina. O njemu smo govorili među učiteljima mladeži.

---

[601] Najstariji nekrolog, za ovaj dan. Visovački i splitski nekrolog kažu, da je imao 22 godine.

[602] Reg. Prov. Šupuk, 74.

[603] Acta Prov. Belamarić, Aff. int., Quint. 2.

45. Buljan O. Frano (mlađi) iz Bitelića preminuo 22. I. 1848 u 65. godini života. O njemu je bio posebni govor kod učitelja mladeži.

46. Perić O. Frano Ante iz Živogošća preminuo 17. IX. 1852 u 70. godini života. O njemu smo više puta napose govorili, osobito kod istaknutih propovjednika.

47. Odak Fra Bernardin iz Bristivice, brat lajik, preminuo 20. VII. 1854 u 45. godini života.[604]

48. Kukavica O. Anđeo iz Glavine kod Imotskoga (stariji), brat O. Frane Kukavice, lektor bogoslovlja, gvardijan u Imotskom, preminuo 17. X. 1857 od 54 godine.[605]

49. Šuman Fra Andrija iz Komina, subdjakon, preminuo 18. XII. 1858 u 23. godini života.[606]

50. Jerkunica O. Frano iz K. Sućurca, orguljaš, preminuo 21. XII. 1867 od 27 godina.[607]

51. Medić O. Ante iz K. Štafilića preminuo 11. I. 1868 u 25. godini života.[608]

52. Poljak O. Frano (mlađi) iz Glavica kod Sinja, župnik na raznim župama, ubrojen među eksdefinitore, preminuo 17. III. 1871 u 78. godini života.[609]

53. Jukić O. Ante iz Dicma gornjega preminuo 18. IX. 1875. O njemu smo govorili opširnije među povjerenicima Sv. Zemlje.

54. Mršić-Džolo O. Nikola iz Prgometa, župnik na raznim župama, ubrojen među eksdefinitore, preminuo 23. III. 1878 u 75. godini života.[610]

---

[604] **Bačić**, Nekrolog, 245. Prot. Prov. A Lulić, Aff. int. (Makarska), bez str.; **Bačić**, Nekrolog, 245, visovački i drugi nekrolozi bilježe njegovu smrt 27. srpnja.

[605] **Bačić**, Nekrolog, 161. Živogoški i makarski nekrolog bilježe njegovu smrt 19. listopada i kažu, da mu je tada bilo 38 godina.

[606] **Bačić**, Nekrolog, 348. Neki nekrolozi bilježe njegovu smrt 17. prosinca 1857.

[607] **Bačić**, Nekrolog, 125.

[608] Tako stari visovački nekrolog; splitski nekrolog stavlja njegovu smrt u god. 1867 i kaže, da mu je tada bilo 26 godina.

[609] Visovački nekrolog, za ovaj dan; **Bačić**, Nekrolog, 250. Neki nekrolozi bilježe njegovu smrt 16. III. ili pak 6. IV: što ne može biti tačno.

[610] Acta Prov. Tomić (Split), br. 141/1879; **Bačić**, Nekrolog, 194.

55. Marović Fra Ivan iz Mravinaca, brat lajik, preminuo 10. IV. 1879 u 84. godini života.[611]

56. Andreolić O. Vice iz Slatine (otok Čiovo), mladomisnik blage ćudi, preminuo 28. III. 1881 u 24. godini života.[612]

57. Berket O. Josip iz K. Kambelovca, župnik u Banjevcima, preminuo 15. III. 1882 u 26. godini života.[613]

58. Mihaljević O. Luka iz Badnja kod Drniša, gvardijan i vikar u Splitu više puta, osobiti dobročinitelj ovog samostana, definitor provincije, uvijek veseo i ljubezan, preminuo na Božić 25. XII. 1885 u 85. godini života.[614]

59. Despot O. Ivan iz Zaostroga, lector artium u Zaostrogu i Sinju, župnik u Sumartinu, stilist i pjesnik, objelodanio više djela: 1. Zdrav razum i pošteno srce, prevod C. Cantù, Zagreb 1880; 2. Prve iskre (pjesme), Zagreb 1881; 3. Oporuka bana Pavla Šubića (pjesma), Zagreb 1881; 4. Značaj, prevod Smilesa, Zagreb 1883, nagrađeno od Matice Dalmatinske; 5. Malo zrnja, Zadar 1886, i mnoštvo prigodnih pjesama, članaka i rasprava u raznim listovima, osobito u »Vijencu« i »Narodnom listu«, preminuo 19. II. 1886 u 35. godini života. Tijelo mu je preneseno i pokopano u franjevačkom groblju u Zaostrogu pokraj slavnog O. Andrije Kačića-Miošića. U Franjevačkoj crkvi u Zaostrogu podignuto mu je kraj glavnih vrata mramorno poprsje, s jedne strane O. Andrije Kačića-Miošića, s druge strane njegovo.[615]

60. Tomić O. Špiro iz K. Štafilića preminuo 18. I. 1888 u 58. godini života. O njemu smo napose govorili kod istaknutih propovjednika.

61. Šimundža Fra Ivan iz Biska, brat lajik, preminuo 27. VIII. 1888 u 57. godini života.[616]

62. Vujina Fra Serafin iz K. Štafilića, poddjakon, uzor krjeposti, svima drag, preminuo 12. II. 1889 u 23. godini života.[617]

---

[611] Splitski nekrolog, za ovaj dan.
[612] **Bačić**, Nekrolog, 6.
[613] **Bačić**, Nekrolog, 16 i drugi nekrolozi.
[614] **Bačić**, Nekrolog, 233 i ostali nekrolozi.
[615] **Zlatović**, Franovci, 460; **Bačić**, Nekrolog, 68 sl.
[616] **Bačić**, Nekrolog, 342; karinski samostan, za ovaj dan.
[617] **Bačić**, Nekrolog, 381 sl.; karinski nekrolog, za ovaj dan.

63. Elać O. Ambrozij-Ivan iz Suhog doca, župnik na raznim župama, gvardijan u Splitu, definitor, preminuo 7. VII. 1896 u 79. godini života. [618]

64. Čačić O. Marko iz Vrpolja kod Knina, lektor u Šibeniku, župnik na raznim župama, gvardijan u Kninu i Sinju prigodom proslave prenosa čudotvorne Gospe Sinjske iz Rame u Sinj, preminuo 15. VII. 1897 u 48. godini života. [619]

65. Talaja O. Alfons iz Sinja preminuo 13. X. 1905 u 72. godini života. O njemu smo govorili napose među redovnicima svetog života.

66. Tavra (Tafra) O. Ante (Mate) iz Svinišća kod Omiša preminuo 27. I. 1911 u 27. godini života. [620]

67. Letica Fra Ćiril iz Podgore, poddjakon, 4. razreda bogoslovlja, preminuo 18. II. 1911 u 25. godini života.

68. Marinović O. Marin iz K. Sućurca, župnik na raznim župama, preminuo 5. IV. 1914 u 53. godini života.

69. Tomaš O. Vjekoslav iz K. Lukšića, lektor bogoslovlja u Makarskoj i Šibeniku, prefekt i ravnatelj sjemeništa u Sinju, profesor i ravnatelj gimnazije u Sinju, župnik i gvardijan u Sinju, gvardijan u Šibeniku, župnik u Brštanovu i Suhom docu, definitor provincije, preminuo 15. IX. 1918 u 55. godini života.

70. Miloš O. Honorat iz K. Gomilice preminuo 17. VII. 1920 u 79. godini života. O njemu smo govorili napose među apostolima Gospe od Zdravlja.

71. Brstilo-Jukušić Fra Ivan iz Medova doca, klerik 3. razreda bogoslovlja, dobre i vesele ćudi, pobožno preminuo 8. X. 1920.

72. Krolo O. Vladimir iz Kamenskoga župe Tijarica, pomoćnik i župnik na raznim župama, preminuo 6. I. 1925 u 60. godini života.

73. Odrljin O. Pavao iz Košuta župe Trilj, župnik Čvrljeva, preminuo 14. I. 1927 u 35. godini života.

---

[618] Bačić, Nekrolog, 78, gdje bilježi, da je umro 7. kolovoza.

[619] Bačić, Nekrolog, 64.

[620] Redovnici, koje unaprijed navodimo, još su u živoj uspomeni, a njihova imena nalaze se u svima nekrolozima. Stoga ne spominjemo izvora.

74. Jukić O. Filip iz Trogira, župnik dva puta u Hrvacima dva puta u Sinju, gvardijan u Karinu, za 40 godina bolestan na živcima i bubrezima, preminuo 14. XI. 1928 u 75. godini života. Za života mnogo se je bavio književnošću, osobito pjesništvom. Objelodanio je nekoliko prigodnih pjesama, u rukopisu ih je ostavio svu silu. Među njima posebno mjesto zauzimlju »Rajčica ili ljubi raj, pismo i pjesma učeniku Radoslavu za srednjoškolce« i prvi dio knjige »Nasljeduj Krista« u stihovima. Sve se nalaze u arhivu samostana Gospe od Zdravlja, gdje je pohranjen i veliki broj njegovih propovijedi kao i drugih sastavaka.

75. Bajić O. Martin iz Vojnića, župnik na raznim župama, preminuo 14. II. 1929 u 71. godini života.

76. Šarić O. Bonaventura iz Hrvataca, prije Franjevac Konventualac, župnik na raznim župama, preminuo 17. X. 1933 u 74. godini života. Kao mladi svećenik bavio se naročito arheološkim pitanjima. God. 1932 objelodanio je u »Obzoru« i kasnije pretiskao raspravu »Stridon (selo Kijevo u Dalmaciji) rodno mjesto sv. Jeronima«.

77. Mimica O. Serafin iz Rogoznice kod Omiša, mladomisnik dobre i vesele ćudi, preminuo 3. XI. 1935, navršivši tek 30. godinu života.

Poglavlje 11

200-godišnjica prve pomoći

God. 1931 svečano je proslavljena 200-godišnjica prve pomoći, koju je Predobra Gospa od Zdravlja iskazala Dobromu, sačuvavši ga od kuge. Ovom prigodom obnovljeno je i znatno unaprijeđeno Njezino javno i privatno štovanje, pokrenuta misao o podizanju Njezina zavjetnog hrama i mnogo toga učinjeno za uveličanje Njezine slave. To ćemo ovdje u kratko prikazati. Prikazivanje obuhvata događaje od početka god. 1929 do svršetka god. 1931.[1]

1. Obnova štovanja Gospe od Zdravlja

Svjetski rat sa svojim teškim posljedicama nije ostao bez utjecaja ni za svetište Gospe od Zdravlja. Jedna od glavnih posljedica u ovom pogledu bila je, da je svetište bilo prepušteno starijim i nemoćnim redovnicima, koji, uza svu dobru volju, nijesu bili u stanju da uzdrže sjaj službe Božje na prijašnjoj visini. Tome je mnogo doprinijela okolnost, da se je već drugom polovicom prošloga vijeka znatno umanjio broj redovnika u samostanu, pa se nijesu ni mogli obavljati sveti obredi i druge pobožnosti kao prije. Osim toga, dobročinstva, koja je Predobra Gospa od Zdravlja kroz prošla dva vijeka iskazala Dobromu i ostalim vjernicima, uslijed pomanjkanja jedne zgodne povijesti, nekako su pošla u zaborav, pa su se tekom vremena napustile i posebne pobožnosti, koje su se obavljale u svetištu na čast Gospe od Zdravlja. Pobožnost vjernika za blagdan Gospe od Zdravlja ostala je ipak velika. Ali ta pobožnost kod mnogih nije bila nešto osobita niti se dovodila u vezu sa čudotvornom Slikom i svetištem naše Gospe od Zdrav-

[1] Pisac ove knjige proživio je i svojim očima vidio gotovo sve događaje, koji se navode u ovom poglavlju.

lja; nego se smatrala običnom pobožnošću kao i po drugim mjestima Dalmacije i Hrvatskog Primorja.

Ni god. 1926, kad se je opet počeo probuđivati u svetištu nekdašnji bujni religiozni život, nije se probuđivao s pomoću pobožnosti prema našoj Gospi od Zdravlja, nego s pomoću drugih pobožnosti, kao Krista Kralja, božićnih jaslica, sv. Josipu, sv. Tereziji M. I. itd.

Štovanje prema našoj Gospi od Zdravlja počelo se je obnavljati god. 1929. Povod tomu dao je sada blagopok. O. Bonaventura Šarić iz Hrvataca kod Sinja. U jednom razgovoru među redovnicima u Splitu mjeseca ožujka god. 1929 spomenuo je, da ima jedna tiskana pjesma na čast naše Gospe od Zdravlja, koja se pjeva na Njezin blagdan, a nalazi se u sakristiji među drugim obrednim knjigama. Ondašnji starešina samostana, pisac ovih redaka, tada potpuno neupućen u povijest svete Slike i svetišta Gospe od Zdravlja, pošao je da je potraži. Ta je pjesma nama dobro poznata himna Gospe od Zdravlja, koju je spjevao O. Petar Knežević. Ona mu je očitovala, da naša Gospa od Zdravlja ima svoju znamenitu prošlost. Radi toga je stao pretraživati arhiv koliko samostanski toliko provincijalni, i našao dragocjenih podataka, koji su nam već poznati.

Na temelju toga po malo su se počele obnavljati prijašnje pobožnosti na čast naše Gospe od Zdravlja, a zatim su uvedene i druge, o kojima će kasnije biti govor. O slavi Gospe od Zdravlja govorilo se je narodu u crkvi i pisalo u nabožnim i profanim listovima, da bi se opet oživjela uspomena na Njezina velika dobročinstva i vjernici potakli na što dostojnije Njezino štovanje kao i zazivanje u svojim potrebama.

2. Misao o gradnji nove crkve

Lijepa pobožnost Kristu Kralju kao i obnova duhovnog života u svetištu privukle su mnoštvo vjernika. Svetište Gospe od Zdravlja opet je bilo puno, pače u stanovitim prigodama i pretijesno. Radi toga porodila se koliko kod vjernika toliko kod redovnika misao o potrebi proširivanja sadašnje ili gradnji nove crkve.

Ova je misao došla do izražaja osobito prigodom svečanosti Krista Kralja god. 1928. Za proširenje, odnosno za gradnju nove crkve od svjetovnjaka najviše se zauzimao prof. Ivo Juras u Splitu i sudski savjetnik Ruđer Bracanović, onda poglavica suda u Makarskoj, a sada pretsjednik gradske općine u Dubrovniku. Prof. Juras više puta je dolazio k provincijalu Dru. O. Petru Grabiću i govorio mu o prijekoj potrebi veće crkve. Jednom prigodom došao je u društvu ing. Kuzme Gamulina, koji je bio iste misli. Razgovoru je prisustvovao i pisac ove knjige kao ondašnji starešina samostana. Ovaj se je odlučno protivio, s više razloga. Najprije, jer nije bilo uopće nikakovih sredstava za to djelo; zatim, jer je crkva, iako dosta malena, ipak u unutrašnjosti bila veoma ukusna i narodu silno draga; napokon, jer je imala svoju važnu prošlost. Ipak malo kasnije, kad je vidio opću želju starešinâ, redovničke braće i vjernika, shvatio je da je volja Božja, da primi na se taj teret i radi oko povećanja dosadašnje ili gradnje nove crkve. I on ga je primio.

Premda nama kao Franjevcima nije bila potrebna dozvola mjesnog Ordinarija — jer smo preko svojih starešina podložni izravno Sv. O. Papi, a biskupima samo u slučajevima koje predvida kanonsko pravo — ipak nijesmo htjeli ništa početi bez znanja i blagoslova dijecezanskog biskupa. Stoga je provincijal Dr. O. P. Grabić pošao 12. ožujka 1929 do biskupa Dra. Kvirina Klementa Bonefačića, izložio mu stvar i zaprosio njegov blagoslov. Preuzvišeni gospodin upozorio je O. provincijala na teškoće, s kojima se ima boriti takovo djelo, dao svoj blagoslov i zaželio mu sretan uspjeh.

Da se olakoti rad oko izvedbe ovoga djela, starešinstvo je pomišljalo da ustanovi počasni odbor od najuglednijih lica sviju staleža u Splitu. Pretsjedništvo odbora ponudilo je, 14. III. 1929, gradskom načelniku poznatom liječniku Dru. Jakši Račiću: što je ovaj rado primio.[2] Kasnije je bio iza-

[2] Ostali članovi odbora bili su: Mikačić Dujam, Šimeta Pavao, prof. Ivo Juras, prof. Marin Rabadan, dir. Dušan Manger, dir. Pavao Doko, Ceciliani Marko, Jelaska Josip, Bernić Antun, Martinis Mario, Mužinić To-

bran odbor gospođâ s gđom. Paulinom Bettizza na čelu, ali ga je do malo zamijenila Pob. Zadruga Sv. Ante.

Na 15 ožujka 1929, u nedjelju Muke najavio je starešina samostana narodu za vrijeme Mise od 11 sati, da je uprava samostana odlučila odazvati se želji vjernika i poraditi oko proširenja crkve. Budući da nema nikakvih raspoloživih sredstava, rad će biti skopčan s velikim poteškoćama. Ipak se uzda, da će se s pomoću Božjom i Majke Božje sve poteškoće prebrditi. Izložio je nacrt, kako bi se moglo doći do potrebitih sredstava: milodarima u jedan i više puta, s manjim i većim svotama, mjesečnim doprinosima, darovima u naravi, radnom snagom, molitvom.

Obavijest je primljena s velikim zadovoljstvom. Velik se broj odmah prijavio za mjesečne doprinose, za rad, za darove u naravi, za jedan ili više kamena itd. Do malo je akcija proširena i van Splita, pa su počeli stizati brojni doprinosi ne samo iz Splita i okolice, nego i cijele države.

3. List Gospe od Zdravlja

Milodari i doprinosi za izgradnju svetišta Gospe od Zdravlja objavljivali su se u prvom redu u glasniku Gospe Sinjske. Malo po malo oni su postali tako brojni, da je trebalo upotrebiti više stranica koliko za širenje štovanja i donašanje važnijih događaja iz povijesti Gospe od Zdravlja toliko za oglasivanje doprinosa i milodara koji su stizali. Radi toga uprava svetišta predlagala je svršetkom god. 1930 uredništvu glasnika Gospe Sinjske, da joj ustupi mjesečno 8 stranica, za koje će ona snositi troškove. Kad uredništvo nije moglo toliko prostora ustupiti, pokrenula je početkom god. 1931 posebni list pod imenom Gospe od Zdravlja.

Ovaj list na daleko je raznio ime naše drage Gospe od Zdravlja. U njemu su se iznosili događaji iz Njezine slavne prošlosti. To je poticalo čitatelje, da Joj se i oni obraćaju u svojim potrebama. Činjenica pak, da je Majka Božja uslišavala njihove molbe i dijelila im tražene milosti, proizvađala je u njima kao i u drugima oduševljenje, te su upravi

---

ma, Dr Stjepan Vukušić, Dr Vlado Smolčić, Brajević Frano, Cotić Marin, Mladinić Paško i Dujo.

svetišta stizale od jednih brojne zahvale za primljena dobročinstva, od drugih preporuke u molitve, a od jednih i drugih mnogobrojni milodari za izgradnju Njezina hrama.

List je bio glasilo svetišta i kao takovo izvješćivao o svemu što se je odnosilo koliko na Gospu od Zdravlja toliko na Njezino svetište, bilo da se to događalo u Splitu ili van Splita. Vjerno je pratio sve pojave i razvoj osobito javnog štovanja naše Gospe od Zdravlja van Splita. U isti mah promicao je i druge pobožnosti, naročito one koje su se obavljale u Gospinu svetištu. Preporučivao je razna nabožna društva, posebno franjevačka, kao Treći Red i Vojsku sv. Ante, a zauzimao se i za franjevačke misije.

List Gospe od Zdravlja izlazio je 5 godina, t. j. do svršetka godine 1935. Tad je prestao, a od god. 1936 zahvalnice, milodari kao i glavne obavijesti iz svetišta donose se u glasniku Gospe Sinjske.

4. Nove pobožnosti Gospi od Zdravlja

Širenje štovanja Gospe od Zdravlja stavljalo je na upravu svetišta nove zahtjeve. Vjernici su počeli tražiti molitve na čast Gospe od Zdravlja, s kojima bi Joj se mogli obraćati u svojim potrebama. Uprava svetišta bila je god. 1929 dala izraditi sličice Gospe od Zdravlja s posebnom molitvom. Ta se je molitva mogla moliti i van Njezina svetišta. No ipak nije odgovarala svima potrebama vjernika. Stoga je početkom god. 1931 izdala neke molitve pod naslovom »Devetnica i Litanije Čudotvorne Gospe od Zdravlja«. U devetnici se vjernik obraća Predobroj Majci i traži pomoć u svojim duševnim, tjelesnim i ostalim vremenitim potrebama. Litanije su sadržavale posebne odlike Gospe od Zdravlja, prema dobročinstvima, koja je iskazala vjernicima u prošlosti, te vapaje za pomoć u našim općim i posebnim potrebama u sadašnjosti i budućnosti. Dodana je i molitva koja se moli u svetištu za bolesnike, kao i himna Gospe od Zdravlja.

To je bilo, može se reći, za prvu potrebu. Malo kasnije izdala je »Vjenčić molitava na čast čudotvorne Gospe od Zdravlja«. Vjenčić je obuhvatao 104 stranice, a razdijeljen

je bio na 5 djelova s dodatkom. Vjenčić sadrži koliko posebne molitve Gospi od Zdravlja u raznim prigodama i potrebama toliko razne pobožnosti na Njezinu čast. Prvi dio donosi pobožnost 9 subota na čast Gospe od Zdravlja s odnosnim molitvama za svaku subotu. Na kraju pobožnosti nalazi se posebna molitva za blagdan Gospe od Zdravlja. U drugom je dijelu pobožnost mjeseca Gospe od Zdravlja ili Mjeseca studenoga s odnosnim molitvama. Te su: Krunica na čast Gospe od Zdravlja, Molitva za 12 milosti Gospe od Zdravlja, Tri pozdrava Gospi od Zdravlja i Litanije Gospe od Zdravlja, pretiskane iz prije spomenute knjižice. U trećem dijelu bile su neke pobožnosti ili prigodne molitve na čast Gospe od Zdravlja, kao Devetnica Gospi od Zdravlja za sretan porodaj, Posveta djece Gospi od Zdravlja, Molitva Gospi od Zdravlja za obraćenje sina, Molitva pred čudotvornom Gospinom prilikom, Molitva za bolesnike (pretiskana iz prijašnje knjižice), Molitva Gospi od Zdravlja za Sv. Crkvu, Molitva za dobročinitelje Gospina svetišta, Molitva Gospi od Zdravlja u svakoj potrebi i Zahvala Gospi od Zdravlja za primljenu milost. Četvrti dio sadržavao je Devetnicu Gospi od Zdravlja s Njezinom himnom, kako su se nalazile u gore spomenutoj knjižici; zatim posebnu pjesmu ili molitvu Gospi od Zdravlja »Čuj vruću molbu puka svog«. U petom dijelu donesene su neke opće pobožnosti, da se obavljaju u društvu Majke Božje, kao jutrnje i večernje molitve, ispovjedne i pričesne molitve. U dodatku su bila pravila s oprostima i povlasticama Pob. Zadruge sv. Ante, te molitvama za mjesečni sastanak iste Pob. Zadruge.

Vjenčić je odgovorio željama i potrebama vjernika. Stoga nikakvo čudo, da je kroz nekoliko mjeseci bio rasprodan, pa je već iste god. 1931 priređeno drugo nepromijenjeno izdanje. God. 1937 izašlo je treće izdanje. Molitve su u glavnom iste, premda s nešto izmijenjenim redom. Dodane su molitve za Put Križa i Misne molitve u društvu s Majkom Božjom; zatim Molitva Gospi od Zdravlja iz god. 1890 kao i Molitva Zaštite Gospe od Zdravlja.

5. Druga sredstva za širenje pobožnosti Gospe od Zdravlja

Uprava svetišta uvidala je, da se privatna pobožnost prema našoj dragoj Gospi od Zdravlja ne može uspješno širiti bez sličica Gospe od Zdravlja, koje su vjernici tražili. Stoga je dala izraditi nekoliko vrsta sličica: s molitvom i bez molitve, uspomene na posebne prigode, u obliku dopisnicâ, s molitvom na talijanskom i njemačkom jeziku, itd.

Narod je tražio i Njezinih medaljica, pa je dala i njih izraditi u Njemačkoj, i to tako da se mogu nositi mjesto škapulara.

Potraživanja su stizala i za krunice Gospe od Zdravlja, koje bi odgovarale Njezinoj krunici u Vjenčiću. Uprava svetišta i njih je dala izraditi u Njemačkoj. Bile su dosta ukusne, pa su ih vjernici rado uzimali.

Sve ovo znatno je doprinosilo širenju privatnog štovanja naše Gospe od Zdravlja. Ali još nije moglo biti govora o širenju javnog štovanja u crkvama i kapelama. Za to je trebala velika slika Gospe od Zdravlja, i to u bojama. Uprava je učinila više pokušaja, da bi došla do takovih slika; no nijesu uspjeli. Stoga je početkom god. 1932 povjerila Č. S. Juliti Katz od Školskih Sestara u Splitu, da preslika svetu Sliku na platnu u bojama. Njezin pokušaj uspio je vrlo dobro. Prema ovom primjerku Zakladna tiskara Narodnih Novina u Zagrebu izradila je 4 vrste slika: velike u 12 boja, srednje u 3 boje, slike za dopisnice i sličice za molitvenike u 5 boja. Slike su bile izrađivane pod ravnanjem našeg umjetnika Vladimira Kirina i vrlo dobro uspjele. Velike slike u 12 boja bile su uokvirene u posebni karton i bez kartona. Naslov ili oznaka slike na njima je bila tiskana zlatnim slovima hrvatski i latinski.

Velike slike gledaoca su uprav osvajale. Stoga nikakvo čudo, da je ih ogroman broj štovatelja Gospe od Zdravlja nabavio za svoje kuće ne samo u Splitu nego i svakuda po našoj državi, kako je objavio Njezin list od god. 1932 unaprijed.[3] Slikâ pak srednje veličine u 3 boje još god. 1934,

[3] »Gospa od Zdravlja« 1932, 104, 117; 1933, 31, 46, 83, 136, 171; 1934, 34, 155; 1935, 12, 36, 66.

kad su izrađene, u nekoliko dana raspačano je preko 3000 komada.[4] Kasnije ćemo vidjeti, gdje su slike Gospe od Zdravlja izložene javnom štovanju vjernika.

Još je jedna vrsta slika Gospe od Zdravlja, koja je mnogo doprinijela širenju Njezina štovanja. To su one slike u 1 i u 3 boje, koje su god. 1933—1935 izlazile na omotu Nje-

Naslovna strana lista Gospe od Zdravlja.
Lijevo nacrt zavjetnog svetišta po arh. Horvatu

zina lista. Pod ravnanjem g. Vladimira Kirina izradila je Zakladna tiskara Narodnih Novina u Zagrebu, i to badava, sliku Gospe od Zdravlja, koja lijepo odgovara Njezinoj slavnoj prošlosti. Sveta slika prikazuje Majku Božju s Djetićem Isusom u naručaju, okruženu s Anđelima, sjajem i oblacima u zraku, i s grupom vjernika na zemlji. Četiri Anđela iskazuju Joj počast, a dvojica drže vrpcu na kojoj piše: »Dobra Majka na Dobromu«, i uzdignutom glavom javljaju to ljudima. Osam vjernika na zemlji, klečeći ili na nogama,

[4] »Gospa od Zdravlja« 1935, 15, 42 sl.

upravljaju pogled prema Dobroj Majci i sklopljenih ruku prose pomoć. Vjernici su u raznim narodnim nošnjama, što označuje razne krajeve, gdje se Predobra Gospa od Zdravlja štuje i u pomoć zazivlje. To lijepo odgovara riječima Njezine himne: »Svak je Tebe već poznao, da moguća sasvim jesi; a mnogi je i kušao, da si čudna u čudesi«, koje su otisnute iza grupe vjernika. S jedne i s druge strane ovih riječi nalazi se staro i novo svetište, i to s naše desne dosadašnje svetište, a s naše lijeve novo zavjetno svetište prema prvom nacrtu arh. L. Horvata. U pozadini je plavo Jadransko more, iznad koga je u zraku Gospa od Zdravlja, jer je Split na obali Jadranskoga mora. Ova okolnost daje naročiti čar slici u 3 boje, pa se je štovateljima Gospe od Zdravlja silno svidjela, a mnogi su je posebno tražili.

6. Nacrti novog svetišta

Uprava svetišta Gospe od Zdravlja nikako nije bila voljna, da dosadašnje svetište potpuno žrtvuje. Ona je htjela da sačuva njegovu prošlost, odnosno da ga proširi, poveća i uljepša, i to u obliku križa. S jedne i s druge strane imala se crkva proširiti; gdje je bio prezbiterij, imala su doći dva krila, koja bi zajedno sa sredinom sačinjavala glavni dio crkve; treći ili gornji dio, u širini dosadašnje crkve, sačinjavao bi gornji krak križa, gdje bi bio postavljen veliki oltar i kor za redovnike.

O izradbi jedne skice za takovu preuredbu uprava je povela riječ sa zagrebačkim arhitektom prof. Stjepanom Podhorski. Ovaj je bio mišljenja, da je bolje crkvu nanovo sagraditi. Razlozi su mu bili: dvojbenost o jednakoj čvrstoći novih i starih temelja, kao i nemogućnost da se izbjegnu veći troškovi, jer će se od stare crkve toliko porušiti, da će jedva što ostati. Jednako su mislili i drugi arhitekti. Tad je uprava, iako preko volje, pristala da se misli na nacrt nove crkve.

Međutim neka lica u Splitu nijesu simpatično primila vijest, da bi nacrt novog svetišta imao izraditi jedan Zagrebčanin, a drugima se nije pružila ni mogućnost da se barem natječu. Stoga je 9. VII. 1930 raspisan natječaj za nacrt. Natjecateljima je bilo slobodno izabrati stil, ali se je prednost

davala domaćim stilovima. Troškovi za svetište nijesu smjeli prijeći 3 miliona dinara, a svetište se je moglo podignuti samo na zemljištu samostanskom. Natjecateljima su određene 3 nagrade: 14, 10 i 6 hiljada dinara.

Za natječaj se je zanimalo preko 20 arhitekta i inženjera, ali je radove poslalo samo njih 7, i to iz Splita 3, iz Za-

Nacrt »Crni trokut«

greba 2, sa Sušaka 1, iz Ljubljane 1. Jury ili časni sud natječaja sačinjavali su: Dr. O. Petar Grabić, provincijal, Dr. O. Ante Crnica, gvardijan i upravitelj svetišta, ing. M. Iveković, profesor u Zagrebu, ing. Prosper Čulić i ing. Ivan Ivačić iz Splita. Oni su se sastali 12. I. 1931 u samostanu Gospe od Zdravlja, da ispitaju prispjele nacrte. Nacrti iz Splita imali su motto: »Ave Maria«, broj 33 i »Gospa Sinjska«; nacrti iz Zagreba »Regina pacis« i broj 2; nacrt iz Ljubljane broj 7514 a nacrt sa Sušaka »Crni trokut«. Časni sud je pronašao, da tri nacrta nijesu odgovorila postavljenim uvjetima, a nijedan ne zaslužuje prve nagrade. Druga i treća na-

grada bile su združene i razdijeljene na jednake djelove (po 8000 D) između nacrta br. 7514 iz Ljubljane (Jože Mesar i Lado Bohinjec) i nacrta br. 2 iz Zagreba (V. Antolić i Franjo Cota). No, budući da natjecatelji iz Ljubljane nijesu posjedovali svih uvjeta, koje je predviđao raspis natjecaja, prema zaključku časnog suda, nagrada im nije podijeljena. Isti je časni sud zaključio, da se nacrt br. 33 otkupi za 4000 dinara. Taj je nacrt izradio splitski arhitekt Kuzma Gamulin.

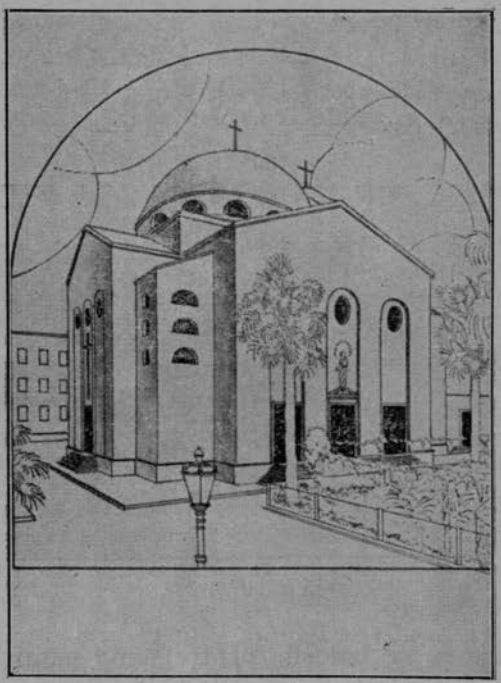

Nacrt »Ave Maria«

Natječaj nije uspio, jer nijedan nacrt nije odgovorio željama uprave svetišta. Uprava je tada uzela u pretres one radove, koji su prispjeli naknadno. Ti su bili: ing. Kuzme Gamulina, arh. prof. Stjepana Podhorskoga, ing. Ivana Kuliševa iz Zagreba i ing. Silvija Sponze iz Hvara. Od svih je najbolje odgovarao nacrt ing. Sponze; pa, kad je iznesen pred odbor, ovaj ga je na svojoj sjednici 28. V. 1931 jednoglasno usvojio.

7. Stare i nove poteškoće

Svako dobro djelo, da uspije, treba da prođe kroz vatru kušnje, i što je svetije to ga teže kušnje čekaju. Stoga nikakvo čudo, ako su i ovo tako znamenito djelo čekale velike kušnje.

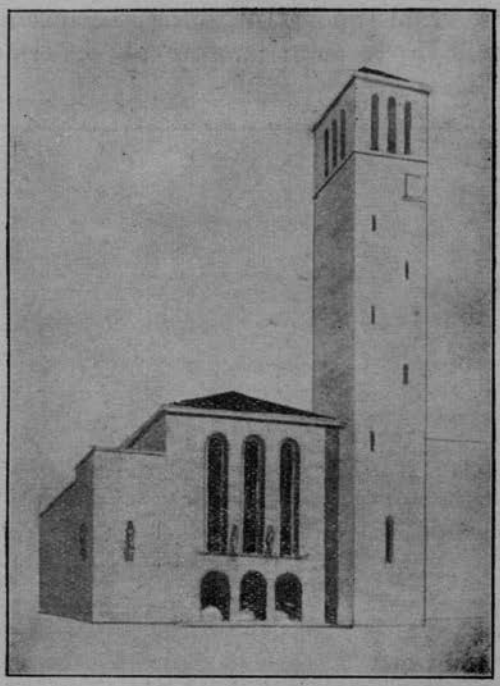

Nacrt »Broj 33«

Poteškoće su se iznosile protiv same namisli o podizanju novog svetišta. Jedni su nijekali potrebu veće crkve, drugi su promatrali akciju sa skepsom i nepovjerenjem, treći su je držali megalomanijom, pače su poricali prošlost naše Gospe od Zdravlja. Budući da su ipak milodari stizali u velikom broju, pokušalo se i putem državne vlasti zabraniti sabiranje milodara. Ali je Majka Božja bdjela nad Svojim djelom i nije dopustila da se osujeti.

Kad je bio usvojen nacrt novog svetišta, iskrsle su druge gotovo nepremostive poteškoće. Na mjestu, gdje se je imalo podignuti novo svetište, općina je u novom regulacio-

nom planu predvidjela put, koji bi spajao obalu sa zaledem. Radi toga trebalo je tražiti izmjenu regulacionog plana. Izmjeni se je moglo teško nadati, jer je tehnički odio općine bio uvjeren, da je taj plan bolji, a neki susjedi nijesu bili voljni pristati na izmjenu, za koju su držali da im je na teret. No ipak izmjena, koju je predlagala uprava svetišta, bila je daleko bolja, o čemu se kasnije uvjerilo i gradsko povjerenstvo i općinsko upraviteljstvo. Stoga, kad je uprava sve-

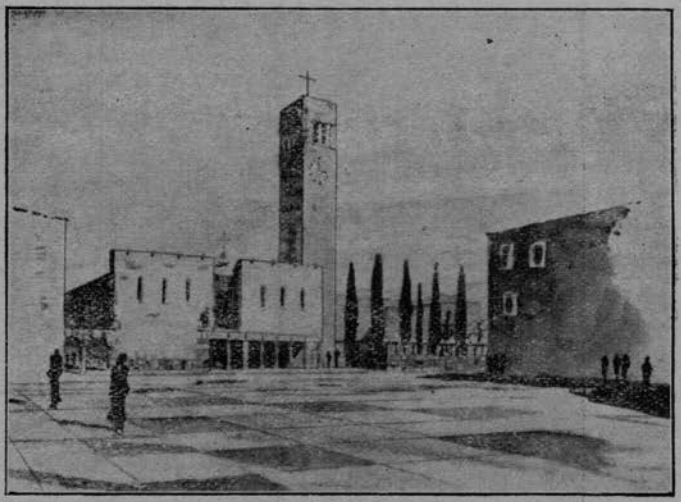

Nacrt »Broj 7514«

tišta pismeno zatražila izmjenu regulacionog plana. Općinsko vijeće na svom zasijedanju od 24. IX. 1931 prihvatilo ju je, odredivši da se nova ulica pomakne prema zapadu i pođe u ravnoj crti s Bulatove Poljane na Kninsku ulicu. Zaključak općinskog vijeća imala je odobriti Banska uprava. Ali, budući da je prije donošenja zaključka općinskog vijeća propuštena formalnost, t. j. da se održi naličje sa svima međašnim susjedima, a održano je naknadno, jedan je međašnik uložio utok na Bansku upravu, i ova je morala 12. XII. 1931 zaključak poništiti. Sad je trebalo sve iznova počinjati. Sredinom veljače god. 1932 ponovno je održano naličje. Sada su se javila dva međašnika protiv izmjene regulacionog plana. Ali komisija naličja izjavila se za izmjenu, »jer je ista bolja u estetskom pogledu i može vrlo dobro, dapače

još bolje da nadomjesti postojeću regulaciju po regulacionom planu grada«.

Još veće poteškoće nastale su radi nacrta. Uresnom povjerenstvu nije se sviđao nacrt ing. Sponze. U nacrtu su pravljeni popravci do tri puta; no ipak s njim se nije moglo prodrijeti. I, premda se je i odboru i upravi svetišta najviše sviđao, moralo se od njega odustati, što je i učinjeno pismom od 7. V. 1932.

Nacrt »Regina Pacis«

Međutim morao se je održati blagoslov temeljnog kamena na blagdan Gospe od Zdravlja, prigodom proslave 200-godišnjice Njezine prve pomoći. Budući da do toga dana nije bila odobrena izmjena regulacionog plana, to se nije mogla ni tražiti, a još manje dobiti građevna dozvola, pa je izgledalo da se blagoslov temeljnog kamena neće moći održati prigodom proslave. U zadnji čas pošlo je za rukom obaviti blagoslov i bez prethodne dozvole. Ali je kroz to stupio na snagu novi građevni zakon od 7. VI. 1931, po komu

su bile potrebite nove dozvole, i to Ministarstva građevina i Min. pravde.

Uprava svetišta ponovno je morala tražiti drugog arhitekta. Obratila se na prof. Plečnika u Ljubljani; ali je on primjetio, da bi bilo bolje uzeti koga arhitekta u Splitu. O. upravitelj prije je progovrio još s arh. Josipom Mesarom iz Ljubljane, koji je sudjelovao pri natječaju. Ovaj je pokušao izraditi nacrt, po kom bi bila dobrim dijelom spašena

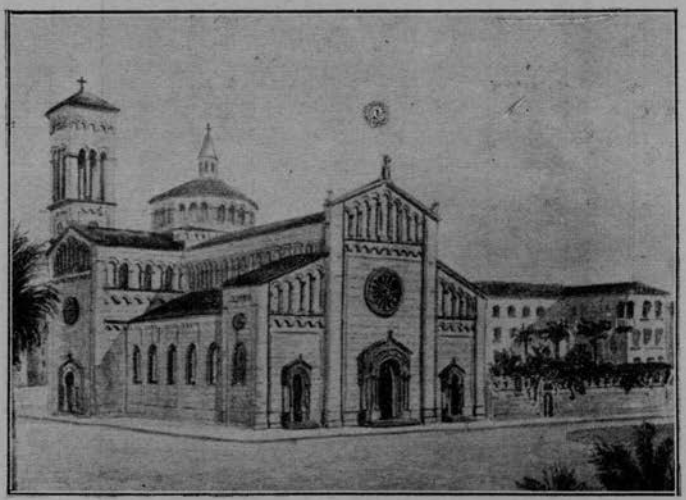

Nacrt »Gospa Sinjska«

dosadašnja crkva, a uza nju bi bila sagrađena nova i s njom iznutra sačinjavala jednu cjelinu. Pokušaj nije uspio radi istih neprilika. Tad se je O. upravitelj svjetovao s ing. Ivanom Ivačićem, šefom tehničkog odjeljenja na Banovini u Splitu, i zatražio arhitekta, koji bi bio vješt romanskom stilu, jer taj stil može da najbolje izrazi ideju Gospina svetišta. Gosp. Ivačić preporučio je mladog arhitekta Lavoslava Horvata iz Zagreba. Gosp. Horvat nije imao simpatija za romanski stil. Skica novog svetišta, koju je izradio, premda nije bila u romanskom stilu, ipak se većini redovnika u samostanu svidjela, jer je pročelje s okruglim stupovima odavalo sličnost s crkvom sv. Pavla u Rimu. Uprava svetišta nije više tražila drugog arhitekta, nego je gosp. Horvatu po-

vjerila, da izradi nacrt prema posebnim uputama koje mu je dala; što je on i učinio.

Prema zamisli uprave svetišta, crkva se je svojom visinom imala dizati iznad svih susjednih zgrada. Na vrhu pročelja imala je doći grupa od više osoba. U sredini grupe imala je biti Gospa od Zdravlja s Djetićem Isusom u naručaju. Oko njih bi bilo nekoliko bolesnika koji prose zdravlje. Na jednom i drugom kraju pročelja trebala su biti po-

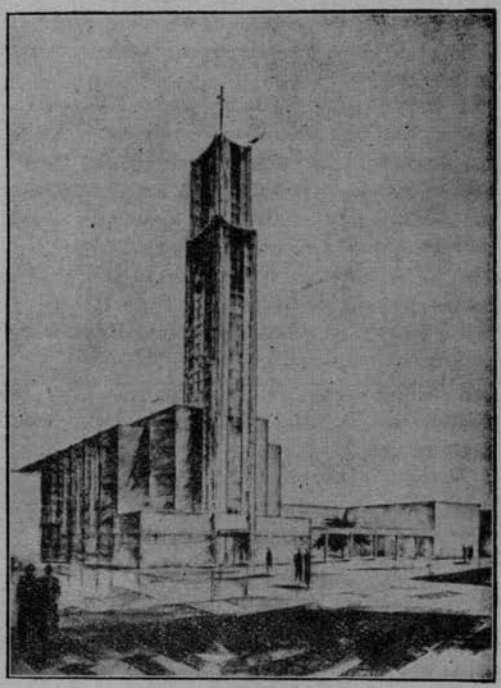

Nacrt »Broj 2«

stavljena dva kipa — sv. Ante i sv. Terezije M. I. ili koga drugoga Sveca. Zvonik je imao biti visok 50 metara. Na vrh zvonika predviđen je bio veliki križ, koji bi u noći bio rasvijetljen te bi ga se vidjelo sa svih strana Splita i okolice. Ispod križa imala su doći posebna zvona od nikela, koja bi svakoga sata udarala uglazbljeni pozdrav Gospi od Zdravlja.

Novo svetište imalo je biti na tri broda, rastavljena među sobom s okruglim stupovima i jonskim kapitelima. I-

za velikog oltara bilo je predviđeno 6 ispovijedaonica odozdo, a odozgo s jedne strane kor za pjevače, s druge strane kor za redovnike. U dnu crkve imala je biti s jedne strane špilja Gospe Lurdske, s druge strane prostor za božićne jaslice i Božji grob. Svi oltari imali su biti od mramora, prozori bojadisani sa slikama raznih Svetaca i imenima darivatelja. Propovijedaonica je bila predviđena na prva dva stupa do prezbiterija ili velikog oltara. Zidovi crkve imali su biti

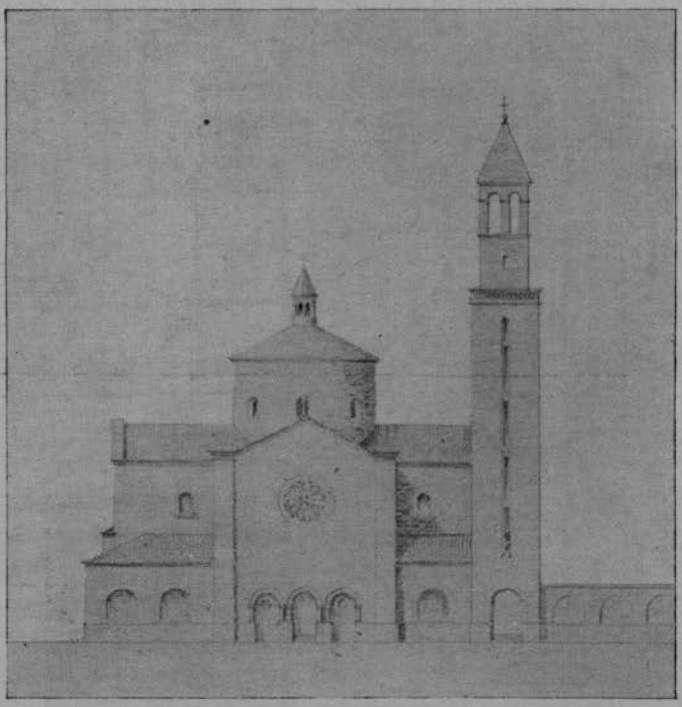

Nacrt ing. Ivana Kulišek

izvana od bijelog kamena, a iznutra iz betona, da bi se kasnije mogli ukrasiti lijepim slikama. Itd. Ukupni trošak vanjskih radova predviđen je na D 4,700.000.

Ovo je bilo predviđeno već u prvom nacrtu, da se s jedne strane sačuva tradicija svetišta, a s druge strane da se pomogne potrebama, koje su nastale tekom vremena, te da bude što veća čast i slava Preslavnoj Gospi od Zdravlja, odnosno što dostojnije naše oduženje za prevelika dobročin-

stva, koja smo od Nje primili kroz minulih 200 godina. Mala slika ovog nacrta izlazila je god. 1933—1935 na omotu lista Gospe od Zdravlja (v. gore str. 454).

Prema ovom nacrtu bio je raspisan natječaj za nabavu kamena. U natječaju je sudjelovalo više vlasnika kamenoloma, osobito s otoka Brača. Prosječna cijena kamena kretala se je između 1.200.000 i 1.600.000 dinara. Splitska

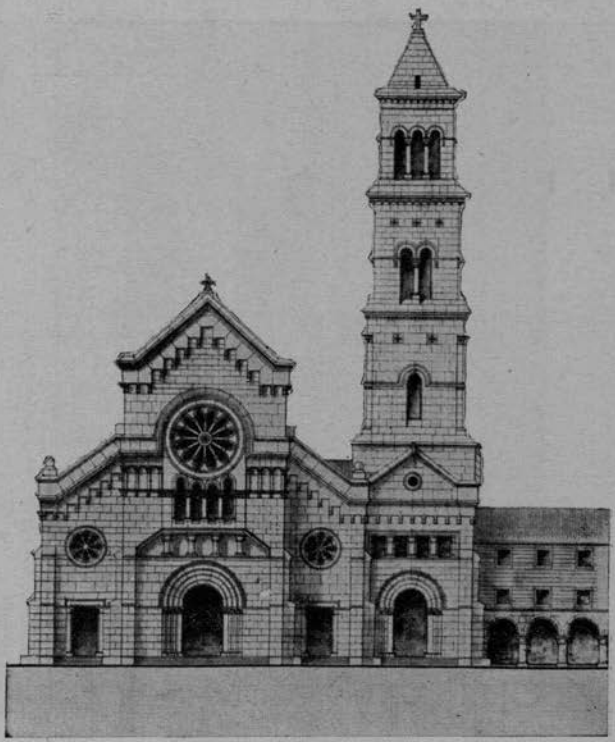

Nacrt ing. Silvija Sponze. Glavno pročelje

tvrtka Šakić-Šore ponovno se izjavila pripravnom, kao i pred blagoslov temeljnog kamena, da će na svoj trošak sagraditi crkvu, uz uvjet da joj uprava svetišta preda raspoloživi novac, a razliku da će otplaćivati postepeno kako se dogovore. Ali izvađanju ovog nacrta nije se moglo pristupiti, jer se nije mogla dobiti izmjena regulacionog plana, a dosljedno ni građevna dozvola.

Izmjenu regulacionog plana trebalo je da odobri najprije tehnički otsjek na općini u skladu s gradskim uresnim povjerenstvom, zatim općinsko upraviteljstvo, općinsko vijeće, pa Banovina, odnosno Ministarstvo građevina. S općinskim upraviteljstvom nije bilo poteškoće, kad je izmjenu usvojio tehnički otsjek i komisija naličja. Ali su se predviđale poteškoće kod općinskog vijeća. Te su zaista izbile na sjednici 28. IX. 1933, kojoj je prisustvovao i pisac ove knjige. Bilo je vijećnika koji su oštro istupili ne samo protiv izmjene regulacionog plana, nego i protiv same gradnje sve-

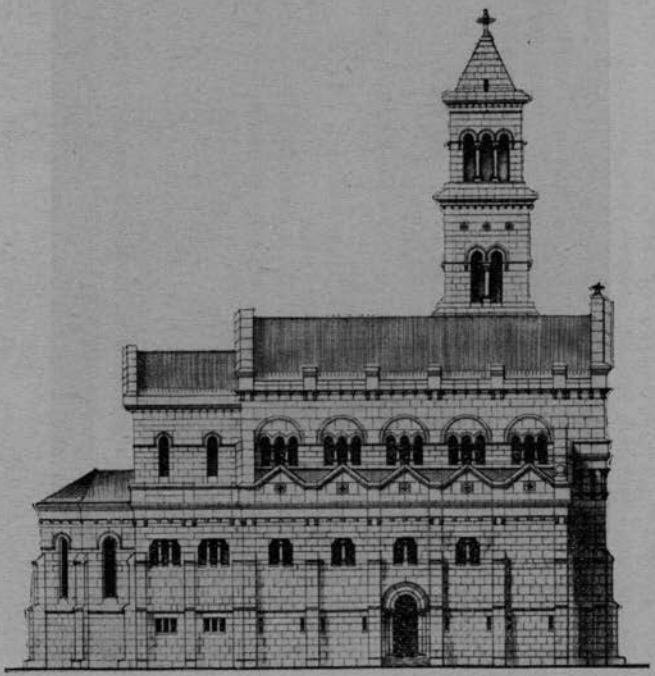

Nacrt ing. Silvija Sponze. Pobočno pročelje

tišta uopće. To su bili u glavnom pripadnici druge vjere i vijećnici koji nijesu rođeni Splićani. No drugi su stvar odlučno zagovarali. Među njima su se isticali odvjetnik Dr. Branko Radica, liječnik Dr. Rafael Ferri, ing. Stella i industrijalac Josip Jelaska, član odbora za gradnju svetišta. Većina od 24 protiv 10 glasovala je za izmjenu plana. Ali je

izmjenu još moralo odobriti Ministarstvo građevina. To znači, da je trebalo još dugo čekati. Općina je doskora predlog za izmjenu uputila Ministarstvu; ali je odobrenje stiglo tek polovinom slijedeće godine 1934. Tek tada mogao se je izraditi konačni nacrt i uputiti molba za građevnu dozvolu, koja se je konačno opet morala dobiti od Ministarstva građevina i pravde.

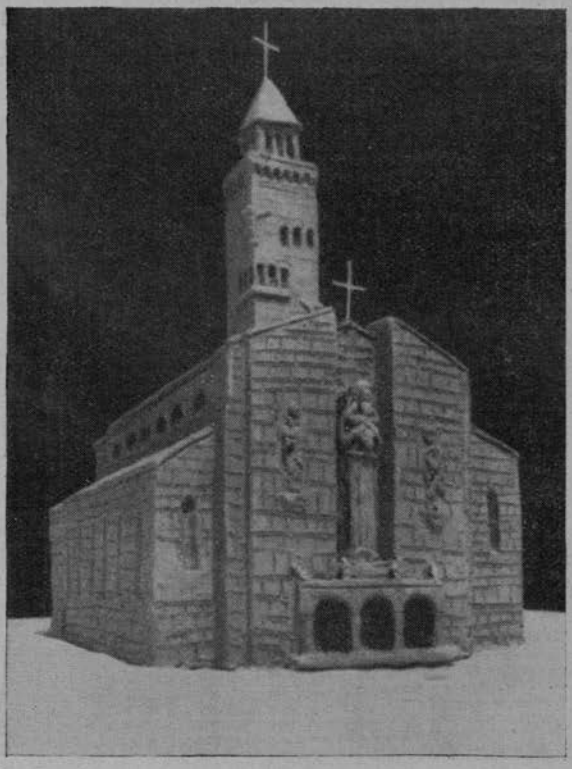

Nacrt arh. Jože Mesar

Međutim nastala je opća ekonomska kriza i nemogućnost vraćanja novca uloženoga po bankama i štedionicama. Svetište je imalo preko milion dinara uloženih kod Gospodarske Štedionice u Splitu. Ali se na tu svotu nije moglo računati, jer se nije mogla predignuti. Radi toga je starešinstvo provincije na svom zasijedanju u Splitu 14. VI. 1934 stvorilo zaključak, da se još ne počinje radom, kad nema raspo-

loživih sredstava. U mjesecu studenom god. 1934 održao se u samostanu Gospe od Zdravlja provincijalni kapitul. Na njemu je izabrana nova uprava provincije i pojedinih samostana u provinciji. Tako je došla nova uprava i u samostan Gospe od Zdravlja s O. Karlom Nola na čelu.

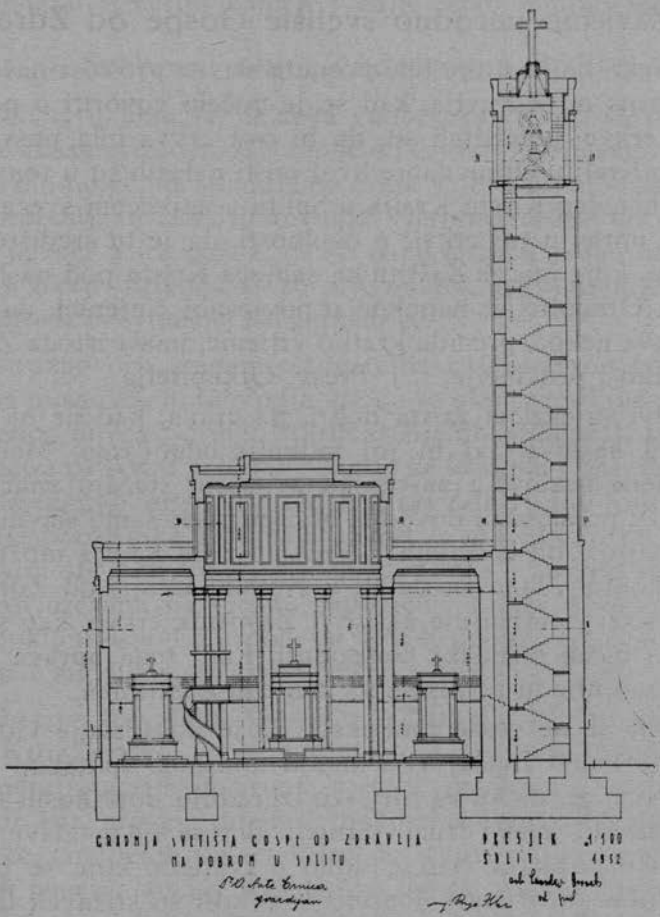

Presjek nacrta arh. L. Horvata

Sve ove teškoće, s kojima se morala boriti uprava svetišta za čitavih 5 godina, stvarale su nove teškoće, nove gorkosti i boli. Po Splitu su od vremena do vremena kolali glasovi, koji su mogli samo da škode dobrom glasu uprave svetišta kao i samoj stvari svetišta. Ti su glasovi bili posebno

pogibeljni i gorki, kad su god. 1932 OO. Domnikanci počeli raditi oko proširenja svoje crkve u Splitu. Uprava svetišta morala je više puta ustajati protiv tih glasina, iznoseći razloge, zašto se nije moglo početi s radom, i stavljajući svakomu na uvid knjige uprave svetišta.

8. Zavjetno narodno svetište Gospe od Zdravlja

Neki, kojima nije bila poznata slavna prošlost naše drage Gospe od Zdravlja, kad se je počelo govoriti o potrebi nove crkve, pomišljali su, da bi ova crkva bila posvećena Kristu Kralju. Opravdanje ovoj misli nalazili su u tomu, što se je blagdan Krista Kralja u Splitu s najvećom svečanošću slavio uprav u toj crkvi; u okolnosti, da je tu središte provincije, koja ima za Zaštitnika samoga Krista pod naslovom Presv. Otkupitelja; napokon u povjesnoj činjenici, da je ova crkva nekoć, premda kratko vrijeme, imala istoga Zaštitnika kao i provincija, t. j. Presv. Otkupitelja.

Ovi su razlozi zaista dobri, pa crkva, kad ne bi imala drugog naslova, taj bi joj najbolje odgovarao. Međutim, promjena naslova i zaštitnika u našem slučaju značila bi prekid s prošlošću i dovodila bi u pogibelj samu slavnu prošlost Gospe od Zdravlja. Blagdan Krista Kralja može se s jednakom svečanošću slaviti u svetištu Gospe od Zdravlja, bez da se promjenjuje naslov i Zaštitnik crkve, kao što se slave i ostali blagdani Gospodnji. Radi toga uprava svetišta nikad nije ni pomislila na izmjenu Zaštitnika.

Ipak se ne može zanijekati, da je dosadašnje Gospino svetište imalo značaj više manje mjesnog, splitskog svetišta. Istina je, da su za njegovu izgradnju doprinosili ne samo Splićani, nego i drugi vjernici; ali ti su bili u glavnom iz bliže okolice Splita. Sad se radilo o svetištu, koje se podiže zavjetnim darovima i doprinosima, koji su stizavali iz svih krajeva naše domovine. Stoga ni karakter svetišta nije mogao ostati isti.

Na tu okolnost upozorio je starešinstvo samostana bivši ministar Stjepan Barić iz Zagreba, prigodom posjeta u proljeću god. 1930. On je s pravom zapazio, da novo svetište, kao što mora imati karakter zavjetnog svetišta zato što se podiže zavjetnim darovima i doprinosima, jednako tako mora

da ima karakter općeg narodnog svetišta Gospe od Zdravlja, jer se podiže doprinosima svega naroda. Uprava je svetišta tu primjedbu uvažila i unaprijed o novom svetištu pisala kao o zavjetnom i opće narodnom svetištu Gospe od Zdravlja u Splitu. To je izraženo i u samoj Spomenici, koja je stavljena u temeljni kamen i koju ćemo donijeti kasnije.

9. Srebreni okvir čudotvorne Prilike

Okvir, u kom se nalazila čudotvorna Gospina prilika, bio je ukusno izrađen. Ali bio je od drveta i pozlaćen. K tomu je bio takav, da se u njemu sveta Prilika nije mogla nositi u procesiji ni izložiti štovanju vjernika nasred crkve. Odatle je bila očita nužda, da se dade izraditi jedan novi, ukusniji okvir. Prigoda za to nije mogla biti podesnija nego li je proslava Njezine 200-godišnjice.

U razgovoru s nekim štovateljima Gospe od Zdravlja pala je misao, da bi bilo najbolje da se okvir izradi od starog srebrenog novca i drugih starih srebrenih predmeta, koje bi vjernici u tu svrhu poklonili. Misao se svidjela i uprava ju je dala do znanja štovateljima Gospe od Zdravlja u Njezinu listu mjeseca ožujka 1931.[5] Za uzvrat je obećala, da će imena onih koji što poklone u vrijednosti preko 5 austrijskih kruna, biti urezana na vječnu uspomenu u sam okvir; a onih koji poklone ispod 5 kruna, da će biti upisana na posebnom papiru i stavljena uz svetu Sliku.

Odaziv štovatelja Gospe od Zdravlja bio je neočekivan. Kroz kratko vrijeme skupila se sva sila svakovrsnih predmeta: austrijskih kruna, forinta, petokruna, talira, talijanskih lira, srpskih dinara, crnogorskih perpera, francuskih franaka, američkih dolara i drugog starog novca; zatim srebrenih puceta, lančića, narukvica, žličica, satova, burmutica, stolnih nakita, tintarnica, igala, svijećnjaka itd. Ti su darovi bili oglašeni u listu Gospe od Zdravlja god. 1931 i 1932.[6] U nedjelju po Velikoj Gospi, t. j. 16. VIII. 1931, uprava je priredila u sakristiji svetišta malu izložbu tih darova. Bilo je

[5] »Gospa od Zdravlja« 1931, 28, 64, 72.

[6] »Gospa od Zdravlja« 1931, 28, 37, 47, 58, 64, 72, 80, 94, 120; 1932, 2, 18, 30, 68, 96, 108.

izloženo 6 velikih spremnjaka pokrivenih staklom, u kojima su se nalazili poklonjeni predmeti prema svojoj vrsti, dok su veći predmeti bili postavljeni kraj spremnjaka. Veliko mnoštvo pohodilo je izložbu i divilo se množini i raznolikosti predmeta.[7]

Tad je raspisan natječaj za izradbu novog srebrenog okvira. Prikazani nacrti nijesu zadovoljili, pa je uprava zamolila g. Emila Remela, profesora na srednjoj tehničkoj školi u Splitu, da bi on učinio jedan nacrt. Njegov se nacrt svidio, pa je povjereno splitskom zlataru g. Milošu Botti, koji je tada boravio u Trstu, da izradi okvir prema ovom nacrtu. Prema ugovoru, koji je s njim sklopljen, predviđalo se, da će okvir težiti 10 kilograma čistog srebra. Stoga mu je data odgovarajuća količina novca i drugih srebrenih predmeta, svake vrste po malo, da se prelije i od svega učini okvir. Ostali novac i srebreni predmeti upotrebljeni su za poprav raznih bogoštovnih predmeta, kao kaleža, patena, svijećnjaka, te za gradnju samog svetišta.

G. Miloš Botta izradio je okvir tako jednostavno, a tako ukusno i lijepo, da mu se svak divio. Izrađen je u romanskom stilu sa stupovima, te je potpuno odgovarao stilu Gospina oltara. Oko slike nalaze se ukrasi u narodnim motivima. Na vrhu okvira kleče dva Anđela. Jedan ima lice ozbiljnog mladića, drugi lice ponizne djevojke. Jedan drži u ruci pozlaćeno slovo *Z*, drugi pozlaćeno slovo *M*. Anđeli označuju vjernike obojega spola, koji klečeć smjerno pozdravljaju Bl. Dj. Mariju s anđeoskim pozdravom: Zdravo, Marijo! Na vrh okvira po sredini stavio je pozlaćenu krunu, koja zamjenjuje drugu od suhoga zlata, o kojoj će kasnije biti govor. Ispod krune je pozlaćena zvijezda sa 6 krakova. Po sredini iznad i ispod Slike stoji natpis, također pozlaćen: »Čudotvorna Gospa od Zdravlja«. Neki su djelovi okvira svijetliji, drugi zagasitiji: što pravi još ugodniji utisak.

Okvir teži 14 kg. čistog srebra, bez drva, koje je u sredini, da bude čvršći. To znači, da je uloženo 4 kg. srebra više nego je bilo ugovoreno. Posebno treba istaknuti okolnost, da je istoga dana, kad je došao okvir, stigla od jedne

[7] »Gospa od Zdravlja«, 1931, 77.

osobe iz Metkovića, koja nije htjela da joj se očituje ime, pošiljka od 4 kg. srebrenog novca, t. j. uprav onoliko koliko je više uloženo i što je trebalo zlataru nadoknaditi.[8]

U nedjelju pred blagdan Gospe od Zdravlja, t. j. 15. XI. 1931, bio je izložen u sakristiji svetišta, da ga mogu vidjeti i iz bližega promatrati svi koji su to željeli. Suvišno je bilo spominjati, da ga je došlo vidjeti ogromno mnoštvo po-

Srebreni okvir Gospe od Zdravlja

sjetilaca, među njima i vrlo ugledne ličnosti, kao i naš poznati arheolog blagopok. Msgr. Don Frano Dr. Bulić, i da su se svi bez razlike o njem vrlo pohvalno izrazili. Sama okolnost, da je sam rad, bez srebra i zlata, zapao 42.000 dinara, potvrđuje, da je okvir jedno zaista dragocjeno djelo.

[8] »Gospa od Zdravlja«, 1931, 120.

Na vratima okvira, odzada urezano je 550 imena štovatelja Gospe od Zdravlja, koji su za okvir i zlatnu krunu poklonili srebra i zlata u vrijednosti preko 5 austrijskih kruna. Ispuštena su imena onih koji su željeli da ostanu nepoznati.Pred imenima je prigodni natpis. Jedno i drugo donosimo ovdje dobročiniteljima na čast, a Predobroj Gospi od Zdravlja na slavu:

SVOJOJ DOBROJ MAJCI
ČUDOTVORNOJ GOSPI OD ZDRAVLJA
PRIGODOM 200-GODIŠNJICE
1731—1931
POKLONIŠE
ZAHVALNA DJECA
IZ RAZNIH KRAJEVA NAŠE DOMOVINE

Alujević Tonka
Amadeo Anka
Andrić Stanislava
Anić Dušan
Antičević Slavka
Antunović Danica
Antunović Tereza
Babarović Domina
Babić Anđa
Badovinac Ivica
Bakotić Lela
Balojević Lukra
Baljević M.
Banić Josip
Banić Kata
Banić Pave
Banovac Pavica
Baranović Antula
Bareza Roza
Barić Dragica
Barkojević A.
Barkojević Eugen
Bašić Antica
Bašić Iva
Bašković Katica
Bauk Pavao
Bego Marija
Bego Mate
Begović Ana
Belotti Olga
Bendoni Lena
Bendoni Marija
Benić Šime
Benzon Ivan
Benzon Kajo
Benzon Marija
Berak Ksenija
Berak M.
Beroš Karma
Beroš Lukrica
Beti Brenko
Bijuk Marija
Bilić Anka
Bilić Domina
Bilić Jerko
Bilić Jozica
Bilić Jure
Bilić Marija
Bilić Mate
Bilić Ursa
Bjelokosić Nikola
Blagajić A.
Bodlović Marija
Bogdanović Ivanka
Boljat Ivanica
Bonačić Marija
Borčić Marica
Borković Dominik
Borović Milka
Botić Katica
Botić Marija
Bracanović Milka
Bračić Ana
Bračić Zrinska
Bradić Josip
Brajdić Jelena
Britvić Egidija
Britvić Marija
Britvić Tonći
Brlečić Elizabeta
Budar Božidar
Bulić Ivan
Bulić Nikola
Buljan Olga
Buljan Vanka
Burica Aurelija
Businello Mandica
Buvinić Ivan i Frana
Buzato Domina
Buzančić Biserka
Buzančić Darinka
Buzančić Marija
Cambi obitelj
Cecić I. kapetan
Cecić Katica
Cecić Fila
Celio-Cega Marija

Cipiko Mile
Costa sestre
Cotić Ema
Cukrov sestre
Ćaleta Marko
Ćaleta Anđa
Červela Pavica
Ćorić Don Marko
Čagalić Marica
Čendo Katica
Čičin Šain Karmela
Čikara Marija
Čović Mara
Čović Zorka
Čubrić obitelj
Čukušić Manda
Čulić Marija
Čulić Tona
Čurčija Mara
Dalma sestre
Danek obitelj
Davidov Vinka
David Tonći
Delić Ivka
Delić Marija
Derado Ivo
Dešković Milka
Domazet Marija
Dominis Nada
Donadini Katica
Dragičević Duje
Dragičević obitelj
Dragičević Marija
Dropulić Ana
Duka Anđeo
Dukić Jaga
Dujmović Ema
Đakula Don Mate
Đadrov Ana
Đadrov Marija
Đakun Jelica
Đurić Marija
Erak Antica
Ercegović Jolanda
Ercegović Zakarija
Ezgeta Ksenija
Ferić obitelj
Filipović Ljubica
Fradelić Frana
Ferić Mila
Franić Marija
Franceschi Dobrila
Franceschi Justina
Franceschi Nada
Foretić Nina
Gabelić Marija
Gabrešek obitelj
Gabrić Marija
Gale Katica
Galić Katica
Galović Dragica
Gamberazi L.
Gamić Tonka
Ganza Katica
Ganza Ksenija
Garov Lilijana
Garov Zdenka
Gašparović Anka
Gašparović Milena
Gebaer Genoveva
Genda Vinka
Gentilizza Verde
Giacomi Katica
Giljanović Mara
Gizdić Katica
Glavinović Marija
Goić Jure
Goić Katica
Gojun J.
Gojun Krsto
Gotovac Marija
Granić Marija
Grbavac Marija
Grgić Marica
Grgić Ruža
Grius Lina
Grubišić Ruža
Grubić Ivan
Guinović Stipe
Halat obitelj
Hudenić August
Hodmir Marija
Hraste Vinka
Ilić Emilija
Ingravello Vjekoslav
Ingulić Jozica
Ivanišević Ante
Ivanišević Marija
Ivanko Zorka
Ivanović B. obitelj
Ivić Kajo
Ivić Vica
Ivulić Mila
Ivulić Stjepan
Jakasović Jerko
Jakaša Marija
Jakaša Pava
Jakoni Katica
Jelavić Ana
Jelavić Ćiril
Jelić Marija
Jelić Matija
Jelić Roza
Jelić Šima
Jeličić Marija
Jeličić M. p. Josipa
Jerčić Kata
Jugec Amalija
Jukić Luca
Jurašin Rina
Jurević Anka
Jurić Anđelka
Jurić Jelka
Jurić Miloš
Jurić Rina
Jurić Stana
Jurić Branko I. Zvonko
Jurkić Gina
Jurišić Dobrila
Jušić Ivanica
Jušić Marija
Jušić Tina
Kačić Zorka
Kadić Anka
Kadranić Ivan
Kalebić Anka
Kalebić Antula
Kalebić Marija
Kalinić Dujo
Kapić Ljubica

Karabatić Matija
Karanušić Jelisava
Karavanić Ante
Karlovac Blaga
Kastelani Perica
Katić Marija
Kiridžija Irma
Kisan Anastazija
Klaričić Milka
Klepac Maksimilijana
Klinger obitelj
Knaus Elsa
Knez Kata
Kokot Lovre
Kolenc Katica
Kolina Ljubica
Kolognath Emica
Koncani Eugen
Kordić Katica
Kostajnšek Marija
Kovačević Anđelka
Kovačević Matija
Kovačić Nadalina
Kozanić Roza
Krauth Anica
Krivić Đina
Križanac Antica
Kronja Danica
Krstulović Milka
Krvavica Ivan i Ivka
Krvavica Mandina
Kubata Ivka
Kubaska Marija
Kulić Cvita
Kunjašić Ivka
Kuparić Anka
Kusanović Jozica
Laurentz Rozina
Lazzari Klara
Ledić Tonći i Jozica
Legčević Dragutin
Legčević i Scholz
Lekšić Luca
Letis Tereza
Lisičić Anđelka
Livačić Ivan
Ljubić V. obitelj
Ljubičić Anka
Lombardić H.
Lončar Julija
Lovrenčić Ana
Lovrić Jelka
Lovrić Vjekoslava
Lukić Martin
Lukšić sestre
Madirazza Boženka
Madirazza Darinka
Maldini Agneza
Malvasija Vesna
Mandić Draga
Mandić Frana
Manola Budislava
Manola Nevenka
Mariani Margarita
Maričić Marija
Marinković Jugana
Marinković Nikolina
Marianović Cvita
Markota Eugenija
Marković Lucija
Marković Marija
Marković Roko
Marks G.
Martinis Katica
Martinis Mario
Martinis V.
Marušić Filip
Marušić obitelj
Masovčić Eleonora
Matas Tomazina
Matenda P.
Matić Andrija
Matić Ivan
Matković Anka
Matošić Anka
Matošić obitelj
Matošić P.
Matošić V. i Lj.
Matulić Amalija
Medak Ivka
Medak Jure
Medak Radiša
Medved Ruža
Meštrović Ivka
Meštrović Manda
Midenjak Toma
Mihnu-Petrović Justina
Mihovilović Danica
Mihovilović Diana
Mikelić Anka
Milić-Štrkalj Jozica
Milošević Dinka
Milošević Š. obitelj
Milošević Vjekoslava
Miolin Božena
Miošić Ane
Mirčeta Anica
Mirković Lucija
Mrduljaš Stanislava
Mrgudić Anka
Musanić Ljubomir
Mustačić Eugenija
Muše Milka
Mužinić Toma
Mužinić M.
Nikolić Ivan
Nikolić Marija
Nižetić D.
Nola Danica
Nola Ivan
Nola Katica
Nola Tonka
Novak Žaklena
Novaković Jerica
Odak Kata
Odrljin Marija
Paiduh Franjo
Pančić Franjo
Papić Josip
Parač Ana
Paraga Anka
Paravija Katica
Parofianović Luka
Pasarić Mila
Pastuović Ivanka
Pavelić Mara
Pavlaković Justa
Pavlov Mihovil

Penić Marija
Penović obitelj
Pensa Mara
Pera Lucija
Peran Nedjeljka
Perica Ivka
Perić Ana
Perković Kata
Perlain Ana
Perlain Anka
Perlain Danica
Perlain Jela
Pervan Stipe
Peručić Jelisava
Petković Marija
Petrić Luka
Petrović sestre
Pezelj Ljuba
Piculi M.
Pilipić Bogdan
Pitalo Katica
Piteša Jakica
Piteša Gojmi Nives
Piskulić Amalija
Pjerović Andrija
Plazonić Anka
Plivelić Anton
Pleština Špiro
Poduje Juka
Poduje M. obitelj
Pokas Kata
Pogančić Marija
Polti Kata
Pomenić Cvita
Popović Marica
Porubić Matija
Prebil Barbara
Primi Antica
Prokeš Venceslav
Prosper Matija
Purtić Josip
Račić Marija
Radica Dika
Radica J. obitelj
Radica Marija
Radica Petronila
Radić Josip
Radić Tona
Radić Zlata
Radimiri obitelj
Radman Marija
Radmilović Pelegrin
Radman Vinka
Radmilović Petar
Radonić Pava
Radovniković Petrica
Radoš Franica
Radoš Lorenca
Radoš Marija
Rahela Mandina
Raić B.
Rakić Jakov i Fuma
Rakitović Eva
Rako J. obitelj
Rako Veselko
Rančić Anka
Regner Danica
Rebac Sofija
Rendić M. Vojislav
Repeša J. i M.
Roguljić Jela
Roguljić Josip
Roguljić Martin
Roje Anka
Roje Franka
Roje Ivanka
Rogošić Marija
Romić Franka
Rosandić Anka
Rosandić Marija
Rossi Bertola
Rossi Ružica
Rubeša Marija
Rudan Pavica
Runtić Ivka
Salopek Žarko
Sedmak Magdalena
Sekanina Katica
Sekula Marija
Senjanović Ana
Skejić Dina
Skejić Luca
Skejić Stjepan
Sladojević Vinka
Smoje Boris
Smolčić Cvita
Soldo D. obitelj
Soldo Ante, Ksenija i Ecija
Srdelić Nada
Stilinović Roza
Stipetić Ema
Stipetić Marija i Fina
Stipetić Viktor
Stalio Ante
Stanojević Šimun
Strojan I. obitelj
Szczygiel Frano
Šantić Antun
Šantić Anđelka
Šarić Filka
Šarić Ivka
Šarić Kata
Šarić Pava
Šeat Ratka
Šegvić Jelica
Šegvić Mandica
Šenjanović Mandina
Šinjor Manda
Šinjor Mila
Šimera Anđa
Šimunović Marija
Šimić Vica
Šitić Marija
Škarica A.
Škarica Luca
Škarić T. i M.
Škaričić Mila
Škomrlj Marija
Šojat Matilda
Šore Ivanka
Šoša Marija
Španović Manda
Šprajc Kristina
Švajberić Ivan
Švajberić Jozefina
Tabak Marija
Tabak Neda
Tadanac Luca

Taljeran E. i Lj. sestre
Taraš Marija
Tomasović Marija
Tomašević Amalija
Tocigl Gizela
Tomić Marija
Tomić Mira
Tomičić Franka
Topić Ante
Torre Anđelika
Tranfić Ljubica
Trevižan Silvestar
Urlić Ivan
Urlić Marica
Vežić Anka
Vidalin Cvita
Vidović Katina
Vijolić D. i B.
Viličić P.
Virčić Marija
Visković Dinka
Vojton Petar
Vrandečić Anka
Vrandečić Marija
Vrbanić Jaga
Vrsalović J. i K.
Vrsalović A.
Vrcan Vjeroslav
Vrčić L. i A. obitelj
Vučetić Jelisava
Vučemila Božica
Vucemilović Darinka
Vuletić S. obitelj
Vulić A.
Vukelja Magda
Vušković Antica
Zadravec Marija
Zahradnik Marija
Zlatoper Pero
Zlendić Ina
Zlendić Mira
Zlodre Matija
Zoković Tonći
Zuppa Marija
Zurić Marija
Žunić Kleofa
Župan Luce

Dosta velik je broj onih štovatelja Gospe od Zdravlja, koji su za srebreni okvir i zlatnu krunu poklonili u vrijednosti do 5 austrijskih kruna. Njihova su imena bila položena kraj Gospine slike. Smatramo uputnim, da navedemo i njihova imena, u koliko oni nijesu izrazili želju da ih se ne spominje. Ti su:

Bareza Slavka
Bašić Iva
Bauer Katica
Belamarić O. Krsto
Braća Mandić
Breko K.
Brkljačić Joso
Brkljačić Mande
Brkljačić Mare
Brkljačić Maša
Brkljačić Nane
Brkljačić Pepa
Brkljačić Stj. obitelj
Businello Mandica
Čugura M.
Čulić Marija
Duišin Jele
Dužević Juraj
Dragičević Nikola
Ferri-Certić Rahela
Ferri Marija
Fredotović obitelj
Filipović Ljubica
Galić Roman
Ganza Ivo
Golubović Flora
Grubić Anđelka
Guić Katica
Ivić Nikola
Jelić Marija
Jengić Jele
Jengić Kata
Jengić Marta
Jurić Miloš
Kaliterna Petar
Karara Tereza
Koljatić Tonšić Anđelka
Kovač Ivan
Krčmar Barica
Kukoč Vjekoslava
Kurir Katina
Kurir Vinka
Kuzmanić Ivanka
Lisičić Anđelka
Lovrić Jelka
Lovrić-Petrić Benka
Ljiljak Kate
Maggio Antun
Mandić Mate
Mardešić Vinka
Masovčić File
Matijević Milka
Metković Nika
Mihovilović Franka
Mikačić Marija
Milinković Nana
Milković Ana
Milun M.
Milun Miljenko
Morel Marija
Mrduljaš Zelinda
Mrđen O. Vjekoslav
Nonveiller Gino

Odrljin Ivan
Peroš Baltazar
Petrošić Marija
Pezelj Anka
Pezelj Ika
Radja Ivan
Roguljić Petar
Skračić O. Ante
Soltikievicz Mici
Stilinović Ana
Stilinović Milka
Stilinović Ružica
Tadić Ana
Tadin O. Kruno
Tomasović V. Mato
Tomašić Agata
Tomić Uroš
Trgo Mare
Vidović Katina
Zorančić Jerka
Zorančić Marija
Žuljević Marija

10. Zavjetni darovi

Prigodom 200-godišnjice prve milosti Gospe od Zdravlja poklonila su Njezina djeca Njezinu svetištu mnoštvo

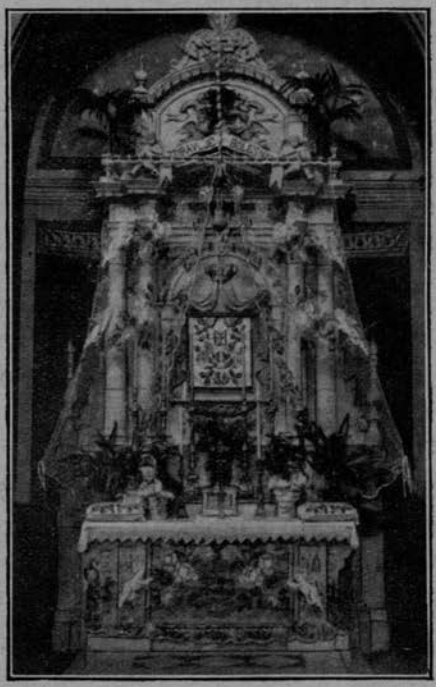

Oltar Gospe od Zdravlja s darovima

svakojakih darova, bilo u zahvalu za primljene milosti bilo da isprose pomoć u svojim duševnim i tjelesnim potrebama. Ovdje ne govorimo o novčanim darovima niti o zlatnim, srebrenim i drugim dragocjenostima; govorimo samo o raznim darovima u naravi, koji su posebno izrađeni ili s po-

sebnom svrhom poklonjeni. Smatramo uputnim, da navedemo glavne od njih.

Za Božić god. 1930 poklonjen je jedan krasni dvostruki zastor, oltarnik i dva jastuka za oltar Gospe od Zdravlja i jedna zavjesa za Njezinu svetu Sliku. Dar je imao biti poklonjen za blagdan Gospe od Zdravlja; ali nije mogao biti zgotovljen. Izradile su ga tri mlade Trećoredice iz Splita: Marica Matošić, Zrinska Bračić i Ivanka Ferić. Sve je izrađeno od svile, u bojama, i to tako ukusno da pri svijetlu gledaoca uprav začarava. Sve tri su na ovim predmetima radile preko 4 mjeseca. Vrijednost poklonjenih predmeta računala se na više hiljada dinara. [9]

Iste osobe, u društvu svoje prijateljice, također Trećoredice, Nede Tabak, iznenadile su vjernike na Uskrs god. 1931 s jednim novim vrlo ukusnom darom za veliki oltar. Za svetohranište izradile su dvokrilni zastor za veliki oltar jedan oltarnik i dva jastuka. Na zastoru i na jastucima nalaze se po dva janjeta. Oni pretstavljaju Jaganjca Božjega, koji se je žrtvovao za otkupljenje ljudi. Na oltarniku je prikazan božanski Otkupitelj s jednom ovcom na ramenima i više ovaca oko Njega. Taj prizor upućuje na sliku Dobrog Pastira, koji ide da traži i nalazi ovcu izgubljenu. Isto tumači i zlatni natpis sa strane: »Evo nađoh izgubljenu ovcu«. [10] Oba ova vrlo lijepa dara i sada se upotrebljavaju u Gospinu svetištu.

Kad je izrađen novi okvir za čudotvornu Priliku, dotadašnje zavjese nijesu više odgovarale. Nastojanjem nekih gospođa, u prvom redu Vjekoslave ud. Lovrić i Danice Antunović, izrađena je nova zavjesa prema širini i visini okvira. Zavjesa je sva od bijele svile, izvezena zlatom. Na sredini je zlatom izvezen monogram A M (Ave Maria), a poviše monograma mala kruna obasuta raznim imitiranim dragim kamenjem. Zavjesa zapada D 1015. Izradile su je ČČ. Školske Sestre u Splitu. [11]

---

[9] »Gospa od Zdravlja« 1931, 14.

[10] »Gospa od Zdravlja« 1931, 39.

[11] »Gospa od Zdravlja« 1931, 118, 120, gdje je popis onih koji su što doprinijeli za ovu zavjesu.

Gđica Stana Boduljak u više prigoda poklonila je raznih stvari, naročito svakovrsnog cvijeća. Drugom polovinom god. 1931 dala je izraditi, a o blagdanu Gospe od Zdravlja poklonila je svileni oltarnik za Njezin oltar. Na oltarniku je od iste svile izvezen natpis: »Gospe od Zdravlja, moli za nas«. [12]

Vrijedno je spomenuti, da je početkom god. 1932 gđa. Matilda Tafra poklonila 20 pitara ili posuda s raznovrsnim cvijećem, a gđa. Marija Kunac jedan vrlo ukusni oltarnik za oltar Gospe Lurdske. [13] Hrv. Radnička Zadruga u Splitu poklonila je veliku gvozdenu blagajnu i 2 velike sjedalice s naslonjačem, drvenu tezu s namještajem za elektriku i plin. [14]

Već smo spomenuli, da su god. 1931 i 1932, prigodm proslave 700-godišnjice smrti sv. Ante Paduanskoga, njegovi štovatelji dali izraditi prekrasne zastore, oltarnike i jastuke za Svečev oltar, a zlatni ljiljan za njegov kip, te da je Pob. Zadruga sv Ante iz svetišta Gospe od Zdravlja priredila hodočašće u Sinj 25. IX. 1932, kad se je ondje slavila 700-godišnjica, i tom prigodom poklonila srebreni ljiljan. K ovomu možemo zabilježiti, da su i drugi Svečevi štovatelji poklonili za njegov oltar druge darove. Tako je sada blagopok. Vjekoslava ud. Katalinić pred Svečev blagdan god. 1933 poklonila jedan lijepi ćilim s ukrasima narodnih motiva. [15] Gđa. Marica Trumbić Jerkina izradila je i poklonila g. 1934 dva vrlo ukusna jastuka od tamina. [16]

God. 1930 gđica. Ivka Garmaz pok. Filipa iz Župe Biokovske zavjetovala se, da će za Gospin oltar izraditi jedan ćilim u narodnom vezu. Izradila ga je i zavjet izvršila 20. siječnja 1933. [17] U isto doba Pavka ud. Šarić iz Nuštra u gornjem Srijemu poklonila je 3 metra bijele svile, što je sama otkala, sa željom da bude upotrebljeno u koju god svrhu u Gospinu svetištu. [18] Supruzi Danica i sada blagopok. Ivan

[12] »Gospa od Zdravlja« 1932, 13.
[13] »Gospa od Zdravlja« 1932, 26.
[14] »Gospa od Zdravlja« 1931, 8.
[15] »Gospa od Zdravlja« 1933, 103.
[16] »Gospa od Zdravlja« 1934, 122.
[17] »Gospa od Zdravlja« 1933, 52, 70.
[18] »Gospa od Zdravlja« 1933, 52.

Antunović iz Splita pred blagdan Gospe od Zdravlja god. 1933 poklonili su dva lijepa stupa s posudama za cvijeće.[19] Pred Božić iste godine Bara Kos iz Mraclina poklonila je na

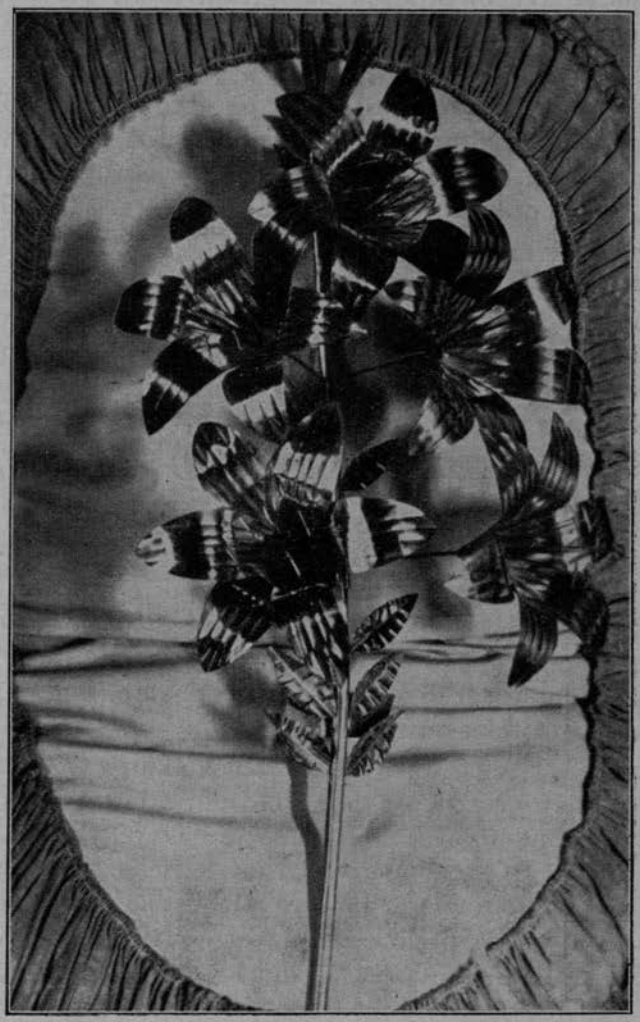

Zlatni ljiljan sv. Ante

čast Gospe od Začeća jedan svileni oltarnik, na kom su na rubu izvezeni vrlo ukusni motivi u crvenoj boji. Oltarnik je bio toliko dug, da se je mogla učiniti i jedna zavjesa za sve-

[19] »Gospa od Zdravlja« 1933, 178.

tohranište.[20] U rujnu god. 1933 gđa. Ljudmila Zuviteo iz Splita poklonila je tri velike i lijepe slike, od kojih 1 prikazuje Isusa u vrtu Getsemanskom, a 2 Bl. Dj. Mariju.[21] Jedna osoba iz Karlovca, koja nije htjela da joj se zna za ime, poklonila je u rujnu god. 1934 jedan zlatom izvezeni plaštić za ciborij. U isto doba poklonile su, prigodom hodočašća, tri osobe iz Ogulina razne domaće predmete, i to Dujić Mare 1 milijer za stol, Bućan Mare 1 ručnik s čipkama, Drašković Kate 1 povismo za platno.[22] Gđica A. B. iz Dervente poklonila je pred Uskrs god. 1933 dva jastuka za oltar Gospe od Zdravlja, u zahvalu što joj je ozdravila majku.[23] Za isti oltar poklonila je u rujnu god. 1934 gđa Jelka Roje Paškina iz Splita jedan oltarnik.[24]

Braća i sestre Trećega Reda u Gospinu svetištu mnogo su učinili da se ukrasi oltar sv. O. Franje. God. 1933 uresili su ga mnoštvom električnih žarulja. God. 1934 dali su napraviti dva vrlo lijepa jastuka i 1 oltarnik, na kom je krasna slika sv. Oca, a oko njega kleče sv. Ljudevit i sv. Elizabeta, pokrovitelji Trećega Reda. Jedno i drugo izradile su ČČ. Školske Sestre iz Splita. Gđa. Anka Perlain rođ. Mitrović poklonila je divnu sliku sv. Elizabete, pokroviteljice Trećega Reda, s pozlaćenim okvirom. Sestre Marija i Fina Stipetić dale su na svoj trošak izraditi u Novoj Gradiški 1 oltarnik za Svečev oltar. Oltarnik je posebno ukusan. Na njemu su Anđeli s vijencima i cvijećem. U sredini odozdo je Križ, komu se klanjaju Anđeli. Poviše Križa je franjevački grb, a iznad svega natpis: »Sveti Oče Franjo, moli za nas«.[25]

Osim toga vjernici su slali i poklanjali novčane i druge darove za oltare u novom svetištu, kao za oltar sv. Ante, sv. Terezije M. I., sv. Ćirila i Metoda, za Gospin list itd. Već smo vidjeli, da je Pob. Zadruga sv. Ante, odmah nakon svoga obnovljenja, dobila društvenu zastavu. U isto doba

[20] »Gospa od Zdravlja« 1934, 37.
[21] »Gospa od Zdravlja« 1933, 137.
[22] »Gospa od Zdravlja« 150.
[23] »Gospa od Zdravlja« 1933, 68.
[24] »Gospa od Zdravlja« 1934, 122.
[25] »Gospa od Zdravlja« 1934, 151.

gđa. Marica Brechler dala je izraditi kod ČČ. Školskih Sestara u Splitu i poklonila jednu divnu zastavu, na kojoj su, uz božanskog Spasitelja, prikazani glavni događaji iz Njegova života: Jaslice, Križ, Euharistija.

Uprava svetišta pokrenula je misao, da bi se na novom zvoniku postavila nova zvona od nikela s odnosnim namještajem, koja bi svaki sat udarala pozdrav našoj dragoj Gospi od Zdravlja. Upravitelj svetišta god. 1930, prigodom svoga boravka u Belgiji i Nizozemskoj, gdje su najglasovitiji takovi namještaji, zanimao se za nabavu takova namještaja. Na povratku, kad je stvar saopćio nekim štovateljima Gospe od Zdravlja, vijest je bila primljena s najvećim oduševljenjem. Iako se nije još bio počeo kupiti stari nikleni novac za izradbu takovih zvona, jer se je tek kasnije imalo pristupiti gradnji zvonika, ipak su mnogi slali takav novac za ova Gospina zvona. Gđa. M. T. iz Lovinca poslala je u svibnju god. 1931 9 kilograma niklenog novca za ova zvona.[26] U istu svrhu slali su i drugi štovatelji Gospe od Zdravlja, pa i nekatolici raznovrsnog niklenog novca.[27] Jedna osoba, koja nije htjela da joj se ime očituje i da se stvar iznosi u novinama, poklonila je takvog novca 70 kilograma.

11. Misa i pjesme na čast Gospe od Zdravlja

Julij Laas, učitelj glazbe u »Napretku« u Sarajevu i orguljaš u crkvi Presv. Trojstva, Novo Sarajevo, kad mu je supruga bila teško bolesna, zavjetovao se, da će na čast Gospe od Zdravlja uglazbiti jednu Misu i jednu pjesmu, ako mu ozdravi suprugu. Dobio je traženu milost, izvršio zavjet i poslao uglazbljenu Misu i pjesmu. Misa je veoma lijepa, sastavljena za 4-glasni mješoviti zbor. Naslov joj je: »Hrvatska Misa u B duru od Mo. Laas-a Julija, posvećena čudotvornoj Gospi od Zdravlja«. Za pokus je izvađana, pod ravnanjem samoga kompozitora, u Novom Sarajevu na blagdan Presv. Trojstva i vrlo simpatično primljena. Na žalost u Misi nijesu liturgične riječi nego slobodna pjesma. Stoga se Misa nije mogla izvađati u Gospinu svetištu.

[26] »Gospa od Zdravlja« 1931, 49.
[27] »Gospa od Zdravlja« 1931, 107.

Lijepa pjesma »Nebeska Kraljice«, koju je također uglazbio na čast Gospe od Zdravlja, pjeva se često u Njezinu svetištu, a i u mnogim drugim crkvama. [28]

Sada blagopok. Mo. Ivan Bozzotti, učitelj glazbe i orguljaš u Trogiru, početkom god. 1931 uglazbio je Himnu Gospe od Zdravlja, preudesivši melodiju Lambillotove pjesme »Reine des cieux«, koja se pjeva po Gospinim svetištima u Francuskoj. Isti je glazbenik ovu pjesmu udesio za limenu glazbu, pa ju je vatrogasna glazba u Splitu, Ogulinu i u drugim mjestima bezbroj puta svirala, bilo prigodom blagdana Gospe od Zdravlja bilo u drugim prigodama.

Prema lijepoj melodiji talijanske pjesme »Mira il tuo popolo«, koju pjeva talijanski narod na čast Gospe od Pobjedâ u crkvi S. Maria Maggiore u Rimu, isti Mo. Bozzotti uglazbio je drugu pjesmu na čast Gospe od Zdravlja, koja počinje »Čuj vruću molbu puka svog«. Prvu kiticu ove pjesme sastavio je O. Gašpar Bujas, a druge dvije upravitelj svetišta. Mo. Bozzotti i ovu je pjesmu udesio za limenu glazbu, pa je bila svirana mnoštvo puta, naročito god. 1931 prigodom blagoslova temeljnog kamena zavjetnog svetišta. I ova je pjesma poprimljena i pjeva se u više drugih mjesta, posebno u Ogulinu, Vrgorcu i Šibeniku, gdje se zamjenjuju riječi Gospe van grada mjesto Gospe od Zdravlja.

Ima veći broj tiskanih i netiskanih pjesama, spjevanih na čast naše Gospe od Zdravlja, koje nijesu uglazbljene. Među njima se posebno ističu pjesme, koje su spjevali O. Ante Cikojević, Vinko Nikolić i Đuro Palavršić, koji je sam spjevao 8 različitih pjesama. Sve su ove pjesme objelodanjene u listu Gospe od Zdravlja.

12. Doprinosi za novo svetište

Uprava svetišta, da dođe do potrebitih sredstava za izgradnju svetišta Gospe od Zdravlja, u razgovoru s gosp. Ruđerom Bracanovićem, onda sudskim savjetnikom i poglavicom suda u Makarskoj, koji je tada boravio u Splitu, već u svibnju god. 1929 izradila je nacrt, koji je postepeno

[28] »Gospa od Zdravlja« 1935, 37, 82.

i prema prilikama u djelo provađala. Taj je nacrt sastojao u ovome.

Budući da je obično sirotinja ona koja podiže crkve, i u našem slučaju, premda se radilo o svetištu Gospe od Zdravlja, mogla je uprava računati u glavnom na sirotinju, na ljude nižeg i srednjeg staleža. Ovi nijesu u stanju da pomognu s većim svotama. Da bi im se ipak omogućilo sudjelovanje, pokrenuta je akcija »za 1 kamen«. Taj kamen, iako je morao više zapadati, stavljen je da zapada D 20. Ovo sredstvo pokazalo se vrlo podesnim, jer je dosta velik broj vjernika po svoj državi uzeo barem po jedan kamen.

Pretpostavljajući, da ima i onih koji bi bili voljni pokloniti jaču svotu, uprava je predvidjela, da se milodari mogu pokloniti u više puta. Time je rečeno, da se ne samo može dati doprinos od dinara 20 za 1 kamen, nego da bi se i više od toga moglo pokloniti u nekoliko puta, ako bi se htjela pokloniti znatnija svota, a ne bi bilo moguće jednoga puta. Onima, koji bi u jedan ili više puta poklonili svotu od D 1000, obećano je, da će im imena biti upisana zlatnim slovima na mramornoj ploči u svetištu.

Treći način bio je sabiranje milodara prigodom raznih svečanosti, na pr. prigodom krštenja, vjenčanja, imendana ili drugoga goda. I taj se način pokazao dosta dobrim.

Još bolje je uspjelo sa Sabirnim Arcima, koji su bili poslani raznim štovateljima Gospe od Zdravlja, da u svom mjestu, prigodom blagdana Gospe od Zdravlja, prigodom blagoslova temeljnog kamena svetišta ili kad im se učini uputnijim, skupe kakvu svotu. Mnogima je to tako dobro išlo za rukom, da su po više puta tražili Sabirne Arke, koje su vraćali ispunjene imenima darivatelja s popratnim većim svotama

Svi ovi načini sabiranja milodara, premda su bili dosta uspješni, ipak nijesu mogli biti dovoljni, da se konačno dođe do potrebite svote. Trebalo je naći sredstvo, koje bi osiguralo takovu svotu, barem kroz nekoliko godina. To sredstvo našasto je u mjesečnim doprinosima. Uprava svetišta pokrenula je akciju, da bi se za svetište poklanjalo mjesečno, koliko ko može: 2, 3, 5 ili više dinara. Uspjeh je bio neočekivan. Kroz kratko vrijeme već god. 1930 prijavio se

ogroman broj dobrotvora, koji su za novo svetište mjesečno doprinosili najmanje 5, a mnogi 10, 20, 30, 50, 100, 200 i više dinara. Svima je prednjačila uprava Gospina samostana, koja se žrtvovala i mjesečno doprinosila po 1000 dinara.

Drugi su obećavali radnu snagu, kad se bude podizalo svetište, klupe, prozore i drugi namještaj u svetištu. Drugi opet poklanjali su razne dragocjenosti, bilo zlatne bilo srebrene, da se upotrebe u gradnju svetišta. Već smo spomenuli, da su mnogi mjesečno ili u raznim navratcima poklanjali za oltare, koji su se imali podignuti u novom svetištu, kao sv. Ante, sv. Terezije M. I. itd.

Budući da bez Božje pomoći i blagoslova ne može uspjeti nikakvo dobro djelo, uprava je preporučivala štovateljima Gospe od Zdravlja, da se posebno mole Predobroj Majci za dobar uspjeh; da Bogu prikazuju svoje muke, križe i boli za svladavanje poteškoća koje stoje na putu novom svetištu. U tu svrhu pokrenula je u svibnju god. 1932 »Marijino cvijeće«, t. j. listak, po kom štovatelji Marijini svaki dan svojoj nebeskoj Majci upravljaju molitve, uzdahe i vapaje, prikazuju Joj svoje žrtve itd. za Njezino svetište.

Može se reći, da je akcija oko sabiranja milodara postigla nevjerojatan uspjeh. Već do svršetka god. 1929 skupljeno je u novcu 250.000 dinara. U god. 1930 ova se je svota povećala za 300.000 dinara. Na svršetku god. 1931 sabrana svota dosegla je 1.150.000 dinara, premda je već bila zavladala financijska i ekonomska kriza.[29] Ovaj izvanredan uspjeh može se protumačiti samo time, što je Majka Božja uslišavala molitve Svojih štovatelja i dijelila im željene milosti, pa su oni za uzvrat otkidali od grla i za Njezino svetište poklanjali. Priznati je, da je tome mnogo doprinijelo ono što je uprava svetišta uzvraćala dobročiniteljima. Svaki dan su se u svetištu dva puta molile posebne molitve za dobročinitelje. Isto tako svaki dan se je za njih govorila sveta Misa, a bili su dionici i svih drugih dobrih djela, koja su se u svetištu obavljala. Suviše bili su dionici molitava redovnicâ sv.Terezije M. I. u Lisieux-u, kako je pismeno i usmeno saopćila sestra sv. Terezije Paulina O. upravitelju, prigodom njegova pohoda Li-

[29] »Gospa od Zdravlja« 1932, 14.

sieux-u u kolovozu god. 1930. Dobročinitelji svetišta bili su dionici molitava, koje su se i u drugim samostanima za njih molile. Uprava je nekim marljivijim pomagačima, koji su radili za Gospino svetište, davala i male nagrade u nabožnim knjigama, slikama Gospe od Zdravlja i drugim nabožnim predmetima. Isto tako bila je najavila, da će imena sviju dobročinitelja, koja stignu prije blagoslova temeljnog kamena, biti zajedno sa spomenicom položena u temeljni kamen. To je učinjeno. Ali sve to ne bi imalo posebne snage niti bi moglo pomoći do onolike svote, da Majka Božja nije dijelila milosti, koje su vjernici u Nje prosili i za koje su Joj kasnije zahvaljivali, kako je objavleno u Njezinu listu. Stoga je Njezina najveća zasluga, Njoj pripada čast, što je u tako kratko vrijeme i u tako teškim prilikama moglo doći do tako velike svote.

Svi su milodari, u koliko dobročinitelji nijesu izrazili protivnu volju, objelodanjeni u glasniku Gospe Sinjske i u listu Gospe od Zdravlja, a neki i u drugim listovima.

13. Pomagači uprave

O. upravitelj u radu oko širenja slave i štovanja Gospe od Zdravlja kao i oko sabiranja doprinosa za Njezino zavjetno svetište imao je više vrijednih i požrtvovnih pomagača. Ti su bili, osim spomenutih, članovi redovničke obitelji u Njezinu samostanu, u prvom redu provincijali Mp. Dr. O. Petar Grabić i Mp. O. Ante Cikojević; zatim Dr. O. Metod Rudan, najprije tajnik provincije, pa za neko vrijeme gvardijan samostana; O. Vjekoslav Mrđen, tajnik provincijalov; O. Kruno Tadin iz K. Kambelovca, glazbenik u svetištu; O. Josip Tomaš, prokurator provincije i vikar samostana; O. Karlo Nola, vikar samostana posljednjih mjeseci god. 1932. Oni su svojom riječju, djelom i suradivanjem u Gospinu listu mnogo doprinijeli raspršenju stanovitih poteškoća, dostojnom vršenju bogoslužja i pobožnosti prema Gospi od Zdravlja.

Uz njih treba da spomenemo i neke druge redovnike, koji su privremeno boravili u Gospinu samostanu i pomagali u propovijedanju, dijeljenju Svetotajstva, držanju crkvenih obreda, crkvenog pjevanja i drugih svetih čina, kao

što su: O. Anselmo Kovačić iz Rogoznice (omiške), O. Gašpar Bujas iz Šibenika, Dr. O. Ivan Glibotić iz Slivna (imotskoga), Dr. O. Gabrijel Cvitanović iz Baškevode, sada blagopokojni O. Serafin Mimica iz Rogoznice (omiške) i drugi; zatim one koji su u važnijim prigodama dolazili u sve-

Redovnička obitelj u Splitu god. 1929

tište i propovijedali, kao što su Dr. O. Krsto Kržanić, O. Marijan Stašić, gvardijan s Poljuda, O. Leonard Bajić, Dr. O. Stanko Petrov, a nada sve Dr. O. Karlo Balić iz Katuna, sada sveučilišni profesor na franjevačkom papinskom sveučilištu u Rimu i pretsjednik komisije za izdavanje djela velikoga franjevačkog učenjaka bl. Ivana Duns Skota, koji je tako lijepo pisao o našoj Gospi od Zdravlja u svojoj krasnoj knjizi »Kroz Marijin perivoj«, objelodanjenoj god. 1931.

U sabiranju milodara za novo svetište po Splitu desna ruka O. upravitelja bio je najprije braj lajik Fra Lovro Bazo iz Rude kod Sinja, zatim Fra Filip Kanajet iz Hrvataca

kod Sinja, pa Fra Nikola Baranović iz Šibenika. Fra Nikola je sabirao ne samo po Splitu, nego i po svoj državi.

Stvaranju pjevačkog zbora Gospe od Zdravlja mnogo se doprinijeli Mario Martinis, Toma i Stanislav Mužinić, Milivoj Rosandić, Ivo Derado, Juraj Zoković, Vladimir i Vinko Lukić, Nikola, Ratko i Drago Grabovac, Ivo Letis, Marcelin Zuppa, Vladimir Valić, Krsto Gojun, Josip Alujević, Ante Celić, Mate Srzić, Josip Cecić i Antun Bernić. Čitav zbor nastupao je o blagdanu Krista Kralja, Gospe od Zdrav-

Redovnička obitelj god. 1934

lja, o Božiću, Uskrsu i drugim važnijim prigodama; djelomičan na manje svečanosti. Pjevački zbor skladnim nastupanjem privlačio je mnogo vjernika u svetište i mnogo doprinosio štovanju i slavi naše drage Gospe od Zdravlja. Vodili su ga Dr. O. Metod Rudan, O. Vjekoslav Mrđen i O. Kruno Tadin.

Širenju štovanja i slave Predobre Gospe od Zdravlja mnogo je doprinijela i Pob. Zadruga sv. Ante, Treći Red sv. O. Franje kao i pojedini štovatelji Gospe od Zdravlja u Splitu i van Splita. Među svima ističe se ugledna obitelj blagopok. Emanuela Stipetić u Ogulinu, koja je žrtvovala i

vremena i novca i mnogo drugoga, da se slava naše Predobre Majke što više proširi naročito u Ogulinu i okolici. Ista je obitelj na svoj trošak (D 2500) dala preslikati sv. Sliku uljenim bojama na platnu, da se prema tom uzorku izrade druge slike u 3, 5 i 12 boja. Ona je ili sama ili preko drugih svojih pomagača prodala više hiljada Vjenčića, sličica, dopisnica, medaljica, većih i manjih slika i ostaloga što se odnosi na našu dragu Gospu od Zdravlja. Uz ovu obitelj mo-

Prvi članovi Pjevačkog zbora Gospe od Zdravlja

rali bismo spomenuti tolike druge bilo u Ogulinu bilo u drugim mjestima, koji su požrtvovno radili oko širenja štovanja slave Predobre Gospe od Zdravlja. Ali ih moramo ispustiti, jer ih je mnogo, a uzdamo se, da su njihova imena upisana u srcu naše Dobre Majke, za koju su radili i koja im neće ostati dužna.

14. Proslava 200-godišnjice

Proslava 200-godišnjice prve čudesne pomoći Predobre Gospe od Zdravlja obavljena je na blagdan Gospe od Zdravlja, 21. studenoga god. 1931. Obuhvatala je više tačaka, pa ćemo se na njih osvrnuti.

1. Svečana devetnica. — Pred blagdan Gospe od Zdravlja kao daljna priprava održana je pobožnost mjeseca Gospe od Zdravlja, zatim kao bliža priprava svečana devetnica ili pripravna pobožnost kroz devet dana. Želja je uprave svetišta bila, da bi u proslavi sudjelovali svi samostani i ugledniji propovjednici iz Splita i drugih mjesta. Tako je i bilo. — Oltar Gospe od Zdravlja bio je izvanredno okićen. Urešen je bio s preko 90 električnih žarulja, koje su čarobno otsijevale u bijelom mramoru oltara. Osim toga, poviše svete Slike bila je zvijezda od električnih žarulja, a ispod Slike žarulje raznovrsnih boja, koje su kroz raznoliko cvijeće pravile tako divan utisak, da se ne može opisati. Vjernici su kroz čitavo ovo vrijeme donosili toliko cvijeća, da ga se je moralo svako malo vremena mijenjati, e da bi se udovoljilo pobožnoj želji sviju. Poklonjene svijeće bile su tako brojne, da su kroz čitavo vrijeme u velikom broju gorjele na oltaru i pred oltarom, da bi sve došle na red. Voditelji Pjevačkog zbora Gospe od Zdravlja Dr. O. Metod Rudan i O. Vjekoslav Mrđen zbor su tako uvježbali, da je svojim nastupom ne samo pobožnom narodu pružao osobiti duševni užitak, nego je postao i jedan od najboljih pjevačkih zborova u Splitu. Svake večeri pjevao je, uz pratnju violina, posebne napjeve »Divnoj dakle«, Lauretanske Litanije i druge lijepe Gospine pjesme. Svečani blagoslov sa Svetotajstvom završavao je izmjenično s pjevanjem himne Gospe od Zdravlja i druge pjesme »Čuj vruću molbu puka Svog«, a njih je pjevao sav narod.

Izabrani propovjednici propovijedali su svake večeri kroz 9 dana o predmetima: 1. Kroz 200 godina, — Dr O. Ante Crnica, starešina samostana i upravitelj svetišta; 2. Marija Majka Božja — O. Frano Miolin, star. samostana OO. Franjev. Konventualaca; 3. Marija Majka naša — O. Markolin Knego, provincijal OO. Dominikanaca; 4. Marija utočišće grješnika — O. Marijan Stašić, starešina OO. Franjevaca na Poljudu; 5. Marija utjeha žalosnih — Dr. Ćiro Banić, profesor-kateheta na realci u Splitu; 6. Marija pomoćnica kršćana — kan. Don Vice Fulgosi, upravitelj biskupskog sjemeništa; 7. Marija uzrok naše radosti — Dr. O. Krsto Kržanić, prof. na franjev. gimnaziji u Sinju; 8. Marija

zdravlje bolesnih — Dr. O. Metod Rudan, tajnik franjev. prov. Presv. Otkupitelja; 9. Marija Posrednica svih milosti — Dr. O. Petar Grabić, provincijal franjev. provincije Presv. Otkupitelja.

2. R a s v j e t a i u m j e t n e v a t r e . — Pročelje svetišta, zvonik, prozori samostana kao i poljana pred svetištem bili su iskićeni zelenilom, zastavama, električnim žaruljama, svijećama i cvijećem. Isto tako i sve kuće na Dobromu, a i

Rasvjeta crkve i zvonika s natpisom

mnoge druge po Splitu bile su okićene zastavama i cvijećem.

Splitski elektrotehničar Josip Perić vrlo ukusno izveo je rasvjetu pročelja i zvonika.[30] Na pročelju svetišta bio je najprije veliki krug s krakovima od električnih žarulja. U

[30] Na čast g. Josipu Periću moramo spomenuti, da je za sav ovaj posao računao samo troškove uloženog materijala, a za rad svoj i svojih radnika nije računao ništa. Jednako je gosp. Perić činio i pri drugim svojim radovima, koje je izvađao u svetištu Gospe od Zdravlja.

krugu je bila, također od električnih žarulja, kruna, broj 200, a ispod broja tri velika slova GOD. To je značilo: 200-godina. Ispod toga bio je natpis od električnih žarulja GOSPA OD ZDRAVLJA. Lukovi zvonika bili su obloženi električnim svijetlom, a tako isto rubovi ispod lukova. K tomu su bile spuštene sa zvonika žice s raznobojnim električnim žaruljama i vodile preko cijele poljane pred svetištem, izmjenjujući se sa zelenilom i zastavama. Sve skupa pravilo je izvanredno ugodan prizor.

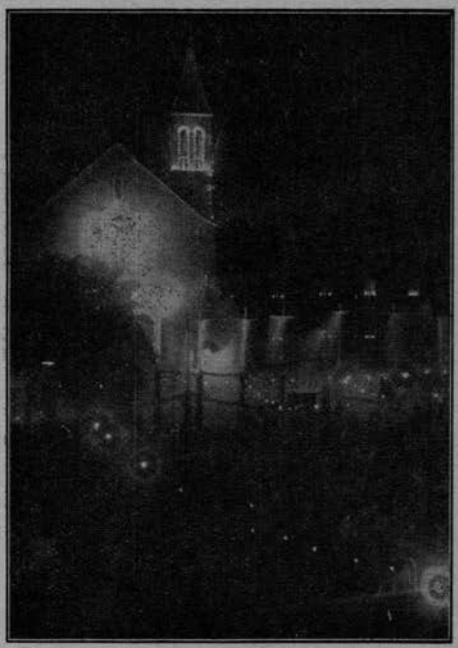

Rasvjeta crkve i Bulatove poljane

Rasvjeta je bila u predvečerje i na blagdan Gospe od Zdravlja. U predvečerje blagdana splitski pirotehnik Andrija Bandalović palio je kraj svetišta umjetne vatre, koje su bile pripravljene u znaku proslave. Glavno kolo, koje se kretalo i sipalo vatru, puštalo je vatru kroz slova G Z (Gospa od Zdravlja).

3. Dolazak visokih gostiju. — Malo prije početka proslave doputovao je u samostan Gospe od Zdravlja izaslanik Preč. O. Generala Franjevačkog Reda Mp. O.

Marijan Jakovljević, vizitator naše provincije, u pratnji svoga tajnika Dra. O. Gabrijela Cvitanovića. U predvečerje blagdana stigao je beogradski nadbiskup Preuzv. g. O. Ivan Rafael Rodić, Franjevac. Dopratio ga je njegov konsultor sada blagopok. O. Krsto Belamarić. Splitski biskup Preuzv. g. Dr. Kv. Kl. Bonefačić bio je tada u Makarskoj, gdje je istoga dana blagdan Pokrovitelja sustolne crkve sv. Klementa. Radi toga pozvan je Preuzv. g. O. Rodić, Franjevac, koji se s veseljem odazvao, da sudjeluje u ovoj rijetkoj i velikoj slavi. Na kolodvoru su ga dočekali, među ostalim, 5 članova odbora s Mp. O. Drom. Petrom Grabićem, provincijalom, na čelu i dopratili u samostan Gospe od Zdravlja, gdje je otsio.

4. Blagoslov novog okvira. — Sama proslava počela je s blagoslovom novog okvira, u koji je imala biti položena čudotvorna Gospina prilika. Blagoslov je obavljen u predvečerje blagdana, a obavio ga je Preuzv. g. O. Rodić. Svetište Gospe od Zdravlja bilo je dupkom puno pobožnog naroda, a veliko mnoštvo stalo je ispred i oko svetišta. Radi zgodnosti, okvir se je već nalazio na Gospinu oltaru i u njemu sveta Slika; ali je bio pokriven, da se otkrije u vrijeme blagoslova. Kad je Preuzv. g. nadbiskup s podvorbom došao pred oltar i zauzeo mjesto, stupio je na oltar upravitelj svetišta i održao ovaj govor:

Preuzvišeni gospodine nadbiskupe!

Prije nego podignete svoju posvećenu ruku i blagoslov Božji zazovete na ovaj lijepi okvir, u kojem će biti pohranjena čudotvorna Prilika naše Dobre Majke, Milostive Gospe od Zdravlja, dozvolite mi, da ovom pobožnom narodu upravim dvije riječi o značenju ovoga veličanstvenog prizora, koji se pred našim očima odigrava, ovoga neobičnog čina koji će Vaša Preuzvišenost sada obaviti.

Dva su događaja iz naše slavne prošlosti, koja na osobiti način stoje u vezi s ovim velikim činom. Prvi se zbio uprav pred 200 godina. Kad je nemili bič Božji — kuga pohodila naš grad i sve u crno zavila, ostao je pošteđen varoš Dobri, na kome se mi sada nalazimo. Ovu veliku milost dobio je Dobri zagovorom Presv. Djevice Marije, koje se čudotvornoj Prilici ovdje na oltaru klanjamo. Mi sada pred ovom svetom Slikom stojimo veseli i puni zanosa pjevamo pjesmu zahvalnicu svojoj Dobroj Majci i Zaštitnici; ali naši oci pred 200 godina nijesu pred Njom stali tako veseli, nego su puni straha i suznih očiju klečali, molili Je i zaklinjali, da

se smiluje i sačuva ih od ovoga Božjega biča, a iz okuženih kuća da ga što prije odaleči. Dobra Majka uslišala je vapaje Svoje djece: Dobri je sačuvala od kuge, a do malo odalečila ga je i iz drugih okuženih krajeva grada. Kad se je po Splitu pročulo, da je Dobri pošteđen od kuge, jer ga čuva Predobra Majka Božja po Svojoj svetoj Slici, koja se nalazi u malenom hospiciju OO. Franjevaca na Dobromu, splitski nadbiskup Antun Kačić pozva starešinu hospicija O. Bernardina Pavlovića, da mu donese na gradska raštela, koja su dijelila Dobri od okuženih krajeva, ovu dragu Majčinu Priliku, da je blagoslovi i preda javnom štovanju vjernika, da pred njom vape pomoć, traže utjehu i snagu u onim teškim danima. Od toga časa nije pobožni narod prestao dolaziti pred ovu čudotvornu Priliku, nije prestao pred njom Majku Božju vapiti u pomoć, a Ona kao Predobra Majka nije prestala pritjecati u pomoć Svojoj djeci, tješiti ih, boli im blažiti i pomagati im u svima njihovim potrebama. Ovom velikom događaju mi sada slavimo dvijestotu godišnjicu.

Drugi važan događaj, koji je povezan s ovom svetom Prilikom, zbio se god. 1764. Kužna pošast opet se pojavila u Splitu. Ovoga puta i u jednoj kući na Dobromu. Dobrani, sjećajuć se velikog dobročinstva primljena 33 godina prije, poletješe pred svetu Priliku i stadoše moliti i zaklinjati Predobru Majku, da im se opet smiluje i oslobodi ih od nemilog biča; ako ih oslobodi, da će Njezinu svetu Sliku okruniti zlatnom krunom. Dobroj Majci svidje se zavjet. Ona usliša vapaje Svoje djece, otjera kugu iz zaražene kuće i više se u nijednoj drugoj na Dobromu ne pojavi. Zahvalni Dobrani dadoše skovati 2 krune od suhoga zlata, s kojima na blagdan Gospe od Zdravlja god. 1764 okruniše ovu čudotvornu Priliku: s jednom Dobru Majku, a s drugom Djetešce u Njezinu naručaju. Na krunama se i sada čitaju latinskim jezikom urezane riječi: »Zavjet varoša Dobri za vrijeme kuge god. 1764«. Te dvije krune jesu one, što se vide na svetoj Prilici. One su dva sjajna dokaza dobrote naše Predobre Majke i zahvalnosti Njezine usrećene djece.

Ova dva događaja na daleko su proslavila sveto Ime naše drage Gospe od Zdravlja. Svak Ju je od tada počeo zvati u pomoć, svak Joj se utjecao u svojim potrebama, a Ona je kao Dobra Majka svakoga tješila, svima u pomoć pritjecala. Još je 4 puta Dobri oslobodila od kužnih pošasti, t. j. svaki put kad se je u Splitu pojavila. radi česa među pobožnim vjernicima na Dobromu vlada uvjerenje, da im kužna pošast neće naškoditi, dok se na njemu bude nalazila čudotvorna Prilika naše Dobre Majke, Milostive Gospe od Zdravlja. A i od drugih pojedinih vjernika bilo u Splitu bilo van Splita niko se nije našao, koji se je Njoj s pouzdanjem utekao, a da mu Ona nje pomogla. To je lijepo izrazio i Njezin pjesnik, naš pobožni Fra Petar Knežević još god. 1764 u Njezinoj himni, u kojoj je naglasio, kako nije moguće Njezine

milosti izbrojiti niti Joj jezik može za njih dovoljno zahvaliti. Pa je dodao: »Svak je Tebe već poznao, da moguća sasvim jesi; a mnogi je i kušao, da si čudna u čudesi«.

Sada, prigodom 200-godišnjice Njezine prve čudesne pomoći iskazane našim praocima, mi hoćemo da proslavimo i sva druga prekrasna djela Njezine beskrajne dobrote, iskazana svima koji su je kroz ovih 200 godina u pomoć vapili; za sva hoćemo da Joj u isti mah izrazimo našu zahvalnost, da se, u ime njihovo i naše, Njezinoj ljubavi odužimo. Promišljali smo, kako bi to zgodnije učinili. I došli smo do zaključka, da je najbolje da ovom prigodom ostvarimo ono česa nijesu mogli ostvariti naši oci, kad su Joj pred 200 godina htjeli podignuti veličanstveni hram; zatim da za ovu Njezinu čudotvornu Priliku, preko koje Ona nad nama bdije i od zla nas čuva, napravimo jedan lijepi srebreni okvir, da Joj bude što dostojnije pohranište. Obe ove namisli bile su od Njezinih štovatelja najsrdačnije pozdravljene. Sa svih strana naše domovine došao je odaziv i izdašna pomoć, da bi se u djelo provele. Vi ćete sutra, Preuzvišeni gospodine, prikazati Svevišnjemu i Njegovoj Presvetoj Majci naše vruće želje i blagosloviti temeljni kamen zavjetnog svetišta, koje Joj svojim doprinosima podiže sav naš narod; a sada Vas molimo, da izvolite blagosloviti ovaj okvir, koji je izrađen zavjetnim darovima Njezinih štovatelja, Njezine sretne djece diljem cijele naše domovine, čija su imena urezana na istom okviru na vječnu uspomenu.

Ti pak, o Predobra naša Majko, o Premilostiva Gospe od Zdravlja, naša Zaštitnice i ponose našega grada, cilju i kruno našega rada, dostoj se primiti ovaj dar djece Svoje. On zaista ne može ni iz daleka da bude dostojan uzvrat za ona prevelika i neizbrojna dobročinstva, koja si Ti nama i našim ocima iskazala; ali je znak zahvalnosti, odanosti i ljubavi Tvoje djece, koja Te neobično vole i koja Ti s njim poklanjaju srca i duše svoje. Stoga, primi ga srdačnom ljubavlju kao što Ti ga oni iz ljubavi poklanjaju. Za uzvrat blagoslovi njih i djecu njihovu, njihove obitelji i sve njihove mile i drage. Blagoslovi i nas druge, koji nijesmo mogli sudjelovati u ovom daru. I mi smo djeca Tvoja, a Ti si i naša Majka. Iz ovoga novoga prijestolja Svoga bdij nad nama kao što si bdjela nad našim ocima; čuvaj nas od svakoga zla i pritječi nam u pomoć u svima našim potrebama kao što si i njima pritjecala, da svak upozna, kako si Ti naša Dobra Majka, naša Moguća Zaštitnica i Pomoćnica, pa da Te svi skupa na vijeke hvalimo i slavimo, ljubimo i blagoslivamo.

Iza toga otkriven je okvir i sveta Slika, pa je Preuzv. gospodin obavio blagoslov, nakon česa je sva crkva puna oduševljenja zapjevala Gospinu himnu »Dobra Majko na Dobromu«.

Zatim je slijedila večernja pobožnost, preko koje je Mp. O. Dr. Petar Grabić, provincijal, govorio o Bl. Dj. Mariji kao posrednici svih milosti, što je Ona pokazala osobito u Svom svetištu na Dobromu kroz minulih 200 godina, dijeleći vjernicima svakovrsne milosti. Pobožnost je svršila svečanim blagoslovom sa Svetotajstvom, komu je prisustvovao i Preuzv. g. nadbiskup, a pjevački zbor Gospe od Zdravlja neobično je lijepo pjevao četveroglasnu pjesmu »O Gospe od Zdravlja«, Litanije i »Divnoj dakle«. Nakon blagoslova cijela je crkva zanosno pjevala »Čuj vruću molbu puka Svog«. Iza toga su pred crkvom paljene umjetne vatre, a veći broj svećenika do kasno u noć ispovijedao je pobožni narod.

5. Crkvene funkcije. — Štovanje Gospe od Zdravlja u Njezinu svetištu spojeno je s mnogobrojnim primanjem Svetotajstva. Štovatelji Gospe od Zdravlja nalaze kod svoje Dobre Majke ne samo zdravlje tjelesno i druge vremenite milosti, nego i zdravlje duševno. Prigodom ove proslave, već u predvečerje blagdana čitavih 8 sati ispovijedao je velik broj svećenika. Isto se je ponovilo na blagdan izjutra od 5 s. pa gotovo do podne. Vjernika je toliko pristupilo na sv. pričest, da nikako nijesu mogli doći na red, pa su morali poći u druge crkve, da se pričeste. Ipak ih se je u svetištu pričestilo preko 2800 osoba.

Na blagdan Gospe od Zdravlja u 5.30 s. jutro počele su se pjevati lekcije ili štenja o slavi i milostima čudotvorne Gospe od Zdravlja, iza kojih se je pjevala, po običaju, himna Gospe od Zdravlja. U isto vrijeme počele su tihe sv. Mise i redale su se svako pola sata. U 9 s. bila je svečana sv. Misa za Drnišane nastanjene u Splitu, jer i oni štuju Gospu od Zdravlja kao svoju Pokroviteljicu. U 10 s. bio je za prvi put ganutljivi obred blagoslova i posvete djece Gospi od Zdravlja. Ovaj obred obavio je generalni vizitator Mp. O. Marijan Jakovljević, i to tako čuvstveno, da su mnoge majke plakale. Poslije podne u 5 s. isti je obred ponovljen za onu djecu koja nijesu mogla doći iz jutra. U 11 s. počeo je svečani pontifikal, koji je otslužio Preuzv. g. nadbiskup s velikom asistencijom. Preko pontifikala pjevao je zbor Sv. Cecilije. Pobožnog svijeta bilo je prepuno ne samo sve-

tište, nego i pridvorje i sav prostor oko svetišta. Preuzvišeni je gospodin za vrijeme pontifikala održao homiliju o Majci Božjoj. Protumačio je značenje latinske riječi »Ave« u anđeoskom pozdravu tako lijepo, da su svi slušatelji ostali zadivljeni.

Poslije podne u 3 s. počeo je blagoslov temeljnog kamena novog zavjetnog svetišta, o čem kasnije, nakon česa su vjernici vršili privatnu pobožnost prema Predobroj Gospi od Zdravlja. U 7 s. bila je završna pobožnost, preko koje je opet sve bilo prepuno. Najprije se je izmolila posebna molitva Gospi od Zdravlja, koja se moli na Njezin blagdan. Zatim je Dr. O. Karlo Balić, profesor na franjevačkoj bogosloviji u Makarskoj, izrekao divan govor o »Dobroj Majci na Dobromu«, ističući pojedine slučajeve, u kojima Ona Svojim štovateljima pritječe u pomoć. Tad se je za prvi put dobio potpuni oprost, koji je Sv. Stolica, podijelila svetištu za blagdan Gospe od Zdravlja i neke druge prigode, prema reskriptu, koji je baš toga dana stigao. Nakon toga ispjevalo se »Tebe Boga hvalimo«, da se zahvali Bogu na svima dobročinstvima, koja je svom narodu udijelio preko Svoje Presv. Majke, kroz minulih 200 godina. Sav obred svršio je svečanim blagoslovom sa Svetotajstvom, koji je udijelio Preuzv. g. nadbiskup, a za vrijeme koga je pjevao zbor Gospe od Zdravlja, pa je onda čitava crkva s najvećim zanosom pjevala himnu Gospe od Zdravlja, »Čuj vruću molbu puka svog« i druge Gospine pjesme, dok se je vjernicima davala na ljubljenje Gospina relikvija, a vani pred crkvom držala rasvjeta pročelja crkve, zvonika, samostana i poljane pred crkvom.

15. Blagoslov temeljnog kamena

Glavna tačka proslave 200-godišnjice bio je blagoslov temeljnog kamena novog zavjetnog svetišta. Gotovo nepremostive poteškoće stale su mu na putu. Jedne smo već spomenuli, druge još teže iskrsle su u zadnji čas, tako da se nije mogla pripraviti svečanost kako se je imalo u vidu ni dobiti popust na željeznicama i parobrodima za one koji su izvana htjeli doći na proslavu. Ali je Majka Božja po-

mogla i blagoslov se obavio uz neopisivo oduševljenje pobožnog naroda.

Blagoslov je obavio Preuzv. g. nadbiskup Rodić u prisustvu velikog broja redovnog i svjetovnog svećenstva, članova odbora za gradnju i ogromnog mnoštva naroda. Na mjestu, gdje se je nalazio temeljni kamen, podignuta je bila tribina za svetu Sliku, za nadbiskupa i njegovu podvorbu te ostalo svećenstvo. Tribina je bila prostrta sagovima i okićena cvijećem. Kraj tribine stali su članovi odbora i glazba Sv. Cecilije, koja je svirala Gospine pjesme, a pobožni narod zauzeo je sav prostor na Bulatovoj poljani dok su drugi promatrali prizor s prozora okolišnih kuća.

Jedan dio mnoštva prigodom blagoslova temeljnog kamena

U 3 s. po podne uputio se Preuzv. g. nadbiskup s podvorbom i svećenstvom na mjesto temeljnog kamena. Nadbiskupa su pratili Mp. O. Marijan Jakovljević, vizitator, O. Krsto Belamarić, nadbisk. konzultor, i O. Špiro Živković, sinjski župnik. Četiri svećenika: Dr. O. Metod Rudan, O. Vjekoslav Mrđen, O. Pijo Karađole i O. Augustin Marušić, u svečano ruho odjeveni, digli su svetu Sliku i na ramenima je ponijeli prema mjestu, gdje se nalazio temeljni kamen. To je prvi put što je sveta Slika izašla iz dosadašnjeg svetišta. Radi toga vladalo je u narodu za ovu prigodu silno čeznuće. Kad se je Gospina slika pojavila na vratima

crkve, zbio se prizor, kojega se dirljivost ne može opisati. U taj čas zasvirala je glazba Gospinu himnu, narod je zapjevao istu himnu, a sa svih strana začuli se uzdasi, vapaji i poklici prema svetoj Slici, koju obližnji vjernici počeše obasipati cvijećem. Malo je koje oko ostalo, a da tom prigodom nije prosuzilo, a vjerojatno nijedno nije bilo, a da nije bilo duboko ganuto. Pjevanje, posipanje cvijećem, uzdasi i poklici nijesu prestali, dok sveta Slika nije prošla kroz gusti špalir naroda i postavljena na posebni balkon na tribini.

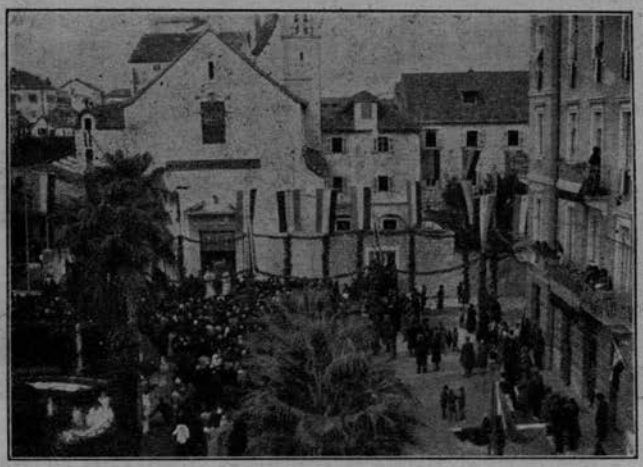

Sv. Priliku iznose iz crkve

Tad je upravitelj svetišta izrekao kratki prigodni govor. U govoru je istakao neopisivu radost svega našega naroda, što je došlo do ovoga sretnoga časa, da se pristupa blagoslovu temeljnog kamena zavjetnog hrama Predobre naše Majke, Premilostive Gospe od Zdravlja. Spomenuo je, da su silne poteškoće stale na putu dosadašnjem svetištu prije nego se je blagoslovio god. 1759 njegov temeljni kamen, a još teže da su na putu ovom zavjetnom svetištu, koje se na čast Preslavne Gospe od Zdravlja podiže doprinosima svega našega naroda. Ali Majka Božja, kako je bila u pomoći pri podizanju dosadašnjega, tako će biti u pomoći pri podizanju i ovoga novoga Njezina hrama. Zalog ove nebeske pomoći vidi se i u okolnosti, što je baš toga dana stigla vijest, da je Sv. Stolica obdarila Gospino svetište posebnim

potpunim i djelomičnim oprostima. Zatim je pročitao Spomenicu, koja će se staviti u temeljni kamen na vječnu uspomenu. Tad je član odbora za gradnju zavjetnog svetišta prof. Ivo Juras, u ime odbora i svega sakupljenog naroda, pozdravio Preuzv. g. nadbiskupa i zahvalio mu na počasti, koju nam je iskazao, učestvujući ovoj velikoj svečanosti i blagoslivljajući temeljni kamen zavjetnog svetišta Premilostive Gospe od Zdravlja. Dodao je, kao što je sadašnja cr-

O. upravitelj drži govor

kva OO. Franjevaca na Dobromu bila rasadište vjerskih i narodnih ideala, tako će biti i nova; pa ga moli, da blagoslov Božji zazove na nju, e da taj blagoslov bude zalog naše sretnije budućnosti. Preuzv. g. nadbiskup zahvalio se je toplim riječima g. odborniku, a preko njega cijelom odboru i svemu narodu. Izrazio je svoje neobično veselje, što je mogao prisustvovati ovoj velikoj i rijetkoj svečanosti, i zaželio, da novo svetište, kojemu će sada blagosloviti temeljni kamen, bude na što veću slavu Boga i Bl. Dj. Marije, a na sreću duhovnu i vremenitu svih prisutnih i svega našega naroda.

Tad je Preuzv. gospodin pristupio obredu blagoslova. Obredne molitve izgovarao je izmjenično s podvorbom, sa starešinama samostana i ostalim prisutnim svećenstvom, a narod je sve pratio s najvećom napetošću. U posebnu mje-

denu kutiju, koju je izradio mehaničar Petar Mrduljaš, stavljena je Spomenica zajedno s imenima sviju koji su do tada što poklonili za novo zavjetno svetište. Kutija je ispunjena lugom i zapečaćena voskom, pa je položena u udubinu temeljnog kamena. Nakon toga je udubina zatvorena cementom. Temeljni kamen teži oko 1200 kg., a poklonio ga je ing. Silvije Sponza.

Prije čitanja Spomenice

Kad je zatvorena udubina temeljnog kamena, provincijal Dr. O. Petar Grabić pročitao je pismo Sv. Apostolske Penitencijarije, kojim su dani posebni potpuni i djelomični oprosti svima koji, uz propisane uvjete, pohode svetište Gospe od Zdravlja i pred Njezinom svetom Slikom pomole se na odluku Sv. O. Pape. Pismo je pročitano najprije na službenom latinskom jeziku, zatim u hrvatskom prevodu. Nakon toga Preuzvišeni g. nadbiskup dao je svoj nadpastirski blagoslov. Time je obred blagoslova završen.

Tad je glazba ponovno zasvirala himnu Gospe od Zdravlja, sav narod je prihvatio da je pjeva, a svećenici su podigli svetu Sliku, da je ponesu natrag u crkvu. Dok su prolazili kroz gusti špalir naroda, himna se je svirala i pjevala bez prestanka, a vjernici su neprestano posipali svetu Sliku cvijećem. Radosnim poklicima, uzdasima i vapajima pobožnog naroda nije bilo konca. Oduševljenje je, čini se, došlo

do vrhunca, kad su se svećenici ustavili na vratima crkve i odatle sa svetom Slikom dali blagoslov sabranom narodu. Gotovo bezbrojne ruke poletjele su tada prema svetoj Slici, da je se dotaknu rupcem ili kojim drugim predmetom, da uhvate barem jedan struk ili jednu laticu cvijeća, koje je stalo pred njom. Uz neopisivu radost, pjevanje i vapaje unešena je sveta Prilika u crkvu i, na opću želju vjernika, izložena nasred crkve, da bi se mogla pred njom obavljati privatna

Preuzv. g. nadbiskup zahvaljuje na pozdravu

pobožnost, jer je ovo prvi put da je izložena u novom okviru. Tolika je bila stiska pobožnih vjernika oko svete Prilike, da su dvojica morala stati uza nju i čuvati, da ne bi nastala kakva šteta.

Spomenica stavljena u temeljni kamen glasi:

»U Ime Presv. Trojstva: Oca i Sina i Duha Svetoga. Amen. Na umnoženje slave Božje, časti i štovanja Njegove Presv. Majke, Milostive Gospe od Zdravlja, za vladanja Njegove Svetosti Pape Pija XI, kraljevanja u našoj državi Jugoslaviji Nj. V. Kralja Aleksandra I, za Generala u Franjevačkom Redu Prepošt. O. Bonaventure Marrani, za biskupovanja u biskupiji splitsko-makarskoj Preuzv. G. Dra. Kvirina Klementa Bonefačića, banovanja u Primorskoj Banovini Preuzv. G. Dra. Ivana Tartaglie, za provincijalstva u Franjevačkoj Provinciji Presv. Otkupitelja M. P. O. Dra. Petra Grabića, načelnikovanja u gradu Splitu blagorodnog gospodina Dra. Jakše Račića, gvardijanstva u Franjevačkom Samostanu na Dobromu P. O. Dra. Ante Crnice, u prisutnosti M.

P. O. Marijana Jakovljevića, direktora Franjevačke Teologije u Sarajevu, sada Generalnog Vizitatora u našoj Franjev. Provinciji Presv. Otkupitelja, članova Odbora za gradnju zavjetnog svetišta čudotvorne Gospe od Zdravlja i silnog mnoštva pobožnog naroda iz Splita i okolice kao i drugih bližih i udaljenijih krajeva naše domovine, uz najveće oduševljenje svega naroda, danas dne 21 mjeseca studenoga g. 1931, na blagdan Čudotvorne Gospe od Zdravlja, prigodom 200-godišnjice Njezine prve čudesne pomoći,

Blagoslov temeljnog kamena

koju je iskazala Dobromu oslobodivši ga od kuge, temeljni kamen ovog zavjetnog svetišta Čudotvorne Gospe od Zdravlja, po nacrtu g. ing. Silvija Sponze, svečano blagoslovi Preuzv. G. O. Ivan Rafael Rodić, Franjevac i nadbiskup beogradski.

Ovim se je počela u djelo provađati pobožna želja naših sretnih otaca, koji su pred 200 godina htjeli sagraditi Presv. Majci Božjoj jedno dostojno svetište iz zahvalnosti, što ih je sačuvala od kuge; ali radi siromaštva i drugih neprilika morali su to odgoditi za bolja vremena. Uzdamo se, da su, s milošću Božjom, ta vremena sada došla. Ali, budući da se ovo svetište podiže doprinosima i zavjetnim darovima svega hrvatskoga naroda, zato je ono dar hrvatskog naroda Kraljici Hrvata, Presv. Majci Božjoj. Ono je znak njegove duboke zahvalnosti za beskrajna dobročinstva, koja je od Nje primio u prošlosti. Ono je zalog Njezine moguće zaštite za naš narod u budućnosti.

Primi, Dobra Majko, Milostiva Gospe od Zdravlja, ovaj, iako neznatan, dar Svoje djece. Za uzvrat, sačuvaj nam živu vjeru naših otaca. Daj, da sav naš narod bude odan Tebi i Tvom božanskom Sinu. Rastavljenu braću povrati u Isusovo stado. Budi i njima Dobra Majka i Milostiva Kraljica. Udijeli Svoj materinski

blagoslov i podaj duševno i tjelesno zdravlje i svaku sreću svima onima koji doprinose i pomažu, da se sagradi ovo Tvoje zavjetno svetište i čija imena polažemo u njegov temeljni kamen. Udijeli sad to i svima nama, našim obiteljima, našemu gradu, našemu narodu i cijeloj našoj domovini.

Split, na blagdan Čudotvorne Gospe od Zdravlja, 21. XI. 1931.

† O. I. Rafael Rodić
nadbiskup

O. Petar Dr. Grabić
Franjevački Provincijal

Prof. Ivo Juras
član Odbora

O. Ante Dr. Crnica
starešina franjev. samostana

Zatvaranje Spomenice u temeljni kamen

16. Svršetak proslave

Premda je na blagdan Gospe od Zdravlja, za vrijeme večernje pobožnosti, prije blagoslova sa Svetotajstvom, ispjevano »Tebe Boga hvalimo«, ipak s time nije bio konac proslave 200-godišnjice. Crkvena proslava svršila je tek posljednjeg dana mjeseca studenoga.

Da se udovolji pobožnosti vjernika, čudotvorna Gospina slika morala je ostati izložena nasred crkve do 29 mjeseca studenoga. Pred njom je neprekidno gorjelo veliko mnoštvo svijeća, resila ju je sva sila cvijeća, što su vjernici bez prestanka donosili. Ko je tih dana pohodio Gospino svetište, mogao je vidjeti najotmjenija lica, kako pred svetom Slikom kleče, na koljenima oko nje lizu, sagnute glave nešto

šapću ili uzdignutih očiju uzdišu, pomoć i utjehu vape. Mnogobrojne zahvalnice i darovi, koji su nakon toga stigli upravi svetišta, jasno su kazivali, kolike je milosti Predobra Gospa od Zdravlja tih sretnih dana Svojoj djeci udijelila.

Svake večeri do svršetka mjeseca obavljana je, uz ogromno učešće pobožnog naroda, pobožnost Gospi od Zdravlja, molilo se za bolesnike, za dobročinitelje Njezina svetišta i za sve druge duhovne i vremenite potrebe, koje su vjernici poslije kao i prije blagdana saopćivali upravitelju svetišta,a on narodu preporučivao, da ih prikažu Bogu i Predobroj Gospi od Zdravlja.

Posljednje nedjelje Gospina mjeseca studenoga bio je povratak čudotvorne Slike na oltar. Iza večernjeg blagoslova izmolila se je pred svetom Slikom molitva Gospi od Zdravlja za svetu Crkvu i za bolesnike, zatim molitva zahvalnica za sve milosti, koje smo od Nje primili, osobito ovih radosnih dana. Tad su pročitana imena darovatelja, u koliko oni nijesu željeli da ostanu nepoznati, i nabrojene dragocijenosti, koje su onih posljednjih dana poklonili Predobroj Gospi od Zdravlja. Dr. O. Metod Rudan, tajnik provincije, u dirljivom govoru o Majci Božjoj, našoj Zaštitnici i Pomoćnici, istakao je kako je Ona nas i naše oce štitila i pomagala kroz minulih 200 godina preko Svoje svete Slike, koju sada svečano povraćamo na Njezino prijestolje. Zazvao je Njezinu milost i zaštitu na naš grad, na sve Njezine štovatelje i na sav naš narod. Neka i unaprijed Svoje milostive oči obraća i u pomoć pritječe svima, koji Je u svojim potrebama budu zazivali bilo u Njezinu svetištu bilo u drugim krajevima naše domovine.

Nakon toga nastao je prizor, koji je duboko potresao dušu svakoga prisutnoga. Crkva je bila prepuna pobožnih vjernika. Pjevački zbor Gospe od Zdravlja zapjevao je himnu Gospe od Zdravlja. U taj čas sav narod pade na koljena i prihvati da pjeva Gospinu himnu. Kad je ispjevana prva kitica, pjevači i narod nastaviše drugu kiticu, a dva svećenika digoše okvir s dragom Prilikom i poniješe ga prema oltaru. U taj čas zazvoniše sva zvona u crkvi, okolišni vjernici stadoše posipati čudotvornu Sliku cvijećem, drugi prema njoj upravljahu uzdahe, poklike i vapaje, koji su sil-

no ganjivali. Ovaj neviđeni prizor potrajao je sve dok je sveta Slika postavljena na oltar. Tad je sveta Slika pokađena, ispjevano još nekoliko kitica Gospine himne sa zaključnom molitvom Gospi od Zdravlja. Pobožni narod još je dugo ostao klečeći i moleći pred dragom Majčinom Prilikom, zahvaljujući Joj na primljenim milostima i preporučujući Njezinoj dobroti ostale svoje potrebe.

Ovaj dirljivi prizor obnavlja se svake godine. Budući da nije moguće držati procesije na blagdan Gospe od Zdravlja, sveta Prilika skida se na blagdan po podne s oltara i postavlja nasred crkve, da vjernici mogu pred njom izvršiti svoju pobožnost. Tako izložena ostaje do svršetka mjeseca studenoga ili mjeseca Gospe od Zdravlja, pa se onda nakon posljednje pobožnosti obavi svečano povraćanje čudotvorne Slike na oltar.

Proslava 200-godišnjice svršila je posljednjim danom mjeseca studenoga. Iz jutra je bila zajednička sv. Misa, preko koje su se pjevale pjesme na čast Gospe od Zdravlja, i obavila zajednička sv. pričest. U veče je bio prigodni govor o Gospi od Zdravlja i Njezinoj dobroti prema nama. Govor je održao M. P. O. Marijan Jakovljević, gen. vizitator. Izmolila se je molitva za svetu Crkvu i zahvalnica za milosti primljene osobito kroz mjesec Gospe od Zdravlja. Sva svečanost je svršila svečanim blagoslovom sa Svetotajstvom, nakon česa su dijeljene lijepe uspomene na ovu vanrednu prigodu.

Prvotna je misao uprave bila, da bi proslava 200-godišnjice potrajala do svibnja god. 1932, kad se navršivalo 200 godina da je sagrađena prva kapela Gospe od Zdravlja. Za tu prigodu imala je biti dogotovljena zlatna kruna, koja se imala postaviti na srebreni okvir. Ali, budući da kruna nije mogla biti gotova, to ni o završetku proslave u zamišljenom smislu nije moglo biti govora. Ipak je svibanjska pobožnost god. 1932 obavljena u duhu proslave, odnosno u vezi s milostima koje je Predobra Gospa od Zdravlja iskazivala vjernicima kroz prošlih 200 godina, a vjernici su bili pobuđivani na zahvalnost i na što gorljiviju ljubav i štovanje Preslavne Gospe od Zdravlja.

17. Novi oprosti udijeljeni svetištu

Da proslava 200-godišnjice prve čudesne pomoći naše drage Gospe od Zdravlja bude što dostojnija i pobožnost prema Njoj vjernicima što korisnija, uprava svetišta ovom prigodom obratila se je Sv. Stolici i zamolila za nove oproste koliko djelomične toliko potpune. Sv. Stolica molbu je blagostivo uslišala i udijelila tražene oproste. Pismo Sv. Apostolske Penitencijarije, koje sadrži dozvolu oprosta, stiglo je uprav na blagdan Gospe od Zdravlja. Vijest o ovoj posebnoj blagonaklonosti Sv. Stolice prema svetištu Gospe od Zdravlja i njegovo visoko odlikovanje napunila je štovatelje Predobre Gospe od Zdravlja velikim veseljem, te je još istoga dana dobiven potpuni oprost, koji je podijeljen za blagdan Gospe od Zdravlja. Reskript ili pismo Sv. Ap. Penitencijarije ovdje ćemo donijeti u prevodu i u izvorniku na fotografiji.
2186/31

SVETA APOSTOLSKA PENITENCIJARIJA ODIO ZA OPROSTE

Presveti Oče,

Starešina crkve Reda Male Braće zvane Bl. Dj. Marije od Zdravlja, u Splitu u Dalmaciji, prostrt pred noge Vaše Svetosti, ponizno prosi slijedeće oproste: A. POTPUNI, koji će dobiti vjernici ispovijedeni i pričešćeni, ako pohode spomenutu crkvu i sliku Bogorodice Djevice od Zdravlja, koja se ondje štuje posebnim štovanjem, te se pomole na odluku Sv. O. Pape, I. na blagdan Pokroviteljice crkve (Gospe od Zdravlja); II. na 30 mjeseca studenoga, ako barem za petnaest dana budu prisustvovali posebnoj mjesečnoj Marijinoj pobožnosti u rečenoj crkvi; III. posljednje nedjelje mjeseca svibnja; B. DJELOMIČNI, koji će vjernici dobiti, ako barem skrušenim srcem obave gornji pohod, I. Sedam godina i toliko četrdesetica, 1. na svaku svetkovinu Bl. Djevice Marije prema Rimsko-Serafinskom (Franjevačkom) kalendaru, ako se pomole kao gore; 2. ako budu prisustvovali pobožnostima, koje će se na čast Bogorodice Djevice od Zdravlja tu obavljati a) svake prve subote u

mjesecu; b) svake od devet subota pred svetkovinu Pokroviteljice (Gospe od Zdravlja); II. Tristotine dana, svaki dan u godini, ako pred rečenom slikom izmole tri puta Pozdrav Anđeoski (3 Zdrave Marije). A Bog, itd.

NA 6 STUDENOGA 1931

SVETA APOSTOLSKA PENITENCIJARIJA dobrostivo udjeljuje milosti prema molbi za sedam godina. Ništa bilo kako protivno ne smeta.

P. R. *S. Luzio S. P. R.*
S. de Angelis, Subst.

2186/'31

SACRA POENITENTIARIA APOSTOLICA

OFFICIUM DE INDULGENTIIS

BEATISSIME PATER,

Superior ecclesiae Ordinis Fratrum Minorum titulo beatae Mariae Virginis de Sanitate, Spalati, in Dalmatia, ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, humiliter petit sequentes Indulgentias: A. PLENARIAM, lucrandam a christifidelibus, confessis ac sacra Synaxi refectis, si dictam ecclesiam et imaginem Deiparae Virginis de Sanitate, ibidem speciali cultu veneratam, visitaverint atque ad mentem Summi Pontificis preces fuderint, I. die festo titulari; II. die 30 mensis novembris, si saltem per quindecim dies peculiari devotioni mensili marianae in praedicta ecclesia adstiterint; III. postrema die Dominica mali; B. PARTIALEM, saltem corde contrito acquirendam a fidelibus qui memoratam visitationem peregerint, I. Septem annorum totidemque quadragenarum. 1. quolibet die festo beatae Mariae Virginis iuxta calendarium Romano-Seraphicum, si uti supra oraverint; 2. si interfuerint piis exercitiis, ad honorem Deiparae Virginis de Sanitate ibidem habendis, a) primo cuiuslibet mensis sabbato; b) quolibet sabbato ex novem, festum titulare immediate praecedentibus; II. Trecentorum dierum, quolibet anni die, si coram praedicta imagine Salutationem Angelicam ter recitaverint. Et Deus, etc.

DIE 6 NOVEMBRIS 1931.

SACRA POENITENTIARIA APOSTOLICA benigne annuit pro gratia iuxta preces ad septennium. Contrariis quibuscumque non obstantibus.

P.R.

S. Luzio S. P. R.

S. de Angelis, Subst.

Prema ovom pismu, Sv. Stolica udijelila je našem svetištu:

Potpuni oprost: 3 puta, i to na blagdan Gospe od Zdravlja (21. XI), na 30 ili zadnji dan mjeseca studenoga onima, koji barem za 15 dana prisustvuju pobožnosti, koja

se u svetištu kroz mjesec studeni obavlja na čast Gospe od Zdravlja, i posljednje nedjelje mjeseca svibnja.

Djelomične oproste, koji su dvostruki: jedni se dobivaju na neke dane u godini; drugi, koji se dobivaju svaki dan.

Na neke dane u godini može se dobiti oprost od *7 godina i 7 četrdesetica:* na sve Gospine svetkovine prema kalendaru Franjevačkog Reda; zatim svake prve subote u mjesecu i svake od devet subota pred blagdan Gospe od Zdravlja, ko prisustvuje pobožnosti, koja se u svetištu obavlja pred Gospinom Slikom. — Svetkovine, na koje se može dobiti oprost od 7 godina i 7 četrdesetica, jesu: 23. I. (Zaručenje Bl. Dj. Marije), 2. II. (Očišćenje Bl. Dj. M.), 11. II. (Gospa Lurdska), 25. III. (Navještenje Bl. Dj. M.), 27. III. (7 žalosti Bl. Dj. M.), 31. V. (Bl. Dj. M. Posrednica svih milosti), 2. VII. (Pohođenje Bl. Dj. M.), 16. VII. (Gospa od Karmela), 2. VIII. (Gospa od Anđela), 5. VIII. (Gospa od snijega), 15. VIII. (Uznesenje Bl. Dj. M. na nebo), 22. VIII. (7 radosti Bl. Dj. M.), 8. IX. (Rođenje Bl. Dj. M.), 12. IX. (Ime Marijino), 15. IX. (7 žalosti Bl. Dj. M.), 7. X. (Gospa od Ružarija), 11. X. (Materinstvo Bl. Dj. M.), 8. XII. (Neoskvrnjeno Začeće Bl. Dj. M.).

Svaki dan dobiva 300 dana oprosta onaj koji dođe pred svetu sliku Gospe od Zdravlja i pred njom skrušeno izmoli 3 Zdrave Marije.

Da se dobije potpuni oprost, treba izvršiti redovite uvjete, t. j. onoga dana ili kroz 8 dana treba se ispovjediti i pričestiti, i suviše na dan oprosta pred svetom Gospinom prilikom izmoliti barem 1 Očenaš, Zdravu Mariju i Slava Ocu. Za dobiti djelomični oprost od 7 god. i 7 četrdeset., dobro je, ali nije nužno ispovjediti se. Dovoljno je skrušiti se u srcu i pokajati se za grijehe i tako skrušeno izmoliti na odluku Sv. O. Pape 1 Očenaš, Zdravu Mariju i Slava Ocu.

S ovim oprostima Sv. Stolica u velike je odlikovala Gospino svetište i podigla ga na stepen većih Gospinih prošteništa.

Dvije godine kasnije Sv. Stolica odlikovala je svetište po treći put. Dozvolila je, da svaki vjernik može jednoga dana u godini kad hoće, ispovjeđen i pričešćen, pohoditi sve-

tište i sliku Gospe od Zdravlja, pred njom se pomoliti na odluku Sv. O. Pape i dobiti potpuni oprost. Ova dozvola glasi:

5305/'33

SACRA PAENITENTIARIA APOSTOLICA

OFFICIUM DE INDULGENTIIS

BEATISSIME PATER,

Moderator minoriticae provinciae ss.mi Redemptoris in Dalmatia, ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus, humiliter petit Indulgentiam plenariam quotidianam, lucrandam a christifidelibus, confessis ac sacra Synaxi refectis, si visitaverint ecclesiam Ordinis Fratrum Minorum, sitam in urbe Spalatensi, intra fines memoratae provinciae regularis, et imaginem beatae Mariae Virginis a Salute, ibidem peculiari cultu veneratam, atque ad mentem Summi Pontificis preces fuderint. Et Deus, etc.

DIE 30 SEPTEMBRIS 1933.

SACRA PAENITENTIARIA APOSTOLICA benigne annuit pro gratia iuxta preces ad septennium, ad normam can. 921 § 3 Codicis Iuris Canonici. Contrariis quibuscumque non obstantibus.

P.R.

5305/33

SVETA APOSTOLSKA PENITENCIJARIJA ODIO ZA OPROSTE

Presveti Oče,

Starešina Franjevačke Provincije Presv. Otkupitelja u Dalmaciji, prostrt pred noge Vaše Svetosti, ponizno moli svakodnevni potpuni Oprost za vjernike, koji ispovjeđeni i pričešćeni pohode crkvu Franjevačkog Reda u gradu Splitu, u istoj Provinciji, i sliku Bl. Djevice Marije od Zdravlja, koja se ondje štuje s osobitim štovanjem, te se pomole na odluku Sv. O. Pape. A Bog, itd.

NA 30 RUJNA 1933
SVETA APOSTOLSKA PENITENCIJARIJA dobrostivo uvažava molbu za 7 godina, prema kan. 921 § 3 Kodeksa kan. prava. Ništa bilo kako protivno ne smeta.

P. R. *S. Luzio S. P. R.*
S. de Angelis, Subst.

Jasno je, da je s ovom odlukom Sv. Stolice svetište Gospe od Zdravlja podignuto na još veći stepen među Gospinim prošteništima na svijetu.

18. Zlatna kruna

Zajedno sa srebrenim okvirom imala je biti izrađena i zlatna kruna. Ta kruna nije bila određena za čudotvornu Gospinu sliku, jer je ova još god. 1764 okrunjena zlatnom krunom. Ona je imala biti postavljena na srebreni okvir, da zajedno s njim sačinjava jednu cjelinu i bude što dostojnije pohranište čudotvorne Prilike. Postavljanje ove krune imalo je, prema prvotnoj misli, značiti završetak proslave 200-godišnjice.

Kao što su za srebreni okvir štovatelji Gospe od Zdravlja poklanjali svakojakih srebrenih predmeta, tako su i za zlatnu krunu poklanjali svakovrsnih zlatnih predmeta i dragocjenosti. Kruna je morala biti ukrašena raznovrsnim dragim kamenjem, da bude što ljepša i što dostojnija čudotvorne Gospine Prilike, pa su štovatelji Gospe od Zdravlja poklonili mnoštvo dragog kamenja, da se s njime ukrasi zlatna kruna. Imena darovatelja kao i njihovi darovi oglašeni su u listu Gospe od Zdravlja,[31] u koliko oni nijesu željeli da ostanu nepoznati, a neka imena urezana su na vječnu uspomenu u sam srebreni okvir.

Uprava svetišta pozvala je splitske zlatare, da bi izradili jedan lijepi nacrt zlatne krune s draguljima. Prikazalo se 12 nacrta. Najljepši je bio nacrt g. Miloša Botte, majstora koji je izradio srebreni okvir, pa je njemu povjereno, da izradi zlatnu krunu. Nacrt, koji je izradio profesor na srednjoj tehničkoj školi u Splitu Slovenac Feruzzi, imao je nekih li-

[31] »Gospa od Zdravlja« 1931, 56, 67, 77, 80, 94, 119; 1932, 7, 18, 30, 48, 68, 84, 96, 108, 120.

jepih razlika, i majstor Botta imao je da ova dva nacrta dovede u sklad, te prema njima izradi zlatnu krunu. Dugo vremena radio je, ali mu je uspjela bolje nego se nadao. Kruna je bila u istinu prekrasna. Da je takova, dovoljno je spomenuti, da je — osim 18-karatnog čistog zlata sa svima umjetničkim ukrasima — bila narešena sa 6 briljanata, 131 dijamantom (ružice), 45 rubina, safira, topaza, rozolina, ametista, smaragda i 150 bisera. Posebno je upadala u oči divna zlatna zvijezda s 19 dijamanata: dar ugledne splitske obitelji Radimiri u zahvalu, što joj je Predobra Gospa od Zdravlja u lipnju g. 1931 spasila kćerku Dragicu od smrti. Gđa. Radimiri željela je, da se ovaj starinski dar sačuva i netaknut stavi na zlatnu krunu, pa joj je udovoljeno koliko radi osobite vrijednosti zavjetnog dara toliko za svjedočanstvo velike milosti koju joj je Predobra Gospa od Zdravlja udijelila.

Kad je zlatna kruna bila dogotovljena, sam umjetnik izložio ju je javno na Narodnom trgu u Splitu. Čitavo vrijeme što je bila izložena ogromna masa svijeta kupila se oko nje i nije se mogla nadiviti njezinoj ljepoti.

Zlatna kruna bila je s velikom svečanošću blagoslovljena i postavljena na srebreni okvir na svršetku svibnja god. 1933. Obred je obavio M. P. O. Dr. Petar Grabić, zamjenik provincijala M. P. O. Ante Cikojevića, koji se tada nalazio u Rimu na izboru generalnog starešinstva Reda. Kao daljna priprava za ovu svečanost služila je svibanjska pobožnost, koja se je obavljala u Gospinu svetištu svaki dan. Tri posljednja dana bila je sveta Gospina prilika izložena nasred crkve i tu se je pred njom držala svečana trodnevnica na čast Gospe od Zdravlja. Kroz cio mjesec svibanj narod je u velikom broju dolazio na pobožnost, ali osobito za vrijeme trodnevnice.

Na dan blagoslova i postavljanja zlatne krune pročelje svetišta bilo je posebno rasvijetljeno električnim žaruljama, koje su izrazivale natpis GOSPA OD ZDRAVLJA. Za ovu prigodu sastavljena je posebna pjesmica, koju je pjevao

Zbor Gospe od Zdravlja, a vjernici su iza svake kitice prihvaćali pripjev:

»O Marijo, svi Te pozdravljamo
I krunu Ti ovu poklanjamo«.

Iz jutra je bila zajednička sv. Misa i sv. pričest. Preko sv. Mise pjevale su se nabožne pjesmice na čast Gospe od Zdravlja. Na sv. pričest pristupio je velik broj vjernika. Na večernju pobožnost, za vrijeme koje se obavio blagoslov i

Zlatna kruna s draguljima

postavljanje zlatne krune, došlo je toliko vjernika, da je mramorna ograda (balaustra), koja dijeli veliki oltar od crkve, bila porušena. Zlatnu krunu nosio je mali Ante Purkić Jurin, dijete od 6 godina, koga je Predobra Gospa od Zdravlja ozdravila od jedne kužne bolesti. Krunu je nosio na jastuku, što ga je nekoliko dana prije poslala jedna osoba iz Dervente u Bosni, u zahvalu što joj je Gospa od Zdravlja ozdravila majku. Maloga Antu pratila su dva njegova vršnjaka: Ferdinand Jelavić Antin i Predrag Baumgartner Antin, noseći u rukama bijele ruže. Bilo je vrlo ganutljivo pogledati ove mališe, kako u bjelini stupaju sa zlatnom krunom i simboličnim znakovima pred sliku Dobre Maj-

ke. Poslije molitve »Tri pozdrava Gospi od Zdravlja« M. P. O. Dr. P. Grabić izrekao je lijepi prigodni govor, koji ćemo niže donijeti. Zatim je obavio obred blagoslova i primio u svoje ruke blagoslovljenu krunu. Tad je zbor Gospe od Zdravlja zapjevao pjesmu »U zanosu«, a narod je nakon svake kitice ponavljao spomenuti pripjev. Kroz to vrijeme

Ista kruna, malo nagnuta

M. P. O. P. Grabić držao je na rukama pred svetom Gospinom slikom zlatnu krunu, kao znak da Joj je poklanja. Kad je ispjevana ova prigodna pjesma, zlatna kruna postavljena je na srebreni okvir, posipana cvijećem od pobožnih vjernika. Tad je sveta Prilika pokađena, zapjevana himna Gospe

od Zdravlja i prva kitica ispjevana klečeći. Nakon toga dva su svećenika podigla okvir s čudotvornom Prilikom i ponijela ga prema oltaru. U to su zazvonila sva zvona u crkvi, a narod je stao svetu Sliku posipati cvijećem. Ovaj neobično ganutljivi prizor potrajao sve dok je sveta Slika položena na oltar. Sav obred svršio je svečanim blagoslovom sa Svetotajstvom, nakon koga je bilo ljubljenje svete Gospine relikvije i dijeljenje uspomena na ovu rijetku i nezaboravnu svečanost.

Mp. O. Dr. Petar Grabić održao je ovom prigodom slijedeći govor:

»Ljubav prema našoj nebeskoj Majci, Milostivoj Gospi od Zdravlja danas nas je dovela u stotinama i tisućama u ovo Njezino starodrevno svetište, da na Njezinu značajnu svetkovinu Majke Božje Posrednice svih milosti — koju mi na Dobrome medu najprvima u našoj domvini, pa i na cijelom svijetu posebnom pobožnosti slavimo — blagoslovimo i poklonimo našoj nebeskoj Majci zlatnu krunu urešenu dragocjenim draguljima i skupocjenim sitnim biserima. Mi znamo, da se naša nebeska Kraljica, dok je bila u ovoj dolini suza, nije resila ni zlatom ni srebrom ni alem-kamenjem ni dragim biserom, jer je Ona bila urešena nebeskim uresom, koji su same ruke Božje ukrasile, pa nije htjela da znade za nikakvo zemaljsko blago i bogatstvo. Otkada je naša nebeska Majka prešla i s dušom i tijelom u nebeske dvore, Ona rado gleda Svoju pobožnu i bogatu i siromašnu i bolesnu i zdravu djecu, kad Joj u sinovskom poštovanju i pobožnom čuvstvu poklanjaju ono što imadu najdražega i najskupocijenijega, kao dokaz svoje sinovske ljubavi i doživotne vjernosti.

Mi znamo, da Majka Božja ne treba — pogotovo sada, kad se nalazi kao Kraljica neba i zemlje u rajskim dvorima — našega zlata i našega srebra; ali, kao naša nebeska Majka, Ona, jer je naša Majka, radi majčine ljubavi, treba nas; a još više mi, Njezina griješna i slaba djeca, trebamo Njezine, rekao bih u nekom smislu riječi, svemoguće zaštite i pomoći i u tjelesnim i u duševnim potrebama. Ona neka i ne treba, neka ne gleda na zlato, na dragulje i biserje, ali gleda na našu sinovsku ljubav, s kojom se odričemo i onoga što nam je najdraže i najmilije samo da Nju, našu dobru Majku u živoj vjeri i u iskrenoj ljubavi proslavimo. Mi, s našim darovima ovako Majci Božjoj kažemo: Majko Božja i Majko naša, darivamo Ti ono što nam je najdraže i najmilije, pače što je uspomena naših najmilijih roditelja, sinova, kćeri, zaručnika i zaručnica, supruga i žena, da nas Ti, naša nebeska Majko, ujedinjivaš na ovom svijetu u uzajamnoj ljubavi, i da nas konačno ujediniš u slavi nebeskoj za sve vijeke! Ovakav dar nama

je koristan i spasonosan za dušu i za tijelo, a našoj je nebeskoj Majci i mio i drag.

Štovanje je svetih prilika u kršćanstvu i činjenica i vjerska istina, pa je takvom svi mi priznajemo. Ona pogoduje i jednoj prirodnoj nuždi, prema kojoj svaki normalan čovjek rado ima i slike i uspomene svojih milih i dragih; a kako ne bi mi voljeli i ljubili slike i prilike naše nebeske Zaštitnice? Nije bez Božje Providnosti, da je i ova Gospina prilika ovdje na Dobromu izašla na glas i stekla ime Čudotvorke. Ovo nam štovanje u svetu baštinu ostaviše naši pradjedovi, kad je zlatnom krunom okruniše još pred 167 godina u znak zahvale za drugo oslobođenje Dobroga od kužne bolesti. Pobožnost našega grada ne samo da nije nikada prestala, nego se godinama i vjekovima umnažala na sreću i zdravlje duše i tijela svih onih koji su Joj se pobožno utjecali. Mnogo je toga u Njezinoj dugoj povijesti zapisano i mnogo toga i današnji Njezin Glasnik donosi; ali sve naše pisanje i govorenje ne može ni izdaleka prikazati milost i moć naše nebeske svemoguće Majke u odnošaju s Njezinom bezbrojnom djecom, bilo zdravom bilo bolesnom, tužnom ili radosnom, bogatom ili siromašnom. Svi smo mi osjetili i osjećamo Njezin utjecaj čudotvorni i milosni, utjecaj, koji se i ne da opisati. Svakako osjećamo, da nam je Majka Božja u pomoći preko ove čudotvorne Prilike, a ovaj je osjećaj najvažnija kopča između Nje, Majke milostive, i nas kao Njezine nedostojne grješne djece!

Osobito ovo posljednjih 5 godina, poglavito pobožnim zauzimanjem i neumornim radom današnjega samostanskog starješine O. Fra Ante Dr. Crnice na dugo i široko pronio se glas naše čudotvorne Prilike, pa čak i preko atlantskog oceana. Majka je Božja njegov rad blagoslovila i pomogla, jer je okupila i okuplja na stotine tisuća pobožnih vjernika oko čudotvorne Prilike na Dobromu. Srebreni okvir, list Gospe od Zdravlja, Dom Gospe od Zdravlja, napose pak zlatna kruna sa svojih 6 briljanata, 131 dijamantom, 45 rubina, safira, topaza, ametista, rozolina, smaragda i sa 150 sitnih bisera najbolji su dokaz općoj ljubavi pobožne djece prema nebeskoj Majci i Njezine Majčine zaštite u svakovrsnim nevoljama. Ja ću sada blagosloviti i majstorsko djelo našeg domaćeg majstora i umjetnika gosp. Miloša Botte s vrućom molbom našoj nebeskoj Kraljici, neka nas sve trajno pomaže u svim našim potrebama do konačnog spasenja s Njom u raju, i neka nam dade tu sreću, da čim prije usprkos svakovrsnih poteškoća i kriza doživimo blagoslov i posvetu Njezina zavjetnog svetišta, koji Joj podiže vjerni hrvatski narod ovdje na našem plavom i lijepom Jadranu. Majko Božja i Majko naša: prosvjetljuj nas, pomaži nas, vodi nas! Tvoja smo djeca!« [32]

---

[32] »Gospa od Zdravlja« 1933, 9 sl.

Pjesmica na čast Gospe od Zdravlja, koja se je pjevala 31. V. 1933, prigodom blagoslova i postavljanja zlatne krune, jest ova:

U zanosu duše svoje
Dolazimo pred oltar,
Da Ti, Majko, poklonimo
Ovaj mali, smjerni dar.

O Marijo, svi Te pozdravljamo
I krunu Ti ovu poklanjamo.

Dar taj smjerni nije vr'jedan,
Da odvrati milosti,
Koje, Majko, Ti nam d'jeliš
U svoj preobilnosti.

O Marijo... (ponavlja se).

Ali dar je djece Tvoje,
Što Te ljube nada sve;
Pa Te mole, da ga primiš,
I njihovo biće sve.

O Marijo...

Majko draga, Majko mila,
Primi ovaj mali dar;
S njim i srce polažemo
Kao žrtvu na oltar.

O Marijo...

Sve nas, Majko, blagoslovi,
I ko djecu čuvaj nas;
Zdravlje, sreću ud'jeli nam,
A po smrti vječni spas.

O Marijo...[33]

19. Dom Gospe od Zdravlja

Nabožna društva, ustanovljena u svetištu Gospe od Zdravlja, nijesu imala podesnih prostorija, gdje bi mogla držati svoje vancrkvene sastanke i razvijati svoj kulturni rad. Uprava svetišta nastojala je, da bi našla takove prostorije; ali ih nije mogla naći. Najednom došla je do namisli, da bi se susjedna zgrada, koja je pripadala samostanu Gospe od Zdravlja i koja se upotrebljavala za drvodjelsku radionu, mogla preudesiti u dvoranu za religiozna društva i druge katoličke organizacije. Tu je zgradu dala preudesiti. Majstor Josip Radica napravio je pozornicu i obavio druge drvodjelske radove. Braća Grgić vrlo ukusno bojadisali su prostoriju, a elektrotehničar Josip Perić

[33] »Gospa od Zdravlja« 1933, 95.

proveo je električnu rasvjetu. I zidovi dvorane i zastor pozornice plave su, Gospine boje. Trgovac Krsto Gojun nabavio je iz Osijeka sjedalice, a članovi pjevačkog zbora Gospe od Zdravlja, naročito Mario Martinis, Toma Mužinić, Ivo Derado, Vladimir Lukić i drugi pomogli su pri uređaju, tako da je izašla lijepa i prostrana dvorana 18 metara duga, 8 metara široka. Uprava samostana nabavila je za dvoranu glasovir.

Budući da je dvorana bila uređena u prvom redu za religiozna društva svetišta Gospe od Zdravlja, u drugom redu za širenje religiozne prosvjete pod zaštitom »Vratarice i Pomoćnice Splita« — Milostive Gospe od Zdravlja, a kasnije kad se bude podizao zavjetni hram, predviđeno je, da će poslužiti za privremenu kapelu Gospe od Zdravlja, to je zgrada odmah nazvana Domom Gospe od Zdravlja. Mramornu ploču s tim natpisom izradio je i postavio splitski majstor Ante Frank.

Dok se je uređivala dvorana, sastavio se diletantski klub Gospe od Zdravlja, koji je imao u Domu izvađati razne priredbe pod vodstvom O. Vjekoslava Mrđena. Blagoslov i otvor Doma obavljen je 5. veljače 1933. Obavio ga je splitski biskup Preuzv. g. Dr. Kv. Kl. Bonefačić. Na pozornici je bila položena slika Gospe od Zdravlja, okićena sagovima i cvijećem. Tu je ostala za vrijeme blagoslova. Kasnije je obješena na zid, da Predobra Gospa od Zdravlja preko nje bdije nad Svojim »Domom«.

Kao otvor Doma priređena je svečana Akademija, koja je sastojala od više tačaka. Dvorana je bila prepuna naroda, a barem dva puta toliko moralo se vratiti natrag. Prva tačka Akademije bio je vrlo lijepi proslov odvjetnika Dra. Stojana Brajše, u kom je istakao svrhu ovog Doma i naglasio ideale, s pomoću kojih je Sv. O. Franjo u svoje doba preporodio čovječanstvo, a koje njegovi sinovi i danas provadaju u javnom životu. Zatim je g. Milivoj Rosandić slatko i čuvstveno otpjevao »Ave Maria« od F. Hrema, a gimnazijalac Boris Smoje deklamirao pjesmu »Domu Gospe od Zdravlja«. Tu je pjesmu spjevao Mp. O. Ante Cikojević na čast Majke Božje, a bila je udešena za ovu prigodu. Pjesmu ćemo donijeti niže. Dvije kćerke Dra. S. Brajše Bogdana i

Božena, djevojčice od 10 i 11 godina pobudile su silno zanimanje svojim preciznim sviranjem na glasoviru Eilenbergove »Petersburger Schlittenfahrt«. Pjevački zbor Gospe od Zdravlja ganutljivo je otpjevao Rašanovu »Molitvu istarskog Hrvata«. Glavna tačka Akademije bilo je prikazivanje jedne zgode iz života sv. Pafnucija, pustinjaka. Prikazivanje su izvađali članovi novog diletantskog kluba, a glavnu ulogu igrali su Toma Mužinić i Ivo Letis, prvi kao sv. Pafnucij, drugi kao svirac. Prikazivanje, osim što je bilo dotjerano, bilo je i vrlo poučno. Jezgra mu je bila, da čovjek i u običnom životu može biti savršen, ako je ponizan i s Bogom ujedinjen. Prikazivanje se je neobično svidjelo. Akademija je svršila pjevanjem Novakove »Večernje pjesme« sa strane Pjevačkog zbora Gospe od Zdravlja. Akademija, odnosno priredba Doma Gospe od Zdravlja veoma se dopala. Mjesne i druge novine o njoj su se pohvalno izrazile. Koliko se ugodila, pokazuje okolnost, da je na 11 veljače, t. j. na dan Gospe Lurdske, morala biti ponovljena sa svima tačkama.[34]

U Domu su kasnije držane više puta razne priredbe religiozne, poučne, kadšto i šaljive, kao i predavanja s cineskopskim slikama ili bez slika. Kadšto su diletanti bili pozivani i u druga mjesta, da prikazuju komade koje su izvađali u Domu Gospe od Zdravlja.

Lijepa pjesma »Domu Gospe od Zdravlja«, koju smo gore spomenuli, glasi:

O Marijo, divni cv'jete,
Rajskih dvora Ti si sjaj:
Sva stvorenja k Tebi lete,
Klanja Ti se cio raj.
O nebeski, neuveli cv'jete,
Pozdravlja Te Tvoje malo d'jete.

Tvoje oko milo, drago,
Gleda na taj b'jedni sv'jet;
Pa nam duši siplje blago
I milosti rukovet.
Blago naše, Majko naša mila,
Sve je, sve je samo s Tvoga krila.

[34] »Gospa od Zdravlja« 1933, 32.

Mi smo djeca draga Tvoja,
Skrivamo se pod Tvoj skut;
Ti, Majčice, posred boja
Upravljat ćeš nama put.
Pobjeda će naša stalna biti,
Tu pobjedu Ti ćeš izvojštiti.

Podigli smo ovu kuću,
Ona Tvoj će biti Dom.
S njom Ti ljubav našu vruću
Upravljamo dušom svom.
Ljubav naša, Majko naša Dobra
Ovu zgradu Tebi za Dom obra.

Dom taj mali neka kaže
Uz zanosa jak polet,
Da si biće nama draže
Nego c'jeli čarni sv'jet.
Što je taj sv'jet, što je svemir c'jeli?!
Tebe, Tebe naše srce želi!

Ime Majka v'jek je sveto,
Svakoj duši to je l'jek.
Ti si Majka naša eto,
I ostat ćeš za uv'jek.
A mi ćemo Tvoji sinci biti
I srce Ti na dar prinositi.

20. Štovanje Gospe od Zdravlja van Splita

Kad su izrađene velike slike Gospe od Zdravlja u 12 boja, moglo se je širiti ne samo privatno, nego i javno štovanje naše Gospe od Zdravlja. Ono se je zaista i širilo. U mnogim mjestima u crkvi i kapeli izvješena je Njezina sveta slika, a ima ih gdje se na Njezinu čast javno obavlja devetnica, trodnevnica i druge pobožnosti.

1. Svima mjestima van Splita u tome prednjači grad *Ogulin*. Tu je pobožnost prema našoj Gospi od Zdravlja veoma razvijena, zauzimanjem mnogih dobrih duša, u prvom redu članova obitelji blagopok. gosp. Emanuela Stipetić. Kako smo spomenuli, ova je obitelj dala o svom trošku preslikati na platnu sliku Gospe od Zdravlja, prema kojoj

su izrađene sve druge. Kasnije je učinila nevjerojatno mnogo, za raširenje štovanja i slave naše Gospe od Zdravlja koliko u Ogulinu toliko u Slunju i drugim susjednim mjestima. U Ogulinu su dali napraviti posebni dvostruki okvir za Gospinu sliku i taj su okvir ukrasili električnim žaruljama. O blagdanu Gospe od Zdravlja i drugim prigodama kite Gospinu sliku cvijećem; proviđaju maslinovo ulje, da pred njom gori; poklonili su za Njezin oltar vrlo lijepi oltarnik, sličan onomu u Njezinu svetištu u Splitu, itd. Za njima se povode i drugi Ogulinci i darivaju Gospi od Zdravlja u svom mjestu svakojake darove za uzdržanje štovanja Gospe od Zdravlja.

Javna pobožnost prema Gospi od Zdravljqa u Ogulinu uvedena je veoma svečano, za vrijeme euharistijskog kongresa, 18. lipnja 1932. Odbor kongresa, u prvom redu mjesni župnik Preč. g. Mato Polić pozvao je upravitelja našega svetišta, da za vrijeme kongresa održi 2 propovijedi: o Euharistiji i Mariji, te o čudotvornoj Gospi od Zdravlja; da blagoslovi sliku Gospe od Zdravlja, koja će se izložiti javnom štovanju, i obavi posvetu djece Gospi od Zdravlja. On je sve to učinio. Na 17. VI. propovijedao je o odnošaju između Presv. Euharistije i Bl. Dj. Marije, 18. VI. o slavi i milostima Čudotvorne Gospe od Zdravlja. Iza svečane Mise, koju je služio Presvij. g. Ivan Vidas, prepozit senjskog kaptola, koji je veliki štovatelj naše drage Gospe od Zdravlja i komu je Ona mnoge milosti iskazala, u pratnji Vlč. gg. Riharda Sabljaka i Riharda Valića, obavio je naš upravitelj blagoslov Gospine Slike kao i posvetu djece Gospi od Zdravlja. Prije blagoslova i posvete rekao je nekoliko riječi o samoj Slici i darovima, s kojima je nareŠena, te o značenju posvete djece Majci Božjoj. Bio je veoma ganutljiv prizor, kad je pobožni narod za prvi put ugledao dragu Gospinu sliku, koju je O. upravitelj prije blagoslova, uzdignutu prenosio s glavnog oltara na oltar Presv. Trojstva, koji je za Nju određen. Roditelji su tom prigodom doveli toliko djece, da 500 sličica Gospe od Zdravlja s posvetnom molitvom, koje su podijeljene djeci, nije ni iz daleka bilo dovoljno da svako dopane po jedna. Kroz to vrijeme na koru je pjevao mjesni crkveni zbor pjesmu Gospe od Zdravlja »Čuj vruću molbu puka svog«, koja je

na pobožni narod dirljivo djelovala. Zbor je uvježbao i pratio g. Jurica Marković, brat g. Ivana Markovića, općinskog bilježnika i podpretsjednika euharist. kongresa u Ogulinu, čigova je obitelj također mnogo učinila za raširenje slave i štovanja Gospe od Zdravlja u Ogulinu. Himnu pak Gospe od Zdravlja ovako brzo uhvatilo dušâ vjernika, svirala za vrijeme procesije na euharistijskom kongresu.[35]

Ogulinci su neobično pobožni prema našoj dragoj Gospi od Zdravlja. Njezin oltar jedan je od najposjećenijih oltara u crkvi. Za taj oltar vjernici poklanjaju ulja, cvijeća, svijeća i drugih darova gotovo više nego za sve druge oltare zajedno. Isti je slučaj bio i u drugim mjestima, gdje je zavedena javna pobožnost prema Milostivoj Gospi od Zdravlja.

Uz obitelj blagopok. Emanuela Stipetića i g. Ivana Markovića, za raširenje štovanja Gospe od Zdravlja u Ogulinu i okolici imaju velikih zasluga i mnogi drugi Ogulinci, kao razne obitelji Stipetić, Luketić, Drašković, Prebežić, Capuder, Matijašić, Jagodić, Zanji, Arhanić, Kosanović, Gnjatović, Magdić, Brulja, Bertović, Blažina, Salopek, Cindrić, Porubić, Blašković, Puškarić, Kolić, Marinić, Grgurić, Stošić, Forst, Špoljar, Butković, Žagar, Piškur, Koschant, Tahi, Crnković, Heski, Sušan i drugi, kojih su imena bila oglasivana u listu Gospe od Zdravlja. Po sebi se razumije, da je širenju štovanja Gospe od Zdravlja u Ogulinu i okolici mnogo doprinijela činjenica, da je Predobra Gospa od Zdravlja mnoge milosti udijelila vjernicima u tim krajevima, od kojih su neke zabilježene i u listu Gospe od Zdravlja. Za što bolju proslavu i uspjeh pobožnosti ima se zahvaliti i župniku Preč. g. Mati Poliću, njegovu nasljedniku Preč. g. Dragutinu Kuklju i kateheti Vlč. g. Petranoviću.

2. God. 1932 zaveo je javno štovanje u *Čitluku* u Hercegovini mjesni župnik O. Paškal Martinac. On je u mjesecu rujnu iste godine za neko vrijeme boravio u samostanu Gospe od Zdravlja u Splitu. Tom prigodom upoznao se s poviješću Gospe od Zdravlja i s Njezinim milostima, a svojim očima vidio je pobožnost, koju vjernici nose prema Njoj. To ga je zanijelo, pa je odlučio da pobožnost Go-

[35] »Gospa od Zdravlja« 1931, 70 sl.

spe od Zdravlja zavede u svojoj župi. Pribavio je sliku Gospe od Zdravlja i dao napraviti vrlo ukusan okvir, što ga je zapalo D 457. Na blagdan Krista Kralja (30. X. 1932), pred svim narodom svečano je blagoslovio i postavio Gospinu sliku na oltar. Narodu je kazao sve što je vidio i doživio kod Gospe od Zdravlja u Splitu, pa je narod dragu Gospu do Zdravlja jako zavolio. Koliko Ju je zavolio, pokazala je prva proslava Njezina blagdana u Čitluku god. 1933. O. Paškal zaveo je pobožnost 9 subota Gospe od Zdravlja pred Njezin blagdan. U nedjelju pred prvu subotu njegov pomoćnik O. Silvestar Vasilj u kratko je narodu protumačio i preporučio ovu pobožnost. Kako je kasnije javio O. Martinac, narod se je odazvao preko svakog očekivanja. Ne samo iz Čitluka nego i iz okolnih župa, daleko $1^1/_2$ sat hoda dolazili su vjernici nepropustljivo i uz najveće nevrijeme u jutro rano na pobožnost. Obojica su svaki put ispovijedala, te su kroz ovih 9 subota i na Gospin blagdan imali 1108 ispovijedi, a 1242 pričesti. Vjernici su donosili cvijeća i poklonili za službu Božju svijeća više kroz nekoliko ovih dana nego prije kroz 13 godina.[36] Da se je štovanje Gospe od Zdravlja ovako brzo uhvatilo dušâ vjernika, mnogo je pridonijela okolnost, da je Majka Božja dvije velike milosti iskazala onamošnjim vjernicima Jerku Zubcu iz Čitluka za malog mu sina Milana i Šimi Sivrić Pavinoj iz Međugorja za kćerku joj Milku.[37]

3. Za Ogulinom u posebnom štovanju naše drage Gospe od Zdravlja poveo se i *Slunj*. Prvi širitelj ovog štovanja jest g. Josip Stipetić, član ugledne obitelji Stipetić iz Ogulina, nastanjen u Slunju. Povod uvađanju i širenju štovanja dala mu je velika milost, koju je primio od čudotvorne Gospe od Zdravlja. Na 26. VIII. 1932 nekako se bio ranio revolverom u lijevu ruku, ali tako da više nije mogao s njom micati, te je liječnik izjavio, da će ostati ukočena, ako prije ne nastupi otrovanje krvi. Njegove sestre tada ga zavjetovaše Milostivoj Gospi od Zdravlja i Presv. Srcu Isusovu i počeše moliti devetnicu Gospe od Zdravlja. Čim

[36] »Gospa od Zdravlja« 1933, 174.

[37] »Gospa od Zdravlja« 1933, 114, 138; **Crnica**, Glavni događaji, 67 sl., 70 sl.

su počele moliti devetnicu, odmah je bolesniku krenulo na bolje. Bolova je nestajalo, rukom je počeo gibati, a plave rane koje su se prije bile pojavile, iščezavale su, te svršetkom devetnice dvije rane, koje su nastale od revolverskog metka, na opće udivljenje potpuno zacijeliše. U zahvalu za to, g. Josip Stipetić dao se na širenje štovanja Gospe od Zdravlja. Među ostalim nabavio je veliku sliku Gospe od Zdravlja, dao je uokviriti i poklonio je župskoj crkvi u Slunju. Župnik i začasni kanonik Preč. g. Ivan Mikan svečano ju je blagoslovio na blagdan Neoskvrnjenog Začeća. Tom prigodom održao je govor o Gospi od Zdravlja i Njezinim bezbrojnim milostima, preporučujući narodu, da Je zazivlje u pomoć. Njegove riječi našle su odjeka u srcima vjernika, koji su Gospu od Zdravlja jako zavoljeli. Već prvih nekoliko dana donijeli su crkvi više darova nego prije u nekoliko godina.[38]

4. Nastojanjem gđe. Štefice Zanji, supruge g. Ivana Zanji iz Ogulina, javno štovanje drage Gospe od Zdravlja došlo je i u *Vrbosko*, Gorski kotar. Gospoda je poklonila župskoj crkvi veliku sliku Gospe od Zdravlja. Župnik i dekan vrboskog kotara Preč. g. Stjepan Petranović blagoslov slike obavio je na 20 XI. 1932, t. j. u predvečerje blagdana Gospe od Zdravlja. Istom prigodom održao je propovijed o Gospi — Zdravlju bolesnih — i potakao narod, da se pred slikom Gospe od Zdravlja moli: što on i čini.[39]

5. Primjer Vrboskoga slijedila je župa *Lokve* u Gorskom kotaru. Na dan sv. Ane, majke Bl. Dj. Marije, 26. VII. 1933, g. Marijan i Julijana Vidas poklonili su župskoj crkvi u Lokvama veliku sliku Gospe od Zdravlja. Narod je s veseljem dočekao ovaj lijepi dar. Preč. g. župnik doznačio je svetoj Slici počasno mjesto, a vjernici preda nju dolaze, pale joj svijeće, darivaju darove i vape Predobru Majku u pomoć. Milostiva Gospa od Zdravlja pokazuje im materinsku ljubav i dijeli razne milosti.[40]

6. Velika štovateljica Gospe od Zdravlja u *Babinoj Gredi* u Srijemu Antonija Kalušić pobrinula se, da se i u

[38] »Gospa od Zdravlja« 1934, 13, 22.

[39] To je sam Preč. G. Petranović saopćio upravi svetišta. »Gospa od Zdravlja« 1933, 30.

[40] »Gospa od Zdravlja« 1933, 136.

njezinu mjestu iskazuje javno štovanje dragoj Gospi od Zdravlja. Skupljala je milodare i naručila Gospinu sliku. Stolar Ivan Kokić besplatno je izradio okvir, za zdravlje svoje kćerke. Sliku je 8. XII. 1934 blagoslovio mjesni župnik i začasni kanonik Preč. g. Josip Šimunović. Tad su je u procesiji odnijeli do kapelice Presv. Trojstva i ondje položili. Svetu sliku nosile su dvije djevojke obučene u bijelu narodnu nošnju, a četiri djevojke, također u narodnoj nošnji, pratile su je sa strane s gorećim svijećama u ruci. U procesiji molili su krunicu, pjevali Litanije i Gospine pjesme. Kraj kapele Preč. g. župnik održao je dirljivu propovijed o Majci Božjoj, potičući vjernike na ljubav i štovanje prema Njoj. Kapelica je kraj puta, pa prolaznici lako vide divnu sliku svoje nebeske Majke, upravljaju Joj svoj pozdrav i uzdah, da ih čuva od svakoga zla duše i tijela.[41]

7. U Lošcu kraj »Zelenog Vira«, desetak kilometara od Broda na Kupi, kako je javio sušački tjednik »Istina« od 9 lipnja 1935 i list »Gospe od Zdravlja« 1935, s. 126 sl., dobila je naša draga Gospa od Zdravlja svoju kapelu. Ložac je maleno selašce od nekih 4—5 kuća. Razumljivo je, da u tako malenom selu nije moglo biti sv. Mise. Pa je sv. Misa u Lošću ušla i u poslovicu među okolišnim seljacima kao nešto nemoguće. Oni su znali reći: »Učinit ću kad u Lošcu bude Misa«. Ali gđa. Agneza Crnković iz Lošca, velika štovateljica naše drage Gospe od Zdravlja, pokazala je da, s pomoću Božjom, može biti i ono što ljudima izgleda nemoguće. S velikom požrtvovnošću dala je podignuti u Lošcu drvenu kapelu na čast Majke Božje od Zdravlja i stavila u nju Njezinu sliku. G. Martin Crnković napravio je oko glave Gospine slike 12 zvijezdica poput onih u Njezinu svetištu. Kapelu je blagoslovio župnik iz Broda na Kupi Preč. g. Jože Koželj, rekao u njoj prvu sv. Misu, na radost sviju, i održao veoma lijepu propovijed u prvu nedjelju, t. j. 2. lipnja g. 1935. Dopisnik »Istine«, koji je prisustvovao ovoj prvoj svečanosti i opisao je, dodao je ovu pjesmicu:

»U dolini kraj »Zelenog Vira«
Došla Majka Ljubavi i Mira!
Gdje se svakog jutra gusta magla javlja,

[41] »Gospa od Zdravlja« 1935, 36.

Došla j' tamo Majka Božja Zdravlja.
Kućica u Lošcu vrlo Joj je mala,
Al' su zato ruke Njene pune milodara«.

8. Isti list »Istina« donio je u broju od 4 kolovoza iste godine dopis o novoj kapeli Gospe od Zdravlja u *Dedinu* kraj Delnica u Gorskom kotaru. Taj je dopis prenijela »Gospa od Zdravlja« 1935, s. 127 sl. Delnički vjernici, u sporazumu sa svojim župnikom, sada blagopok. Augustinom Bujanom, već su god. 1932 bili zaključili, da u Dedinu podignu kapelu na čast sv. Antuna i Majke Božje od Zdravlja. U tu je svrhu bio izabran i posebni odbor, koji je počeo marljivo skupljati doprinose. Duša cijeloga pothvata bio je umirovljeni cestar g. Antun Kezele. Uz njega se istakoše gg. Jure Pleše, Martin Rački, Miho Majnarić i Luka Majnarić. Mjesna zemljišna zajednica u dva navrata priskočila je u pomoć s obilnim darom, a lijepi prilog poslao je iz Amerike Delničanin Dr. Miho Pleše, zubar u Brooklynu. Besplatno su ustupili zemljište gg. Stjepan Polić, Nikola Pleše, Grgo i Matija Tomac. Mjesni obrtnici izradili su besplatno prozore i vrata, a ti su braća Petranović, Stjepan Majnarić, Ivan Majnarić, Matija Andlar, Josip Majnarić, Tone Tomac i Mikula Bolf. Mjesni graditelj g. Josip Bolf besplatno je izradio nacrte i nadgledao samu radnju. Majstor tesar g. Jože Lisac izradio je konstrukciju tornja. Kapela je na lijepome mjestu, vidljiva sa svih strana; a kako je i sama lijepa i ukusna, to podaje osobiti čar romantičnom kraju Gorskog kotara. Blagoslov kapele obavljen je u nedjelju, 14. srpnja 1935. Na dan blagoslova krenula je velika procesija od župske crkve do kapele. Svečanosti je prisustvovalo mnoštvo vjernika iz okolišnih župa Ravnegore, Mrkopolja i Divljaka. Blagoslov kapele obavio je mjesni župnik Preč. g. Slavo Šporer. Poslije blagoslova bila je svečana Misa u kapeli i prigodna propovijed. Pod Misom se oduševljeno pjevalo pod ravnanjem g. Jerka Žagara, domaćeg orguljaša, i klerika g. Dragutina Lovrića. Poslije službe Božje nastalo je pred kapelom pravo narodno veselje, pa je ovaj dan svima koji su sudjelovali u lijepoj svečanosti ostao u nezaboravnoj uspomeni.

9. U mnogim drugim mjestima *van Dalmacije* izložena je slika Gospe od Zdravlja javnom štovanju vjernika, bilo u crkvi bilo uakapeli. Tako je na pr. za župsku crkvu u Suhompolju kraj Virovitice nabavila veliku sliku velika dobričiniteljica svetšta Gospe od Zdravlja Anka Buček, koja gotovo od početka za gradnju zavjetnog svetišta doprinosi mjesečno D 50. Velika slika nalazi se i u franjevačkoj samostanskoj kapeli Gospe Lurdske u Zagrebu. Koliko je obljubljena naša Gospa od Zdravlja, pokazuje i okolnost, da su i starokatolici Njezinu sliku, u velikom okviru, koji je zapao D 300, izložili javnom štovanju u svojoj bogomolji u Beogradu.[42]

10. Slika naše drage Gospe od Zdravlja izložena je javnom štovanju u vrlo mnogo mjesta *u Dalmaciji* Tako se nalazi u Novom selu na Braču nastojanjem gdice. Reparate Bezmalinović, koja ju je kupila i poklonila župskoj crkvi u svom rodnom mjestu. Vlč. g. Don Luka Trebotić, župnik, stavio ju je na počasno mjesto u predvečerje blagdana Gospe od Zdravlja, 20. XI. 1932.[43] — Gđa. Marica Kovačević, nastanjena u Orange Cove, u Kaliforniji, poklonila je u rujnu 1933 veliku sliku župskoj crkvi rodnog mjesta Murvica na Braču.[44] U isto vrijeme poklonio je veliku Gospinu sliku g. Josip Gujinović župskoj crkvi sv. Mihovila u rodnom mjestu Struge u Neretvi; sestre Nikolić župskoj crkvi rodnog mjesta Ložišće na Braču; nekoliko štovateljica Gospe od Zdravlja iz Pučišća župskoj crkvi Pučišće na Braču. — O. Ladislav Ivanković postavio ju je u župskoj crkvi u Gradcu i u samostanskoj crkvi u Zaostrogu kod Makarske. — O. Frano Rakić podigao je god. 1933 u Otonu župe Vrpolje kod Knina, s pomoću dobročinitelja, kapelu na uspomenu 1900-godišnjice Spasiteljeve smrti. U kapelu je položio sliku Gospe od Zdravlja. Blagoslov kapele i slike obavio je 18. X. 1933 s pomoću O. Jakova Bartulovića, koji je tom prigodom rekao Misu i održao propovijed o Majci Božjoj i milostima Gospe od Zdravlja.[45] Isti O. Rakić, koji je na-

[42] »Gospa od Zdravlja« 1933, 48.
[43] »Gospa od Zdravlja« 1933, 83.
[44] »Gospa od Zdravlja« 1933, 137.
[45] »Gospa od Zdravlja« 1933, 171.

kon toga bio premješten na župu Hrvatce kod Sinja, zaveo je pobožnost Gospi od Zdravlja i u toj župi. Sliku Gospe od Zdravlja blagoslovio je i izložio javnom štovanju 16. IX. 1934. Prigodnu propovijed održao mu je Dr. O. Bonaventura M. Radonić, onda profesor na gimnaziji u Sinju, sada profesor na bogosloviji u Makarskoj. Budući da se u susjednoj župi Potravlje slavi blagdan Gospe od Zdravlja, on je svetkovanje prenio na slijedeću nedjelju.[46] Sliku Gospe od Zdravlja izložio je javnom štovanju i O. Josip Šimić u svojoj župi Lovreć.[47] — Ona se nalazi i u samostanskoj crkvi i kapeli u Makarskoj; u samostanskoj i župskoj crkvi u Kninu, nastojanjem društva »Kat. Majka« i samostanskog starešine O. Bernardina Topića; u Omišu, nastojanjem starešine O. Josipa Mikulića; u Čilipima, nastojanjem gđe. Lucije Vezilić,[48] u Baškojvodi poklonjena od gosp. Ante Dadić i supruge mu Jelice; u crkvi Benediktinkâ u Trogiru, poklonjena od gđe. Anke Perlain iz Splita; u župskoj crkvi Pasičina (Neretva), nastojanjem župljanâ, u prvom redu Nikole Kežića, i župnika O. Ante Gnječa.[49]

11. Već smo spomenuli, da se slici naše drage Gospe od Zdravlja iskazuje privatno štovanje i da je se nalazi u *mnogobrojnim kućama* po svim krajevima naše domovine. Nema gotovo katoličkog mjesta u državi, izuzevši slovenske krajeve, gdje se barem u nekoj ne nalazi Njezina slika velika ili srednje veličine ili barem mala. Što je još važnije, pod uplivom širenja štovanja Gospe od Zdravlja uvedeno je svetkovanje Njezina blagdana u mnogim mjestima, gdje ga prije nije bilo, pa je očito, da je širenje ovog štovanja mnogo doprinijelo uvećanju javnog i privatnog štovanja Majke Božje u našim krajevima.

21. Hodočašća Gospi od Zdravlja

Hodočašća Gospi od Zdravlja u novije doba počela su nakon obnavljanja Njezina štovanja. Možemo sa sigurnošću pretpostaviti, da je u 18. i 19. vijeku bilo više hodočašća, na-

[46] »Gospa od Zdravlja« 1933, 171.
[47] »Gospa od Zdravlja« 1934, 34.
[48] »Gospa od Zdravlja« 1933, 148.

ročito prigodom velikih milosti, koje je Gospa od Zdravlja iskazala Dobromu, te prigodom svečanosti, pri kojima su Joj se vjernici oduživali, kruneći Njezinu svetu Sliku i poklanjajući Joj druge darove u zahvalu za primljena dobročinstva. Jednako tako možemo pretpostaviti, da su Joj pojedine skupine iz okolice dolazile na poklon prigodom Njezina blagdana. Ali, budući da su u tom pogledu povjesni izvori oskudni i prelaze preko toga kao preko stvari koja se po sebi razumije, nećemo ni mi praviti u tom pogledu kakvih zaključaka.

Obnavljanje i širenje štovanja Gospe od Zdravlja van Splita kao što je umnožilo broj Njezinih štovatelja, tako je umnožilo broj poklonika, koji su dolazili, da Joj se osobno preporuče u svojim potrebama ili da Joj zahvale na udijeljenim milostima. Već god. 1929 o Njezinu blagdanu došlo je veliko mnoštvo vjernika iz bliže i dalje okolice, da Joj se pokloni u Njezinu svetištu. A i tekom godine bilo je pojedinaca, pa i iz daljih krajeva, koji su došli, da Joj očituju što im na srcu leži i zaprose utjehu i pomoć. Broj jednih i drugih znatno je porastao god. 1930, a još više god. 1931, kad je počeo izlaziti Njezin list. Tad imamo skupinâ ne samo iz Dalmacije, nego iz Like, Hrvatske, Srijema i drugih udaljenijih krajeva. Te su se skupine kasnije stalno umnažale. — Ne spominjemo onih grupa u Splitu nastanjenih vjernika, koji su blagdan svoga mjesnog Pokrovitelja slavili u svetištu Gospe od Zdravlja, kao što su Trogirani, Sinjani, Drnišani, Pažani, jer se oni ubrajaju među splitske vjernike. Ali moramo spomenuti, da su k našoj Gospi od Zdravlja dolazile na poklon i preporuku i velike ličnosti, kao što je bivši Pretsjednik Ministarstva i sadašnji Ministar unutrašnjih poslova Dr. Antun Korošec, koji Ju je pohodio više puta, posebno 19. VI. 1933, kad je prolazio za Hvar i pred Njom neko vrijeme klečao i molio.[50] Na Uskrs poslije podne god. 1934 pohodio Ju je zagrebački nadbiskup blagopokojni Dr. Antun Bauer, koji je četvrt sata pred svetom Slikom klečao i molio, te nakon toga izašao iz crkve ganut. Pripo-

[50] »Gospa od Zdravlja« 1933, 103.

minjemo, da ga je zadivila ljepota Gospine slike kao i srebreni okvir.[51]

Od skupinâ, koje su izvan Gospina blagdana k Njoj došle, spomenut ćemo samo tri. Prvu sačinjavaju učenice poljodjelske škole iz Sinja. One su Je pohodile na blagdan

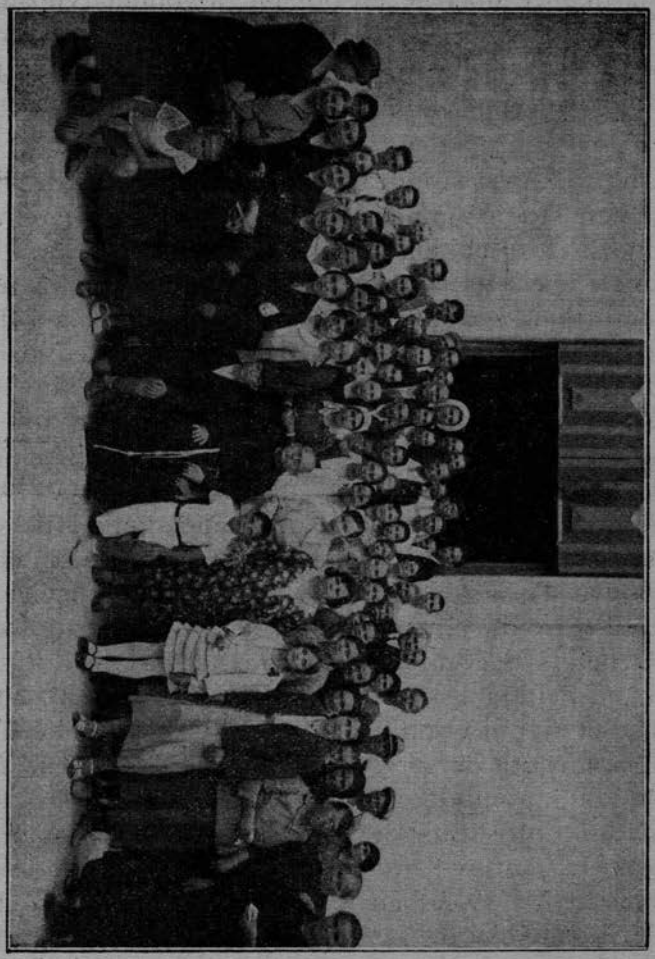

Hodočašće iz Omiša 27. VII. 1933

Presv. Trojstva, 11. VI. 1933, pod vodstvom svoje učiteljice, velike dobročiniteljice Gospina svetišta gđice. Dike Radica iz Splita.[52] Druga skupina jest veća grupa gospođâ i

[51] »Gospa od Zdravlja« 1934, 56.

[52] »Gospa od Zdravlja« 1933, 103.

gospođicâ iz Tomislav-grada u Hercegovini. Ove su došle 18. VIII. 1934, pod vodstvom svoga župnika O. Mije Čuića i Č. S. Kanute Vuk, nekoliko dana nakon što se dogodila druga provalna krađa u svetištu. Treća grupa došla je 30. IX. 1935 iz Slovenije pod vodstvom Preč. g. Franca de Cec-

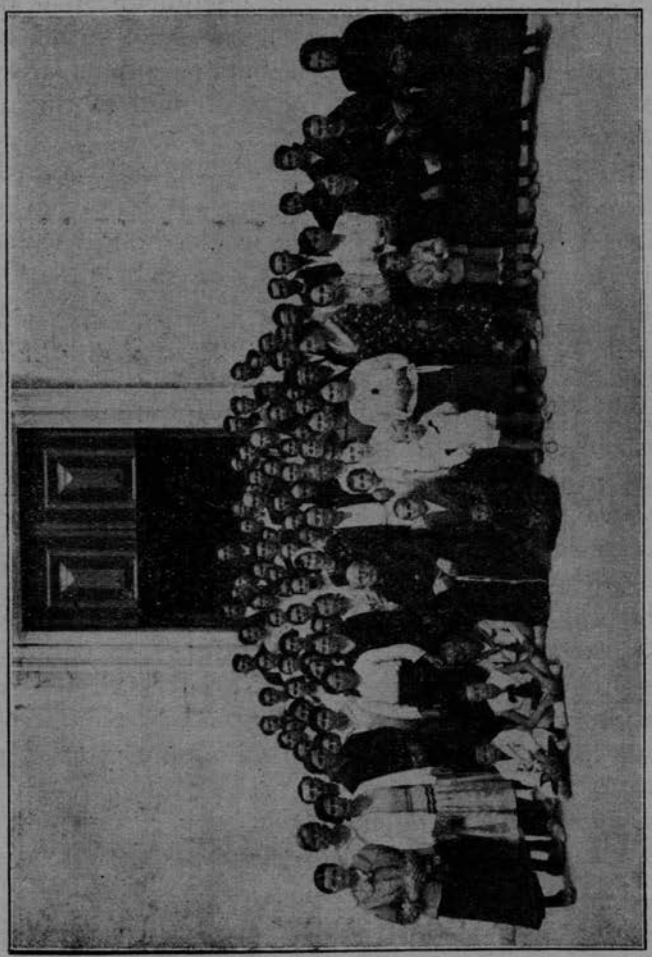

Hodočašće iz Omiša 30. VII. 1933

co, urednika lista »Po Božjem svetu« i organizatora hodočašćâ u Sloveniji. Ova je grupa imala doći u listopadu g. 1934; ali, budući da se radi kasnog vremena, nije javio dovoljan broj, hodočašće je odgođeno za slijedeću godinu. Svrha hodočašća zaista je plemenita. Budući da je rodom Slovenac onaj koji je u noći 26—27. lipnja 1934 počinio u Gospi-

nu svetištu svetogrdnu provalnu krađu, o kojoj kasnije, to su ovi hodočasnici došli, da Predobroj Gospi od Zdravlja dadu zadovoljštinu za svetogrđe koje je počinio njihov sunarodnjak. Među hodočasnicima, koji su putovali s dva velika expres-autobusa, bilo je 6 svećenika. U svetištu pred oltarom Gospe od Zdravlja imali su zajedničku Misu, preko koje su pjevali nabožne Gospine pjesme. Iako su bili izmoreni od daleka puta, ipak se je na njima opažalo, da su sretni, što su Majci Božjoj mogli dati zadovoljštinu za počinjeno svetogrđe.

Od drugih većih grupa, koje su iz bližih krajeva došle na poklon Predobroj Gospi od Zdravlja, još ćemo navesti 2 iz Omiša i 3 iz Šibenika. Iz Omiša je oba hodočašća predveo O. Leonard Bajić, ondašnji gvardijan samostana Gospe od Skalice u Omišu, a sada profesor na Franjevačkoj Visokoj Bogosloviji u Makarskoj. Prvo hodočašće došlo je 23. srpnja god. 1933, a drugo 30. srpnja iste godine, t. j. sedmicu kasnije. Oba hodočašća primljena su po obredniku. Gospin oltar bio je lijepo okićen. O. upravitelj, uz nekoliko pozdravnih riječi, prikazao je hodočasnicima u kratko povijest Gospe od Zdravlja, Njezinu dobrotu prema Njezinim štovateljima, kako se niko nije s pouzdanjem Njoj utekao, a da mu Ona nije pomogla. Hodočasnici su pred dragom Gospinom prilikom obavili svoju pobožnost, nakon česa su im bile pokazane znamenitosti, koje se odnose na čudotvornu Sliku i svetište Gospe od Zdravlja. Na povratku ponijeli su sobom uspomene na Gospu od Zdravlja i Njezino svetište. Oba hodočašća dočekalo je i otpratilo mnoštvo Gospinih štovatelja u Splitu. [53]

Prvo hodočašće iz Šibenika bilo je u rujnu god. 1930. Organizirali su ga O. Pavao Silov, župnik-dekan u Varošu-

[53] S ovim hodočašćima u vezi je jedna zgodica, koja zaslužuje da se zabilježi. S hodočasnicima je bio i ribar Božo Pleić iz Omiša. On je 2 mjeseca kasnije, t. j. 25 rujna došao s jednim drugom iz Omiša, donio jednog tunja od nekih 15 kg. i, u ime omiških ribara, poklonio ga samostanu Gospe od Zdravlja. Upitan za razlog, kazivao je, da su toga dana pred podne bili na ribanju. Blizu kraja opazili su mnoštvo tunja, kako baraju. Pošli su da ih opašu mrežom. Ali je riba pobjegla i nigdje je više nije bilo vidjeti. Božo Pleić, koji je u srpnju bio na hodočašću kod Gospe od Zdravlja, sjetio se, kako je O. upravitelj rekao, da Gospa od Zdravlja pritječe u pomoć ne sa-

Šibenik, i O. Bernardin Topić, gvardijan franjevačkog samostana sv. Lovre u Šibeniku. Hodočašće je išlo pod pokrovi-

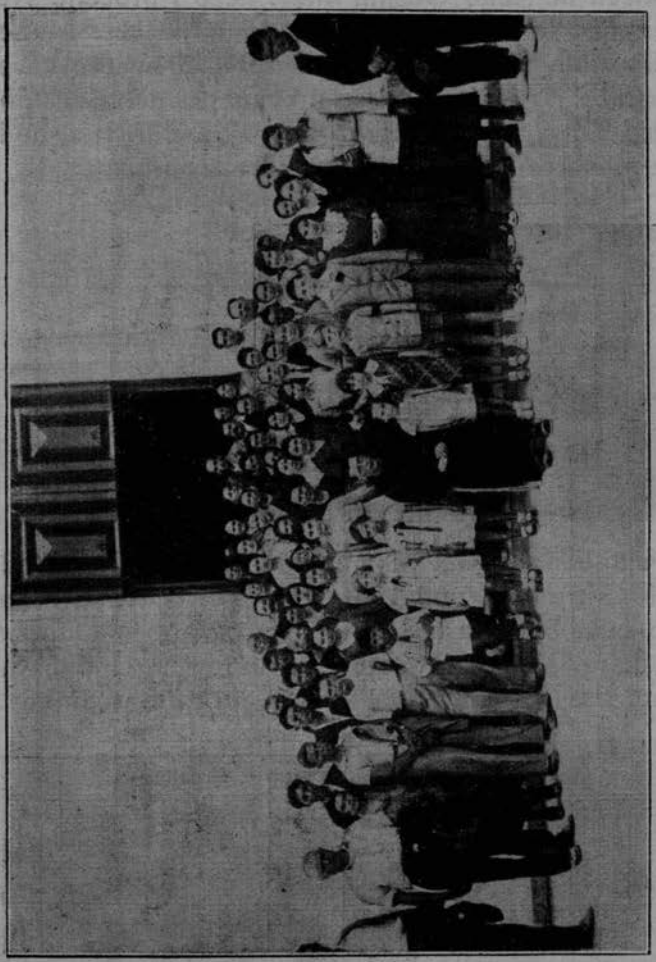

Hodočašće iz Šibenika 16. VII. 1933

teljstvom šibenskog biskupa Preuzv. g. Dra. O. Jeronima Milete. Budući da je ovo bilo prvo veće hodočašće otkad se

---

mo u duševnim, nego i u vremenitim potrebama; da se niko nije Njoj s pouzdanjem utekao, a da mu nije pomogla. Tad je zavapio Gospu od Zdravlja, da im se smiluje i povrati ribu. Jednako su učinili i ostali ribari. I nije prošao ni jedan čas, i riba se pojavi. Ribari je tada brzo opasaše s 2 mreže. Ribe je bila tolika množina, da su im obe mreže pukle. Ipak izvukoše preko 700 tunja, koji su težili preko 6000 kilograma. Svak je ovaj neobični lov

je počelo obnavljati i širiti štovanje Gospe od Zdravlja, to su hodočasnici dočekani s posebnim počastima. Svečano je bio oskićen ne samo Gospin oltar, nego i pročelje svetišta. Hodočasnike je do vrata svetišta dopratila glazba uz sviranje religioznih pjesama. Sv. Misi u 9 s. prisustvovali su svi hodočasnici. Za vrijeme Mise pjevane su nabožne Gospine pjesmice. Obavivši pobožnost Gospi od Zdravlja, hodočasnici su proslijedili put na poklon Gospi Sinjskoj.

Hodočašće iz Šibenika 1. VII. 1934. Misa na parobrodu.

Drugo hodočašće iz Šibenika došlo je na Gospu od Karmela, 16. VII. 1933, pod vodstvom O. Augustina Marušića, koji je tada boravio u Šibeniku kao pomoćnik upravitelja naše tiskare »Kačić« O. Bernarda Buljevića. Hodočasnici su dočekani slavljenjem zvona i primljeni po obredniku. Po u-

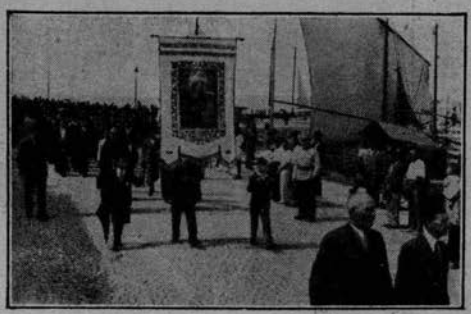

Hodočašće 1. VII. 1934. Povorka preko obale.

pripisivao Predobroj Gospi od Zdravlja, koju su ribari vapili u pomoć. Dvije su okolnosti, koje su u prilog ovom pobožnom vjerovanju. Prva je, što tunji, kad jedan put pobjegnu, više se na isto mjesto ne vraćaju. Druga, što su obe mreže pukle, pa su tunji mogli pobjeći; a ipak se uhvatilo tako silno mnoštvo kako niko u Omišu ne pamti. Radi toga zahvalni ribari donijeli su u znak priznanja onaj komad. »Gospa od Zdravlja« 1933, 147.

lasku, pozdravili su Predobru Gospu od Zdravlja pjevanjem pjesme »O Marijo, zvijezdo mora«, nakon česa im je O. upravitelj u kratko prikazao povijest ove »Zvijezde mora«, koja preko 200 godina na žalu Jadranskog mora bdije nad Splitom i cijelim našim krajem te svima koji Je pouzdano zazivlju u pomoć, kao Dobra Majka u pomoć pritječe. Hodočasnici su se upisali u knjigu posjetiocâ svetišta.

Hodočašće 1. VII. 1934. Grupa muškaraca u povorci.

Nakon što su obavili svoju pobožnost, malo su obašli grad. Pred večer su prisustvovali večernjoj pobožnosti i s ostalim vjernicima dobili oproštenje, koje se u svetištu Gospe od Zdravlja može dobiti na Gospine svetkovine. Lijepe pjesme Gospe od Zdravlja tako su im se svidjele, da su obećali opet se povratiti u još većem broju.

Hodočašće 1. VII. Jedan dio ženskih u povorci.

Povratak ili bolje treće hodočašće iz Šibenika bilo je u nedjelju, 1. VII. 1934, neposredno nakon otkrića provalne krađe u Gospinu svetištu. Ovo je hodočašće bilo najveće. Organizirali su ga O. Leonard Bajić, koji je kroz to postao gvardijanom samostana sv. Lovre, i O. Augustin Marušić. Hodočasnici su došli posebnim velikim parobrodom Jadran-

ske Plovidbe »Kosovo«. Na broju ih je bilo preko 650. Vođe hodočašća dobili su indult od Sv. Stolice, da se može na parobrodu reći sv. Misa. To je bio prvi slučaj, što se je Misi rekla na parobrodu Jadranske Plovidbe. Misu je govorio O. Marušić, a prigodni govor o značenju hodočašća držao je O. Bajić. Na uspomenu ovoga događaja, šibenska gradska glazba, koju su hodočasnici sobom poveli, nakon Mise

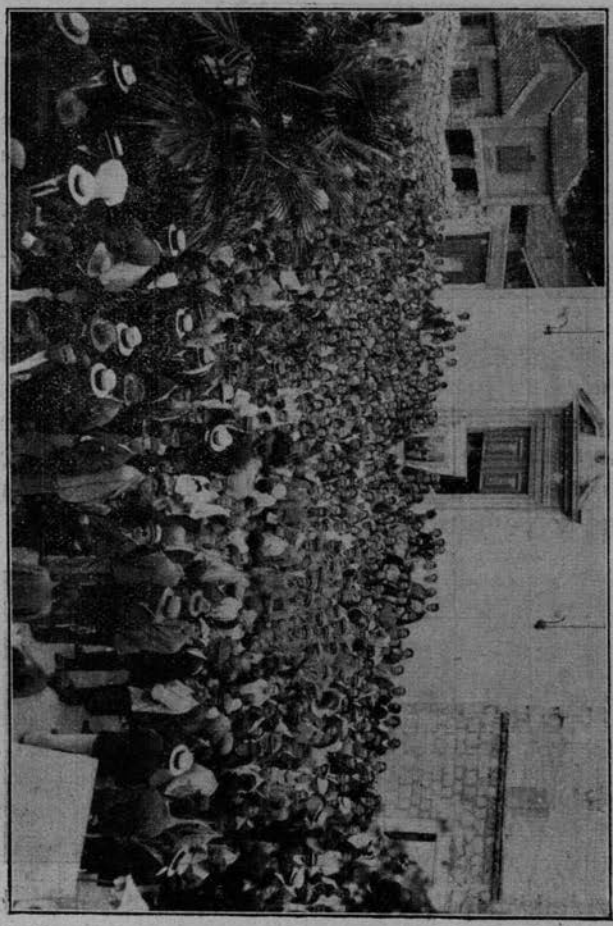

Hodočašće 1. VII. 1934. Hodočasnici pred svetištem

otsvirala je »Tebe Boga hvalimo«, a preko Mise svirala je religiozne komade izmjenično s hodočasnicima, koji su pjevali razne Gospine pjesme. Hodočasnike, koji su stigli u 8.30 s. u jutro, dočekali su na obali članovi Trećega Reda sv. O.

Franje, Pob. Zadruge sv. Ante i drugi građani. U svečanoj povorci uz sviranje glazbe pratili su ih od parobroda do svetišta, obalom, Marmontovom i Zagrebačkom ulicom, te Klaićevom poljanom do Bulatove poljane, dok su drugi građani pravili počasni špalir. Hodočasnici su donijeli sobom lijepi barjak Gospe od Milosti, te ga nosili u ovoj povorci, pjevajući nabožne pjesme. Na vratima svetišta dočekao ih je O. Gašpar Bujas, rodom iz Šibenika, blagoslovio svetom vodom i uveo u svetište. U crkvi ih je pozdravio O. upravitelj svetišta, naglasivši, da mu je ovo hodočašće dvostruko ugodno: prvo, jer je došlo na poklon Predobroj Gospi od Zdravlja; drugo, jer je došlo neposredno iza svetogrdnog čina i obeščašćenja svete Gospine prilike, pa će Predobra Majka primiti ovaj poklon Svoje djece kao naknadu za tešku uvredu, koja Joj je s onim svetogrđem nanešena. Svečanu Misu za hodočasnike rekao je O. Bajić uz podvorbu

Hodočašće 1. VII. 1934. Ispraćaj na parobrod.

Dra. O. Ante Jadrijevića, onda profesora na našoj gomnaziji u Sinju, sada profesora na našoj Visokoj Bogosloviji u Makarskoj, i O. Vladimira Pavlova, koji je onda boravio u Splitu, a sada je župnik u Zlopolju. Na koru je zbor Gospe od Zdravlja pjevao troglasnu Misu od Grubera kao i druge pjesme Gospe od Zdravlja. Od ovih pjesama hodočasnicima se posebno svidjela pjesma »Čuj vruću molbu puka svog«„ pa su je prepisali i sad je pjevaju u Šibeniku, primjenivši riječi slici Gospe van grada, koja se posebno štuje u varoškoj crkvi u Šibeniku. Nakon Mise pregledali su znamenitosti koje se odnose na Gospu od Zdravlja, te su se zajednički pred svetištem fotografirali. Poslije podne u 3 s. ponovno su se sastali u svetištu, pozdravili Gospu od Zdrav-

lja i odatle, uz sviranje glazbe, krenuli na parobrod. Do parobroda ih je ispratila ogromna masa građanstva i s obale ih pozdravljala mahanjem rubaca i ruku sve dok se nije parobrod izgubio s vida.

I nakon ovoga hodčašća dolazile su i dolaze druge skupine vjernika na poklon Premilostivoj Gospi od Zdravlja. Pripomenuti nam je, da nijedna skupina vjernika van Splita ne prolazi kroz Split na hodočašće Gospi Sinjskoj, a da se na odlasku ili povratku ne svrati na poklon dragoj Gospi od Zdravlja.

22. Mlade Mise i vjenčanja u svetištu

1. Mlade Mise. — U prošla dva vijeka bilo je u svetištu Gospe od Zdravlja više Mladih Misa kao što je bilo i mnogo ređenja. To je bilo naročito onih godina, kad se je u samostanu učilo moralno bogoslovlje, pa su bogoslovi primali pojedine više i niže redove kao i sam svećenički red, te su prvu Misu govorili u Gospinu svetištu. O tim Mladim Misama nije ovdje govor, nego o onima, koje su pojedini mladi svećenici govorili iz posebne pobožnosti prema dragoj Gospi od Zdravlja. Ovakih Mladih Misa bilo je u svetištu dosta. Smatramo uputnim, da navedemo neke od njih koliko radi važnosti stvari toliko radi osobâ koje su ih govorile.

Među prvim mladomisnicima iz drugih samostana, koji su dobili dozvolu da mogu reći Mladu Misu u svetištu Gospe od Zdravlja, spominje se mladomisnik O. Paškal Kačić-Stipić iz Gradca kod Makarske. Njemu je dao tu dozvolu provincijal O. Petar Filipović 12. VI. 1765. O. Kačić-Stipić kasnije vršio službu na raznim župama u provinciji. Preminuo je, za provincijala O. Mate Šupuka, 7. XI. 1813 u Zaostrogu u 72. godini života.[54] Isti provincijal dozvolio je to, 17. VIII. 1766, mladomisniku O. Anti Majiću iz Ugljana.[55]

---

[54] LAPM, 520; Acta Prov. P. Filipović, 83; Acta Prov. Šupuk (Makarska), 36.

[55] Acta Prov. P. Filipović, 117. Najstariji nekrolog kao i Starinski mrtvar kažu, da je iz Ugljana i da je umro 21. I. 1798 kao župnik Prološca u 50. godini života. Bačić, Nekrolog, 188, 231 razlikuje dva O. Anta Majića.

— Provincijal O. Andrija Staničić isto je dozvolio 10. XI. 1767 O. Frani Maljkoviću iz Labina, koji je preminuo kao definitor u Sinju 1. I. 1816 u 72. godini života,[56] a provincijal O. Karlo Maroević O. Iliji Soldiću iz Potravlja, kasnijemu zaslužnom gvardijanu samostana Gospe od Zdravlja († 24. I. 1807).[57] Istu dozvolu od provincijala O. Mihovila Bilušića dobio je, 16. IV. 1789, O. Vice Dražić iz Sitnoga, koji je slijedeće godine, t. j. 6. V. 1790 sveto preminuo u samostanu Gospe od Zdravlja u 25. godini života[58]; a 1. VII. 1789 O. Ivan Šodić iz Potravlja, dugogodišnji vikar i gvardijan Gospina samostana, o kom je već bio govor.[59] — Na 14. V. 1794 isto je dozvolio provincijal O. Ante Perić O. Josipu Milošu iz Župe[60]; 27. I. 1815 provincijal O. Mate Šupuk O. Ivanu Topiću s Dobroga, budućem biskupu i nadbisku-

---

Prvi bi bio iz Zavojana, drugi iz Ugljana. Onaj iz Zavojana bio bi naš mladomisnik, o kom veli da je umro u Imotskom 21. I. 1798, a onaj s Ugljana da je umro u Prološcu kao župnik god. 1769 od 50 godina. Glede prvoga s njim se slaže visovački nekrolog, po kom je jedan O. Ante Majić preminuo u Imotskom 21 I. 1798, ali u 58. godini života. Da li su ispravni navodi O. Bačića, ne možemo reći sa sigurnošću. Ali nije vjerojatno, da bi jedan O. Ante Majić preminuo u Prološcu god. 1769; jer ni LAPM, 554 ni Acta Prov. Staničić, 137, među redovnicima koji su preminuli god. 1769, ne spominju nikakva Majića.

[56] LAPM, 551; Acta Prov. Staničić, 126; Acta Prov. Šupuk (Makarska), 74.

[57] Prot. Maroević, 50; Acta Prov. Radonić (Split), 20.

[58] Reg. Prov. Bilušić, 64, 187; **Glumčević**, Memorie, 9.

[59] Reg. Prov. Bilušić, 65; v. gore str. 394.

[60] Reg. Prov. Perić (Makarska), 135. Najstariji nekrolog i Starinski mrtvar bilježe njegovu smrt 23. X. 1797, da mu je tada bilo 28 godina. Kažu naime, da je bio pomoćnik u Drnišu i da je pozvan na bolesnika u Kadinu Glavicu, gdje mu je podijelio sv. Sakramente; na povratku oko 2. sata noći, da se je utopio u potoku Trzibalić, a tijelo da mu je ukopano u Visovcu. **Bačić**, Nekrolog, 210 kaže, da je to bilo 25. X. 1797 i navodi predaju, koja isto veli, samo se ne zna, je li to bilo na putu do bolesnika ili na povratku od njega; da je nastao prolom oblaka, narupila voda kuda je on nosio pričest i zanijela ga; da su u posudici za sv. pričest našli sv. hostiju nepokvašenu. Spominje i drugo kazivanje, po kom bi se to dogodilo na Mahnitašu, kad se je vraćao od bolesnika. Ali kaže, da je vjerojatnije, da se je utopio i zadušio u Trzibaliću. O tom nema sumnje, jer oba navedena nekrologa, koja su sastavljena gotovo neposredno iza toga, govore o Trzibaliću, a ne o Mahnitašu.

pu,[61] a na 16. XI. 1816 provincijal O. Ivan Radonić O. Frani Škarici, budućemu vrijednom bogoslovu, o komu smo već govorili.[62] Još je vrijedno spomenuti O. Gabrijela Puratića iz Sumartina na Braču, komu je provincijal O. Ante Lulić dozvolio 12. IX. 1854, da svoju Mladu Misu reče kod Gospe od Zdravlja. On je kao profesor, provincijal i generalni povjerenik igrao vrlo važnu ulogu u životu provincije i hrvatskog naroda u Dalmaciji.[63]

Od Mladih Misa, koje su rečene u svetištu nakon što se počelo obnavljati štovanje Gospe od Zdravlja, spomenut ćemo samo tri iz god. 1934. Prvu je rekao 19. III., na svetkovinu sv. Josipa, O. Bernard Tičić iz Paga (rodio se u Zadru). On je odavna želio, da bi prvu neokaljanu žrtvu prikazao Bogu pred čudotvornom slikom drage Gospe od Zdravlja. Pobožni je narod sa živim zanimanjem očekivao ovu Mladu Misu, tako da su neki dva sata prije došli da uhvate mjesto. Svečanost je bila izvanredno ganutljiva. Mladomisnika je rukovodio sam provincijal Mp. O. Ante Cikojević, a kao djakon služio mu je njegov rođeni brat Don Ivan, koji je godinu prije, t. j. na Veliki Uskrs 1933, rekao prvu Misu u rodnom mjestu Pagu, kad mu je kao poddjakon služio brat Fra Bernardo. Lijepi prigodni govor držao je mladomisniku Dr. O. Krsto Kržanić, upravitelj franjevačke gimnazije u Sinju, a pjevački zbor Gospe od Zdravlja pjevao je na koru misu od Grubera i duet od Bosiljevca. Malo je koje oko ostalo, a da se nije suzama orosilo, kad je mladomisnik prvi put pričestio svoje roditelje, braću i sestre i kad su mu oni, osobito sestrica od 2 godine, ljubili za prvi put ruku i primali svećenički blagoslov. Nakon Mise priređena je mladomisniku i njegovoj rodbini u Domu Gospe od Zdravlja intimna počast.[64]

Drugu Mladu Misu otpjevao je Vlč. Don Mirko Cecić u nedjelju 8. VII. 1934. On se je rodio na Šolti, ali su se njegovi nastanili na Lastovu, koji je nakon rata pripao Italiji, pa je mladomisnik nauke svršio u nadbiskupskom sjeme-

[61] Acta Prov. Šupuk (Makarska), 76; v. gore str. 357 sl.
[62] Acta Prov. Radonić (Makarska), 20; v. gore str. 401 sl., 409.
[63] Acta Prov. Lulić, Aff. int. (Makarska), za ovu godinu (bez stranica).
[64] »Gospa od Zdravlja« 1934, 65.

ništu u Zadru. Njegova Mlada Misa bila je drugi veliki čin nakon svetogrdne krađe (prvi je bilo hodočašće iz Šibenika), i dobro je došao kao mila naknada za svetogrđe počinjeno na dragoj Gospinoj prilici. Mladomisnika je vodio kao presbyter assistens Msgr. Don Jozo Bavčević i još dva svećenika, svi sa Šolte. Uz majku, braću i sestre i ostalu rodbinu, mladomisnikovoj Misi prisustvovao je ogroman broj vjernika. Svi su s napetošću pratili krasni prigodni govor, što ga je održao isti Dr. O. Krsto Kržanić. Misu je na koru pjevao zbor Gospe od Zdravlja, a »Tu es sacerdos« od Bosiljevca otpjevali su g. Milivoj Rosandić i g. Vladimir Lukić. Na sve je djelovao onaj prizor, kad je mladomisnik prvi put pričestio svoju majku, braću, sestre i ostalu rodbinu i kad im je dao svoj prvi svećenički blagoslov. Na svršetku Mise svi su mu vjernici poljubili svećeničku ruku. Iza Mise krstio je sina svoga starijega brata, a po podne držao je blagoslov sa Svetotajstvom, preko koga je otpjevao »Tebe Boga hvalimo« u zahvalu Gospodinu Bogu, što ga je podigao na svećeničko dostojanstvo.[65]

Treća Misa imala je više intiman karakter. Nju je rekao 15 dana kasnije O. Leon Bošnjak iz Hrvataca kod Sinja. Dok je druga Misa imala poslužiti kao zadovoljština Majci Božjoj za počinjeno svetogrđe, ova je imala biti kao vruća molba, da se što prije pronađu pokradeni zavjetni darovi. Premda je mladomisnik želio da mu Misa bude što intimnija, ipak ju je uprava svetišta izvela koliko je bilo moguće svečano. Istoga dana Mladu Misu rekao je u crkvi Sestara Klarisa O Bonifacij Šipić iz Vedrinâ župe Trilj, pa je uprava samostana obojici kao i njihovoj rodbini priredila u Domu Gospe od Zdravlja zajedničku počast.

2. V j e n č a n j a . — Nema sumnje, da se je prošlih vremena pred oltarom naše Dobre Majke u sveti ženidbeni vez združio veći broj mladenaca, koji su od Nje tražili blagoslov za se i za svoje potomstvo. To je bilo naročito onih godina, kad je starešina hospicija i samostana Gospe od Zdravlja vršio službu župnika za Varoš Dobri. Ali, budući da ovi događaji nijesu bilježeni: jedno, jer uprava svetišta ne vodi župskih matica; drugo, jer je pobožnost prema Gospi od

[65] »Gospa od Zdravlja« 1934, 78.

Zdravlja k Njoj dovodila vjernike i za druge njihove životne čine, koji se također nijesu bilježili — to ćemo i mi prijeći preko ovih čina u prošlosti. No ipak ćemo spomenuti neka važnija vjenčanja, koja su se obavila ovih posljednjih godina.

Prvo vjenčanje, koje zaslužuje da se spomene jest vjenčanje gđice. Danice Jelaska Josipove s g. Andrijom Ćurko, trgovcem iz Knina. Vjenčanje je bilo 28. XII. 1930. Kuća gđice Danice nalazi se na Bulatovoj poljani kraj svetišta Gospe od Zdravlja. Stoga je razumljiva njezina pobožnost prema Gospi od Zdravlja i zašto je ona željela da se vjenča u Njezinu svetištu, koje je u svakoj prigodi pomagala. Da se dostojno pripravi na ovaj veliki sakramenat i da isprosi od Boga što obilnijih milosti za se i za svoju buduću obitelj, dobra Danica za više vremena prije vjenčanja svaki dan je pristupala na sv. pričest. Jedan od plodova njezinih molitava i sv. pričesti bio je i taj, da je na dan njezina vjenčanja s njom stupila na sv. pričest cijela njezina obitelj.[66]

Drugo vjenčanje bilo je 6. II. 1931 između gđice. Karmen Grabovac i g. Ivana Ivančevića iz Korčule, nastanjena u Splitu. Njezina tri brata: Nikola, Ratko i Dragi bili su članovi pjevačkog zbora u svetištu Gospe od Zdravlja, a ona kao i njezina majka gotovo svaki dan su pohađali Gospino svetište. Za vrijeme vjenčanja uza nju je stala njezina mala sestrica Čedna, držeći u rukama kitu cvijeća. Vjenčanju je kumovao njezin brat Milan i g. Zvonko Bojanić, drug njezina brata u trgovini Bojanić i Grabovac.[67]

Treće vjenčanje jest g. Milivoja Rosandića s gđicom. Vinkom Radeljak 19. VII. 1931. G. Milivoj Rosandić bio je i još je jedan od najboljih članova pjevačkog zbora Gospe od Zdravlja, koji je mnoštvo puta u zboru i kao solo-pjevač u dušama vjernika svojim slatkim glasom uzbudio najpobožnija i najmilija čuvstva. Vjenčanje je obavio vođa pjevačkog zbora Dr. O. Metod Rudan.[68]

Četvrto vjenčanje, svečanije od sviju ostalih, bilo je ono koje je nekoliko dana kasnije sklopio sestrić g. Severa

[66] »Gospa od Zdravlja« 1931, 14.
[67] »Gospa od Zdravlja« 1931, 22.
[68] »Gospa od Zdravlja« 1931, 69.

Varde, načelnika u Sinju i narodnog poslanika, g. Ivan Varda-Stipković s gđicom Ksenijom Karaman, nećakinjom g. savj. Karaman. Mladencima su kumovali: ban Primorske Banovine Dr. Ivo Tartaglia i g. savj. Karaman, a drugih svjedoka bilo je 40. Vjenčanje je obavio naš provincijal Dr. O. Petar Grabić, koji je mladencima održao lijepo prigodno slovo. Vjenčanju su prisustvovale sve školske drugarice zaručnice i ogromno mnoštvo drugog naroda. Oltar Gospe od Zdravlja bio je svečano okićen i sve je uspjelo tako lijepo, da se je govorilo, da u Splitu možda nije bilo svečanijeg vjenčanja do ovoga.[69]

Još bismo mogli navesti više drugih vjenčanja kao i sprovoda i drugih važnijih životnih čina, koji su se obavili pod zaštitom Predobre Majke, Preslavne Gospe od Zdravlja. Jednih i drugih bilo bi mnogo više, da nije bilo poteškoćâ. Međutim, i ovo što smo naveli više nego dovoljno pokazuje svestranu pobožnost vjernika prema Gospi od Zdravlja i njihovu želju, da se u svima prigodama života stave pod okrilje Moguće Gospe od Zdravlja, da ih Ona kao Dobra Majka uzme u zaštitu i čuva od svakoga zla duše i tijela.

23. Druga provalna krađa

U noći između 26 i 27 lipnja god. 1934 počinjena je u svetištu Gospe od Zdravlja druga provalna krađa, kad se je svetogrdna ruka drznula, da sa svete Prilike ugrabi i odnese zavjetne darove. Ovo svetogrđe izazvalo je silno uzbuđenje među vjernicima, a našlo je velikog odjeka i u stranom svijetu. Stoga ćemo se na nj potanje osvrnuti. Pisac ove knjige opisao ga je god. 1934 u listu Gospe od Zdravlja, br. 7—9, pa ćemo ga ovdje prikazati prema tom opisu.

1. *Kako se zbio svetogrdni čin.* — U jutro 27. lipnja god. 1934 oko 4.30 s. pošao je sakristan Frano Vlajčević iz Glavica kod Sinja, da zvoni Zdravu Mariju. Odzvonivši Gospin pozdrav, otvorio je vrata crkve kraj sakristije, da bi ušao u crkvu i otvorio glavna vrata, koja su iznutra bila zatvorena. Otvorivši vrata, pogled mu je pao na oltar Gospe od Zdravlja. Vidio ga je svega u neredu, kandeliri i cvi-

[69] »Gospa od Zdravlja« 1931, 106.

jeće sve zajedno sa strane evanđelja, okvir Gospin izvrnut na tlu, Gospina slika na oltaru sa strane evanđelja, ali bez zavjetnih nakita. Zgrozio se i nije se usudio naprijed, nego je odmah odletio, probudio O. gvardijana i gotovo plačući saopćio mu tužnu vijest: »Oče gvardijane, pokrali su Gospu«. O. gvardijan uskliknuo je: »O Gospe moja!« i, kad se obavijestio o tačnosti kazivanja, rekao je sakristanu, neka odmah probudi sve redovnike. Sakristan je izvršio naredbu i svi su redovnici doletjeli u crkvu. Mal ne svi su plakali. Kad se je ustanovilo, u kom je stanju našasto, ograđen je oltar klupama i telefonski pozvana policija. Došao je komandir stanice i zapisnički ustanovio nalaz kako na oltaru tako na mjestu provale u koru iza velikog oltara. Kriminalna policija stigla je oko 8 s.

Prema tragovima na mjestu provale i kasnijem priznanju provalnika, provala je bila pripravljana nekoliko noći. Budući da su vrata na svetištu jedna gvozdena, druga od tvrdog i debelog drveta, to se ona nijesu mogla lako provaliti. Nije bilo lako ući ni kroz prozor, jer su prozori bili ograđeni gvozdenim rešetkama. Provalnici su se odlučili da ove rešetke prepilaju i tuda uđu u crkvu. Glavni provalnik kasnije je izjavio, kako je čuo, da je slika Gospe od Zdravlja puna zlata i drugih dragocjenosti. Da se uvjeri o tome, pošao je u crkvu i vidio, da je tako, pa je stvorio odluku da ih odnese. Za više dana dolazio je u crkvu. Klečao i pričinjao se da moli; ali nije molio, nego je proučavao, kako će izvesti krađu. Zaključio je, da je najzgodnije da u svetište uđe kroz prozor. U noći od 21 lipnja došao je s pilom. Prešao je preko zida gdje je bio temeljni kamen novog zavjetnog hrama, našao u dvorištu skale drvodjelca Šimuna Tomića, otvorio druga vrata između dvorišta i crkve i po skalama se uspeo do prozora crkve iza velikog oltara. Tad je počeo da pila gvozdene rešetke na prozoru. Budući da je gvožđe bilo dosta debelo i, kako on kaže, pila mu nije bila dobra, izgubio je oko $^3/_4$ sata dok je prepilao jedan gvozd. Tad se udaljio. Vratio se druge i treće noći i prepilao po jedan gvozd. Četvrte i pete noći nije dolazio, jer je bila mjesečina, pa se bojao da ga ko vidi. Šeste noći bila je kiša i vjetar. Tad je opet došao i prepilao četvrti gvozd. Prepilavši gvožđe, pro-

valnici su ga zavinuli i time dobili dovoljno prostora da se uvuku kroz prozor. Ali, budući da je prozor bio zatvoren, trebalo ga je otvoriti. Da se ne bi čulo, kako puca staklo, oblijepili su staklo papirom, odbili štuk, koji je držao staklo pričvršćeno uz drvo, i podmetnuli pod staklo jedan gvozdeni predmet koji su sobom donijeli. Uslijed toga staklo je puklo i ostalo viseći, kako se vidi na slici. Time je nastao otvor

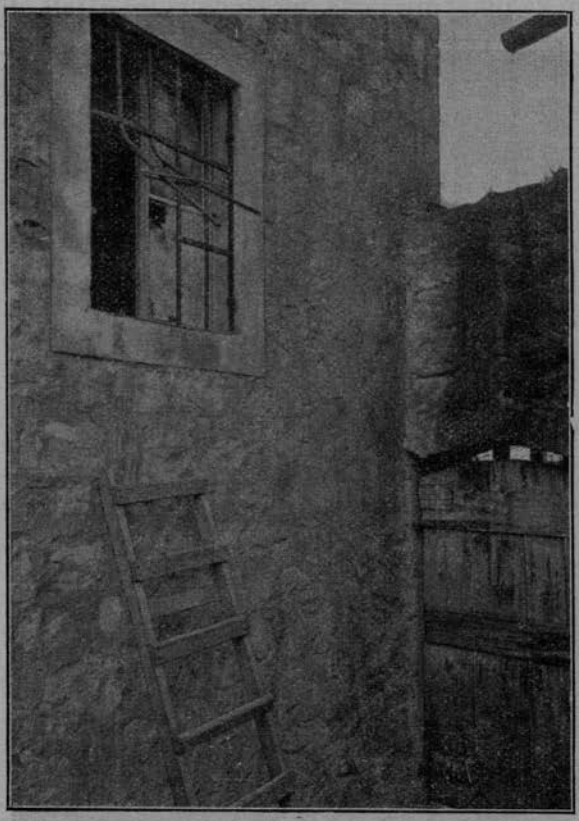

Mjesto provale izvana

dovoljan da se provuče ruka. Tad je jedan od provalnika provukao ruku i digao iznutra jezičac koji zatvara prozor i rastvorio prozor. Tad su se provalnici provukli kroz prozor i spustili u svetište.

U koru iznutra poviše sjedala za redovnike nalazilo se je debelo staklo, preko koga je dolazila svijetlost. Jedan od

provalnika, ne znajući za staklo, stao je nogom na staklo, koje se je razmrskalo u komade, a on o staklo ranio nogu. To se je vidjelo ne samo po razmrskanom staklu, nego i po krvi koja se je našla tekuća u većoj količini iza velikih vrata u crkvi.

Provalnika su morala biti barem dva. To je očito iz tragova na klupi ispod prozora kud su provalili. Jedan je bio bos barem za polovinu noge, jer su na klupi ostali otisci dviju

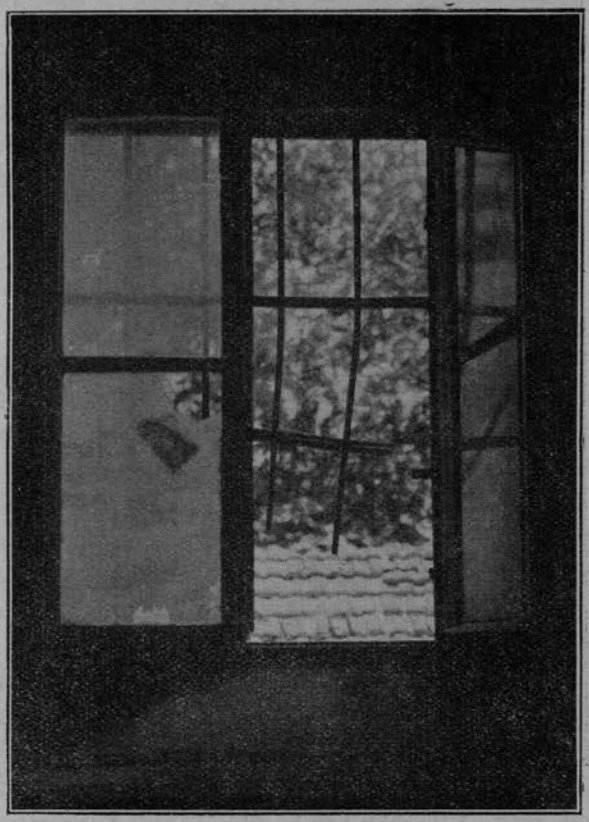

Mjesto provale iznutra

bosih nogu širokih 11 cm. Drugi je imao na nogama gumene cipele, od kojih širina pete iznosi 7 cm. Od otisaka bosih nogu, koji su našasti na klupi, bila su 2, otisaka gumenih stopala, 6, a gumenih peta 10.

Spustivši se u crkvu, pošli su do Gospina oltara. S oltara su neke svijeće skinuli, druge zajedno s cvijećem stavili

na drugom dijelu oltara sa strane poslanice. Uspevši se na oltar, nijesu razbijali stakla koje zaštićuje svetu Sliku i zavjetne darove; nego su odapeli ručku, koja drži pričvršćen okvir za zid, skinuli okvir i spustili ga na podnožje oltara. S okvira su digli pozlaćenu krunu, a ne znajući kako bi je skinuli, istrgli su je zajedno sa šiljcima na kojima je počivala. Okvir Gospin izvrnuli su naopako. Budući da nijesu imali ključa, da otvore vratašca, kroz koja se stavlja sveta

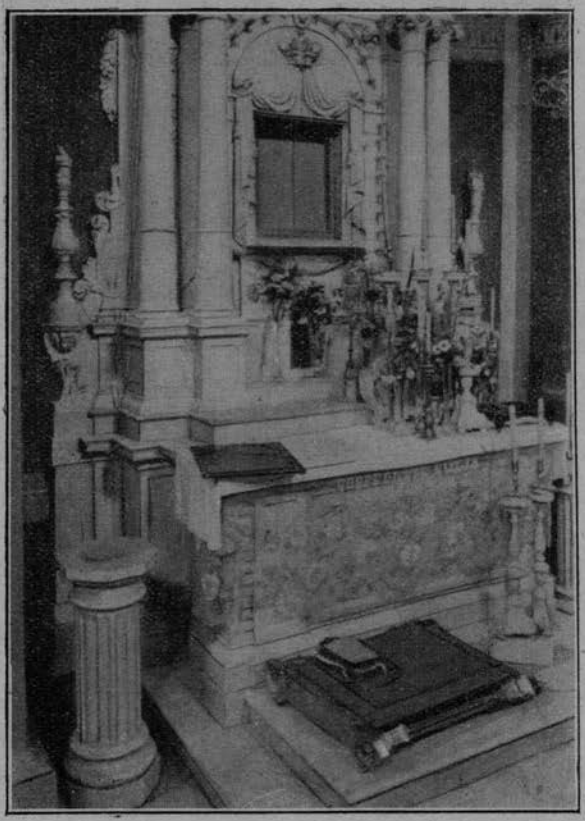

Gospin oltar; okvir izvrnut, na tlu; Slika na oltaru

Slika sa zavjetnim darovima, odvidali su vide na ključanici, digli vratašca, izvadili svetu Sliku i položili je na oltar sa strane evanđelja. Okvir su opet pritvorili i stavili na nj jednu od oltarskih ploča, kako se vidi na fotografiji, a sa svete Slike potrgali su sve zavjetne darove. Suviše su opljačkali kip Gospe od Začeća, koji je stao sa strane, i udaljili se. Ra-

njeni je izašao na velika vrata, jer su se vidjeli tragovi krvi od velikih vrata Bulatovom poljanom, Porinovom i Starčevićevom ulicom do blizu Okružnog ureda za osiguranje radnika. Drugi su morali izaći kroz provaljeni prozor, jer su sva vrata bila iznutra zatvorena.

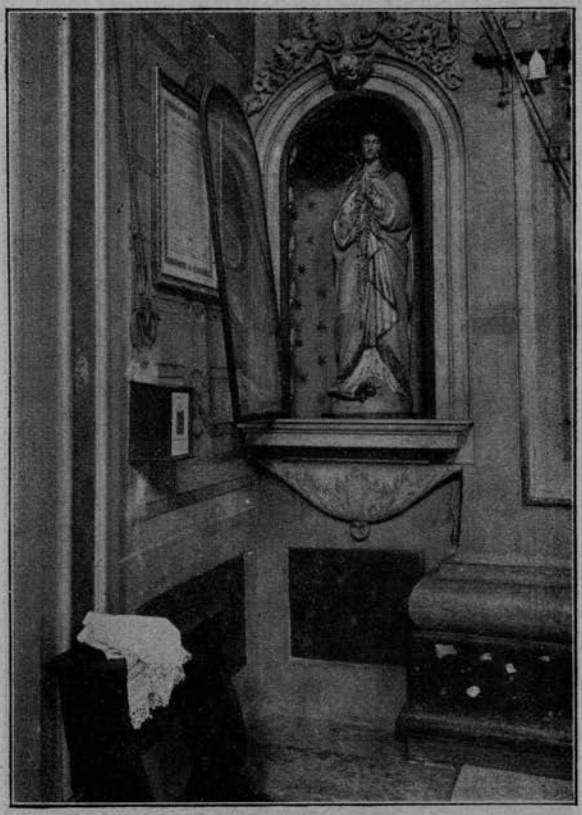

Opljačkani kip Gospe od Začeća

2. *Što je ukradeno.* — Provalnici su sa svete Slike odnijeli sve zavjetne darove, osim one krune s 12 pozlaćenih zvijezda, što stoji oko glave Majke Božje i malog Isusa, a poviše dviju zlatnih kruna. Odnijeli su i one dvije zlatne krune, poklonjene za vrijeme kuge god. 1764 s latinskim natpisom: »Suburbium Dobri tempore pestis anno 1764 ex voto«. Odnijeli su i zlatna srca i naušnice, poklonjene u drugim prigodama kužnih bolesti, a u koje se nije usudio krenuti zlikovac koji je počinio svetogrdnu krađu god. 1877.

Od svih zavjetnih darova našla su se samo dva komada, koji su također bili otrgnuti. To su dva broša: jedan zlatni u obliku polumjeseca sa 7 dijamanata, drugi zlatni broš bez dijamanata. Ovaj posljednji jest onaj što se vidi na slici u bojama s lijeve strane u dnu. Ovaj se je našao na tlu ispod okvira, a onaj na samoj svetoj Slici, pa je neshvatljivo, kako je provalnicima mogao ostati, tim više što je mnogo vrijedniji nego neki drugi odnešeni predmeti. Kad su to pokrali, razvrnuli su raku, u kojoj je bio kip Gospe od Začeća i s njega rastrgali višestruki zlatni lanac s medaljonom, ostavivši veliku krunicu koja je visjela Majci Božjoj o rukama.

U drugo nijesu krećali. Neposredno uz oltar Gospin, između oltara i kipa Gospe od Začeća, bila je kutija s milostinjom, koja se je poklanjala na čast Gospe od Zdravlja. Ali ona je ostala netaknuta jednako kao i druge kutije u svetištu. Očito je, da su provalnici s jedne strane tražili samo dragocjenosti, a s druge strane da su radili u žurbi. Pošto su tražili samo dragocjenosti, nijesu krećali u milostinju; a budući da su radili u žurbi, nijesu opazili ona dva zlatna predmeta, koji su im ostali. Velika žurba kao i neobaviještenost provalnika mogu protumačiti, zašto nijesu posegli za velikim zlatnim ljiljanom, koji je bio na kipu sv. Ante.

Provalnici su sigurno držali, da je kruna, koja se je nalazila na okviru, ona zlatna kruna, koja je bila blagoslovljena i položena na okvir 31. V. 1933. Ali u tom su se prevarili. Ona zlatna kruna bila je samo tom prigodom stavljena na okvir, a kasnije se izlagala samo za najvećih Gospinih svečanosti i u drugim izvanrednim prigodama. No uprav do 3 dana imala je biti ona stavljena na okvir kao i drugi zavjetni darovi kraj oltara Gospe od Zdravlja, radi velikog hodočašća koje je imalo doći iz Šibenika. Da su počekali i provalu izveli 3 dana kasnije, bili bi sve to našli i odnijeli.

3. *Žalost i naknada Majci Božjoj.* — Vijest o svetogrdnoj krađi pronijela se Splitom munjevitom brzinom. Vjernici su u masama dolazili da svojim očima vide strašno svetogrđe. Suze, vapaje, i uzdisaje, koji su se pri tome čuli, nije moguće opisati. Žalost je bila općenita: jedno, radi strašne uvrede koja je nanešena Majci Božjoj; drugo, radi zavjetnih darova koji su Joj odnešeni. O događaju su pisale

gotovo sve naše novine u državi, ne samo katoličke nego i nekatoličke. Neke su donosile sliku naše Gospe od Zdravlja sa zavjetnim darovima koji su pokradeni. O njoj su pisale i mnoge katoličke i nekatoličke novine u stranom svijetu.

Vjernici su izrazili želju, koju je prihvatila uprava svetišta, da se počne moliti devetnica na čast Gospe od Zdravlja: prvo, da se Majci Božjoj dade zadovoljština za svetogrđe, koje je počinjeno na Njezinoj svetoj Slici; drugo, da se isprosi milost, da bi se pronašli i povratili Njezini zavjetni darovi. U istu svrhu mnogi su štovatelji Gospe od Zdravlja privatno obavljali devetnicu, namjenjivali sv. pričest, sv. Mise i obavljali druge pobožnosti i pokornička djela. U ovu svrhu obavljena je u svetištu 1. srpnja zajednička sv. pričest djece, a Treći Red sv. O. Franje i Pob. Zadruga sv. Ante davali su da se govore sv. Mise. Štovatelji Gospe od Zdravlja bilo u Splitu bilo van Splita gotovo bez prestanka u tu su svrhu prikazivali Bogu svoje molitve i žrtve, pa nije bilo moguće da bi tolike suze i vapaji ostali neuslišani.

Drugi su vjernici odmah počeli donositi svoje najdragocjenije nakite i poklanjati ih Premilostivoj Gospi od Zdravlja u naknadu za ukradene. Već prvih dana donešeno ih je gotovo toliko koliko je bilo ukradeno; pače bilo je dragocjenosti koje su bile vrijednije od ukradenih. [70] Ali to nijesu

[70] Da spomenemo neke. Marija, supruga Dra. S. Vukušića, Split, poklonila je 2 zlatne naušnice sa 32 dijamanta, starinska ruska radnja kupljena preko druge ruke za 10.000 dinara; Trevižan Silvestar, Dugirat, poklonio je 2 zl. naušnice, 1 zl. prsten i 1 privjesak; Donelli Ivo i Anka, Split, 2 zl. naušnice u obliku križa s 18 bisera; M. J. Split 2 zl. prstena: jedan s 5 diamanata, a drugi s 1 biserom; B. A. Split 1 zl. pribadaču, 1 zl. golier i 1 zl. prsten s 1 rubinom i 13 diamanata; Barišić Ante, Vranjic 1 zl. vjenčani prsten, jedinu uspomenu; gošp. P. Z. Split 1 vjenčani prsten, najmiliju uspomenu; Vončin Frano, Split 1 zl. lančić; Mužina ud. Emilija 1 zl. prsten i 2 nakita; Jukić Anka, Split 1 zl. lančić sa zl. medaljom; Listeš Ivanka, Split 1 zl. broš; Fabijanac Mandina, Split 2 zl. naušnice; Bilić Domina, Vranjic 1 zl. lančić; Bjelić Zorka (pravoslavna), Ogulin 1 djevojačku ogrlicu od korala i 1 djevojački prsten; Masovčić Olga, Split 1 zl. vjenčani prsten blagopok. supruga; Barišić Ante, Biograd n/m. 1 zl. špilu; Mužić Mare, Solin 1 sr. križić i 3 druga sr. predmeta; Klinac Matija, Pasičina 1 zl. lančić, Đekić Stanislava, Kotor 2 zl. naušnice s 2 velika dijamanta. Itd. V. »Gospa od Zdravlja« 1934, 74 sl.

bili oni historički zavjetni darovi, koji su poklonjeni dragoj Gospi od Zdravlja u teškim časovima- kad je Svojoj djeci pokazala Svoju beskrajnu ljubav, pritekavši im čudesnim načinom u pomoć. Njih je trebalo naći, njih je trebalo vratiti. Radi toga uzdasi i molitve nijesu prestajale. Nijesu prestajale, jer što je više odmicalo vrijeme od provalne

Sveta slika bez nakita, okvir bez krune

krađe, to je više rasla pogibelj da provalnici ukradene dragocjenosti prodadu ili barem unište, da im se ne bi ušlo u trag, budući da su novine donosile opis pojedinih dragocjenosti i natpise na nekima od njih. Nijesu prestajale ni radi toga, jer što je više odmicalo vrijeme, to su se više širili glasovi, da je svetogrđe učinila sama uprava svetišta, da nakupi što više srebra i zlata!

4. *Otkriće provalnika.* — Koliko se je više molilo toliko se je više povećavala i potraga za provalnicima. Istraga se je vodila s tri strane. S jedne strane vodio ju je zamjenik upravnika policije Dr. Vladimir Vinek i policijski agent g. Ante Ivančić, s druge strane vodili su je privatnici, a s treće uprava svetišta. Od vjernika svaki koji je što saznao, došao bi saopćiti O. upravitelju i on bi to — prema stvari, o kojoj se radilo — saopćio državnoj policiji ili agentu, preko koga je vodio istragu. Uprava policije obavijestila je o krađi sve uprave policije u državi, da i one povedu istragu u svom djelokrugu. Policijski agent g. Ivančić upozorio je na krađu pojedine zlatare u Splitu, ako im koja sumnjiva osoba dođe prodati staroga zlata, da odmah prijave i nju i zlatne predmete.

Odmicanje vremena istragu je oteščavalo i onemogućivalo pronalazak ukradenih stvari. Glavni provalnik, koji je kasnije priznao krađu, bio je osoba u Splitu dobro poznata, otmen gospodin, o kom neupućeni ne bi ništa zla posumnjao. On je zaista počeo prodavati zlato, i to ne samo jednom trgovcu, nego šestorici trgovaca. Nekima je pače prodavao više puta. Imao je u prodaji i saučesnika, jer njegova ličnost nije mogla pobuditi sumnje. Stoga se u otkriću provalnika i pronalasku zavjetnih darova vidi prst Božji.

Zlatar Tade Štambuk predao je agentu Ivančiću nekoliko zlatnih predmeta, koje je kupio od provalnika, ne znajući da je on provalnik. G. Ivančić donio ih je k upravitelju svetišta, da vidi, nijesu li to možda ukradeni zavjetni darovi. O. upravitelj odmah je među njima prepoznao zlatni golier koji je god. 1931 poklonila gđica. Ružica Pavić, ostavštinu blagopokojne majke. Ovaj lijepi golier, iako je sličan drugima po zlatarijama, imao je dva nesumnjiva znaka, po kojima se od drugih razlikovao i kojih nije mogao imati nikakav drugi, jer ih je na nj stavio sam O. upravitelj, kad ga je postavljao na svetu Sliku. Sad je bilo stalno, da se je ušlo u trag jednom dijelu ukradenih zavjetnih darova. Ali ko ih je prodao?

O. upravitelj bio je predao upravi policije približan popis i opis zavjetnih darova koji su sa svete Slike ukradeni. Kad je zlatar Filip Miše vidio u popisu zlatni lančić

s 11 modrikastih zvijezdica, sjetio se, da je taj lančić kupio u Ivana Klemenčića. Kazao je to agentu Ivančiću, koji je odmah pošao i uhapsio Klemenčića, pretresao mu stan i našao raznog provalnog oruđa. Zlatar Miše bio je taj lančić zajedno s drugim zlatnim predmetima poslao na preprodaju u Zagreb. Ali je odmah brzojavno opozvao preprodaju i zatražio povratak pošiljke.

Uprava policije zajedno s Ivanom Klemenčićem uhapsila je i sina mu 17-godišnjeg mladića, jer su bili znakovi, da su provalu izvela barem dvojica. Ivan Klemenčić iz početka je sve nijekao. Govorio je tako uvjerljivo, da je zaista izgledao nevin. On je pače onoga juutra, kad je otkrivena krađa, došao u svetište i osuđivao taj bogumrski čin. Kasnije je rekao, da ga je neki Matijas Klarić, trgovački putnik iz Maribora, Aleksandrova ulica 23, molio, neka mu posudi D 500; kao jamstvo za povratak novca da mu je dao jedan smotak s raznim zlatnim nakitima. Uprava splitske policije odmah je zatražila od mariborske policije obavijesti o dotičnom Matijasu Klariću; ali, kad je ova odgovorila, da dotični Matijas Klarić u Mariboru uopće ne postoji, bilo je jasno, da Klemenčić ne govori istinu. Stavljena su mu razna unakrsna pitanja, pa je iz odgovora sumnja bila još jača. Vještini policije uspjelo je dobiti od Klemenčića priznanje. Kad je priznao i kazao, kako je izveo provalnu krađu i gdje je sakrio zavjetne darove, uporno je tvrdio, da je on sam sve izveo i da nije imao nikakva učesnika. Očito je bilo, da krije nekoga koji mu je veoma blizu. Tad mu je sin pusten iz pritvora.

5. *Osoba provalnika.* — Provalnik Ivan Klemenčić rodom je Slovenac iz Sevrelja, općine Jesenice, sreza Radovljica. Rođen je god. 1883, čovjek visok, dobro razvijen, otmene vanjštine. On je već bio počinio provalnu krađu na kočevljanski vlak i odnio 200.000 dinara. Branio se tako vješto, da je bilo opće mišljenje, da će biti riješen. No porota ga je našla krivim i bio je osuđen, 15. prosinca 1928, na 5 godina teške tamnice. Kad je izvršio polovinu kazne, budući da se kroz to vrijeme besprijekorno ponašao, druga polovina bila mu je oprošćena, t. j. otpušten je

iz tamnice. Kroz to vrijeme došao je u Split i bio vratar najprije u hotelu Slavija, pa u kinu Eden. Kao takav izveo je provalnu krađu.

Kad se je proširila vijest o otkriću provalnika, ljubljanski dnevnik »Domovina« u svom ilustrovanom tjedniku »Tedenske Slike«, br. 32 od 9 kolovoza donio je sliku Ivana Klemenčića i uz sliku pisao:

»Novi zločin Ivana Klemenčića. Ivan Klemenčić? Pozna ga sva Gorenjska, gdje je živio nekoliko godina iza prevrata; poznaju ga svi poslovni i gostioničarski krugovi u Ljubljani. Bio je ugledan čovjek u Kočevlju, gdje je pred nekoliko godina uzeo u najam hotel »Trst«. Svi se još sjećaju njegova uhapšenja u vezi s provalničkim napadajem na kočevljanski vlak, gdje je provalnik odnio 200.000 dinara. Izvršivši kaznu, zaposlen je bio u Splitu u nekom kinu. Sada su ga zatvorili, jer je ukrao dragocjenosti s čudotvorne slike »Gospe od Zdravlja« u franjevačkoj crkvi u Splitu na Dobromu. Tako je zločinac sam potvrdio pravednost prve osude. Uopće se govorilo o nekoj pometnji i očekivalo, da će Klemenčić pravedan kroz malo izaći iz istražnog zatvora. Ali su dokazi bili sabrani i na 15 prosinca 1928 ljubljanska porota osudila je Ivana Klemenčića na 5 godina teške tamnice. Osuđenik se je okrenuo prema porotnicima i jakim glasom uskliknuo: Gospodo, danas ste izvršili na meni sudbeno umorstvo«.

6. *Gdje su bili sakriveni zavjetni darovi.* — Klemenčić je već 15 dana prodavao po Splitu Gospine zavjetne darove, i to one koji su bili manje sumnjivi. Glavni dio držao je sakriven. Kad je priznao, da je počinio provalu, priznao je, da je zavjetne darove sakrio na Marjanu. Policija je tada uzela auto i odvela ga sobom na Marjan. Došavši na Marjan, izvadio je iz zida, koji je u suho zidan, kamen. Iza kamena bila je rupa, u koju je sakrio zavjetne darove. To je tako obično uzidano, da nikomu nije mogla doći sumnja, da je tu nešto sakriveno. Kad je digao kamen, uvukao je ruku i izvadio dvije kutije, u koje je bio stavio zavjetne darove. Policijski agent g. Ivančić otvorio je kutije i našao u njima zavjetne darove. Veseli radi ovog otkrića, policijski agenti, vraćajući se s

Marjana, ustaviše se pred Gospinim svetištem. To je bilo 27. srpnja u 4.30 s. po podne. Redovnici su tada bili u koru na molitvi. Jedan od agenata došao je u kor, da upozori O. upravitelja, da su se pronašli zavjetni darovi

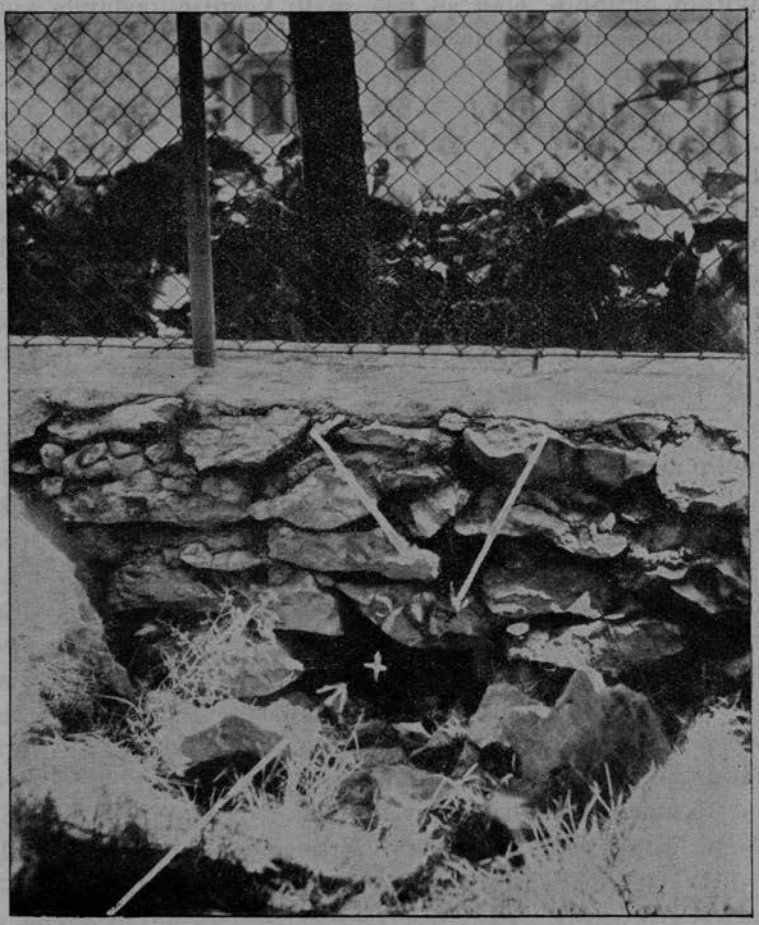

Na Marjanu. Križić i strijelice označuju mjesto, gdje su bili sakriveni zavjetni darovi. Gore kuća.

i da su u rukama detektiva pred crkvom. O. upravitelj izašao je da vidi zavjetne darove. Sve ih je odmah prepoznao i od veselja poljubio zlatnu krunu, što je stala na glavi Majke Božje. Suviše je upozorio na latinski natpis, koji je na kruni s god. 1764. Zavjetne darove vratio

je policajskom agentu Ivančiću, da ih kasnije primi zapisnički.

Vijest, da je uhvaćen provalnik i da su pronađeni zavjetni darovi Gospe od Zdravlja, pronijela se Splitom munjevitom brzinom. Kad su pak malo kasnije zaslavila zvona na Gospinu svetištu, koja nijesu slavila za mjesec dana, radosti i veselju nije bilo kraja. Svak je dolazio u samostan, da redovnicima izrazi svoje veselje, što je Gospodin Bog pokazao Svoju dobrotu i dao da se nađu ukradeni zavjetni darovi. Provalnik se je otkrio i zavjetni darovi povraćeni uprav mjesec dana nakon što je počinjena provalna krađa. U znak zahvalnosti odmah se je počela moliti devetnica u zahvalu Predobroj Gospi od Zdravlja, što je uslišala molbe i vapaje vjernika i dala da se povrate Njezini zavjetni darovi. Crkva je svaku večer bila puna radosnih vjernika.

Iako je veselje bilo veliko, što su se vratili zavjetni Gospini darovi, ipak to veselje nije bilo potpuno. Još nije bila povraćena pozlaćena kruna na Gospinu okviru i neki drugi srebreni predmeti. Provalnik Klemenčić u iskazu pred policijom rekao je, da je doznao iz novina, da kruna na okviru nije ona prava kruna, t. j. zlatna, urešena s dragim kamenjem, nego da je to imitacija zlatne krune; to ga je rasrdilo, pa je u 4 s. po podne pošao na Marjan, iskopao krunu, srebreni filigranski lanac i neke druge srebrene predmete i uputio se parobrodom u Trogir; na putu između Splita i Trogira, prema Kaštel Staromu, da je sve bacio u more. Govorio je tako uvjerljivo, da mu je čovjek na prvi mah morao povjerovati. Ali O. upravitelj nije htio vjerovati. Vidio je u Klemenčićevu kazivanju više nevjerojatnosti. Nije bilo vjerojatno, da je to izveo u onaj sat i na mjestu, gdje ga svak može vidjeti bilo pri iskapanju zakopanih zavjetnih darova bilo pri bacanju u more. Nije bilo vjerojatno, da je bacio u more dragocjenosti, koje, iako nijesu zlatne, ipak zapadaju nekoliko hiljada dinara, tim više što je sačuvao predmete, koji su mnogo manje vrijedni. Stoga, kad se je suočio s provalnikom, postavio mu je nekoliko upita, s kojima ga je brzo uhvatio u protuslovlju. Klemenčić je posve mirno govorio, da mu

se može vjerovati, kad kaže, da je stvari bacio u more, jer, kad je jednom priznao čin, da nema više interesa da laže. Ali, kad mu je O. upravitelj dokazao, da ne govori istinu i da ima interesa da krije ukradene predmete, re-

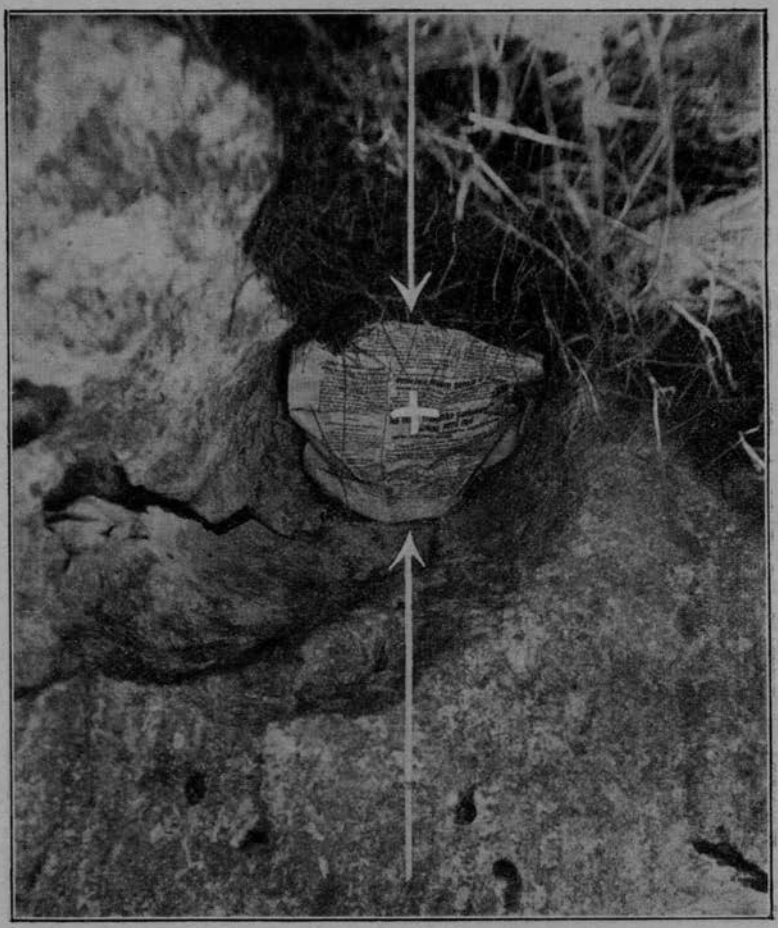

Mjesto gdje je bila zakopana kruna s okvira

kao je, da je te predmete nekomu dao. Na ponovne primjedbe O. upravitelja ustvrdio je, da ne zna, gdje ih je stavio. Bilo je očito, da ne govori istinu. Srebreni predmeti nijesu bačeni u more, nego sakriveni. Kad je O. upravitelj pošao s Uprave policije, to je Klemenčić zaista i priznao, pa su Dr. Vinek i g. Ivančić ponovno uzeli auto i

Klemenčića sobom i odvezli ga na Marjan, da kaže, gdje je te predmete sakrio. Ove stvari ponio je bio vrlo daleko, prema Trogiru, s puta sašao za nekih 10 časa i sakrio ih pod jednu veliku liticu, na koju je navalio veliki kamen

Na istom mjestu: desno Dr V. Vinek, lijevo agent A. Ivančić, u sredini provalnik Klemenčić, u pozadini šofer

i sve pokrio granama i lišćem, pa je isključena i pomisao da bi tu bilo nešto sakriveno ili mogućnost da bi ko drugi to našao. Sam provalnik, kad je tražio, mučio se cijela pola sata dok je našao. Srebrenu pozlaćenu krunu s drugim srebrenim predmetima umotao je u papir. Kad je digao

granje i odvalio kamen, opazio se omot kako se vidi na fotografiji. U omotu kruna je bila zgnječena, razlomljena na 4 komada. Isto je tako bio raskidan na komade jedan srebreni lančić. Veliki srebreni filigranski kordon dobro se sačuvao, samo je s njega iščezla 1 zlatna naušnica sa 6 safira.

Uprava policije odmah je zapisnički predala upravi svetišta i ove predmete. Ali O. upravitelj još nije bio zadovoljan. On se je sjećao nekih predmeta, koje je bio stavio na svetu Sliku, a koji se nijesu pronašli. Tvrdio je, da se ti predmeti nijesu mogli prodati ni baciti, pa da moraju biti negdje sakriveni. Klemenčić je poricao, da ima još bilo što. Ali je kasnije priznao, da još ima, da je u židovskom groblju na Marjanu zakopao veliki zlatni lanac s medaljonom, što je bio na kipu Gospe od Začeća. U 7.30 s. po podne policija ga je po treći put odvela na Marjan, gdje je na označenom mjestu našast i dignut dotični lanac. I to je odmah zapisnički predano upravi svetišta.

Ipak nije sve povraćeno. Još fali oko 10 komada. Klemenčić je rekao, da je sve očiovao; što nije povraćeno, da je sigurno prodao. Istina je, da se zlatari ne sjećaju, koje su dragocjenosti kupili; neke su stvari već pretopili, pa su u naknadu dali druge predmete. Ali, ako uzmemo u obzir, kojih predmeta sa svete Slike nema, a da ti predmeti nijesu mogli biti pretopljeni, jer se mogu lako prodati — onda je jasno, da se ovi predmeti nalaze zakopani na četvrtom, a možda i na petom mjestu. Međutim dalje se nije istraživalo.

7. *Obnova provalne krađe.* — Uprava policije, prije nego je predala Klemenčića državnom sudu, odredila je, da se 1. kolovoza 1934 u Gospinu svetištu rekonstruira provalna krađa, t. j. da Klemenčić sam na licu mjesta pred policijskim činovnicima kaže, kako je izveo krađu. Novine su dan prije javile, da će se obaviti rekonstrukcija provalne krađe sutradan u 10 s. pr. podne. Upravitelj svetišta izrazio je bojazan, da bi masa mogla napasti provalnika, koji se usudio dignuti ruku na svetu Gospinu Sliku i pokrasti Njezine zavjetne darove. Stoga je zamolio Upravu policije, da pošalje za svaki slučaj što jaču policijsku zaštitu. On sam

je, preko večernje pobožnosti, preporučio vjernicima, da se s provalnikom ponašaju što je moguće obzirnije; da mu niko ne reče niti jedne uvrijedljive riječi, nego da mirno gledaju i slušaju; da svak pomisli, da je na njegovu mjestu, pa kako bi želio da se s njim postupa, neka tako i sam postupa s provalnikom. Isto je ponovio neposredno prije nego je policija dovela Klemenčića u crkvu.

Silna masa svijeta skupila se u crkvu i pred crkvu, da vidi provalnika. S mukom se je prolazilo kroz crkvu dok je pokazivao, kako je izveo čin. Da provalnik bude zaštićeniji, O. upravitelj predvodio je komisiju kroz masu u crkvi i kroz to cijelo vrijeme niko nije Klemenčića ne samo krenuo, nego mu nije ni uvrijedljive riječi rekao.

Klemenčić je sve zorno pokazivao, kako je ušao u dvorište, uzeo skale, pilao za više noći gvožđe na prozoru, kako je došao do oltara, skinuo okvir i izveo krađu, pa se opet vratio kroz prozor. Njegov se iskaz slaže u glavnom s onim što je gore rečeno. Jedino je uporno nijekao, da je ko s njim bio. Sve je, kaže, izveo potpuno sam. Razne otiske nogu nije mogao protumačiti, ali je ostao kod tvrdnje, da je provalu sam učinio. Sve je obavio u rukavicama, da ne ostavi za sobom traga. Nevjerojatno je, s kojom je hladnokrvnošću kazivao. Kao da je to učinio neko drugi, a njega se ništa ne tiče!

8. *Ponovno postavljanje zavjetnih darova.* — Vjernici su živo željeli, da vide svetu Sliku svoje Dobre Majke ponovno urešenu s Njezinim zavjetnim darovima. Ali neki su premeti bili jako oštećeni i nijesu se mogli popraviti. Tako su bila ona dva zlatna srca, poklonjena za vrijeme kolere god. 1836, isječena na sitne komadiće. Drugi su bili oštećeni nešto manje, pa ih je uprava svetišta dala zlatarskom majstoru g. Milošu Botti, da ih popravi. Predviđalo se, da će ovi predmeti, osim pozlaćene krune, biti popravljeni kroz 8 dana. Stoga je svečanost postavljanja i otkrivanja zavjetnih darova određena za svršetak devetnice, koja se obavljala u zahvalu nakon povratka zavjetnih darova. Prigoda je bila zgodna, jer je toga dana bila nedjelja i svetkovina Gospe od Snijega.

Za ovaj obred skupilo se mnoštvo vjernika. Okvir sa slikom Gospe od Zdravlja bio je skinut s oltara i postavljen nasred crkve. Kad nikoga nije bilo u crkvi, stavljeni su na svetu Sliku zavjetni darovi koji su našasti. K njima su dodani i neki novi, koji su bili poklonjeni u naknadu za ukradene. Sveta slika ostala je do večernje pobožnosti pokrive-

Čudotvorna slika ponovno nakićena 5. VIII. 1934

na. Kad je, za večernje pobožnosti, O. upravitelj otkrio svetu Sliku, malo je koje oko ostalo, a da nije suzama prosuzilo; rijetko je koji vjernik ostao, a da mu se iz duše nije trgnuo radosni uzdah Predobroj Gospi od Zdravlja — kad je ponovno ugledao Njezinu sliku urešenu zavjetnim darovima, osbito s onim dvima zlatnim krunama. O. upravitelj progovorio je tom prigodom nekoliko riječi, u kojima je istakao veliko milosrđe Božje, što je uslišao zajedničke va-

paje i suze i opću žalost pretvorio u opću radost, davši, da se opet nađu zavjetni darovi Premilostive Gospe od Zdravlja, premda, po ljudsku govreći, nije bilo više nade da će se naći. Zahvalio je najprije Gospodinu Bogu i Njegovoj Presv. Majci na ovoj velikoj milosti; zatim svima vjernicima koji su molili, davali i slušali sv. Mise i obavljali druge žrtve, sa svrhom da se pronađu zavjetni darovi, kao i onima koji su vodili istragu u tu svrhu. Iza toga bili su blagoslovljeni novi darovi, koji su postavljeni na svetu Priliku. Nakon što se je izmolila molitva zahvalnica Gospi od Zdravlja, ispjevala se klečeći prva kitica himne Gospe od Zdravlja. Tad su dva svećenika digla okvir sa svetom Slikom, pri čemu se je ponovio ganutljivi prizor, koji se događa u ovakim prigodama. Tad je naime cijela crkva prihvatila pjevanje Gospine himne s poklicima i uzdasima Predobroj Gospi od Zdravlja, sva su zvona u crkvi zavonila, a bliži vjernici posipali su svetu Sliku cvijećem. Taj ganutljivi prizor potrajao je sve dok su svećenici svetu Sliku položili na oltar. Iza toga svi su jednodušno pjevali »Tebe Boga hvalimo«, a cijeli obred završio je blagoslovom sa Svetotajstvom i ljubljenjem Gospine relikvije. — Isti obred obavio se 8 dana kasnije, t. j. 12. kolovoza, kad se je ponovno postavila na Gospin okvir pozlaćena i popravljena srebrena kruna.

9. *Dobre posljedice.* — Gospodin Bog u mudrosti Svojoj znade i zlo okrenuti na dobro. Prigodom ove svetogrdne krađe tolike su Mu upravljene molbe, vapaji i žrtve, da se pronađu ukradeni zavjetni darovi, da se Njegova neizmjerna dobrota nije mogla na sve to oglušiti. Suviše, jedna osoba, poznata upravi svetišta, učinila je velikodušnu žrtvu: sebe je Bogu prikazala, neka je ponizi kako se Njemu svidi, i neka ona ode u zaborav, samo da se nađu zavjetni darovi i proslavi Njegova Presv. Majka. Razvoj događaja pokazao je, da je Gospodin Bog žrtvu primio. Do malo su se zavjetni darovi pronašli, a Premilostiva Gospa od Zdravlja bila je silno proslavljena.

Slava naše drage Gospe od Zdravlja pokazala se u dvostrukom pogledu. Najprije silno je poraslo Njezino štovanje kod vjernika. U našašću zavjetnih darova svak je vidio prst Božji. Uza sve što je provalnik bio jedan od najluka-

vijih majstora u svom poslu, uza sve što je posao rasprodavanja vrlo spretno organizirao i već nekih 15 dana ovaj posao vršio, i to ne kod jednoga ili dvojice, nego kod šestorice zlatara i urara, kod nekih i više puta, te je bila velika vjerojatnost da će tako kroz kratko vrijeme rasprodati sve dragocjenosti, da se niko ne osjeti — ipak mu se ušlo u trag,

Čudotvorna slika s novim nakitima u okviru

ipak se stalo na kraj ništenju zavjetnih Gospinih darova, i to tačno mjesec dana nakon počinjene provalne krađe. Uslijed toga čudesna moć Premilostive Gospe od Zdravlja silno je otskočila. Mnogi vjernici koji prije toga nijesu osjećali osobite pobožnosti prema Njoj, tad su Joj postali pravo pobožni, a oni koji su i prije bili pobožni, postali su još pobožniji.

S druge strane, za Gospu od Zdravlja pročulo se gotovo po svemu katoličkom svijetu. Možda nije bilo katoličke

novine, ne samo u Jugoslaviji nego na cijelom svijetu, koja nije pisala o provalnoj krađi i o znamenitom otkriću zavjetnih darova. O tom otkriću pisale su novine i nekatoličke, a neke su donosile sliku naše Gospe od Zdravlja sa zavjetnim darovima, koji su bili pokradeni. Jedna osoba iz Ženeve tražila je, preko gradskog župskog ureda u Splitu, sličicu naše »crne« Gospe, kako je u Švicarskoj proglašena i kakova se nalazi u Švicarskoj u Einsiedelnu. Jedan profesor iz Beča došao je u mjesecu kolovozu 1934 osobno s gospođom, da pohodi svetu priliku Gospe od Zdravlja, jer je u bečkim novinama čitao o svetogrđu i pronalasku zavjetnih darova. I on i gospođa dugo su pred svetom Slikom molili i sobom ponijeli nekoliko uspomena na Gospu od Zdravlja i Njezino svetište. Isto tako jedan pjevač iz Augustinerkirche u Beču sa sinom u velike se zanimao za čudotvornu Gospinu priliku. Na svršetku htio je svakako da se pred svetištem fotografira zajedno s O. upraviteljem svetišta. Tako i jedna grupa engleskih turista, vjerom protestanata, koji su u novinama čitali o svetogrđu i našašću zavjetnih darova, mnogo su se zanimali za svetu Gospinu priliku, te ih je jako veselila povijest Njezinih milosti i Njezina svetišta. Osim ovih, došlo je tom prigodom u svetište mnogo drugih stranaca, iz Austrije, Njemačke, Čehoslovačke, Engleske i Francuske, koji su ili pred čudotvornom Slikom molili ili su se dali uputiti u Njezinu povijest. Gđca. Annie G. Houten iz Irske, Malin Head, pisala je O. upravitelju svetišta 15. XII. 1934, da je čitala o čudotvornom liku naše Gospe od Zdravlja (Our Lady Madonna of Health), pa vruće moli, da Joj preporuči njezina teško bolesna brata, neka ga ozdravi, jer da je liječnik izjavio, ako se podloži operaciji, da bi moglo biti sudbonosno. [71] Iz ovoga je jasno, kako je Gospodin Bog silno proslavio našu dragu Gospu od Zdravlja i kako je ono strašno svetogrđe obratio u Njezinu veliku slavu.

Pripomenuti nam je, da su u nekim stranim listovima, ovom prigodom, izašle netačne, pače vrlo fantastične potankosti o otkriću provalnika i našašću zavjetnih Gospinih darova. [72]

---

[71] »Gospa od Zdravlja« 1934, 100 sl.; 1935, 10 sl.

[72] Josip Fattinger u svom lijepom djelu »*Der Katechät erzählt*«, sv. 2.

10. *Klemenčić pred sudom.* — Uprava policije, nakon obnove zločina, predala je Ivana Klemenčića sudu. Državni tužitelj podigao je protiv njega tužbu. Rasprava je vođena pred senatom okružnog suda u Splitu. S Klemenčićem je bilo tuženo 6 splitskih zlatara i urara, koji su u njega kupovali Gospino zlato. Klemenčića je branio po službi odvjetnik Dr. Ignjat Pavković, a zlatare i urare odvjetnici Dr. Rudolf Pederin, Dr. Ivan Majstrović i Dr. Mirko Stipčević. Rasprava je trajala čitav dan do kasno u veče. Zlatari i urari riješeni su krivnje, a Klemenčić je osuđen na 5 godina robije i 5 godina gubitka časnih prava.

Državni tužitelj nije se zadovoljio s ovom presudom. On je bio mišljenja, da je kazna malena za onakav zločin, pa je prizvao na viši sud. Prizivni sud u Splitu uvažio je

---

Innkreis 1935, str. 356 pod naslovom »Der Schmuck der »Schwarzen Mutter Gottes« von Spalato (Dalmatien)«, donosi slijedeće: Početkom kolovoza god. 1934 mnogi su listovi donijeli ovu vijest:

»U noći prema 27. srpnja lupeži su u franjevačkoj crkvi u Splitu glasoviti lik Crne Majke Božje, koji je cilj mnogih hodočašća, ukrali Njezin dragocjeni nakit i krunu narešenu dragim kamenjem. Uza sve revno nastojanje nije se moglo ući u trag crkvenim lupežima.

Na 30. srpnja u noći navilo se nad Jesenice kraj Splita jako nevrijeme. Brojne munje sijevale su iz oblaka, ali nijesu palile. Ipak zadnja pogodi kuću seljaka Peloja, čiji se slamnati krov odmah zapalio.

Vatrogasci, koji su požar brzo pogasili, ušavši u kuću našli su na podu duboko onesviještena seljaka, suprugu mu i zeta Klemenčića. Jedan dio pokućstva bio je uništen, a kad se je meo neki spremnjak, vidjela se u zidu jedna udubina, u kojoj je bio ujednom također razmrskanom sanduku nakit i kruna Crne Majke Božje.

U splitskoj bolnici oba muža, došavši opet k svijesti, priznala su krađu počinjenu u crkvi. Kuću crkvenih lupeža u Jesenicama sada traže mnogobrojni susjedi, koji hoće da vide mjesto, gdje su zločinci na čudan način otkriveni.«

Jedan liberalni list u Argentini, čije nam ime nijesu saopćili, donio je u broju od 13 kolovoza 1934 istu vijest o gromu, koji bi otkrio lupeže i ukradene nakite; ali nešto drukčije. On naime pod naslovom: »Un rayo ayuda a descubrir un robo de joyas« piše:

SPLIT (Sudeslavia) 13 (U. P.) — Un rayo revelô por obra de milagros el sitio en que estaban ocultas algunas preciosas joyas votivas y otros objetos de valor que hace poco fueron robados de la iglesia franciscana de aquî. El rayo prendiô fuego a una cabana en la qual habîa unos campesinos, quienes quedaron inconscientes y dejô en descubierto un ajugero en una de las paredes, en el cual estaban los objetos robados«.

priziv, jer da u prvostepenoj presudi »nije uzeta u obzir naročita opasnost optuženika za društveni poredak zbog njegove zločinačke naklonosti, koja proizlazi iz lukavosti i priprema pri izvršenju djela, iz potpune bezobzirnosti na posvećeno mjesto i posvećene predmete, te iz ranijeg optuženikova života«. Stoga mu je 9. studenoga 1934 kaznu robije od 5 godina povisio na 10 godina, a kaznu gubitka časnih prava od 5 godina na doživotan gubitak časnih prava. [73]

[73] »Gospa od Zdravlja« 1934, 150, 177.

Poglavlje 12

Zavjetno Svetište Gospe od Zdravlja[1]

1. Najnoviji nacrt i dozvola gradnje

Kad je svršetkom studenoga god. 1934 promijenjeno staro i izabrano novo starešinstvo samostana i svetišta Gospe od Zdravlja, po Splitu se počeo širiti glas, da se zavjetno svetište neće graditi. Gradnja novog svetišta, prema usvojenom nacrtu, doduše nije mogla početi, jer nije dobivena građevna dozvola i jer se nije moglo raspolagati s potrebitom svotom novca, koga Gospodarska štedionica u Splitu, kod koje je bio položen, uslijed opće novčane krize, nije mgla povratiti. No ipak, da bi s jedne strane stala na put glasinama, a s druge strane da bi se učinilo ono što je moguće, pozvala je stara uprava arh. Horvata i povjerila mu, da izradi novi nacrt svetišta u obliku križa. Prema ovom nacrtu donji dio crkve imao je ostati, samo bi dobio novo pročelje kao u prvom nacrtu: s okruglim stupovima i kipovima Majke Božje s grupom bolesnika i dvaju Svetaca. U prezbiteriju ili kod velikog oltara proširio bi se s desne i s lijeve strane, a produljio u apsidi, t. j. iza velikog oltara, Pobočno krilo proširene crkve do nove ulice, koja se je imala otvoriti, također je moralo dobiti stupove kao na pročelju. Uz donji dio predviđena je mogućnost da se crkva proširi na tri lađe.

Ovaj nacrt s jedne strane mnogo je bio jeftiniji, a s druge strane mogao se izvađati na periode. Dobar dio mogao se već izvesti sa svotom, s kojom je raspolagala uprava svetišta. Kad je O. upravitelj, prije svog odlaska, ovu stvar saopćio vjernicima, umirili su se i glasine su prestale.

---

[1] Događaji u ovom poglavlju doneseni su dijelom prema »Kronici Franjev. Samostana Čud. Gospe od Zdravlja Split-Dobri od god. 1933 unaprijed«, a dijelom prema drugim listovima. U ostalom ti su događaji potpuno savremeni.

Nova uprava samostana bila je sporazumna s ovim nacrtom i već na svojoj prvoj sjednici, 8. I. 1935, zaključila, da se stara crkva ima proširiti, jer narod traži da se crkva gradi. Na 17 slijedećeg mjeseca veljače arh. Horvat bio je na sastanku s upravom samostana, te je određeno da se konačno redigira nacrt nove crkve, i to u obliku križa. Odlu-

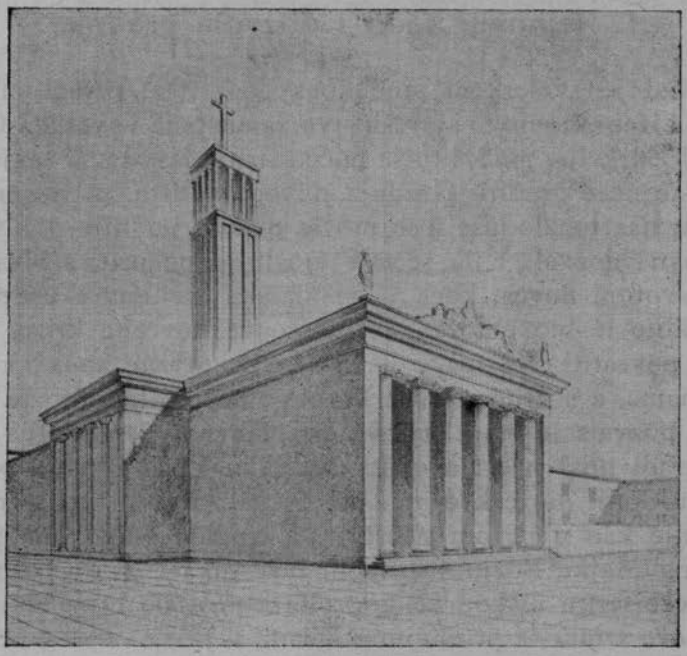

Drugi nacrt arh. L. Horvata

čeno je, da se najprije izgradi krak križa do samostana i apsida, donji dio kad se bude mogao predignuti novac sa Štedionice, a krak do nove ulice kad bude moguće. Kad je arh. Horvat sve izradio, upravitelj svetišta O. Karlo Nola predao je, 16. V. 1935, općini molbu s nacrtima za građevnu dozvolu. Šest dana kasnije, t. j. 22. svibnja održano je naličje za gradnju. Gradnji se je protivio samo jedan susjed, iz bojazni da bi morao ustupiti jedan dio svoga zemljišta, koji bi, po novom građevinskom zakonu, bio potrebit za prostor oko crkve. Na 24 svibnja općina je zatražila ispravak nacrta, pa je arh. Horvat izradio potpuno novi nert, također u ob-

liku križa. Ovaj nacrt općinsko je upraviteljstvo odobrilo, i to je upravi samostana sapoćilo 24. VI. 1935.

Molba za građevnu dozvolu proslijeđena je Ministarstvu građevina. Naišlo se na stanovite poteškoće, koje su bile uzrokom da je stvar nešto zapela. Poteškoće su, međutim, odalečene i — zahvaleći brižnom nastojanju O. Paškala Prelaja, Franjevca iz Albanije, bivšeg narodnog poslanika u Podgorici i župnika u Grudama u Crnoj Gori — konačno je odobren nacrt i dobivena građevna dozvola 4. IX. 1935. O.

Posljednji nacrt arh. L. Horvata

Prelaj tu je radosnu vijest istog dana brzojavno saopćio upravi svetišta, a odobrenje sobom ponio iz Beograda, da prije dođe. Uprava je na tu radosnu vijest odmah naredila da slave zvona. U veče su ispjevane Gospine Litanije, a sutra jutrom svečana Misa u zahvalu Majci Božjoj za ovu milost, koja se je očekivala čitavih 5 godina!

Kasnije je i taj nacrt izmijenjen i izrađen mnogo jednostavniji. Crkva, prema ovom najnovijem nacrtu, ima oblik pačetvorine. Duga će biti 36 m., široka 22, a visoka 12½. Na pročelju ostaje 6 stupova, ali četverouglastih, od velikih blokova kamenja, bez kapitela. Iznutra će biti također stupovi, od betona i bez kapitela. Ova izmjena učinjena je da se

smanje troškovi. I ovu izmjenu odobrilo Ministarstvo građevina, ali se moralo ponovno platiti takse D 6.200, dok je za odobrenje prvog nacrta plaćena taksa od D 8.750. Za građevnu dozvolu nije se platila nikakva taksa, jer je bivša uprava dobila oproštenje od te takse na temelju Zakona o taksama, čl. 5, st. 4.

2. Pripravni radovi

Čim je stigla vijest o građevnoj dozvoli, uprava je pozvala poduzetnike, koji bi bili voljni najtecati se, da bi dali svoje ponude. Natječaj je trajao do 31. listopada god. 1935. Prijavilo se više natjecatelja, kao Ivanišević-Krstulović, Šperac-Mraasović, Šakić, Mitrović, Duplančić i Frank.

Ponude natjecatelja bile su različite. Gledom na sam kamen Antun Frank ponudio je kamen iz kamenoloma Ilijića u Sutivanu na Braču, uz najpovoljniju cijenu od D 90 za 1 m^2 pročelja postavno gradilište. Stoga je uprava prihvatila njegovu ponudu za kamen. Njemu se je kasnije pridružio g. Venceslav Štambuk iz Selaca s kamenom iz kamenoloma Kamenprag u Selcima na Braču. Drugi natjecatelji nijesu imali stalne cijene za kamen. Stoga je uprava odlučila da rastavi ponudu kamena od ponude za ostali dio rađe. Kamen će nabaviti na svoju ruku kod rečene firme, a poduzetnici neka dadu ponudu za ostalo. Tako je došlo do ponovnog natječaja.

Za ovaj natječaj svi su natjecatelji ponešto snizili svoje ponude. Na sjednici redovničke obitelji sutradan po Božiću, t. j. 26. XII. 1935, kojoj je prisustvovao provincijal Mp. O. Dr. Stanko Petrov i eksprovincijal i gvardijan makarskog samostana Mp. O. Ante Cikojević, zaključeno je, da se gradnja povjeri ovlaštenom graditelju Ljubomiru Mirku Tudoru i poduzetniku Marinu Duplančiću, Njihova ponuda za kopanje temelja, zidarske, limarske, stolarske, staklarske i klesarske radnje, za armirani beton, izolaciju i električni namještaj iznosila je nešto preko 900.000 dinara.

G. Venceslav Štambuk već je 6. prosinca 1935, prije nego je ušao u društvo s g. Frankom, poklonio upravi svetišta 10 velikih kamena. To je bio prvi poklon kamenja za novo svetište. Preko firme Bettizza u Splitu, uprava je nabavila,

28. XII. 1935, cementa iz tvornice Sv. Kaja — Sućurac 25 vagona.

Poduzetnici kamena Frank i drugovi odmah su počeli dovažati neobrađen kamen, te su već 9. I. 1936 istovarili jednu količinu na mjestu, gdje se je imao podignuti novi hram. Sutradan su njihovi ljudi počeli na gradilištu izrađivati kamen.

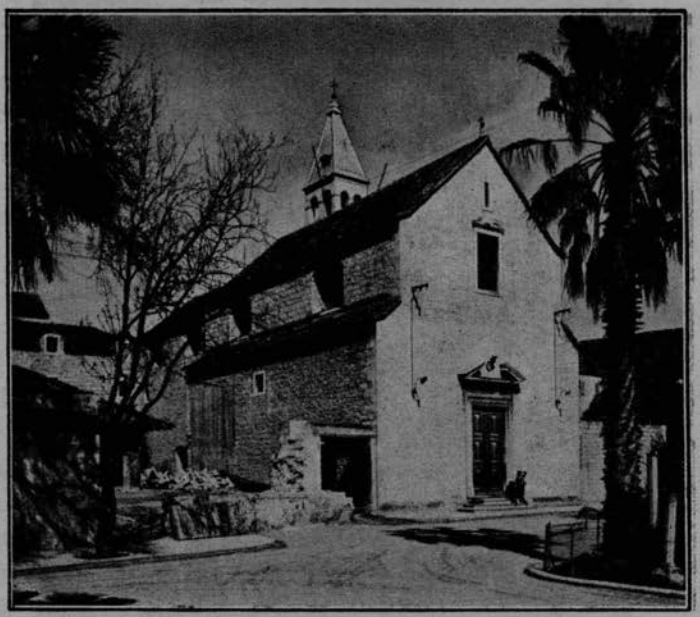

Mjesto, gdje se je imao podignuti zavjetni hram

Da bi vjernici sudjelovali u nabavi kamenja, uprava svetišta sada je uvela tri vrste kamena: blokove za stupove na pročelju u veličini 100×80×80, ugaono kamenje u veličini 90×40×60 i obične klesance za zid u veličini 40×60. Za blokove je odredila cijenu D 1000, za ugaono kamenje D 200, a ostalo kamenje po D 20. Onima koji bi pribavili jedan blok, odnosno koji bi poklonili D 1000 za jedan blok obećala je, da će im na dotičnom bloku biti ime urezano zlatnim slovima; onima koji bi za jedan ugaoni kamen poklonili D 200, ime će biti urezano na zajedničkoj mramornoj ploči. Imena trećih jednako kao i prvih i drugih bit će oglašena u listu

»Gospe Sinjske«. Svi će pak biti dionici molitava i sv. Misâ u svetištu.

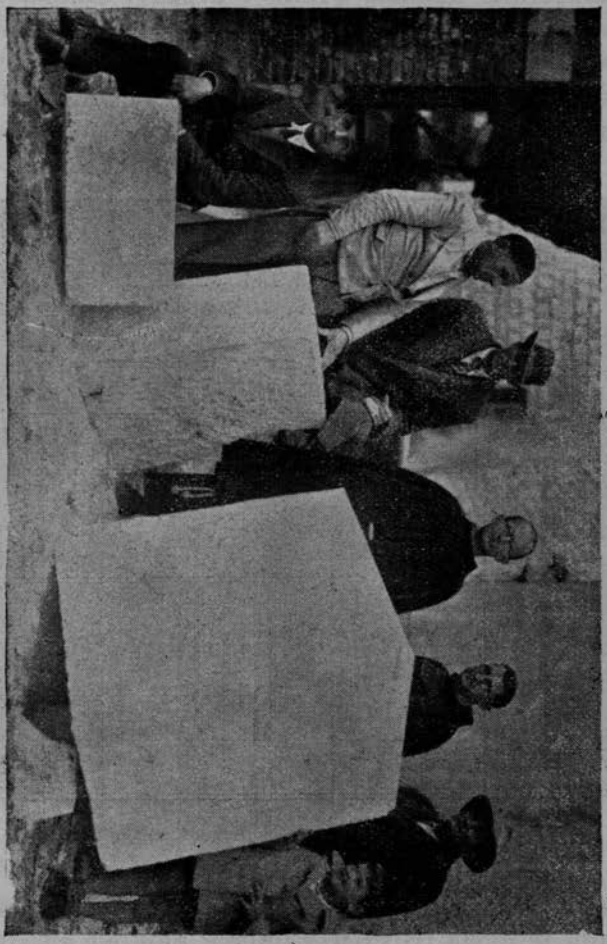

Razne veličine kamenja

3. Rušenje starog svetišta i prenos Gospine slike

Na Blagovijest, 25. III. 1936, obavljen je blagoslov rada oko podizanja novog zavjetnog svetišta. Obred je obavljen na gradilištu, t. j. na mjestu, gdje se je imalo podignuti novo zavjetno svetište, tačno u podne. O. Leonard Bajić održao je govor o potrebi podizanja crkve, s vjerskoga i socijalnoga stanovišta. Upravitelj svetišta O. Karlo Nola u dru-

štvu s O. Vjekoslavom Mrđenom i Drom. Vladimirom Bilobrkom, župnikom-dekanom u Varošu-Šibenik, izmolio je odnosne molitve. Zatim je prvi udario mašklinom o tlo, gdje su se imali kopati temelji. Obredu je prisustvovalo mnogo svijeta, koji se veselio, što počinje rad.

Sredinom, t. j. 14. travnja počeli su se rušiti oltari dosadašnjeg svetišta. Ovaj rad izveo je klesar Ante Frank sa svojim radnicima. Najprije je počeo da diže oltar sv. O. Franje, koji se nalazio pri ulazu u crkvu s lijeve strane. Pri skidanju Svečeve slike opazila se je preko nekog starog ukrasa napisana godina 1838. To je ona godina, kad je O. Ante Jukić, za svoga drugog gvardijanstva, podigao novi oltar na čast sv. O. Franje, pa je i Svečeva slika, koju je god. 1779 poklonio O. Jeronim Kojić, budući da je bila manja od novog oltara, nadostavljena. Kad se je počeo rušiti oltar, svi koji su bili prisutni u crkvi počeli su plakati. Gđa. Anđa Kovačević, koja je tu bila, rekla je, da u tu lijepu crkvu dolazi već 50 godina i da su s njom vezane njezine najljepše uspomene.

Istog dana porušen je oltar sv. Ante. Na njemu se je opažao s desne strane uklesan neki nečitljivi natpis, lađa u relijefu i godina 1630. Na 23. IV. dignute su orgulje i smještene u samostan. Istog dana počeo se preudesivati Dom Gospe od Zdravlja u privremenu kapelu. Na pozornicu su stavljena 3 oltarića: u sredini za Svetotajstvo i sliku Gospe od Zdravlja, s desne strane za sliku sv. Ante, s lijeve za sliku sv. Terezije M. I. Posljednjeg dana mjeseca travnja zadnju konventualnu Misu u starom svetištu rekao je O. Josip Tomaš, a O. Vjekoslav Mrđen podijelio je zadnju pričest. Nakon Mise počeo je majstor Ante Frank da ruši oltar sv. Paškala. Iz crkve su dignuti kipovi Gospe od Začeća i sv. Josipa kao i slike Križnog Puta, Gospe Lurdske, Gospe Sinjske i sv. Terezije M. I.

U veče posljednjeg dana u 6.30 s. bio je svečani prenos čudotvorne Gospine slike u Dom ili kapelu Gospe od Zdravlja. Budući da te večeri počinje svibanjska pobožnost, najprije se je izmolila krunica pred Gospinom slikom, koja je prije bila skinuta s oltara i postavljena nasred crkve. Zatim je provincijal Dr. O. S. Petrov izrekao prigodni govor o grad-

nji nove crkve i prenosu svete Slike u Njezino drugo, privremeno prebivalište. Crkva je bila prepuna vjernika, kojih je mnoštvo stalo vani, a možda nijedno oko nije ostalo, a da se nije suzama nakvasilo. Dva svećenika s Dobroga i dva bogoslova s Poljuda digli su svetu Sliku na ramena i nosili je u svečanoj procesiji, kroz gusti špalir vjernika, u Dom Gospe od Zdravlja. Kroz to vrijeme slavila su zvona na crkvi, vjernici pjevali himnu Gospe od Zdravlja i posipali svetu Sliku cvijećem. Čas je bio izvanredno potresan, jer su mnogi vjernici glasno plakali, pomišljajući, da njihova Zaštitnica i Pomoćnica gubi svetište, u kom ih je bezbroj puta utješila i u pomoć im pritekla. Sveta je slika stavljena na novo prijestolje, pa je nastavljena pobožnost mjeseca svibnja. Ovaj ganutljivi obred završio je svečanim blagoslovom sa Svetotajstvom, pa je cijela crkva pjevala Gospinu pjesmu »Čuj vruću molbu puka svog«.

U subotu, 2. svibnja u 1 sat po podne počeo se rušiti oltar Gospe od Zdravlja. Kad je dignut vršak oltara, majstor Ante Frank opazio je s lijeve strane napisano olovkom: 2. V. 1900, a s desne strane ime graditelja: Barišković. To je nadnevak, kad je majstor Josip Barišković dovršio oltar Gospe od Zdravlja. Čudan slučaj! Tačno 36 godina kasnije, t. j. istoga mjeseca i dana kad je dovršen, počeo se rušiti, da se opet kasnije podigne u novom svetištu! Dva dana kasnije počeo se dizati crkveni pod, ispod koga su našasta 3 groba s mrtvačkim kostima, a u četvrtom voda. Veliki oltar počeo se rušiti 6. svibnja. Najprije je dignut kip sv. Tome Apostola, pa dva dana kasnije kip sv. Silvestra Pape. Su-i drugi kip skinuli su s mukom, jer su bili jako utvrđeni. Sutradan je bio porušen čitav veliki oltar, 12. svibnja gornji i donji kor iza velikog oltara. Sutradan su počeli skidati krov s crkve, a 15. svibnja rušiti zidove crkve. Rušenje zidova izazvalo je mnogo bolnih uzdaha i jednakih upita: hoće li nova crkva biti lijepa kao stara? Na svakoga je pravio mučan utisak pogled na crkvu u ruševinama, a mnogi je nijesu htjeli gledati, da im ne dođe zlo. Zidovi su se rušili s teškom mukom, jer su bili veoma čvrsto građeni. Natpis nad velikim vratima dignut je 10. lipnja. Istog dana dignuti su i pragovi s velikih vrata. Rušenje pročelja ubrzalo se, da bi se

mogli staviti temelji za pročelje nove crkve. Kad je porušeno pročelje, izvađeno je iz temelja ogromno kamenje, na komu je pročelje počivalo. Pri iskopavanju temelja graditelji Tudor-Duplančić, oba iz Splita, prepoznali su u temeljima kamenje iz raznih krajeva Splita: iz Glavičina, sa Meja, sa Spinuta, ispod Gripa itd. Kad je iskopano kamenje pročelja, porušena je kuća iza crkve, koja je u početku služila za tkaonicu redovničke robe, kasnije za stan naših klerika dok su učili u biskupskom sjemeništu.

Staro svetište gotovo sasvim porušeno

4. Podizanje zavjetnog svetišta

Nakon što je 25. ožujka obavljen blagoslov rada oko podizanja zavjetnog svetišta naše drage Gospe od Zdravlja, odmah su se počeli kopati temelji na slobodnom gradilištu. Novo svetište imalo se je podignuti na mjestu staroga i pokraj njega. Budući da je sav taj prostor podvodan, to je s jedne strane voda otežčavala rad, a s druge strane trebalo je postaviti veoma jake temelje, na kojima će počivati novo svetište.

Na gradilištu kao i gotovo po cijelom Dobromu voda je već na $1^1/_2$ m. ispod površine. Graditelji su kopali preko tri metra, da dođu do tupine, t. j. do tvrdog tla. Iskopali su

uzduž 10, a poprijeko 10 velikih rupa. U te rupe stavljene se debele betonske grede 3.20 m. visoke, unakrst međusobno vezane, da na njima počivaju zidovi novog svetišta.

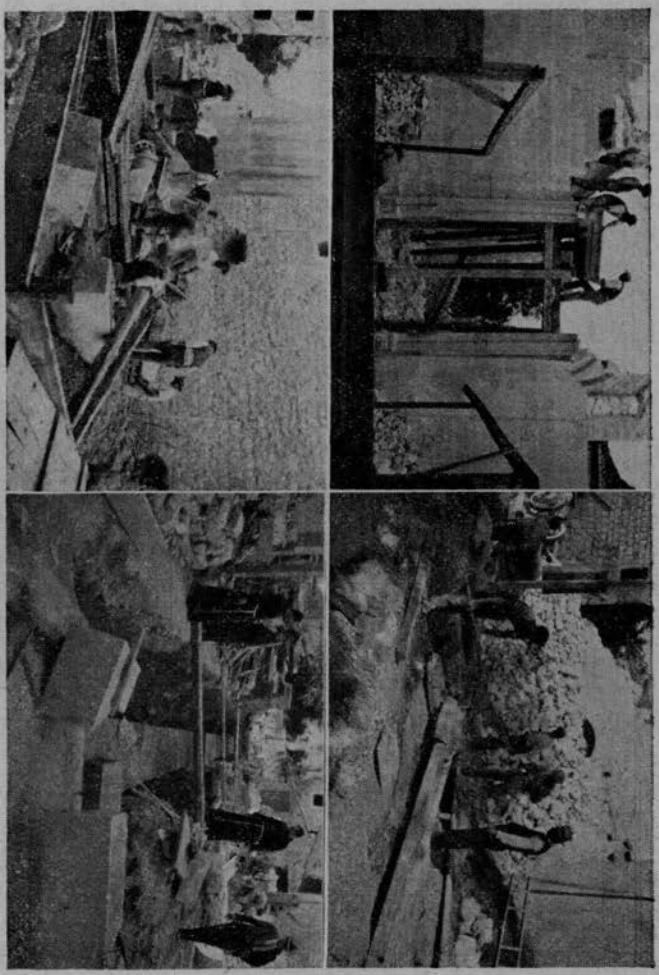

Rušenje starog svetišta i radovi oko temelja novog svetišta

Betonski temelji na pročelju prolaze kraj temeljnog kamena, koji je bio blagoslovljen i postavljen na blagdan Gospe od Zdravlja, 21. XI. 1931. Ovaj temeljni kamen nalazi se sada s desne strane pri ulazu u crkvu, i to u širinu između prvoga vanjskoga stupa i zida crkve. Na 8. VII. 1936 izvađena je iz temeljnog kamena Spomenica, koja je onom prigodom

bila u nj stavljena. Budući da je u Spomenici naznačeno, da se novo opće narodno i zavjetno svetište čudotvorne Gospe od Zdravlja podiže prema nacrtu ing. Silvija Sponze, a rad se po tom nacrtu na žalost nije mogao nastaviti — jer

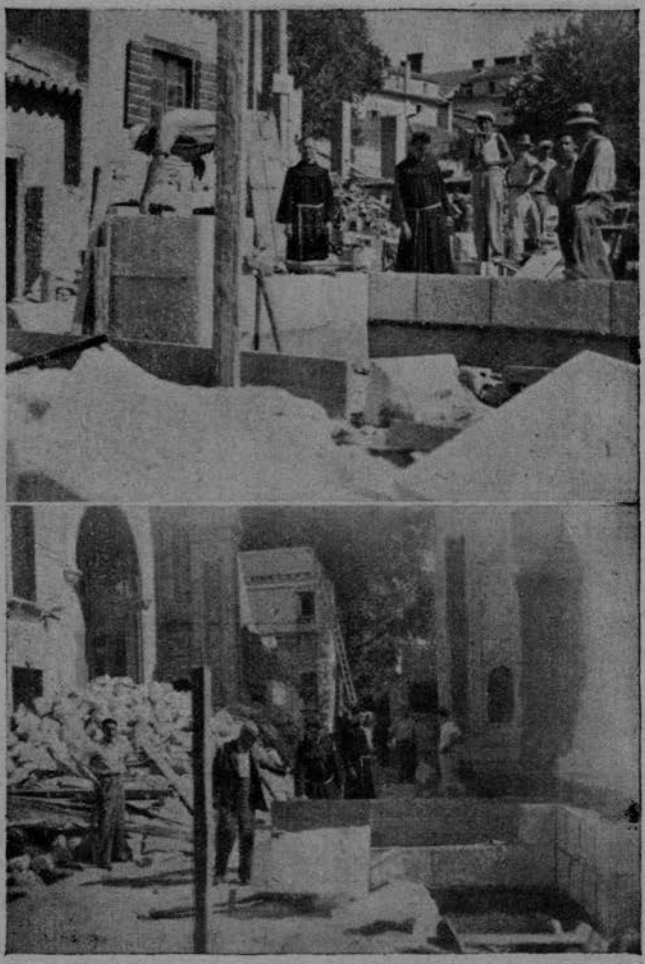

Početak podizanja zidova

nije bio odobren od strane uresnog povjerenstva i općinskog tehničkog otsjeka — to je sada s druge strane Spomenice naznačeno, da se svetište podiže prema nacrtu arh. L. Horvata. Ovu primjedbu potpisali su: provincijal Dr. O.

Stanko Petrov, kustod Dr. O. Petar Grabić, definitori: O. Leonard Bajić, O. Frano Klarić, O. Ante Antić i O. Karlo Nola, zatim prokurator provincije O. Josip Tomaš, poduzetnici Ljubomir Mirko Tudor i Marin Duplančić,

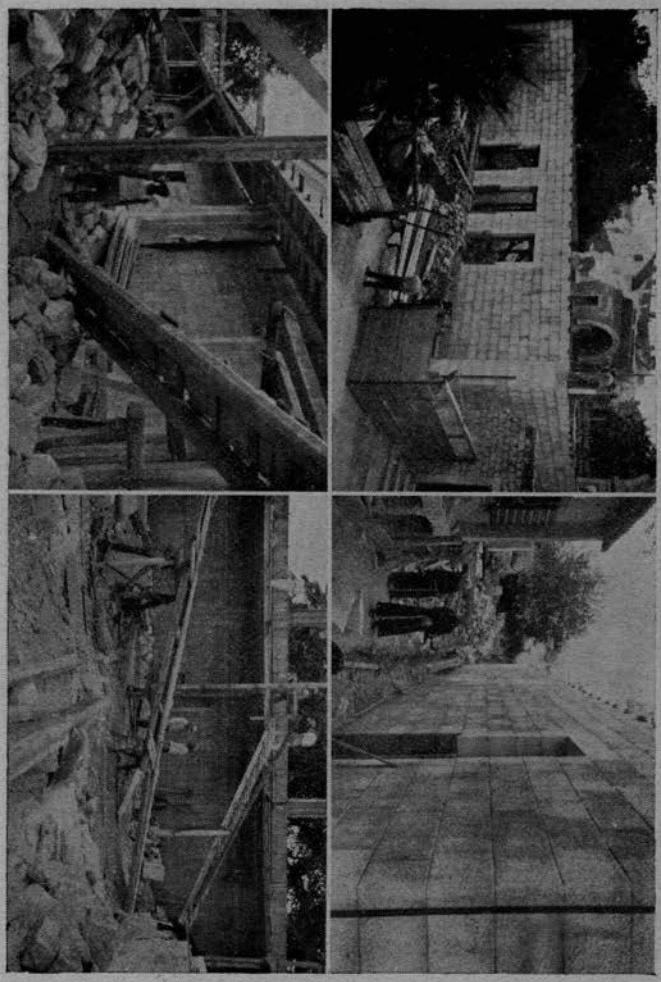

Podizanje zidova izvana i iznutra

suviše g. Josip Jelaska i sin mu ing. Ante Jelaska. Spomenica je stavljena u gvozdeni valjak, koji je gosp. Jelaska zatvorio s obe strane, i položena u udubinu temeljnog kamena, s gornje strane. Tad je udubina zalivena cementom.

Do 9. srpnja bili su gotovi temelji s tri strane: na pročelju, iza velikog oltara i sa strane komande mjesta ili nove

ulice, koja se ima napraviti. Sutradan počelo se stavljati pročelno kamenje, i to na pročelju i sa strane komande mjesta. Do Velike Gospe već su bila stavljena dva reda kamenja novog zida. Na 22 rujna počeli su radovi oko podizanja betonskih stupova unutar crkve, a 24. rujna u 5 s.

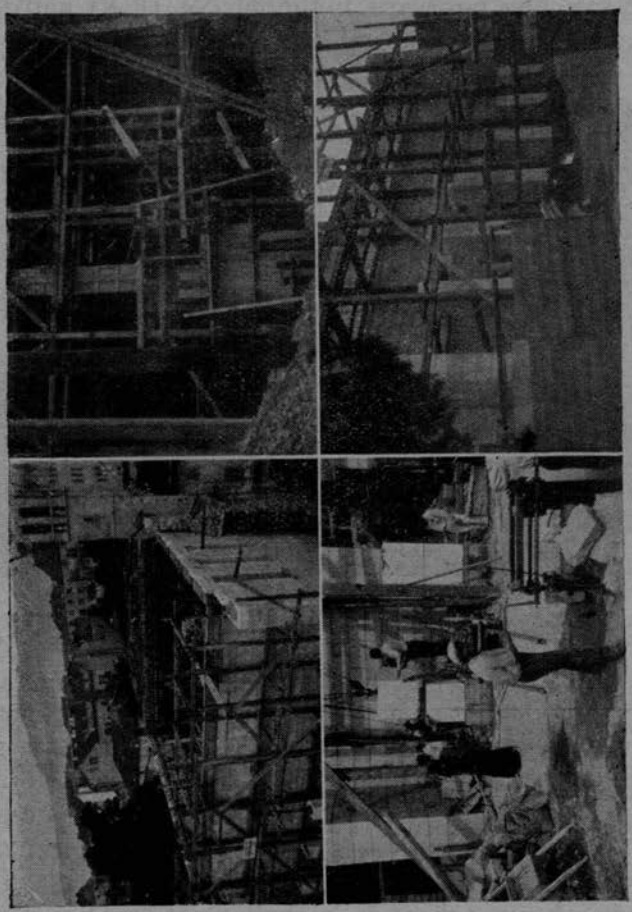

Postavljanje stupova izvana i iznutra

po podne postavljen je prvi blok vanjskih stupova. To je onaj zadnji na lijevu ruku pri ulazu u crkvu. Sutradan su se počeli salivati betonski stupovi u crkvi, te su postavljena još 4 bloka na vanjskim stupovima. Do 10. studenoga bilo je gotovo svih 6 vanjskih stupova, svaki od 12 velikih blokova, usve 72 bloka.

U isto vrijeme drugi su radnici radili iznutra. Postepeno su se dizali zidovi i napravljao kor na pročelju iznutra. Salivali su se betonski stupovi i uređivalo podnožje za veliki oltar. Na 26. XI. zidovi su bili dogotovljeni, jer je tog dana bilo postavljeno završno kamenje. Već 13. XI. bila je stavljena nad korom velika betonska ploča, a sutradan sva je crkva bila pokrvena betonom. Na 11. XI, kad su bili gotovi svi vanjski stupovi od blokova, postavljen je prvi o-

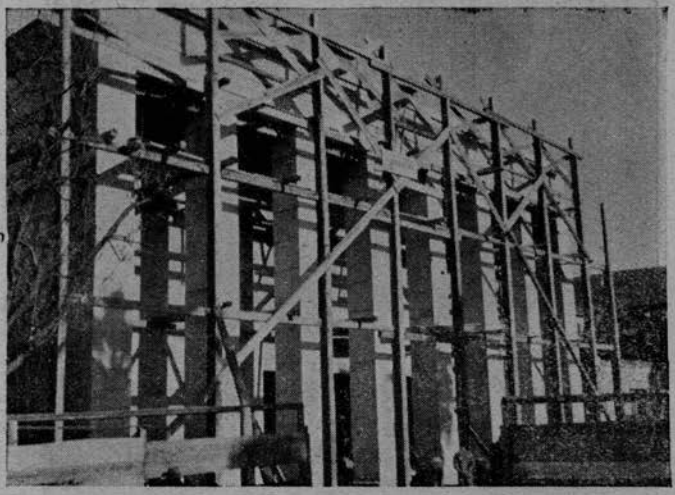

Pročelje svetišta u izgradnji

gromni arhitrav ili greda na prvi stup s lijeve strane, teška oko 3000 kg. Na 17. XI. počeo se pokrivati atrij između vanjskih stupova i crkve, a 20. XI. već je bila stavljena i posljednja greda, te je bio pokriven sav atrij. Od 23--25 studenoga uređen je kanal kroz crkvu, i to s desne strane između stupova i zida do samostana. Kanal prolazi od vrha crkve do dna, a izlazi ispod desnih vrata pri ulazu u crkvu. Voda s krova salazit će, razvedena malim kanalima, ispod poda crkve u veliki kanal. Zadnjeg dana studenoga počeo se krov crkve pokrivati salonitom, što je nastavljeno slijedećih dana.

Trećega dana mjeseca studenoga stavljena je betonska greda pred velikim oltarom, gdje će biti ograda koja će dijeliti prezbiterij od ostalog dijela crkve ili balaustra. Sutra-

dan se je betoniralo podnožje za veliki oltar kao i za prvi oltar s lijeve strane. Ružno vrijeme ometalo je nastavak rada. Na 11 prosinca počeo se je pod crkve nabijati kamenjem, da bi se mogao betonirati. Prije toga stavljene su u jedan grob, odnosno ostavljene su kosti našaste u grobovima ispod poda, a u posebnu udubinu postavljen je sarkofag O. Josipa Kukavice-Vujavića, koji je preminuo 29. X. 1822 i bio položen u posebni sarkofag kraj malih vrata dosadašnje crkve izvana. Taj se sarkofag sad nalazi u srednjoj ladi, malo na lijevu stranu prema četvrtom stupu odozgor. Znamenito je, da su radnici, čim su počeli kopati zemlju ispod ovog sarkofaga, nekoliko centimetara od površine našli ljudski kostur. Nepoznati pokojnik bio je ukopan licem prema dolje. Njegove kosti skupljene su i pokopane kraj sarkofaga.

Od 19—23 prosinca bio je betoniran pod crkve i sva crkva iznutra potpuno očišćena, pa je samostanski starešina O. Karlo Nola priredio radnicima počasnu večeru. Na 22 prosinca bio je pokriven staklenim pločama izdignuti prostor povrh velikog oltara. Na 28 prosinca počelo se fugavati pročelje, t. j. cementom zalivati prostor između kamenja. Rad se je nastavio prvom polovicom siječnja 1936, samo ga je ometalo slabo vrijeme. Na 19 siječnja počelo je žbukanje ili podmazivanje crkve iznutra, i to najprije na stropu iznad kora. Istog dana održana je komisija sa strane općine glede natpisa, koji će se staviti na pročelje crkve: GOSPI OD ZDRAVLJA. Komisija je taj natpis odobrila, pa su ga sutradan radnici klesara Ante Franka počeli uklesavati. Podmazivanje crkvenog stropa svršilo je 23. siječnja, a 29. svršilo je fugavanje crkve izvana. Na 27 siječnja počeli su se kopati temelji nove sakristije, a sutradan stavljati gvozdeni okviri za stakla na prozorima. Slijedećeg dana, t. j. 29. siječnja, počela su se urezavati imena t. zv. hiljadara, t. j. onih koji su za svetište, odnosno za 1 blok na pročelnim stupovima poklonili po 1000 dinara. Na 8 veljače elektrotehničar Josip Perić počeo je stavljati električni namještaj, a na dan Gospe Lurdske, t. j. 11. veljače, počela su se stavljati stakla na prozore, te su bila sva stavljena već 12. veljače u veče. Istoga dana, t. j. 12. veljače počela se je crkva drugi put podmazivati iznutra, a 16. veljače nastavljen je rad oko nove sa-

kristije. Sutradan su bile izrađivane kamene ploče za veliki oltar, pa se do svršetka mjeseca nastavilo podmazivanjem zidova, što je išlo sporo, jer se je, radi hladnog vremena, podmazak slabo sušio. Na 1. ožujka stavljene su betonske grede nad novom sakristijom za kor redovnikâ. Sutradan

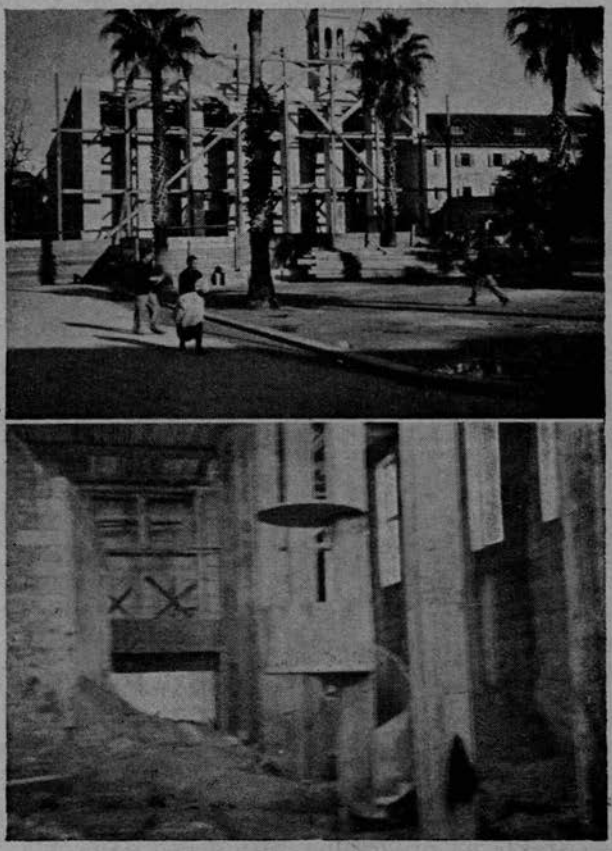

Izgrađivanje izvana i iznutra

se je betonirala postava za stepenice pred crkvom i dograđivala nova sakristija. 5. ožujka počele su se stavljati mramorne stepenice z veliki oltar i bile su gotove zajedno s podnožjem 9. ožujka. Na 6 ožujka počela su se uklesavati na mramornim pločama imena onih koji su za novo svetište ili za 1 ugaoni kamen poklonili po 200 dinara.

Na 11 ožujka počeo se utvrđivati zvonik s prednje strane: ono što je bilo srušeno sa starom crkvom. U isto vrijeme gradio se uz zvonik novi kosi zid, da mu bude kao potporanj. To mu je dalo i ljepši izgled. To je učinjeno, jer se za sada, radi pomanjkanja sredstava nije mislilo na gradnju zvonika. Kao podnožje oltara stavljene su sa strana 3 velike kamene ploče, a sprijeda je ostalo otvoreno. Na te ploče postavljena je četvrta, koja sačinjava menzu. Poviše

Pokrivanje svetišta. Prostor otvoren: nad velikim oltarom

menze odzada su položene 2 manje stepenice za svijeće, cvijeće i druge nakite oltara. Istoga dana nastavljen je rad oko nove sakristije, a uzidane su u zid kraj veliikh vrata i 2 mramorne ploče s imenima darovatelja od 200 dinara. Sutradan su stavljene 2 stepenice pred crkvom od jednog kraja do drugoga, a 2 dana kasnije počeo se popločavati prostor atrija: između stupova i zida crkve.

Na 16 ožujka klesari majstora Ante Franke počeli su postavljati u novoj crkvi stari Gospin oltar, a bio je potpuno postavljen 27. ožujka. Na 18 ožujka postavljen je ravni betonski krov nad novom sakristijom. Dva dana kasnije počeo se rušiti stari zid dvorišta pred samostanom. Taj je zid bio u pravcu dosadašnje crsve. Pošto je nova crkva od strane dvorišta ušla malo unutra, to se je i zid morao u

tom pravcu popraviti. Na 25 ožujka, Veliki Četvrtak, u 2 s. po podne bio je postavljen na pročelju crkve — gdje je po prvom nacrtu imao doći lik Majke Božje s Djetićem Isusom u naručaju i nekoliko bolesnika oko njih — veliki križ od bijeloga čelika svijetlo-bijele boje. Križ je iznutra šupalj. Da bude čvrst protiv vjetra, utvrđen je iznutra armiranim betonom. Križ je izradio u svojoj radioni i poklonio g. Josip Jelaska i sin mu ing. Ante Jelaska. Izrađen je prema nacrtu arh. L. Horvata.

Zadnjeg dana ožujka g. Ante Frank počeo je stavljati oltar sv. Josipa. Donji dio ovog oltara učinjen je od mramornog podnožja velikog oltara u dosadašnjoj crkvi. Gornji dio izradio je majstor Ante Frank u stilu Gospina oltara. U crkvi je položen s protivne strane Gospina oltara. Oltar je podignut troškom naše provincije, pa je na njemu provincijal Dr. O. S. Petrov dao s prednje strane urezati riječi posvete: »Zaštitniku svomu Provincija Presv. Otkupitelja 1937.«

Na 2 travnja počeo se je pod crkve asfaltirati. Radi pomanjkanja sredstava, određeno je, da odgovarajući pod bude postavljen kasnije. Rad je nastavljen slijedećih dana i završen 7. travnja. Na 5 travnja počele su se postavljati orgulje na koru za pjevače. Budući da su orgulje, koje su se upotrebljavale u dosadašnjem svetištu, teške oko 3000 kg., zapaženo je, da pod novog kora ne bi mogao podnositi toliku težinu. Stoga su podmetnute 2 gvozdene šine, od zida do betonske grede. Na 8 travnja stavljeni su drveni okviri za sva troja vrata na pročelju. Na 15 travnja završio je rad oko podizanja oltara sv. Josipa. Na završnoj ploči imao je biti križ, ali je zamijenjen s golubicom u bas-relijefu sa zrakama. Sliku sv. Josipa na oltar izradio je akademski slikar Frano Baće, rođak provincijala Dra. O. S. Petrova. Ova je slika na platnu. Isti slikar izradio je u isto vrijeme drugu manju sliku sv. Josipa na drvenoj ploči. Na obima su prikazana glavna mjesta, gdje su naša braća u prošlosti boravila prije nego su se konačno nastanila na Dobromu. Umjetnik je manju sliku poklonio Mp. O. provincijalu. Ona je izvješena u provincijalnom uredu.

Na 14 travnja svršen je rad oko podmazivanja kora za redovnike i nove sakristije. Sutradan se je počela sakristija popločavati betonskim pločicama splitske tvornice »Marin Ferić«. U isto doba nastavljen je rad oko popločavanja prezbiterija, koji je bio dovršen 19. travnja. Popločavanje se obavilo mramornim pločama iste tvornice »Ferić«. U koru za redovnike postavljen je pod od drveta. 20. travnja postavljene su gvozdene okrugle stepenice iz sakristije do ovoga

Zavjetno svetište Gospe od Zdravlja

kora. Na 21 i 22 travnja postavljena su sva troja vrata na pročelju. Vrata su od bukovine. Izradio ih je splitski drvodjelac Klement Jakasović. Sutradan su bila postavljena vrata s pobočne strane prema novoj ulici. Time su bili dovršeni gotovo svi radovi oko crkve. Budući da je posveta crkve utvrđena za 25 travnja, to se je ovih posljednjih dana sve dotjerivalo, iznosile iz crkve nepotrebne stvari, čistilo i pripravljalo za posvetu. Crkva je bila zatvorena i u nju se nije moglo ući prije posvete.

5. Priprava za posvetu svetišta

Vjernici su s velikim zanimanjem pratili rad oko podizanja novog zavjetnog svetišta i željno očekivali dan njegove posvete, odnosno njegove predaje službi Božjoj. U početku rada mislilo se, da će se rad brzo razvijati, pa da će sveti-

šte biti posvećeno na blagdan Gospe od Zdravlja iste god. 1936. Tekom rada opazilo se da to neće biti moguće, pa je posveta odgođena za Božić iste godine. Ali, kako smo vidjeli, radovi ni do tada nijesu bili dovršeni, a k tomu i druge okolnosti nijesu bile u prilog tomu roku, pa je konačno određeno, da se posveta obavi u nedjelju, 25 travnja 1937, kad je padala svetkovina sv. Marka Evanđelista. Neki manje važni radovi, na pr. u sakristiji i koru za redovnike nijesu ni do tada bili dovršeni; no preko njih se prešlo, jer su se mogli kasnije izvesti.

Velike su se priprave činile za ovaj svečani dan. Na posvetu su, osim splitskoga biskupa, pozvani još i šibenski i hvarski biskup, da bi sva tri skupa obavili posvetu. Više hodočašća najavilo je svoj dolazak, posebno iz Sinja, Imotskoga, Vrlike, Drniša, Trogira itd. Hrv. pjevačko društvo »Tomislav«, od nekih 40 pjevača, pripravljalo je 4-glasnu Misu od Grubera, koju će pjevati na dan posvete. O. Bernard Tičić, vjeroučitelj u varoškoj ženskoj osnovnoj školi organizirao je 70 djevojčica iz škole, a O. Vjekoslav Mrđen drugih 50 odraslijih djevojčica u dva zbora, koji će pjevati za vrijeme procesije. U Makarskoj su se vježbali franjevački bogoslovi za pjevanje preko same posvete i u vrijeme večernje pobožnosti.

Uprava svetišta dala je, početkom mjeseca travnja izraditi u našoj tiskari »Kačić« u Šibeniku posebni proglas u obliku plakata, s kojim najavljuje posvetu i pozivlje vjernike na sudjelovanje. Taj je proglas objelodanila u Splitu sredinom travnja. Razaslala ga je svima samostanima franjevačke provincije Presv. Otkupitelja i mnogim župama redovničkim i svjetovnog klera, te kat. organizacijama, župskim uredima i samostanima u Splitu. Oprema je proglasa bila lijepa, po sredini se je nalazila slika Gospe od Zdravlj, a odozdo slika Njezina novog zavjetnog svetišta. Sadržaj proglasa bio je ovaj:

KATOLICI SPLITA!
VJERNICI DOBROGA!
ŠTOVATELJI GOSPE OD ZDRAVLJA!
NA DAN SV. EVANĐELISTA MARKA, U NEDJELJU
25 TRAVNJA OVE GODINE

PREUZVIŠENI BISKUP DR. KVIRIN KLEMENT BONEFAČIĆ UZ VELIKU ASISTENCIJU SVEĆENIKA I KLERIKA, NAJSVEČAJIM NAČINOM POSVETIĆE NOVU CRKVU

DOBROSTIVE GOSPE OD ZDRAVLJA NA DOBROME U SPLITU

DA UZVELIČAJU TU NAŠU SLAVU. DOĆI ĆE TOGA DANA I PREUZVIŠENA GOSPODA BISKUPI:

DR. FRA JERONIM MILETA

I

MSGR. MIHO PUŠIĆ

I POMAGAČE PREUZVIŠENOM SPLITSKOM BISKUPU KOD POSVEĆIVANJA OLTARA GOSPE OD ZDRAVLJA I SV. JOSIPA U NOVOJ CRKVI.

ISTOG DANA POSLIJE PODNE, U VELIČANSTVENOJ PROCESIJI PRENIJEĆEMO STARODREVNU I ČUDOTVORNU

SLIKU GOSPE OD ZDRAVLJA

IZ NJEZINE PRIVREMENE KAPELE U NJEZINU NOVU CRKVU, SAZIDANU MILODARIMA NJEZINIH ŠTOVATELJA I VJERNE DJECE NJEZINE. TAKO ĆE SE TOGA SVEČANOGA DANA ISPUNITI DAVNA ŽELJA SVIH VAS KOJI SE U SVOJIM POTREBAMA UTJEČETE POMOĆI I ZAŠTITI NAŠE NEBESKE MAJKE POD LIJEPIM IMENOM

GOSPE OD ZDRAVLJA!

ISPUNIĆE SE VRUĆA ŽELJA SVIH VAS — NJEZINIH VJERNIH ŠTOVATELJA — KOJI JOJ HTJEDOSTE PODIĆI I ETO PODIGOSTE HRAM, DOSTOJAN VAŠE LJUBAVI, VAŠE ODANOSTI, VAŠE VJERE I POBOŽNOSTI!

DOĐITE DAKLE,

ŠTOVATELJI GOSPE OD ZDRAVLJA!

DOĐITE U ŠTO VEĆEM BROJU DA PRISUSTVUJETE POSVETI GOSPINA ZAVJETNOG HRAMA NA DOBROME; DOĐITE, I U ŠTO VEĆEM BROJU ISPRATITE ULICAMA DOBROGA SLAVNU SLIKU GOSPE OD ZDRAVLJA U NJEZIN NOVI HRAM I POLOŽITE JE OPET NA NJEZINO PRIJESTOLJE, NA NJEZIN MRAMORNI OLTAR S KOJEGA JE

MILOSTIVA MAJKA MARIJA

KROZ STOLJEĆA DIJELILA MILOSTI I S KOJEGA ĆE IH DIJELITI JOŠ KROZ STOLJEĆA I STOLJEĆA!

DOĐITE, ČEKAJU VAS HARNI ČUVARI GOSPINA HRAMA

FRANJEVCI NA DOBROME.

Kao bliža priprava za posvetu u kapeli Gospe od Zdravlja držala se je devetnica. Svih 9 večeri za vrijeme pobožnosti bili su duhovni govori iz povijesti Gospe od Zdravlja: o dolasku OO. Franjevaca — Čuvara Gospe od Zdravlja na Dobri, o njihovu boravku na Dobrome do gradnje porušenog svetišta, o gradnji porušenog svetišta, o štovanju Gospe od Zdravlja u raznim vremenima, o gradnji novog svetišta. Devetnica je počela 15. travnja. Svake večeri je bila puna pobožnog svijeta. Za vrijeme devetnice pjevao je dječački zbor Gospe od Zdravlja.

Dan pred posvetu, 24. travnja, počeli su stizavati ugledni učesnici na posveti. Najprije je došao mostarski biskup Msgr. O. Alojzij Mišić, zatim šibenski biskup Dr. O. Jeronim Mileta i Mp. O. Dr. Kazimir Ivić, generalni vizitator naše provincije; pa hvarski biskup Msgr. Miho Pušić, vizitator hercegovačke provincije i gvardijan u samostanu Gospe Lurdske u Zagrebu Dr. O. Petar Grabić s hercegovačkim provincijalom Drom. O. Matom Čuturićem i eksprovincijalom O. Lujom Bubalom iz Mostara. Nadalje su došli: O. Pavao Silov, gvardijan Karina, O. Špiro Živković, gvardijan samostana sv. Lovre u Šibeniku, O. Bernard Buljević, upravitelj tiskare »Kačić« u Šibeniku, Dr. O. Vladimir Bilobrk, župnik-dekan Šibenik-Varoš, O. Ćiril Vrcan, gvardijan Visovca, Dr. O. Venceslav Nakić, gvardijan Sinja, Dr. O. Krsto Kržanić, direktor franjevačke gimnazije u Sinju, i profesori iz Sinja: O. Šimun Jelinčić, Dr. O. Stanko Vidić, Dr. O. Ivan Glibotić, O. Rafo Kalinić, O. Pijo Fržop, O. Ambroz Budimir, O. Mijo Anušić; O. Sebastijan-Jakov Latinac, kateheta na realnoj gimnaziji u Sinju O. Andrija Zjačić, upravitelj sjemeništa u Sinju Dr. O. Vladimir Radonić, duhovnik sjemeništa u Sinju O. Dominik Šulenta, definitor i župnik u Sinju O. Leonard Bajić, pomoćnik O. Augustin Babić. Zatim iz Imotskoga O. Konrad Rudan, župnik-dekan, gvardijan i župnik Sumartina O. Leonard Buljan, župnik Vrlike Dr. O. Metod Rudan; gvardijan omiški O. Josip Mikulić; O. Ivan Vuković, pomoćnik u Kninu, O. Augustin Marušić, pomoćnik Drniša, O. Frano Borić, župnik Nevesta, O. Ivan Romac, župnik Suhi dolac, O. Ante Romac, župnik Brštanovo, O. Vlade Pavlov, župnik Zlopolje, O. Josip Meš-

trović, župnik Prugovo, O. Petar Mandac, župnik Kijevo, O. Bernardin Biloderić, pomoćnik Imotski, O. Anselmo Kovačić iz Zagreba (na sveučilištu), O. Ante Antić definitor i magister klerika u Makarskoj te Dr. O. Božo Vucić, profesor u Makarskoj s 12 bogoslova, koji su došli da pjevaju za vrijeme posvete; braća laici Fra Lovre Bazo iz Zagreba i Fra Nikola Baranović iz Šibenika, te napokon Dr. O. Ante Crnica, profesor kanonskoga prava u Makarskoj.

Sutradan u jutro došla su razna hodočašća. Prvo hodočašće stiglo je iz Vrlike, svi u narodnim nošnjama, pod vodstvom župnika Dra. O. Metoda Rudana. Dok je u kapeli govorio Misu O. Josip Tomaš. hodočasnici su došli da pozdrave Predobru Gospu od Zdravlja, te su pjevali Njezinu himnu i pjesmu »Čuj vruću molbu puka svog«, ali tako nježno, da su gotovo svakomu koji se nalazio u kapeli, udarile suze na oči. Zatim su došla 4 posebna autobusa hodočasnika iz Sinja pod vodstvom O. Leonarda Bájića, definitora i župnika, 3 autobusa iz Imotskoga pod vodstvom O. Konrada Rudana, gvardijana i župnika-dekana. Iz Trogira je došao posebni probrod, pun hodočasnika. Veliko mnoštvo hodočasnika došlo je iz okolice Splita, s Brača, Hvara, Omiša, Poljica, Šibenika, Zagore, Drniša, Knina, Like, Ogulina, Zagreba itd.

Dan pred posvetu bio je, po kanonskim propisima, post. Postili su koliko redovnici u samostanu Gospe od Zdravlja toliko vjernici na Dobromu, a i ogroman broj drugih vjernika i hodočasnika u Splitu. U predvečerje posvete bila je po obredniku propisana vigilija. U kapeli, koja je bila prepuna pobožnog svijeta, pjevao se pred Gospinom slikom, oficij na čast onih svetih Mučenika, kojih će moći biti postavljene u posvećene oltare. Pjevalo se svih 9 lekcija ili štenja, a pjevali su ih: prvu O. Bernard Tičić, drugu O. Paško Barić, treću O. Josip Tomaš, četvrtu O. Vjekoslav Mrđen, petu O. Ćiril Vrcan, šestu O. Pavao Silov, sedmu O. Leonard Buljan, osmu O. Ante Crnica, devetu provincijal Mp. O. Stanko Petrov. Vjernici su s najvećom pažnjom pratili sveti čin. Iza toga je bio svečani blagoslov sa Svetotajstvom, koji je održao provincijal Mp. O. S. Petrov uz podvorbu dvaju bivših gvardijana i upravitelja svetišta O. Leonarda

Buljana i O. Ante Crnice. Preko blagoslova skladno je pjevao dječački zbor pod ravnanjem O. Vjekoslava Mrđena, a nakon blagoslova sav je narod pjevao himnu Gospe od Zdravlja i drugu pjesmu »Čuj vruću molbu puka svog«. Iza blagoslova ostale su izložene na velikom oltaru pred slikom Gospe od Zdravlja moći sv. Mučenika, a narod je još dugo ostao u kapeli, moleći i preporučujući svoje duhovne i vremenite potrebe svojoj Predobroj Majci, kojoj sutra ima da bude otvoren i posvećen novi zavjetni hram, gdje se i Njezina čudotvorna slika ima svečano prenijeti.

Nakon obavljene funkcije u kapeli, pred novim svetištem pirotehnik Andrija Bandalović palio je umjetne vatre, a vatrogasna glazba izvađala je razne komade.

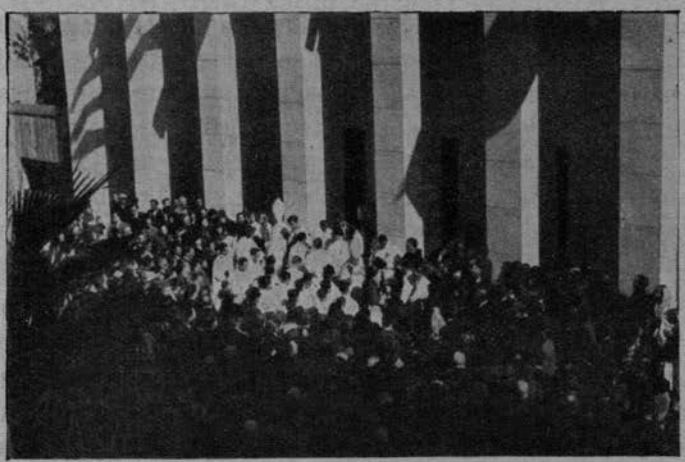

Vjernici pred svetištem za vrijeme posvete. Pogled prema svetištu

6. Posveta zavjetnog svetišta

Dan 25. travnja osvanuo je prekrasan, kakav se samo mogao zaželjeti. U predvečerje poslije 10 s. udarila je bila silna kiša s jakim južnjakom, tako da nije bilo ni malo nade da će se vrijeme poboljšati, pa je svakoga hvatala zebnja da svečanost neće uspjeti. To je zaista bilo uzrokom, da je mnoštvo vjernika, koji su imali doći iz daljega, odustalo od puta. No na jednom iza ponoći promjene se vrijeme, zapuha jaka bura, koja je do jutra raščistila oblake i donijela lijepo vrijeme. Sama bura prestala je pred zoru, tako da je os-

vanuo divan proljetni dan. Vrijeme je ostalo tako lijepo čitav dan. Kad se je smrklo, opet su se počeli navijati oblaci, a nakon što su otputovali svi hodočasnici, u 10.30 s. opet je počela padati kiša, pa da se je općenito govorilo, da je u lijepom vremenu bio prst Božji.

Već oko 5 s. iz jutra počeli su se vjernici sakupljati pred novim svetištem. Predviđalo se, da će biti velika navala naroda; stoga je svak želio da na vrijeme nađe mjesto. I

Vjernici pred svetištem za vrijeme posvete. Pogled prema kazalištu

zaista bilo je naroda sva sila. Da su bili prisutni sami hodočasnici, koji su došli izvana, bila bi ih puna Bulatova poljana pred svetištem. Vjernika, koji su došli da prisustvuju obredu posvete zavjetnog svetišta, bilo je daleko više nego god. 1931 pri posveti temeljnog kamena zavjetnog svetišta. Razlog je taj, jer je crkva gotova i jer je sada bilo više prostora nego onda. Kroz ovo vrijeme, iz bojazni od malarije, općina je dala udaljiti onaj mali perivoj s vodoskokom ispred svetišta na Bulatovoj poljani, a zadržala je samo palme, koje su već bile dosta izrasle. Sav prostor od svetišta do gradskih bedema, te od kazališta do kuće g. Josipa Jelaske bio je pun naroda, kako se vidi iz priloženih fotografija.

U 8 s. j. auto je dovezao pred svetište 3 biskupa, koji su imali obaviti posvetu: splitskoga Dra. Kv. Kl. Bonefačića,

šibenskoga Dra. O. Jeronima Miletu i hvarskoga Msgra. Mihovila Pušića. Ovi su bili otsjeli u palači splitskog biskupa, a mostarski Msgr. O. Alojzij Mišić, koji je otsio u samostanu Gospe od Zdravlja, tu se je već nalazio. Prva tri biskupa obavili su posvetu, a mostarski je biskup asistirao pontifikalu iza posvete.

Tri biskupa najprije su se uputili u kapelu Gospe od Zdravlja. Tu su se obukli u pontifikalno ruho, pa su proce-

Vjernici pred svetištem za vrijeme posvete. Pogled prema bedemima

sionalno pošli pred novo svetište, da započnu sveti obred. Obred posvete po sebi je dosta dug radi simboličkih čina od kojih sastoji. Ovoga puta odvijao se nešto brže, jer su biskupi neke čine međusobno razdijelili i neovisno obavljali. Tako je između ostaloga splitski biskup obavio posvetu velikog oltara, šibenski posvetu oltara Gospe od Zdravlja, a hvarski oltara sv. Josipa. Splitskom biskupu za vrijeme posvete do pontfikalne Mise asistirali su O. Leonard Buljan i O. Dominik Šulenta, šibenskom biskupu Dr. A. Eškinja, kanonik iz Šibenika, i O. Ante Crnica, hvarskom O. Ante Antić i O. Blaž Štefanić, provincije sv. Jeronima. Poslužbu su obavljali bogoslovi iz centralnog sjemeništa.

Došavši pred novo svetište, koje je bilo, prema propisu, zatvoreno, obavili su najprije blagoslov svetišta izvana, škropeći ga blagoslovljenom vodom. Zatim su molili razne

molitve pred svetištem, pa Litanije svih Svetih, za vrijeme kojih oni koji su obavljali posvetu, uđoše u crkvu i nastaviše obred unutra, blagoslivljajući svetište iznutra. Tim je svršio prvi dio posvete, pa su onda biskupi s podvorbom pošli procesionalno u kapelu Gospe od Zdravlja, gdje su od sinoć bile izložene moći sv. Mučenika, koje će se staviti u oltare. Dignuvši svete moći jednako se u procesiji vratiše u novo svetište. Sv. moći nosio je na posebnom jastuku O.

Vjernici pred svetištem za vrijeme posvete. Pogled prema Jelaskinoj kući

Ćiril Vrcan i držao na rukama do polaganja svetih moćiju u oltar, zatim je neprekidno obilazio veliki oltar i kadio ga. Tada je u svetište pripušten jedan dio vjernika, i to samo toliko da ne bi smetalo svetim obredima. Splitski biskup, koji je glavni izvodio posvetu, pomazao je svetim uljem svih 12 križeva na zidovima u svetištu, zvanih Apostolski križevi i pokadio ih tamjanom.

U trećem dijelu posvete bili su posvećeni oltari. Tad je pripušten još jedan dio vjernika. Svaki biskup obavio je posvetu svoga oltara, mažući ga svetim uljem i paleći tamjan i svjećice, čime se označuje simbolička žrtva, koja će se unaprijed na tom oltaru prikazivati. Iza toga molile su se molitve, antifone i prefacije, koje izriču, da je oltar pripravan da Krist sađe na nj i u Svoju crkvu kao u Svoj stalni stan.

Za vrijeme posvete odnosne riječi pjevali su franjevački bogoslovi iz Makarske pod ravnanjem svoga profesora i učitelja pjevanja Dra. O. Bože Vucića.

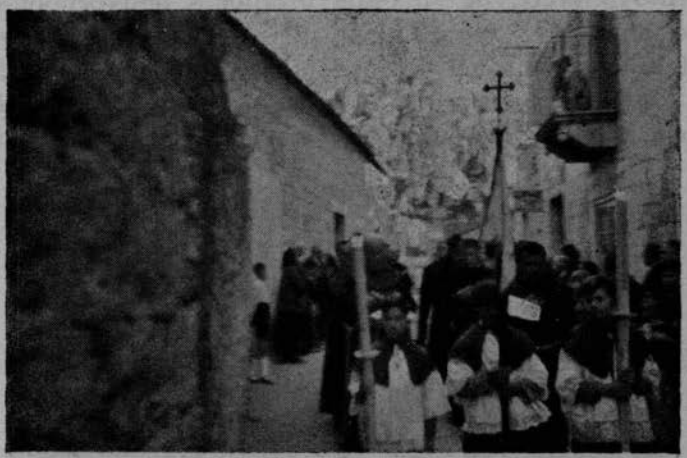

Polazak biskupâ iz kapele pred svetište

Lijepe obrede narod je pratio s velikim zanimanjem, iako su dosta dugi, jer su neki redovnici tumačili, što koji simbolički čin znači.

Molitve pred svetištem

Oko podne, nakon što je svršen obred posvete, rečena je prva pontifikalna Misa na velikom oltaru. Ovu Misu

govorio je splitski biskup, a ostala su tri biskupa pontifikalno asistirali. Presbyter assistens Mise bio je gen. vizitator Mp. O. Dr. Kazimir Ivić. Podvorbu na Misi sačinjavali su kanonici Msgr. Vicko Fulgosi, generalni vikar i upravitelj biskupskog sjemeništa, i Dr. Urban Krizomali, kateheta i biskupov tajnik; djakon Mise bio je Dr. O. Ante Crnica, a poddjakon O. Pavao Silov, gvardijan Karina. Ceremonisti su bili Preč. Don Žarko Dević i O. Ante Antić, a ostalu

Polazak u kapelu po sv. Moći

poslužbu vršili su bogoslovi centralnog sjemeništa u Splitu. Za vrijeme Mise na koru je pjevao Hrv. pjevački zbor »Tomislav« 4-gl. Misu od Grubera. Preko ofertorija ispjevao je mješovitu kompoziciju svoga zborovođe prof. Paraća »Ave Maria«. Jedno i drugo izveo je »Tomislav« na opće zadovoljstvo. Za vrijeme pontifikalne Mise crkva je bila prepuna vjernika. Isto tako pun je bio kor za pjevače kao i kor za redovnike, a vrlo mnogo vjernika stalo je pred crkvom i oko crkve, jer nijesu mogli unutra. Misa je svršila poslije $1^1/_2$ po podne.

Poslije pontifikalne Mise priređen je odličnim gostima u samostanu počasni objed. Uzvanika je bilo 72. Zastupan je bio sav redovnički i svjetovni kler iz Splita. Učestvovali su i mnogi drugi prijatelji samostana iz Splita, Šibenika, Zagreba i drugih mjesta. Preko objeda palo je više lijepih naz-

dravica i govora, koji su svi bili u znaku ove rijetke i lijepe proslave. Od svjetovnjaka koji su govorili, posebno se ističu govori Dra. Ilije Despota, prof. Ante Belasa i prof. Ivana Jurasa, koji je prvi pokrenuo misao podizanja nove crkve, te g. Ivice Schöppela iz Zagreba. Najljepši od svih govora bio je splitskog biskupa Preuzv. g. Dra. Kv. Kl. Bonefačića, koji je zanosno govorio o Gospi od Zdravlja, te je značajno, toplo i očinski čestitao provinciji na ostvarenju velikog djela

Biskup Bonefačić maže sv. uljem jedan »Apostolski križ«

Gospine crkve na Dobromu. Gostima se je njegov govor tako svidio, da su ga na koncu svi srdačno aklamirali, a i on sam je bio ganut.

Za posvetu je stiglo nekoliko lijepih brzojava, neki od najuglednijih ličnosti. Tako na pr. iz Vatikanskog grada od samoga Sv. O. Pape, iz Rima od Generala Franjevačkog Reda, iz Skadra od provincijala albanske provincije, iz Zagreba od Dra. Ante Živkovića i Dra. Ivana Kasandrića. U ime Sv. O. Pape kardinal Pacelli brzojavio je putem radija u Beogradu: »Na posveti nove crkve na čast Blažene Djevice slavni Papa veoma se radujući, prosi Njezinu nebesku zaštitu i zatraženi blagoslov ljubazno udjeljuje — Kardinal Pacelli«. [2]

[2] Brzojav u izvorniku glasi: »De novae ecclesiae in honorem Beatae Virginis dedicatione valde gavisus Augustus Pontifex illius coelestem tu-

General Franjevačkog Reda: »Provincijalu i Provinciji Presv. Otkupitelja, sestrama i braći Trećega Reda, te vjernicima koji posvećuju novu crkvu Gospe od Zdravlja radujući se, serafski blagoslov pod zaštitom Presvete Djevice vrlo rado udjeljujem — Bello, General«. [3]

Provincijal albanskih Franjevaca upravio je brzojav samostanu: »Radujući se slavlju Vašem i posestrime Provincije želimo Božji blagoslov — Zamjenik provincijalov Bardhi«.

Dr. Ante Živković: »Spriječen da osobno uzmem učešća u današnjoj Vašoj slavi srdačno čestitam nad tim us-

Franjevački bogoslovi iz Makarske pjevaju za vrijeme posvete

pjehom Vaše Provincije, proseći Blaženu Djevicu, da vitalitet Provincije, koji stalno pokaziva, dođe do što jačeg izražaja u svim pravcima njezinih težnja na dobro i sreću hrvatskog naroda«.

Dr. Ivan Kasandrić, rektor centralne bogoslovije u Spli-

---

telam devocat, atque petitam benedictionem amanter impertit — Cardinalis Pacelli«.

[3] U izvorniku: »Provinciali ac Provinciae SS. Redemptoris, sororibus, fratribus sodalibus Tertii Ordinis, fidelibus dedicantibus novam ecclesiam Virginis de Salute gratulabundus, seraphicam benedictionem, auspicante Beatissima Virgine, quam libenter impertior — Bello, Generalis«.

tu, koji je tog dana bio u Zagrebu, brzojavio je provincijalu Dru. O. S. Petrovu: »Današnjem slavlju Milostive naše Gospe duhom prisustvujem te Vama od srca čestitam. Bog obasuo sve najizabranijim svojim blagoslovima i milostima po zagovoru Prečiste Majke svoje.«

Nadbiskup O. Ivan Rafael Rodić, koji je god. 1931 kao beogradski nadbiskup blagoslovio temeljni kamen zavjetnog svetišta, a sada boravi u Slav. Požegi, uputio je Mp. O. provincijalu iz Hrv. Kostajnice 21. travnja lijepo pismo, u kom ističe svoju radost i čestitke, što je podignut hram, komu je on blagoslovio temeljni kamen, te žali, što ne može prisustvovati posveti samoga hrama. To pismo glasi:

Pontifikalna Misa

Mnogopoštovani Oče Provincijale!

Primio sam obavijest o posveti nove Crkve Gospe od Zdravlja. Ova me je obavijest ugodno iznenadila i u velike obradovala. Radujem se novom i dostojnom svetištu naše drage Gospe, a ugodno sam iznenađen radi toga, što je to velebno djelo u razmjerno kratko, a opet tako kritično vrijeme izvedeno.

Pa stoga čestitam Vama kao odličnom starješini Provincije, O. dr. Anti Crnici i svoj Braći, koja su se upravo nadčovječno trudila oko izgradnje Gospinoga hrama. Veselim

se, jer sam ja blagoslovio temeljni kamen, pa smijem držati, da je i taj blagoslov bar donekle usporio i pospješio to djelo. Neka bude na veću slavu Božju i njegove presvete Majke!

Mogu Vam i to reći, Mnogopoštovani, da se divim djelatnosti Vaše velezaslužne Provincije na svim područjima javnoga života. Da drugo ne spominjem, dižete, evo, u ova teška vremena tri monumentalne crkve: u Splitu, u Makarskoj i u Zagrebu. Dokaz je to franjevačke žilavosti i gorljivosti! I pravo je tako!

Da nisam u ovakovim prilikama, osobno bih prisustvovao Vašemu slavlju, ovako ću biti s Vama samo u duhu i moliti dragu Gospu za daljni napredak!

Molim Vas, da izručite moj poklon i poštovanje preuzvišenoj gospodi biskupima, a moje bratske čestitke i pozdrave svoj Braći dične Provincije Presvetoga Otkupitelja!

Vaš iskreno odani

O. Ivan Rafael Rodić
naslovni nadbiskup

7. Procesija s čudotvornom Gospinom slikom

Budući da za vrijeme posvete crkve ne smije u crkvi biti ništa što spada na bogoslužje, osim onoga što je potrebno isključivo za posvetu, a sve drugo unese se nakon posvete, to se ni u novo svetište Gospe od Zdravlja nije prije stavila nikakva sveta slika ni predmet. Pojedine stvari unesene su nakon posvete ili sutradan. Što se tiče čudotvorne Gospine slike, zaključeno je bilo, da se ona u novo svetište prenese s najvećom svečanošću. To je učinjeno s jednom divnom procesijom.

Procesija je održana na dan posvete u 5 s. po podne. To je bio pravi triumf Gospe od Zdravlja. U procesiji su sudjelovala sva 4 biskupa, a vodio ju je splitski biskup Dr. Kv. Kl. Bonefačić. Učestvovali su pretstavnici svega redovničkog i svjetovnog klera, sva nabožna društva u Splitu s mnoštvom zastava, sve grupe hodočasnika i ogromno mnoštvo vjernika, nekih 15 hiljada duša. Na želju uprave svetišta, procesija je išla preko Dobroga, jer je Predobra Gospa od Zdravlja osobita Zaštitnica Dobroga. Kretala se je iz kapele

ulicama: Ćiril-Metodovom, Vojnovićevom, Sinjskom, Livanjskom, Bihaćkom, Bribirskom, Manderovom, Starčevićevom, Lovretskom, Zrinskoga, Teutinom i preko Bulatove poljane ušla je u novo svetište. Čudotvornu Gospinu sliku nosila su 3 bivša gvardijana Njezina samostana: O. Leonard Bu-

Početak procesije: Vrličani u narodnoj nošnji

ljan, Dr. O. Metod Rudan, Dr. O. Ante Crnica i radenik u Njezinu svetištu O. Augustin Marušić. Kraj svete Slike počasnu stražu držale su 2 grupe: Malih Križara sv. O. Franje i Malih Klarica, u svojim uniformama, noseći svoje zastavice i košarice s cvijećem. Vatrogasna glazba svirala je razne nabožne komade, u prvom redu himnu Gospe od Zdravlja i ostale Gospine pjesme. Dvije grupe manjih i većih djevojčica od 70 i 50, pod vodstvom O. Vjekoslava Mrđena i O. Bernarda Tičića, pjevale su razne Gospine pjesme. Treća grupa djevojčica, u bjelini, pod vodstvom ČČ. SS. Maloga Isusa, sipala je šaroliko cvijeće. Red u procesiji držalo je 5 mladića Domagojaca i 5 Skauta.

Čarobnost, ljepotu i ganuće, koje je u dušama pobuđivala ova divna procesija, nije moguće opisati. Najprije je išla zastava Gospe od Zdravlja s križem. Za njom su stupali Vrličani u narodnim nošnjama, čime su oči sviju na se privlačili. Za njima su dolazile razne nabožne organizacije sa svojim zastavama, hodočasnici, djevojčice što su pjevale

i cvijećem put posipale, glazba, jedan i drugi kler, biskupi sa svojom pratnjom, počasna straža oko drage Majčine slike, pa silno mnoštvo bogoljubnog ženskog svijeta. Procesija je bila veoma duga, a ipak prvi su već bili došli pred novo svetište, kad su se posljednji upućivali. Sve su skupine u procesiji pjevale Gospine pjesme, Litanije, molile krunicu. Čovjek se je rastapao od dragosti slušajući one razne grupe kako pjevaju u većoj i manjoj udaljenosti. Ne samo učesnici procesije, nego i oni sa strane, koji su na ulicama

Bogoslovi Centralnog sjemeništa u procesiji

pravili špalir i promatrali procesiju, bili su do suza ganuti. Svak je čudotvornoj Slici, dok je kraj njega prolazila, iskazao osobito štovanje, pokleknuvši, skinuvši šešir, naklonivši glavu, upravljajući prema Njoj uzdahe i mile poglede.

Osobito Dobri se je ovoga puta pokazao, koliko voli svoju Gospu od Zdravlja. Nikakva kuća nije bila, a gotovo i nikakav prozor, a da nijesu bili okićeni zastavama, sagovima, cvijećem, svijećama, svetim slikama, u prvom redu slikom Gospe od Zdravlja. Na prozorima ili na vratima kuća stajale su pobožne žene i djevojke i posipale dragu Majčinu sliku cvijećem. Duboko su dušu potresali njihovi uzdisaji i vapaji: Vratarice naše, Zaštitnice naša, Spasiteljice naša, koje su upravljali prema čudotvornoj Slici.

Vrhunac pobožnosti i ganuća bio je pri svršetku procesije. Sve su se skupine sastale pred novim svetištem na Bu-

latovoj poljani. Sve su pjevale i čekale kad će draga Majčina slika između njih proći. Pobožnog svijeta bilo je toliko, da su nosioci sa svetom Slikom jedva ušli u crkvu. Uz sviranje glazbe i pjevanje svega naroda, uz posipanje cvijeća i neprekidne uzdahe, vapaje i poklike Predobroj Gospi od Zdravlja unešena je sveta Slika u novo svetište i postavljena nasred crkve, gdje je ostala do 30. travnja.

Razumije se, da nije peti dio vjernika mogao ući u crkvu. Unutra je sve bilo puno, a vani su drugi čekali dok svrši pobožnost. Kad je sveta Gospina slika unešena u crkvu, stupio je na propovijedaonicu provincijal Dr. O. S. Petrov i održao prvu propovijed u novoj crkvi. Govorio je

Male Klarice i Mali Križari sv. O. Franje

o ljubavi prema dragoj Gospi od Zdravlja, koja je potakla Njezinu djecu na velike žrtve, što su se imale prinijeti da se sagradi Njezino zavjetno svetište, te o novim žrtvama, koje se još imaju podnijeti da se ono usavrši. Nakon toga biskup Bonefačić održao je svečani blagoslov sa Svetotajstvom, a drugi su biskupi pontifikalno asistirali. Preko blagoslova franjevački bogoslovi iz Makarske spjevali su, pod vodstvom svoga profesora Dra. O. B. Vucića, Gospine Litanije od Perosi-ja u 3 glasa i »Divnoj dakle« od Griesbachera. Tad se ispjevalo »Tebe Boga hvalimo«, u zahvalu Gospodinu Bogu na ovom prevelikom daru. Iza blagoslova

cijela je crkva pjevala himnu Gospe od Zdravlja i »Čuj vruću molbu puka svog«, dok su van svetišta paljene umjetne vatre, a vatrogasna glazba otsvirala je nekoliko religioznih komada. U isto vrijeme hodočasnici su se počeli razilaziti kućama, puni najčuvstvenijih utisaka i najmilijih uspomena s ove neviđene slave naše drage Gospe od Zdravlja.

Sveta Gospina slika ostala je izložena nasred crkve do 30. travnja. Tad je svečano povraćena na svoje mjesto, po dosadašnjem običaju, uz pjevanje himne Gospe od Zdravlja, posipanje cvijećem i zvonjenje crkvenih zvona. Na

Jedan dio ženskih iza svete Slike

Svoje mjesto, t. j. na Svoj oltar u novom svetištu povraćena je godinu dana kasnije nego je iz dosadašnjeg svetišta svečano prenesena u privremenu kapelu.

8. Glasovi štampe o svečanostima

Svečanosti na dan posvete zavjetnog svetišta naše drage Gospe od Zdravlja izvele su na gledaoce jednako kao na učesnike neizbrisivi utisak. Visoki crkveni dostojanstvenici, koji su u njima učestvovali, bili su do suza ganuti, naročito preko popodnevne procesije, te su se neki od njih izrazili, da nijesu mogli ni pomisliti, da će Gospa od Zdravlja privući toliku masu svijeta i da će biti tako ganutljivo

O svečanostima su lijepo i toplo pisale novine koliko katoličke toliko nekatoličke u Splitu, Zagrebu, Beogradu itd. Veći broj je svoje članke i vijesti popratio s odnosnim slikama. Naročito je lijepo pisala »Katolička Riječ«, »Novo Doba« i »Jadranski Dnevnik« u Splitu, »Hrvatska Straža« u Zagrebu i »Politika« u Beogradu. Da ispustimo druge, navest ćemo samo glavne ulomke iz članka, što ga je napisao u »Kat. Riječi« Preč. g. Nedjeljko Subotić, profesor na Centralnoj Bogosloviji u Splitu.

Na povratku pred svetištem

Članak ima naslov »Triumf vjere hrvatskog katoličkog Splita«. Pod ovim naslovom ima nekoliko podnaslova, koje je vrijedno zabilježiti, jer u kratko označuju sadržaj lijepog članka. Ti su: Posveta nove franjevačke crkve Gospe od Zdravlja na Dobromu dne 25 travnja 1937. — Veličanstvena manifestacija narodne pobožnosti prema Gospi od Zdravlja. — Učestvovanje Preuzvišene GG. Biskupa Bonefačića, Milete, Pušića i Mišića i brojnog svećenstva. — Ganutljivi prizori crkvenih obreda. — Oko 15.000 vjernika iz Splita, okolice i daljih krajeva prisustvuje velebnoj procesiji sa zavjetnom slikom Majke Božje«.

»Et lapis iste quem erexi in titulum, vocabitur Domus Dei« (Rimski Pontifikal.)

Ovo je dan što nam ga udijeli Gospod; dan posebnog svečanog veselja, što je poput nebeskog dara zakucalo na vrata sva-

kog hrvatskog srca u Dioklecijanovu gradu i svuda širom baštine velikog Tomislava kralja. Dan tako blag, svečan i tih u svijetlom pramaljeću kršćanskog Vazma, kao da je sunce ovo jutro navlaš razbilo jučerašnje oblačine, da pozlati svojim zrakama cvijeće, sagove i zastave na prozorima gospodskih i siromašnih kuća i krovova na Dobromu, što se kao bijela nevjesta uresio za ovaj veliki dan, što ga učini Gospod. Da pozlati na Bulatovoj poljani novu velebnu franjevačku crkvu, čiji se bijeli narteks iz bračkog kamena lijeska i rastvara kao čaška mladog usađenog cvijeta u okviru zastava i visokih palama. Da svojim jutrnjim pramom osvijetli između visokih uglastih stubova na ulazu nove crkve zlatni brokat, stilizovano lišće i rubine na svečanim mitrama i liturgičnim odeždama starih dostojanstvenih biskupa, koji u 8 sati u prisutnosti brojnih vjernika svih staleža i svake dobi počinju ganutljive obrede, da posvete Bogu novi hram. Novu kuću Božju, koja prima danas, na ruševinama tijesne jednobrodne nestale crkve, čudotvornu priliku Gospe od Zdravlja u blistavom srebrnom okviru.

Može li se u ovo tužno i utilitarističko doba, kada svuda naokolo prijeti smrtonosnim otrovom bezvjerstvo i zgrčena pest proti Istini i Poštenju u obliku masonske Lože, cionističke Sinagoge i komunističke Čeke, što nakon meksičkog i ruskog raspada danas obaraju španjolske kulturne i vjerske drevne spomenike — može li se, pitam vas, na obali našeg opjevanog mora zamisliti časniji i ljepši dar Dobromu Pastiru nego li je baš ovaj veliki hram?

Ne prikazuje ga Našoj Gospi od Dobroga kakav moćan knez ili pojedinačni, u vlastelinsku debelu svilu i kadifu obučeni donator, kako to vidimo na nekim čuvenim slikama Tiziana i Rafaela Santi, nego naprotiv tu iz bijelih tesanaca sazdanu kamenitu molitvu dižu siromašni i skromni sinovi sv. Frana uz nebrojene priloge ponizne sirotinje, malih obrtnika, radnika i onih skromnih građana, koji osim ono deset prsta na izmučenim rukama nemaju ništa na svijetu osim nejake djece, koju uz vrele uzdahe posvećuju majčinoj obrani Gospe od Zdravlja. To je dar one udovice iz evanđelja, tako sitan dar, što ga daje vjerno i pobožno srce, a Krist ga toli voli i uzdiže...

Zato ovaj veliki god bilježe u ljetopis svoje povijesti slavna solinsko-splitska biskupija i franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja zlatnim pismenima.

Pa dok motrim između puka, na dan sv. Marka anno Domini 1937, kako se između šarenila živahne narodne nošnje iz sinjske i vrličke krajine uvijaju srebrni pastorali u ljevici časnih biskupa, koji idu naokolo i škrope mirisavim hisopom iz naših domaćih poljana crkvene vanjske zidove, prodirem u istinu, harnim srcem, koliko je napora i truda i žrtava stojala ova zgrada potomke Kačića i Dorotića, Despota, Markovića i Zlatovića.

Koliko sam puta prošle godine prolazio uz oružarnu koju čuva redov nataknutom bajunetom i uz Talijin hram, i opažao kako se mnoge glave okreću prema manastiru i tužno se rastaju s onom malom Gospinom crkvom koja se danomice rušila! Ali se iz nje kao feniks-ptica uzvila u Božje plavetilo bazilika velikih dimenzija saoko 700 m² opsega, dostojna prošlosti ovih žilavih boraca za Crkvu i Narod, koji su se nakon otcjepa od bosanske matice 1735 složili u vlastitu provinciju i razmahali se u borbi za Krst i Slobodu porječjem Zrmanje, Krke, Cetine i Neretve...

Međutim zbor franjevačkih bogoslova, koje tako vješto i sigurno vodi O. Vucić, pjeva uzdignutim glasom:

»Blagoslovi, Gospode, ovu kuću
koju sagradi Imenu tvome!
Sa uzvišenog prijestolja slave tvoje
usliši molitvu onih koji će
dolaziti u ovo mjesto...«

Jedno dijete u naručaju majke blizu mene pita mamu i upire prstić: »Što ono čini biskup sa štapom?« Mališ udara u plač, a majka ga miri. Biskup na vratima udara štapom i kaže:

»Rastvorite, o knezovi, vrata svoja
i uzdignite se, vječna vrata,
pa će uljesti Kralj slave!«

Đakon iznutra pita:

»Ko je taj Kralj slave?«

Biskup sa kanonicima i svečanom podvorbom čitavog svjetovnog i redovničkog klera glasno odgovara:

»Gospod kreposti jest taj Kralj slave!«

Nakon dugih molitava otvaraju se crkvene dveri. U crkvi među ostalim svetim činima po pepelu na tlu gole crkve biskup piše grčki i latinski alfabet. Svaki od tri biskupa posvećuje po jedan oltar. Zbor pjeva:

»Gospod biće moj Bog, a kamen
što ga postavih za uspomenu,
zvaće se Dom Božji...«

Fra Ćiril, jedna od Botticellijevih figura, obilazi naokolo veliki žrtvenik, gdje arhijerej Kvirin Klement postavlja na četri ugla žrtvenika po pet malih svjećica, koje izgaraju na grepcem svetih moćiju. Obilazeći naokolo kadi u bijeloj košulji odjenuti fra Ćiril oltar tamjanskim mirisom.

Crkva se napunja vjernicima kao šipak. Sve glava do glave. Ništa od velike prostorije i na pjevalištu nije prazno. Čak i prezbiterij, gdje se odvija sa svećenstvom sveti obred, privlači puk obojeg spola. Kao da nema više razlike u općinstvu svetih. Sve je ko jedno tijelo i jedna duša. Sve se sjatilo do stepenica žrtvenika da blagodarnim srcem za ovaj svečani čas združi svoju dušu

sa radošću franjevačke braće i s molitvama u tako uzvišenom obredu svete Crkve.

Pontifikalna Misa splitskog biskupa.

Bruje orgulje i skladno u divnoj akustici nove bazilike pjeva Gloriju i Vjerovanje splitski pjevački zbor »Tomislav«. Novo svetište pruža tako veliku slobodu prostora da se služba Božja nesmetano i u živopisnom raskošju liturgičnih boja i tonova mističnim ljepotama razvija, te žalim što taj čas nemam u ruci Veronezova kista da zaustavim na besmrtnom platnu tu veličanstvenu svetu sliku, koju nosim neizbrisivo u svojoj misli.

Na večernjem ophodu sa čudotvornom Gospom od Zdravlja ogromna povorka naroda i gledalaca u špaliru. Viju se crkveni barjaci u pozlati i sjaju biskupskih infula, u bijeloj i tamnoj teoriji klera i mladih đaka, a ulicama Dobroga odjekuje pobožno molenje Ružarija i Marijine pjesme. Valjda je oko 15.000 vjernika iz bliza i daleka učestvovalo toj manifestaciji vjere i pobožnosti. U Bribirskoj tijesnoj ulici sirotinja je iznijela na duvare i prozore svojih stanova zelenilo, vaze, stare trobojnice i sagove. Prava pučka svečanost, gdje nema izvještačenosti službene parade, i sve dolazi od harna i odana srca, koje kuca danas življe no ikada.

Na povratku uz zvuk glazbene svirke jedva se turamo kroz nagomilanu ladu crkve do velikog žrtvenika. Jedva se čuje uzdignuti glas O. Stanka, provincijala, koji sa propovjedaonice blagodari Bogu i narodu na ovoj slavi kao nekoć Salamun, kada u posveti jeruzolimskog hrama u dimu žrtava i tamjana dizaše ruke zahvalnice ka Jehovi: veseli žamor oduševljenog puka koji se probija kroz vrata i teškom mukom nalazi neko mjestance u hramu. Četiri tronuta starca pod biskupskom mitrom sluša iz nebrojenih grla veličajnu zahvalnicu »Tebe Boga...«, kao da je izmorena vojska nakon neopisivih patnja osvojila neki novi i sretni kontinent, gdje se udiše sveta i spasonosna Božja sloboda...

Savremena je kronika zabilježila mnogo toga o radu Male Braće od prvog njihova dolaska u Split iz bosanske Rame g. 1688; od gradnje samostana na Dobromu g. 1729; zapamtila je mnogo toga o divnoj prilici Gospe od Zdravlja, koja je branila ovaj kraj od kuge i drugih nevolja; no malo je zabilježila o crkvi tog samostana, koja je g. 1771 bila svečano blagoslovljena od nadbiskupa Garanjina, g. 1843 posvećena od nadbiskupa Godeassi, a sada je ustupila mjesto ovoj danas posvećenoj crkvi u modernom stilu.

Mladi serafinski đaci pjevaju na koru troglasno »Divnoj Tajni«. Iza velikog oltara između dvije kristalne vaze sa žutim i rumenim ružama viri u sjeni i tamjanu produhovljena, u poniznoj molitvi sagnuta blijeda isposnička glava jednog brata Kapucina. Je li to priviđenje? Ekstaza? Ta me pojava sjeća na jednog sv. Frana iz kista neumrlog Kunzea.

»Dobra Majko na Dobromu,
Svi se skupa poklanjamo
Veličanstvu čudnom tvomu
I smjerno te pozdravljamo...«

Pomalo zamiru na usnama ganutog mnoštva ti stihovi, koji potječu iz pera O. Kneževića, brata i savremenika Starca Milovana, naše gore lista... Vjernici se polako razilaze. I nestaje sa pozornice ova duboka mistična slika iza palog zastora. Ali ne prestaje u našoj duši jeka ove nebeske simfonije o triumfu vjere hrvatskog katoličkog Splita. — — —

9. Prvi važni čini u novom svetištu

Već smo spomenuli, da je pisac ove knjige sutradan, nakon što je bilo posvećeno zavjetno svetište naše drage Gospe od Zdravlja, rekao prvu tihu Misu, i to na Njezinu olta-

Kandidati Prov. Presv. Otkupitelja za ređenje
U sredini gdje je † gen. vizitator Mp. O. Dr. K. Ivić

iako su veoma važni, ipak o njima ovdje ne govorimo. Ovdje govorimo o onim činima, koji su osobito važni radi svoje zamašitosti i rijetkosti, te se radije imaju nazvati događajima. To su ređenja, Mlade Mise, hodočašća i slično.

ru, i da je prvi vjernicima podijelio sv. pričest. Ovaki čni,

1. *Prvo ređenje.* — Još su vjernici bili pod dojmom veličanstvenih prizora i ganutljivih utisaka, koje su dobili prigodom posvećenja novog zavjetnog hrama Predobre Gospe od Zdravlja i prenosa Njezine Čudotvorne Prilike, kad se je

12 dana kasnije pred njihovim očima odigrao jedan novi neobični prizor. Bio je 6. svibnja, blagdan Uzašašća Isusova na nebo. Splitski biskup Preuzv. g. Dr. Kv. Kl. Bonefačić tada je podijelio sve svećeničke redove, osim djakonata, pedesetorici klerika! Ovaj je događaj imao u sebi dvostruku važnost: prvo, što se u jedan put daju svi svećenički redovi osim jednoga; drugo, što se daju tolikom broju kandidata, kako se u Splitu ne pamti. Radi toga je među pobožnim narodom bilo veliko zanimanje za ovo ređenje, pa je kroz cijelo vrijeme crkva bila puna vjernika.

Kandidati za više redove prostrti po tlu. Biskup i podvorba mole Litanije svih Svetih

Od ređenika 39 pripadalo je našoj provinciji Presv. Otkupitelja, 6 provinciji sv. Jeronima, a 5 je bilo Franjev. Konventualaca. Sve sami Franjevci! Od ovih 50 ređenika 9 se je redilo za svećenike, a oni su svi pripadali našoj provinciji. Ti su: Bilokapić Fra Frano, Jurić Fra Ivan, Labor Fra Roko, Librenjak Fra Bernardin, Mandac Fra Ivan, Markoč Fra Ćiril, Milanović Fra Anđelko, Šušnjara Fra Krsto i Vugdelija Fra Božo. Podjeljivanje redova trajalo je gotovo 4 sata. Preuzv. g. biskup bio je razdragan i do suza ganut nad tolikim brojem levita. Iako je obred ređenja po sebi naporan, a to je bio posebno u ovoj prigodi, ipak ga je on s veseljem obavio, jer mu nije ništa draže — kako je tom prigodom i u vi-

še drugih prigoda naglasio — nego podjeljivati redove i posvećivati crkve.

Prostrani prezbiterij, t. j. prostor kraj velikog oltara novog zavjetnog svetišta pokazao se vrlo podesnim za ovake izvanredne prigode. Pobožni narod s velikim je zanimanjem do kraja pratio svete čine, kojima je jedan svećenik tumačio simbolično značenje.

Na 18 XII. 1937 primilo je male redove 16, a djakonat 11 naših bogoslova. Ređen je bio i 1 Kapucin i 3 svjetovna klerika. Sve je redio splitski biskup. Isti je biskup redio 12. III. 1938 naših 13 bogoslova za svećenike.

Zazivanje Duha Svetoga na mladomisnike

2. *Prva Mlada Misa.* — Mladomisnici sutradan su se razišli svaki u svoj kraj, da kod svojih reku Mladu Misu: O. Ćiril Markoč u Vodicama, O. Roko Labor u Visovcu, O. Frano Bilokapić, O. Anđelko Milanović i O. Božo Vugdelija u Otoku kod Sinja, a O. Bernardin Librenjak, O. Ivan Mandac i O. Krsto Šušnjara u Sinju. O. Ivan Jurić želio je da bi svoju Mladu Misu prikazao Bogu u novom svetištu Gospe od Zdravlja. I to je bilo odmah sutradan nakon ređenja.

Bio je blagdan sv. Dujma, Pokrovitelja grada Splita i splitske biskupije. Ujedno je bio prvi petak, posvećen Presv Srcu Isusovu. Narodu nije bilo javlejno, da će biti Mlada Misa. No, ipak radi ovih dviju okolnosti, bilo ga je dosta u crkvi. Premda je mladomisnik želio, da sveti čin bude tiho izveden, ipak je obavljen prilično svečano. Misa je bila svečana. Kao djakon služio je učitelj i uzgojitelj mladomisnikov O. Ante Antić, kao poddjakon O. Roko Labor, a kao ceremonist O. Ćiril Markoč, obojica drugovi mladomisnikovi i dan prije s njim ređeni za svećenike. Presbyter assistens imao je biti generalni vizitator Mp. O. Dr. Kazimir Ivić. Ali,

Mladomisnici: 1. Mandac O. Ivan, 2. Milanović O. Anđelko, 3. Markoč O. Ćiril, 4. Vugdelija O. Božo, 5. Librenjak O. Bernardin, 6. Labor O. Roko, 7. Bilokapić O. Frano, 8. Šušnjara O. Krsto, 9. Jurić O. Ivan

budući da je imao otputovati odmah nakon Mise, da ne zakasne, zamijenio ga je starešina samostana O. Karlo Nola.

Mladomisnikovoj Misi prisustvovali su, uz drugi narod, njegov otac, dva brata i sestra i priličan broj njegovih mješćana Prugovljana. Majka mu je umrla nekoliko dana nakon što je stupio u Franjevački Red. Ganutljiv je bio čas, kad je preko Mise pričestio svoja dva druga mladomisnika, koji su ga dvorili na Misi svoga oca, braću i sestru. Uz njih je

prvi put iz njegove svećeničke ruke primilo sv. pričest još oko 60 drugih vjernika iz Splita i Prugova.

3. *Prvo hodočašće.* — Dva dana nakon Mlade Mise, u nedjelju 9. V. 1937, došlo je u novo svetište Gospe od Zdravlja prvo hodočašće. Predveo ga je iz Tučepi kod Makarske O. Bonifacij Šipić, mjesni župnik. Hodočasnici su došli u dva velika autobusa. Poslije nego su obavili svoju pobožnost pred čudotvornom Gospinom prilikom, zajednički su se pred novim svetištem fotografirali.

Hodočašće iz Tučepi 9. V. 1937

Dvije sedmice kasnije došlo je drugo hodočašće iz Velikog brda i Baške vode kod Makarske. Hodočasnika je bilo 70, a predvodili su ih mjesni župnici O. Ivan Abrus i O. Petar Paviša. — Kasnije su i druge grupe dolazile na hodočašće svojoj dragoj Gospi od Zdravlja, kao grupa Marijine Kongregacije iz Šibenika, koja je došla 22. kolovoza 1937. Itd.

4. *Prva pričest.* — Na 23. V. 1937 obavljen je u svetištu svečani obred prve pričesti školske djece. Bio je blagdan Presv. Trojstva. Prvu sv. Pričest primila su djeca varoša Dobri i Manuš. Njihov kateheta vlč. g. Don Srećko Vuković pripravljao je djecu za prvu pričest za više dana u samoj crkvi. Na dan pričesti djeci je održao lijepi govor kateheta na klasičnoj gimnaziji u Splitu vlč. g. Don Mladen Alajbeg. On je podijelio prvu sv. pričest i obavio ostale obrede s tim

spojene. Na koru je dječji zbor pjevao, pod ravnanjem O. Vjekoslava Mrđena, razne euharistijske i Gospine pjesme.

5. *Prvo vjenčanje.* — Prvo vjenčanje u novom svetištu na oltaru naše drage Gospe od Zdravlja obavljeno je dan pred svetkovinu sv. Ante 12. VI. 1937. Toga dana u sveti ženidbeni vez stupili su mladenci Marija Celić Ivanova i Paško Ninčević. Vjenčao ih je O. Vjekoslav Mrđen.

Na 8. X. 1937 vjenčao se, također pred Gospom od Zdravlja, Boris Čulić s gđicom Ružicom Koceić. Sutradan je Preč. g. kanonik i tajnik splitskog biskupa Dr. Urban Krizomali vjenčao mladence Karlovac - Frank. Na Sv. Tri Kralja, 6. I. 1938, Vlč. Don Mirko Cecić, koji je 8 VII. 1934 rekao Mladu Misu u Gospinu svetištu, vjenčao je svoju sestru Lenku, našu Trećoredicu, s mladim gosp. Mirom Šarićem, banovinskim činovnikom. Na 16. VI. 1938 O. Vjekoslav Mrđen vjenčao je gđicu Katicu Gale iz Splita i gosp. Ivana Petito, urara iz Šibenika, a 3. VII. 1938 gosp. Branka Klarića, sinovca O. Frane Alfonza Klarića, župnika - dekana u Metkoviću, s Julijom Ercegović, obojica iz Jesenica kod Splita. Ovo je vjenčanje obavljeno sa sv. Misom. Isto tako sa sv. Misom vjenčao je Preč. Don Bartul Ganza, 14. VIII. 1938, svoju sinovku Milu Ganza s g. Dragutinom Pinterić. Preko sv. Mise otpjevao je nekoliko komada njezin rođak g. Milivoj Rosandić, pjevač u Gospinu svetištu.

6. *Prvo krštenje.* — Svetište Gospe od Zdravlja nije župska crkva, pa se u njem ne krste djeca, osim onih godina kad je ono za varoš Dobri služilo mjesto župske. U novom svetištu podijeljen je sv. Krst, ali ne djetetu, nego odraslom mladiću židovu Pinhasu Drutteru. Ovaj mladić ima majku katolikinju. Od djetinstva je volio katoličku vjeru. U školi preko sata vjeronauka nie htio izaći, nego bi ostao zajedno s katoličkim kolegama i slušao nauku o katoličkoj vjeri. I jedna mu se je sestra već krstila. Mladić je član Skauta u Splitu. Za sv. krst pobliže ga je pripravio i sv. krst podijelio mu je 3. rujna 1938 Dr. O. Vladimir Bilobrk, duhovnik Skauta. Krštenik je dobio ime Josip - Bernard - Vladimir. Krštenje obavljeno je prije konventualne Mise. Mladić se je pričestio za vrijeme Mise. Vjernici su s ganućem pratili lijepi obred. Iza Mise mladiću je u samostanu priređena mala po-

čast, na koju su pozvana njegova 4 prijatelja Skauta. Mladić je bio ganut i vanredno veseo, što se je krstio

U krilo kat. Crkve stupila je u Gospinu svetištu nešto prije i gđa. Olga Berinović rod. Kadijević iz Glavine kod Imotskoga.

7. *Prvi sprovod.* — Na 29. IX 1938 bio je u novom svetištu prvi sprovod. Sprovod je bio gđi. Katini Vidović, suprugi g. Ante Vidovića. Njihova je kuća i trgovina neposredno kraj samostana Gospe od Zdravlja. Pokojnica je od mladosti gotovo svaki dan bila u svetištu Gospe od Zdravlja, pa je željela da i mrtva bude u nj donesena i da joj se tu izmole pogrebne molitve. Pogrebni obred obavio je upravitelj svetišta O. Karlo Nola i pokojnicu sproveo na vječni počinak.

10. Izgrađivanje i uređivanje svetišta

Radovi oko podizanja svetišta otegli su se više nego se predviđalo. Budući da je bila urečena posveta za 25 travnja 1937, nije ju se moglo više odgađati, pa je unutra u svetištu sagrađeno ono što je bilo najnužnije za posvetu i redovito bogoslužje. Ostalo je malo doći nakon posvete.

Već prvih dana nakon posvete nastavilo se daljnim izgrađivanjem i uređivanjem nove sakristije i kora za redovnike kao i preuređivanjem stare sakristije. Sredinom mjeseca svibnja postavljena su s jedne i druge strane velikog oltara dva mala oltara: sv. Paškala i sv. Ćirila i Metoda. Slike za jedan i drugi oltar naslikao je akademski slikar g. Frano Baće. Ovi oltari kao i ostali, osim velikoga, Gospina i sv. Josipa, sastoje od četiri stupića s podnožjem i menzom. Na zidu visi pričvršćena slika dotičnog Sveca, komu je oltar posvećen. Oltare je izradio klesar Ante Franke, a slike za sve oltare, osim za Gospin i bl. Nikole Tavelića, izradio je isti umjetnik Frano Baće. Oltari su privremeni, dok se dobiju sredstva za nabavu onih koji će bolje odgovarati.

Prva je postavljena slika sv. Paškala, i to 14. svibnja za početak trodnevnice na čast Svečevu. Blagoslov ove prve slike, odnosno prvog oltara bio je nešto svečaniji. Obavio ga je provincijal Mp. O. Dr. S. Petrov, uz podvorbu stare-

šine samostana O.K. Nole i vikara samostana O. V. Mrđena. Nakon blagoslova počela je trodnevnica na čast Svečevu.

S lijeve strane, salazeći od sakristije, nalazi se oltar sv. Ante. Slika za ovaj oltar postavljena je 2. lipnja pred početak devetnice. Blagoslovio ju je O. Bernard Tičić. Iza toga je počela trodnevnica na čast sv. Ante.

Na 3 srpnja postavljena je slika sv. Ćirila i Metoda. Na svetkovinu sv. Ćirila i Metoda, 5. srpnja u 8 s. j. blagoslovio ju je Dr. O. S. Petrov, koji je 26. svibnja svršio provincijalstvo, i nakon blagoslova pred njom ispjevao sv. Misu. U veče je bio blagoslov sa Svetotajstvom.

Drugom polovicom rujna počelo je bojadisanje svetišta. Zidovi su bojadisani bijelom umjerenom, a stupovi smeđom zagasitom bojom. Srednjom između bijele i smeđe boje bojadisan je zid iza velikog oltara. Time je nutrina svetišta dobila nešto povoljniji izgled. Ovdje bismo mogli pripomenuti, da svetište iznutra ne pravi posebnog utiska. Pročelje s neobičnim, četverouglastim stupovima obećaje, da će i unutra biti nešto neobično. Ali, kad stupi unutra, posjetitelj ostaje nekako razočaran. Svetište nije još iznutra izrađeno. Oltari, osim Gospina i sv. Josipa, samo su privremeni. Svetište, dok ima 3 lijepe odlike: prostranost, akustičnost i svijetlost — dotle ima nezgodu, da se oltari ne mogu dizati u visinu koju traži visina svetišta. Nutarnji stupovi nijesu postavljeni prema prozorima, pa oltari, da ne dođu iza stupova, moraju biti postavljeni ispod prozora, odnosno moraju dobrim dijelom sakrivati prozore, kao što je slučaj kod Gospina oltara. Inače, moraju ostati niski i potpuno nerazmjerni prema crkvi. — Arhitekt je, pri gradnji svetišta imao pred očima ravne, jednostavne linije. On je to savršeno izveo na svemu, osim na propovijedaonici. Međutim, gledalac dobiva dojam, da je nutrina svetišta izašla previše jednostavna — obična pačetvorina. To se opaža osobito na prezbiteriju, kojega zapravo i nema. Ovaj neugodan dojam ublažuje donekle veliki križ, koji je resio dosadašnje svetište za vrijeme pobožnosti Kristu Kralju i koji je prenesen u novo svetište. Ali svetište će dobiti sasvim novi izgled, kad bude potpuno gotovo, t. j. kad budu podignuti lijepi mramorni oltari, kad stupovi budu obloženi mramornim pločicama, a pod po-

pločan mramoriziranim pločama, zidovi i svod ukrašen lijepim slikama iz života Bl. Dj. Marije, kao što je bilo u dosadašnjem svetištu; kad zid iza velikog oltara bude otstranjen i bude podignuta odgovarajuća apsida. To ne može doći odmah, jer se zato još hoće mnogo sredstava. Ali se uzdamo, da će draga Gospa od Zdravlja pomoći, te će Njezino svetište, kad nije moglo izvana, barem iznutra biti što dostojnije Njezine slave i naše zahvalnosti.

U isto vrijeme, dok se je bojadisala crkva, postavljeni su oltari sv. O. Franje i sv. Terezije M. I. Sliku sv. O. Franje blagoslovio je, 25. IX. 1937. provincijal Mp. O. Dr. Petar Grabić, uz podvorbu O. K. Nole, gvardijana, i O. V. Mrdena, vikara i tajnika provincije. Tom prigodom održao je Mp. O. provincijal prigodni govor. Iza blagoslova slijedila je devetnica na čast sv. O. Franje. Sliku pak sv. Terezije blagoslovio je 5 dana kasnije, t. j. 30. rujna, O. K. Nola, gvardijan, pa je nakon blagoslova slijedila pred njim trodnevnica. Oltar sv. O. Franje nalazi se s druge strane velikog oltara, prvi ispod oltara sv. Ćirila i Metoda. Do njega je Gospin oltar, a do ovoga oltar sv. Terezije.

Još je ostao slobodan prostor za jedan oltar. Budući da se je god. 1937 širilo štovanje franjevačkoga mučenika, Dalmatinca bl. Nikole Tavelića, te je u mjesecu srpnju iste godine pošlo i posebno hrvatsko hodočašće u Sv. Zemlju, pod vodstvom Dra. Josipa Andrića a pokroviteljstvom zagrebačkog nadbiskupa - koadjutora Dra. Alojzija Stepinca, na posvetu Blaženikova oltara u Jeruzolimu, te je isti nadbiskup - koadjutor posebnom okružnicom preporučio da se širi štovanje bl. Nikole gdje je god moguće — to su braća u samostanu zaključila, da se novi oltar podigne na čast bl. Nikole Tavelića. Izradba Blaženikove slike povjerena je mladom akademskom slikaru, Franjevcu O. Miroslavu Ćosiću, profesoru na Širokom Brijegu u Hercegovini. U nedjelju 14 studenoga 1937 slavila se je Blaženikova svetkovina. Tri dana prije toga održana je trodnevnica pred njegovom slikom, koju je gvardijan O. K. Nola blagoslovio 11. studenoga uz prigodni govor. Za vrijeme trodnevnice dječji zbor pjevao je novu dvoglasnu pjesmu »Mučeniče Jerusalemski«, koju je spjevao i uglazbio glavni širitelj njegova štovanja Dr. Jo-

sip Andrić. Na svetkovinu na svim Misama kao i za večernje pobožnosti bile su propovijedi o bl. Nikoli.

Svetohranište na velikom oltaru od drveta je, napravljeno po nacrtu arh. L. Horvata. Jednostavno je kao što je

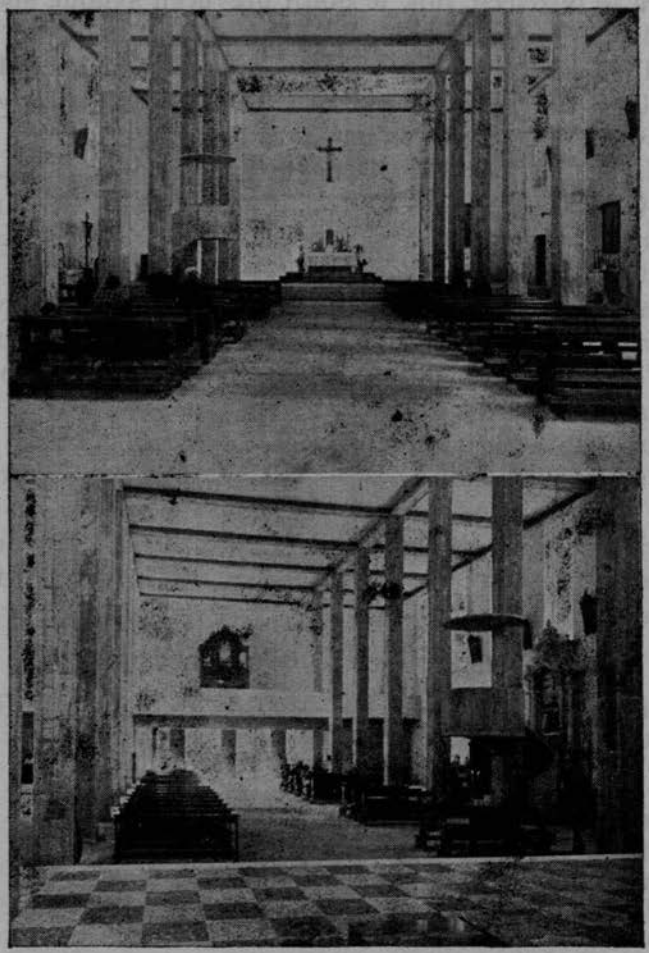

Nutrina zavjetnog svetišta. Gore: pogled prema velikom oltaru; dolje: pogled prema glavnim vratima

jednostavno svetište. Sastoji od dva dijela: donji dio služi za čuvanje sv. pričesti, gornji za svečano izlaganje Svetotajstva. Za blagdan Gospe od Zdravlja god. 1937 zlatarski majstor g. Miloš Botta, koji je izradio srebreni okvir i zlatnu

krunu Gospe od Zdravlja, obložio ga je izvana srebrenim pločama. Oko gornjih i donjih vratašca svetohraništa izvedeni su nakiti, koji pretstavljaju starohrvatsku pleternu umjetnost. Gornji dio, koji služi za izloženje Svetotajstva, iznutra je pozlaćen, dok je donji prevučen svilom, što su je izradile i poklonile ČČ. Školske Sestre u Splitu. Pred Božić, 22. XII. 1937, smještena su u uzvisini nad velikim oltarom dva električna reflektora, da rasvijetljuju veliki oltar, osobito svetohranište za vrijeme svečanosti.

Na 6. VIII. 1938 postavljena je između oltara sv. O. Franje i Gospe od Zdravlja slika Gospe Sinjske, koja je bila izložena javnom štovanju i u dosadašnjem svetištu. Kroz to vrijeme popločalo se dvorište sa strane svetišta pred samostanom, dok su za nutarnji dio između samostana i svetišta već prije dignute ploče i postavljene nove nešto ljepše.

Nakon što je zavjetno svetište bilo predano službi Božjoj, nastavilo se je uklesavati imena dobročinitelja koliko na blokovima pred svetištem toliko na mramornim pločama u svetištu. Blokova pred svetištem ima 72: šest stupova svaki po 12 blokova. Smatramo uputnim, da ovdje donesemo imena darovatelja, prema stupovima na kom je koje napisano. Imena počinju odozgor, a red stupova od strane samostana.

PRVI STUP

1 Obitelj P. Šimeta
Ema Zotić za
2. † Tomu Zotić i
† Jozicu Valles
3. Obitelj Rogulj Paške
4. Obitelj Nižetić Stjepana
5. Šimunić Mara
6. Meštrović Vicenco
7. Purkić Jure
8. Fröhlich Antuna
9. Fakač Nikola
10. Ganza Davor Milošev
11. Obitelj Lušić Tomislava
12. Perica Nikola i Josip

DRUGI STUP

1. Arh. crkve Lavoslav Horvat
2. Dr. Ivan i Ines Vela
3. Dinka ud. Lukšić - Marin-
[ković
4. Ing. Novak Miho i Marija
5. Bilić Nikola i Luca
6. Tomašević Karmelo
7. Odak Nikola
8. Buček Anka
9. Perlain Anka
10. Karavanić Ante i Margarita
11. Cvitanović ud. Zorka
12. Cvitanović Anđeo i obitelj,
[Pretoria

TREĆI STUP

1. Tudor Ljubomir, graditelj
2. Obitelj Stipe Stošića

ČETVRTI STUP

1. Duplančić Marin, graditelj
2. † Josip Repeša i Margarita

3. Lisičić Tinka
4. Žand. kaplar Ilija Smoljan
5. Dr. Baldo Botta
6. Don Jozo Delić
7. † Valent Radočaj, župnik
3. Dr. Jakov Miličić
4. † Dr. Ignac Kestler
5. Papa Pijo XI
6. Dr. Ante Poparić
7. Obitelj Livačića Serafina

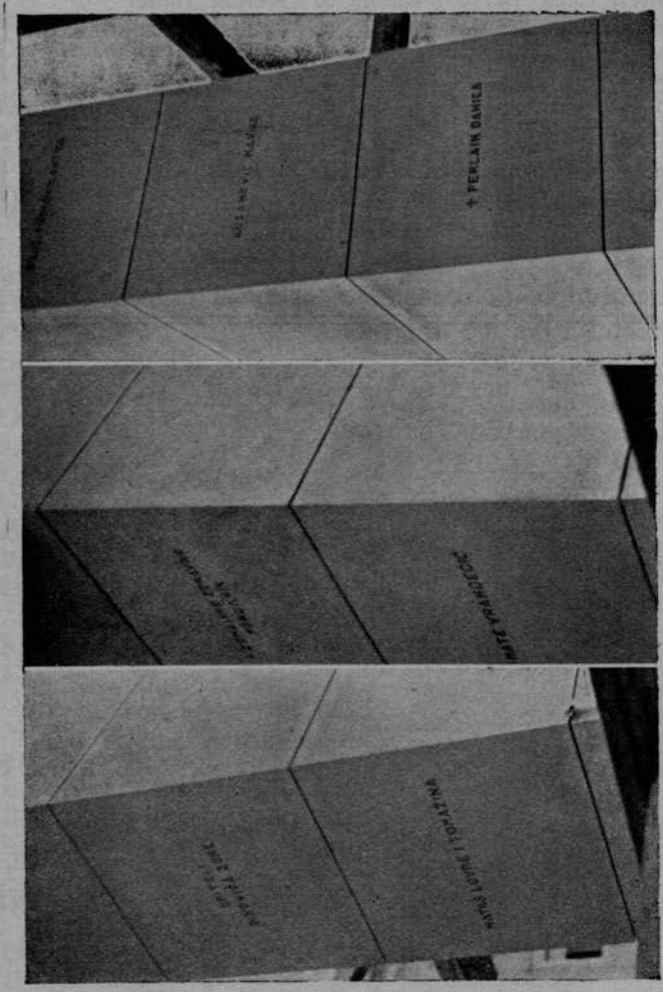

Natpisi na vanjskim stupovima

8. † Domainko Zdravko, po- [ručnik
9. Dr. Mate Vrandečić
10. Selem Petar
11. † Cvitanović Tomo
12. Brat i sestra Radetić
8. Obitelj Sinovića Zore
9. Matas Lovre i Tomazina
10. Jelaska Josip i sin
11. † Čulić Marica
12. Svećenik Ante Pilepić

PETI STUP

1. Prazan
2. Čukušić Božo i Manda
3. Rendić Nikola p. Pavla
4. † Dalizza Kata
5. Obitelj Čačić Blaža i Lucije
7. Bilić - Vušković Antica
8. Kusanović Marko
9. † Perlain Danica
10. Bernardi Ivan i obitelj, Oakl. [Calif.
11. Masovčić Eleonora
12. Cvitanović Marija

ŠESTI STUP

1. Prazan
2. Obitelj Frane Ivanišević
3. Rosandić ud. Marija
4. Birčić Frano
5. Štefica Bauer
6. † Josko Katalinić p. Dam- [jana
7. Obitelj Ivana Skansi
8. † Đino Bettizza
9. Obratov Neda
10. Obitelj Kokot Lovro, Ivo i [Sreto
11. Škvorc Marija
12. Casolini Lovro

Na mramornim pločama dosada su uklesana ova imena darovatelja od 200 dinara:

PRVA PLOČA PRVI RED

1. Dr. Fran Barac
2. Dr. Ante Lončarić
3. Dr. Ivo Blažević
4. O. M. Kraljević
5. Berger Ante
6. Dr. Ivo Bučić
7. Dr. Iv. Marković
8. Dr. Petar Ivaničić
9. Krešimir Pećnjak
10. Stjepan Keler
11. Fišer Mato
12. Mimica Dioniz
13. Stimac Mile
14. Don Ante Šare
15. Berticioli Marija
16. Don Grgo Tambaća
17. Don Ante Cotić
18. Don Ivo Tičić
19. Msgr. Ivan Kukanić
20. Dr. Ivan Butković
21. Don Jerko Juravić
22. Don Ivan Mikić
23. Don Mate Klarić
24. Don Ante Hailo
25. Don Niko Žiška
26. Don Lovre Terzić
27. Don Marko Kolarević
29. Don Petar Mihelić
30. Vlč. Bechler
31. Dr. Miro Matijaca
32. Don Frano Magaš
33. Don Ivo Milić
34. Ujčić Ivan
35. Don Frano Torre
36. V. Čajkovac
37. Mušak Pavao
38. Don Tomo Karmelić
39. Don Petar Čiklić
40. Marišević Vinko
41. Markota Jakov
42. Pierre Boulmer
43. Marijan Fanni
44. Sviković Janko, Paula, Olga
45. Vitić Filip
46. O. Serafin Dodig
47. Čukušić Božo i Manda

PRVA PLOČA DRUGI RED

1. Kan. Niko Delić
2. Relja Mladen
3. Dr. Petrović
4. Vlč. Pernjak
5. Vlč. Jansa
6. Vlč. Zlatolas
7. Vlč. Mostarčić
8. Don Remo Nazor
9. Don Andro Depeder

10. Don L. Vernik
11. Kan. Niko Plančić
12. Kan. Stjepan Bašić
13. † Kan. Leop. Ivanišević
14. Don Niko Matulić
15. Don Spaso Fabris
16. Don Andrija Raspović
17. Don Rudolf Sverer
18. Kan. Herkulan Luger
19. Don Vjek. Terzić
20. Matković Davorka
21. Glijanović Mate
22. Peranić Karmela
23. Marula Dabra
24. Ing. Albert Šperac
25. Burica Josip
26. Đurović Niko
27. Đurović Ana
28. Britvić Tonći
29. Obitelj Tome Škarpa
30. Obitelj kap. I. Cecić-Vidoš
31. Šiklić Veljko
32. Đurović Luca
33. Grubić Frano
34. Zane Šimun i Ivka
35. Pavletić Danica
36. Obitelj Lebedina Ante, Andrina, Zlatko
37. Karabaić Petar
38. Karabaić Marija
39. Obitelj Mate Bracanović
40. Mimica Roko
41. Travirka Antun
42. Ing. Ivo Zlendić
43. Bilić Marin
44. Kocеić Bilan Nikola
45. † Ante Čerina

DRUGA PLOČA

1. Obitelj Karaman
2. Crnica Olga
3. Kesić Antei Anka
4. Ivka Senzen
5. Mužinić Korina
6. Aunedi Marija
7. Zellner Marija
8. Estella Madirazza
9. Kovačević Antonija
10. Štuk Marija
11. Radić Franka
12. Vučić Frano
13. Ana Miolin
14. Dr. Šime Cvitanović
15. Marinko Radić
16. Franjka Kuljiš
17. † Petrović Fanika
18. Obitelj Soljančić
19. Božičević Juraj i Ema
20. Nola Vladimir i Marta
21. Ante Frank, klesar

TREĆA PLOČA PRVI RED

1. Antić Šime
2. Matković Anka
3. Bajić Stipan
4. Dujmović Ada
5. Krstulović J.
6. Terzić Marija
7. Ladić Ivan i obitelj
8. Haban Antonija
9. Cecić Petar
10. Ortolijo Frano
11. Don Frano Ivanković
12. Vončina Frano
13. Tomljenović Vinko
14. Bužančić Danica
15. Bajana Marija
16. Murvar Božidar
17. Bulat ud. Klara
18. Škrivanić Eliza
19. Šaravanja Nikola
20. Rosandić Milivoj
21. Nola Katica
22. Mustačić Marija
23. Jovanović Ivo i Maša
24. Orašček Antonija
25. Ing. Stella Lucijan
26. Butković Nikola
27. Pervan Vicko
28. Ganza Petar
29. Vuksan Katarina
30. Đukić Vojin
31. Dužević Frano
32. Bosančić Josip
33. Burić Frano
34. Spari Luiza

35. Županović Jozo
36. Žanić Tome
37. Don Ante Perić
38. Bošnjak Jakov
39. Kovačić Petar
40. Foretić Jakša i Dražen
41. Obitelj Luke Radonić
42. Jurišić Ljubica
43. Sestre Borozan
44. † Srećko Lucatello, učitelj
45. Kajo Bulić

TREĆA PLOČA DRUGI RED

1. † Kraljević Ante
2. Franić Anka
3. Kličinović Miho
4. Mužinić Marija
5. Dimak Luca
6. Koljatić ud. Marija
7. † Karmelić Marko
8. Obitelj Tadin
9. Vrdoljak Dujo
10. Marinović Ante
11. Preč. Vicko Fulgosi
12. Vladislavić Ante
13. Tomić Ante
14. Tomašević Josip
15. Ing. Musladin
16. Marin ud. Dobrila
17. Obitelj Stipetić
18. Obitelj Emanuela Stipetić
19. Srdelić Dujo
20. Šperac Petar
21. Bareza Nikša
22. Prizmić Jerko
23. Jasić Anđelka
24. Tafra Josip
25. Antunović Danica
26. Đurović Anton
27. Crvić Marica
28. Alesić Marija
29. Matijaca Bosiljka
30. Sabioncello Nevenka
31. † Tomo Vuletić
32. Petrić Tome
33. Obitelj Pocrnja Ante
34. Prof. Josip Čulić
35. Kunjašić Ivanka
36. Galasso Fanny
37. Dvornik Lucija
38. Don Petar Rudan
39. Franceschi Tereza
40. † Ana Lisičić
41. Mladinić Dujo pk. Ante
42. Lukas Mijo i Julci
43. Bakotić ud. Anka
44. Obitelj Kasandrić
45. † Jelena Kroci-Djoki

Još ima doći velik broj drugih imena, naročito onih koji su u mjesečnim doprinosima poklonili svotu od D 200.

Novo svetište Gospe od Zdravlja nešto je neobično u crkvenoj graditeljskoj umjetnosti. Izvana ima izgled profane zgrade, jedini križ potsijeća na crkvu, jer natpis na pročelju iz daljega jedva upada u oči. Nutrina pak ne može se usporediti s nutrinom dosadašnjeg svetišta. Radi toga nastale su u javnosti raspre i kritike ovog svetišta. Te su kritike našle izražaja i štampi. Jedni su odlučno protiv njega, jer da ne odgovara pravilima crkvene graditeljske umjetnosti. Drugi su odlučno za nj; jer, iako stil svetišta ne odgovara dosadašnjim stilovima, ipak odgovara modernom stilu, a svaki vijek ima svoj stil, pa ga tako može imati i naš vijek. Što se tiče Sv. Oca Pape Pija XI, koga prvi pozivlju sebi u prilog, drugi odgovaraju, da oni to čine, jer ne

shvaćaju njegovih riječi. On je god. 1932, pri otvoru Vatikanske pinakoteke, svečano izjavio: »Crkva je uvijek otvarala vrata i iskreno pozdravljala svaki dobar i progresivni razvoj dobrih i časnih tradicija...« Ovi drugi dodaju, da novo svetište ima nekih dodirnih tačaka sa starokršćanskom bazilikom, na pr. 3 lađe. Treći na ovo razlaganje klimaju glavom, jer znadu, da u ovom slučaju nije igrala ulogu uzvišenost ovolike jednostavnosti, nego »zaleđenje« uloženog novca, t. j. nedostatak sredstava, pa se je na silu sve pojednostavnilo, da bi se moglo s troškom izaći na kraj; da nije bilo toga, svetište bi bilo daleko veličanstvenije, jer bi bilo građeno prema mnogo ljepšem nacrtu, iako u modernom stilu.

Ovu raspru duhovito je izrazio slikar Frano Baće u jednom afresku, koji je u siječnju g. 1938 naslikao u sakristiji svetišta. Slika prikazuje nekoliko redovnika u samostanu Gospe od Zdravlja. Na kraju je s desne strane O. Ante Crnica i drži u ruci smotan svoj raskošni nacrt novog svetišta, jer se po njemu neće graditi. U sredini je sadašnji starešina samostana O. Karlo Nola i dokazuje, da je novi nacrt dobar. Neki redovnici odobravaju njegovo razlaganje; drugi su neodlučni i kao da pitaju, je li baš tako; treći su snuždeni i daju razumjeti, da ih razlaganje ne uvjerava, te žale, što svetište nije ljepše. S lijeve strane na kraju je brat lajik Fra Frane i pokazuje škrabicu za milostinju Gospi od Zdravlja. Time hoće da kaže, da, iako svetište nije onakovo kakovo se očekivalo, ipak će se i unaprijed kupiti milostinja za njegovo daljnje uređenje, pa će ono tekom vremena biti ljepše nego je sada.

11. Treća svetogrdna krađa

Jutrom na blagdan sv. Ante, 13. VI. 1937, otkrivena je treća svetogrdna krađa u svetištu Gospe od Zdravlja. Prva je bila god. 1877, druga god. 1934, a treća sada. Ova je najsudbonosnija, jer se zavjetni darovi, osim malog broja, još nijesu pronašli.

Odzvonivši Zdravu Mariju, sakristan Luka Tadić iz Rude kod Sinja pošao je da otvori crkvu. Ušavši u crkvu na vrata sakristije, na svoje zaprepaštenje opazi, da je Gospin oltar porušen, kandeliri i svijeće s oltara porazbacani, srebreni okvir na podnožju oltara i rastvoren, sveta slika izva-

đena iz okvira i na nj naslonjena, ali bez zavjetnih darova. Nije ni otvarao crkve, nego je odmah odletio k O. gvardijanu i obavijestio ga o stvari. O. gvardijan već je bio na nogama, jer je, radi blagdana sv. Ante, ustao ranije. Odmah je poletio u crkvu, probudivši samostanskog vikara O. Vjekoslava Mrđena, da ustane, jer da je Gospa pokradena. Obojica su došla odmah, a gotovo u isto vrijeme našli su se pred Gospinim oltarom i drugi redovnici. Pregledali su sva vrata i prozore, da vide, kud je provalnik ušao; ali je sve bilo zatvoreno. Nigdje nikakva traga.

Kroz to vrijeme O. gvardijan telefonski je obavijestio policiju o događaju. Od redovite policije prvi je došao komandir stanice »Dobri« Božo Vukman, za njim terenski dežurni činovnik Frano Hudales. Obojica su obavili prve izvide. Kasnije je došla kriminalna policija: agent Ante Ivančić i fotograf-daktilograf Anđeo Štambuk. S najvećom pažnjom obavljeni su izvidi i snimljeni otisci. Ali otisaka prstiju nije nigdje bilo. Iz toga se zaključuje, da je provalnik krađu izveo u rukavicama. Poslije podne istog dana jedan je dječak opazio u ključanici prvih vrata izvana (pri ulazu desna) nešto voska. To znači, da je provalnik na vosku napravio otisak ključa, prema tom otisku dao napraviti drugi ključ, s njim otvorio vrata, obavio svetogrdnu krađu i vrata opet za sobom zatvorio. To mu nije bilo teško izvesti, jer je ključanica bila privremena s običnim ključem. Poduzetnici su bili dali izraditi tri posebne ključanice za troja vrata, svaka ključanica u vrijednosti D 1500. Ali te ključanice na žalost nijesu bile gotove, pa dok se one zgotove, zamijenile su ih obične. Prema ugovoru, morala se je crkva dan i noć čuvati dok se konačno uredi. Ali i to se je na žalost propustilo; pa je provalnik mogao nesmetano izvesti svoje svetogrdno djelo.

Prema nalazu, vidi se, da se je provalniku žurilo. A nije ni čudo, jer je masa svijeta, radi sutrašnjeg blagdana, do kasne ure bila koliko u crkvi toliko pred crkvom; a usto, radi ljetne tople noći, bilo je prolaznika do pola noći. Vjerojatno je, da je provala izvedena malo poslije po noći, jer kasnije opet počinje brzo svitati, pa bi ga se lako moglo vidjeti. Da mu se je žurilo, vidi se po tome što nije sve

odneseno. Odneseni su svi zavjetni darovi s lijeve do strane odozdo do čela Majke Božje na slici. Darovi koji su stali poviše čela, ostali su netaknuti. Tako je ostala netaknuta

Nalaz svetogrdne krađe

i zlatna kruna, koja je poklonjena god. 1764, dok je kruna, koja je bila na glavi Djetiću Isusu, odnesena. Isto tako ostali su neki zavjetni darovi na kraju slike s desne (naše) strane, među njima i lančić s modrikastim zvijezdicama, po če-

mu se je doznalo za provalnika od god. 1934 Ivana Klemenčića. Drugo je sve odneseno.

Vijest o novoj provalnoj krađi proizvela je na vjernike vrlo mučan utisak. Mnogi su glasno plakali, kad su kasnije pušteni u crkvu i vidjeli strašno svetogrđe. Novine i katoličke i nekatoličke o tome događaju pisale su sa simpatijom, neke su donijele i sliku Gospe od Zdravlja ili Njezina svetišta. Splitska policija dala se u potragu provalnika i obavijestila o slučaju sve uprave policije u državi, da bi i one u svom području povele istragu. Sutradan, t. j. 14. lipnja počela je u svetištu devetnica Gospi od Zdravlja kao naknada za svetogrđe počinjeno na Njezinoj svetoj slici, te da se pronađu pokradeni zavjetni darovi. U istu svrhu obavljena je u nedjelju, 20. lipnja, pričest male djece.

Na 28 listopada g. 1937 donijeli su splitski dnevnici »Novo Doba« i »Jadranski Dnevnik« vijest, da je našasto zlato Gospe od Zdravlja. Zaista pronađeno je bilo nekoliko komada. Neka žena donijela je na upravu policije nekoliko zlatnih predmeta. Policija je pozvala starešinu samostana, da dođe i vidi, jesu li to Gospini darovi. Pošao je O. Vjekoslav Mrden i donio sobom posljednju fotografiju Gospine slike. Darove je odmah prepoznao, a prepoznali su ih i policajci prema fotografiji. Zapisnički primio ih je od uprave polcije i donio u samostan. Bila su 3 para zlatnih naušnica, 2 zlatna privjeska, 1 zlatna medaljica s Isusovim likom, 1 zlatni broš sa žutim kamenom, 1 zlatni nakit iz koga je ispao kamen, 1 zlatni ukras sa sidrom, 1 zlatni lanac, 1 zlatni križić i 3 komadića nekog iskidanog zlatnog predmeta. Uprava policije dala je procijeniti ove predmete kod zlatarije G. B. Valle, i ona ih je procijenila na 1500 dinara. To je ništa prema onomu što još nije povraćeno.

Vrativši se u samostan s našastim predmetima, O. Mrđen zatekao je na vratima ženu, koja je predala policiji našaste predmete, gdje živo raspravlja s gvardijanom O. Karlom Nolom. Umiješao se je u razgovor i od nje doznao, da je njezina mala kćer našla u zamazanom rupčiću zlato u Palminoj ulici poviše samostana OO. Konventualaca; ne znajući, što će od toga, da je pitala za savjet Dra. I. Tartagliu; on da joj je rekao, neka odnese na policiju, što je ona i učinila.

Ovaj nalaz izazvao je žive komentare. Kako su ti predmeti došli na ulicu: jesu li se našli slučajno ili su bačeni, odnosno stavljeni da se zametne trag — to su pitanja, koja još traže odgovor. Vjerojatno nije bez osnova sumnja, koja je pala na neko lice, da bi ono bilo izvelo taj bogumrski čin; samo za sada nije moguće doći do konkretnijih zaključaka. Pogrješka je bila u tome, što istraga nije nastavljena započetim tragom; a nije nastavljena, jer nije bila povjerena majstoru u tom poslu.

12. Prva proslava Gospina blagdana u novom svetištu

U novom zavjetnom svetištu Gospe od Zdravlja proslava Njezina blagdana mogla se je, radi većeg prostora, slobodnije razviti i obaviti s većom svečanošću. Radi toga i očekivao se je sa zanimanjem dan proslave.

Kao daljna priprava počela se je 1. studenoga obavljati pobožnost mjeseca Gospe od Zdravlja i nastavila se kroz cijeli mjesec. Na 12 studenoga počela je kao bliža priprava devetnica Gospi od Zdravlja s propovijedima. Na jednu i drugu pobožnost dolazilo je mnoštvo vjernika.

U predvečerje blagdana elektrotehničar Josip Perić ukrasio je pročelje crkve električnim svijetlom. Na gornjem rubu od jednoga do drugoga kraja poredao je žarulje jednu uz drugu. Križ na pročelju obložio je sa 60 žaruljica. Pročelje crkve, zvonik i samostan okićeni su bili raznovrsnim zastavama. U crkvi su bili vrlo ukusno nakićeni svi oltari sa svetim ruhom, svakovrsnim cvijećem i svijećama. Među svima najljepše je bio nakićen Gospin oltar. Na srebreni okvir postavljena je zlatna kruna s draguljima. S protivne strane veliki reflektor rasvijetljivao je oltar i davao mu još ljepši izgled.

Gotovo cijelo poslije podne ispovijedalo je više ispovijednika. Pred početak večernje pobožnosti stiglo je svetohranište obloženo srebrenim pločama i odmah položeno na veliki oltar. Za vrijeme pobožnosti propovijedao je eks-provincijal Dr. O. S. Petrov, a na koru je pjevao 3-gl. Litanije i »Divnoj dakle« od Breidensteina obnovljeni zbor Gospe od Zdravlja. Za vrijeme blagoslova svirao je kvin-

tet violina đakâ kl. gimnazije, uz pratnju orgulja, dirljivu pjesmu »O Gospe od Zdravlja«. Iza blagoslova sva je crkva pjevala, uz pratnju violina, pjesmu »Čuj vruću molbu puka svog«, nakon česa je pirotehnik Andrija Bandalović palio pred samostanom umjetne vatre, a redovnici su i dalje u crkvi ispovijedali pobožni narod.

Dan pred blagdan Gospe od Zdravlja bio je kišević. Tek u veče se je ustavila kiša. Blagdan pak osvanuo je s lijepim vremenom. U 5 s. počele su tihe Mise pred Gospom od Zdravlja, te su se redale svako pola sata. Prvu je rekao pisac ove knjige. Preko nje pjevači su počeli pjevati nove lekcije ili štenja o Gospi od Zdravlja, koja je sastavio isti pisac. Starešina samostana O. Karlo Nola počeo je Misu u 5 s. na velikom oltaru, te je nakon Mise pričešćivao neprekidno do 6.30 s. Tad su mu došla u pomoć dvojica: Dr. O. Krsto Kržanić i O. Vjekoslav Mrđen, koji su zajedno pričešćivali do 8 s., pa su opet došli drugi. Radi slobodnog prostora obredi su se odvijali bez smetnje. Sv. pričesti podijeljeno je kroz to vrijeme oko 2300.

Već u 5 s. počeo je velik broj drugih redovnika ispovijedati vjernike, a ispovijedali su gotovo svi do 10 s., neki i do kasnijega. U isto doba počela su stizati hodočašća iz okolišnih mjesta. Bilo je hodočasnika ne samo iz splitske okolice, nego i iz Omiša, Drniša, Šibenika, Sinja, Ogulina itd.

U 8 s. bila je pjevana Misa, koju je govorio O. Šimun Jelinčić, profesor iz Sinja. Na koru je pjevao mješoviti zbor »Gospe od Skalica« iz Omiša 4-gl. Misu od Schweitzera kao i druge nabožne pjesme, ali tako skladno, da je na sve vjernike učinio najbolji utisak. U 9 s. bila je Misa za klasičnu gimnaziju u Splitu. Misu je govorio kateheta vlč. Don Mladen Alajbeg. Na koru je svirao razne religiozne pjesme đački orhestar pod ravnanjem svoga profesora Fulgosi. U 11 s. bila je svečana sv. Misa, koju je govorio eksprovincijal Dr. O. S. Petrov uz podvorbu bivšeg gvardijana O. Ante Crnice i sadašnjeg gvardijana O. K. Nole. Na koru je pjevao zbor Gospe od Zdravlja 3-gl. Misu od Grubera. Svirao je na orguljama O. Bernard Tičić, a ravnao O. Vjekoslav Mrđen. Preko ofertorija izvađao je zbor Gospe od Zdravlja sa zborom Gospe od Skalica iz Omiša i malim đačkim

orhestrom ganutljivu pjesmu »O Gospe od Zdravlja«, ali tako lijepo i slatko, da je svak bio zanesen, a mnogima su došle suze. Ovu je pjesmu na orguljama pratio O. Vjekoslav Mrđen, a dirigirao O. Bernard Tičić. Iza pričesti pjevao je bariton-solo g. Milivoj Rosandić »Ave Maria« od Hrema, uz pratnju O. V. Mrđena na orguljama. Poslije Mise sva je crkva skladno pjevala Gospinu pjesmu »Čuj vruću molbu puka svog«.

Poslije podne skinuta je sveta Gospina slika i postavljena nasred crkve. U 4 s. obavljen je obred posvete djece Gospi od Zdravlja, a u 7 s. završna pobožnost. Već u 6 s. crkva je bila puna, a kad je počela pobožnost, mnogo je svijeta moralo ostati pred crkvom i oko crkve, jer nije moglo unutra. Poslije posvete crkve nije bilo u njoj toliko svijeta koliko te večeri. Nakon molitve koja se molila na blagdan Gospe od Zdravlja O. Šimun Jelinčić, profesor iz Sinja, održao je lijepu propovijed o Majci Božjoj, našemu uzoru i izvoru svakoga dobra. Iza propovijedi pjevao je zbor Gospe od Zdravlja zajedno sa zborom Gospe od Skalica iz Omiša, uz pratnju orgulja i dačkog orhestra, omiljelu pjesmu »O Gospe od Zdravlja«, zatim 3-gl. Litanije i »Divnoj dakle« od Breidensteina. Utisak je bio izvanredan. Sav je svijet nakon blagoslova sa Svetotajstvom razdragan pjevao himnu Gospe od Zdravlja i onu drugu lijepu pjesmu »Čuj vruću molbu puka svog«. Tako je svršila prva proslava blagdana Gospe od Zdravlja u Njezinu novom svetištu na neobično zadovoljstvo sviju vjernika a, uzdamo se, i naše nebeske Majke.

Sveta slika još je ostala nasred crkve do svršetka mjeseca studenoga. Posljednjeg dana vraćena je na svoje mjesto, po uobičajenom obredu, posipana cvijećem, uz pjevanje Njezine himne i pobožne uzdahe i vapaje ganutih vjernika.

13. Drugi pohod vrhovnog starešine Reda

God. 1935 po drugi je put vrhovni starešina Franjevačkog Reda pohodio našu provinciju i samostan Gospe od Zdravlja. Premda je taj pohod bio prije nego se je počelo podizati zavjetno svetište Gospe od Zdravlja, nijesmo ga spomenuli u početku poglavlja, da ne prekinemo razvoj go-

vora o podizanju zavjetnog svetišta. Događaj je važan, te se ne smije propustiti. Radi toga donosimo ga na ovom mjestu.

God. 1935 slavila je naša provincija Presv. Otkupitelja 200-godišnjicu svoga opstanka. U isti mah slavila se u Hrvatskoj 700-godišnjica dolaska Franjevaca u hrvatske krajeve. Prigodom ovih dviju proslava priređen je u Zagrebu od 25—29 rujna prvi kongres franjevačkih profesora u slavenskim zemljama. Sve tri ove rijetke prigode dale su povoda vrhovnom starešini Franjevačkog Reda Prepošt. O. Leonardu M. Bello, da pohodi naše krajeve. Tom prigodom došao je i u samostan i svetište Gospe od Zdravlja.

Prepošt. Otac došao je u Split iz Makarske 10. rujna u 5.20 s. po podne. Bulatova poljana pred svetištem bila je nakićena zelenim slavolucima u duljinu do 30 metara, s natpisom franjevačkog pozdrava »Mir i Dobro!« i mnoštvom električnih žarulja. Na poljani pred svetištem čekali su ga pretstavnici svih crkvenih ustanova u Splitu s vatrogasnom glazbom i mnoštvom vjernika. Prepošt. Otac došao je posebnim autom u pratnji provincijala Dra. O. S. Petrova, eksprovincijala i gvardijana makarskog samostana O. Ante Cikojevića, te Dra. O. Karla Balića, profesora na franjevačkom sveučilištu u Rimu. Čim se je pojavio auto na Bulatovoj poljani, zasvirala mu je glazba dobrodošlicu. Prepošt. Otac izašao je iz auta, pozdravio se s pretstavnicima crkvenih vlasti i ustanova i, uz sviranje glazbe, kroz slavoluk i dvorede svećenika i redovnika, uputio se prema Gospinu svetištu. Tu su mu tri djevojčice predale 3 kite cvijeća: u ime Trećega Reda, Pob. Zadruge sv. Ante i Zaštite Gospe od Zdravlja. Iza toga je, prema obredniku, uveden u crkvu. Upravitelj svetišta O. Karlo Nola tad ga je s velikog oltara pozdravio na latinskom jeziku, ističući, kako on dolazi nakon 60 godina od prvog pohoda, koji nam je učinio ondašnji vrhovni starešina našega Reda. Njegovu se dolasku posebno raduje svetište Gospe od Zdravlja, jer dolazi iz mjesta, odakle je došla Njezina čudotvorna slika, s kojom je povezana prošlost našega samostana, našega svetišta i grada. Prepošt. Otac zahvalio se na latinskom jeziku, stavio vjernicima na srce pozdrav sv. O. Franje »Mir i Dobro« i

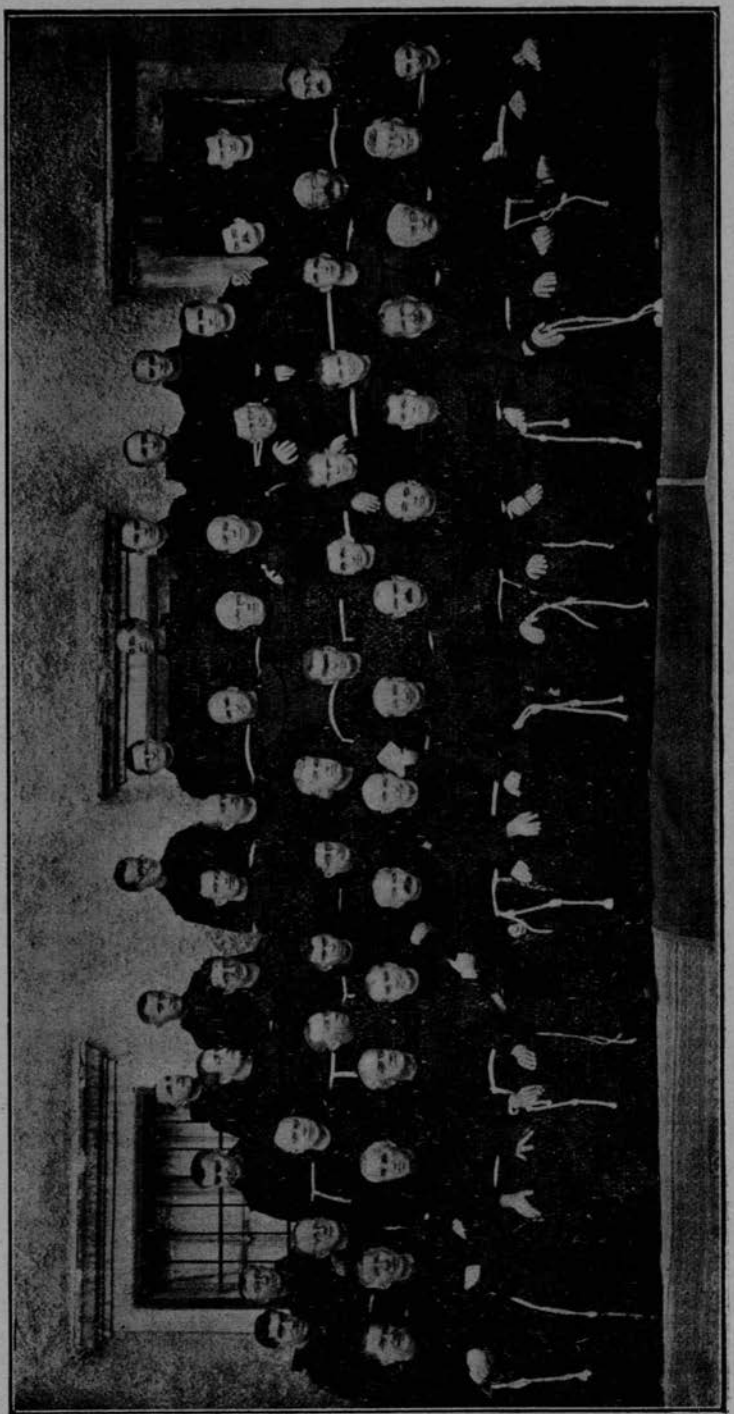

Učesnici franjevačkog slavenskog kongresa u Zagrebu 25—29. IX. 1935

izručio im pozdrav Sv. O. Pape Pija XI. Provincijal Dr. O. S. Petrov njegov je odgovor odmah preveo na hrvatski.

Nakon toga Prepošt. Otac pošao je pred oltar naše drage Gospe od Zdravlja i tu se pomolio pred Njezinom svetom slikom. O slici se izrazio, da je mnogo slična onoj što se štuje u Mlecima. Zatim je jedva prošao kroz mnoštvo vjernika u sakristiju i samostan, dok je vatrogasna glazba pred samostanom svirala njemu u počast, a narod ga živo pozdravljao. U veče mu je priređena u Domu Gospe od Zdravlja svečana akademija. Dvorana je bila prepuna odlične katoličke publike, a pjevački zbor i diletantska sekcija Gospe od Zdravlja izveli su više lijepih komada pjevanja, deklamacija i prikazivanja, dok je proslov ili pozdrav držao provincijal Dr. O. S. Petrov. Na svršetku se je Prepošt. Otac zahvalio svima: pretstavljačima i pjevačima kao i prisutnima, ističući, da nigdje nije čuo tako lijepo ispjevanu Papinu himnu od Rossatti-ja kao tu. Svi su ga prisutni pozdravili sa burnim »Živio!«.

Sutradan je Prepošt. Otac rekao sv. Misu na oltaru Gospe od Zdravlja i preporučio Joj svoj Red, svoju braću i sestre svih triju Redova kao i vjernike prisutne u crkvi. Po podne, prije odlaska, pošao je opet pred svetu Gospinu sliku, da se pomoli Dobroj Majci, neka ga štiti i čuva na putu po drugim franjevačkim provincijama u našim krajevima.

Za ovu prigodu provincijal Dr. O. S. Petrov, u počast Prepošt. Ocu, sastavio je posebnu pjesmu, koju je za vrijeme akademije deklamirala, s kitom bijelih karamfila, djevojčica Marica Čović. Ta pjesma glasi:

BENEDICTUS QUI VENIT IN NOMINE DOMINI

Blagosloven bio Ti što dođe k nama
MIR I DOBRO noseć u Gospodnje Ime!
Cvijeće kiti zide Marijina Hrama
I vesela pjesma odjekuje njime!

Naši Fratri mili, Tvoje vjerno stado,
Tebi — svome Ocu — raduju se danas...
S njima i mi, Oče, kličemo Ti rado!
Dolazeći k njima — došo si i za nas!!

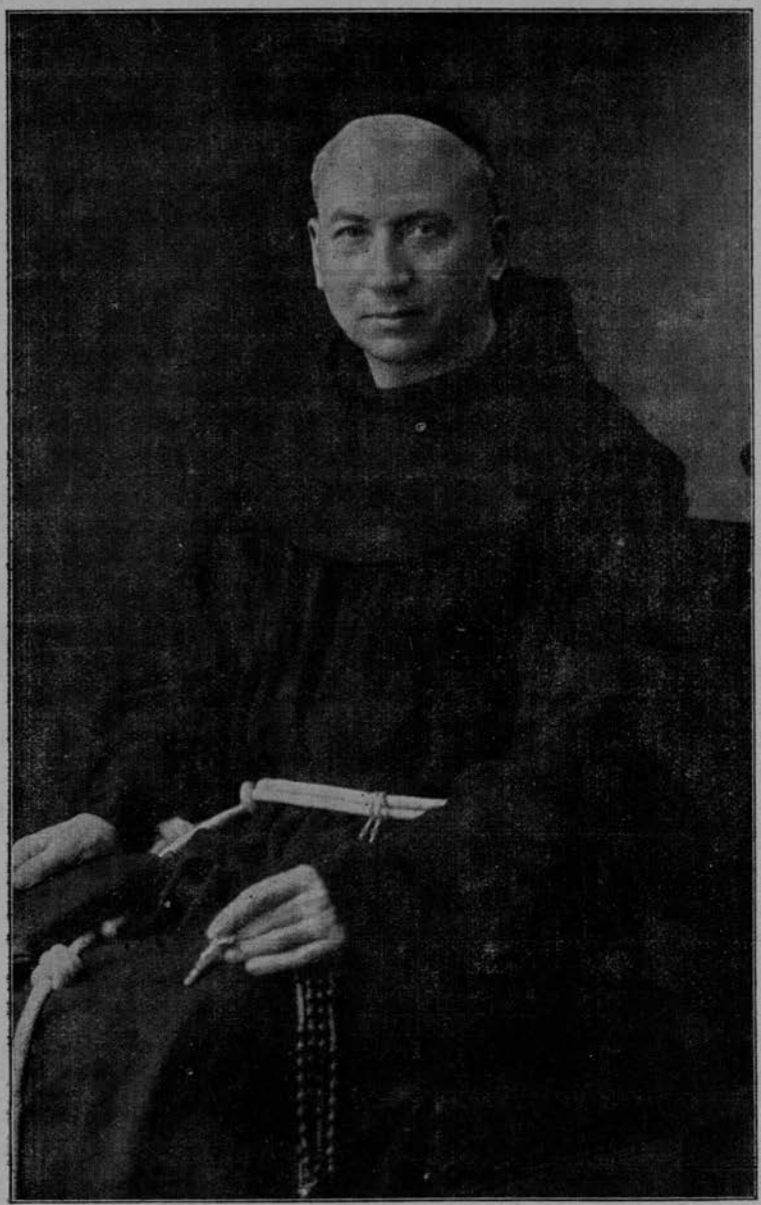

Prepošt. O. Leonard M. Bello, General Franjevačkog Reda

I u dokaz naše ljubavi i hvale
Primi kitu ovu karamfila bijelih;
Nju Ti daju, evo, moje ruke male,
Al velika ljubav iz nje Tebi veli:

Dobro si nam došo! Nek Ti, Oče, bude
Boravak među nama ugodan i mio!
Bog Ti dao sve što naša srca žude,
Blagoslov i sreću kroz Tvoj život cio!

Upravljao sretno Redom svetog Frane,
Dičila se dugo Tobom Crkva sveta,
A kad zatim danak posljednji Ti svane,
Nek Ti sine sunce nebeskoga svijeta! — — —

Blagosloven bio Ti što k nama dođe
MIR I DOBRO noseć u Gospodnje Ime!
Sretni smo što s nama nalaziš se ovđe:
Uvijek će se DOM naš ponositi time!![4]

14. Gospa od Zdravlja u našoj književnosti

Već smo spomenuli, da su o našoj Gospi od Zdravlja pisali naši strani listovi ne samo katolički nego i nekatolički. Spomenuli smo i to, da je Ona unesena u stranu nabožnu književnost. To bismo morali još više naglasiti za našu nabožnu književnost, za naše nabožne listove i kalendare, koji su prošlih godina Njoj posvećivali svoje stranice. No na to se ne mislimo više povraćati.

Ovdje ćemo upozoriti na jednu knjigu iz profane književnosti, u kojoj je naša Gospa od Zdravlja došla na posebno počasno mjesto. Ovoj je knjizi naslov »Flora croatica — horvatske rožice«. Napisao ju je g. Mihovil Jerinić, zubar u Šibeniku, pod pseudonimom Mihajlo Stagnita. Pisac je odličan katolik i velik rodoljub. Knjigu je napisao prigodom 65. godišnjice svoga rođenja: 27. VI. 1872—1937.

U knjizi je više manje sve originalno, ali u dobrom smislu. Sam naslov kaže, da sadržaj knjige mora biti nešto neobična. To nam još više potvrđuje pseudonim piščev. Kad pak počnemo listati knjigu, onda malo po malo stiče-

[4] »Gospa od Zdravlja« 1935, 138—140.

mo uvjerenje, da takove knjige, s tako lijepim i snažnim idejama, u tako ukusnom ruhu nema u našoj književnosti.

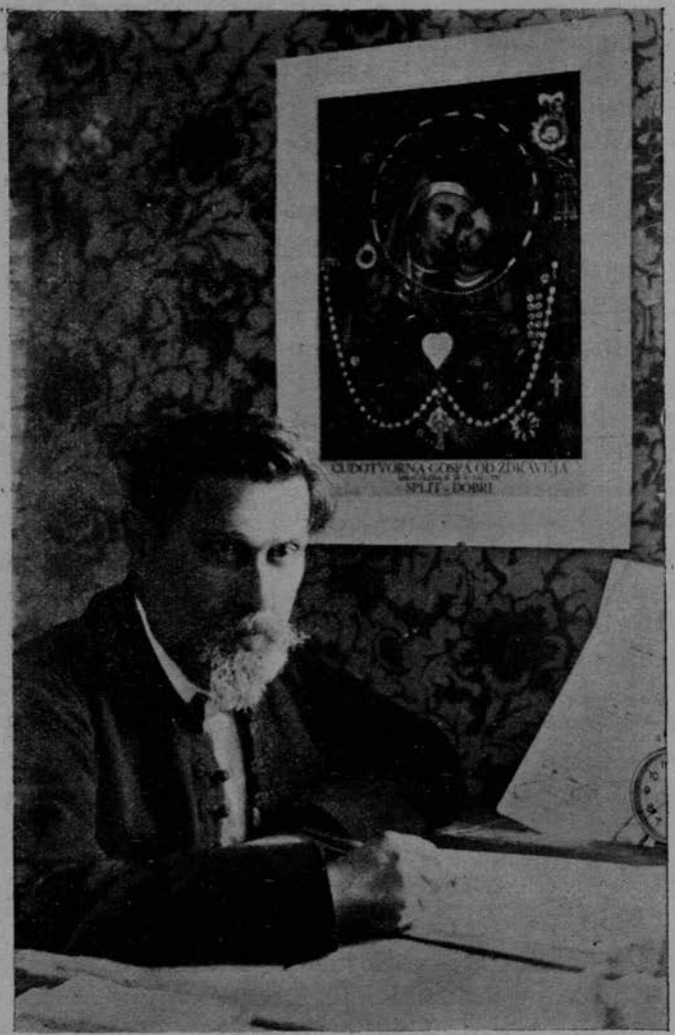

G. Mihovil Jerinić u radnoj sobi pred Gospom od Zdravlja

Pseudonim Mihajlo Stagnita uzeo je pisac po imenu crkvice posvećene njegovu Imenjaku sv. Mihovilu Arhanđelu, zadužbine prvog hrvatskog kralja Tomislava iz god. 926, u njegovu rodnom mjestu Stonu — Stagnum. Pisac ima pred

očima bolju budućnost hrvatskog naroda. Tu budućnost on želi svom narodu i hoće da mu je pospiješi. Njegovo je čvrsto uvjerenje, da jedini Krist može da spasi i bolju budućnost pribavi hrvatskom narodu. Krist će štititi Hrvate, a u Hrvatskoj će vladati Krist i Hrvati. Novi život blaženstva dolazi nam po ispovijedi, sv. pričesti, sv. Misi. U novom životu pisac grli križ; on će slaviti Isusa Krista i Njegovu — katoličku Crkvu. Ako mu ko to zabrani, on će kriještiti kao krijes sve dok ne pukne; ali neće prestati njih slaviti. To on traži od svakoga Hrvata katoličke vjere.

To su misli vodilje prvog sveska knjige gosp. Mihovila Jerinića. To su njegova Flora croatica — horvatske rožice, koje je njegov misleći duh stvorio i u pjesničkoj prozi hrvatskom narodu poklonio.

Što nas ovdje najviše zanima jest okolnost, da na prvoj naslovnoj strani iznutra ispod naslova knjige nalazimo sliku naše Gospe od Zdravlja. Tu je naime slika koja nam prikazuje g. pisca u njegovoj radnoj sobi, a povrh glave mu je naša Gospa od Zdravlja, kako se vidi na priloženoj fotografiji. Ispod ove slike nalaze se riječi posvete, s kojima on sitnom mravu, svom čitatelju pretstavlja svoju Majku i svoga Brata — Gospu od Zdravlja i maloga Isusa u Njezinu naručaju, te ga pozivlje, da i on uzme Gospu od Zdravlja za Majku, jer je Ona Zaštitnica i Nada Hrvata. Ovo je divna misao, koju bi imao u djelo provesti svaki pravi katolik Hrvat, i tad bi budućnost hrvatskog naroda bila sretnija.

Lijepe piščeve riječi glase:

»Majku ti predstavljam, sitni mrave, moju.
Na grudim Joj moga malenoga brata.
Za Majku Je uzmi i ti, mrave, svoju:
Štitnica i Nada Ona je Hrvata.«

15. Obnova oprosta od god. 1931

Na 6 studenoga 1938 isticao je rok potpunih i djelomičnih oprosta, koje je Sv. Ap. Penitencijarija udijelila svetištu Gospe od Zdravlja 6. XI. 1931 za 7 godina. Radi toga uprava svetišta obratila se je Sv. Stolici s molbom za ponovnu

dozvolu ili obnovu istih oprosta. Sv. Stolica molbu je blagostivo uvažila i reskriptom Sv. Ap. Penitencijarije od 19. listopada 1938 udijelila iste oproste za daljnih 7 godina. Reskript Sv. Ap. Penitencijarije glasi:

7539/38

SVETA APOSTOLSKA PENITENCIJARIJA
ODIO ZA OPROSTE

Presveti Oče,

Starešina crkve Reda Male Braće zvane Bl. Dj. Marije od Zdravlja, u Splitu u Dalmaciji, prostrt pred noge Vaše Svetosti, ponizno prosi slijedeće oproste: A) POTPUNI, koji će dobiti vjernici ispovjedeni i pričešćeni, ako pobožno pohode sliku Bogorodice Djevice od Zdravlja, koja se u toj crkvi štuje posebnim štovanjem, te se pomole na odluku Sv. O. Pape, I. na blagdan Pokroviteljice (Gospe od Zdravlja); II. na 30 mjeseca studenoga, ako barem za 15 dana pobožno prisustvuju pobožnosti, koja se u istoj crkvi obavlja kroz cio taj mjesec na čast Bl. Dj. Marije; III. posljednje nedjelje mjeseca svibnja, budući da se tu obavlja mjesečna pobožnost na čast iste Bogorodice; B) DJELOMIČNI, koji će dobiti vjernici, I. o d s e d a m g o d i n a, 1) svake svetkovine Bl. Dj. Marije prema Rimsko-Serafinskom (Franjevačkom) kalendaru, ako skrušena srca obave pohod i pomole se kao gore, 2) prve subote svakoga mjeseca i svake od devet subota pred blagdan Pokroviteljice, ako barem skrušeno i pobožno prisustvuju pobožnosti, koja se u spomenutoj crkvi obavlja na čast Bl. Dj. Marije od Zdravlja; II. t r i s t o t i n e d a n a, svakog dana u godini, ako pred istom slikom izmole barem skrušeno i pobožno tri puta Pozdrav Anđeoski (3 Zdrave Marije).

A Bog, itd.

NA 18 LISTOPADA 1938

SVETA APOSTOLSKA PENITENCIJARIJA, po ovlastima koje joj je dao Presv. G. N. Papa Pijo XI, glede A) I. i II. glede B) dobrostivo udjeljuje milost prema molbi za sedam godina; glede A) III. odgovara: Provideno općom do-

zvolom (V. Preces et pia Opera Indulgentiis ditata, izd. 1938, str. 196, br. 295). Ništa bilo kako protivno ne smeta.

M. P. *S. Luzio Regens*

S. de Angelis, Subst.

7539/'38

SACRA PAENITENTIARIA APOSTOLICA

OFFICIUM DE INDULGENTIIS

BEATISSIME PATER

Superior ecclesiae Ord. FF. Minorum titulo B.Mariae Virginis de Sanitate, Spalati, in Dalmatia, ad pedes Sanctitatis Tuae provolutus, humiliter petit Indulgentias quae sequuntur: A) PLENARIAM lucrandam a christifidelibus, confessis ac sacra Synaxi refectis, si imaginem Deiparae Virginis de Sanitate, in praefata ecclesia peculiari cultu veneratam, devote visitaverint et ad mentem Summi Pontificis preces fuderint, I. die festo titularis; II. die 30 mensis novembris, si saltem per quindecim dies pio exercitio, quod per integrum praecitatum mensem in eadem ecclesia ad honorem B. Mariae Virg. habetur, devote adstiterint; III. postremo die dominico mensis maii, quum pium per mensem exercitium in honorem eiusdem Deiparae Virginis ibidem peragatur; B) PARTIALEM a christifidelibus acquirendam, I. septem annorum, 1) quolibet die festo B.Mariae V. iuxta calendarium Romano - Seraphicum, si visitationem ac orationem, uti supra, saltem corde contrite persolverint, 2) primo cuiuslibet mensis sabbato necnon quolibet ex novem sabbatis, festum titulare immediate praecedentibus, si piis exercitiis, in honorem B.M.V. de Sanitate in memorata ecclesia habendis, saltem contriti ac devote interfuerint; II. trecentorum dierum, quolibet anni die si coram praedicta imagine Salutationem Angelicam ter saltem corde contrito ac pia mente recitaverint. ———

Et Deus, etc.

DIE 19 OCTOBRIS 1938.

SACRA PAENITENTIARIA APOSTOLICA, vi facultatum a Sanctissimo D.N.Pio Pp.XI sibi tributarum, quoad A) I. et II. necnon B), benigne annuit pro gratia iuxta preces ad septennium; quoad vero A) III. respondet: Provisum per concessionem generalem (Cfr.Preces et pia Opera Indulgentiis ditata, ed.1938, pag.196, n.295). Contrariis quibuslibet non obstantibus.

S. Luzio Regens

S. de Angelis Subst

Prema ovom reskriptu, obnovljena je dozvola sviju oprosta koliko potpunih toliko djelomičnih, koji su bili udijeljeni 6. XI. 1931, a koji su nabrojeni gore str. 508 sl. Jedino glede potpunog oprosta na posljednju nedjelju mjeseca svibnja, pripominje Sv. Penitencijarija, da je već udijeljen svima vjernicima koji prisustvuju svibanjskoj pobožnosti i na koncu ispune propisane uvjete.

16. Prva procesija prigodom Gospina blagdana

Blagdan naše drage Gospe od Zdravlja proslavljen je god. 1938 s posebnom svečanošću. Tom prigodom održana je procesija s čudotvornom Gospinom prilikom, česa nije bilo uopće prigodom nijednog Njezina blagdana otkad je sveta Prilika došla na Dobri.

1. *Priprava za proslavu.* — Za proslavu blagdana činile su se velike priprave. O. Vjekoslav Mrđen povećao je pjevački zbor, dodavši mu veći broj dječaka i djevojčica. Posebni zborovi dječaka i djevojčica pripravljali su se za pjevanje preko procesije. Kao daljna priprava služila je pobožnost mjeseca Gospe od Zdravlja, koja se je obavljala svaki dan. Bliža priprava bila je devetnica, za vrijeme koje nastupao je cijeli pjevački zbor Gospe od Zdravlja. Posljednja tri dana devetnice držao je propovijed Dr. O. Božo Vucić, profesor na Franjevačkoj Visokoj Bogosloviji u Makarskoj i urednik »Nove Revije«. Ovih dana pjevački zbor bio pojačan sa zborom Gospe od Skalice iz Omiša (6 članova), tako da je bilo ukupno pjevača i pjevačica 52. Zbor je pjevao uz pratnju violina, violoncela i klarineta. U predvečerje blagdana elektrotehničar Josip Perić ukrasio je pročelje svetišta i križ na svetištu s električnim žaruljama. To je učinio na čast Gospe od Zdravlja, po običaju, gratis. Dva dana pred blagdan došla su iz Makarske još 4 profesora, da pomognu ispovijedati, i to Dr. O. G. Cvitanović, O. L. Bajić, Dr. O. A. Jadrijević i Dr. O. Petar Čapkun. Osim svećenika koji borave u Splitu, došli su da pomognu ispovijedati O. Ivan Bezina, župnik Blizne, i O. Ivan Mandac, žup. pomoćnik iz Sinja.

2. *Proslava blagdana.* — Kako je bila nedjelja, već iz jutra pred blagdan nagrnulo je mnoštvo vjernika na ispovijed. Svi su svećenici odmah počeli ispovijedati. Proslijedili su poslije podne do kasno u noć i na blagdan gotovo do podne. Sv. Mise na blagdan redale su se od 5 do 11 s. U 6 s. počela su se pjevati štenja ili lekcije, a prije toga dijeliti sv. pričest, koja se je dijelila za više sati, gotovo bez prekida. Pričešćeno je usve oko 3000 vjernika. Na svim sv. Misama do 10 s. crkva je bila prepuna, te se može reći, da je u

predvečerje blagdana i na jutrnjim Misama svetište pohodio gotovo čitav Split. Na proslavu blagdana došlo je, po običaju, veliko mnoštvo vjernika van Splita, a i iz bliže i dalje okolice te iz udaljenijih krajeva. Potresno je bilo čuti neku ženu, kad je oko 5 s. j. pred čudotvornom Gospinom slikom gorko plakala i glasno zaklinjala Dobru Majku, da joj udijeli jednu milost. Mnogi su vjernici tada združili svoje vapaje s njezinima i molili Predobru Majku, da joj se smiluje i udijeli što traži. U 8 s. pjevao je Misu pred Gospinim oltarom Dr. O. P. Čapkun, profesor iz Makarske, a s kora je pjevao zbor Gospe od Skalice iz Omiša: 4 sestre i brat Peranić i g. Niko Bareža, suprug jedne od sestara. Preko Mise pjevali su dvoglasnu Misu od Paoletti-ja i nekoliko Gospinih pjesama. U 11 s. bila je svečana sv. Misa. Govorio je Mp. O. Dr. P. Grabić, provincijal. Asistirali su Dr. O. S. Petrov, eksprovincijal, kao presbyter assistens O. L. Bajić kao djakon i Dr. O. P. Čapkun kao subdjakon. Preko Mise pjevao je potpuni zbor Gospe od Zdravlja, pojačan sa zborom iz Omiša. Preko ove Mise crkva, iznimno, nije bila puna, jer se je u to doba očekivao dovoz tijela blagopok. Dra Ante Trumbića, Splićanina, bivšeg splitskog načelnika, zastupnika i ministra, koji je preminuo u Zagrebu 18. XI. 1938, te imao biti ukopan u Splitu u klaustru samostana sv. O. Frane na obali.

Poslije podne sveta Gospina slika bila je skinuta s oltara i postavljena nasred crkve. Budući da od zadnje provalne krađe na njoj nije bilo zavjetnih darova, osim krune s 12 zvijezda, to se je na nju stavilo nekoliko komada koji su još ostali. Najprije su ČČ. Školske Sestre djelomično prekrile svetu Sliku baršunom, pa su na baršun postavljeni zavjetni darovi, da se ne bi sv. Slika oštetila. U 4 s. upravitelj svetišta O. K. Nola obavio je blagoslov i posvetu djece Gospi od Zdravlja. U 7 s. bila je završna pobožnost, preko koje je Dr. O. B. Vučić lijepo propovijedao o temi »Evo od sada će me blaženom nazivati svi naraštaji«, ispreplevši je s poviješću Gospe od Zdravlja. Pjevao je cjelokupni zbor Gospe od Zdravlja razne Gospine pjesme, litanije i »Divnoj dakle«, uz pratnju violina, violoncela i klarineta. Svečani blagoslov držao je provincijal Mp. O. Dr. P. Grabić s pratnjom. Nakon blagoslova cijela je crkva oduševljeno pjevala omi-

ljelu pjesmu Gospe od Zdravlja: »Čuj vruću molbu puka svog«.

3. *Organizacija procesije.* — Radi sprovoda Dra Trumbića, koji je u Split dovezen uprav na Gospu od Zdravlja, procesija s Gospinom prilikom jednako kao i uobičajeno palenje umjetnih vatara odgođeni su za slijedeću nedjelju. Na poticaj provincijala Mp. O. Dra P. Grabića i jednodušnu želju redovničke obitelji u samostanu Gospe od Zdravlja kao i vjernika, starešina samostana O. K. Nola zamolio je 17. studenoga Preuzv. g. Dra Kv. Kl. Bonefačića, biskupa, da bi dozvolio procesiju na blagdan Gospe od Zdravlja. Preuzv. gospodin, u sporazumu sa svojim kaptolom, blagonaklono je procesiju dozvolio već sutradan i naredio, da se telefonski saopći upravi samostana. Starešina samostana to je istoga dana, za večernje pobožnosti, saopćio vjernicima. Kad je narod čuo ovu radosnu vijest, instinktivno je cijela crkva pobožno uzdahnula od veselja.

Uprava svetišta dala je izraditi 1000 obavijesti u obliku letka, s kojim se najavljuje procesija i vjernici pozivlju na sudjelovanje. S druge strane letka tiskana je skraćena himna Gospe od Zdravlja i pjesma »Čuj vruću molbu puka svog«, koje će se pjevati preko procesije. U nedjelju 27. studenoga, kad se je imala držati procesija, dijelili su se iz jutra pred splitskim crkvama letci s pozivom na procesiju. Na procesiju su bila pozvana i sva religiozna društva, zavodi i ustanove u Splitu, s oznakom gdje će se ko svrstati u procesiju.

Procesija je bila uprav veličanstvena. Kako je bilo najavljeno, počela je u 3 s. po podne. Kretala se je preko Dobroga: Bulatovom poljanom, ulicama: Teutinom, Zrinjskom, Lovretskom, Starčevićevom, Manđerovom, Bribirskom, Bihačkom, Livanjskom, Sinjskom, Klaićevom poljanom i vratila se preko Bulatove poljane u crkvu. Prva je išla zastava Gospe od Zdravlja s križem. Zatim su stupali pojedini zavodi, ustanove i društva: 1. Zavod Martinis-Marchi ženski, 2. Zavod Martinis-Marchi muški, 3. Sirotište »Račić«, 4. Zavod Kćeri Milosrđa, 5. Zavod Službenica Milosrđa, 6. Zavod Školskih Sestara, 7. Osnovna škola Manuš-Dobri, 8. Osnovna škola Varoš, 9. Križari i Križarice, 10. Domagojci i Do-

magojke, 11. Marijina Kongregacija gospođica, 12. Djevojačko društvo Srca Isusova, 13. Društvo gospođa »Hrvatsko Srce«, 14. Društvo gospođa »Hrvatska Žena«, 15. Društvo gospođa »Danica«, 16. Marijina kongregacija gospođa, 17. Treći Red sv. O. Frane: »Dobri«, »Pojišan«, »Konventualci«, Treći Red sv. Dominika, 18. Kćeri Božje ljubavi, 19. Kćeri Milosrđa, 20. Francuske Sestre sv. Josipa, 21. Sestre Maloga Isusa, 22. Sestre Milosrdnice, 23. Službenice Milosrđa, 24. Školske Sestre, 25. Sestre Dominikanke, 26. Katolički Muževi, 27. Vatrogasna glazba, 28. Hrvatski Skauti, 29. Pjevačice i pjevači (djeca), 30. Redovnici: OO. Franjevci s Dobroga i s Poljuda, OO. Kapucini, OO. Konventualci, OO. Dominikanci, 31. Bogoslovi Centralnog sjemeništa i svećenstvo, 32. Odrasle pjevačice, 33. Čudotvorna Gospa od Zdravlja, 34. Ostali vjernici.

Red u procesiji držalo je 20 Hrvatskih Skauta s njihovim duhovnikom Drom O. V. Bilobrkom, a 12 ih je držalo počasnu stražu sa strane čudotvorne Gospine slike. Sva su društva stupala sa svojim zastavama, pjevajući nabožne pjesme i moleći krunicu. Oko 200 školskih dječaka i djevojčica, razdijeljenih u dvije grupe, naizmjence pjevalo je himnu Gospe od Zdravlja i pjesmu »Čuj vruću molbu puka svog«. S ovim grupama ravnao je O. B. Tičić. Kraj čudotvorne Slike išla je grupa od 50 djevojaka i pjevala iste pjesme Gospe od Zdravlja, pod ravnanjem O. V. Mrđena. Gotovo bez prekida cijela je procesija pjevala pjesme Gospe od Zdravlja, tako da je Vatrogasna glazba mogla otsvirati samo nekoliko religioznih komada, među kojima i himnu Gospe od Zdravlja. Procesiju je vodio generalni vikar i dekan kaptola Presvij. g. Don Vicko Fulgosi, uz pratnju O. Ćirila Vrcana, gvardijana visovačkog samostana, i O. Josipa Mikulića. gvardijana omiškog samostana. Pred njima su stupali Preč. gg. kanonici Dr. Ćiro Banić, župnik Varoša, i Dr. Urban Krizomali, biskupov tajnik. Čudotvornu Gospinu sliku nosila su 4 gvardijana naših samostana: O. Konrad Rudan, gvardijan Zaostroga, O. Pavao Silov, gvardijan Karina, O. Matej Vodanović, gvardijan Zagreba, i O. Augustin Marušić, gvardijan Sumartina.

Prozori kuća, kud je prolazila procesija, bili su iskićeni zastavama, sagovima, cvijećem i svijećama. U tomu su se

posebno istakle Manderova i Bribirska ulica, gdje su i zidovi bili prekriveni sagovima, vrata i prozori narešeni zelenilom i svetim slikama, a žene i djevojke čekale s košarama cvijeća i posipale svetu Sliku dok je mimo njih prolazila. ČČ. Školske Sestre na Loretu iskitile su vrlo ukusno zelenilom cijeli svoj samostan, a tako isto Sestre Milosrdnice ženski zavod Martinis-Marchi u Bribirskoj ulici.

Već tekom procesije velika je masa vjernika po ulicama dočikala procesiju i pravila počasni špalir. To se posebno opažalo na kraju Sinjske ulice i na Klaićevoj poljani, gdje se više hiljada vjernika svrstalo sa strane, prateći i učestvujući procesiji. Na svršetku procesije na Bulatovoj poljani, kako je koja grupa dolazila pred crkvu, tako se je s jedne i druge strane svrstala i čekala dok dođe sveta Slika, da je po mogućnosti svi zajedno uvedu u crkvu. Sve su grupe još uvijek pjevale, a kad je došla pred crkvu čudotvorna Slika, zasvirala je glazba, i uz sviranje glazbe i orgulja, uz oduševljeno pjevanje Njezine himne u triumfu je unesena, dok su bliži vjernici nastojali da je se taknu i prekriže, i postavljena nasred crkve. Sva masa tad je nagrnula za svetom Slikom i napunila sva mjesta, pa i na koru i u prezbiteriju. Za svetom Slikom došli su i oni vjernici, koji su čekali u Sinjskoj ulici i na Klaićevoj poljani. Kad se je ispunila crkva do zadnjeg mjesta, ogromna masa vernika, koja nije mogla unutra, čekala je svršetak pobožnosti pred crkvom na Bulatovoj poljani. — Fotografije procesije na žalost nijesu uspjele.

4. *Pohvalni govor.* — Kad je sveta Slika bila položena nasred crkve, na propovijedaonicu je stupio pisac ove knjige, da, po želji Mp. O. Provincijala i uprave svetišta, prigodom ove prve procesije, održi pohvalni govor. Čekao je nekoliko časa dok se masa stišala i zauzela sva slobodna mjesta u crkvi. Tad je počeo:

Duša je moja danas, mila braćo, puna neizrecive radosti. Puna je radosti, jer danas prvi put nakon 4 godine stupam pred vas, među kojima sam 6 godina duhovno djelovao; među vas, koji ste sa mnom sudjelovali u širenju štovanja i slave naše Dobre Majke, Preslavne Gospe od Zdravdlja — čast Joj i slava na vijeke! — i pomgali me u sabiranju milodara za Njezino zavjetno svetište. Puna je neizrecive radosti duša moja, jer je danas Njezina sveta slika, po prvi put prigodom Njezina blagdana, pronesena ulicama našega grada, nad kojim je Ona preko dvije stotine godina bdjela,

od zla ga čuvala i bezbrojne mu milosti iskazala. Danas Joj po prvi put počinjemo iskazivati ovaj znak zahvalnosti i štovanja, koji je Ona od nas preko dvije stotine godina očekivala.

Nad ovim znakom štovanja, zahvalnosti i ljubavi raduje se ne samo duša moja i vaša; nad njim se veseli i sav dvor nebeski s našom Predobrom Majkom zajedno. Jer danas počinjemo van Njezina svetišta otvoreno i javno svemu svijetu ispovijedati: Ovo je Zaštitnica naša, ovo je Pomoćnica naša, ovo je Majka naša u prošlosti, ovo je Nada naša u budućnosti! Grad naš grad je Njezin, domovi naši domovi su Njezini! Njoj naša privrženost, Njoj naša čast, poklon i poštovanje, a nama Njezina materinska ljubav, Njezina utjeha i pomoć!

Splite, dični grade, Ti si poznat sa svoje slavne prošlosti, sa svoje Dioklecijanove palače, radi koje o tebi govori sav kulturni svijet. Poznat si sa svojih znamenitih starina, sa svojih spomenika, sa svojih velikih ustanova iz prošlosti i sadašnjosti. Poznat si sa svojih slavnih sinova: Tome Arhidjakona, Marka i Fra Marka Marulića, Jeronima Kavanjina, Ivana Petra Marchi, Luke Botića i drugih velikana iz prošlih i sadašnjih vremena, po kojima pred svima nosiš barjak, kako je o tebi još god. 1765 pjevao pjesnik Gospe od Zdravlja pobožni Fra Petar Knežević:

Na glasu si vazda bio
U življenja obilnosti,
I pred svima stjeg nosio
U nauku i mudrosti. [5]

Ali ako si se odlikovao u svemu drugomu, na osobiti način, Splite grade, odlikovao si se u štovanju Majke Božje. Još pred nešto više od 100 godina, kad nijesi imao ni 9,000 stanovnika, imao si 9 crkava i kapela posvećenih Majci Božjoj. Te su: 1. tvoja lijepa stolna crkva, posvećena Uznesenju Bl. Dj. Marije na nebo, 2. Gospa od Pojišana, 3. Gospa od Anđela na Poljudu, 4. Gospa od Dobrića, 5. Gospa od Zvonika, 6. Gospa od Spinuta, 7. Gospa od Soca, 8. Gospa od Žnjana, i 9. naša draga Gospa od Zdravlja. U svim tim crkvama i kapelama, od kojih svaka ima više ili manje značajnu prošlost, ti si, Splite grade, iskazivao i danas iskazuješ Majci Božjoj posebnu čast i štovanje. Sama tvoja pobožnost prema Gospi od Pojišana bila je tolika, da nije mogla biti veća, kako veli isti Gospin pjesnik:

Ne govorim od Splićana,
Koji s' u svem izvrstiti,
Buduć od njih poštovana,
Da ne može više biti. [6]

Što pak da rečem o časti i štovanju, koje iskazuješ svojoj osobitoj Pomoćnici, Predobroj Gospi od Zdravlja, koju si obdario s

[5] Duhovne pisme, 143.
[6] Duhovne pisme, 142.

bezbrojnim zlatnim i srebrenim darovima, kojoj si pomogao podignuti prvu kapelu, ono dosadašnje i ovo sadašnje zavjetno svetište; o Gospi od Zdravlja, po kojoj je tvoje ime postalo glasovito i kod onih dobrih i priprostitih duša po raznim krajevima naše domovine, koje časte i ljube dragu Gospu od Zdravlja kao Njezini odani sinovi?! Da, Splite grade, ti si pomogao proslaviti Majku Božju, a Ona je pomogla proslaviti tebe.

I sada, nakon što smo ovu svetu priliku Majke Božje u veličanstvenoj procesiji pratili ulicama našega grada, da Joj iskažemo naše štovanje i odanost; da Joj zahvalimo na milostima s kojima nas je obasipala; da zaprosimo Njezin blagoslov za naše dvore, našu djecu i trude — vi, mili slušatelji, od mene očekujete da vam progovorim o slavnoj prošlosti Predobre Gospe od Zdravlja. Ali ja o tome ne mislim sada posebno govoriti, jer ćete do koji dan, ako Bog da, imati u rukama knjigu, u kojoj se opširno raspravlja o našoj dragoj Gospi od Zdravlja i Njezinoj slavi. Sada pak istaknut ću od toga samo jednu misao, pa ćemo onda na ovu svetu Sliku upraviti jedan zajednički pogled. A Ti, o Gospe od Zdravlja, živote života našega, utjeho žalosti naših, slavo poniženja našega, cilju i kruno rada našega, blagoslovi moje slabe riječi, da se pobožni slušatelji moji raspale s još većom ljubavlju prema Tebi, da Te i mi svi zajedno častimo i slavimo ovdje na zemlji onako kako Te časte i slave Anđeli i Sveci na nebu.

1. Znak je velike milosti i blagonaklonosti Božje prema nekom mjestu, ako u njemu ima koja čudotvorna slika. Čudotvorne slike jesu one, preko kojih ljudi dobivaju velike i vanredne milosti Božje, odnosno dobivaju više milosti nego preko drugih svetih slika. Crkve i kapele, u kojima se štuju te slike, posebnim imenom zovu se svetišta. Istina je, da se Gospodin Bog nalazi na svakom mjestu po svojoj biti, po svojoj moći i po svom znanju. On obuhvata sve prostore i sva vremena. On je u svemu, a sve je u Njemu. U Njemu se mičemo, živimo i jesmo. Da nas On svojom stvoriteljnom moću ne uzdrži, pretvorili bismo se u ništa, iz česa nas je stvorio. Radi toga moramo Mu se svagda i na svakom mjestu klanjati i častiti Ga u duhu i istini. No ipak On hoće da Ga na osobiti način častimo, da Mu se na osobti način klanjamo i molimo u onim mjestima, koja su za to posebno određena, koja su za to blagoslovom i drugim svetim obredima posvećena, a to su crkve i kapele. Tu radije prima naše poklone, tu radije uslišava naše vapaje i dijeli nam pomoć u našim duševnim i vremenitim potrebama.

Isto tako, pred kojom se god svetom slikom utječemo za pomoć Bogu, Majci Božjoj i Svecima, ako je naša molitva onaka kakva treba da bude, Bog je uslišava i, po zagovoru svoje Presv. Majke ili dotičnoga Sveca, daje nam milost koju tražimo. On gleda naše srce, našu vjeru i pouzdanje, i to je ono što Ga ganjiva, da nam udijeli što prosimo. U tom je smislu svaka sveta slika ču-

dotvorna. No ipak Bog je u mudrosti svojoj odredio, da nam udijeli više i većih milosti preko jedne nego preko druge slike. Stoga pred jednim svetim slikama dobivamo brže nego pred drugima, ili pred jednima dobivamo česa ne dobivamo pred drugima. To su čudotvorne slike u pravom smislu. Pred čudotvornim slikama osjećamo također neko strahopočitanje, neko posebno pouzdanje, koga ne osjećamo pred drugim svetim slikama.

Jednu takovu čudotvornu sliku ima i naš grad Split u ovoj svetoj slici Gospe od Zdravlja. Da je Gospodin Bog preko nje udijelio bezbrojne, velike i vanredne milosti, mislim, da ga nema među vama, dragi slušatelji, komu bi to bilo nepoznato. Tà On je po njoj tri puta sačuvao i oslobodio sam varoš Dobri od kuge, kad je po Splitu morila, i to god. 1731—32, 1764 i 1784, a tri puta od kolere, i to god. 1836, 1855 i 1885. Ako bi ko bio, komu ne bi bilo poznato, kako je Presv. Majka Božja bila dobra našim ocima i u nevoljama im čudesnim načinom preko ove svete Slike u pomoć pritjecala, neka čuje one lijepe riječi, koje su govorili sretni Dobrani, kad su god. 1764 krunili ovu svetu Priliku zlatnom krunom, u zahvalu što ih je drugi put oslobodila od kuge. Pjesmu, koja se tom prigodom pjevala, sastavio je pobožni Fra Petar Knežević, a glasi:

Primi, Prislavna, krunu koju daju
Tebi Dobrani, jer dobro poznaju,
Da su po Tebi, a nisu po sebi
Ostali zdravi.

Ostali zdravi od kužne nemoći,
Naravno koja imala je doći,
Jerbo je taka nje narav opaka,
Da se svud pruža.

Kako je bila moriti počela,
Da joj, o Majko, Ti ne budeš smela,
Svaka bi bila kuća puna cvila
Bez svake sumnje.

Dosta bi bilo pak i pustih kuća,
Da nam ne budeš Ti, Majko moguća,
Milosna bila i bolest odnila
Od naših dvora.

Što mi nevoljni svi bistro videći
I puni straha u smetnji stojeći,
Na pomoć zvali Tebe sm' i prijali
Potpunu milost.

Zato Ti našu harnost kazujemo
I dar Ti ovi mali pridajemo,
Moleć iz svega srca, da Ti njega
Dragosno primiš.

[7] Duhovne pisme, 171 sl.

Dar nije za Te, i mi dobro znamo;
Al' ovo nek je obilježje samo
Našeg poznanja i našeg držanja
Vikovičnjega.[7]

Dobrani javno ispovijedaju, da ih je Gospa od Zdravlja, preko ove svoje Slike, oslobodila od kuge. Zato Je, puni zahvalnosti krune, i za to dobročinstvo ostat će Joj na vijeke zahvalni. Nadalje izrazuju Joj druga pobožna čuvstva. Na koncu ponavljaju, da ih je Gospa od Zdravlja sačuvala žive i zdrave, i pozivlju sve i svakoga, da to čuje i radi toga Predobru Gospu od Zdravlja da štuje:

Ti si, Ti, Majko, nami zdravlje dala,
Potpuna zato nek je Tebi hvala.
Ovo nek čuje svak i Tebe štuje,
Svim kazujemo.[8]

S drugim riječima, usrećeni Dobrani pozivlju sve svoje savremenike i sve ljude budućih vremena, neka priznaju, da je ova draga slika Gospe od Zdravlja čudotvorna i da je kao takovu časte i štuju.

U ovoj svetoj Slici kriju se dvije znamenitosti, na koje je upozorio isti Gospin pjesnik već u prvim kiticama Njezine himne:

Dobra Majko na Dobromu,
Svi se skupa poklanjamo
Veličanstvu čudnom Tvomu
I snižno Te pozdravljamo.

Osobito pak Te štuje
Varoš ovaj i svetkuje;
I kad Tebe imenuje,
Slast u srcu neku čuje.[9]

Da, s ove svete Slike odrazuje se neko čudno, zamjerno veličanstvo, koga ne možeš shvatiti; samo pobožno spominajnje svetoga Imena Dobre Majke pobuđuje Ti u duši radost i ugodnost, koje ne možeš izraziti.

Da je pak pojedinim vjernicima Predobra Gospa od Zdravlja, preko ove svete Slike, udijelila zaista bezbrojne i svakovrsne milosti, to nam dokazuju, među ostalim, one tisuće i tisuće zavjetnih darova, poklonjenih kroz prošlih 200 godina, naročito posljednih godina, koji su upotrebljeni dijelom u gradnju i poljepšanje Njezina dosadašnjeg i sadašnjeg svetišta, dijelom u onaj lijepi srebreni okvir, u koji je pohranjena Njezina čudotvorna slika, i onu divnu zlatnu krunu s dragim kamenjem na okviru, a mnogi su na žalost za triju provalnih krađa propali. To dokazuju i one mnogobrojne zahvalnice za primljene milosti, objelodanjene u Njezinu listu

[8] Duhovne pisme, 173.
[9] Duhovne pisme, 131.

dok je izlazio, u knjižici »Glavni događaji iz povijesti Preslavne Gospe od Zdravlja«, u listu Gospe Sinjske i u nekim drugim listovima.

Da, ova je sveta slika Gospe od Zdravlja čudotvorna. Naš grad po njoj posjeduje blago, koje nadilazi svako zemaljsko blago. Ona je dokaz osobite ljubavi i naklonosti Božje prema gradu Splitu. Ona je jamstvo, da će Gospodin Bog milostivim okom gledati na grad Split i u budućnosti. I to je ono što nas sve napunja neobičnom radošću, što nas raspaljuje osobitom ljubavlju prema našoj nebeskoj Majci, koja nas iz ove svete Slike tako milo i nad nama materinskom ljubavlju bdije. To je ono što nas potiče da Je svom dušom pozdravimo: Zdravo bila, Predobra Gospe od Zdravlja! Zdravo bila, moguća Zaštitnice naša! Zdravo bila, premila Majko naša! Tisuću puta zdravo!

2. Sad obratimo pogled na ovu čudotvornu i dragu Sliku. Ali prije nego je pobliže promotrimo, sjetimo se onoga događaja, kad su farizeji pokušali uhvatiti Isusa u riječi, s nakanom da ga upropaste, te Mu stavili lukavi i zlobni upit: »Pristoji li se dati caru porez ili ne? Božanski Spastelj vidio je njihovu zlobu i, da njih suzbije, a nas svoje sljedbenike pouči, zatražio je novac, s kojim plaćaju porez. Kad su Mu ga pokazali, upita ih: »Čija je ovo slika i natpis?« Odgovoriše Mu: »Carev«. Tad im reče: »Dajte caru što je carevo, a Bogu što je Božje.« Tim je dao odgovor, koji za sva vremena, za sve prilike i ljude uređuje odnošaj pojedinaca, društva, države među sobom i prema Bogu.

Pogledajmo, mila braćo, ovu svetu Sliku. Čija je ovo Slika i natpis?[10] — Ah, to je slika Presv. Majke Božje, Kraljice Anđela i ljudi, Gospodarice neba i zemlje. To je slika One, koja nadilazi sve što nije Bog, pred kojom se klanja svako koljeno na nebu, na zemlji i pod zemljom.

To je slika premile Majke naše, koju nam je sam Sin Božji dao za Majku. Ima li išta na ovom svijetu, što bi nam bilo draže nego naša mila majka? — Nema niti može biti, jer nas niko toliko ne ljubi kao naša majka. A ova naša nebeska Majka ljubi nas više nego naša zemaljska majka, više nego li mi ljubimo same sebe, više nego možemo i željeti da nas ljubi. Pače, kad bi se ljubav sviju majka združila zajedno, to ne bi bio ni osin ljubavi, s kojom nas ova predobra i premila Majka ljubi i dobra nam želi.

To je slika Preslavne Gospe od Zdravlja, preko koje je Ona toliko puta čudesnim načinom pritekla u pomoć našemu varošu i našemu gradu; preko koje je tješila i pomagala naše oce i nama istima bezbroj puta Svoju beskrajnu materinsku ljubav pokazala To je čudotvorna Gospa od Zdravlja, to je zdravlje bolesnih, to je utjeha i nada žalosnih i ucviljenih, ponos i dika našega grada.

---

[10] Na okviru čudotvorne Slike nalazi se pozlaćeni natpis: Čudotvorna Gospa od Zdravlja.

Ako je pogled na sliku i natpis carev na novcu potsjetio farizeje njihove dužnosti prema caru, zar da nas pogled na sliku i natpis Presv. Majke Božje, ovoga iza Boga najvećega bića na nebu i na zemlji; pogled na sliku ove naše predobre i premile Majke, ove naše moguće Zaštitnice i Pomoćnice, čudotvorne Gospe od Zdravlja — ne sjeti naše dužnosti prema Njoj? — Ah, sjeća nas, sjeća. A koja je naša dužnost? — Koja je dužnost vjernog podanika prema njegovoj premilostivoj kraljici? Koja je dužnost dobrog sina prema njegovoj miloj majci? Koja je dužnost usrećenog vjernika prema njegovoj miloj majci? Koja je dužnost usrećenog da joj bude svega života svoga zahvalan, da joj bude odan, da je časti i ljubi. Zato pogled na ovu čudotvornu sliku Gospe od Zdravlja nas sjeća dužnosti naše prema našoj nebeskoj Kraljici, prema našoj premiloj Majci, prema našoj predobroj Zaštitnici i Pomoćnici, da Je svega života svoga častimo, da Joj budemo riječju i djelom, mišljenjem i životom zahvalni i odani, da Je kao Njezina dobra djeca ljubimo.

Splite, grade Gospe od Zdravlja, to je onaj tvoj dug prema Gospi od Zdravlja, na koji te je upozorio Njezin pjesnik pred 173 godine, kad ti je rekao:

Splite slavni, već ne boj se
Naskočenja dušmanskoga;
Al Nju poštuj i nemoj se
Zaboravit d u g a t v o g a .[11]

Gospu od Zdravlja kao zahvalni štićenik časti, Gospu od Zdravlja kao odani sin ljubi i nastoj oko Njezine sve veće časti i slave. Tako ćeš ispuniti svoj časni dug prema Njoj, tako ćeš Joj pokazati svoju trajnu zahvalnost.

A ti, Dobri, sjeti se i ti što ti je poručio isti Njezin pjesnik:

A ti, Dobri, blago tebi,
I nek ti je ovo dosti,
Ali pazi, da po sebi
Ne izgubiš Nje milosti.[12]

Blago tebi, Dobri, što imaš u svojoj sredini čudotvornu Gospu od Zdravlja! Dosta ti je ovo neizrecivo blago. Ali pazi, da se u tebi ne ohladni ljubav i štovanje prema Njoj; pazi, da se svojim životom ne učiniš nedostojnim Njezine zaštite i ljubavi. Da toga ne bude, čini ono što te svjetuje isti pobožni pjesnik:

Ovu dvori i uživaj
Nastojeć Joj ugoditi;
U ljubavi Nje prebivaj,
Tad ćeš pravi Dobri biti.[13]

[11] Duhovne pisme, 133
[12] Duhovne pisme, 133.
[13] Duhovne pisme, 133

Ti pak, o Predobra Gospe od Zdravlja, pogledaj na Svoj grad Split i udijeli mu ono što Te Tvoj pjesnik u Tvojoj himni za nj moli:

Ah, Predobra naša Mati,
Split napuni s obilnosti,
I dostoj se sačuvati
Njeg od svake protivnosti.

Digni svetu ruku Tvoju
I sasvim ga blagoslovi.
Ah, čuj, Slatka, molbu moju,
I blagoslov njem ponovi.

Rad ljubavi Sinka Tvoga
Svaku sreću podaj njemu,
Nek se pozna od svakoga,
Da si Majka njem u svemu. [14]

Zaključak. Kad su Izraelci izlazili iz Egipta i prelazili u obećanu zemlju, izašli su im u susret Amaleciti, naoružani, s nakanom da ih poubijaju. Mojsije tada reče Jozui, neka odijeli ljude sposobne za boj i opre se Amalecitima, a on će moliti Boga za pobjedu. Dok se su Izraelci borili s Amalecitima, Mojsije je s obližnjeg brda promatrao borbu i molio. Digao je ruke u vis i zaklinjao Gospodina Boga, da se smiluje narodu svomu i dade mu pobjedu nad neprijateljima njegovim. Dok je Mojsije držao uzdignute ruke, Izraelci su pobjeđivali, a čim bi ih spustio, pobjeđivali su Amaleciti. Već se bio umorio i nije mogao držati uzdignutih ruku. Izraelci su tu tada sve više gubili. Vidjevši to Aron i Hur, priletješe k Mojsiju i uhvativši mu ruke jedan s jedne, drugi s druge strane, držaše ih uzdignute u vis do zapada sunca. Tako Izraelci izvojštiše pobjedu nad neprijateljima svojim Amalecitima.

Na slikama zavjetnih darova naše drage Gospe od Zdravlja vide se i ruke. Te nam ruke označuju one sretne: bolesne i zdrave ruke, koje su se dizale prema ovoj Predobroj Majci i od Nje prosile i dobivale zdravlje, utjehu i pomoć. I vi, mila braćo, dižite ruke svoje prema ovoj Mogućoj i Dobroj Majci. U svakoj potrebi, u svakoj nevolji, u bolestima i napastima, u kušnjama i gorkostima dižite ruke, vapite u pomoć Predobru Gospu od Zdravlja. Dok Joj se budete utjecali, dok budete držati ruke prema Njoj uzdignute, milost će vam i utjeha s neba salaziti. Kad pak prestanete k Njoj vapiti, kad prestanete Nju u pomoć zazivati, i milost će prestati da vam salazi. Gospu od Zdravlja ljubite, častite i u pomoć zazivljite, pa će vam Ona biti za života Majka i Pomoćnica, a na smrti Braniteljica i Spasiteljica, jer sv.

[14] Duhovne pisme, 134.

Crkva o Njoj kaže ono što su tisuće i tisuće iskusile: Ko mene nađe, naći će život i zacrpsti će spasenje od Gospodina.

5. *Završetak svečanosti.* — Nakon pohvalnog govora slijedio je svečani blagoslov sa Svetotajstvom. Blagoslov je držao Presvij. g. Don Vicko Fulgosi s asistencijom kao na procesiji. Prije nego je započeo blagoslov, zbor Gospe od Zdravlja pojačan s 20 dječaka i 12 djevojaka ispjevao je troglasnu Gospinu pjesmu »O pruži mile ruke«. Isti pojačani zbor pjevao je i preko blagoslova, a tako i nakon blagoslova. Kad je svršio blagoslov cijela je crkva sa zanosom pjevala himnu Gospe od Zdravlja kao i Njezinu drugu pjesu »Čuj vruću molbu puka svog«. U crkvi je bila tolika masa vjernika, da svećenik nije mogao prodrijeti do Gospina oltara, da bi mogao davati na ljubljenje Gospinu relikviju. Stoga su vjernici sami jedan drugomu dodavali svetu relikviju i pobožno je cjelivali.

Malo iza toga pirotehnik Andrija Bandalović palio je pred samostanom Gospe od Zdravlja umjetne vatre. Ogromna masa svijeta, naročito mlađega, sa zanimanjem je pratila pojedine prizore, koji su pravili vrlo ugodan dojam, jer se bili u znaku ovoga velikoga Gospina slavlja.

Čudotvorna Slika ostala je izložena nasred crkve još 3 dana, t. j. do svršetka mjeseca studenoga. Posljednjeg dana, nakon što je Dr. O. V. Bilobrk obavio mjesečnu pobožnost, održao je svečani blagoslov Dr. O. A. Crnica u društvu istoga O. Bilobrka i O. Augustina Marušića, gvardijana Sumartina na Braču. Iza blagoslova bio je uobičajeni povratak čudotvorne Prilike na oltar. Obredu su, osim vjernika i redovničke obitelji, prisustvovali još i gvardijani naših samostana, kao Dr. O. Venceslav Nakić, kustod i gvardijan Sinja, O. Špiro Živković, definitor i gvardijan Šibenika, O. Konrad Rudan, gvardijan iz Zaostroga, O. Pavao Silov, gvardijan Karina, O. Bernardin Topić, gvardijan Knina, O. Ćiril Vrcan, gvardijan Visovca, O. Matej Vodanović, gvardijan Zagreba, O. Josip Mikulić, gvardijan Omiša, O. Ćiril Ujević, gvardijan Imotskoga. Upravitelj svetišta O. K. Nola rekao je najprije nekoliko pohvalnih riječi o Gospi od Zdravlja kao Dobroj Majci i Vratarici Splita. Iza toga je čudotvorna Slika pokađena, pa je na koru intonirana himna Gospe od Zdravlja. O. V. Bilobrk i O. A. Marušić tad su podigli okvir sa

sv. Slikom i ponijeli ga prema Gospinu oltaru. U isto vrijeme bliži vjernici posipali su sv. Sliku cvijećem, a sva je crkva pjevala Gospinu himnu. Kad je sv. Slika položena na oltar, kor je zapjevao »Čuj vruću molbu puka svo«, što je sva crkva prihvatila. Tad je ispjevana molitva Gospi od Zdravlja i nastavljeno pjevanje ostalih dviju kitica iste pjesme. Time je završena proslava blagdana i mjeseca Gospe od Zdravlja, koja je, radi uvedene procesije, za mnogo uvećala koliko slavu čudotvorne Gospe od Zdravlja toliko pobožnost vjernika.

17. Posljednja riječ

O Presveta Majko Božja i preslatka Majko moja! O Tebi, koja nadilaziš sva stvorena bića, koja si na granici između stvorenja i Stvoritelja, između ograničenoga i Neizmjernoga, koja si viša od svega što van Boga postoji, idealnija od najidealnijih zamisli, savršenija od najsavršenijih ljudskih i božanskih djela — ja sam napisao ovo djelo. U njemu sam kao dijete blebetao, jer Tvoju ljepotu, Tvoju veličinu i svetost nikakav ljudski ni anđeoski um ne može ni zamisliti, a još manje može ih izraziti. Što su prema Tebi svi uzvišeni likovi i svi najdivniji predmeti, s kojima je beskrajna dobrota, mudrost i moć Božja obdarila našu zemlju? Ni one rajske divote i miline kojih oko ljudsko nije vidjelo, kojih uho ljudsko nije čulo ni srce ljudsko zaželjelo, a koje je Bog pripravio onima, koji Ga ljube, ne mogu se ni iz daleka s Tobom usporediti, jer si Ti ne samo najljepše biće raja. Ti si biće koje nadilazi sve miljarde Božjih odabranika zajedno, biće koje iza Boga sačinjava rajsku sreću i uživanje blaženikâ.

Ti si, o Božja Majko, tako velika i slavna, da o Tvojoj veličini i slavi ne samo nijedno ljudsko biće, nego ni samo Sv. Pismo nije dovoljno govorilo, niko Te nije dovoljno proslavio. A ne može Te niko stvoren dovoljno ni proslaviti, jer Ti niko nije ravan. Tvoju veličinu može pravo da shvati i da Te dostojno proslavi samo onaj koji Te je učinio tako velikom, onaj koji je Svemogući, koji Te je izabrao za Svoju Majku i Zaručnicu.

Ovoj beskrajnoj veličini Tvojoj, o Preslavna Gospe, odgovara i dobrota, koju Ti nama, Svojoj djeci pokazuješ.

Pa kako je nedokučiva i neizreciva Tvoja veličina, tako je nedokučiva i neizreciva Tvoja dobrota, neizbrojna su i neizreciva dobročinstva, koja si Ti Svojoj djeci udijelila i koja im svedrno dijeliš.

Ja sam u ovoj knjizi opisao samo jedan neznatan dio Tvojih dobročinstva, koja si Svojoj djeci udijelila u Svom svetištu na Dobromu. A ko bi mogao opisati sva druga, kojima si ih obradovala u njihovim duhovnim i vremenitim potrebama, a koja će nama smrtnicima ostati nepoznata dok ne dođemo u Tvoj materinski naručaj?! Ko bi pak mogao nabrojiti i opisati ona dobročinstva, koja si Ti po svim drugim Svojim svetištima i svagdje na svijetu od kad si došla na ovaj svijet, od kad si postala Božja i naša Majka, Kraljica zemlje i nebesa — tako darežljivo udijelila i dijeliš Svojoj ubogoj djeci, braći i sestrama Svoga božanskoga Sina? To samo znade onaj koji je neizmjerno dobar i mudar po prirodi i Ti koja si neizmjerno dobra i mudra po milosti.

Svrha ovoj mojoj knjizi bila je, o Gospe draga, da pokažem svemu svijetu, kako si Ti bila dobra i milostiva Svojoj djeci u ovom Tvom malom svetištu, u kom kraljuješ i Svoju beskrajnu dobrotu pokazuješ kao Dobra Majka, kao Milostiva Gospa od Zdravlja; da Te sav svijet što bolje upozna, da Te časti i ljubi i u svojim Te potrebama u pomoć zazivlje. Priznajem, o Dobra Majko, da nijesam uspio kako sam želio. Ali Ti primi barem moju dobru volju, jer sam nastojao da djelo bude Tebe što dostojnije. Meni pak i svima kojima dođe u ruke ova knjiga budi u ovom životu Dobra Majka, budi nam zdravlje duše i tijela, da Te radosna srca častimo i ljubimo, a u drugom životu da Te dođemo na vijeke sa svima blaženima slaviti, hvaliti i blagoslivljati.

Ako mi je pak dozvoljeno izraziti želju gledom na pogreb mojih smrtnih ostanaka, onda bih molio, umrem li u normalnim prilikama, da mi se Tvoja slika, o draga moja Gospe od Zdravlja, stavi na srce, koje je za Te za života kucalo, kao znak da Te ono želi i nakon smrti kroz svu vječnost ljubiti, te da se uz moje mrtvo tijelo stavi jedan primjerak ove knjige, koja radi o Tvom štovanju i slavi, jer Te i mrtav o Gospe od Zdravlja, želim dušom i tijelom na sve vijeke hvaliti i slaviti.

Ispravci

Str. 31 u 1. crti mjesto Juliju ima da stoji: Jurju (Balbi).
" 32 u 7. crti mjesto 1919 ima da stoji: 1719.
" 44 u 26. i 27. crti (Novo Doba) mjesto božićni broj 1936 staviti: uskrsni broj 1937.
" 50 u 8. crti mjesto Vladimirović ima da stoji: Vladmirović. Isto u 23. crti.
" 50 iza 19. crte dodati: napisati. On je (O. L. Šitović).
" 53 u 3. crti mjesto Bucarca staviti: Buccareo.
" 55 u 11. crti odozdo, mjesto g. 1699 ima da stoji: oko g. 1685.
" 69 prva crta mjesto dobrotom ima da stoji: dobrom.
" 77 u 17. crti mjesto O. Zlatović ima da stoji: O. Pavlović.
" 93 u 17. crti mjesto g. 1758 ima da stoji: g. 1738.
" 106 u 5. crti odozdo, mjesto u dobi od 80 ima da stoji: u dobi od 77 (godina).
" 116 u 29. crti iza riječi pjeva dodati: a lekcije ili štenja da se pjevaju (hrvatski).
" 164 u 15. crti mjesto K. Staroga ima da stoji: K. Lukšića. Jednako na strani 431 u 22. crti.
" 214 u posljednjoj crti mjesto (Novo Doba, uskrsni broj) 1936 staviti 1937.
" 241. u 6. crti mjesto 26. IV. staviti: 26. III.
" 266. u 10. crti mjesto 6738 staviti: 1738.
" 299 u predzadnjoj crti iza riječi »12 pandura« drugo do kraja crte brisati, a dodati: da ga uhvate i vezana dovedu u Zadar. O. Dorotić znao je, što ga čeka, ako se vrati u Zadar.
" 309 u 25. crti iza riječi »iz Badnja kod« mjesto Trogira staviti: Drniša.
" 319 brisati 21. crtu, a dodati: u stolnoj crkvi u Splitu, zatim u Makarskoj, Trogiru, Šibe(niku).
" 336 u 1. crti iza »Tomaš O. Josip« dodati: Nola O. Karlo iz Podgore; Tomaš O. Josip.
" 338 iza 12 crte dodati: Filipović O. Petar iz Ramljana — Ogorja.
" 343 u 15. crti mjesto iz Knina treba da stoji: iz Piramatovaca. Na istoj strani u 23. crti ispred Miošić staviti: Kačić. Na istoj strani u 26. crti mjesto 3. VI. ima da stoji: 29. VI.
" 402 bilj. 392 prenijeti na crtu 18 uz riječ »klerika«, a gdje je bilj. 392 staviti 393, gdje je 393 staviti 394, i tako naprijed do 411; bilj. 411 brisati i staviti na mjesto bilj. 412; zatim svaku daljnu bilješku (u tekstu) vratiti za jednu natrag do 472 uključivo.
" 535 kraj slikâ izmijeniti natpise.

Ostale manje važne pogrješke opazit će sam čitatelj.

Kazalo slika

1. Str. 1. Dioklecijanova palača, od koje i oko koje je nastao Split
2. " 2. Sadašnji Split
3. " 3. Pogled na Split iz zraka
4. " 7. Sustjepan
5. " 8. Kapela na sustjepanskom groblju
6. " 12. Sinjska tvrđava s istočne strane
7. " 13. Sinjska tvrđava sa zapadne strane
8. " 14. Klis
9. " 17. Porta aurea Dioklecijanove palače
10. " 29. Crkva Gospe od Pojišana i samostan OO. Kapucina
11. " 60. Split s mora god. 1688
12. " 94. Luposignoli M.: Nacrt crkve i samostana
13. " 96. Luposignoli M.: Tlocrt crkve i samostana
14. " 97. Luposignoli M.: Presjek nove crkve
15. " 98. O. Petar Karapandža
16. " 100. Nacrt nove crkve od nepoznatog auktora
17—18 " 139. Jedan dio ogrlica, zlatnih lančića, križića
19. " 140. Zlatno prstenje i naušnice
20. " 141. Člatno prstenje i naušnice
21. " 142. Srebrena srca, broševi i lančići
22. " 143. Srebrena srca i drugi darovi
23. " Razni zavjetni darovi
24. " 145. Filigramski i drugi zavjetni darovi
25. " Tloris zemljišta, na kom se nalazila stara kapela
26. " 151. Dosadašnje svetište Gospe od Zdravlja
27. " 165. Veliki oltar s gornjim korom u dosadašnjem svetištu
28. " 167. Oltar sv. O. Franje
29. " 168. Oltar sv. Ante
30. " 169. Svod svetišta: naslikao M. Antonini
31. " 170. Ponutrica svetišta
32. " 171. Oltar Gospe od Zdravlja
33. " 180. Reskript Sv. Kongregacije za Raširenje vjere
34. " 181. Vlastoručno pismo kard. Stjepana Borgia
35. " 189. Bulatova poljana s kazalištem
36. " 190. Izvadak iz zemljišnika s ulicom Gospe od Zdravlja
37. " 202. Sličice Gospe od Zdravlja s molitvom na hrvatskom jeziku
38. " 280. Grupa braće i sestara Trećega Reda
39. " 283. Božićne jaslice g. 1927
40. " 292. Veliki oltar na blagdan Krista Kralja g. 1929
41. " 293. Rasvijetljeni križ na blagdan Krista Kralja g. 1929
42. " 297. Samostan Gospe od Zdravlja
43. " 298. Samostan. Lijevo zgrada O. A. Dorotića i O. A. Mihaljevića

44. " 301. Svetište sa samostanom
45. " 358. Nadbiskup O. Ivan Topić
46. " 371. O. Špiro Tomić
47. " 415. Franjevački samostan Karin s okolicom
48. " 434. Zgrada za tkaonicu redovničke robe
49. " 454. Naslovna strana lista Gospe od Zdravlja
50. " 456. Nacrt »Crni trokut«
51. " 457. Nacrt »Ave Maria«
52. " 458. Nacrt »Br. 33«
53. " 459. Nacrt »Br. 7514«
54. " 460. Nacrt »Regina pacis«
55. " 461. Nacrt »Gospa Sinjska«
56. " 462. Nacrt »Broj 2«
57. " 463. Nacrt ing. Ivana Kulišek
58. " 464. Nacrt ing. Silvija Sponze. Glavno pročelje
59. " 465. Nacrt ing. Silvija Sponze. Pobočno pročelje
60. " 466. Nacrt arh. Jože Mesar (Fotografija modela od gnile)
61. " 467. Presjek nacrta arh. L. Horvata
62. " 471. Srebreni okvir Gospe od Zdravlja
63. " 474. Oltar Gospe od Zdravlja s darovima
64. " 480. Zlatni ljiljan sv. Ante
65. " 487. Redovnička obitelj u Splitu god. 1929
66. " 488. Redovnička obitelj g. 1934
67. " 489. Prvi članovi pjevačkog zbora Gospe od Zdravlja
68. " 491. Rasvjeta crkvei zvonika s natpisom
69. " 492. Rasvjeta crkve i Bulatove poljane
70. " 498. Jedan dio mnoštva prigodom blagoslova temeljnog kamena
71. " 499. Sv. Priliku iznose iz crkve
72. " 500. O. upravitelj drži govor
73. " 501. Prije čitanja Spomenice
74. " 502. Preuzv. g. nadbiskup zahvaljuje na pozdravu
75. " 503. Blagoslov temeljnog kamena
76. " 504. Zatvaranje Spomenice u temeljni kamen
77. " 508. Reskript Sv. Ap. Penitencijarije od 6. XI. 1931
78. " 510. Reskript Sv. Ap. Penitencijarije od 30. IX. 1934
79. " 513. Zlatna kruna s draguljima
80. " 514. Ista kruna malo nagnuta
81. " 530. Hodočašće iz Omiša 27. VII. 1934
82. " 531. Isto: 30. VII. 1934
83. " 533. Hodočašće iz Šibenika 16. VII. 1934
84. " 534. Isto: 1. VII. 1934: Misa na parobrodu
85. " 534. Isto: povorka preko obale
86. " 535. Isto: jedan dio ženskih u povorci
87. " 535. Isto: grupa muškaraca u povorci
88. " 536. Isto: hodočasnici pred svetištem

89. " 537. Isto: ispraćaj na parobrod
90. " 545. Druga svetogrdna krađa: mjesto provale iznutra
91. " 546. Isto: mjesto provale iznutra
92. " 547. Isto: Gospin oltar, okvir izvrnut na tlu, Slika na oltaru
93. " 548. Isto: opljačkani kip Gospe od Začeća
94. " 551. Sveta slika bez nakita, okvir bez krune
95. " 555. Na Marjanu. Križić i strijelice označuju mjesto u zidu, gdje su bili sakriveni zavjetni darovi. Gore kuća
96. " 557. Mjesto, gdje je bila zakopana kruna s okvira
97. " 558. Na istom mjestu: desno Dr. V. Vinek, lijevo agent A. Ivančić, u sredini provalnik Klemenčić, u pozadini šofer
98. " 561. Čudotvorna slika ponovno nakićena 5. VIII. 1934
99. " 563. Čudotvorna slika s novim nakitima u okviru
100. " 568. Drugi nacrt arh. L. Horvata
101. " 569. Posljednji nacrt arh. L. Horvata
102. " 571. Mjesto, gdje se je imao podignuti zavjetni hram
103. " 572. Razne veličine kamenja
104. " 575. Staro svetište gotovo sasvim porušeno
105. " 576. Rušenje starog svetišta i radovi oko temelja novog svetišta
106. " 577. Početak podizanja zidova
107. " 578. Podizanje zidova izvana i iznutra
108. " 579. Postavljanje stupova izvana i iznutra
109. " 580. Pročelje svetišta u izgradnji
110. " 582. Izgrađivanje svetišta izvana i iznutra
111. " 583. Pokrivanje svetišta. Prostor otvoren: nad velikim oltarom
112. " Zavjetno svetište Gospe od Zdravlja
113. " 590. Vjernici pred svetištem za vrijeme posvete. Pogled prema svetištu
114. " 591. Isto: pogled prema kazalištu
115. " 592. Isto: pogled prema bedemima
116. " 593. Isto: pogled prema Jelaskinoj kući
117. " 594. Polazak biskupa iz kapele pred svetište
118. " 594. Molitve pred svetištem
119. " 595. Polazak u kapelu po sv. Moći
120. " 596. Biskup Bonefačić maže sv. uljem jedan »Apostolski križ«
121. " Franjevački bogoslovi iz Makarske pjevaju za vrijeme posvete
122. " 598. Pontifikalna Misa
123. " 600. Početak procesije: Vrličani u narodnoj nošnji
124. " 601. Bogoslovi Centralnog sjemeništa u procesiji
125. " 602. Male Klarice i Mali Križari sv. O. Franje
126. " 603. Jedan dio ženskih iza sv. Slike

127. " 604. Na povratku pred svetištem
128. " 608. Kandidati Prov. Presv. Otkupitelja za ređenje. U sredini gdje je † gen. vizitator Mp. O. Dr. K. Ivić
129. " 609. Kandidati za više redove prostrti po tlu. Biskup i podvorba mole Litanije svih Svetih
130. " 610. Zazivanje Duha Svetoga na mladomisnike
131. " 611. Mladomisnici: 1. Mandac O. Ivan, 2. Milanović O. Anđelko, 3. Markoč O. Ćiril, 4. Vugdelija O. Božo, 5. Librenjak O. Bernardin, 6. Labor O. Roko, 7. Bilokapić O. Frano, 8. Šušnjara O. Krsto, 9. Jurić O. Ivan
132. " 612. Hodočašće iz Tučepi
133. " 617. Zavjetno svetište. Gore: pogled prema velikom oltaru; dolje: pogled od velikog oltara
134. " 619. Natpisi na vanjskim stupovima
135. " 625. Nalaz svetogrdne krađe
136. " 631. Učesnici franjevačkog slavenskog kongresa u dZagrebu 25—29. IX. 1935
137. " 633. Prepošt. O. Leonard M. Bello, General Franjevačkog Reda
138. " 635. G. Mihovil Jerinić u radnoj sobi pred Gospom od Zdravlja
139. " 638. Reskript Sv. Penitencijarije od 19. X. 1938

Kazalo imena

Ovdje navodimo samo lična imena, koja su navedena u knjizi, a ispuštamo imena Svetaca kao i pojedinih ustanova. Isto tako ispuštamo imena pojedinih provincijalnih starešina na njihovim službenim knjigama.

Abrus O. Ivan 612
Adam R. 60
Agić O. Lovro 332
Alač O. Ante 351, 353
Alajbeg Don Mladen 612, 628
Alberti Ivan 119, 311
Alberti P. 311
Aleksandar I 502
Aleksandar VIII 115
Alendarović Ahmet 47
Alesić Marija 622
Alfirević O. Petar 342
Alujević Josip 488
Alujević Tonka 472
Amadeo Anka 472
Andlar Marija 562
Andreis Fra Andrija 91
Andreolić O. Vice 444
Andrić Dr. Josip 616 sl.
Andrić Stanislava 472
Andrić ing. 167
Andrija O. iz Kutjeva 38
Anić O. Bartul 261
Anić Dušan 472
Anić O. Jeronim 343
Ante Fra Gospe od Zdravlja 206, 210—212, 215, 218 sl.
Antičević Slavka 472
Antičić Palikuća Ivan 385
Antić O. Ante 354, 578, 589, 592, 595, 611
Antić Šime 621
Antolić V. 457
Antonini Marko 169
Antun O. iz Montefortino 349
Antunović Danica 266, 472, 478—480, 622
Antunović Ivan 266, 479 sl.
Antunović Tereza 472
Antunović-Zec O. Josip 344
Anušić O. Mijo 588
Anzulo-Fritulera 137
Arhanić obitelj 522
Aristotel 96
Aunedi Marija 621

Babarović Domina 472
Babić Anđa 472
Babić O. Augustin 588
Babić O. Josip 342, 392
Babić O. Toma 50, 207
Bačić O. Petar 221—223, 228 sl., 236, 240 sl., 244—247, 261, 274, 302, 313—318, 321 sl. 325—327, 350, 355, 357, 359, 364 sl., 368, 370, 372—374, 379, 381, 383, 386 sl., 389—392, 394, 397—401, 406 sl., 409, 414 sl., 417, 420—426, 428, 433, 438—445
Baće Frano 279, 584, 614, 623
Badoer Ivan Krstitelj 90—92
Badoer Frano 431
Badovinac Ivica 472
Badrić O. Stjepan 205, 207
Bajamonti 57, 61, 126, 128, 135 sl.
Bajana Marija 621
Bajić O. Leonard 290 sl., 354, 487, 532, 535—537, 572, 578, 588, 639
Bajić O. Martin 446
Bajić Stipan 621
Bakšić kan. Stjepan 621
Bakula P. 3
Bakotić Anka 622
Bakotić Don Ignacij 423
Bakotić Lela 472
Balaić Fra Mate 440
Balaić O. Andrija 385 sl.
Balbi Ivan Andrija 414
Balbi Juraj 9—11, 13, 15, 31

Balbi Gabrijel 125
Balić Dr. O. Karlo 44, 49, 64—67, 69, 103, 106, 108, 215, 221, 229, 234, 283, 487, 497, 630
Balić O. Karlo 125
Balić Vid 51
Balin O. Jeronim 163 sl., 203, 250 sl., 261, 268, 271, 309, 316, 330, 332, 342 sl., 348, 368, 391, 394
Balojević Lukra 472
Baljević M. 472
Bandalović Andrija 492, 628, 651
Bandić O. Ante 35, 45 sl., 52, 414, 416 sl.
Bandić O. Ante ml. 157, 340, 390 sl., 440
Bandić O. Petar 342, 355
Banić Dr. Ćiro 490, 642
Banić Josip 472
Banić Pave 472
Banovac Pavica 472
Barac Dr. Fran 620
Baranović Antula 472
Baranović Fra Nikola 488
Barbaro 414
Barbini Don Antun 162
Bardhi 597
Bareza O. Jeronim 105 sl., 108, 113 sl., 116, 118, 120, 122, 127, 133—135, 148—164, 179, 185 sl., 203, 225, 235—240, 251, 284, 309, 316, 319, 329, 339, 362—364, 388, 430
Bareza Niko 640
Bareza Nikša 622
Bareza Roza 472
Bareza Slavka 476
Barkojević A. 472
Barkojević Eugen 472
Barić Dragica 472
Barić Mihovil 137
Barić Roko 137, 139
Barić Stjepan 468
Barišić Ante 550
Barišić O. Andrija 8, 77, 218
Barišković Josip 176, 436
Bartolini Gio. 47
Bartulović Nikola 430
Bartulović O. Jakov 527
Bartulović O. Mate 340
Basariček Dr. Juraj 436
Bašić Antica 472
Bašić Fra Marko 261, 405
Bašić Ilija 120
Bašić Iva 472, 476
Bašić O. Frano 338, 381 sl.
Bašković Katica 472
Batinić O. Mijo 3, 71 sl., 80, 99, 329, 439
Batinović O. Srećko 342
Batošić-Nemanja O. Srećko 342
Bauer Dr. Antun 529
Bauer Katica 472
Bauer Štefica 620
Bauk O. Stjepan 378, 426
Bauk Pavao 472
Baumgartner Predrag Antin 513
Bavčević Don Jozo 541
Bazo Fra Lovro 487, 589
Bebić O. Andrija 80, 99, 219, 329
Bechler 620
Bego Marija 472
Bego Mate 472
Begović Ana 472
Belamarić O. Frano 345 sl.
Belamarić O. Frano ml. 247 sl., 350
Belamarić O. Jeronim 347, 493
Belamarić O. Krsto 352, 476, 498
Belarmin 253
Belas prof. Ante 596
Belglava Don Antun 112
Belotti Olga 472
Bello O. L. M. 597, 630, 633
Bembo Vincencij 29
Bembo sudac 37
Bencetić O. Đuro 353
Bendoni Luca 472
Bendoni Marija 472
Benedetti Dujam 73
Benedetti Ivan 32, 52
Benedetti Vicenc 119 sl.
Benić Šime 472

Benutić O. Ivan 162, 164, 169, 250, 302, 334, sl., 350 sl.
Benzon Marija 472
Berak Ksenija 472
Berak M. 472
Bergelić Horacij 310 sl.
Bergeljić Franjo Ante 89
Berger Ante 620
Berić Ante 176
Berinović Olga 614
Berket O. Andrija 331, 391 sl., 444
Bernardi Bonaventura 366
Bernardi Ivan 620
Bernardin O. iz Portu Romatino 286, 348, 436 sl.
Bernardo Lovre 52
Bernić Antun 449, 488
Beroš Karma 472
Beroš Lukrica 472
Berthier 182
Berticioli Marija 620
Bertović obitelj 522
Bešlić O. Josip 426
Bettizza 570
Bettizza Dino 620
Bettizza Ivan 303
Bettizza Marin 168 sl.
Bettizza Paulina 450
Bettizza Petar 303
Bezić Don Antun 171 sl.
Bezina O. Ivan 639
Bezmalinović Reparata 527
Bjelić Zorka 550
Bjelokosić Nikola 472
Bianchi Aleksandar 296
Bianković Nikola 49
Bibiena 96
Bijuk Marija 472
Bikić O. Frano 333, 347
Bilas O. Bonaventura 341, 392—394, 412
Bilić Anka 472
Bilas O. Mijo 339
Bilić Domina 472
Bilić Ivan 208
Bilić Jerko 472
Bilić Jozica 472
Bilić Jure 472
Bilić Marija 472
Bilić Marin 621
Bilić Mate 472
Bilić Nikola i Luca 618
Bilić Ursa 472
Bilić-Vušković Antica 620
Bilobrk Dr. O. Vladimir 573, 585, 613, 642, 651
Biloderić O. Bernardin 589
Bilokapić O. Frano 609—611
Bilonić O. Ante 335
Bilušić O. Bonaventura 343
Bilušić O. Mijo 155, 244, 340, 400
Bilušić O. Venceslav 352
Bizza Pacifik 21, 109, 111, 213, 360 sl., 363
Blagajić A. 472
Blašković Fabijan 366 sl.
Blašković Stjepan 366, 439
Blašković obitelj 522
Blažević Dr. Ivan 620
Blažina obitelj 522
Boccana O. Frano 415
Bodlović Marija 472
Boduljak Stana 479
Bogdanović Ivanka 472
Bogdanović O. Toma 339
Bogdanović O. Pavao 339
Bogetić Don Mate 27
Bogetić Petar Aleksandar 89
Bogić O. Bonaventura 346
Bogić O. Grgur 217
Bogić Juraj 329
Bogić O. Luka 337
Boglutić Ivan 21
Bohinjec Lado 457
Bojanić Zvonko 542
Bojčić Antun 51 sl.
Bojčić Martin 21
Boldú Gabrijel 59, 62
Bolf Josip 526
Bolf Mikula 526
Bolis O. Franjo 51, 78
Boljat Ivanica 472
Bombacari 363
Bonačić Marija 472

Bon Nikola 432
Bonaventura Fra od sv. Petra 433
Bondumier Helena 20
Bondumier Leonard 20
Bondumier Marin 19 sl.
Bonefačić Dr. Kv. Kl. 289—292, 449, 493, 502, 518, 587, 591, 596, 602, 604, 606, 609, 641
Borčić Marija 472
Bordini Filip Dominik 425
Bordoni 363
Borgia kard. Stjepan 180—185
Boroević O. Frano 328
Borić O. Frano 588
Borković Dominik 472
Borović Milka 472
Borozan sestre 622
Bosančić Josip 621
Bosančić O. Stjepan 334 sl., 351 sl.
Bosiljevac 541
Bošnjak Jakov 622
Bošnjak O. Leon 511
Bošnjak O. Petar 2
Botić Katica 472
Botić Luka, 436, 436
Botić Marija 472
Botić O. Paškal 331
Botta Dr. Baldo 619
Botta Miloš 470, 511 sl., 560
Boticelli 606
Botušić O. Ljudevit 157, 431
Boulmer Pierre 620
Bovis Petar 218
Bozzotti Ivan 483
Božičević Juraj i Ema 621
Božić Don Juraj 26
Božić Don Petar 18, 20, 28, 37, 40
Božić O. Bonaventura 205
Božitković Dr. O. Juraj 16, 63, 212, 221—223, 227, 229—231, 234, 353
Bracanović Mate 621
Bracanović Milka 472
Bracanović Ruder 449, 485
Bračić Ana 472
Bračić Zrinska 472, 478
Bradić Josip 472
Brajdić Jelena 472
Brajević Frano 450
Brajša Bogdana 518
Brajša Božena 518 sl.
Brajša Dr. Stojan 518
Brakić Silvestar 21
Brakus O. Stjepan 85 sl., 223, 337 sl., 381
Brakus O. Stjepan ml. 338
Bralić O. Konstantin 3, 351
Brčić O. Josip 344, 422
Brechler Marica 482
Brečić O. Luka 337
Breidenstein 627, 629
Breko K. 476
Brenciaglia Don Vice 264
Bresanić Petar 10
Britvić Egidije 472
Britvić Marija 472
Britvić Tonći 472, 621
Brkljačić Joso 476
Brkljačić Mande 476
Brkljačić Mare 476
Brkljačić Maša 476
Brkljačić Nane 476
Brkljačić Pepa 476
Brkljačić Stjepan 473
Bronić O. Jeronim 346, 349
Bronić O. Mijo 349
Brunetić O. Jeronim 329
Bruni Karlo 296
Brstilo-Jukušić Fra Ivan 445
Bratanović Dr. Frano 137
Brulja obitelj 522
Bubalo O. Lujo 588, 354
Buccareo obitelj 53, 197 sl., 275
Buček Anka 527, 618
Bučić Dr. Ivo 620
Bućan Mare 481
Budalić-Radić O. Marko 414
Budaf Božidar 472
Budimir O. Ambroz 588
Budimir O. Ivan 378, 405 sl.
Buffonelli O. Lj. M. 37
Buhovac O. Paškal 329, 339, 344

sl., 384 sl., 439
Bujan Augustin 526
Bujas O. Andrija 342
Bujas O. Gašpar 483, 487, 537
Bujas O. Pavao 323, 341, 355, 426
Bujas O. Pavao ml. 345
Bukić O. Albert 326, 352
Bulaić O. Marko 216, 383
Bulat Dr. Gaj 189
Bulat Klara 621
Bulić Don Frano 128, 471
Bulić Ivan 472
Bulić Kajo 472
Bulić Nikola 622
Buljan Fra Grgo 240
Buljan Olga 472
Buljan O. Bonaventura 240, 338
Buljan O. Bonaventura ml. 240 sl.
Buljan O. Ciprijan 241, 341
Buljan O. Frano 158, 160, 228, 240, 340, 342, 403 sl., 410
Buljan O. Frano ml. 241, 399, 443
Buljan O. Ivan 179, 197, 240—247, 258, 261, 316, 331, 342, 405
Buljan O. Josip 240 sl.
Buljan O. Leonard 166, 170, 281, 283 sl., 290, 588—590, 592, 600
Buljan Vanka 472
Buljević O. Bernard 534, 588
Burazer O. Ante 441
Burilović Fra Ante 441
Burilović O. Augustin 426 sl.
Burica Aurelija 472
Burica Josip 621
Burić Frano 621
Burić Fra Ante 261
Burić O. Andrija 275, 311, 332 sl.
Burić O. Frano 164—166, 174, 203, 271, 311, 332, 344, 397—399, 442
Buselli O. Remigij 349
Businello Mandica 472, 476
Busović Marko 425
Bušić O. Frano Ciprijan 345
Buštruc O. Ante 426
Butković Dr. Ivan 620
Butković Nikola 621
Buvinić Ivan i Frana 472
Buzančić Biserka 472
Buzančić Danica 621
Buzančić Darinka 472
Buzančić Marija 472
Buzato Domina 472

Calina 363
Cambi 188 sl.
Cambi Andrija 119, 188 sl.
Cambi G. 73
Camoli O. Petar 338
Camozin Ivan Krstitelj 19
Campadelli 363
Capellinus Ambrosius 45
Capharus 45
Capogrosso 33, 51, 105, 119
Capogrosso Elizabeta 274
Capogrosso Jeronim 119 sl., 154
Capogrosso Nikola 274
Capogrosso Petar 73
Capogrosso-Cavagini Jeronim 274
Capogrosso-Cavagini Petar 274
Capogrosso-Rosolim 197
Capogrosso-Rosolim Nikolina 472
Capuder obitelj 522
Carev Franka 247
Carev O. Fulgencij 247
Carminati Ivan Krstitelj 154
Carrara Don Špiro 171 sl.
Carsana Ivan 366
Cattonari Lovre 73
Cavalli Marin Antun 102
Cecco de Franjo 531
Cecić Don Marko 540 sl., 613
Cecić I. — Vidoš 621
Cecić Josip 488
Cecić Lenka 613
Cecić Petar 621
Cecilijani Marko 449
Celić Ante 488
Celić Ivan 613
Celić Marija 613
Cerer Bonzio 430

Cezar 180
Cicarelli Andrija 263
Cikojević O. Ante 255, 351—354, 483, 486, 512, 518, 540, 570, 630
Cindrić obitelj 522
Cindro 51, 53, 274
Cindro Augustin 135
Cindro Jakov 274
Cipčić Manda 370
Cipiko Mile 473
Cippico Fra Augustin 91
Cippico Lelij 258, 271
Coleti Jakov 263 sl.
Contarini Alvise 119
Contarini Karlo 123
Contarini Marko 162
Contarini Šimun 4, 58 sl., 73, 90
Copić O. Andrija 341
Copić O. Andrija ml. 350
Cornaro Jeronim 4
Coronata a O. M. 254
Coronelli 12—14
Cosmi Stjepan 23 sl., 33
Costa sestre 473
Cota Franjo 457
Cotić Don Ante 620
Cotić Ema 473
Cotić Marin 450
Crnčić O. Petar 438
Croce dalla Josip 153
Crnica Dr. O. Ante 16, 29, 74, 89, 103, 108, 121, 130, 133, 138, 146 sl., 155, 172, 174, 199 sl., 214 sl., 263, 335 sl., 354, 456, 467, 490, 502, 504, 516, 589 sl., 592, 595, 598, 600, 623, 628, 651
Crnica Olga 621
Crnković Agneza 525
Crnković obitelj 522
Crnković Martin 525
Crnojević Arsenij 217
Crnovidović Šimun 208
Cruce a Matej 258
Crvić Marica 622
Cukrov sestre 473
Cupilli Stjepan 5 sl., 13—16, 18, 23, 29, 33—37, 414
Cuthbert 288
Cvijavić O. Ante 330, 441
Cvitanović Andeo 618
Cvitanović Dr. O. Gabrijel 300, 307, 487, 493, 639
Cvitanović Dr. Šime 621
Cvitanović Ivan 345
Cvitanović Marija 620
Cvitanović O. Andeo 351
Cvitanović Toma 619
Cvitanović Zorka 618
Cvitković O. Ivan 439

Čačić Blaž i Lucija 620
Čačić O. Marko 445
Čajkovac V. 620
Čagalić Marica 473
Čalić O. Luka 218
Čapkun Dr. O. Petar 639 sl.
Čavčić Danica 326
Čavčić Pavica 326
Čavka O. Ivan 334
Čendo Katica 473
Čerina Ante 621
Čičin Šain Karmela 473
Čikara Marija 473
Čiklić Don Petar 620
Čović Mara 473
Čugura M. 476
Čuić O. Mijo 531
Čukušić Božo i Manda 620
Čukušić Manda 473
Čulić Boris 613
Čulić Filip 10, 209
Čulić Josip 622
Čulić Marija 278, 473, 476, 619
Čulić Prosper 456
Čulić Tona 473
Čurčija Mara 473
Čuturić Dr. O. Mate 588
Čuturić O. L. 3

Ćaleta Anda 473
Ćaleta Marko 473
Ćelić Mehmedd 9—11
Ćenja-paša 54

Ćervela Pavica 473
Ćiribiri Ivan 161
Ćorić Don Marko 473
Ćosić O. Miroslav 616
Ćurković O. Frano 344
Ćurlin Ante 172
Ćurko Andrija 542

Dabra Marula 621
Dadić Ante 528
Dadić Jelica 528
Dalizza Kata 620
Dalma sestre 473
Damad Ali-paša 9
Dandolo Vicko 298—300, 325, 407
Danek obitelj 473
David Tonći 473
Davidov Vinka 473
Dedić O. Ante 80, 328, 409
Delić Don Jozo 619
Delić Ivan 248
Delić Ivka 473
Delić kan. Niko 620
Delić O. Augustin 424
Delić O. Frano 347
Delić Marija 437
Denzinger-Bannwart 194
Depeder Don Andro 620
Derado Ivo 473, 488, 518
Desnica Boško 5
Despot Dr. Ilija 596
Despot O. Grgur 224 sl., 227, 338, 365, 395
Despot O. Ivan 444, 605
Despot O. Martin 341
Despotović O. Ilija 387
Dešković Milka 473
Dević Don Žarko 595
Didoš Nikola 7, 262
Diedo Anđeo 136
Diedo Franjo 432
Diedo Marko Antun 38 sl., 48
Dimak Luca 622
Dinaričić Nikola 111—114, 119 sl., 128, 133, 252, 360 sl., 365
Divković 284
Divnić Nikola 323
Dizdar O. Andrija 335, 352
Dmiović Vukašin 415
Dobretić O. Marko 381
Dodig O. Serafin 620
Doko Pavao 449
Dolfin IV 86
Dolfino Danijel 5
Dolfino Sebastijan 205
Domainiko Zdravko 619
Domazet Marija 473
Dominis Marko Antun 20
Donadini Katica 473
Donado Julij 14
Donadoni Antun 360
Donelli Ivo i Anka 550
Dorić Don Antun 171 sl.
Dorotić O. Andrija 296, 298—300, 325, 342 sl., 367, 369, 433—435, 605
Dragičević Duje 47
Dragičević Fra Jere 302
Dragičević Marija 473
Dragičević Nikola 476
Dragičević obitelj 473
Dragičević O. Andrija 205, 339, 420
Dragičević O. Frano 420
Dragičević O. Josip 420
Dragičević O. Mihovil 330, 378, 420 sl.
Dragičević O. Pavao 118, 361
Dragičević O. Petar 420
Drašković Kate 481
Drašković obitelj 522
Dražić Don Ivan 28, 429
Dražić O. Vice 441, 539
Dropulić Ana 473
Dropulić O. Paškal 347
Dropuljić O. Josip 386
Drutter Josip Bernard Vladimir 613
Dudan Ivan 162
Dudan Jakov 118, 153, 160
Duišin Jele 476
Dujić Mare 481
Dujmović Ema 266, 473
Duka Anđeo 473
Dukić Jaga 473

Dumaneo 53
Dumaneo Ivan 52
Duns Skot 288
Duodo Aleksandar 242
Duphot 182
Duplančić Marin 570, 578, 618
Dužević Frano 6, 21
Dužević Juraj 476
Dvojković O. Ljudevit 28, 328
Dvornik Lucija 622

Đadrov Ana 473
Đakula Don Mate 473
Đakun Jelica 473
Đekić Stanislava 550
Đipalo Don Petar 121
Đirlić O. Danijel 348, 350
Đukić Vojin 621
Đurović Ana 621
Đurović Anton 622
Đurović Luca 621
Đurović Niko 621

Elać O. Ambrozij 334, 445
Elez O. Bonaventura 157, 197, 250 sl., 261, 316—318, 330 sl., 388, 392, 411, 422
Emo Anđeo 8—10, 13, 15, 20 sl.
Erak Antica 473
Ercegović Jolanda 473
Ercegović Julija 613
Ercegović O. Andrija 363
Eškinja Dr. A. 592
Eterović Dr. O. Karlo 64—67, 69, 85, 103, 172, 204—208, 210 sl., 288, 352 sl.
Ezgeta Ksenija 473

Fabiani 3, 7 sl., 355, 357
Fabijanac Mandina 550
Fabris Don Spaso 620
Fakač Nikola 618
Falier Franjo 136
Fanfogna Dr. 38
Farlati 7, 15, 19, 24, 34, 57, 89, 111, 128, 212, 215
Federizzi Anđeo 30
Felder Dr. P. H. 288
Fenaja Benedikt 270
Ferdinand I 302
Ferić Ivanka 478
Ferić Marin 585
Ferić Mila 473
Ferić obitelj 473
Ferri Dr. Rafael 465
Ferri Marija 476
Ferri-Certić Rahela 476
Feruzzi 511
Fidelis O. iz Zadra 262 sl., 305
Filipović Ivan 50 sl., 54, 211, 214
Filipović Ljubica 473, 476
Filipović O. Jeronim 85—87, 105 sl., 118—122, 207, 215, 223—225, 236, 309, 316, 322, 337 sl., 359—363, 383
Filipović O. Petar 5, 15, 44, 133, 236, 338 sl., 359, 361, 388, 410, 538
Filipušić O. Jeronim 390
Fišer Mato 620
Fišivić Papali Franjo 33
Fontana O. Grgur 340
Foretić Jakša i Dražen 622
Foretić Nina 473
Forst obitelj 522
Fradelić Frana 473
Franceschi Dobrila 473
Franceschi Justina 473
Franceschi Nada 473
Franceschi Tereza 622
Franić Anka 622
Franić Marija 473
Frank Ante 278, 518, 570—575, 581, 583 sl., 614, 621
Franković O. Mijo 343
Franjo I 311
Franjo II 325
Franjo Marij della Casa 93, 218
Franjo Marija O. ab alta Mura 383
Franjo Marija O. di Cossenza 433
Franjo Marija O. iz Dubrovnika 403
Franjo Marija O. iz Salerma 436 sl.

Frari 57, 60 sl., 126, 128
Fredotović obitelj 476
Frisković C. 8
Friščić O. F. 19, 21, 24
Fröhlich Antuna 618
Fržop O. Pijo 588
Fulgosi kan. Vicko 490, 595, 622, 642
Fulgosi prof. 628

Gabelić Marija 473
Gabrešek obitelj 473
Gabrić Marija 473
Gabrić O. Petar 338
Gabrić-Borozan O. Paškal 345
Gaetan O. ab Interaquis 82—86
Gagić Fra Petar 121
Galasso Fanny 622
Gale Katica 613
Galić Katica 473
Galić Roman 476
Galović Dragica 473
Gamberazi L. 473
Gamić Tonka 473
Gams 111, 128
Gamulin Kuzma 449, 457
Ganza Davor 618
Ganza Don Bartul 613
Ganza Ivo 476
Ganza Katica 473
Ganza Ksenija 473
Ganza Lilijana 473
Ganza Mila 613
Ganza Miloš 618
Ganza Petar 621
Garanjin Ivan Luka 118, 133, 153, 160, 162, 366
Garanjin Dominik 162
Garov Zdenka 473
Garov Lilijana 473
Garmaz Ivka 479
Gasparini 363
Gašparović Anka 473
Gašparović Milena 473
Gebaer Genoveva 473
Gelmini Ivan 30
Genda Vinka 473
Gentilizza Verde 474
Geremia Alviz 33
Geremia Josip 135
Geremia obitelj 63
Gešić Toma 161
Gjelalija Gizela 248
Giacomi Katica 473
Gianco Jeronim 73
Gianuizzi Dominik 258
Gianuizzi F. 364, 367
Giljanović Mara 473
Girardini Kalčina Dr. A. 38
Gizdić Katica 473
Gjanić-Strižić 194
Glavišić O. Frano 343
Glavinović Marija 473
Glibotić Dr. O. Ivan 487, 588
Glibotić O. Ivan 347, 349 sl.
Glijanović Mate 621
Glumčević O. J. 44, 106, 221, 223, 228—230, 243, 251, 261, 309, 343, 360, 362, 368 sl., 387, 397, 406, 412, 423, 430, 441
Gnjatović obitelj 522
Gnječ O. Ante 528
Godeassi Josip 171 sl., 305
Goess 21
Goić Jure 473
Goić Katica 473
Gojak O. Augustin 347 sl.
Gojak O. Ivan 344
Gojak O. Nikola 44, 57, 323, 393
Gojak O. Nikola ml. 349
Gojun J. 473
Gojun Krsto 473, 488, 518
Golubović Flora 476
Grabić Dr. O. Petar 121, 290 sl., 352—354, 449, 456, 486, 491, 496, 501 sl., 512, 514 sl., 543, 578, 588, 616, 640 sl.
Grabovac Ante 10
Grabovac Čedna 542
Grabovac Karmen 542
Grabovac Milan 542
Grabovac Nikola, Ratko i Drago 488, 542
Grabovac O. Filip 66—70, 117, 204—212

Granić Fra Frano 390
Granić Marija 473
Grbavac Marija 473
Grčić Don Ivan 10 sl., 209
Grčić O. Stjepan 335
Grgec Petar 49
Grgić braća 517
Grgić Marica 473
Grgić Ruža 473
Grgur IX 117
Grgur XIII 20
Grgur XV 253
Grgur XVI 305
Grgurić obitelj 522
Grguričić 396
Grimani Franjo 205
Grimani Juraj 432
Grisogono 154
Grisogono Nikola 135, 160
Grius Lina 473
Gropelli O. Karlo 343
Gruber Anđelka 476
Grubić Frano 621
Grubić Ivan 473, 476
Grubišić O. Paškal 158, 340 sl., 389, 404, 410
Grubišić Ruža 473
Gruica O. Vice 335
Guarnier Laurentius 45
Guerini Jeronim 410
Guić Katica 476
Guidotti Zakarija 52, 218
Guina Silvestar 276, 305, 369
Guinović Josip 527
Guinović Stipe 473
Gulić Ivan 10, 12
Gulješinović O. Stjepan Frano 328 sl.
Gudelj O. Jeronim 410
Gudelj O. Šimun 313, 340
Gumgas 136
Gverić O. Ivan 333

Haban Antonija 621
Hailo Don Ante 620
Halat obitelj 473
Herceg Fra Andrija 440
Herceg O. Pavao 332, 345
Hergenröther-Kirsch 182
Heski obitelj 522
Hodmir Marija 473
Holzapfel P. Heribert 253
Honorij III 253
Honteim Nikola 365
Horvat Lavoslav 454 sl., 461, 467, 567 sl., 584, 617 sl.
Houten G. Annie 564
Hraste Vinka 473
Hudales Frano 624
Hudenić August 473

Ilić Emilija 473
Ilijić O. Anđeo 346 sl.
Ingulić Jozica 266, 473
Inocent X 253
Ingravello Vjekoslav 473
Inocent XII 212
Ivačić Ivan 456, 461
Ivačić O. Ljudevit 52, 54, 56, 328, 438
Ivančević Fra Petar 405
Ivančević Ivan 542
Ivančić Ante 55—558, 624
Ivandić O. Marko 176, 350—352
Ivaničić Dr. Petar 620
Ivanišević Ante 473
Ivanišević Frano 620
Ivanišević kan. Leopold 621
Ivanišević Marija 473
Ivanišević-Krstulović 570
Ivanko Zorka 473
Ivanković Don Frano 621
Ivanković O. Andrija 344 sl., 357
Ivanković O. Ladislav 354, 527
Ivanković O. Šimun 396
Ivanović B. 473
Ivanović O. Juraj 18, 25, 28, 218
Ivković M. 456
Ivelić O. Josip 370
Ivellio Ivan Krstitelj 73
Ivić Dr. O. Kazimir 588, 595, 611
Ivić Kajo 473
Ivić Nikola 476
Ivić Vica 473
Ivičević O. Andrija 341
Ivulić Mila 473

Ivulić Stjepan 473
Ižanović O. Nikola 313
Jacopone da Todi 234
Jadrević Martin 32
Jadrijević O. Ante 537, 639
Jadrić O. Frano 349
Jajić O. Toma 440
Jakasović Jerko 473
Jakasović Klement 585
Jakaša Marija 473
Jakaša Pava 473
Jakić O. Karlo 344
Jakoni Katica 473
Jakov O. iz Vicence 346
Jakovljević O. Marijan 354, 493, 496, 498, 503, 506
Jagodić obitelj 522
Jakšić Filip 136
Jansa 620
Jasić Anđelka 622
Janković O. Josip 337
Janković Stojan 5
Janović O. Vice 349
Jekušić O. Mijo 85 sl., 210, 224, 337 sl.
Jelaska Ante 578, 584
Jelaska Danica 542
Jelaska Josip 189, 449, 465, 542, 578, 584, 619
Jelavić Ana 473
Jelavić Antica 372
Jelavić Ćiril 473
Jelavić Ferdinand Antin 513
Jelavić O. Ante 347
Jelavić O. Frano 337
Jelenić Dr. O. J., 3
Jeličić Marija 473
Jeličić M. 473
Jelić Marija 473, 476
Jelić Matija 473
Jelić O. Blaž 330
Jelić Roza 473
Jelić Šima 473
Jelinčić O. Šimun 588, 628 sl.
Jengić Jele 476
Jengić Kata 473
Jengić Marta 476
Jerčić Kata 473
Jerinić Mihovil 634 sl.
Jerković O. Ante 440
Jerkunica O. Frano 443
Jeronim O. iz Jezera 109
Jiřeček 19
Joli Klaudij 363
Jovanović Ivo i Maša 621
Jugec Amalija 473
Jujinović O. Jeronim 345
Jukić Anka 550
Jukić Luca 473
Jukić O. Ante 137, 264, 275, 279, 301 sl., 309, 329, 332—334, 345, 424 sl., 443
Jukić O. Filip 446
Jukić O. Paškal 323, 342
Jukić O. Šimun 120, 157, 329 sl., 441
Junaković O. Mate 345
Junaković O. Mijo 121
Juras Ivo 449, 500, 504, 596
Jurašin Rina 473
Juravić Don Jerko 620
Jurčević Fra Franjo 25
Jurčević O. Anselm 166 sl., 386, 403
Jurela Ivan Krstitelj 366
Jurenović O. Vjekoslav 353
Jurević Anka 473
Jurić Anđelka 473
Jurić Branko i Zvonko 473
Jurić Fra Stjepan 405
Jurić Jelka 473
Jurić Miloš 473, 476
Jurić O. Filip 334
Jurić O. Frano 329, 344
Jurić O. Ivan 609—611
Jurić O. Lovro 345
Jurić Petar 234 sl.
Jurić Rina 473
Jurić Stana 473
Jurišić Dobrila 473
Jurišić Ljubica 622
Jurkić Gina 473
Justanović Don Grgur 119
Jušić Ivanica 473

Jušić Marija 473
Jušić Tina 473
Kačić Antun 58, 65—68, 70, 76, 79—81, 86—92, 115, 212–216, 343
Kačić Juran 212
Kačić O. Pavao 82
Kačić Zorka 473
Kačić-Miošić O. Andrija 205, 232, 436, 605
Kačić-Miošić O. Andrija ml. 343
Kačić-Miošić O. Anđeo 406 sl.
Kačić-Miošić O. Anđeo ml. 378
Kačić-Peko O. Ivan Frano 378
Kačić-Peko O. Petar 348
Kačić-Stipić O. Paškal 438
Kadić Anka 473
Kadranić Ivan 473
Kaime-Ćozić O. Frano 414 sl.
Kajetan O. a Laurino 103
Kalandrin O. Ivan 302, 345 sl., 408 sl., 418
Kalebić Anka 473
Kalebić Antula 473
Kalebić Marija 473
Kalinić Dujo 473
Kalinić O. Rafo 588
Kalinić O. Šimun 120, 157, 329
Kaliterna Petar 476
Kaloderá Marko 248, 276, 372
Kalušidć Antonija 524
Kamenarović Pavao 230, 404
Kanajet Fra Filip 487
Kapić Ljubica 473
Karabaić Marija 621
Karabaić Petar 621
Karabatić Matija 474
Karadole O. Pijo 498
Karaman Dr. Ljubo 7
Karaman Ksenija 543
Karaman obitelj 621
Karaman savjetnik 543
Karanušić Jelisava 474
Karapandža O. Petar 85 sl., 98 sl., 236, 249, 249, 303 sl., 309, 328, 337 sl., 360, 365, 377, 383—385, 409, 416, 422, 430, 432
Karara Tereza 476
Karavanić Ante 474
Karavanić Ante i Margarita 618
Kardum O. Ivan 341
Kardum O. Mate 350—352
Kardum O. Pavao 408
Karlovac Blaga 474
Karlovac-Frank 613
Karlović Don Andrija 28, 39
Karmelić Don Tomo 620
Karmelić Marko 622
Karolina carica 302
Kasandrić Dr. Ivan 596 sl.
Kasandrić obitelj 622
Kaselj Fra Frano 394
Kastelani Perica 474
Kaštelanin O. Petar 78
Katalinić Ivan 370
Katalinić Josko p. Damjana 620
Katalinić Vjekoslava 479
Katić Antun 115, 152, 166
Katić Dr. Lovro 7, 151, 214
Katić Marija 474
Katić O. Anselm 366
Katz s. Julita 453
Kavanjin Jeronim 644
Kavis O. Josip 411 sl., 441
Keler Stjepan 620
Kempter 291
Kestler Dr. Ignac 619
Kesić Ante i Anka 621
Kezele Antun 526
Kezić Nikola 528
Kirin Vladimir 453 sl.
Kiridžija Irma 474
Kisan Anastazija 474
Klaić Mate 126
Klaić Vice 126
Klarić Branko 613
Klarić Don Mate 620
Klarić Juraj 51
Klarić Lucija 51
Klarić Matijas 553
Klarić O. Danijel 350
Klarić O. Frano Alfons 354, 578, 613

Klaričić Milka 474
Klemenčić Ivan 553—565
Klement X 253
Klement XI 13
Klement XII 86—89, 212, 215
Klement XIII 286, 366
Klement O. iz Palerma 365
Klepac Maksimilijan 474
Kličinović Miho 622
Klinac Matija 550
Klinger obitelj 474
Knaus Elsa 474
Knego O. Markolin 490
Knez Kata 474
Knezović O. Ljudevit 339
Knezović O. Marko 331
Knežević O. Petar 63 sl., 69, 127—133, 139—144, 174, 186, 191, 193, 196—198, 200, 203, 221—235, 284, 309, 312, 337 sl., 404, 448, 494, 608, 644
Knežević, general 396
Knöpfler A. 182
Koceić Ružica 613
Koceić-Bilan Nikola 621
Kojić kan. Josip 162, 269, 363
Kojić Elena 136
Kojić O. Jeronim 108, 111—113, 120, 122, 158, 162, 237, 250 sl., 279, 309, 316, 318 sl., 340, 363 sl., 378, 410, 440, 573
Kojić Lucija 136
Kokić Ivan 525
Kokot Lovro 474
Kokot Lovro, Ivo i Sreto 620
Kolarević Don Marko 620
Kolenc Katica 474
Kolić obitelj 522
Kolina Ljubica 474
Kolognath Emica 474
Koljatić Marija 622
Koljatić-Tonšić Anđelka 476
Koncan Franjo 164
Koncani Eugen 474
Kordić Katica 474
Korošec Dr. Antun 529
Kos Bara 480
Kosanović obitelj 522
Kostanić J. 311
Koser Josip 311
Kosović O. Bonaventura 341
Kostajnšek Marija 474
Koschant obitelj 522
Koštan O. Luka 344 sl., 403, 409, 424
Kotaraš O. Mijo 352
Kovač Ivan 476
Kovačević Anda 573
Kovačevać Anđelka 474
Kovačević Antonija 621
Kovačević Marica 527
Kovačević Marija 474
Kovačević O. Jeronim 42 sl., 309, 438 sl.
Kovačić kan. Pavao 259
Kovačić O. Anselm 487, 589
Kovačić Nadalina 474
Kovačić Petar 622
Kragoević O. Bernardin 157, 198, 330, 392, 440
Kragoević Jakov 154 sl.
Kraljević Ante 622
Kraljević Marko 49
Kraljević O. M. 620
Krčmar Barica 476
Krelja O. Konstantin 176, 248, 302, 335, 350
Krička Petar 425
Kristofor O. iz Rovinja 342
Kritonić Don Franjo 27, 429
Krivić Đina 474
Krivić Ivka 292
Krizomali Dr. Urban 595, 615, 642
Križanac Antica 474
Kroci-Djoki Jelena 622
Krolo O. Vladimir 445
Kronja Danica 474
Krstulović J. 621
Krstulović Milka 474
Krvavica Ivan i Ivka 474
Krvavica Mandina 474
Kržanić Dr. O. Krsto 354, 487, 490, 540 sl., 588, 628

Kubaska Marija 474
Kubata Ivka 474
Kukalj Dragutin 522
Kukanić Ivan 620
Kukavica O. Anđeo 443
Kukavica O. Frano 348
Kukavica-Vujavić O. Josip 157, 251, 261, 274 309, 330, 421—424, 442, 581
Kukuljević 19, 220, 229, 231 sl., 263, 361, 416, 420 sl., 428 sl.
Kulić Cvita 474
Kulišek Ivan 457, 463
Kuljiš Franka 621
Kumbat O. Antun 206 sl.
Kunac Marija 479
Kunac O. Petar 396 sl.
Kunze 606
Kunjašić Ivanka 474, 622
Kuparić Anka 474
Kuparić Špiro 166
Kurir Katica 476
Kurir O. Vice 78
Kurir Vinka 476
Kurtović O. Grgur 426
Kusanović Jozica 474
Kusanović Marko 474
Kuzmanić Ivanka 476

Laas Julij 482
Labor O. Dominik 352
Labor O. Mate 347, 373
Labor O. Roko 609—611
Ladić Ivan 621
Laghi Ivan Krstitelj 430
Laghi I. K., nadb. 40, 55, 212, 430
Laghi Mate 275
Lambillot 483
Laštrić 84
Latinac O. Sebastijan 353, 588
Lav X 253
Lav XIII 117, 191, 254, 265, 273, 278 sl., 286, 288
Lav O. iz Vrlike 2
Lavić O. Anđeo 205
Laurentz Rozina 474
Lauro Quirino 38
Lazzari Klara 474
Lebedina Ante, Andrina, Zlatko 621
Ledić Tonći i Jozica 474
Legčević Dragutin 474
Legčević i Scholz 474
Lekšić Luca 474
Lekušić O. Marijan 37, 40, 85 sl., 337, 414—416
Lemo-Labrović O. Bonaventura 332 sl., 347
Leonard O. iz Zadra 343
Lerije-Ligura 137
Lerota O. Ante 408
Letica Fra Ćiril 445
Letis Ivan, 488, 519
Letis Tereza 474
Librenjak O. Bernardin 609—611
Licario 172
Lisac Jože 526
Lisičić Ana 622
Lisičić Anđelka 474
Lisičić Tinka 619
Listeš Ivanka 550
Livačić Ivan 474
Livačić Serafin 619
Lombardić H. 474
Lončar Julija 474
Lončarić Dr. Ante 620
Longo Bartul 254
Loredan 37
Lovre O. iz Broćna 2
Lovrenčić Ana 474
Lovrić Dragutin 526
Lovrić Jelka 474, 476
Lovrić Mate 10
Lovrić Nikola 208
Lovrić O. Lovro 341 sl.
Lovrić Vjekoslava 266, 474
Lovrić-Petrić Benka 476
Loze O. Jeronim 341
Lucatello Srećko 622
Luetić O. Feliks 346
Luetić O. Srećko 343
Luger kan. Herkulan 621
Luka O. iz Duvna 2

Lukas Mijo i Julci 622
Luketić 522
Lukić Martin 474
Lukić Vladimir 488, 518, 541
Lukić Vinko 488
Lukšić-Marinković Dinka 618
Lukšić sestre 474
Lulić O. Ante 240 sl., 247, 263, 315—317, 336, 346—348, 355, 359, 361, 363, 367, 377 sl., 380 sl., 403, 413, 426, 540
Lulić Dr. O. Frano 351 sl.
Lunjević O. Josip 440
Lupi O. Ivan Kamilo 76, 78
Luposignoli Mihajlo 93—101, 118, 125
Lušić Tomislav 618
Luzio S. 510 sl., 638 sl.

Ljiljak Kate 476
Ljubičić Anka 474
Ljubičić O. Pavao 391
Ljubić O. Bernardin 154, 160, 245, 250 sl., 261, 309, 316 sl., 319, 329—331, 341, 387 sl., 392, 442
Ljubić O. Franjo 80
Ljubić Šimun 16, 19, 212, 214, 220, 228, 263, 368, 416, 420 sl., 428 sl.
Ljubić V. 474

Mačukat Don Matej 119 sl., 152, 154, 428—430
Mačukat Dujam 52, 428
Mačukat Dujam ml. 432
Mačukat O. Bonaventura 428, 438
Mačukat O. Jeronim 428
Mačukat Petar 16, 42, 50—53, 68, 81, 211, 274, 305, 428
Madirazza 60
Madirazza Boženka 474
Madirazza Darinka 474
Magaš Don Frano 620
Magdić obitelj 522
Maggio Antun 476
Majić O. Ante 538 sl.
Majnarić Ivan 526
Majnarić Josip 526
Majnarić Luka 526
Majnarić Miho 526
Majnarić Stjepan 526
Majstorović O. Josip 399
Majstrović Dr. Ivan 565
Maldini Agneza 474
Maleš Fra Ivan 405
Masilana Don Josip 264
Malvasija Vesna 474
Maljković O. Frano 343
Mamić O. Ilija 45
Mandac O. Ivan 609—611, 639
Mandac O. Petar 588
Mandarić O. Ivan 348
Mandarić O. Nikola 346
Mandić braća 476
Mandić Draga 474
Mandić Frana 474
Mandić Mate 476
Mandić O. Andrija 329
Manđeralović O. Nikola 343
Manenica Katina 136
Manger Don Petar 171 sl.
Manger Dušan 449
Manger Petar 152
Manola Budislava 474
Manola Nevenka 474
Marchi Ivan Petar 53, 55, 62 sl., 75, 218, 274, 429, 644
Marčetić Jovanka 286
Marčetić Milica 286
Mardešić Vinka 476
Maretić O. Ante 344
Maretić O. Pavao 339, 392, 422
Mariani Margarita 474
Marianović Cvita 474
Maričić Marija 474
Marić O. Andrija 350
Marić O. Marijan 353
Marija Terezija 98, 384
Marijan Fanni 620
Marijanović O. Frano 108, 338 sl.
Marin Dobrila 622
Marin O. Danijel 348
Marin O. Josip 333, 346
Marinić O. Pavao 350
Marinić obitelj 522

Marinković Jugana 474
Marinković Nikolina 474
Marinoni Marin 39
Marinović Ante 622
Marinović O. Frano 383, 416
Marinović O. Marin 445
Marišević Vinko 620
Marketinović O. Frano 340
Markoč O. Ćiril 609—611
Markoća 138
Markota Eugenija 474
Markota Jakov 620
Marković Dr. Iv. 620
Marković Dr. O. Ivan 5 sl., 8—10, 15, 44, 64, 106, 174—177, 217, 221, 226, 228 sl., 231, 245, 263 sl., 356, 392, 605
Marković Fra Dane 327
Marković Ivan 522
Marković Jurica 522
Marković Lucija 474
Marković Marija 474
Marković O. Antun 54, 77, 215, 224, 231, 415
Marković Petar 208
Marković pukovnik 26
Marković Roko 474
Marks G. 474
Marmont 325, 356
Maroević Juraj 244
Maroević O. Jakov 323
Maroević O. Karlo 155, 158, 244 sl., 323, 339—341, 392, 400, 539
Marović Fra Ivan 392, 398, 444
Maršić O. Andrija 205
Martinac O. Paškal 522
Martinis Antica 146
Martinis Ivan 55, 218
Martinis Katica 474
Martinis Mario 449, 474, 488, 518
Martinis V. 474
Martinović O. Marko 337
Maruli Marketo 136
Marulić Marko 644
Marulić Fra Marko 644
Marušić Filip 474
Marušić obitelj 474
Marušić O. Augustin 498, 534—536, 588, 600, 642, 651
Marušić O. Stanko 352
Masovčić Eleonora 474, 620
Masovčić File 474
Masovčić Olga 550
Massa Petar 114
Mastrović O. Frano 343
Matas Lovre i Tomazina 619
Matas O. Konstantin 6, 8, 10, 15, 17, 29, 39, 41
Matas Tomazina 474
Matasović O. Mihael 121
Matenda P. 474
Matheuci 276
Matić Andrija 474
Matić Fra Frano 121, 157, 309, 315 sl., 441
Matić Fra Grgo 405
Matić Ivan 474
Matić O. Frano 419 sl.
Matić O. Karlo 343, 390
Matić-Stuparić O. Josip 351
Matijaca Bosiljka 622
Matijaca Dr. Miro 622
Matijašić obitelj 522
Matijević Milka 476
Matković Anka 474, 621
Matković Davorka 621
Matošić Anka 474
Matošić Marica 478
Matošić obitelj 474
Matošić P. 474
Matošić V. i Lj. 474
Matulić Amalija 474
Matulić Don Niko 621
Matutinović Fra Ignacij 277
Matutinović O. Andrija 265
Matutinović O. Anđeo 346
Matutinović O. Feliks 345
Matutinović O. Grgur 390, 441
Mazalin O. Ante 348
Medak Ivka 474
Medak Jure 474
Medak Radiša 474
Medić O. Ante 443

Medved Ruža 474
Medvidović O. Stjepan 222 sl., 312 sl.
Memo 9
Menđušić O. Ivon 353
Meneghelli A. 263
Menochio Fr. J. B. 269
Merli O. Nikola 162
Mesar Jože 457, 461, 466
Meštrović Ivka 474
Meštrović Manda 474
Meštrović O. Josip 588 sl.
Meštrović Vicenco 618
Metković Nika 476
Micateo Ivan Jakov 356
Michiel Petar 134
Midenjak Toma 474
Mihaljević O. Luka 172, 250, 298, 301—303, 305, 309, 333 sl., 346
Mihelić Don Petar 620
Mihnu-Petrović Justina 474
Mihovilović Danica 474
Mihovilović Diana 449
Mihovilović Marija 476
Mijatov O. Feliks 378
Mikačić Dujam 449
Mikačić Marija 476
Mikan Ivan 524
Mikelić Anka 474
Mikić Don Ivan 620
Mikulić O. Josip 528, 588, 642, 651
Milanović O. Anđelko 609 sl.
Mileta Dr. O. Jeronim 533, 587 sl., 592, 604
Miličić Dr. Jakov 619
Milić Don Ivo 620
Milić Josip 249
Milić-Štrkalj Jozica 474
Milinković Nana 476
Milinović O. Filip 342
Milinović O. Jakov 347 sl.
Milinović O. Šimun 301, 345 sl.
Milinović O. Šimun ml. 349
Milković Ana 476
Milković Andrija 326
Milković O. Ivan 12
Millesi Ante 154
Millesi Ivan Krstitelj 154
Miloš O. Josip 539
Miloš O. Honorat 174—178, 201, 251, 247—249, 251, 265, 309, 327, 335, 445
Milošević Dinka 474
Milošević Š. 474
Milošević Vjekoslava 474
Milošević-Arnaut O. Ivan 197, 250, 301, 320, 331 sl., 345, 396 sl., 400, 424, 442, 435
Milovan, starac 608
Milun M. 476
Milun Miljenko 476
Mimica iDoniz 620
Mimica O. Serafin 446, 487
Mimica Roko 621
Mimica-Tafra O. Toma 172, 333, 400—402
Miočević Ivan Antun 366
Miolin Ana 621
Miolin Božena 474
Miolin O. Frano 490
Miošić Ane 474
Miošić O. Andrija 345
Miošić O. Anđeo 346
Mirčeta Anica 474
Mirčeta O. Blaž 346
Mirković Lucija 474
Mistruzzi Don Frane 153
Miše Filip 266, 552 sl.
Mistruzzi Petar 51
Mišić O. Alojzij 588, 592
Mitrović 570
Mitrović Petar 255
Mladinić Dujo 450, 622
Mladinić Paško 450
Mlinar O. Andrija 345, 347
Mocchegiani 253 sl.
Mocenigo Alvise III 19, 21, 29 sl., 39, 47, 54
Mocenigo dužd 211
Molino Aleksandar 5
Morel Marija 476
Morošin Franjo 65

Mostarčić 620
Mravak O. Šimun 246
Mrduljaš Petar 501
Mrduljaš Stanislava 474
Mrduljaš Zelinda 476
Mrđen O. Vjekoslav 292, 336, 476, 486, 488, 490, 498, 518, 573, 586, 589 sl., 600, 613, 615 sl., 624, 626, 628 sl., 639, 642
Mrgudić Anka 474
Mršić O. Frano 331
Mršić Džolo O. Nikola 334, 443
Mučalo Fra Vice 318 sl.
Murvar Božidar 621
Musa Arbanas 49
Musanić Ljubomir 474
Musladin 622
Mustačić Eugenija 474
Mustačić Marija 621
Mušak Pavao 620
Muše Milka 474
Mužić Mare 550
Mužina Emilija 550
Mužinić Korina 621
Mužinić Marija 474, 622
Mužinić Stanislav 488
Mužinić Toma 449, 474, 488, 518 sl.
Nade Fabijan 139
Nagnanović O. Bernardin 46, 413 sl.
Nakić Dr. O. Venceslav 353 sl., 588, 651
Nakić Filip Franjo 273
Nakić Grgur 10, 209
Nakić O. Ante 353
Napoleon 297, 299 sl.
Narentinus Lucius 217
Navicella 45
Nazor Don Dujo 620
Nikola O. di Sabiancello 162
Nikola O. iz Krka 342
Nikolić Ivan 474
Nikolić Marija 474
Nikolić N. 302
Nikolić O. Ivan 378
Nikolić O. Pavao 38 sl., 110, 384
Nikolić Petar 208
Nikolić sestre 527
Nikolić Vid 118 sl., 160
Nikolić Vinko 483
Ninčević Paško 613
Nižetić D. 474
Nižetić Stjepan 618
Nola Danica 474
Nola Ivan 474
Nola Katica 474, 621
Nola O. Karlo 336, 354, 476, 486, 568, 572, 578, 614—616, 622—624, 626, 628, 630, 640, 651
Nola Tonka 474
Nola Vladimir i Marta 621
Nonveiller Gino 474
Novak Grgo 61, 126, 217, 300
Novak Miho i Marija 618
Novak Žaklena 474
Novaković Jerica 474
Novaković O. Ante 342

Obradov Neda 620
Occhi Bartul 220
Ocvirk Ivan 223, 229, 231, 234
Odak Fra Didak 394, 443
Odak Kata 474
Odak Nikola 618
Odrljin Ivan 477
Odrljin Marija 474
Odrljin O. Pavao 445
Olujić Dr. O. Josip 353
Olujić O. Ignacij 350
Omrčenović O. Josip 205
Orašček Antonija 621
Orio Ante 134
Orlandić O. Ante 261, 320, 330 sl., 395, 442
Orlandini O. Anđelko 291
Ortolijo Frano 621
Ostojić M. 300
Ostojić O. Ilija 408, 412
Ožegović Mirko 305, 369

Pacelli kard. 596 sl.
Padali 96
Paić O. Ante 346
Paić O. Josip 349

Paić O. Paškal 342
Pajduh Franjo 474
Palatin Đuro 483
Pančić Franjo 474
Paoletti 640
Papadopoli Nikola Juraj 25
Papadopulo Ivan Dominik 163, 238
Papali A. i F. 33
Papić Josip 474
Parač Ana 474
Parač prof. 595
Paraga Anka 474
Paravija Katica 474
Parofianović Luka 474
Parun O. Frano 339
Parun O. Pacifik 347
Pasarić Mila 474
Pastirović Ivanka 474
Pastor 217
Paulina 485
Pavao V 253
Pavao nadb. splitski 7
Pavelić Mara 474
Pavičić Katarina Gertruda 47, 214
Pavić Ružica 552
Paviša O. Petar 612
Pavković Dr. Ignjat 565
Pavlaković Justa 474
Pavletić Danica 621
Pavlov Mihovil 474
Pavlov O. Vladimir 537, 588
Pavlov obitelj 474
Pavlović Antun 58
Pavlović Blaž 55, 76, 93, 218 sl.
Pavlović Ivan 216
Pavlović O. Bernardin 55
Pavlović O. Bernardin ml. 55 sl., 59, 62, 65, 70—80, 92 sl., 103 sl., 122, 215—220, 303, 309, 328 sl., 338, 419, 439, 494
Pavlović-Lučić-Vodopić Josip 244 sl., 263 sl., 356, 391 sl.
Pećnjak Krešimir 620
Pederin Dr. Rudolf 565
Peko-Kačić O. Ivan 344
Pellegrini Dr. Ivan 39
Penavić Fra Dominik 405
Penić Marija 475
Penić O. Ante 334
Penović obitelj 475
Pensa Mara 475
Pentić Antica 266
Pera Lucija 475
Peran Nedjeljka 475
Peranić sestre i brat 640
Peranić Karmela 621
Peratović O. Marko 80, 439
Perčin Božo 430
Perica Ivka 475
Perica Nikola i Josip 618
Peričić O. Josip 386 sl.
Perić Ana 475
Perić Don Ante 622
Perić Fra Virgil-Josip 327
Perić Franjo 364
Perić Ivan 364
Perić Josip 491, 517, 581, 627, 639
Perić O. Ante 155, 157, 251, 309, 319, 323, 339 sl., 364—368, 417 sl., 539
Perić O. Ante ml. 47
Perić O. Frano Ante 333, 369 sl., 402, 408, 418, 443
Perković Kata 475
Perković O. Petar 350—352
Perković O. Šimun 352
Perlain Ana 475
Perlain Anka 475, 481, 528, 618
Perlain Danica 475, 620
Perlain Jela 475
Pernjak 620
Perosi 602
Peroš Baltazar 477
Peršen O. Frano 332, 398 sl.
Peručić Jelisava 475
Pervan O. Andrija 346
Pervan Stipe 475
Pervan Vicko 621
Petar Fra iz Splita 91
Petar O. iz Rame 2
Petito Ivan 613
Petković Marija 475
Petranović 522

Petranović braća 526
Petranović Stjepan 524
Petričić O. Šimun 121, 244, 319, 391
Petrić Luka 475
Petrić Tome 622
Petrošić Marija 477
Petrov Dr. O. Stanko 15, 44, 64, 106, 221 sl., 278, 290, 322, 353 sl., 487, 570, 573, 578, 584, 589 sl., 602, 614 sl., 627, 630, 632, 640
Petrović Dr. 620
Petrović Fanika 621
Petrović sestre 475
Pezelj Anka 477
Pezelj Ivka 477
Pezelj Ljuba 477
Piculi M. 475
Pijo VI 179—182, 194, 366 sl.
Pijo VII 182
Pijo IX 278, 286
Pijo X 172, 254, 256, 278
Pijo XI 286, 290, 619, 622
Pilepić Ante 619
Pilipić Bogdan 475
Pilipušić O. Jeronim 331
Piljić O. Filip 339
Pini Josip Marija 275 sl.
Pinterić Dragutin 613
Pipunić Fra Karlo 405
Piristi O. Josip 305
Pisani Alojzij 210
Piskulić Amalija 475
Piškur obitelj 522
Piteša Jakica 475
Piteša Gojmi Nives 475
Pivac O. Frano 345
Pizzamano Lovre 366
Pizzenardi Ivan 162
Pjerović Andrija 475
Plančić Elizabeta 414
Plančić kan. Niko 621
Plančić Nikola 414
Plazonić Anka 475
Plečnik 461
Pleić Božo 532
Plepel O. Petar 170, 335
Pleše Dr. Miho 526
Pleše Jure 526
Pleše Nikola 526
Pleština Špiro 475
Pletikosić O. Jakov 222, 236, 309, 312—316, 319, 387, 426
Pletikosić-Grbeša O. Ante 332
Plivelić Anton 475
Pocrnja Ante 622
Podhorski Stjepan 455, 457
Poduje Juka 475
Poduje M. 475
Pogančić Marija 475
Pokas Kata 475
Poleti Andrija 220
Polić Mate 521 sl.
Polić Stjepan 526
Poljak Ante 372
Poljak O. Ante 372
Poljak O. Frano 309, 333, 441
Poljak O. Frano ml. 443
Poljak O. Pijo 247, 309, 327, 372—374
Polti Kata 475
Pomenić Cvita 475
Ponzoni Sforcija 19 sl.
Poparić Dr. Ante 619
Popović Marica 475
Porubić Matija 475
Porubić obitelj 522
Prebežić obitelj 522
Prebil Barbara 475
Predulin O. Dominik 219
Prelaj O. Paškal 569
Prelja Don Ivan 18
Premuda Vinko 231, 233
Prestancij 7
Prgomet O. Paškal 157, 261, 342 sl., 396 sl.
Prgomet O. Petar 344, 390
Primi Antica 475
Priscianensis Franciscus 45
Prizmić Jerko 622
Prohaska 416
Prokeš Venceslav 475
Prolić O. Ivan 346

Prosper Matija 475
Puharić O. Ante 340
Puharić O. Frano 341, 393
Puratić O. Gabrijel 248, 256, 347—350, 540
Purkić Ante 513
Purkić Jure 513, 618
Purtić Josip 475
Pušić Miho 587 sl., 592, 604
Puškarić obitelj 522

Rabadan Marin 449
Račić Dr. Jakša 449, 502
Račić Marija 475
Rački 19
Rački Martin 526
Radatović O. Toma 45
Radeljak Fra Didak 261, 411, 442
Radeljak Fra Josip 442
Radeljak Vinka 542
Radetić 619
Radica Dika 475, 530
Radica Dr. Branko 465
Radica Josip 256, 292, 475, 517
Radica Marija 475
Radica Petronila 475
Radica Slavko 266
Radica Špiro 139
Radić Franka 621
Radić Josip 475
Radić Marinko 621
Radić O. Mate 346
Radić Pavao 436
Radić Stjepan 436
Radić Toma 475
Radić Zlata 475
Radimiri Dragica 512
Radimiri obitelj 475, 512
Radja Ivan 477
Radman Marija 475
Radman O. Frano 339, 378, 381, 406
Radman O. Josip 155, 158, 160 sl., 323, 340
Radman Vinka 475
Radmilović Petar 475
Radnić O. Bonaventura 291, 338, 380 sl.
Radnić O. Juraj 108, 111 sl., 148, 236
Radnić-Skelin O. Juraj 329
Radočaj Valent 619
Radonić Dr. O. B. M. 354, 528
Radonić Dr. O. Vladimir 242, 335, 588
Radonić Luka 622
Radonić O. Ivan 311, 344, 390, 396, 540
Radonić Pava 475
Radoš Franica 475
Radoš Lorenca 475
Radoš Marija 475
Radovanović Don Ante 28
Radovanović Jeronim 33
Radovinović 385 sl.
Radovniković Petrica 119
Rafael Fra 152
Rahela Mandina 475
Raičević O. Ivan 158, 243, 323, 340, 405, 410
Raic B. 475
Raić O. Ivan 378, 426
Rakić Jakov i Fana 475
Rakić O. Frano 527
Rakitović Eva 475
Rako J. 475
Rako Veselko 475
Rančić Anka 475
Ranuzzi Vicko 366
Raos O. Andrija 342
Raosavljević O. Luka 222
Raspović Don Andrija 621
Ratković O. Frano 347
Ravlić J. 212
Ravlić O. Andrija 341
Ravlić O. Frano 344 sl.
Ravlić O. Frano ml. 350
Ravlić O. Ilija 349
Ravlić O. Jeronim 330
Rebac Sofija 475
Rebić O. Šimun 343, 442
Reić Ante 258
Reić Antica 150
Regner Danica 475
Relja Bošnjanin 49

Relja Mladen 620
Remel Emil 470
Remetin-Puljas O. Frano 261, 331, 395—397, 424
Rendić M. Vojislav 475
Rendić Nikola 620
Rendeo O. Frano 350
Renier Danijel 59
Repeša Josip i Margarita 475, 618
Režić O. Luka 342
Ribarović O. Bartul 342
Ribarović O. Frano 155, 158
Riboli Don Petar 366
Riboli Ivan Petar 366
Riva da Jakov 135
Robert 234
Rodić O. Iv. Rafael 493, 498, 503 sl., 598 sl.
Rogić Jeronima 136
Roglić Petar 154
Rogošić Marija 475
Rogulj Paško 618
Roguljić Ivan 154
Roguljić Jela 475
Roguljić Josip 475
Roguljić Martin 475
Roguljić Petar 477
Roguljić-Mrče O. Josip 438
Roje Anka 475
Roje Franka 475
Roje Ivanka 475
Roje Jelka 481
Romac O. Ante 588
Romac O. Ivan 588
Roman O. Anđeo 261
Romčević O. Jeronim 338, 382 sl.
Romić Franka 475
Rosandić Anka 475
Rosandić Marija 475, 620
Rosandić Milivoj 488, 518, 541 sl., 613, 621, 629
Rosolim 105
Rossi Bertola 475
Rossi Ružica 475
Roščić O. Frano 343
Rubelj O. Ilija 438
Rubeša Marija 475
Rubić Dr. Ivan 284
Rubić Karmela 284
Rudan Don Petar 622
Rudan Dr. O. Metod 292, 335, 486, 488, 490 sl., 498, 505, 542, 588 sl., 600
Rudan O. Konrad 353, 588, 642, 651
Rudež O. Rajmund 247 sl., 349
Runtić Ivka 475
Runjić O. Jeronim 332
Russo i Marić 203
Sabioncello Nevenka 622
Sabljak Rihard 521
Salopek obitelj 522
Salopek Žarko 475
Samac O. Juraj 351
Samaluk O. Fortunat 319, 342
Sardi 363
Sarić Doroteja 244
Sarić O. Karlo 348
Schuler O. Dionizij 276
Schüch-Polz 194
Schweitzer 628
Scipioni Bonifacij 263
Scipioni Don Antun 119
Scutari O. Antun 210
Sedmak Magdalena 475
Seikdija 209
Segneri 363
Sekanina Katica 475
Sekula Marija 475
Sekula O. Paškal 158, 341 sl.
Selem Petar 619
Semitecolo Antun 5, 48
Semitecolo O. Antun 338, 439
Semović Dr. Josip 356
Senetić O. Lovro 338
Senzen Ivka 621
Senjanović Ana 475
Senjanović Mandina 475
Sibischini Jakov 51
Siksto V 253, 278
Silov O. Pavao 63, 222 sl., 313
Silov O. Pavao ml. 223
Silov O. Pavao najml. 223, 532, 588 s., 642, 651

Simelli Fra Anđeo 422
Sinobad Jakov 422
Sinović Zore 619
Sirotković O. Filip 329, 339
Sivrić Milka Pavina 523
Sivrić Šima 523
Skakoč Ante 355
Skakoč Ivan 355
Skakoč O. Alojzij 309, 316, 343, 355—357, 378, 406
Skansi Ivan 620
Skejić Dina 475
Skejić Luca 475
Skejić Stjepan 475
Skočibušić O. Ivan 120
Skorojević O. Toma 2
Skračić O. Ante 477
Sladojević Vinka 475
Smoje Boris 475, 518
Smolčić Cvita 475
Smolčić Dr. Vlado 450
Smoljan Ilija 619
Smolje O. Frano 305
Smoljić O. Ivan 345
Soldić O. Ilija 197 sl., 330, 342, 539
Soldić O. Luka 120
Soldo Ante, Ksenija i Ecija 475
Soldo D. 475
Soltikievicz Mici 477
Soljak O. Petar 2
Soljanin O. Petar 2
Somalia de Franjo Marija 270
Spalatin Mijo Matija 324
Spalatin Šimun 366
Spari Luiza 621
Soljančić obitelj 621
Sponza Silvij 457, 460, 464 sl., 501 sl., 577
Srdelić 622
Srdelić Nada 477
Srzić Mate 488
Stadler Josip 361
Stalio Ante 475
Staničić O. Andrija 116, 243, 338 sl., 430, 433, 539
Staničić O. Vladimir 247 sl., 350
Stanojević Arsenij 217
Stanojević Šimun 475
Stašić O. Marijan 487
Stepinac Dr. Alojzij 616
Stilinović Milka 477
Stilinović Roza 475
Stilinović Ružica 475
Stipančić O. Ante 335
Stipanović O. Stjepan 380
Stipčević Dr. Mirko 565
Stipetić Emanuel 488, 520, 522, 622
Stipetić Ema 475
Stipetić Josip 523 sl.
Stipetić Marija i Fina 475, 481
Stipetić obitelj 622
Stipetić Viktor 475
Stjepan O. iz Vrgorca 205
Stošić obitelj 522
Stošić Stipe 618
Strmić O. Dujo 330
Strojan I. 475
Subotić Nedjeljko 604
Sušan obitelj 522
Svikarić Janko 620
Szcygiel Frano 475

Šafařik-Jireček 220, 222, 231 sl., 263, 361, 416, 420 sl., 428
Šakić 570
Šakić O. Bartul 261
Šakić-Šore 464
Šalinović O. Vice 348 sl., 437
Šantić Anđelka 475
Šantić Antun 475
Šaravanja Nikola 621
Šare Don Ante 620
Šarić Filka 475
Šarić Ivka 475
Šarić Kata 475
Šarić Miro 613
Šarić O. Augustin 116, 329
Šarić O. Bonaventura 446
Šarić Pava 475, 479
Šeat Ratka 475
Šegvić Jelica 475
Šegvić Mandica 475

Šiklić Veljko 621
Šimera Anđa 475
Šimeta Pavao 449, 618
Šimić Fra Ivan 157
Šimić O. Ante 115, 328
Šimić O. Ivan 348
Šimić O. Josip 528
Šimić O. Mate 350
Šimić Vice 475
Šimić-Gulić O. Šimun 441
Šimrak Dr. Janko 217
Šimundža Fra Ivan 444
Šimunić Mara 618
Šimunović Fra Andrija 223
Šimunović Josip 525
Šimunović O. Ivan 327, 347
Šimunović O. Mate 346, 348
Šimunović Marija 475
Šipić O. Bonifacij 541, 612
Šitić Marija 475
Šitić O. Dujo 352
Šitić O. Jeronim 328, 341, 388
Šitović Marija Viktorija 47, 214
Šitović O. Lovro 25, 28, 34–37, 40, 43—50, 52, 207, 214, 303, 309, 312, 328, 359 sl., 413, 416
Škarica A. 475
Škarica Luca 475
Škarica O. Frano 09, 401 sl., 409
Škaričić Mila 475
Škarić T. i M. 475
Škarpa Tome 621
Škomrlj Marija 475
Škomrlj O. Augustin 266, 335
Škopljanac O. Ivan 348
Škrivanić Eliza 621
Škvorc Marija 620
Šodić O. Ivan 261, 331 sl., 394, 442, 539
Šojat Matilda 475
Šore Ivanka 475
Šoša Marija 475
Španović Manda 475
Šperac Albert 621
Šperac Petar 622
Šperac-Marasović 570
Špoljar obitelj 522
Šporer Slavo 526
Šprajc Kristina 475
Štambuk Anđeo 624
Štambuk Tade 552
Štambuk Venceslav 570
Štefanić O. Blaž 592
Štimac Mile 620
Štrazeman O. Ivan 53
Šulenta O. Dominik 588, 592
Šulenta O. Stjepan 352
Šuman Fra Andrija 443
Šuman O. Aleksandar 326
Šumelj O. Marko 345
Šupuk O. Mate 343 sl., 357, 369, 401, 407 sl., 538
Šupuk O. Mate ml. 348 sl., 407
Šurić Frane 10, 32
Šurić O. Marijan 339
Šurković O. Filip 8, 25, 28, 35, 205, 222, 312
Šušnjara O. Krsto 609—611
Šuštić O. Josip 334
Šutić O. Josip 348
Švajberić Ivan 475
Švajberić Jozefina 475
Šverer Don Rudolf 621

Tabak Marija 475
Tabak Neda 475, 478
Tadanac Luca 475
Tadić Ana 477
Tadić Luka 623
Tadin Ana 477
Tadin O. Kruno 292, 477, 486
Tadin obitelj 622
Tafra Josip 622
Tafra Matilda 479
Tahi obitelj 522
Talaja O. Alfons 176, 309, 326 sl., 335, 445
Talaja Nikola 326
Talaja Petar 326
Talajić Šimun 44 sl.
Talija 606
Talija O. Urban 351
Talijančić O. Frano 345 sl.
Talijančić O. Petar 345
Taljeran E. i Lj. 476

Tambaća Don Grgo 620
Tangaraska Juka 136
Taraš Marija 476
Tartaglia Dr. Ivan 502, 543, 626
Tavra O. Ante 445
Terzić Don Lovre 620
Terzić Don Vjekoslav 621
Terzić Marija 621
Terzić O. Luka 55, 218, 220
Tesolato Franjo Ivan 303
Theiner 82
Tičić Don Ivan 540, 620
Tičić O. Bernard 540, 586, 589, 600, 615, 628 sl., 642
Titlić O. Mijo 245, 331
Tiziano 605
Tocigl Gizela 476
Toljan O. Luka 341
Toma Arhidjakon 644
Toma iz Celana 234
Tomasović Marija 476
Tomasović V. Mato 477
Tomaš O. Josip 335 sl., 486, 578, 589
Tomaš O. Vjekoslav 351, 445
Tomac Grgo 526
Tomac Matija 526
Tomac Tone 526
Tomašević Amalija 476
Tomašević Jakov 10
Tomašević Josip 622
Tomašević Karmelo 618
Tomašević Lovre 32
Tomašević O. Ante 399
Tomašević O. Luka 438
Tomašević O. Šimun 53, 205, 384
Tomašević O. Šimun ml. 343, 378, 401
Tomašić Agata 477
Tomičić Franka 476
Tomić Ante 622
Tomić Frane 370
Tomić Marija 476
Tomić Mira 476
Tomić O. Špiro 203, 251 sl., 256, 268, 280, 327, 334, 347 sl., 370—372, 437, 444
Tomić Šimun 544
Tomić Uroš 477
Tomić Tomislav 605, 635
Tomljenović Vinko 621
Tommaseo Aleksandar Antun 262
Tommaseo Franjo 135
Tonković O. Ivan 349
Topić Ante 476
Topić Mate 154
Topić O. Bernardin 353, 528, 533
Topić O. Ivan 309, 357 sl., 370, 539
Torre Anđelika 476
Torre Don Frano 620
Tranfić Ljubica 476
Travirka Antun 621
Trbuhović Đuro 290
Trevizan Antun Stjepan 366
Trevižan Silvestar 476, 550
Trgo Mare 477
Trumbić Dr. Ante 640
Trumbić Marica 479
Tudor Ljubomir Mirko 570, 578, 618
Tudor-Duplančić 575
Turbiglio O. Luka 349
Turić O. Ivan 103, 338, 384

Ujčić Ivan 620
Ujević O. Ćiril 651
Urban VIII 253
Urlić Ivan 266, 476
Urlić Marica 292, 476
Urlić O. Anđeo 346
Urlić O. Frano 346
Urlić O. Grgur 343

Valentinelli V. 262
Valić Rihard 521
Valižić Tonina 136
Valle I. 266, 626
Valles Jozica 618
Varda Sever 542 sl.
Varda-Stipković Ivan 543
Vasilj O. Silvestar 523
Vela Dr. Ivan i Ines 618
Vekić O. Stjepan 205

Vernik Don L. 621
Vezilić Lucija 528
Vezilić O. Mate 167 sl., 250, 209, 334, 348
Vezilić O. Metod 353
Vežić Anka 476
Vežić O. Andrija 344
Vežić O. Frano 320, 344
Vežić O. Serafin 348, 350
Vicenti Ivan 430
Vicić Fra Paškal 261
Vicić O. Serafin 331
Vidalin Cvita 476
Vidas Ivan 521
Vidas Julijana 524
Vidas Marijan 524
Vidić Dr. O. Stanko 588
Vidošević O. Filip 328
Vidović Ante 189, 614
Vidović Katina 476 sl., 614
Vijolić D. i B. 476
Viličić P. 476
Vinek Dr. Vladimir 552, 557 sl.
Vinjalić O. Gašpar 4, 57, 64, 339
Virčić Marija 476
Visković Dinka 476
Visković O. Karlo M. 261
Vitić Filip 620
Vitruvio 96
Vitturi M. R. 325
Vladić O. J. 3
Vladić O. Karlo 378
Vladislavić Ante 622
Vladmirović O. Luka 44, 50, 155, 340, 413, 417
Vladmirović O. Paškal 341, 593
Vlajčević Frano 543
Vodanović O. Matej 642, 651
Vojton Petar 476
Voltolini Josip 168 sl.
Vončin Frano 550, 621
Vraćem Dr. Marin 38
Vrančić-Draganić 397
Vrančić-Draganić Antun 397
Vrančić-Draganić Faust 397
Vrbanić Jaga 476
Vrcan O. Ćiril 354, 588, 593, 606, 642, 651
Vrčić L. i A. 476
Vrdoljak Dujo 622
Vrsalović A. 476
Vrsalović J. i K. 476
Vucić Dr. O. Božo 589, 594, 602, 606, 639
Vucić O. Ivan 85, 224 sl., 303, 337 sl., 379
Vucić O. Nikola 343, 391
Vučemila Božica 476
Vučemilović Darinka 476
Vučemilović O. Stjepan 9
Vučetić Jelisava 476
Vučić Frano 621
Vučković Bože 10, 209
Vučković O. Andrija 329
Vučković O. Frano 330, 341, 392, 404
Vučković O. Karlo 331
Vučković O. Pavao 10, 18, 21, 25, 38—40, 404
Vučković O. Pavao ml. 392, 404
Vučković Stjepan 32
Vugdelija O. Božo 609, 612
Vujina Fra Serafin 444
Vuk s. Kanuta 531
Vukelja Magda 476
Vukavić O. Bernardin 339
Vukičević O. Andrija 349
Vukojević O. Feliks 349
Vuković Don Srećko 612
Vukman Božo 624
Vuksan Katarina 621
Vukušić Dr. Stjepan 450, 550
Vukušić Marija 550
Vukušić O. Marijan 350
Vuletić Ivan 208
Vuletić O. Dujo 71 sl., 80, 379 sl.
Vuletić O. Jeronim 197 sl., 309, 330, 389 sl.
Vuletić O. Petar 329
Vuletić S. 476
Vuletić Tomo 622
Vulić A. 476
Vušković Antica 476
Wurzbach 234

Zadravec Marija 476
Zahradnik Marija 476
Zane Šimun i Ivka 621
Zanji Ivan 524
Zanji obitelj 522
Zanji Štefica 524
Zeno Antun 4, 7
Zellner Marija 621
Zjačić O. Andrija 588
Zlatolas 620
Zlatoper Pero 476
Zlatović O. Stjepan 3—10, 15—17, 21, 25—27, 29 sl., 32—35, 37—44, 47, 50, 52—57, 65, 70—78, 80—86, 89 sl., 93, 102, 106—108, 112, 114, 117—119, 121, 124—126, 128, 137—155, 164—168, 171, 183, 203, 211, 215, 217, 219, 221—223, 226, 228—231, 236, 239—244, 250, 252, 259, 261—264, 280, 296, 300, 302—308, 311—322, 325, 334, 347, 349, 355, 357, 359—368, 370, 378, 383, 385, 397, 400—402, 406 sl., 414—417, 420, 423—429, 432—438, 444, 605
Zlendić Ina 476
Zlendić Ivo 621
Zlendić Mira 476
Zlodre Matija 476
Zmajević Vicko 49, 414
Zoković Juraj 488
Zoković Tonći 476
Zorančić 477
Zorica O. Ante 346—348
Zorica O. Mate 223
Zoričić O. Mate 138, 155, 340, 378
Zotić Ema 618
Zotić Toma 618
Zubac O. Augustin 350
Zubac Jerko 523
Zubac Milan 523
Zuccheri Petar Antun 366
Zudenigo Nikola 263
Zuppa Marcelin 488
Zuppa Marija 476
Zurić Marija 476
Zuviteo Ljudmila 481
Zvizdović bl. Anđeo 2

Žagar Jerko 526
Žagar obitelj 526
Žanić Tome 622
Žanko Mate 32
Žanko O. Petar 157, 329 sl.
Žanko-Šimić O. Nikola 328, 380
Žanković Nikola 10
Žderić O. Ivan 344
Žderić O. Karlo 342
Žderić O. Paškal 346
Žepina O. Toma 426
Žiška Don Niko 620
Živalj O. Ivan 396 sl.
Živković Dr. Ante 596 sl.
Živković O. Mihovil 397
Živković O. Špiro 266, 354, 498, 588, 651
Živković Petar 436
Žižić O. Mate 346
Žuljević Marija 477
Žunić Kleofa 476
Žunić O. Frano 333
Župan Luce 476
Župan O. Josip 341
Županović Jozo 622

Kazalo stvari

Ovdje navodimo samo glavnije stvari i događaje. Ostalo je naznačeno kraj pojedinih imena.

Apostoli Gospe od Zdravlja: 1. O. Filip Grabovac 204—212; 2. splitski nadbiskup Antun Kačić 212—215; 3. O. Bernardin Pavlović 215—220; 4. O. Petar Knežević 221—235; 5. O. Jeronim Bareza 235—240; 6. O. Ivan Buljan 240—247; 7. O. Honorat Miloš 247—250

Apostolski križevi: pri posveti zavjetnog svetišta 593, 596.

Apostolski sindici u samostanu: 1. Mačukat Petar 16, 43, 51—53, 81, 304, 428 sl.; 2. Mačukat Don Matej 119, 152, 429 sl.; njihovi zamjenici 430 sl.

Babina Greda u Srijemu: štovanje Gospe od Zdravlja 524 sl.

Baškavoda: slika Gospe od Zdravlja u župskoj crkvi 528; hodočašće Gospi od Zdravlja 612.

Beograd: slika Gospe od Zdravlja u starokatoličkoj bogomolji 527.

Bijeg: iz Rame u Sinj—Split 6 sl.; iz Sinja u Split 10, 15.

Biskup Dr. Kv. Kl. Bonefačić: odobrava nakanu podizanja zavjetnog svetišta 449; svjetuje, da se uvede mjesečni sat Vječnog Klanjanja 289; sudjeluje u proslavi i vodi teoforičnu procesiju na blagdan Krista Kralja 291 sl.; blagoslivlje Dom Gospe od Zdravlja 518; obavlja posvetu zavjetnog svetišta 591—596; vodi svečanu procesiju na dan posvete 599—603; obavlja prvo veliko ređenje u zavjetnom svetištu 609 sl.; dozvoljava procesiju prigodom blagdana Gospe od Zdravlja 641.

Biskup Dr. O. J. Mileta: pokrovitelj hodočašća Gospi od Zdravlja533 sl.; sudjeluje u posveti zavjetnog svetišta i u procesiji na dan posvete 592—603.

Biskup Msgr. M. Pušić: sudjeluje u posveti zavjetnog svetišta i u procesiji na dan posvete 592—603.

Biskup O. A. Mišić: prisustvuje pontifikalu prigodom posvete zavjetnog svetišta 592; sudjeluje u procesiji na dan posvete 599.

Biskupi dalmatinski: izdaju pohvalna svjedočanstva O. Anti Periću 366.

Biskupski Ordinarijat u Splitu: obustavlja svečanu teoforičnu procesiju na blagdan Krista Kralja 293.

Bogoslovi Centralnog sjemeništa: drže poslužbu prigodom posvete zavjetnog svetišta 595; stupaju korporativno u popodnevnoj procesiji 601.

Božićne svečanosti, v. Pobožnosti u Gospinu svetištu.

Bratovština Gospe od Karmela: u crkvi Gospe od Pojišana 18;

njezine povjesne crte 20 sl.; predaje OO. Franjevcima upravu crkve 21—23; njezin prestanak 21.
Brod na Savi: provincijalni kapitul 77, 415.
Crkveni dostojanstvenici odgojeni u samostanu: O. Alojzij Skakoč 355—357; O. Ivan Topić 357 sl.
Čestitke: prigodom posvete zavjetnog svetišta 596—599.
Čilipi: slika Gospe od Zdravlja poklonjena župskoj crkvi 528.
Čitluk u Hercegovini: pobožnost Gospi od Zdravlja 522 sl.
Čudotvorne slike: koje su 645 sl.; slika je Gospe od Zdravlja čudotvorna 646—648 i na mnogo drugih mjesta tekom knjige.
Čuntić: provincijalni kapitul 77.

Dedin kraj Delnica: kapela Gospe od Zdravlja 526.
Devetnica i Litanije Gospi od Zdravlja: njihov sadržaj 451.
Diletantska sekcija u Domu Gospe od Zdravlja: njezin nastup prigodom otvora Doma 518—520; pri dočeku vrhovnog starešine Reda 632 sl.
Dioba provincije: velika bosanska provincija razdijeljena na tri manje 81—86.
Dobrani i Gospa od Zdravlja: Zaštitnica i Braniteljica Dobroga 191; zahvalnost Dobrana 75, 130—132, 136—138, 192.
Dobri: odakle naziv 51
Dolazak OO. Franjevaca u Split: prvi 1—8; drugi 8—15; prvi boravak na Dobromu 5—17; kod Gospe od Pojišana 17—19; povratak na Dobri 40 sl.
Dom Gospe od Zdravlja: uređenje Doma 517 sl.; blagoslov i otvor 518—520.
Dosadašnje svetište Gospe od Zdravlja: pripravni rad 92—102, 117 sl.; blagoslov temeljnog kamena 119—121; protivnosti novoj crkvi 121—125; gradnja crkve 148—152; svečani blagoslov crkve 152—155; uređivanje nutrine svetišta 161—170; posveta svetišta 171 sl.; prva provalna krađa u svetištu 172—174; druga provalna krađa 543—566; novi oltar Gospe od Zdravlja 174—178; rušenje svetišta 572—575.
Dostojanstvenici, v. Crkveni dostojanstvenici
Dozvola za gradnju zavjetnog svetišta: blagoslov i postavljanje temeljnog kamena obavljeni bez nje 460, 497; kad je dobivena 569.
Dvjestogodišnjica prve pomoći: obnova štovanja Gospe od Zdravlja 447 sl.; misao o gradnji novog svetišta 448—450; list Gospe od Zdravlja 450 sl.; nove pobožnosti na čast Gospe od Zdravlja 451 sl.; druga sredstva za širenje pobožnosti Gospi od Zdravlja 453—455; izrađivanje nacrta novog svetišta 455—457; stare i nove poteškoće novom svetištu 458—468; zavjetno opće narodno svetište Gospe od Zdravlja 468 sl.; srebreni okvir za čudotvornu Priliku 469—477; drugi zavjetni darovi 477—482; Misa i pjesme na čast Gospe od Zdravlja 482 sl.,

517, 519 sl.; doprinosi za novo svetište 483—486; pomagači uprave 486—489; proslava 200-godišnjice 489—497; blagoslov temeljnog kamena 497—504; svršetak proslave 504—506; novi oprosti udijeljeni svetištu 507—511; zlatna kruna s draguljima 511—517; Dom Gospe od Zdravlja 517—520; širenje štovanja Gospe od Zdravlja van Splita 520—528; hodočašća Gospi od Zdravlja 528—538; Mlade Mise i vjenčanja u dosadašnjem svetištu 538—543; druga provalna krađa 543—566.

Duše u čistilištu: pobožnost dušama u čistilištu, v. Pobožnosti u Gospinu svetištu.

Dužd mletački: dozvoljava predaju crkve i gradnju samostana na Pojišanu 21; dozvoljava gradnju crkve i samostana na Dobromu 56.

Đakovo: provincijalni kapitul 374.

Euharistijske pobožnosti, v. Pobožnosti u Gospinu svetištu.

Fidelis O. (Buxotti): kapucin i bogoslov splitskog nadbiskupa 262; junački brani našu braću prigodom interdikta nad crkvom 262—264; neka njegova djela 262 sl.; confrater provinciae 263.

Francuska vlada u Dalmaciji: providur Vicko Dandolo progoni O. Andriju Dorotića 298—300; više Franjevaca i provincijal O. J. Glumčević u tamnici 423; smrtne i druge osude, mušketiranje O. Frane Remetina-Puljasa 396, O. Augustina Delića 424; zabrana primanja u Red 307; pljačkanje samostana u Živogošću 385; vojvoda Marmont i O. Glumčević 325.

Franjevački bogoslovi iz Makarske: pjevaju za vrijeme posvete zavjetnog svetišta 594, 597, za vrijeme večernje pobožnosti 602.

Gospa Lurdska: preuredba prostorije za špilju 255; pobožnost 255.

Gospa od Anđela: postanak i razvoj Porcijunkulskog oprosta 252 sl.; oprost u svetištu 254.

Gospa od Pojišana: crtice o početku svetišta 19; vlast nad svetištem 18 sl.; dolazak OO. Franjevaca u svetište 21—25; uspjeh njihova djelovanja u svetištu 25, 30; podizanje samostana kraj svetišta 29; protivnost starijih samostana i kaptola 25—29, 37—39; napuštanje svetišta 40.

Gospa od Ružarija: kad je zavedena pobožnost u svetištu 254 sl.

Gospa od Zdravlja u književnosti: našoj 634, stranoj 564 sl.

Gospine pobožnosti, v. Pobožnosti u Gospinu svetištu.

Gospine svetkovine, v. Pobožnosti u Gospinu svetištu.

Himna Gospe od Zdravlja: ko ju je sastavio 63; ko je uglazbio

Hodočašća Gospi od Zdravlja: iz raznih krajeva 529 sl.; iz Sinja 530; iz Tomislav-grada 530 sl.; iz Slovenije 521 sl.; dva iz Omiša 532; tri iz Šibenika 532—538; prvo u zavjetnom svetištu 612.

Hospicij Marijina Navještenja: mali hospicij na Dobromu 42 sl.; ostavština Ivana Filipovića kraj općinskog bunara na Dobromu 50—52; preuredba ostavštine u hospicij 52 sl.; dozvola za gradnju crkve kraj hospicija 54—56; gradnja kapele 74—74; velike protivnosti hospiciju i kapeli 76—78; proglašenje hospicija samostanom 86—92; novi Pokrovitelj samostana i kapele 102—104; samostan i kapela Gospe od Zdravlja« 107—109.

Hrvatce kod Sinja: slika »Gospe od Zdravlja u župskoj crkvi 528.

Ilok: definitorijalni sastanak 43.

Imena čudotvorne Prilike: Gospa od Zdravlja 193—195; Dobra Majka 195 sl.; Gospa od Milosti 196 sl.; Vratarica Splita 198; drugi nazivi 198.

Imena darovatelja: na srebrenom okviru 472—476; kraj Gospine slike 476 sl.; na vanjskim stupovima 618—620; na mramornim pločama 620—622.

Imotski: provincijalni kapitul u samostanu 317, 341, 343, 408; hodočašće prigodom posvete zavjetnog svetišta 589.

Interdikt nad dosadašnjim svetištem: procesija na sv. Paškala 257 sl.; žalba splitskog kaptola 258 sl.; zabrana procesije 259; proglašenje interdikta 260; priziv na višu vlast 259; napadaji na OO. Franjevce 260 sl.; njihova obrana 262 sl.; poništenje interdikta 264.

Istaknuti propovjednici: 1. O. Lovro Šitović 44—50; 359; 2. O. Jeronim Filipović 106, 359—362; 3. O. Jeronim Bareza 199, 235—240, 362 sl.; 4. O. Jeronim Kojić 111—113, 363 sl.; 5. O. Ante Perić 364—368; 6. O. Jeronim Balin 318—322, 368; 7. O. Josip Marija Glumčević 322—326, 368 sl.; 8. O. Frano Ante Perić 369 sl.; 9. O. Špiro Tomić 370—372; 10. O. Pijo Poljak 373—374.

Kaj sv.: povjesne crte 102 sl.; Pokrovitelj provincije 85, 102 sl.

Kamenje: dosadašnjeg svetišta 150 sl., 575; zavjetnog svetišta 570; razne vrste kamenja 571 sl.

Kapela Gospe od Zdravlja: dozvola za gradnju 54—56; gradnja 74—76; protivnosti 76—81; kapela Marijina Navještenja 43; novi Pokrovitelj 103 sl.; kapela »Gospe od Zdravlja« 107—109; rasvećenje kapele i pretvaranje u samostan 160 sl.

Kapituli provincijalni: u Karinu, v. Karin; u Visovcu, v. Visovac; u Šibeniku, v. Šibenik; u Sinju, v. Sinj; u Splitu, v. Split; u Imotskom, v. Imotski; u Omišu, v. Omiš; u Makarskoj, v. Makarska; u Živogošću, v. Živogošće; u Zaostrogu, v. Zaostrog.

Karin: povjesne crte mjesta 414; podizanje samostana 415 sl., 422; provincijalni kapituli u samostanu 103, 245 sl., 300, 320, 325, 339, 342 sl., 365, 382; definitorijalni sastanci 99, 395; redovnik iz mjesta: O. J. Kukavica Vujavić, v. Kazalo imena.

Kaptol splitski: njegovo držanje prema OO. Franjevcima pri dolasku na Pojišan 26—29, 37—40; nastup prigodom procesije na sv. Paškala 258—264.

Kapucini OO.: splitska općina želi da ih smjesti kod Gospe od Pojišana 23 sl.; nadbiskup Comsi stavlja im uvjete 24 sl.; njihov O. Fidelis Buxotti iz Zadra brani našu braću prigodom interdikta nad crkvom 262 sl.; srdačni odnošaji s njima 305 sl.

Klerici nadbiskupskog sjemeništa: nose svete slike prigodom blagoslova dosadašnjeg svetišta 153.

Knin: definitorijalni sastanci u samostanu 55, 245, 412; slika Gospe od Zdravlja u samostanskoj crkvi 529.

Kolera u Splitu: u raznim prigodama, Gospa od Zdravlja čuva Dobri 137 sl.

Krađe u svetištu: krađa crkvenog ruha 164, v. Provalne krađe.

Krist Kralj: pobožnost Kristu Kralju, v. Pobožnosti u Gospinu svetištu.

Kruh sv. Ante: ko ga je zaveo 249, 265.

Kruna na okviru,

Krunica Gospe od Zdravlja: od česa sastoji 453.

Krunisanje čudotvorne Prilike: svečanosti 130 sl.; prigodna popjevka 131 sl.

Kuga u Makarskoj: žrtva kuge O. Anđeo Kačić-Miošić 407.

Kuga u Mlecima: njezine strahote i pomoć Majke Božje 65.

Kuga u Splitu: prva 56—61; druga 126—128; treća 135—37; Majka Božja čuva Dobri 61—66, oslobađa i izbavlja Dobri 128—130, 136 sl.; požrtvovnost OO. Franjevaca za vrijeme kuge 70—74, 133—135.

Lazaret: odakle ta riječ 60; lazaret u Splitu 60.

Lektori filozofije: 1. Jurčević O. Anselm 403; 2. O. Franjo Marija iz Dubrovnika 403; 3. Buljan O. Frano 403 sl.; 4. Grubišić O. Paškal 404; 5. Vučković O. Frano 404 sl.; 6. Budimir O. Ivan 405 sl.; 7. Skakoč O. Alojzij 406; 8. Kačić-Miošić O. Anđeo Marija 406 sl.; 9. Šupuk O. Mate 407 sl.; 10. Ostojić O. Ilija 408; 11. Kalandrin O. Ivan 408 sl.; 12. Škarica O. Frano 409; v. također za pojedine Kazalo imena.

Lektori moralnog bogoslovlja: 1. Buljan O. Frano 410; 2. Kojić O. Jeronim 410; 3. Grubišić O. Paškal 410; 4. Gudelj O. Jeronim 410 sl.; 5. Elez O. Bonaventura 411; 6. Kavis O. Josip 411 sl.; 7. Bilas O. Bonaventura 412; Glumčević O. Josip 412; 9. Balin O. Jeronim 412; 10. Ostojić O. Ilija 412 sl.; v. također za pojedine Kazalo imena.

List Gospe od Zdravlja: predmet i vrijeme izlazenja 450 sl.

Litanije Gospe od Zdravlja, 451.

Lokve u Gorskom kotaru: štovanje Gospe od Zdravlja 524 sl.

Lovreć: slika Gospe od Zdravlja izložena javnom štovanju 528.

Ložac kod Broda na Kupi: kapela Gospe od Zdravlja 525 sl.

Ložišće na Braču: slika Gospe od Zdravlja u župskoj crkvi 527.

Magistri iuvenum: 1. Vuletić O. Dujo 379; 2. Stipanović O. Stjepan 380; 3. Žanko-Šimić O. Nikola 380; 4. Radnać O. Bonaventura 380 sl.; 5. Bašić O. Frano 381 sl.; 6. Romčević O. Jeronim 382 sl.; 7. Kojić O. Jeronim 383; 8. Karapandža O. Petar 383—385; 9. Buhovac O. Paškal 385; 10. Balaić O. Andrija 385 sl.; 11. Jurčević O. Anselm 386; 12. Dropuljić O. Josip 386; 13. Peričić O. Josip 386; 14. Despotović O. Ilija 387; 15. Pletikosić O. Jakov 387; 16. Ljubić O. Bernardin 387 sl.; 17. Elez O. Bonaventura 388; 18. Šitić O. Jeronim 388; 19. Grubišić O. Paškal 389; 20. Vuletić O. Jeronim 389 sl.; 21. Bandić O. Ante 390 sl.; 22. Berket O. Andrija 291 sl.; 23. Kragoević O. Bernardin 392; 24. Bilas O. Bonaventura 392—392; 25. Šodić O. Ivan 394; 26. Orlandić O. Ante 395; 27. Remetin-Puljas O. Frano 395—397; 28. Živković O. Mihovil 397; 29. Burić O. Frano 397 sl.; 30. Peršen O. Frano 398 sl.; 31. Tomašević O. Ante 399; 32. Buljan O. Frano 399; 33. Milošević-Arnaut O. Ivan 400; 34. Mimica-Tafra O. Toma 400 sl.; 35. Škarica O. Frano 401 sl.; v. također za pojedine Kazalo imena.

Makarska: kuga u mjestu 407; provincijalni kapituli u samostanu 340, 365, 420; definitorijalni sastanci 239, 325, 390, 404, 411; slika Gospe od Zdravlja u samostanskoj crkvi i kapeli 528.

Medaljice Gospe od Zdravlja: kad su i kako napravljene 453.

Milosti Gospe od Zdravlja: u raznim prigodama iskazane Dobromu 61—66, 128—133, 136 sl., 173 sl.; iskazane drugim vjernicima 139—146; 12 glavnih vrsta milosti 146; izvanredni slučajevi 146 sl.

Misa: na čast Gospe od Zdravlja 482 sl.

Misionari: u Svetoj Zemlji i na Istoku 426 sl.

Mlade Mise: u dosadašnjem svetištu 538—541; u zavjetnom svetištu 610—612.

Mletačka republika: držanje OO. Franjevaca za njezine propasti 323 sl., 367, 423.

Mramorne ploče: imena darovatelja na njima urezana 620—622.

Muka Isusova: pobožnost muci Isusovoj, v. Pobožnosti u Gospinu svetištu.

Murvica na Braču: slika Gospe od Zdravlja u župskoj crkvi.

Nacionalni rad: u samostanu Gospe od Zdravlja 434—436.

Nacrti svetišta — dosadašnjega: nacrt arh. Mih. Luposignoli 93—99; nacrt nepoznatog auktora 100 sl.
— zavjetnoga: motto »Crni trokut« 456; »Ave Maria« 456 sl.; »Broj 33« 456, 458; »Broj 7514« 456 sl., 459; »Regina pacis« 456, 460; «Gospa Sinjska« 456, 461; »Broj 2« 456, 462; ing. I. Kulišek 457, 463; ing. S. Sponza 457, 463 sl.; prof. S. Podhorskoga 457; ar. J. Mesar 461, 466; arh. L. Horvata 461, 567 sl., 568 sl.

Nadbiskup beogradski O. I. R. Rodić: blagoslivlje srebreni okvir

Gospe od Zdravlja 493—495; obavlja svečane funkcije pri proslavi 200-godišnjice prve milosti 496 sl.; blagoslivlje temeljni kamen zavjetnog svetišta 497—504; čestita prigodom posvete zavjetnog svetišta 598 sl.

Nadbiskup Antun Kačić: njegov dolazak u Split 58; dozvoljuje gradnju hospicija 56, 78, 214; svečano blagoslivlje čudotvornu sliku Gospe od Zdravlja 65; on je začetnik javnog štovanja čudotvorne Slike 65 sl., 212; proglasuje Gospin hospicij samostanom 86—89; označuje broj redovnika koji mogu stanovati u samostanu 92; confrater provinciae 215; ostalo njegovo djelovanje 212—215.

Nadbiskup I. K. Garanjin: svečano blagoslivlje dosadašnje svetište 153 sl.

Nadbiskup Josip Godeassi: svečano posvećuje dosadašnje svetište 171 sl.

Nadbiskup Lelij Cippico: zabranjuje procesiju na sv. Paškala 258; baca interdikt na svetište Gospe od Zdravlja 260; mletački patrijarh, u ime Sv. Stolice, poništava interdikt 264.

Nadbiskup Nikola Dinaričić: zabranjuje javno štovanje Neoskvrnjenog Začeća 111—113; prosvjed protiv zabrane 113; ponovna dozvola 114.

Nadbiskup Pacifik Bizza: dopušta javno štovanje Neoskvrnjenog Začeća 111; prisustvuje mu 111.

Nadbiskup Stjepan Cosmi: glavne crte iz njegova života 23 sl.; stavlja uvjete OO. Kapucinima pri dolasku na Pojišan 23 sl.

Nadbiskup Stjepan Cupilli: jedan pogled u njegov život 33 sl.; traži pomoć u Pape Klementa XI prigodom turske navale na Sinj 13; njegov odnošaj prema OO. Franjevcima 34—37.

Nadbiskup zagrebački Dr. Antun Bauer: moli pred Gospom od Zdravlja 529.

Narodno svetište Gospe od Zdravlja: zašto se ima smatrati takovim 468 sl.

Našice: provincijalni kapitul 45, 347; definitorijalni sastanak 45, 416.

Neoskvrnjeno Začeće Bl. Dj. Marije: uvađanje javnog štovanja u svetištu 110 sl.; zabrana nadbiskupa Dinaričića 111—113; sukob radi zabrane 113 sl.; daljnje štovanje u svetištu 252.

Odbor za gradnju zavjetnog svetišta: pretsjednik 449; ostali članovi 449 sl.; koji je nacrt usvojio 457.

Odnošaj prema drugim redovnicima: u početku 304; prigodom interdikta nad svetištem 305 sl.; prije svjetskog rata 306.

Ogulin: štovanje Gospe od Zdravlja 520—522.

Okvir Gospe od Zdravlja, v. Srebreni okvir.

Oltar Gospe od Zdravlja: u prvoj kapeli 104 sl.; u dosadašnjem svetištu 152, 166; novi oltar 174—178, prenesen u zavjetno svetište 177, 583.

Oltari — u prvoj kapeli: koji su bili 92 sl.; slike i kipovi na oltarima 115—117.
— dosadašnjem svetištu: koliko ih je bilo 152, 161 sl.; mramorni oltari 164—167, 174—178.
— u zavjetnom svetištu: veliki, Gospin i sv. Josipa 582—584; sv. Paškala 614 sl.; sv. Ante 615; sv. Ćirila i Metoda 615; sv. O. Franje 616; sv. Terezije M. I. 616; bl. Nikole Tavelića 616 sl.

Omiš: osnutak samostana 104; promjena Pokrovitelja samostana i crkve 104; provincijalni kapituli u samostanu 344 sl., 402, 409; definitorijalni sastanci 385, 390, 392; hodočašća Gospi od Zdravlja 530—532; slika Gospe od Zdravlja u samostanskoj crkvi 528; neobičan ribolov 532 sl.

Oprosti udijeljeni svetištu: prvi put 179—184; drugi put 507—509; treći put 509—511; obnova oprosta od god. 1931.

Ostavštine sv. Misa i oficija: koliko ih je bilo prije 274—276; koliko ih je sada 277.

Oton kod Knina: slika Gospe od Zdravlja u spomen-kapeli 527.

Parnice: protiv dolaska OO. Franjevaca na Pojišan 25—39; radi procesije na sv. Paškala 259—264; radi nastupa u procesiji na sv. Dujma 304—306.

Pasičina u Neretvi: slika Gospe od Zdravlja u župskoj crkvi 528.

»Pištole i Evandelja« O. P. Kneževića: ho ih je izdao 230, 232, 404.

Pjesme na čast Gospe od Zdravlja: spjevane i uglazbljene 63, 130, 485; druge pjesme 483, 517, 519 sl.

Pjevački zbor Gospe od Skalice: pjeva u svetištu prigodom prve proslave Gospina blagdana 628 sl.; prigodom proslave blagdana god. 1938.

Pjevački zbor Gospe od Zdravlja: kad je ustanovljen 292; prvi članovi i voditelji 292, 488 sl.; njegovi razni nastupi 292, 490, 496 sl.; 505, 512 sl., 519, 627—629, 632, 639 sl., 651.

Pjevački zbor »Tomislav«: pjeva preko pontifikalne Mise prigodom posvete zavjetnog blagdana 595.

Pobožna Zadruga sv. Ante: kad je ustanovljena 265; obnovljena 265; hodočašće u Sinj i poklon srebrenog ljiljana 266—268.

Pobožnosti u Gospinu svetištu: sv. Paškalu Bailonskomu 114 sl., 257—264; sv. Anti Pad. 116 sl., 264—268; Muci Isusovoj 115 sl., 284 sl.; Djetešcu Isusu 116, 282 sl.; Neoskvrnjenom Začeću 110—114; razne Gospine pobožnosti 251—257; štovanje sv. Relikvija 268—273; pobožnost dušama u čistilištu 273—277; sv. Josipu 277—279; sv. O. Franji 279—281; sv. Tereziji M. I. 281 sl.; Presv. Srcu Isusovu 285—287; euharistijske pobožnosti 287—289; Kristu Kralju 290—295; na ostale svetkovine 294 sl.

Pobuna protiv Francuza: u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji 396 sl., 400; u makarskom primorju 385, 424.

Pohod vrhovnog starešine Rđeda: prvi pohod 436 sl.; drugi pohod 629—634.

Pohvalna svjedočanstva OO. Franjevcima: za rad u dalmatinskoj zagori i u Splitu 30—37; za vrijeme kuge u Splitu 71—74; za druge kužne pošasti u Splitu 134 sl.; O. Jeronimu Barezi 156—160; O. Anti Periću 365 sl.

Pokret za sjedinjenje s kat. Crkvom: u Drniškoj krajini i Vrlici 425.

Pokrovitelj: hospicija i kapele 42 sl.; novi Pokrovitelj samostana i kapele 102—104; samostan i kapela, odnosno svetište »Gospe od Zdravlja« 107—109.

Posljedice druge provalne krađe: povećanje štovanja i slave Gospe od Zdravlja kod nas 563; u stranom svijetu 563 sl.

Profesori u nadbiskupskom sjemeništu: 1. Šitović O. Lovro 413; 2. Nagnanović O. Bernardin 413 sl.; 3. Lekušić O. Marijan 414—416; 4. Bandić O. Ante 416 sl.; 5. Perić O. Ante 417 sl.; 6. Perić O. Frano Ante 418; 7. Kalandrin O. Ivan 418; v. također za pojedine Kazalo imena.

Procesije: na sv. Paškala i interdikt nad crkvom 258—264; na sv. Dujma i suspenzija triju gvardijana 304 sl.; na Krista Kralja i njezina konačna obustava 290—293; pri svečanom blagoslovu dosadašnjeg svetišta 153—155; pri blagoslovu temeljnog kamena zavjetnog svetišta 498—504; prigodom posvete zavjetnog svetišta 599—603; prva prigodom blagdana Gospe od Zdravlja 640—643.

Povjerenici Sv. Zemlje: 1. Pavlović O. Bernardin 419; 2. Matić O. Frano 419 sl.; 3. Dragičević O. Mihovil; 4. Kukavica-Vujavić O. Josip 421—424; 5. Milošević-Arnaut O. Ivan 424; 6. Jukić O. Ante 424 sl.; v. također za pojedine Kazalo imena.

Požega: provincijalni kapitul 42, 46, 222, 414.

Požrtvovnost OO. Franjevaca: za dobro naroda u dalmatinskoj zagori 30—34; za vrijeme kuge u Splitu 70—74; za druge kužne pošasti u Splitu 133—135.

Proglas za proslavu zavjetnog svetišta: njegov sadržaj 586 sl.

Propovjednici, v. Istaknuti propovjednici.

Proslava 200-god. prve pomoći: pobožnost mjeseca Gospe od Zdravlja i svečana devetnica 490 sl.; rasvjeta, kićenje i umjetne vatre 491 sl.; dolazak visokih gostiju 492 sl.; blagoslov srebrenog okvira 493—496; crkvene funkcije 496 sl.; blagoslov temeljnog kamena zavjetnog svetišta 497—504; svršetak proslave 504—506; odlikovanje svetišta sa strane Sv. Stolice 507—510; zlatna kruna s draguljima na srebrenom okviru 511—517.

Proslava Gospina blagdana: redovita 187, 192; prva proslava u zavjetnom svetištu 627—629.

Proštenište u strogom smislu: Sv. Stolica učinila je takovim svetište Gospe od Zdravlja u raznim prigodama 179—184, 507—511.

Protivnosti: dolasku OO. Franjevaca na Pojišan 25—41; hospiciju i kapeli na Dobromu 76—81; samostanu 89—92; crkvi 92, 118—125; štovanju Neoskvrnjenog Začeća 111—114; procesiji na sv. Paškala 246, 258—265; procesiji na blagdan Krista Kralja 289, 292 sl.; novom zavjetnom svetištu 458—468, 497 sl.; vjenčanjima i sprovodima 543.

Provalne krađe — p r v a : što je odneseno 172 sl.; ukradeni predmeti opet našasti 173 sl.; krađa spomenuta u himni Gospe od Zdravlja 174.

— d r u g a : kako se zbio svetogrdni čin 543—548; što je ukradeno 548—551; otkriće provalnika 552 sl.; osoba provalnika 553 sl.; gdje su bili sakriveni zavjetni darovi 554—559; policijska obnova provalne krađe 559 sl.; ponovno postavljanje zavjetnih darova 560—562; dobre posljedice 562—564; provalnik Klemenčić pred sudom 565 sl.

— t r e ć a : nalaz svetogrdne krađe 623 sl.; što nije odneseno 625 sl.; našasti neki zavjetni darovi 662 sl.

Provincija Presv. Otkupitelja: kad je nastala 81—86; njezino starešinstvo od početka do danas 336—354; Pokrovitelj provincije 85, 102 sl.

Pučišće na Braču: slika Gospe od Zdravlja u župskoj crkvi 527.

Pučka Gospa: Gospa od Zdravlja to je u dvostrukom pogledu 198 sl.

Rasprava o zavjetnom svetištu: u javnosti 622 sl.; na afresku u novoj sakristiji 623.

Redovnici preminuli u samostanu: koji su i glavne crte iz života 438—446; v. za pojedine također Kazalo imena.

Redovnici svetog života: 1. Šitović O. Lovro 312; 2. Pletikosić O. Jakov 312—315; 3. Matić Fra Frano 315 sl.; 4. Ljubić O. Bernardin 316 sl.; 5. Elez O. Bonaventura 317 sl.; 6. Balin O. Jeronim 318—322; 7. Glumčević O. Josip-Marija 322—326; Talaja O. Alfons 326 sl.; v. za pojedine također Kazalo imena.

Relikvije Svetih: štovanje sv. Relikvija 268; za koje postoje isprave 269—271; za koje su izgubljene isprave 271 sl.; oštećene Relikvije 273.

Samostan Gospe od Zdravlja: hospicij proglašen samostanom 86—89; oporba protiv samostana 89—92; novi Pokrovitelj samostana 102—104; samostan »Gospe od Zdravlja« 107—109; izgradnja samostana 296—303; samostan dodijeljen donjoj kustodiji 303 sl.; život u samostanu 306—312; starešine samostana 328—336; crkveni dostojanstvenici iz samostana 354—358; istaknuti propovjednici u samostanu 358—374; samostanske škole 374—379; magistri iuvenum u samostanu 379—402; lektori filozofije 402—409; lektori moralnog bogoslovlja 409—413; profesori u nadbiskupskom sjemeništu 413—418; povjerenici Sv. Zemlje 418—427; apostolski sindici 427—431; samostan-

ske župe 431 sl.; tkaonica redovničke robe 432—434; nacionalni rad 434—436; pohod vrhovnog starešine Reda 436 sl.; redovnici preminuli u samostanu 438—446; 200-godišnjica samostana 53.

Sarkofag O. J. Kukavice: gdje se je prije nalazio 423 sl.; gdje se nalazi sada 581.

Sinj: bijeg OO. Franjevaca iz Rame u Sinj 4 sl.; osnutak samostana u Sinju 8 sl.; bijeg iz Sinja u Split 10; povratak u Sinj 40 sl.; provincijalni kapituli u sinjskom samostanu 98, 224, 318, rijalni sastanci 224, 363, 380, 386, 414.

Slika Gospe od Zdravlja: kako je došla na Dobri 66 sl.; kad je do- 337—339, 341, 345, 349, 385, 388 sl., 394, 403, 405, 410; definitošla na Dobri 67 sl.; ko ju je izradio 69 sl.; ko ju je poklonio 66 sl., 205 sl.; ko ju je predao javnom štovanju 65 sl., 212 sl.; svečano okrunjena 130—133; njezino ime 64 sl., 193—198; njezine znamenitosti 199 sl.; velike i male slike Gospe od Zdravlja 453 sl.; naslovna slika na listu Gospe od Zdravlja 454; srebreni okvir za čudotvornu Sliku 469—472; čudotvorna slika Gospe od Zdravlja 645—647.

Slike Svetih: u dosadašnjem svetištu 153 sl., 161—163, 255 sl., 279, 281; u zavjetnom svetištu 584, 614—616.

Slunj: štovanje Gospe od Zdravlja 523 sl.

Splićani i Gospa od Zdravlja: Vratarica i Pomoćnica Splita 186; pomaganje i pohađanje svetišta sa strane Splićana 187 sl.; važni čini pred Gospom od Zdravlja 188; ulica Gospe od Zdravlja 189 sl.

Split: provincijalni kapituli u samostanu 103, 219, 248, 303, 338, 347—354, 380, 467; definitorijalni sastanci 246, 392, 398, 437, 466, odlikovao se štovanjem Majke Božje 644 sl.; ima čudotvornu slike 645—648; njegov dug prema Gospi od Zdravlja 649.

Spomenica: pri blagoslovu temeljnog kamena dosadašnjeg svetišta 119—121; u temeljnom kamenu zavjetnog svetišta 502—504; izmjene u ovoj spomenici 577 sl.

Sprovod: prvi u zavjetnom svetištu 614.

Srce Isusovo: Pobožnost Presv. Srcu Isusovu, v. Pobožnosti u Gospinu svetištu.

Srebreni ljiljan: poklonila Pob. Zadruga sv. Ante 266—268.

Srebreni okvir Gospe od Zdravlja: od česa je izrađen 469 sl.; nacrt okvira 470; ko je izradio okvir 470 sl.; imena darovatelja na okviru 472—476; imena kraj svete Slike 476 sl.

Starešine: samostana 328—336; provincije 336—354.

Struge u Neretvi: slika Gospe od Zdravlja u župskoj crkvi 527.

Stupovi pred zavjetnim svetištem: postavljanje stupova 579; imena na stupovima 618—620.

Sv. Ante: pobožnost sv. Anti, v. Pobožnosti u Gospinu svetištu; oltar u zavjetnom svetištu 615.
Sv. Ćiril i Metod: njihova ulica kraj samostana 189; sakupljanje milodara za oltar 191; oltar u zavjetnom svetištu 615.
Sv. Josip: pobožnost sv. Josipu, v. Pobožnosti u Gospinu svetištu; oltar u zavjetnom svetištu 584, 614.
Sv. O. Franjo: pobožnost sv. O. Franji, v. Pobožnosti u Gospinu svetištu; oltar u zavjetnom svetištu 616.
Sv. Paškal: pobožnost sv. Paškalu, v. Pobožnosti u Gospinu svetištu; oltar u zavjetnom svetištu 614 sl.
Sv. Terezija M. I. pobožnost sv. Tereziji, v. Pobožnosti u Gospinu svetištu; oltar u zavjetnom svetištu 616.
Svetkovine Gospodnje i Gospine, v. Pobožnosti u Gospinu svetištu.
Svetohranište: mramorno u dosadašnjem svetištu, ko ga je poklonio 164 sl.; u zavjetnom svetištu od drveta, obloženo srebrenim pločama 617 sl.
Svibanjska pobožnost: kad je zavedena 255 sl.
Suhopolje kraj Virovitice: slika Gospe od Zdravlja u župskoj crkvi 527.
Štafilići: Franjevci iz K. Štafilića: 318—322, 330, 334 sl., 370—372
Štampa: o svečanostima prigodom posvete zavjetnog hrama 603—608.
Šibenik: provincijalni kapituli u samostanu 104, 217, 219, 248, 237, 348 sl., 380, 384.
Štovanje Gospe od Zdravlja — u Splitu: oproštenja udijeljena Njezinu svetištu prvi put 179—185; drugi put 507—509; treći put 509—511; Splićani i Gospa od Zdravlja 185—191; Dobrani i Gospa od Zdravlja 191 sl.; Pučka Gospa 198 sl.; sličice i drugi nabožni predmeti 200—203; obnova štovanja 447 sl.; list Gospe od Zdravlja 450; nove pobožnosti Gospi od Zdravlja 451 sl.; druga sredstva za širenje pobožnosti 453 sl. — van Splita: Ogulin 520—522; Čitluk 522 sl.; Slunj 523 sl.; Vrbosko 524 sl.; Ložac 525 sl.; Dedin 526; van Dalmacije 527; u Dalmaciji 527 sl.

Tavelić bl. Nikola: širenje štovanja prema njemu 616; njegov oltar u zavjetnom svetištu 616 sl.; njegova slika 616.
Temeljni kamen — dosadašnjeg svetišta: svečani blagoslov 117—119; spomenica prigodom blagoslova 119—121. — zavjetnog svetišta: ko ga je poklonio 501; svečanosti pri blagoslovu 497—502; spomenica u njemu 502—504.
Tkaonica redovničke robe: prvi pokušaj podizanja tkaonice 433; drugi pokušaj 433 sl.; zgrada za tkaonicu 434.
Treći Red sv. O. Franje: ko ga je ustanovio prvi put 280; ponovno pokrenut 280 sl.
Trgovina u Splitu: njezin razvoj u prošlosti 60 sl.

Trogir: Stjepan Cupilli biskup u Trogiru 33 sl.; Antun Kačić biskup u Trogiru 58, 212; slika Gospe od Zdravlja u crkvi Benediktinka 528.
Tučepi: hodočašće Gospi od Zdravlja 612.
Ulica Gospe od Zdravlja: koja je to ime nosila 189 sl.

Važni čini u zavjetnom svetištu: prvoređenje 608—610; prva Mlada Misa 610—612; prvo hodočašće 612; prva pričest djece 612 sl.; prvo vjenčanje 613 sl.; prvo krštenje 613 sl.; prvi sprovod 614.
Velika u Hrvatskoj: definitorijalni sastanci u samostanu 45, 53.
Veliko brdo kraj Makarske: hodočašće Gospi od Zdravlja 612.
Visovac: provincijalni kapituli u samostanu 46, 246, 320, 338, 340—346, 367, 381, 388 sl., 390, 392 sl., 398, 403, 407—409, 412; 414; definitorijalni sastanci 67, 374 sl., 385, 397, 403.
Vjenčanja: u dosadašnjem svetištu 541—543; u zavjetnom svetištu 613.
Vjenčić Gospe od Zdravlja: njegov sadržaj 451 sl.; drugo i treće izdanje 452.
Vjenčić Krista Kralja: kad je izdan 291; ko ga je priredio 291; drugo izdanje 293.
Vojvoda Marmont: njegov odnošaj s O. J. Glumčevićem 352, 368 sl.
Vratarica Splita: naša Gospa od Zdravlja 143, 186.
Vrbosko u Gorskom kotaru: štovanje Gospe od Zdravlja 524.
Vrhovni starešina Reda: njegov prvi pohod 436 sl.; drugi pohod 629—634.
Vrlički hodočasnici: pozdravljaju Gospu od Zdravlja 589; stupaju na čelu procesije u narodnoj nošnji 600.

Zabrana primanja u Red: mletačke vlade 242 sl.; francuske vlade 307; austrijske vlade 307.
Zagreb: slika Gospe od Zdravlja u kapeli i samostanu Gospe Lurdske 527.
Zaostrog: krštenje O. L. Šitovića u samostanskoj crkvi 45; na kapitulu g. 1757 samostan i kapela u Splitu dobili za Pokroviteljа Gospu od Zdravlja 108 sl.; kapituli u samostanu 98, 108, 224 sl., 237, 313, 320, 338—342, 344—348, 364, 382, 386, 391, 393 sl., 402 sl., 409, 412; definitorijalni sastanak 314; slika Gospe od Zdravlja u samostanskoj crkvi 527.
Zavjetni darovi: Gospi od Zdravlja 139—146; Njezinu svetištu 477—482; za srebreni okvir 469 sl.; za zlatnu krunu s draguljima 511 sl.
Zavjetno svetište: misao o podizanju zavjetnog svetišta 448—540; nacrti zavjetnog svetišta 455—467, 567 sl.; poteškoće zavjetnom svetištu 458—468; opće narodno zavjetno svetište Gospe od Zdravlja 468 sl.; dozvola gradnje 569; pripravni radovi

za podizanje svetišta 570—572; rušenje dosadašnjeg svetišta i prenos Gospine slike u privremenu kapelu 572—575; podizanje zavjetnog svetišta 575—585; priprava za posvetu 585—590; posveta 590—596; čestitke prigodom posvete 596—599; procesija na dan posvete 599—603; glasovi štampe o svečanostima 603—608; prvi važni čini u zavjetnom svetištu 608—614; izgrađivanje i uređivanje svetišta 614—623; treća provalna krađa 623—627; prva proslava Gospina blagdana u novom svetištu 627—629; obnova oprosta od god. 1931 636—638; prva procesija prigodom Gospina blagdana 638—652; posljednja riječ 652 sl.

Zlatna kruna na srebrenom okviru: nacrti 511 sl.; darovi od kojih je izrađena 512; svečani blagoslov i polaganje krune 512—517.

Zlatni ljiljan poklonjen sv. Ante: od česa je izrađen i ko ga je izradio 266; kako je izgledao 480.

Znamenitosti čudotvorne Slike: čudno veličanstvo 199 sl.; radost u srcu 200.

Zvona: u prvoj kapeli 107; nova i najnovija zvona 166.

Živogošće: samostan opljačkan od Francuza 385; provincijalni kapitul u samostanu 325, 342; definitorijalni sastanci 158, 380, 411, 433.

Život u samostanu: broj redovnika 306—308; redovnička disciplina 308—310; duhovni rad 310—312.

Žrtva svećeničkog zvanja: O. Franjo Peršen 398 sl.

Župe samostanske: u kliškoj tvrđavi 431; Prugvo 342; Muć gornji (Sv. Petar) 432.

I. S. A.
VENEZIA
BIBLIOTECA
0430

Cijena Din. 85

O-AX
NX
OD
1 NC